

HUSZONÖT ÉV
MAGYARORSZÁG
TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-1848.

ÍRTA
HORVÁTH MIHÁLY.

HARMADIK KIADÁS.

MÁSODIK KÖTET.

BUDAPEST, 1886.

KIADJA RÁTH MÓR.

TARTALOM.

Negyedik könyv.

A kormány ellen hatása a szabadelvű nemzeti irány
ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

Első fejezet.

Az 1832/öki országgyűlés második fele.

Hódolat az új uralkodónak.....	3
A kormánypolitika.....	5
A királyi cím feletti viták.....	6
Wesselényi bepereltetésének kérdése.....	9
A lialog János ellen indított bírvád.....	11
A budapesti lánczhíd.....	14
A magán-vállalatokról alkotott törvény.....	18
A sérelmek és kiváratok tárgyalása.....	—
A Ludovicaeum.....	19
A nemzeti nyelv hivatalos dívata.....	21
Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások.....	22
Híteltörvények.....	23
Ipariskolák, polytechnikum ügye.....	—
A köz elkeseredés egyéb okai.....	27
Az országgyűlés vége s eredményei.....	30

Második fejezet.

A kormány kísérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtá-
sára s ellensúlyozására.

Reviczky kanczellár megbukta.....	34
l'álifý Fidélf főkanczellár.....	35
Az országgyűlési ifjak elfogatása.....	37
lovassy László elítéltetése.....	42
A nádor a közvélemény előtt.....	48
Kossuth Lajos elfogatása.....	50
A „Törvényhatósági Tudósítások“.....	51
Wesselényi Miklós pere.....	55
A pesti árvíz alatti magaviseleté.....	58
Egyéb politikai perek.....	61
A nemzetségi viszályok szítogatás a.....	62

IV

A szláv nemzetiség ébredése	62
A pauszlavizmus eszméjének behatása Magyarországra.....	64
Kollár János Slávy deérája“	65
Pánszláv mozgalmak a tótok közt	68
A nemzetiségi kérdés Horvátországban.....	71
A panszlavizmus Horvátországban.....	74
Az illyrismus keletkezése	75
A kormány beavatkozása a nemzetiségi viszályokba.....	83
Az illyrismus a papságban is támaszt nyer.....	85
Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel.....	86
A reformügy haladását időközben.....	89
Egyes örökvaltságai esetek.....	90
Egyéb haladási kérdések fejlődése.....	91
Pestmegye küldöttsége a királyhoz.....	93
Egy főrendi ellenzék szükségességének érzete.....	94
A fontolva haladó párt alakulása.....	97
Dessewffy Aurél.....	99
Követválasztási mozgalmak	101
Változások a fő kormányhivatalokban.....	103
Szerencsy István.....	104
Majláth György	—
Gróf Majláth Antal	105
A vegyes házasságok kérdése.....	—

Harmadik fejezet.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyűlésen.

Az ellenzéki párt a rendek táblájánál.....	110
Deák Ferenc.....	—
Nagy Pál.....	111
Szentkirályi Móricz.....	112
Pulszky Ferenc.....	114
Conservatívpartii szónokok	115
A felső ház.....	—
A conservatívpartii a főrendeknél.....	116
Káro Jósika Samu.....	117
Gróf Apponyi György.....	118
Báró Vay Miklós.....	118
Gróf Majláth János . . .	—
Báró Mednyánszky Alajos	120
Az ellenzéki párt a főrendeknél.....	121
Gróf Batthyáni Lajos	122
A főrendi ellenzék szervezése .	127
Báró Eötvös József	133
Gróf Teleki László .	134
Pártviszonyok.	—
A királyi előadások.....	135
A Ráday-ügy; pesti sérelem.....	136
A főrendek válasza	138
A július 28-ki kir. leirat.....	139
A pesti sérelem megszüntetése	141

V

Országgyűlési hírlap.....	142
A kerületi napló ügye.....	144
A főrendi napló.....	145
A szólásszabadság kérdése	—
Az amnestia által cszküzlött kiengesztelődés.....	162
(írókvállás s egyéb úrbéri javítások	165
Váltótörvények.....	167
A zsidók ema ncipáljójának ügye	168
Újonezok	—
A vallás és vegyes házasságok kérdése.....	169
A városok törvényhozási részvétének kérdése.....	178
A nemzeti nyelv ügye.....	182
A népnevelés ügye.....	185
A büntető törvénykönyv ügye.....	186
Az országgyűlés befejezése.....	188
Újonzállítás.....	—
Váltó törvényszékek felállítása.....	189

Ötödik könyv

Reform s nemzetiségi harcok 18-40—18411 között

Első fejezet.

A mozgalom új tényezői.

A megyei gyűlések jelentősége	194
A megyei közgyűlések árnyoldalai, rendtelenségei.....	200
Az irodalom s a közélet viszonyos hatása	208
A nemzeti nyelv	204
Irodalmunk	209
Szépirodalom.....	210
Vörösmarty Mihály	211
Petőfi Sánrlor	212
Jósika Miklós	218
Eötvös József.....	214
Kemény Zsigmond	—
A Kisfalndy-Társaság.....	215
Philosophia.....	216
Köteles Sámuel.....	219
Hetényi János	220
Szontagh Gusztáv	238
Az irodalom egyéb ágai.....	235
Történelem	237
Nyelv- s irodalomtörténet	241
Toldy Ferenc.....	242
Az időszaki sajtó állapota.....	244
A „Pesti Hírlap“ szerkesztését Kossuth veszi át.....	246
Kossuth elvei a Hírlapban	249
Széchenyi fellépte a Pesti Hírlap ellen	253
A „Kelet Népe“	255

VI

A „Kelet Népeének“ hatása.....	257
A kormány magatartása e viták tekintetében.....	251
Dossewffy Aurél fellépte a sajtó terén.....	262
A „Világ“ hírlap.....	—
A „Világ“ rendszeres harcsai.....	268
A egyes házasságok kérdése.....	277
A papság tekintélyének csökkenése.....	282

Második fejezet.

A nemzetiségek harca.

Panszlavizmus.....	287
A pesti protestáns főiskola.....	288
A pánszláv papok ellen-törekvései.....	291
A pánszláv lelkészek folyamodványa a királyhoz.....	294
Az illyrismus zavargásai.....	301
Az illyrismus céljai.....	303
Az illyrek eszközei s módjai a kitűzött célra.....	305
A vármegyék ellenhatása.....	315
A kormány közbelépte.....	316
Széchenyi akadémiai beszéde.....	320
A beszéd által támasztott viták.....	322
Wesselényi „Szózata“.....	324

Harmadik fejezet.

A kor főbb reformkérdései.

A szatmári tizenkét pont.....	330
A városok kérdése.....	331
A nemesek adózásának kérdése.....	338
Sztáray Albert gróf szózata.....	341
Kossuth izgatása.....	—
Dessewffy Emil „Alföldi levelei“.....	344
Az adó kérdése a megyékben.....	—
A képviseleti rendszer mellett történt első lépések.....	351
Széchenyi két gárasos adója.....	353
Az anyagi érdekekre vonatkozó szociális mozgalmak.....	354
A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése.....	355
Az iparegyesület.....	359
A földművelés lendülete.....	362
Közlekedési eszközeink.....	363
Erdélyi állapotok.....	367
Az 1837-ki országgyűlés.....	368
Gróf Bethlen János.....	—
Az 1841 -ki országgyűlés.....	370
Kemény Dénes.....	372

Negyedik fejezet.

Az 1843/4-ki országgyűlés. A remények meghiúsulása.....	
Az országgyűlés kihirdetése és célja.....	378
Követválasztási tusák.....	—

VII

Egyéb választási zavargások	382
Horvátországi követválasztás	383
A pártok állása.....	383
Klauzál Gábor	386
Országgyűlési szabad hírlap	392
Válaszfelirat	393
A nemzeti nyelv és Horvátország	396
A vallási vitatkozások.....	398
Vurda kanonok véleménye	399
Az új, vallási törvények.....	405
A magyar nyelv s horvát viszonyok ügye	406
A nyelvtörvény.....	414
A túrniczai sérelem; illyrismns.....	418
Megyei kihágások feletti vitatkozások	423
Az Országgyűlés egyéb tárgyalásai.....	426
A büntető törvénykönyv és börtönrendszer.....	427
A hitelintézeti törvényjavaslat.....	428
A városok rendezésének s országgyűlési befolyásának kérdése.....	430
Ősiség s örökváltság.....	441
Birtokképeség	—
divataik épccség.....	442
Közmunkák	443
Közös adózás.....	—
A „partiam“ ügye.....	447
Únió Erdélylyel	449
Anyagi érdekek	—
Fiumei vasat	451
A vám viszonyok rendezése.....	453
A kormány válasza	455
A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat.....	458
Az országgyűlés eredményei	460

NEGYEDIK KÖNYV.

A KORMÁNY ELLENHATÁSA
A SZABADELVŰ NEMZETI IRÁNY ELLEN V. FERDINÁND
ELSŐ KORMÁNYÉVEIBEN.

ELSŐ FEJEZET.

Az 1832/6-ki országgyűlés második fele.

Az ország rendei, Ferencz haláláról hivatalosan érte- Hódolat az sülvén, hatvanöt tagból álló küldöttséget intéztek Becsbe, megvinni az líj uralkodónak a nemzet hódolatát. A fényes küldöttség fényesen fogadtatott az udvartól. A magyar kancellária palotájában összegyűlvén, a helyben tanyázó magyar katonaság sorai közt udvari díszkocsikon haladt át Bécs utczáin a császári lakba, hol a lépesőzeten a német gárda, az előtermekben a magyar királyi testőrség vala felállítva. Ferdinand király, a feketén bevont trónon, gyász magyar öltözetben, fedetlen fővel s állva, jobb oldaláról a császári udvari főhivatalnokok —, halról a magyar udvari kancellár, Reviczky gróf és a magyar testőrség kapitánya, Splényi báró, környezetében fogadta a küldöttséget. A küldöttség nevében Pyrker László, egri érsek, szónokolt, hosszú beszédben fejezvén ki a nemzet hódolatát és szerencsekívánatait az új fejedelemnek, s a reményeket, melyek uralkodásához kapcsolvák. A beszéd végével Ferdinánd a nemzet hódoló feliratát, mely neki a küldöttség által át-nyújtott, a kancellárnak átadván, a trónban ülve, feltett kalpaggal olvasta el rövid köszönő válaszát. A küldöttség ezután néma bókok közt vonult vissza s Mária Augusztia királyné elébe járóit, ki udvari hölgyeitől körülvéve, egy

más teremben várakozók a hódolatra. Midőn az üdvezlő beszédre halk hangon, látszólagos elfogultsággal mondott rövid latin válaszában egyebek közt említette, hogy az ő ereiben is a nagy Mária Terézia vére foly, a küldöttség hangos éljen-kiáltásokkal távozott előle.

A tisztelgéseket fényes lakoma követte, melyen a birodalmi és házi főkancellár, Metternich Kelemen herceg viselte a király képét. Midőn a küldöttség a lakoma végével tőle búcsút vett, Metternich, válasza közben, a trónváltás hírének az olasz udvarokhoz megvitelére követül kinevezett gróf Zichy Istvánhoz fordulván, ilyképen szóla: „Mondja meg a gróf az illető udvaroknak, melyekhez küldetve van, hogy a monarchia kormányrendszere szebb diadalt alig ült valaha, mint néhány nap óta e fővárosban. Egy, negyvenhárom évig uralkodott fejedelem elhal; az új fejedelem a trónt elfoglalja: cs minden a régiben marad, minden csöndes és loyális, miként látja.“

Metternich állítása csak egyik részében volt való. Minden csöndes, minden a régi rendben maradt a trónváltásnál; de ennek oka koránt sem a monarchia kormányrendszerének jóságában és közkedveltségében; hanem, e kormányrendszer daczára, a népek csaknem túlságos loyálisában vala keresendő. E loyális annál inkább megérdemli az elismerést, minthogy a nemzetnek semmi kilátása sem volt arra, hogy Ferdinánd trónra léptével az alkotmányosság tekintetében élénkebb jogérzet, a nemzeti kifejlés, újjászületés Ugye iránt nagyobb méltányosság, a népszabadság iránt több hajlam foglaljon helyet az ország kormányánál.

E reménytelenség épen onnan eredt, hogy az új uralkodó alatt semmi sem változott; a kormány rendszere, személyzete, politikája, minden a régi maradt. Ferdinánd a természetből oly szelíd, jó szívet nyert osztályrészü, hogy általa alattvalóinak boldogítójává válhat vala. De, ezeknek bánatára, idegrendszerében egy makacs kórság, a nehéz nyavalya csirái rejlenek, melyeket a korán anyavesztett

gyermekben nevelőjének, Tige grófnak, egészen ferde, durva, sőt nem ritkán embertelen bánásmódja s a beteg organismus kellő ápolásának elhanyagolása hamar kifejlesztett. A férfiasság fejlődésének időszakában egy pár év némi reménnyel kecsegtetett, hogy a fejlődő test legyőzi a nyavalyát. Szellemének emelkedéséről s önállóságáról, akaratának erélyéről, sőt szabadelvű irányáról, mely miatt egy ideig atyjával is némi meghasonlásban volt, mind több hír kezd vala szárnyalni az országban. „Én gróf Illésházyval tartok — hja 1826-ki april 3-kán Kazinczy Ferencznek gr. Dessewffy József, — ki még jobban tudja mint én, bogj' a koronaörökös energicus ember lesz, zs hogy több esze van mint hírlelik és a mint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz.“ De a köztvárosok nem teljesedett egészen; az idegbaj, bár gyöngült, de végkép nem szűnt meg.

Ferdinand ezen állapota miatt atyja, életének végső, gyakori s huzamos betegeskedéssel töltött szakában a maga testvéröcscsét, Lajús főherceget, helyezte a cabinet élére. A fejedelmi család megegyeztével, Ferencz halála után is e főherceg maradt az uralkodó képviselője a kormány ügyeiben; a birodalmi politikát pedig, mind a kül- mind a belügyekben, ezentúl is Metternich herceg, s az elébbinél még nagyobb hatalommal igazgatta. A királyné, Mária Auguszta, kinek vallásos kedélyét uralkodási vágy nem ösztönte, elvonultságában semmi részt sem vett a politikában. Annál több befolyást törekedett magának szerezni Z s ó f i a főhercegné, Ferencz Károly főhercegnek, a magtalan Ferdinand legidősb öcscsének s koronaörökösnek élénk, uralkodni vágyó neje.

A kabinet politikai rendszere, a kormányzat elvei mindenben a régiek maradtak. Metternich a birodalom csöndét, a népek loyálisát Ferencz halálakor a kormányrendszer diadalának tartván, nem látott okot a húsz év előtt önmaga által megállapított rendszer megváltoztatására. A következett

események mindazáltal czáfolhatlanul tanúsítják, hogy ő e rendszer sajátos elveit, melyeket Ferencz 1825 óta önszántából némileg megszelídített, most az uralkodó akaratában semmi akadályt nem találván, nagyobb szigorral akará alkalmazni. Számítva a nemzet loyálisára, a világbéke e zavartalan állapotában, melyet az orléansi dynastiának meggyökeresedése több nemzedékre látszék biztosítani, részint alattomos működés, részint szigorúbb rendszabályok életbe léptetése által, még egyszer megkísérlem szándékozott a fejledező nemzeti szellem mind szabadelvűbbé, a reformtörekvések mind radikálisabbá való irányának elfojtását. Kétségtelen jelei mutatkoznak ennek már Ferencz végső életszakában is azon eljárásban, melyet a kormány az erdélyi diéta tekintetében, a magyar országgyűlésen pedig az ország fejlődésére oly szükséges, a monarchiái elvre nézve pedig oly ártatlan, sőt csak kedvezőleg hatható örökváltság s egyéb úrbéri törvényjavaslatok tárgyában követett. E kísérletet Metternich, Ferencz halála után, mondhatni, mindenható miniszter, néhány évig szívós kitartással folytatá, míg végre a inegszilárdult nemzeti közvélemény hatalma által kényszerítve, azt némileg módosítá s más irányú kísérletekkel cserélte fel.

Ki a kormánynak ezen kényuralmi visszahatásáról még az úrbéri törvényjavaslat sorsa s az erdélyi rendkívüli kormánysszabályok után is kételkedett volna, eléggé meggyőződheték mindjárt Ferdinánd trónra lépte után ama célzattól, mely a királyi ezím körül nyilvánult s azon eseményekből, melyek a szólásszabadság tárgyában fejlettek ki.

A királynak april 19-kén előforduló születése napjára a rendek, szokás szerint, üdvözlő feliratot készítettek, melyben Ferdinánd e néven V-dik királynak czímezett. Hogy e néven az országnak korábbi időkben már négy koronázott királya volt, minden iskolai kézi könyv tanítá, törvényeink tárháza pedig, a Corpus Juris, kérdés alá sem eshető szembetűnőséggel tanúsítá. Hogy továbbá a magyar

királyok cím- és névsorában semmi változás nem történt akkor, midőn Ferenc 1804-ben az osztrák császári címet felvette, s azontúl magát, bár e néven mint német birodalmi császár II-dik volt, I. Ferencznek nevezette, magából azon oklevélből is világosan kitűnik, melyet az említett évben, ausztriai császársága tárgyában kibocsátott. Miként annak helyén elmondottuk, ezen okmányban Ferencz maga világosan kijelenti, hogy sem addigi viszonyait Magyarország iránt, melyek a pragmatica sanctio cím alatt ismert viszonylagos, és azért a nemzet megegyezte nélkül nem is módosítható szerződésen alapulnak, megváltoztatni, sem Magyarországot az ausztriai császárság tartományává tenni, s ekként önállóságában megcsorbítani egyáltalában nem szándékozik. Magyarországon Ferencz név alatt ő lévén az első király, azon címváltoztatás, mely szerint magát azután mint császár is I-sőnek nevezte, a magyar királyi ozimmal nem jött összeütközésbe. Másként állott a dolog Ferdinándra nézve, kit, a mondottak szerint, bár mint osztrák császárt az I-ső, de mint magyar királyt az V-dik Ferdinánd cím illetett meg. Megváltoztatni e címet, és Ferdinándot, mint magyar királyt is, e néven I-sőnek címezni, annyi volt volna az ország részéről, mint elismerni, hogy az új osztrák császárságba Magyarország is beolvasztott, annak tartományává lett, nemzeti függetlenségét s önállóságát elvesztette.

Mennél világosabban folyt az előzményekből ezen következtetés, és mennél kétségtelenebb volt a nemzeti függetlenség joga, s e tekintetben magának az osztrák császárságot megalapító okmányok értelme: annál felötlőbb volt, hogy a főrendek többsége az „V-dik Ferdinánd“ címen mégis felakadt, s kétségkívül a Bécsből vett utasítás szerint, makacsul kívánja, hogy a királyt a rendek is egyszerűen „I. Ferdinándnak“ címezzék. Alig is lehetne ezt megfejtteni, ha nem tudnók, hogy a főrendek, a demokratától s a kiváltságaikat fenyegető reformoktól félvén, azok meggátlása végett szorosabban a kormányhoz szövetkeztek, készek azt

érdekeiben pártolni, hogy viszont az aristokratiai kiváltságok megőrzésében s a reformok meggátolásában tőle nyerhessenek pártolást. Oly önző s elfogult vala még főnemes ségtink nagy része, hogy nem kételkedett még a nemzeti függetlenség megcsorbításának szándokában is támogatni a bécsi kormányt, csakhogy tőle viszont a maga hűbéri jogainak s kiváltságainak megtartásában s a demokrat irányú reform megghiúsításában segílyt nyerjen. A rendek háza jól tudván hogy, ha a király címében az ország függetlenségi jogát ekként megcsorbíttatni engedi: a kormány, melynek különben is jogfoglalás, kényuralom a fő törekvése, nem késendik ezen, látszólag csekély, engedmény minden következményeit hasznosítani a maga részére; s rövid idő múlva fennen hirdetendi, hogy a törvényhozás maga önként lemondott az ország függetlenségéről. A rendek házában e miatt nagy ingerültség támadt a főrendi tábla ellen, mely megátalkodottsággal ragaszkodva a bécsi kormánynak vele még csak magán úton közlött kívánatéhoz, sok ideig vonakodék megegyezni a király törvényes, sem történelmileg, sem diplomatikáiig kétségbe nem vonható címében. A két tábla közti vita több hónapig tartott; a főrendek tizenhétyszer vetették vissza a rendeknek megczáfolhatlan érvekkel támogatott üzenetét; a kedélyek ingerültsége nőttön nőtt, mert az egyességnek minden reménye eltűnt.

A nádor végre maga is komolyan aggódni kezdett ezen, mindinkább elmérgesülő viszonyok felett, s egy tanácskozása után Deák Ferenczcel, ennek tanácsára magán úton felterjesztő, hogy miután a rendek engedékenységére egyáltalában nem számolhatni, minél fogva az ügyet, tovább erőszakolni nem tanácsos: a király közvetlen lépjen fel s maga vágja ketté a bonyolódott csomót. A bécsi kormány végre meggyőződván, hogy az ország függetlenségét e mellékes kérdés leple alatt megingatni nem lehet, hajlott a jó tanácsra. Néhány nap múlva egy kir. leirat érkezett, melyben Ferdinánd kijelenté: hogy magát törvényes magyar

királynak tartja, s egyenes öröködési joga ellen vétene, ha a királyságára vonatkozó bármely kérdésben kétségnek engedne helyt. Kijelenti tehát, hogy ő magát, mint magyar királyt, V-dik Ferdinándnak fogja nevezni s nevezettni. A főrendek e leirat következtében még gyűlöletesebb világban tűntek fel a nemzet előtt, mint ha önszántukból engedtek volna a rendek táblájának. El lehetett azontúl rólok mondani, — mitől nem is kímélte meg őket a közönség, hogy magánál a királynál is királyiabbak, túlzó royalisták. A főrendi osztály e kérdés oly makacs vitatása által nagyon sokat veszített a közvéleményben: a közönség ellenkező túlságba esvén, még hazafiságát, nemzeti érzetét is kétségbe kezdte vonni s bizodalját tőle egészen megvonta.

A kedvetlenség, ingerültség, mely a kedélyekbe ezen viták alatt fészkelte be magát, azontúl nem is oszlott szét az országgyűlés egész folyamában; mert mind újabb események merültek fel, mikből bőséges táplálatot nyert a köz elégiületlenség. Mindjárt a királyi cím feletti viták kezdetében lön közhírré Wesselényinek a jobbágyok örökváltsága mellett a múlt évben, Szatmár megye közgyűlésén, mondott beszéde miatti bepereltetése, s május 4-kére a kir. tábla elébe idéztetése. Az ünnepelt, népszerű férfiúnak két oldalról is célba vett zaklattatása annál mélyebb fájdalmat s aggodalmat gerjesztett a nemzet szabadelvű részében, minthogy benne nemcsak a reformügy, hanem a legfontosabb alkotmányos elv, a szólásszabadság támadtatott meg a kormány által. Majdnem minden megye öniigyévé tette a sérelmes esetet s utasítást küldött követeinek: ügyekessenek azt jó végre vezetni. A rendeknél ennek következtében a bihari követ, Beöthy Ödön, első emelt panaszt a kormány eljárása ellen. Hatályos beszédében megmutatta, hogy közgyűlésen mondott beszédet, melynek, mellesleg említve, vád alá fogott némely kifejezései nem is a király, hanem a kormány ellen valának intézve, későbbi vizsgálatnak s keresetnek tárgyává sem lehet tenni. Ha a

szóló törvényt sért, azt rögtön, a gyűlés folyama alatt, mint széksértést kell bűnheszteni. Innen eredt ama törvényes szokás is, hogy hasonló esetekben az ajtók azonnal bezáratnak s a kereset nyomban megindítatik; mert ha a sértést elkövetett egyén a teremből eltávozott, a keresetnek utólagosan nincsen többé helye. Miután ezt Szatmár megye rendei, bár köztök a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt, nem tették: következtetni kell, hogy Wesselényi még csak széksértést sem követett el, s annál kevesbbé olyast, mi nóta pernek tárgyául szolgálhatna. Megmutatta, hogy törvényeink szerint felségsértési s hűtlenségi bűnt pusztá szóval elkövetni egyáltalában nem is lehet; hogy, továbbá, a szólásszabadság egyik fő sarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi Illésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy „a szólásszabadság a constitutio palládiuma.“ Ezen s több hasonló okoknál fogva erélyes feliratot indítványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig semmisítse meg.

Az indítványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte; a felirat mindazáltal e tárgyban is megakadt a felső táblán, mely, mióta a szabadelvű reformok meggátolása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozik, egy makacs vétót kezd vala gyakorolni. A két tábla e miatt az országgyűlés végiglen változatá egymással üzeneteit, de minden stiker nélkül. A főrendek, bár szinte elborítottak a szólásszabadság mellett harczoló megczáfolhatlan érvek által, megátalodottan ellenzik a feliratot átbocsátani. A rendek hamar meggyőződtek ugyan, hogy hasztalan küzdenek, mert a kormány többfélekép eláruld, hogy Wesselényit minden áron elítélni s elmozdítani akarja a harcztérről; a szólásszabadság oly igen fontos kérdését mindazáltal, melynek kedvező eldöntésétől függ vala nagy részben a nemzeti átal-

kulás ügye, annál kevesebbé hajlanak letenni, mivel a szólásszabadság sérelmei egyebekben is szaporodtak. Az örök-váltság kérdésében, midőn azt a kormány, a múlt év végén, a követi utasítások megváltoztatása által törekedék megbuktatni, Zemplén és Békés megyékben is hasonló szabadelvű nyilatkozatok tettek, minő volt Wesselényié Szatmárban. A kormány azok megtorlása végett mind a két megyébe kir. biztost küldött: Békésbe Szirmayt, Zemplénbe Tajnayt. A lnáborgatott megyék, követeik által az országgyűlés elébe vitték sérelmüket; minek következtében a szólásszabadság kérdése többféle alakban minduntalan szőnyegre került. A rendek tehát e fontos ügyben ernyedetlenül küzdőnek mind a gyűlés bezártaig; sőt, mint látandjuk, a következő 1839-ki országgyűlésen is azonnal s kétszeres erélyvel fogták fel az időközben is többször megsértett jog mellett a most eredmény nélkül maradt vitakozás megszakasztott fonalát.

De bár elvileg még nem sikerült is e gyűlésen kivívni a gondolat és a szólás szabadságát; egy külön esetben mindazáltal már is diadalt ült az ellenzék. Egy ízben, midőn a Wesselényi ügyében a királyhoz intézendő felirat forog vala szőnyegen a rendek országos ülésében, a barsi követ, Balogh János, Wesselényi mellett nagy hévvel szóokolván, annak a szatmári gyűlésen mondott -ama szavait, melyek miatt bepereltetek, szóról szóra ismételve, sajátjává tette. A kormány következetes akarván maradni, Baloghot is azonnal vád alá fogatta; megyéjére pedig ráparancsolt, hogy miután székét a követ, hűtlenségi bűne miatt az országgyűlésen meg nem tarthatja, helyébe más követet válasszon.

Bars megye már 1822 óta egyike lévén azon megyéknek, melyek az ellenzék zászlaját legelől s legerélyesebben lobogtatók: a kormány eleve is tudta, hogy nem leend könnyű dolog megbuktatnia a népszerűsége tetőpontján álló követet. Minden követ megmozdíta tehát, hogy Balogh

visszahívását keresztülvigye. A főispán, gróf Keglevich János, maga is a legkonokabb conservatívok egyike, megyéjében a fondorlat s vesztegetés semmi nemét nem hagyá kísérleti énül, hogy célját érje. Az új követ megválasztása július 25-kére volt kitűzve. A kamarai tisztek s más kormányhivatalnokok s ügynökök, mindjárt a közgyűlés kihirdetése után, községről községre járták be a köznemességet, jelentékeny összegeket osztván ki annak tagjai közt, hogy szavazatukat a kormánypárt részére biztosítsák. A köznemesség, az úgynevezett kortesvezérektől intést vévén, nem is vonakodék elfogadni a kiosztott pénzt; mi a kormánypártiakat a győzelem biztos reményébe ringatá. A gyűlés napja felvirradt; a nemesség nagy számmal jelent meg. Felolvastatván a királyi leirat, mely új követválasztást rendelt, a főispán megtette a kijelölést, s a szavazás megkezdésére szólítá a nemességet. Most azonban Dombi Márton, közbirtokos s királyi táblai ügyvéd szót emel. „Országgyűlési követünk, Balogh János, — úgymond — felségsértési bűnről vádoltatik. Az 1723-ki törvénykönyv ‘J-dik czikke a felségsértési s hűtlenségi bűnt részletesen osztályozza: lássuk tehát e bűnök melyik osztálya alkalmazható követünkre.“ F/zután pontonként elősorolván az eseteket, melyekről a törvény szól: a megyei rendeket minden pontnál felszólítá, nyilatkoznának: bűnösnek tartják-e abban Baloghot? A választó nemesség minden pontra hangos nemmel válaszolt. „No de hátra van még egy pont — így folytató beszédét Dombi —: lássuk, tán ez ellen vétett?“ E pont, melyet a szónok szándékosan hagyott utoljára, a hamis arany- s ezüst-pénzverőkről szóla. A közönség, mely jól tudá, hogy épen Balogh volt egyike azoknak, kik 1823-ban, a kormány finánczmunkálatai következtében beesvesztett s leszállított papírpénzről önkényesen ezüstre emelt adót legérelyesebben ellenzették, hangos kaczagással szakasztá félbe a szónok beszédét; mi közben aztán mindenfelől „éljen Balogh János!“ kiáltások hangzóak fel a teremben.

Ennek csilapultával aztán Dombi ekként végzé beszédét: „Miután a megye rendei Balogh Jánost lelségsértőnek vagy hűtlennek el nem ismerhetik, indítványozom: menjen tüstént vissza Pozsonyba és foglalja el követi székét. A megyei ügyvéd pedig küldessék ki, jelenjen meg az idézetre s védje követünket.“ Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatván, a többség Baloghot követi állásában megerősítette. Az igen gyöngé kormánypárt szót sem mert emelni a hasonlíthatlanul nagy többség ellenében: Balogh tehát visszatért Pozsonyba, folytatandó törvényhozói működését. A megye eljárása mind Pozsonyban, mind egyébtitt is az országban nagy niagasztalással helyeseltetett; s a kormány, a közvélemény hatalmától végre is kényszerítve érzé magát, a keresetet Balogh ellen megszüntetni. Előzménye volt ez ama teljes diadalnak, melyet az 1839-ki országgyűlés rendei a szólásszabadság ügyében végre kiküzdendők valának.

A jobbágyok örökváltságát és személyszabadságát illető törvényjavaslat sorsából meggyőződtek az ellenzéki rendek, hogy a körülmények ezen országgyűlésen nem olyanok, melyek közt a többi rendszeres reformmunkálatokat a magok értelme szerint kezesztülvinni remélhetnék: tanácsosabbnak véleék tehát, azokat kedvezőbb időre halasztani, mintsem az alkotmányos elveknek s a kor igényeinek meg nem felelő törvényeket alkotni. így lön, hogy a polgári magánjog törvénykönyvét, mely az úrbér után munkába vétetett, miután belőle kerületi üléseiken harminvezhét törvényjavaslatot elkészítettek, befejezetlenül letették. E lépésre nemcsak azon indok vezette a szabadelvű pártot, hogy a kormány hangulatának mostani áramlatában lehetetlenné vált a szabadelvű törvények megalkotása; hanem bosszúsággal vegyes fájdalommal tapasztalák azt is hogy, miként mindjárt elmondandók leszünk, a-kormánypárt fondorlatai következtében, saját soraik is menten ritkáinak. Egyébiránt meggyőződtek már arról is, hogy körülményeink közt a rendszeres codificatio nem mindig a legjobb s legkönnyebb

út keresztülvinni a reformokat. Most tehát inkább az események folyamában felmerült oly egyes fontosabb kérdések eldöntését, elvek tisztázását s megalapítását tették feladatukká, melyek a jövő országgyűlések reformtörekvéseit előkészítsék. Ezen nézet vezérlé őket a szólásszabadság mellett folytatott vitákban; ez által indították Széchenyi István egy tervének pártolására s a sérelmek tárgyalására is.

A budapesti Mi Széchenyi tervét illeti: fentebb mondók, miképen Unczhid. ^ mindenek előtt az ország anyagi érdekeit javasló, s a mennyire egyes hazafi ereje engedi, törekvők is kifejtteni, hogy aztán ezek segélyével s ezek erkölcsi hatása alatt czélszerűbben s könnyebben lehessen létesíteni a nemzet egyetemes újjászületését. E célra irányiának azon reformjavaslatai is, melyeket legújabb munkájában, napvilágot a censura által elejébe vetett akadályok miatt csak az országgyűlés folyama alatt láthatott S t á d i u m b a n, tön indítványba. 0 a maga „egymásutánjában“ a kiállító erők előteremtését helyezé a teendők élére. A szabad föld és hitel megalapítása mellett pedig e célra legszükségesebbnek hirdeté Budapestnek az ország anyagi középpontjává, széppé, kényelmessé, gazdaggá varázsolását, és a kiváltságos nemességnek közczélokra Való adózását. Már fentebb említők, hogy ő reformterveinek e két fő részletét az c körben teendők kezdetül, egy Budapest közt részvények útján építendő állandó híd eszméjében egyesítette: a híd által közvetlenül Pest anyagi emelkedését s középponttá válását ezélné ugyan; de közvetve nem csekélyebb eredményt várt abból, ha a híd részvényes társaság által építetik, s ennél fogva az átkelőktől fizetendő vám a nemesség nem-adózási kiváltságának varázsát megtöri, a nemességet közhasznú ezélokra adózni szoktatja. Az eszme valósítását, melynek érdekében már az országgyűlés előtt Angolhonba utazott s egy külön röpiratot bocsáta ki, csak a törvényhozás tehette lehetővé; mert mielőtt a részvényes társaság megalakúlna, törvénynek kelle alkottatni, mely a vámfizetésnek minden-

kit, tehát a kiváltságos nemest is alája vesse. Az országgyűlés megnyíltával tehát eljött az alkalom, a termékeny eszmét foganatosítani.

Valamely eszmét agitatio által megkedvelteim s népszerűvé tenni, annak részére a befolyásosabb egyéniségeket megnyerni, senki sem bírt annyi ügyességgel s kitartással, mint Széchenyi. Nem restellett ő bár kinél is, ha a tervezett ügyre befolyását hasznosnak tartá, ismét és ismét bekopogtatni, ha kelle, órákig lesni az előszobákban a legalkalmasb időt; és ha aztán emberéhez jutott, minden sajátosságait s hajlamait kizsákmányolni; okokkal s élczekkel. gúnynyal s hízelgéssel hatni reá, hogy őt tervének gyámolítására megnyerje. így tett ő a budapesti állandó híd tárgyában is. A reformpártiaknál, kik az ő eszméit különben is kivétel nélkül elfogadták, s őt magát, bár tulajdonkép a pártokon kívül állott s tusáikban ritkán vett részt, vezérükül tisztelik vala, sok szót vesztegetnie nem volt szükség. Annál súlyosabb volt feladata az ó-rendszer embereinél, kik a nemes megvámoltatását nemcsak a kiváltságok, hanem sokan maga az alkotmány megcsorbításának nézik vala. A főreudfiak közt számos nagy befolyású tagok, például maga az országbíró, gróf Cziráky Antal is, makacson ellene szegültek a tervnek, melyet nem ok nélkül első lépésnek tekintettek az összes nemesi kiváltságok eltörlésére, az egyenlőség megalapítására. De a fáradhatlan Széchenyi nem tágított, míg a diadal iránt biztos remény nem kecsegtetheté. Ennyire jutván, hozzáfogott a részvényes társaság megalakításának tervéhez; és miután annak létesítésére Szina bankárt megnyernie sikerült, Clark nagy híré angol vízmérnököt a hídterv megkészítésére Londonból Pestre hozatta. Az indítványt a vámfizetési törvény megalkotására a rendek házában már 1833 nyarán megtéteté; melynek következtében a július 28-kai országos ülés bizottmányt nevezett ki a hídügygyel kapcsolatban lévő kérdések kidolgozására.

A közvélemény jelenleg igen kedvező volt Széchenyi tervére nézve. Nem rég jelent meg Dunánkon az első gőzhajó; s a közönség azt csodálattal s lelkesedéssel üdvözle, mintegy biztos előhírnökét anyagi haladásunknak. A gőzhajózási vállalat eszméje s megindítása nem Széchenyi műve volt ugyan; de ahhoz ő mindjárt kezdetben hozzácsatlakozott, s azóta annyit s oly ernyedetlenül munkálkodók annak megszilárdításán, terjesztésén s gyorsan gyarapodó sikerén, hogy őt méltán második megalapítójának tekinthetni. így tartá ezt legalább a nagy közönség, mely a vállalat fényes sikerét egészen neki tulajdonítá, s minden hasznot, mi abból anyagi érdekeink, a közlekedés, kereskedelem élénkülése tekintetében eredt, az ő nevéhez kapcsolt. Mihelyt ő az állandó híd eszméjét az országgyűlés tagjai közt annyira népszerűvé tette, hogy a valósíthatására szükséges törvénynek megalkotását bizton remél hété, azontúl a gőzhajózás érdekeinek áldozta idejét s munkásságát. Oda hagyván az országgyűlést, hol a Wesselényi által vezérelt ellenzék modorát nem helyeselheté, de szakadást a pártban, melynek elveit a magáéinak vallá, támasztani nem akart: mint kormánybiztos az Aldunához sietett, hogy a vaskapui munkálatokat, melyeknek célja volt a Duna medrét a szikláktól megtisztítani s hajózhatóvá tenni, a folyam partján pedig a meredek, sziklás hegyoldalban utat nyitni, személyesen vezethesse. Az elemeken nyert ezen diadalai is úgy tüntették fel őt a közönség előtt, mint a siker emberét, ki, bár mire fordítja is munkásságát, a ezélt eredményt mindig és mindenben elő tudja teremteni. Az ő befolyása bírta aztán 1835 elején a törvényhozást arra is, hogy a Duna szabályozása iránt feliratot intézzen a kormányhoz. A nádor s az országbíró ez alkalommal szerencsekívánatok közt nyilváníták teljes elismerésüket érdemei iránt.

Nem kételkedett ezek után senki, hogy a roppant nagyságú lánczhíd, — mert ilyennek felállítását látá Clark építész legcélszerűbbnek, melyet Széchenyi oly buzgalom-

mai ajánl, teljesen sikerülend, mihelyt a szükséges intézkedések a törvényhozás részéről megtörténnek. Széchenyi b. Szína bankárral, ki a vállalat finanziaális oldalának élére állott, oly módon egyezett meg, hogy a részvényes társaság a hidat 90 évi használat után a nemzetnek, egy tartaléktőkével együtt ingyen átengedendő A feltételek közt oly pont is fordulván elő, hogy a két város közti közlekedésnek minden más eszközei is a társaság kizárólagos birtokában legyenek: Budapesttel is egyezkedni kellett az eddig közösen bírt hajóhid vámjogának megváltása végett.

Mind ezen előmunkálatok bevégeztetvén, a törvényjavaslat az avval megbízott országos választmány által megtétetett. A rendek táblájánál harminczöt megye pártolá a vámfizetés eszméjét; minél fogva a törvényjavaslat a többség által megszavaztatott. A főrendek közt még most sem hiányzának ugyan, kik azt a kiváltságok sérelme miatt ellenzék; a fáradhatlan Széchenyi mindazáltal a többséget terve pártolására ott is előteremtette. A törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, egyéb intézkedéseken kívül megrendelte, hogy a hídon minden átkelő, személy-, rang- és osztály-különbség nélkül köteles vámot fizetni. E vámilletmény megállapítása s a szerződésnek a részvényes társasággal megkötése végett, a nádor elnöklete alatt, egy állandó országos bizottmány neveztetett, mely eljárásáról a jövő országgyűlésnek számolni köteles. E bizottmány a szerződési éveket, melyeknek eltelte után a hídvám egészen megszűnik s a híd nemzeti tulajdonná váland, 87-re határozta. — A nemesség Achilles-sarka tehát eképen lefegyvereztetett; a százados kiváltságok oklevele egy ponton átlukasztatott: az új lánczhídon minden nemes a nem-nemessel egyaránt köteles lön vámot fizetni. Nem lehetett többé kételkedni, hogy a közterhek közös viselésének elve a közel jövőben a nemességre is ki fog terjesztetni: a hídvám törvénye annak csalhatatlan előpostája volt.

Meg lévén egyszer törve a nemesi kiváltság varázsa, a reformpárt sietett azt az anyagi érdekek, kivált a közlekedés előmozdítására vonatkozó más magán vállalatokra nézve is megszorítani. Megalkottatott egy más törvény is. méltó társa az állandó hídát illetőnek, mely szerint „a legközelebbi országgyűlésig is, melyen a haza közjává előmozdító magános vállalatok iránt a törvényhozás kimerítőleg fog intézkedni, ideiglenesen rendeltetett, hogy minden oly magános személyek vagy társaságok, melyek Pestről Bécs felé vagy a magyar tengerpartokig, vagy Zsi monyig, vagy Morva, Slézia s Galiczia határszéleig, vagy Kolosvár s Nagy -Szeben felé Erdélyig —, továbbá a melyek Pécsből a magyar földön keresztül Törökországig vagy Krakóig —. Nagy-Szombattól Kassáig, Miskolcztól Galiczia felé s végre Sziszekttől a magyar tengeri kikötőkig vasutat vagy csatornát építeni vállalkoznak, a törvény kizárólagos ótalma alá vétetnek s többféle kedvezményekben részesítetnek.“

A sérelmi politikának, mely régebben csaknem egyedüli iránytűje volt országgyűléseink működéseinek, elvileg már nem nagy barátja volt ugyan a reformpárt; mert megvala győződve, hogy miként az eddigelő célra nem vezetett: úgy a jövőben magoktól is gyérülni fognak a múltkorighoz hasonló törvény- s alkotmánysérelmek, mihelyt az átalakulás ki lesz víva. De most, midőn tapasztalák, hogy a jelen mostoha körülmények közt e tekintetben oly keveset tehetnek, a kedvezőbb viszonyok beálltáig annál inkább helyén láták a sérelmekkel is foglalkodni, mert a kormány a haladás helyett ismét jogfoglalásokra törekedék; s mert küldőik, a megyei rendek nagy része, még mindig sokat tart arra, hogy a régi sérelmek közül egynémit minden törvényhozás orvosoljon. Bár a kormány s a főrendi tábla mostani hangulata nem nagy reménnyel kecsegtetett is az iránt, hogy eljárásukat süker jutalmazza; de nehogy otthon azon szemrehányással találkozzanak, hogy e hosszú országgyűlés e tekintetben is meddő maradt: mindjárt az úrbéri szabá-

lyozat bevégzése után belefoglak a nagy munkába, s azok tárgyalása végett külön esti gyűléseket tartanak, melyek aztán az év nagyobb részén áthúzódtak. Súlyt azonban a régi sérelmek s kívánatok nagy tömegéből leginkább azokra fektettek, melyek már magokban is némi reformot foglalnak s a haladásra kiindulási pontokul szolgálhatnak. Ezek közül különösen három tárgy: a Ludovicaeum hadi akadémia, a nemzeti nyelv divata s a köznevelés ügye, vonja magára figyelmünket.

A század első tizedében, midőn a folytonos háború országgyűléseink tanácskozásait minduntalan hadi tárgyakra fordító, az ország rendei nem szűntek vala meg sürgetni, hogy a magyar ezredekben kizárólag honfiak alkalmaztassanak tisztül; s nehogy a kormány e jogos kívánatot kiképzett magyar ifjak hiánya miatt mellőzze: 1808-ban magán ajánlatok útján egy millió forintnál többet gyűjtőnek össze egy magyar hadi akadémia felállítására. A kormány akkoron, a rendek hadi segélyével teljesen meg lévén elégedve, pártolni látszék az ügyet s Váczon egy épületet mutatott ki az intézet számára, mely Mária Terézia által nemes iljak növeldejeül emeltetett; mióta azonban e célra a bécsi Theresianum Ión megalapítva, üresen, roskadozó félben áll vala. Az említett év óta számos újabb ajánlatok járulónak az alapítványhoz. Nem csak az első alapítók kiegészítették ama veszteségeket, melyeket a pénzalap a papírpénz kétszeri értékleszállítása következtében szenvedett; hanem, miként fentebb említők, 1830-ban a megyék és városok is tetemes összegekkel, azóta pedig számos egyesek újabban is mintegy 300 ezer forinttal, — különösen gr. Buttler János, 20 ifjú nevelésére, egymaga 126 ezer forinttal — járulónak a pénzalap szaporításához. A főherceg nádor, kire az ügy bizva volt, az újabb kori országgyűlések által szorgalmaztatván, végre hozzáfogott a nemzeti kívánat létesítéséhez; s a célra nem alkalmas váczi épület helyett, Pest egyik külvárosában építettett egy

nagyszerű palotát, mely mintegy kétszáz ifjút fogadhat kebelébe.

A ház elkészült, de annak megnépesítésére még mindig nem tétettek készültek. A rendek, midőn e miatt felszólaltak, azon rövid választ vették, hogy a pénzalap elégtelen. Ok tehát kijelenték, hogy készek országul megalapítani az intézetet: követelték mindazáltal, hogy az ajánlatokból gyűlt tőke eddigi kezeléséről számadás terjesztések elejökbe. A kormány hosszú vonakodás után végre engedett. Álmélkodva láták e számadásból egyebek közt a rendek, hogy bár az intézet felállítva még nem létezik: a főigazgató, Petrics altábornagy, az aligazgató, vívó- és tánczmesterek s több házi eseléd mégis már 1808 óta ki-nevezve, folyton húzzák oly jelentékeny dijaikat, hogy egyedül a főigazgató díjazása fejében 102 ezer ft. áll a számlában. Ezen eljárás kétségtelenné tette, hogy a kormány ilyféle intézetet a nemzet által felállíttatni egyáltalában nem akar, s készebb elpazarolni a pénzalapot, mintsem hogy azt céljára jutni engedje. Ennek oka részint azon bizalmatlanságban rejlett, melynél fogva nem szívesen látta volna, hogy számosabb magyar ifjú képeztessek ki a hadi pályára; részint abban keresendő, hogy a kormány, eleve is tudván, miképen a nemzet ezen intézetet minden tekintetben nemzeties irányban kívánja megindítani, mit maga ellenző, más ürügy alatt szándékozott meggátolni annak felállítását. Hogy a kormány valóban oda célozott, megmutatta a következmény. Midőn ugyanis az ország rendei kijelentették, hogy készek az intézetet országul megalapítani, természetesen azon feltétel alatt, hogy annak alapszabályait a törvényhozás készítse el, vagy legalább a nemzetiség igényei szerint módosíthassa: a kormány aképen válaszolt, hogy az ajánlatot ily feltétel alatt nem fogadja el, s majdan a maga eszközeivel állítandja fel az intézetet. A kormány e válasza után mindenki meggyőződhetett, hogy a nemzet ismét hasztalan tette áldozatát, s az intézet soha

sem, vagy legalább nem a nemzet kívánatai szerint, fog létesíttetni. És valóban a nagyszerű palota, mely majdnem másfél millió pftba került, még 1848-ban is üresen áll, tanúbizonyságul annak, mennyi akadályokkal kellett a nemzetnek küzdenie a haladás bár mely kérdésében.

A kormány ezen intézet körüli eljárásának egyik fő oka a nemzeti nyelvben feküdt, melyet a rendek a nevelés, tanítás közlönyéül kívántak tenni. És itt, ezen intézetre nézve, még csak hozhatott fel a maga szempontjából némi súlylyal bíró érveket a magyar nyelv használata ellen, állítván egyebek közt, hogy az a hadsereg egységének felbomlására nyitna utat. Szükségtelen mondani, hogy ezen érv az önálló nemzet képviselői előtt semmi fontosságot sem nyerhetett. De még csak ennyi nyomó érveket sem vethetett a kormány a nemzet azon régi, 1790 óta több ízben szőnyegre hozott óhajtásának ellenébe, hogy a nemzeti nyelv valahára már az egész közigazgatásban behelyeztessék a maga természetes jogaiba. Mind e mellett most is csak igen szűk mértékben egyezett meg e nyelv hivatalos divatának terjesztésében. Az új nyeresemények e tekintetben összesen csak a következőkből álltak: 1. A törvény ezután a latin szöveg mellett magyarul is szerkesztetik; kétséges értemény esetében a magyar szöveg tekintendő eredetinek s elhatározónak. 2. A pereket a királyi tábla előtt magyar nyelven lehet folytatni; s ezekben az ítélet is ugyanazon nyelven hozassék. 3. Minden hiteles kiadásokat magyarul lehet szerkeszteni. 4. Hol a gyülekezethez magyar egyházi beszédek tartanak, ott az anyakönyvek is magyarul írassanak. 5. Az ó-aradi oláh tanító- s papképző intézetben a magyar nyelv is tantárgygyá tétessék. — Valóban nem lehet vádolni a törvényhozást, hogy az országban lakó más nyelvű népekre ráerőszakolta a magyar nemzeti nyelvet; már fél százada telt pedig, mióta a nemzet a maga élő s az utolsó évtizedekben a képzettség magas fokára emelt nyelvét óhajtá a közigazgatás és nevelés orgánumául látni a holt latin helyett.

A túlbuzgalom helyett inkább némi léhaságot kell a nemzeti nyelv tekintetében szemére vetni a rendeknek; mit azonban eléggé megfejt az, hogy pénzkérdés vegyült a dologba. Egy magán társaság, az országgyűlés folytában, Pesten egy magyar színházat kezdett építtetni. A törvényhozás elismerte ugyan, hogy egy jól rendezett játékszínnek „a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozdítására és az erkölcsiség e módon is bővebb kimívelésére jótékony hatása v a n d e a helyett, hogy arra mindjárt költséget is szavazott volna, csak azt határozta: hogy a budapesti híd tárgyában kiküldött országos bizottmány egyszersmind egy díszes nemzeti színház tervét is dolgozza ki, s azt, ha reá a törvényhatóságok útján egyesek adakozásaiból elégséges pénzt szerezhet, a főherczeg nádor által kijelölt pesti telken, hozza is létre; ha pedig síikért nem érhetne, ezen nemzeti óhajtásnak mi módon lehető eszközését illetőleg a jövő országgyűlésre javaslatot nyújtson be.

E tárgyalások folytában az év vége felé leirat érkezett az ország rendéihez, mely az országgyűlést berekesztetni rendelte. Számos munkálatok s törvényjavaslatok léteztek még a rendek kezei közt, a felső tábla gáncskodásai, vagy a kormány ellenzése miatt befejezetlenek. Egynémelyeket, minő volt például a magánjog törvénykönyve, mint mondók, magok a rendek tettek el kedvezőbb időkre. Voltak azonban némely tárgyak, melyeket nem lehetett halasztani szembetűnő kár nélkül, vagy melyekben nagyobb akadályok nélkül is megalkothatni remélék a közjólét gyarapodására válandó törvényt. Ezeknek befejezése s felterjesztetése végett tehát még egy időre meghosszabbítani kívánták az országgyűlést. Az adó, szerencsére, még eddig nem tárgyalatott: a kormány tehát megegyezett a gyűlésnek a jövő májusig kinyitásban.

A tárgyak közül, mik ezentúl szőnyegre hozattak, leginkább azok érdemlik meg figyelmünket, melyek az anyagi érdekek emelésére célzának. Az ipar s kereskedő-

leni élénkebb lendülete az égető szükségek közé tartozott. Ez volt oka, hogy a rendek nagy része, miként fentebb láttuk, az országgyűlés kezdetén, a nemzetgazdasági munkálat tárgyalását kívánta elsővé tenni a sorozatban; s csak a még sürgetőbb szükségnek engedve, fogta fel előbb, a kormány akarata szerint is, az úrbéri munkálatot. Most azonban, kivált ama tapasztalat után, hogy mily nehéz valamely engedményt kiküzdeni a kormánytól, s annak előre látásában, mily hosszán kell majd harcolniok egy méltányosabb, az ország érdekeivel egyezőbb vámszabályzatért: addig is legalább egynémiben óhajtának megfelelni az anyagi érdekekre vonatkozó közvárákozásnak. E tekintetben kivált a közhitei megszilárdítása s az iparos osztály szaknevelése tapasztaltaték a legkiáltóbb szükségnek.

A hitel hiánya leginkább magánjogi és igazságszolgáltatási viszonyainkból származott. Már Széchenyi irataiból is mindenki meggyőződheték, hogy míg birtokjogi törvényeinkben gyökeres reform nem intéztetik, az ősiség, fiskalitás, hitbizományok el nem töröltetnek, s míg az adósnak fizetési hanyagságát, könnyelműségét, lelkiösmeretlenségét legyező régi törvényeink nem reform áztatnak, egy szintoly szigorú mint óvatos váltótörvény létre nem hozatilc: mind addig nem tehetünk szert szilárdabb hitelre, s következőleg beruházmányi tőkékre, élénkebb forgalomra, virágzóbb iparra s kereskedelemre. De ezekre most, miután a mostoha körülmények miatt a magánjog törvénykönyvét letenni kénytelenítették, s az idő rövidsége egy váltótörvényi codex megalkotását nem engedte, a legvérmesebb mérsékletűek sem gondolhattak többé. Csak némi póttörvényekről lehetett tehát szó. S ilyenek voltak a Fiume törvényszékeiről, a vásári s a kisebb érdekű világos keresetekben élőszóval, gyorsan eljáró bíróságokról alkotott s királyi megerősítést is nyert törvények.

Hasonlíthatatlanul nagyobb előmenetelére szolgálhatott volna ennél anyagi érdekeinknek az, mit a rendek az

iparos osztály szakneveltetése tekintetében czélzának. Már többször említők köznevelésünk szomorú állapotát; legnagyobb hiányossága s ferdesége abban állott, hogy az iparos-tály czélszerű kiművelésére eddigelé épen semmi gond sem fordított. Azon nagy pangásnak ennél fogva, mely a természet minden áldásaival gazdagon ellátott ország anyagi érdekeinek minden ágaiban az erőket szinte lebilincselve tartá, egyik legfőbb oka abban feküdt, hogy a hutnanistikai latin iskolák, bölcsészeti lyceumok, jogakadémiák s az egyetem mellett egyetlen egy reál- s ipariskola sem létezett, mely az iparos pályára lépendő ifjúságot jövődöbeli szakmájára kiképezné s az iparvilág roppant haladásával megismertetné. A rendek ezen égető szüségstől indítatva, az ország nagyobb városaiban a szüség szerint egy-egy ipar- vagy reáliskolát, Budapesten pedig egy összművészeti egyetemet kívántak felállítatni. Egy törvényjavaslatot dolgoztak ki tehát, melyben mind a szüségés költségeket megajánlották, mind az intézetek tervét s alapszabályait meghatározták.

Meggondolva, hogy minden kormánynak, legyen az bármily absolut irányú, saját érdekeinél fogva is egyik fő feladata a polgárok vagyonságának s adózási képességének gyarapítására minden lehető eszközöket előteremtteni s a jóllét kifejlödésének akadályait elmozdítani: méltán lehetett volna várni, hogy miután a költségek is kimutatottak, a kormány örömmel fogadandja az elejébe terjesztett törvényjavaslatot; s legfölebb az intézetek tervében, szabályai-ban teend némi módosítást. De, mi hihetetlennek látszanék, ha meg nem történt volna, a kormány, mivel az eddig kizárólag maga által kezelt iskolák s köznevelés ügyébe a törvényhozásnak befolyást engedni nem akart, mégis visszavetette az oly üdves, oly annyira szüségés törvényjavaslatot. „Ő felsége, úgymond egyebek közt a királyi válasz, királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a m e n n y i r e a k ö r ü l m é n y e k m e g e n -

g e d i k, felállíttassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges.“

E királyi válasz mély fájdalommal tölté el a rendek kebleit. B e z e r é d y István, az emberiséges érdekeknek e buzgó bajnoka, a kir. válasz felolvasása után felszólalván, szomorú hangon bocsánatot kére hallgatóitól, ha talán nem beszél elég értelmesen; mert, úgymond, e királyi válasz hallatára a fájdalom és ingerültség fojtja el hangját. „A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa s van a türelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségkép arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segédelmet. És bár meritene a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Am ismételjük, mint némelyek kívánják, feliratunkat; de egyszersmind tegyük meg részünkről is, a mit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, s vajha mindenki hallaná kiáltásomat: hazafiak, testületek, egyesüljünk, hogy lefizethessük hazánknak legszentebb adósságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük!“

Maga az oly mérsékelt, nem könnyen felingerülő Deák Ferencz is szót emelt. „Bár mily kevésbé vagyok is optimista, úgymond egyebek közt, mégis úgy hiszem, e gyűlöletes leiratnak is lesz cgynémi haszna. Számos polgártársaink, ha tán nem viseltettek is igen nagy bizodalommal a kormány iránt, de azt sem hitték, hogy az ellenséges hazánk java iránt; de íme, a kormánynak minden válasza olynemli, hogy kiábrándíthat bennünket. És ezért hálával tartozunk a kormánynak; mert a csalódás a betegségeknek legrosszabbika.

„Mi nem kérünk a kormánytól sem költséget, sem segílyt, sem tanácsot; mi semmiben sem akarjuk megszorítani a királyi jogokat; mi semmi új, eddig ismeretlen jogot nem követelünk magunknak: semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vájjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen egy politika! Csalfa és nyomoréit egy számítás! Mert lehet-e annál célszerűtlenebb számítás, mint ama pillanatban ébreszteni szíveinkben keserű érzeteket, midőn az országgyűlés szétoszlik, hogy azon érzelmek küldőinkre is áterjedjenek? Nem kell jósnak lenni, hogy megjövendöljük, miképen a kormány politikája jobban kifejteni a nemzeti ellenzéki erőt, mint minden összművészeti intézetek. Arra szavazok, hogy a feliratot ismételjük; de azt tanácslom a nemzetnek, hogy csak önmagában bízzék.“

Egyebek közt még Bihar tüzes követe, Beöthy Ödön is szólott a királyi válaszhoz. „Midőn, úgymond, a nép kifejlesztésén munkálkodunk, melyet egy százados politika tudatlanságba süllyesztve tart: azt kértük-e talán, hogy bennünket a kormány eladósodott kincstárából segítsen? Nem; mi megmondtuk, hogy minden szükséges áldozatot magunk készek vagyunk meghozni. És mi választ, nyertünk? „Várjátok, úgymond, az én intézkedéseimet!“ Szent isten! Mit várhatunk mi azon kormánytól, melytől soha semmi jó sem származik? Tán tegnap óta kormányoz-e bennünket? És ha annyira szíven fekszik hazánk java: vájjon nem volt-e három század óta elég ideje, hacsak valamit is tenni annak javára? Századunk hőse, Napóleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, midőn győzedelmesen ment be Olaszországba, sietett azonnal felnyittatni Paduának egyetemét. Íme ezt tévé a zsarnok! És

a kormány, mely magát szelídnek, atyainak szereti nevezni, mely eme szép szavakat választá jelmondatául: *Justitia fundamentum Regnorum*, és *l i e c t a t u e r i*, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkísérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni Épen holnap, midőn ezen országgyűlésen utóljára gyülekezünk össze, épen holnap áll a napi evangéliumban: „Elmegyek ahhoz, aki engem küldött; és ti menjetek, hirdessétek az isten igéjét napkelettől napnyugotig!“ Menjünk tehát mi is hirdetni az ígét ama keserű érzelmekkel, melyeket keblünkben viszünk magunkkal “

A rendek ezen elkeseredésének az országgyűlés végső napjaiban még egyéb okai is voltak a népnevelési törvényjavaslat visszavetetésén kívül. A kormány, mely szokása szerint csak az adó megajánlása után adta ki válaszait a legtöbb tárgyra nézve, a nemzet legmúltányosabb kívánatainak sem felelt meg. Az utolsó napokban egymást érte a sok királyi leirat, melyek nemcsak a legtöbb sérelmek s kívánatokra, hanem számos más tárgyakra s czélszerű törvényjavaslatokra nézve is tagadó választ foglaltak magokban. Midőn e királyi leiratok felolvastattak, azoknak tárgyai, tárgyai egyszersmind oly régóta a nemzeti sóvárgásnak s reményeknek, egyenként idézték fel a rendek lelkében emlékezetét azon negyedfél, munka-, fáradalom- s kitűrés-teljes éveknek, melyek kezdetén a haza boldogságának előmozdítására oly szent buzgalom hevítette, annyi remény kecsegtette kebleiket. És most műveik romjain, a meghiusult remények levertségével kelle tapasztalniok, a hosszú idő sok fáradalmainak mily igen kevés gyümölcsseit érlelte meg a kormány a nemzet számára! S mi az aggodalmakat öregbítő: a szellem, melyet a kormány az országgyűlésnek, kivált második felében, nyilvánított, olynemű vala, mely a jövőre sem kecsegteté jobb reménnyel a reformi pártot. Egy végeden, kétes harcot, örökös küzdelmet látott ez

csak maga előtt; és ha nem esett is kétségbe egykori győzedelme felől: az csak a távol jövőben s igen határozatlan alakban lebeghetett lelki szemei előtt.

De ha ez hazafias fájdalmat, sőt aggodalmakat —, egy más körülmény méltán bosszúságot gerjesztett a szabadelvű ellenzékiek kebleiben. Ha Kölcsey már 1833 nyarán is elég okot talált az országgyűlési rendek egy részének magatartásán búsulni s mondani: „a mi kinézéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövője miatt felriasztva;“ mert azok, kik a kormány szelecskői után vitorlácskáikat örömost eresztik, teljes erővel el kezdenek minden ellen . . . harcolni:“ mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniök, midőn az országgyűlés vége felé mind sűrűbben láták feltűnni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban! Az adó tárgyalása alatt e tekintetben több botrányos jelenet keserítő az ellenzéki pártot. Tizenegy megye követei jöttek egymással ellentétbe; és szomorító vala látni, hogy bár a megyék mind a két követét ugyanazon utasítás kötelezi: mégis ennyien találkoztak, kik utasításaikat megszegve követtársaik ellen szavaztak. A bűn csábítások következtében követtetett ugyan el; mert a kormányügynökök a hivatalok ígéreteivel egész toborzást űztek a követek közt; de a szilárd hazafiak annál fájdalmasabb érzelmekkel tapasztalák ezen színváltoztatásokat, mennél inkább meg valának győződve, hogy a nemzetnek, különben is ellenséges ezélatok által nehezített haladási ügyét csak megvesztegethetlen hazafiúi hűség s ernyedetlen kitartás vezetheti az óhajtott ezéla. Előbb, midőn a kormány a követek közt többséget az örökváltság megbuktatására nem szerezhetvén, a megyei közönséget ügyekezett rávenni, hogy követeik utasítását megváltoztassák, abban talált némi vigasztalást az ellenzéki párt, hogy ha a tömegek itt ott elcsábíthatók is, de a követek szilárd, hazafias egyénisége elég biztosítást nyújt a nemzeti újjászületés egykori

diadalára. Most azonban, annyi hűtlenség után, e remény is megrendült; és csak az ügy szentsége s a világtörténelmi fejlemények kétségtelenül szabadelvű, demokratiai iránya volt még képes fentartani a hitet, hogy a nemzeti átalakulás, bár a körülmények szerint valószínűleg csak nagy idő múlva, de mégis szerencsésen végbe menend. Nehogy pedig a jövőben hasonló botrányos színváltoztatások kockáztassák a nemzeti ügyet, a lelkesebb hazafiak elhatározták, az ilyféle hűtlenség forrását bedugni s oda hatni, hogy a jövő országgyűlésre azon kötelezettséggel választassanak meg a követek, hogy a következő hat év alatt semminemű kormányhivatalt nem fognak elvállalni.

Mind ezek után még azon bosszúság is érte az ország rendéit, melyre, régi szokás szerint, a törvények szövegének megállapításánál az udvari kancellária nyújtott alkalmat, bár most a körülmények különböztek az előbbiektől. Míg az indokokkal hosszan támogatott feliratokból, s ezekre válaszüi keletkezett királyi leiratokból szerkesztetének a törvények: rendén volt, hogy azok szövegét az udvari kancelláriával folytatott egyezkedés útján határozzák meg az ország rendei. Most azonban, midőn a rendek kész törvényjavaslatokat terjesztettek a kormány elejébe, s ez azok pontjaira egyenként válaszolt: ily egyezkedésnek helye többé nem lehetett. Es ez volt oka, hogy midőn a kancellár néhány udvari tanácsossal april utó Íján e végett Pozsonyba érkezett, s a rendek egy bizottmány kiküldésére szólítottak: az úgynevezett „concertatiót“ sokan feleslegesnek tartván, a bizottmány kiküldését ellenzik. A többség megválasztotta ugyan a bizottmányt; de oly utasítással látta el, hogy a király által már elfogadott törvényjavaslatok szövegében egy ígét se engedjen módosíttatni a rendek megkérdezése nélkül; mi végett a gyűlés szakadatlaní folyamatban lévőknek nyilvánított.

És nem is volt felesleges a rendek ezen gyanakodása. Az erdélyi részek visszakapcsolását illető törvényjavaslat

előbb a királytól is akként fogadtatott el, hogy a tüstént visszakeblezendő megyék a jövő országgyűlésre, már szavazati joggal ellátva, jelenjenek meg; most azonban a kanzellária ezt elfogadni vonakodék, kijelentvén, hogy ily szövegű törvény szerkesztésére nincsen felhatalmazva. Ezen eljárás, miszerint az egyszer feltétlenül adott szó visszavonattott, oly kevéssé egyezhetett meg a kormány méltóságával, hogy az ellen még a főrendek közül is számosan kikeltek; maga az országbíró, gr. Cziráky Antal is kijelentette, hogy miben a király egyszer megegyezett, azt visszavonni többé nem lehet. A kormány tehát végre is kénytelen lön megerősíteni a már egyszer elfogadott törvényt.

Az országgyűlés május 2-kán záratott be; s a rendek, miként a végnapokban folyt viták eléggé tanúskodnak, ingerülten, keserű érzelmekkel, a kormány iránt minden bizodalját vesztve, tértek haza küldöikhez. De bár mennyire indokoltnak tartják vala különben a reformpárt tagjai bosszúságukat s ingerültségekét a kormány s főrendek ellen azon, látszatra talán kevés, eredmény miatt, melyet küldöiknek negyedfél évi verejtékes munkálkodásaik gyümölcséiként felmutathattak: kétséget azonban nem szenved, hogy ezen országgyűlésnek a látszathoz sokkal tovább hatott hordereje, a kihirdetett törvényeken felül is felszámíthatatlanul nagy volt eredménye. Alig lévén köz- vagy magánjogi kérdés, mely e gyűlésen bőségesen, s pedig már nem az ó rendszer sérelmi politikája szerint, hanem az újabb európai jog- és államtudoraány szempontjaiból meg nem vitattott volna: a nemzet értelmisége ezen, heveségek mellett is jobbára alapos vitatkozások által roppant lökést nyert; a kiváltságok ó-szerű vára alapjaiban megingattatott; a reform ügye mind bel- mind külterjében oly nagy erőre emelkedett, hogy annak diadala a közel jövőben, minden akadályok daczára is kétségtelenné lett. És inkább is e tekintetben, mint a megalkotott törvények szerint kell mérlegelnünk ezen országgyűlés eredményeit, midőn annak hatását akar-

juk méltányolni a nemzet beléletére. Hajnala volt e korszak ama nem sokára felkelt napnak, mely az 1848-ki tavaszon délpontját érte el, új, hatványozott nemzeti életet terjesztendő a hon felett, ha kivívott győzedelmét eszélyesen használja fel s elkerüli ama végzeteljes hibákat, melyek azt veszélyeztették.

Nevezetes eredmény gyanánt említendő már az is, hogy ezen országgyűlés a nemzetet végre kiszabadította a rendszer gyakorlatiatlan, rideg mechanismusából. A nemzet 171(1 óta, midőn a rendszeres reformmunkálatok készítése megrendeltetett, ezen országgyűlésig, a korszerű javításnak minden részletét, a haladás minden igényeit rendszerhez kötötte. Ezen országgyűlés egy majdnem beláthatlan terjedelmű mezőt, kilencz rendszeres codexet lát vala maga előtt, munkakörül kitűzve. És három éves tapasztaláson kellett a nemzetnek átesnie, hogy belássa, miképen a maga elavult állapotait rendszeresen átalakítani egyáltaljában lehetetlen; s meggyőződjkék, miképen a javításnak, az újjászületésnek minden részleteit egészen rendszeres munkálathoz kötni annyit tesz, mint egy nagy sírt ásní a haladó kor igényeinek; hogy a rideg rendszer, míg oly tömérdek időt s fáradalmat, míg annyi nemes lelkesedést és becsületes ügyekezetet nyel el, a nemzeti felvirágzást, mostoha körülményeink közt, — hol a reform annyi belső s külső akadály által nehezítették, szinte lehetlenné teszi, legalább oly nagyon késlelteti, hogy a kor igényeivel egy lépten soha sem haladhat. E rendszeresség betegségéből, melyben félszázadig sínylett, ezen országgyűlés tapasztalatai végre kigyógyították a nemzetet; s már e bilincsek széttörése is valóságos haladásnak tekintendő.

A növekedő értelmiség, melynek világánál e rendszeresség béklyóiból kibontakoztak, vezérlé a rendeket ezen országgyűlés második felében, hogy inkább a kor eseményeiből s a körülményekből felmerült kérdésekkel, mint a rideg sorozatban kitűzött rendszeres munkálatokkal foglal-

kódjának. Mert világosan átlátták, hogy a pillanat alkalmát, melyben a nemzet egy s más alkotmányos jogát kifejthetik és szilárdíthatják, egy s más korszerű kérdést eldönthetnek, némi egyes reformot keresztül vihetnek, káros veszteség volna feláldozni a rendszer kedvéért. így születtek a budapesti lánczhidat s egyéb anyagi vállalatokat, így a hitelt illető törvények, melyekre különben a rendszeres sorozatban, az ország nagy kárával, számos évekig kellett volna várni.

MÁSODIK FEJEZET.

A kormány kísérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

Az ország-gyűlés berekesztése után a nemzet ismét újabb megpróbáltatásnak ment elejébe. A szabad szellem s a nemzeti alkotmányos jogoknak rendíthetlen visszakövetelése, mely mind az erdélyi, mind a pozsonyi országgyűlésen oly merész hangon nyilatkozott, a kormányt újban is reactionárius, ellenhatási kísérletekre ingerelte. A kormány most annál nagyobb kedvet érez vala erre, mert már nem áll, miként 1825 előtt, egészen elszigetelve: a főrendek nagyobb része, mely, a nagy nemzeti többséggel ellentétben, a kiváltságokat fenyegető reformoktól iszonyodék, hűségese szövetségesevé szegődött. A kormány tehát, melynek élén Lajos főherceg és Metternich államkancellár áll vala, kik a birodalom politikáját a beteges Ferdinánd alatt kényök-kedvök szerint igazgatták, ismét szigorú eszközök fogamatba vétele által szándékoztak megfélemlíteni a nemzetet, elfojtani annak mind közönségesebbé lett szabad szellemét. De, említsük meg eleve is, e szellem már annyira megerősödött, a köztigyek iránti érdekeltség, a gyökeres átalakulás vágya a nemzet nagy tömegét már annyira áthatotta, hogy a kíméletlen kormány szabályok csak az áldozatok számát szaporíthatták; de az egyszer

meggyújtott világot eloltani, a felébredt törekvést elfojtani képesek többé nem lehetnek; sőt inkább a szenvedélyeket szítogatva, az ellenzékot szilárdítva, inkább siettették a nemzeti átalakulás végdiadalát.

A kabinet említett vezérei mindenek előtt az ország főkanzellári hivatalát határozták más kezekbe adni, miben a főlierczeg nádor akarataival is találkozának. R e v i c z k y t minden hibái s gyöngéi mellett is méltán szilárdabb, liazafiasb jellemnek tartá a kabinet, mintsem hogy őt szándokai végrehajtására eszközül megnyerni remélhette volna. De, miként említők, e státusfértiú viszonyai a nádorral is oly viszályosak valának, hogy ő Ferencz halála óta eddig is csak az országgyűlés csöndesebb lefolyása végett tarthatta meg hivatalát. Hogy a gyűlés végével e méltóság más kezekre jutand, mindenki egyelőre is tudta; sokan ezt megváltozott magoktartásával is elárulák a nem rég hódolatokkal elhalmozott királyi kegyenez iránt. De nemcsak e szélzászlók fordultak el a nem rég oly hatalmas kormány - férfiútól; sem nem egyedül a nádorpártiak harsogtatok a diadalkürtött: egyéb buzgó hazafiak közvéleményében sem talált Reviczky jelentékenyebb támaszra; bár különben senki sem tagadhatta, hogy ily erélyes, hazafias érzelmű kancellára rég nem volt az országnak. Közöséges jelenet a kormányok történelmében, hogy mivel a jelesebb férfiak tisztviseléséhez csatlakoznak a legtúlságosabb remények, ha ezek nem valósúlnak, a közvélemény tőlök könnyebben elfordúl; sőt még súlyosabb vádakkal is hajlandó őket terhelni, mint a gyengébb egyéniségeket, kik magok iránt hasonló várákozást nem ébresztettek: a közvélemény mindig legszigorúbb azok iránt, kik a közvárákozásnak nem felelnek meg. Reviczky kormányra lépte, mint tudjuk, még az ellenzékben is vérmes reményeket keltett. Határozott, hazafias jelleme, szabadelvű, legalább alkotmányos hajlamai s Ferencznek iránta minden alkalommal tanúsított kegyei mellett, sokan azt várták tőle, hogy a kabineti politikában

a magyar érdekeknek, ha nem is épen túlsúlyt, legalább oly méltánylatot szerzend, minő azokat a monarchia állampolitikájában megilletné, de a minővel századok óta vajmi ritkán dicsekedhetett. E szép remények s jámbor óhajások a múlt országgyűlés folytában végkép elenyésztek. És miként azok, bár jobbára Reviczky hibája nélkül, tlnedeznek vala: úgy csökkent az ő hitele is a közvéleményben, mely őt, talán túlságos szigorral, azért is felelőssé tette, hogy a kabinet századok óta hagyományos politikájának irányát megváltoztatni, különben kedvező körülményei közt is, képtelen volt. Inkább megérdemlené a szigorú gáncsol, ha valónak bizonyulna, miről őt némelyek vádolják, hogy hivatalának kivált végső éveiben, magát a megvesztegetés csábjaitól is eltántorítottatni engedé; hogy fényüzési hajlamának, — mely őt nagy, egyébiránt a császár által több ízben fedezett adósságokba is ragadta, — kielégítése végett, hatalmát, befolyását áruba is bocsátotta, s tőle vagy általa cím, méltóság, hivatal, végre minden silány pénzen volt volna megszerezhető. Mennyi igaz e vádban, nem vagyunk képesek megmondani: annyi való, hogy ő szegényen, sőt némi adósságokkal terhelve költözött el Bécsből a florenczi udvarhoz, melynél császári követté neveztetett ki.

A kormány azon hangulata, mely az országgyűlés végén nyilatkozék, nem ébreszthetett nygvan vérmes reményeket az iránt, hogy a megürült méltóság egy szabadelvű, az országban népszerű egyéniséggel töltsék be; de mégis mindenkit meglepett grófPálffy Fidélnak főkancellárrá kineveztetése. A közönség eddigelé nem sokat s annál alig is egyebet tudott felőle, hogy mint királyi tanácsos, 1828 óta tárnokmester, közhivatalban szolgált, s a lefolyt országgyűlés alatt egyike volt az ó-rendszer legtúlzóbb pártolójának. Mi róla e felett köztudomásra jutott, az sem vala olynemű hogy kineveztetése meglegedést ébreszthetett volna. ő sem kitűnőbb talentumokkal nem volt felruházva, sem

oly érdemeket nem mutathatott fel a haza iránt, melyekkel előléptetését a nagy fontosságú hivatalra indokolni lehetett volna. Kineveztetése sokaktól a nádor művének tartatott, de hibásan: a nádor tudtával és megegyeztével történt az ugyan, de oly kevésbé tulajdonítható az József főherczeg kezdeményezésének vagy különösebb pártfogásának, hogy a kitűnőbb tehetségekre ily magas polezon méltán sokat tartó nádor nem kételkedett több ízben némi tinóm gúnynyal is illetni e kinevezést. De még azok is, kik e főhivatal betöltésében a nádor befolyását vélték látni, bár megelégedéssel gondoltak arra, hogy az alkotmányos érzelmű főherczeg a maga nádori befolyását a bécsi kabinetben ezentúl stikeresebben érvényesítheti, eleitől fogva némi aggodalommal vették e kinevezés híré: attól tártának hogy egy részről talán maga a nádor is szorosabban egyesülend a kabinet politikájával, mint Ferencz császár alatt tapasztaltatott, ki őt, köztudomás szerint, nem igen szíveie; s hogy más részről azon önállastalanság, azon kegyvadászó s nagyon is udvarias hajlamok, melyekkel magának Pálffy a nádor kegyét s pártfogását csekély tehetségei daczára is biztosítani ügyekezett, a bécsi hatalomviselőknék is rendelkezésére fognak állni; minél fogva az új kancellár a reactionak veszedelmes eszközévé, s az átalakulásért, kifejlődésért sóvárgó hazának nagy ártalmára válhatik.

És bizonyára, egyénisége nem is nyújtott ilyféle aggodalom ellen biztosítást. A lefolyt országgyűlésen, a nélkül hogy akár tudomány, akár szónoklat, akár más valamely tehetség jelét adta volna, csak az által tüntette ki magát, hogy mindig a legtúlzóbb udvari s legconscrvativebb aristokratiai vélemény mellett szavazott. Az 1830-diki s az utolsó országgyűlésen ő volt a leggögösebb, legridegebb „aulicus“, s e miatt az ifjúságtól leggyűlöltebb főrendű. Még maga gróf Cziráky Antal, országbíró, is több ízben kénytelennek látá magát előadásainak czáfolatára kelni, nehogy a magas állású hivatalnok hazafiatlan nyilatkozatai az egész

conservatív párt véleményeinek tekintessenek. E beszédeiből ítélve, hazafias kegyeletet, nemzetéhez ragaszkodó kedélyt egyáltalában nem lehetett benne feltenni; kivált hozzá gondolva még azt is, hogy a nemzeti nyelvet sem értette, s ekép nála még azon legelső, legközönségesebb kapocs is hiányzott, mely a hazafit hazájához, nemzetéhez köti. És mit kell tartani oly férfiú hazafiságáról és kötelességérzetéről, ki, bár nemzete törvényhozásában évek óta részt vett, hazájában magas kormányhivatalt viselt, melynek irodájában már eddig is számtalan irat létezett nemzeti nyelven, az utolsó törvény után pedig kétségtelessé vált, hogy az ügyvitel nagy része e nyelven folyand, azt megtanulni még sem tartja kötelezőnek, fáradságára méltónak? Szóval, mi róla köztudomásúvá lett, minden olynemű vala, mi oda mutatott, hogy ő ama reactionak, melynek a kormány az országgyűlés végszakában oly nyilvános jeleit adta, alkalmas. készséges eszközévé válandik; s a választás csak is e miatt esett reá a kancellári méltóság betöltésénél.

Az e miatti közaggodalom nem is maradt sokáig fltgében: a kormány Pálffy által mindjárt az országgyűlés befejezése után munkába vétette megfélemlítési kísérleteit.

Az új kancellár első kormánytetteit néhány fiatal ember elfogatása jelzi, kik nem rég az országgyűlési ifjúság tagjai s annak némileg vezérei voltak.

Említők fentebb, hogy a vármegyék a lefolyt országgyűlésre, részint a nyilvánosság terjesztése, részint az ifjú nemzedék politikai kiképeztetése végett, követek mellett több ifjút küldöttek fel Pozsonyba, mint eddig szokásban volt. Nevelte számukat az is, hogy miután a királyi tábla negyedfél évig Pozsonyban székel, mind azon ifjak, kik e fő törvényszéktől szokott módon ügyvédi oklevelet nyerni óhajtának, mint e törvényszék esküdt jegyzői, annak tanácskozásain legalább egy évig jelen lenni köteleztettek. De nem csak számára, hanem magaviseletére nézve is igen különbözött ezen országgyűlés ifjúsága minden előbbi s

későbbi országgyűlések iróságától. Az ifjak szereplése az országgyűléseken eddigelé csak abból állott, hogy a szabadelvű követek beszédeit élj énekkal magasztaluk, a kormánypártiakét pedig türelmetlenül lezúgták. Az országos teremén kivíül többnyire játék, hiú időtöltés, tivornya foglaló el üres idejüket. A lefolyt országgyűlés ifjúságának azonban az eddigitől egészen különböző s általában komoly irányt adtak azon eszmék, melyek a francia júliusi forradalom s a lengyel felkelés hatásából keletkeztek, s melyeket saját belállapotaink, a mindinkább terjedő átalakulási vágy, a növekedő reformmozgalmak s azoknak radikál irányzatai s megyei gyűléseink komoly politikai színezete nem kevésbé ápolának. Ezen ifjúság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől csaknem túlradó, szabadságért, demokráciáért lángoló, lelkesedett, majdnem fanatisált vala. Az új politikai irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes sóvárgásaival, minden erényeivel s tújgágaival hatványozva tükröződött vissza ifjúságunk fogékony, heves kedélyéről. Kedvenc olvasmányát ama könyvek tették, melyek a demokráciái irányt s elveket ez időtájban oly nagy sikerrel terjesztették Európában. Börne nagy hírű Párisi levelei, Lammenais Egy hívő szavai kézről kézre forogtak kezei közt. Számosán csak ezek kedvéért tették sajátjukká a francia nyelvet; kik aztán magyar fordításban, s mivel kinyomtatni tilos vala, kéziratban közölték azokat egyéb társaikkal. Az elébb divatos, könnyelmű időtöltést, hiú vagy épen kicsapongó multságokat általában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények és állapotok tanulmányozása váltó fel közöttök. Kik a régi mód szerint kávéházakban pazarlók idejüket, a többiek által megvetette, semmi becsülteésben sem részesültek, a jobbak társaságából is kizárattak. Az országos teremén ezen ifjak nemcsak tapsoló viszhangjai voltak többé a szabadelvű szónokoknak: hanem magoknak is volt már véleményük s politikai hitvallásuk,

mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott. A követek eljárását, szónoklatait komoly hallgató közönséggel nemcsak élénk figyelemmel kísérték, hanem egyszerűsége szigorral bíralták meg. Kis tántorodás is elég volt arra, hogy elüttök a különben ünnepeket követ is elveszítse népszerűségét. Átalok veszté el, például, hitelét s a fénykort, melylyel az elébbi országgyűlések alatt s után dicsekedheték, Ragályi Tamás, midőn némi kérdésben a kormánypárttal kezd vala kaczerkodikni; bár a gyűlés elején oly népszerű volt neve az ifjúság között, hogy az őt, midőn saját megyéjében mellőztetvén, Tornában választott meg, Pozsonyba jöttekor diadaliinnepel szándékozott fogadni. Nagy Pál, a veterán bajnok is, nem egyszer hallott maga felett szigorú ítéletet az ifjúság részéről, midőn a maga elveihez híven, a demokrátiát ostromolta, vagy csak annak irányától eltérő szellemben nyilatkozott; bár egyébiránt geniális szónoklata által mindannyiszor ismét visszaszerzé is magának az ifjúság ragaszkodását, valahányszor a szabadság s alkotmányos elvek érdekében szólalt fel.

Ezen ifjúság legkitűnőbb tagjai voltak: a már akkor is óvatos, körültekintő, művészi tollú s beszédű Szemere Bertalan; a heves, könnyen lánggra gyúló, de egyenes lelkű, nyílt szívű és szilárd jellemű Vukovics Sebő; a már is bő olvasottságú és terjedelmes encyclopaediai ismeretösséggel bíró Pulszky Ferencz; a találékony, furfangos eszű Pázmándy Dénes; Bojtor Endre, Décsy László; és kit legeiül kell vala említenünk, a lángeszű s tífizlelkű, tevékeny, merész Lovassy László, — kik utóbb majdnem mindnyájan nevezetes férfiakká lettek s honunk történelmében kitűnő szerepeket játszottak. Ezen ifjak, több társakkal egyesülve, 1834-ben, egy határozott körű társulatot alkottak, melyre a francia kormány üldözései következtében akkoron nagy figyelmet ébresztett Société des droits de l'homme szolgált példányai s ingerül. A társulat a szerény Társalkodási egyesület címét vette

fel ugyan; de céljául „az emberi jogok terjesztését“ tűzte ki magának, és az e célra törekvést szabta ki minden tagjának kötelességéül. Egyébiránt a társulat programja, mely egy előkelő követtel közöltetett, s annak helyesléssel állapított meg, merő elméleti elvekre szorítkozék, s a kormány ellen közvetlen semmi ellenségest néni foglalt ugyan magában; az egyesület szelleme mindazáltal határozottan demokratiai s republikánus volt, a nélkül hogy c nevezet valaha használtatott, vagy az irány nyíltan bevallott volna. Az egyesület hónaponként választott magának elnököt, jegyzőt és pénztárnokot; távozó tagjainak pedig oklevelet adott. Gyűléseit, melyekre néhány szabadelvű követ is, névszerint Bczerédy István, Balogh János stb. gyakran eljárt, nyilvánosan tartotta. A gyűléseken rendszerint politikai értekezések s beszédek és más hasonló dolgozatok olvastattak s szavaltattak el. Fennállott az egyesület az egész országgyűlés alatt; de annak vége felé több jelesebb tagja Pozsonyból eltávozván, komoly irányából sokat veszített; s a kártyajáték és lakomározások is befészkeltek magokat.

Ezen egyesület kebeléből kivált eleinte több jelentékeny politikai tüntetés származott. Ilyenek voltak ama hódolatok, melyekkel a kitiraóbb ellenzéki követeknek, Deáknak, Beóthynek, Bezerédynek, Baloglinak s kivált Kölcseynek áldozott; ilyen különösen az, melynek Wesselényi s az erdélyi országgyűlés valának tárgyai; mely utóbbihoz mérve, a pozsonyi országgyűlés lágynak, lanyhának, erélytelennek tartatott az ifjúság által. Erdély lön előtte a szabadságnak s a kényuralom elleni alkotmányos küzdelem szilárdságának jelképe; Wesselényi, ki abba lág szónoklatával lelkesedést, erőt, kitartást önt vala, a hazafiség és nemzeti szabadság ünnepelt hőse. Az egyesület Wesselényinek egy dicsóító feliratot határozott küldeni valamenynyi tagjainak aláírásával. Midőn azonban az aláírás javában folyt, a nádor, a dologról értesülvén, a kormánypárti

követek által az oldalaik mellett lévő ifjaknak azt megtiltatta. A feliratot ennél fogva csak százhét ifjú jegyzetté alá s küldötte el titkon Wesselényinek. Ennek lelkesítő válaszát az ifjúság Zala megye levéltárába kívánta örök emléküi letétni; de mivel a megye, főispánjának tiltakozása következtében, azt el nem fogadta, Kölcsey által valamely református egyház levéltárában tétette le. Ugyanazon időben a Wesselényihez intézett felirattal, az erdélyi országgyűlési ifjúsághoz is irt az egyesület egy felszólítást, hogy Bocskay, Bethlen Gábor és II. Eákóczy Ferencz példái szerint szent kötelességüknek tartsák a szabadság elveinek teljesítését. Midőn az erdélyi diéta Bécsbe követeket küldött, az ifjak egyesülete fáklyás zenével s üdvözlő beszédél fogadta a Pozsonyba érkezett küldöttséget. Sokkal jelentékenyebb s egyenesen a kormány ellen intézett tüntetés volt még az ifjúsági egyesület részéről az, hogy midőn Kölcsey, a fentebb elbeszélte fondorlatok következtében, követségéről lemondott, nyilvános gyászviselésre hívta fel a maga tagjait, kiknek példáját aztán majdnem az egész pozsonyi ifjúság követte.

Említők, miképen az ellenzéki követek igen hevesen keltek ki a kormány ellen, midőn ez, az országgyűlés végén, a köznevelés tárgyában intézett feliratra mellőzőleg válaszolt. Az ifjúság több tagjaitól, koruk lángézelmei szerint, ekkoron még hevesebb kikeléseket lehet hallani a kormány ellen; s pedig oly nyíltan és kímélet nélkül, hogy Ragályi, ki ekkor már határozottan a kormánypárthoz hajlott vala, többször mondá, miképen ily beszédek vesztőhelyre vezethetnek. Ezen ingerültség utoljára még egyszer tört ki az ifjúság forró kebeléből, midőn annak egy része az országgyűlésről hazatérő Wesselényit Pesten fáklyászenével üdvözlé. A beszéd, melyet Lovassy László ez alkalommal mondott, nem kevésbé elragadta szónoklati szépsége, mint megdöbbsentette merészsége által a hallgató közönséget.

A kormány az országgyűlés folyama alatt semmi rendőri szabályokhoz nem nyúlt az ifjak ezen, heveességétől néha túlradó, egyesületének korlátozására; és csak az által jelentette ki bosszúságát a törtétek miatt, hogy 1834 vége felé hat ifjút a királyi táblához intézett udvari parancs által az ügyvédi vizsgálatról egészen eltiltott. A helyett, hogy az ifjúságnak magában véve inkább dicséretes, és csak túlajtásában gáncsolandó magaviseletét alkalmas rendszabályok által mérsékelte, korlátozta volna, azonnal büntetéshez nyúlt, mely az illetők egész életére kihatván, semmi arányban nem állott az ifjú kor hevesebb vérpezsgéséből eredt s azért könnyen kimenthető vétséggel.

De alig múlt el néhány hét az országgyűlés berekesztése s az új kancellár kineveztetése után, a kormány azonnal egész haragját kiönteni határozta a szabadelvűségök s hazafias hevők által leginkább kitűnt ifjakra. Hollósy, királyi ügyvéd megbízatást vett. számos ifjúnak, mennyire csak lehet, zaj nélküli elfogatására. Lovassy László s unokaöcscse Ferencz, Tormásy János, és Lapsánszky hamar kelepczébe kerültek; s a polgári hatóság mellőztével katonai karhatalom által elfogatván, Budán börtönbe vették. Ezeken kívül még az említett Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, ifj. Pázmándy Dénes, Bojtor Endre és Pulszky Ferencz voltak név szerint kijelölve, hogy elfogassanak; a toherczeg nádor pedig felhatalmaztatott, a körülmények szerint többeket is elfogatni. A kijelölt ifjak szerencsére nem voltak hon, midőn kerestettek; idő múltával pedig részint a főispánok, részint az illetők szüléi, mint például Pázmándy Dénes, az atya, magokat a nádornál közbevetvén, az elfogatásoknak elejét vették.

A négy elfogott ifjú közül Lovassy László volt az, kinek lakoltatása által a kormány legalkalmasabban vélte megfélnékíthetni a demokratiai irányú pártot, s elfojthatni annak forradalmi szellemét: ő volt az, ki ellen valamennyi jelöltek közül legtöbb vádat lehetett felhozni. Ó nemcsak

egyik főalapítója; de folyton éltető lelke volt az egyesületnek. Az erdélyi ifjúsághoz intézett merész hangú felszólításnak ő volt szerzője. Ő szónokolt leghevesebben minden alkalommal. Ő nemcsak ezen alkalmi beszédekkel, hanem tényleg is legtöbb részt vett a politikai tüntetések s izgatásokban. Midőn Balogh János, hűtlenségi közkeresete miatt, az országgyűlésről a kormány által haza küldetett, s Bars megyében új követválasztást rendeltetett: Lovassy László volt egyike azoknak, kik a választók körüi leghatályosabban működének, hogy Balogh, miként elbeszéljük, újra megválasztatván, a kormány czélzata megghiúsíttassék. Hasonló eréllyel működők ő Bihar megye azon gyűlésein is, melyeken Wesselényi és Balogh notaperei tárgyalattak: a lángeszű, elragadó szónoklatú ifjú beszédeinek jelentékeny befolyása lett a megye által hozott végzésekre.

Lovassy Ferencz elfogatásának ellenben semmi egyéb okát nem lehetett adni, mint hogy Lászlónak vér- és névszerinti rokona volt, s ennek Bihar megyében folytatott izgatásában némi részt vett; különben tagja sem volt az ifjak egyesületének. Tormásy, igen hallgatag ifjú, egyedül az által tüntette ki magát, hogy az egyesületben, melynek tagja volt, A lengyelek emléke czimü dolgozatát olvasta fel. L a p s á n s z k y t, az utóbbi események következtében, sokan kémnek, feladónak tartották; elfogatása csak abban találta indokolását, hogy ő volt az egyesület utolsó jegyzője.

Az elfogatások híre közönséges megdöbbenést okozott országszerte; s még azok is, kik az ifjak néhányait némi politialis fenytésre méltónak tartották, a vádat, mely ellenük emeltetett, a bánásmódot, melyben a kereset lefolyása alatt részesíttettek, s végre az ítéletet, mely kivált Lovassy László ellen hozatott, egyáltalában nem láták igazolhatónak. A közvélemény ezen ügyről széltébcn akként nyilatkozott, hogy valamint az egész eljárás törvénytelen: úgy annak hordereje az ifjak személyén túl az egész szabadelvű ellenzéki párt megfélemlítésére vala számítva.

A királyi ügyigazgató a foglyok ellen a királyi tábla előtt összeesküvésre alapított felségsértési vádat emelt s fejtés és jószágvesztési büntetést kért. A vádpontok ím ezek: 1. Hogy a foglyok a pozsonyi ifjúság társadalmi egyesületének tagjai voltak. 2. Hogy bárom lengyel menekültet egy ideig magoknál ápoltak. 3. Hogy különösen Lovassy László, e lengyelek egyikének, midőn Pozsonyból távoztak, emlékkönyvébe a maga neve mellé e szót írta: r e p u b l i c a n u s. 4. Hogy ugyanaz némely megrótt személyeknek — különösen Wesselényinek — fáklyás zenével tisztelgett s ez alkalmalazzal lázító beszédet mondott. 5. Hogy Nagyváradról pozsonyi barátainak s az egyesületben tagtársainak levelet irt, melyben hirdeté, hogy a népfelségi elvek már e tájon is terjedeznek. E pontnál volt a vallatáskor különösen kiemelve, hogy e népfelségi tanok vallása által felségsértési bünt követett el. 6. Hogy a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott.

A nagy zajt ütött per folyamában a törvények és törvényes formaságok, melyek a vádlottak javára szolgálhattak volna, többféleképp megsértettek. A vádlevélben a feladó, holott azt az 1741: 26-dik t.-cikk megrendeli, megemlítve nem volt. A vádlottak a szabad védelemtől eltiltattak; mert midőn Perger János hites ügyészt vallák törvényes védőjüknek, a királyi tábla, támaszkodva egy 1795-ben, a Martinovicsféle ügyben kelt, de törvényeinkkel ellenkező udvari rendeletre, Pergertől titoktartási esküt kívánt. A törvénytelen esküt azonban Perger letenni egyáltalában nem akarta; sőt magok a vádlottak is, nehogy a szabad védelem törvényes eszközeitől elrekesztessenek, kötelességévé tették magát annak alája nem vetnie. Perger e szerint a védelemhez nem bocsáttatván, a vádlottak ügyvéd nélkül maradtak; mert a szegények ügyészét, Spány Endrét, kit a törvényeszkék, a titoktartási eskü letétele mellett, a védelemmel megbízott, a magok ügyvédének nem ismerték el, ellene tiltakoztak.

Az elzáratás negyedik havában tehát maga Lovassy István, László atyja, szólalt fel fia s unokaöccse mellett a királyi tábla előtt. De ő is hasztalan tiltakozók az eljárásnál követett törvénysértő önkény ellen; hasztalan követi a törvények által biztosított szabad védelmet s a törvényes perrend megtartását. A királyi tábla, mely folyamodását figyelembe nem vette, egyéb formaságokban is folyton önkényes eljárást követett. Az ügyet, ellenére a törvényeknek, oly titokban tárgyalá, hogy a tanácskozási teremből a hites jegyzőket is kizáratta; s a helyett, hogy a vádlottakat maga elébe idézte s a tanúkkal szembesítette volna, a maga kebeléből küldött ki egypár tagot a vádlottak börtönébe, azok kihallgatására. A bírák közül ketten, Földváry Ferencz és Császár Sándor, a kivételes, s éma törvények, sem a szükség által nem igazolható eljárást magok is állhatatosan, de sikertlenül ellenzik; méltók, hogy valamint kortársaik becsülésében, a közvélemény magasztalásában részesültek, úgy a történelemben is elismeréssel említtessenek.

Az elkeseredett atya azonban és fia László, vetélkedtek egymással a polgári szilárdságban. Amaz meggyőződve, hogy fiát, ha tán érdemel is némi politicalis fenyítést, felségsértési bűnnel, az említett vádpontok alapján, törvényeink szerint, az igazság sérelme nélkül, terhelni lehetetlen, nem kegyelemért esdett, hanem igazságot, törvényességet követelt. Pcrger ügyvéd az eskü letételének megtagadása miatt, a védelemtől eltiltva lévén, maga az atya ügyekezett védetten fiát kitisztítani az ellene emelt vádak alól. A törvény-székhez benyújtott iratai nemcsak azt bizonyítók be világosan, hogy az ifjak, kik bár szabadelvű, demokratiai vélemlényeket ápolának, de azok terjesztésére semmiféle törvénytelen eszközökhöz s titkos izgatásokhoz nem nyúltak, semmi törvénytiltotta tény nem követtek el, a törvények önkényes értelmezése nélkül felségsértési vád alá nem is eshetnek; hanem egyszersmind a polgári alkotmányos szabadságot, a bírói törvényes eljárás köteleességét is czáfol-

hatlan érvekkel fejtegetik. Ezen iratok nemcsak a vádlott ifjakkak, hanem egyszersmind a honi alkotmányos törvényeknek s különösen az alkotmánybiztosította szabad törvénykezési védelemnek is nagy ékesszólású vádiratai, a fia szabadságáért szóló atyának szájában az önmegtagadásnak valóban rómaiszerű példányait idézik fel az olvasó emlékezetében. Mint ama római hősök, úgy áldozta fel Lovassy István is magában az atyát a szabadságszerető, alkotmányos polgárnak. S erre nézve vetélkedők vele a fia is ama két nyilatkozatban, melyet a vele közlött vádiratra válaszképen nyújtott át biráinak, a szabad polgár jogérzetével s demokrat büszkeséggel taglalván a vád pontjait.

Bár a királyi ügyigazgató minden erejét reáfordítá, hogy Lovassy Lászlóra a felségsértési büntényt bebizonyítsa; s e végett a tanúk összekeresésére — miként az atya a törvényszékhez benyújtott egyik iratában nemcsak állítja, de tanúbizonysággal is támogatja, — megvesztegetést, lélekvásárlást is foganatba vett: de így is csak két s a hitelességre megkívántató erkölcsi tulajdonokkal nem bíró tanút volt képes előállítani; a vádat pedig, a tények teljes hiányában, nem sikerült bebizonyítania; minél fogva a felségsértés vádjá a törvényszék által elvettetett. Azonban az egész kereset a demokratiai elvek pártolójának, kivált a fiatalságnak, megfélemlítésére lévén számítva, az elmarasztalásról az eljárás törvénytelenége eleve sem engedett kételkedni. Az ítélet tehát, bár Földváry és Császár közbírák teljes felmentésre szavaztak s ez utóbbik a személynökkel heves szóváltásba is ereszkedett,¹⁾ Lovassy Lászlót tíz évi várfogságra kárhoztatta. Bűnös ténnyel vagy törvényellenes cselekvésre való készületet kisütni nem lehetvén: az ítélet egyedül avval indokolja az elmarasztalást, hogy a vádlott, minden törvényes renddel ellenkező, romlott erkölcsű, ²⁾ s

¹⁾ Ő nem sokára, önként-e, vagy kényszerítve? nem tudjuk, hivatalából is kilépett.

²⁾ „Indoles perversa, omnique legali ordini infensa.“

minden társadalmi renddel ellentétben lévő veszedelmes elveket s véleményeket ápol.¹⁾ Ha azonban már az is méltán meglep bennünket, hogy egy országos főtvényszék pusztá elvek s vélemények ápolására szab ily súlyos büntetést: csodálkozásunknak alig van határa, midőn ezen veszedelmes elvek s vélemények tanúságául főleg a Wesselényi iidvezletére mondott beszéd említetik. E beszédet, való igaz, általában demokrat szellem s az alkotmányos szabadság szeretetétől lelkesült ifjú kedély fellengző érzelmei lengik át; de törvénytelen törekvésekről benne egy szó sem fordul elő; a reformok létesítésére, a nemzeti átalakulás keresztüvitelére csak törvényes eszközök ajánltnak. „Tudjuk, úgymond az elitét, e beszédje egy helyén, — tudjuk, miképen alkotmányos polgár kötelessége, békés utón haladni a cél felé; s a báró urat, mint a békés utón haladásnak nagymesterét üdvözljük, s kezeibe tesszük a becsületszót, az életnél szentebbet, hogy a báró urat szent pályáján meghajthatatlan hűséggel fogjuk követni.“ E néhány szó elég az elitét elveinek, gondolkodásmódjának méltánylására. Elvei, lángszelleme az 1795-ben szinte csak demokrat véleményei s elveiért kivégzett Oz Pál rokonává avatták őt²⁾; de végzete amazénál súlyosabb sorsot, több szenvedést mért ki számára. Ítélete a hétszemélyes főtvényszék által helybenhagyván, Spielbergre, Morvába, vitetett fogságra. Az élénk, s minden más tehetségei felett uralomra jutott képzelődés rajongása itt rövid idő múlva aláásta a felette érzé-

¹⁾ „Principia omni sociali ordini adversa.“

²⁾ Szépen éneklí róla „A külföld rabja“ című költeményében Vachott Sándor:

Téged korán és híven meghata	Dicsők valának kebled álmaj,
Sínló hazádnak esdő szózata.	Dicsők a bátor homlok gondjai.
Fiúi bánat és a hív remény,	Hol ifjú ajkad szótól hangozott,
Hogy még derül az árva népre fény:	Vén is gyönyörrel elnémúla ott.
Szilárd hatásra bírtanak vala,	S föl kell-e tárnom még több bűnöd-
S lelked, miként sas, fennen szárnyala.	det?
	Ez, a mi téged börtönéjbe vet!

keny kedély épségét; s az 1840-ki országgyűlés által kieszközlött amnestia a nagy reményű ifjút örülten kozta vissza rokonai, barátai karjaiba.

Mi a többi foglyokat illeti: Tormásy, kinek, az ítélet szerint, a „megvallás“ enyhítő körülmény gyanánt számíttatott be, egy évi, — Lovassy Ferencz, az eddigi elzárás betudásán felül, három hónapi fogságra ítéltetett. Mindenkit meglepett azonban, hogy Lapsánszky ítélete is tíz évre szólt; mert a közvélemény őt tartá feladónak, mit az is igazolni látszék, hogy vallomása terhelő bizonyítvány gyanánt hozatott fel Lovassy László ellen, ennek ítéletében. Utóbb azonban, miután az ítélet kihirdetése óta nyoma is olyanynira eltűnt, hogy még az 1840-ben bekövetkezett amnestia után sem lehetett róla többé hallani, közönséggé vált a meggyőződés, hogy ő csak színleg ítéltetett el, s nem is börtönbe, hanem, megváltoztatott névvel, Galicziába küldetett, hogy ott valamely kamarális tisztségben vegye el árulása jutalmát.

A hazai főtörvényszékeknek ezen semmikép nem ment hető, szembetűnőleg törvénytelen eljárása nagy bosszúságot s ingerültséget támasztott az országban. Alig volt megye, mely valamint elébb a vádlott ifjak mellett fel néin irt, — úgy most közgyűlésein a legélesebb gáncsokat nem haHatta volna c főtörvényszékek ellen. A közvélemény egyébiránt is hangosan kárhoztatá azok eljárását, mely az igazságszolgáltatás szentségén s a törvényszékek tekintélyén nem kis csorbát ejtett, a hitet a bírói függetlenségben s lelkiösmeretességben, a közbizodalmát a kedélyekben nem kevésé megingatta. Széliében hangzók a keserű panasz, hogy a legfőbb törvényszékek illetén eljárása után a polgárok élete, vagyona, szabadsága felett pusztá önkény határoz, a törvények nem adhatnak többé védelmet, maga az igazságszolgáltatás, a bírói hatalom párteszközzé alacsonyított.

És az ilyféle gáncsoktól magát a főherczeg-nádort sem kíméllé most a közönség, mely aképen vélekedék, hogy

neki, mint a törvények legfőbb alkotmányos őrének, kötelességében is, hatalmában is áll vala, teljes épségben fenntartani a bírói függetlenséget s a szabad védelem törvényes jogát. Ennek elmulasztásában a közönség most kétségtelen jelét véle látni annak, hogy a megfélemlíteni törekvő kényuralomnak ő is szövetségesévé tette magát; miért is népszerűsége nagy csorbát szenvedett ez időben. Már a lefolyt országgyűlés második felében is többféle panasz emelkedett volt ellene; s a közönség alig tudta magának megfejteni a változást, melyet magatartásában észlelt. Ferencz kormánya alatt ő nem tartatott azon kabinet politiká részésének, mely annyiféle sérelmeket szült az országban; mert tudaték, hogy nem bírja császári bátyja rokonszenvét. Ama tapasztalás, hogy ha nem gátol is meg minden törvénysértést, mit a legjobb akarattal sem képes mindig eszközölni, de sok hasznos szolgálatot tesz a nemzetnek, az alkotmányos jogokat, a mennyire tőle függ, úgy az országgyűlésen, mint azon kívül oltalmazza, — nagy népszerűséget szerzett volt neki a hazában. Es ha talán tudatott is, hogy több ízben leginkább a maga nádori állásának s jogainak érdeke ösztönzi őt az alkotmányos jogok pártolására s védelmére: a tény azért nem kevésbé lón hasznos a hazára nézve, s a nemzet azt többször hála nyilatkozattal is jutalmazta. Ily hálat érdemle ki ő magának egyebek közt azáltal is, hogy 1831-ben, mint említők, az országos bizottmányok reformmunkálatainak, az udvari szándékok ellenére, oly nagy nyilvánosságot szervezván. a reformügynek jelentékeny szolgálatot tett. Ezen eljárása után méltán azt lehet vala várni, hogy ama reformoknak ő is meleg barátja, pártolója leend az országgyűlésen. Ennek folyamában mindazáltal álmélkodva tapasztalát a reformpártiak, hogy reményükben csalatkoztak. Midőn láták, mily makacsul ellenzi a főrendi tábla nagyobb része a rendek által javasolt reformokat: úgy vélekedőnek, hogy ez, legalább ily mértékben, nem történhetnék, ha az elnöklő nádorban nem találna támaszt, az ő tekintélyéből nem meri-

tene evőt. Míg Ferencz császár életben villa, ez nem ötlék fel annyira; mert az ő idegenkedése az újításoktól, kivált ha azok demokratiai irányúak voltak, ismeretes lévén, azt lehet vala hinni, hogy csak az udvar kifejezett akarata szabályozza magatartását. Midőn azonban észlelők, hogy ő Ferencz halála után is, bár kezei szabadabbak lettek, befolyása a kabinetben több súlylyal bir, csak az előbbi elveknél marad s a kabinet politikáját pártolja: alig hihettek egyebet, mint hogy a reformoktól, valószínűleg határozott demokratiai irányuk miatt, ő is megijedt, s mivel azok véghatárát egyelőre belátni ép úgy nem lehetett, mint a vízbe dobott kő okozta gyűrűzetek végvonalát, ő is szövetségesévé lett azon visszahatási politikának, melylyel a kabinet ama reformokat korlátozni s más irányba terelni akarta.

A nádor részvéte ezen megfélemlítést politikában, mely erdélyi országgyűlés szétosztatásával s Wesselényi és Balogh bepereltetésével kezdődött, a Lovassy László irányában követett eljárásban pedig törvénysértésig fejlődött, semmiből sem tűnt ki világosabban, mint ama hatalomcsínyből, mely a nyilvánosság és gondolat szabadság ellen, a nemesi kiváltságok és személybiztosság kiáltó sérelmével, Kossuth Lajoson követtetett el.

Említők, mily roppant hatása volt Kossuth Országgyűlési Tudósításainak a hazában; mennyire élénkíték a gondolatcsere, az eszmemozgalmat, szítogatták az átalakulási vágyakat, fejlesztették a közvéleményt ezen ügyesen szerkesztett, bár kevés, alig száz példányban, de kivált a kaszinók s olvasó-egyletek útján ezrek kezein forgó lapok; a nemzet politikai életének az országgyűlési tárgyalások élénk közlése által folyton új táplálatot, ingert nyújtván, az országgyűlési értelmiség sugarait a megyék és városok társas körébe eljuttatván, s e sugarak világító hatása alatt oszlatván a homályt, tágtván a fogalmakat, tisztítván az eszméket. Nagy részben e lapoknak tulajdonítható, hogy egy ideig még a követek pótlék utasításai is lépésről lé-

pésre szabadabb elvű szint öltöttek. Az ország-gyűlés végét érvén, a nemzet közéleté a törvényhatóságok gyűléseire szállt vissza; melyek szintűgy mint az országgyűlés alkotmányiig nyilvánosak lévén, tárgyalásaik nyilvános terjesztésével törvényes tért nyitottak Kossuthnak, folytatni a közszellem ébresztésének azon munkáját, melyet az Országgyűlési Tudósítások által oly nagy sikerrel kezdett meg; s melyre nézve többé már nem kételkedett, hogy elébb a sajtó bilincseinek tágítására, majdan sajtószabadságra fog vezetni. Mind ő maga tehát, ki magának e lapja által a hazában már nem csekély jelentékeny séget szerzett, el vala határozva, mind rokon érzelmű barátai által is ösztönöztetett, hogy írott lapját az országgyűlés széteszlása után is folytassa. Lakását e végett a középpontba, Pestre, tette át: a vármegyékben magának ügyes levelezőket szerzett, kiknek közléseiből aztán a megyék s városok közéletéről, Törvényhatósági Tudósítások ezime alatt, szintoly szellemű írott lapot szerkesztett, mint elébb az országgyűlés folyamáról.

A kormány azon időtől fogva, midőn a szó és gondolatszabadság- elleni táborozását megkezdte, már az Országgyűlési Tudósításoknak is gátot akart vetni. Kossuth egyszer könyomatban kísérte meg szétküldeni lapja példányait; de a kormány azt nyomban megakadályozá. Majd a postán szétküldött lapokat is lefoglaltatta. De c rendszabály nem vezetett célra; mert a megyék, erről értesülvén, ezentúl hajdúik által szállították a lapot rendeltetésök helyére: s a kormány az országgyűlés folytatában, a rendek előre láthatott fellépése miatt, erőszakhoz nyúlni nem akarván, kénytelen volt túrni a lap közrebocsátását.

Most a „Törvényhatósági Tudósításoknak,“ miután a vármegyék hasonló pártolásában részesültek, hatásuk még nagyobb, minden esetre terjedtebb lőn, mint az „Országgyűlési Tudósításoké.“ A vármegyék közgyűlésein lefolyt tárgyalásokat, elmondott jelesebb beszédeket, felmerült új esz-

méket, s a hatósági élet minden egyéb érdekesebb mozzanatainak ismeretét országos tulajdonná tévén, a reformpárt tagjai közt a szellemi kapcsolatot fentartotta, az irányegységet egy részről a szabadelvű haladásban, más részről az alkotmányvédelem munkájában biztosítván, a mozgalmakat természetszerűleg gyarapította. Például, azon egyetértést, melyet a megyék az elfogott ítjak védelmében tanúsítottak, azon izgatottságot, melyet ez ügy az országban támasztott, nagy részben ezen írott lapok szították fel a per folyamáról tett közléseik által.

A kormány tehát eltökélé magát, bármi módon megszüntetni a kényuralomra nézve alkalmatlan lapot, melyhez a censura útján hozzá nem férhetett. József nádor, a kabinet végzése szerint, tilalmat vetett közbe, s azt, mint Pestmegye főispánja, elnöki úton tudatta Dubraviecky Simon első alispánnal, ki Zlinsky főbíró által értesítő Kossuthot a tilalomról.

Azon biztosításoknak, melyeket hazánk alkotmánya a megyei rendszernek köszönhetett, egyik főbbike abban áll, hogy a megyei tisztviselők, a mint a megye közönsége által szabadon választottak, úgy csak is a megye határozatánál fogva bocsátkozhattak hivatalos eljárásba; s a kormánytól nem egyenesen, hanem csak a megye útján vehettek rendeletet. Minden kormányi rendeletnek a megyéhez kellett érkezni, mely aztán, ha azt törvényesnek találá, ki adta végrehajtás végett az illető tisztviselőknek; ha pedig törvénytelennek ítélé, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhöz nyúlt, melyekkel az alkotmány által fel volt ruházva.

A nádornak a „Törvényhatósági Tudósításokat“ illető tilalma, mint mondók, csak elnöki úton közöltetett a szerkesztővel, mielőtt az a megyén megfordúlt volna. Kossuth tehát, látván, hogy a főbíró a maga eljárását megyei megbízatás által nem igazolhatja, a törvényeinkkel különben sem megegyeztethető tilalomra nem hajolt, hanem az ügyet panaszosan a megye közgyűlése elejébe terjesztette. Az ügy

heves vitatást szült a pártok között; végül mindazáltal oly értelemben mondatott ki a többség határozata: hogy a megyei közönség nemcsak nem helyesli a tilalmat, hanem D u b r a v i c z k y alispán és Z l i n s z k y főbíró azon tettét, hogy egy kormányrendeletet a megye tudta s megbízása nélkül foganatba venni merészeltek, roszalja s érvénytelennek nyilatkoztatja, a következő érvekkel támogatván végzését: a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal bír; a kérdéses tilalom tehát a nyilvánosság jogába ütközik. Továbbá a „Törvényhatósági Tudósítások“ írottak és nem nyomtatottak lévén, nem hírlapnak, hanem csak levelezésnek tekinthetők: a tilalom tehát a levelezés szabadságát sérti. De ha hírlapnak lehetne is azokat tekinteni, a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani; mert nem léteznek törvényeink, melyek a hírlapok kiadását a kormány engedelmétől tették volna függővé. S végre a legfőbb felügyelet joga által sem igazolható a tilalom mert e jog csak a törvények értelmében, s a törvényhatóságok útján gyakorolható. Ezeknél fogva kijelentvén a megye, hogy a visszaélés elleni oltalmat úgy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, s azokban elegendőleg fel is találják: Kossuth vállalatát a köztörvény oltalma alá helyezettnek nyilatkoztatta; a kormány törvénytelen rendelete ellen felírt, s határozatát és feliratát, pártolás végett, a többi megyékkel is közölte.

Ennek következtében a „Törvényhatósági Tudósítások“ s az ellenök intézett kormánytilalom a megyék gyűléseit több hónapokon át foglalkodtaták. A megyék nagy többsége Pest nézeteiben osztozván, a tilalom ellen feliratokat intézett; s voltak megyék, melyek, a vállalat pártolásának jeléül, a lapokat levéltáruk számára megrendelték: mások, melyek tisztviselőik köréből azok számára még tudósítót is neveztek.

Kossuth, a megyék által ekként gyámolítva, lapját növekedő sikerrel, több hónapokon át folytatta; míg végre

a kormány, tilalmát Pest megye útján nem foganatosíthatván, hosszas habozás után elhatározá, személye ellenében nyúlni erőhatalomhoz, s azt 1837-ki május egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete alatt, egy fegyveres katonacsapat által, a budai hegyekben, hova megrongált egészségének üdülést keresni ment vala, végre is hajtató. Eötvös ügyvéd a király nevében őt fogolynak nyilatkoztató, s a budai vár bástya-kaszárnyájába záratta. A törvénytelen elfogatási hasonló eljárás követte, mint Lovassy Lászlónál vétetett foganatba. A királyi ügyigazgató hűtlenség! közkezesetet indított ellene, mint a király parancsának ellenszegülő ellen. Az első évben, míg póre folyt, fogsága oly szigorú vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában be volt falazva. Olvasmányt, Íróeszközt egyáltalában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá, ügyvédén, Benyóvszky Péterén kívül, kinek egyébiránt, arra engedőimet és szerket kapván, önmaga nyujtá át vádiratát. A per egy egész évig tartott; az Ítélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül még három évi fogságra szólott; a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg.

Az ítélet bár súlyos volt valóságos enyhülésül szolgált a fogolynak, mert azontúl olvasmányt s írószereket is adtak ueki. „Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet — így nyilatkozott később fogsága első évéről, hogy a foglalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak „megállj!-t“ parancsol hassak. Megtudom fogni, hogy a kevesb lelkieréjű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. A képzelődés túralma ellenében practicus tárgyak feletti meditációhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjárói s institutiáink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditációknak későbbi pálya-

num úgy hasznát vevém. . . Míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg meditatio által, mire az élet oktatott.“ Midőn elítéltetése után könyveket s írószert kaphatott, egy angol nyelvtant s szótárt és Shakespeare munkáit adata magának, s vastüremmel feküdt az angol nyelvnek, melyből elébb csak annyit tudott, hogy képes legyen gyanítani, az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban. Itt tette aztán c nyelvet annyira tulajdonává, hogy azon Utóbb szintoly könnyűséggel fejezhető ki magát, szintoly áradozva tudott csapongani lángszónoklata, mint anyanyelvén.

Ivossuthéval ugyanazon időben s hasonló viszonyok közt folyt le Wesselényi Miklós pere is, azon egy körülményt kivéve, hogy ellene előleges elfogatás nem vétetett foganatba. Említők, hogy ő az erdélyi diétán kifejtett ellenzése s kivált az országgyűlési napló kiadására használt könyomda miatt az erdélyi királyi táblánál, — az örökváltás mellett Szatmár megyében 1834 végén mondott beszédéért. pedig a magyarországi királyi táblánál, mint lázító, hűtlenségi kereset alá fogatott. Az erdélyi törvényszék elébe a magyarországi kereset miatt meg nem jelenhetvén, általa „in contumaciam“ marasztaltatott el. Mivel azonban a királyi ügyvéd őt „példás testi büntetésre“ kívánta Ítéltetni, s az Ítélet végrehajtását a magyarországi per miatt foganatba venni nem lehetett: sokáig függőben maradt, miként fog az Ítélet reá alkalmaztatni.

Magyarországi pere 1835-ki májustól kezdve, midőn megidéztetett, egész három éviglen folyt. A vád alapját, miként már fentebb említők, Wesselényinek a jobbágyi örökváltáság védelmére mondott beszédéből kikapott, a rend kívül zajos gyűlésben egy pár, kevés hitelességet érdemlő hallgató által hibásan felfogott, s utóbb a királyi ügyvéd

által önkényesen értelmezett mondat képező, melyek által szónok a kormányt vádolta volna, miképen csak azért gátolja a jobbágyok örökváltását, hogy a nép és a nemesség közt e miatt harcz támadván, a reformmozgalmakat elnyomhassa. A fő védirat Kölcsey Ferencz mesteri tollából folyt, ki egyébiránt is a gyűlésen jelen lévén, mind annak lefolyását legjobban ismerhette, mind Wesselényi szavait, a tárgyban való érdekeltségénél fogva, leghívebben foghatta fel. A védirat, mely törvényszéki ékesszólásunk remekei közé tartozik, diadalmasan megczáfolja mind a kellő hitelességgel nem bíró tanúk egymásnak ellenmondó, részben képtelen és zagyva állításait, melyeket csak pártgyűlölség adott nyelvükre, mind a királyi ügyigazgatónak ezekre épített okoskodásait; s teljesen kitisztítja őt a felségsértési vád alól, melyre nézve még a becsődített tanúk leghitelesbiké, különben más párton álló, Kende alispán is hit alatt nyilvánító, „hogy alperes a királyi felségről, mint mindig, úgy a kérdéses gyűlésben is, hódoló tisztelettel szólott, s hogy minden beszéde egyedül a közbéke fentartására volt, távol minden lázító, vagy más vétkes czcoktól, irányozva.“

De a kormánynak e kereset indításában is ugyanazon politikai céljai voltak, melyeket a pozsonyi ifjak és Kossuth bepereltetése által törekedett elérni: a királyi ügyigazgató tehát a kérdéses beszéden kívül még titkos társaságokkal' összeköttetésről is vádolta Wesselényit. Szokássá vált a kormánypártnál, hogy mivel a demokrata véleményeket, a radikál reformeszméket bűn gyanánt nem bélyegezhető: az azoknak keresztülvitelére ezéző pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháborításról, revolutióról vádolja. Ily vád súlya alatt Ítéltetett el Lovassy László és Kossuth Lajos; ez vétetett ezélba Wesselényire nézve is, midőn a királyi ügyigazgató őt is a titkos társaságokkal, névszerint az ifjak pozsonyi kaszinójával és Kossuthal való összeköttetésről vádoló. A kir. ügyigazgató, kétségkívül felsőbb utasítás szerint,

körülbelől oly színben s arányokban akarta felmutatni a mostani szabadelvű, radikál reformokra vonatkozó törekvéseket, mint a múlt század végén Nyéki Német József, ügyigazgató, a „magyar jakobinusok“ ügyét. A per folyamában nem csak Wesselényit, hanem mind azon ellenzéki férfiakat is terhelni kezdé, kik Kossuthnal leveleket váltottak; mert Kossuth irományai lefoglaltatván, azokban új érveket vélt találni a titkos társaságok létezésének bebizonyítására, s e leveleket még a, per irományaihoz is hozzászította.

De ezen új vádak indokolásával sem volt szerencsésebb a kir. ügyigazgató, mint a szatmári beszéd által elkövetett felségsértés vádjával. A vádiratban bebizonyított, hogy Wesselényi, ki 1833-ki május elejétől 1835-ki márcziusig Erdélyben távol vala, s alig érkezett Pozsonyba, már is a kir. tábla elébe idéztetett, semmiféle összeköttetésben nem volt, nem lehetett az ifjúság pozsonyi kaszinójával: melynek egyébiránt is titkos társulati voltát csak egyszerűleg állítá, de nem mutatta meg a felperes.

Még erőtlenebb érvet szolgáltatnak a Kossuthhoz irt levelek; mert ezek néhányai épen ellenkezőjét bizonyíták annak, mit felperes általok megmutatni akart: bebizonyíták, hogy a titkos társaságok, s a rendfelforgatás, országborítí'is szándoka, merő álom és képzelődés, melylyel a hatalom birtokában lévő osztály, a demokratia terjedésétől félve, a reform embereit csak azért veszi gyanúba, hogy alkotmányos törekvéseiknek útját állja. Ily értelemben írt egyebek közt Deák Ferencz is Kossuthhoz a felperes által az irományok közé felvett levelei egyikében. „Nyilvánosság mellett, úgymond, a vétek lehetetlen; titkos szövetkezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanítgat, szentül hiszem, hogy hazánkban nincsenek.“ — „Furcsa látni és hallani a kormánynak s kormány embereinek nevetséges félelmét, — úgymond egy másik levelében; még a kisebbek is rémképeket alkotnak magoknak, s azzal ijesztik magokat is, egymást is; ők makacsúl hátat fordítanak a

kelő napnak, s árnyékukat iszonyú rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintúgy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolútiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők féltőkben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek, nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek, s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik; pedig „est genus unum stultitiae: nihilum metuendum timere“, azt mondja Horácz.“

De mind e véd- és czáfokok mit sem használtak oly ügyben, melyben, mint a vádirat befejezése mondja, elég volt nagy számú okokat és okleveleket, bár azok semmit sem bizonyítottak, a pörbe tenni, hogy azok birói Ítélet által nyomósán terhelőknek mondassanak, s mondassanak elébb, mintsem ez okok és oklevelekre a vádlott csak feleletét is beadta volna; mit sem használhattak oly ügyben, melyhez más politikai czélok kapcsolattak, miknek elérése a vádlott elmarasztalását igényi. A királyi tábla ítélete tehát terhelő lett a vádlottra, s ezt a budai várban töltendő három évi fogságra kárhoztatta.

Mielőtt azonban ezen Ítélet a hétszemélyes táblánál tárgyalásra került, egy rendkívüli csapás látogatta meg a fővárost, I'estet, melynek alkalmával Wesselényi oly szerepet játszó, mely őt népszerűségének tetőpontjára emelte s a főváros „nemtőjének“ czimére érdemesítette. Az 1838-ki szigorú télen befagyott Duna márcziusban, midőn jege megindult és zajlani kezdett, a Csepel szigetnél megtorlódott jégtáblák által folyásában meggátoltván, medréből kicsapott s az egész várost elöntötte. A vizár oly magasra nőtt, hogy némely ntezák házaiban még az emeletbe is behatolt. A dühöngő elem pusztítása három napig tartott; mi közben mindenfelé, kivált a roszul épült külvárosokban, számtalan ház összeroskadt, s részben a romok alá temette, részben, ha gyors segély nem érkezik, bizonyos halállal fenyegette a kétségbeesett lakosokat. Más házakban, hol az építmény

szilárdsága ti rontó elemmel daczolt, a lakosok a felső emeletbe szorulván, éhbalállal küzdenek. Az iszonyú veszélynek közepette, melyet a roskadozó házak szörnyű ropogása s egy népes város összes lakosságának vész- és segélykiáltozása még rémületesebbé lőn, a számos emberszerető, elszánt férfiak között, kik segíyezni siettek, Wesselényi áldozatkészsége, rendithetlen bátorsága sőt merészsége, megzavarhatlan lélekjelenléte s herkulcsi ereje által, mondhatni, csodákat mívelt. Emberi erőt meghaladni látszó gyorsasággal és kitarással repült hajóján nappal s éjjel mindenüvé, hol a veszély legnagyobb, a segély legsürgetőbb vala; szállító biztosabb helyre az emelkedő ártól, vagy a romoktól marillái- elborított, lakosokat, s osztó szét az önköltségein beszerzett élelmi szereket. Es midőn a veszély és rémület három hosszú napja elmúlt, ezrek megmentett élete jutalmazó a dicső tett férfiúnak öntudatát, ezrek hálakönyei, egy népes város, majd egy egész nemzet inagasztalásai dicsőíték emberi s polgári erényeit.

Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel egyéniséget, kinek nevéhez annyi lelkesedés, 'oly népszerűség csatlakozott volna, mint Wesselényiéhez azon időben, midőn ő a királyi tábla ítélete által sújtott. A nemzet nagyobb része a maga alkotmányos jogainak vértanúját dicsőké személyében, ki e jogok elszánt védelme s a hűbéri szolgaságban létezett parasztosztály örökváltságának s általában a nemzet újjászületésének munkálása, sürgetése miatt szenved az üldözést. E népszerűség oly zajos lelkesedéssel tört ki az egész hazában, lfogy lehetetlen volt a kormánynak meg nem győződnie, iniképen ha szigorát Wesselényi személye iránt tovább is folytatja, csak az ellenzék táborár növeszti s ózdijainak sükerét a közingerültségben egészen kockáztatja. Alig volt vármegye, melynek közgyűlésein a kényuralmi kormánysszabályok ellen a legerősebb kitörések nem hallattak, s melyekből szintoly erélyes feliratok nem intézteitek volna a királyhoz. Wesselényi, Kossuth és Lovassy

ügyét, a személyeikhez kapcsolt nemzeti alkotmányos kérdések, a szólás és irás szabadsága, a személyes biztosság, a törvényes, békés reform kérdései nemzeti ügygé emeltek; s az elkövetett sérelmek orvoslata erélyesen követeltetett a kormánytól.

A kabinet azonban, mind ennek daczára, következetes szigor által nemcsak ezen hangosan nyilatkozó közvélemény szózatát legyőzhetni hitte; hanem a reformi mozgalmak elfojtásának vagy legalább mérséklésének tekintetében is célta érni remélt. Bizonyosnak lehetett ennél fogva tartani, hogy a kir. tábla Ítéletét a hétszemélyes törvényszék is megerősítendi, s Wesselényinek ki kellend állnia a börtönbüntetést. A nemzet ünnepest böse azonban már hosszabb idő óta súlyos szembajban szenvedett, mi, orvosainak nyilatkozata szerint is, kétségtelenül vaksággá fogna elmérgesedni a börtön zárt levegőjében. Barátai tehát arra fordíták gondjokat hogy, ha már csakugyan nem lehetne őt megmenteni a kárhóztató Ítélettől, legalább a börtönlég hatásainak bizonyos következményétől, a vakságtól mentsek meg őt, ha még lehetséges. Ennél fogva Deák Ferencz (1831) elején Wesselényi megegyeztével maga vitte fel Becsbe a folyamodást, melynek célja volt, hogy a bepörölnék, még azon esetre is, ha a hétszemélyes főtörvényszék netalán megerősíténé a kir. tábla ítéletét, Wesselényinek engedetem adassék, szembajának gyógyíttatása végett azonnal Graefenbergbe utaznia. Elítéltetése esetére Wesselényi szavát adja, hogyha vagy meggyógyul, vagy gyógyulási reménye bizonyos idő múlva végkép meghiúsult, önként jelenteni fogja magát a börtönbüntetés kiállítására. Deák Ferencz előterjesztései megindítók Ferdinánd királyt s azt eredményezték, hogy gr. Majláth Antal alkanczellár — mert az annyi bajt okozott Pálffy Fidél ekkor már visszavonulni kényszerítettett a főkanczellári hivatalból — rendeletet vön, elnökileg tárgyalni az ügyet. Gr. Majláth Antal, s kiket maga mellé vön, Bartal és Stettner udv. tanácsosok, a kérelmet megadandónak véleményezték. Az állam-

tanácsban Majláth György és Pilgram tanácsosok szinte pártolták a véleményt s bár azt József főherceg-nádor, Wesselényinek, mint tudjuk, első nyilvános fellépése óta mindig ellensége, határozottan ellenzetté is, a minisztertanácsban, hova végtárgyalásul küldetett, maga Metternich kedvezőleg döntötte el Wesselényi részére. S így történt aztán, hogy bár a hétszemélyes tábla, mialatt a bécsi tárgyalások folytak, megerősítette is a királyi táblának három évi börtönre szóló ítéletét, minek következtében Wesselényi Budán tényleg el is zárattott, néhány napi fogsága után, a maga által szabott feltétel alatt engedelmet nyert, szembajának gyógyítatása végett Graefenbergbe utaznia.

Midőn a megyék közgyűlésein a kormánynak ezen kényuralmi rendeletei s erőszakos szabályai tárgyaltattak, mint említők, számosán hevesebben is kikeltek ama politika ellen, mely minden nyilvánosságnak, szólás- és irásszabadságnak, minden szabadabb reformmozgalomnak háborút üzent. A kormány e szónokok közül többeket részint hűtlenségi, részint becstelenségi pörbe idézett. Balogh Jánost már fentebb említettük. Rajta kívül még mintegy buszra ment a folyamatban lévő politikai perek száma, melyek közül mint legnevezetesebbeket, Pestben gr. Ráday Gedeonét, Lipovniczky Vilmosét, Ágostonét, Patayét és Farkasét, — Nógrádban Kubinyi Ferenczét, Trencsénben Borsiczky Istvánét, Sárosban Ujházy Lászlóét említjük. Ezen közkezesetekre azonban, melyek a következő országgyűlés folyamára s irányára elhatározó befolyást gyakoroltak, ennek elbeszélésénél visszatérnünk kellvén: itt rólok csak azon megjegyzést teszszük, hogy a kormány általok koránt sem érte el a maga kitűzött célját. A szabadság és jog érzete egy felől sokkal élénkebb, a haladás és újjáalakulás ösztönserű vágya más felől sokkal erősebb volt már a nemzetben, mintsem hogy azt megfélemlítés által elfojtani sikerülhetett volna. Minden újabb erőszakos kormánysszabály

csak az ellenzék sorait szaporító, csak az ingerültséget nevéé s a kitartást edzé a nemzetben; míg az végre a következő országgyűlés alatt oly fokra emelkedett, hogy a kormány kénytelennek látta magát az elítélteket, börtöneikből szabadon bocsátani, a még folyamatban lévő pereket megsemmisíteni s politikáját módosítani.

És, úgy látszik, maga a kormány is elejétől fogva érezte, hogy a megfélemlítésre számított rendszabályok egyedül nem fogják ezélra vezetni; nem lesznek elég hatékonyak elfojtani vagy csak más irányba is terelni a nemzet leg-egészségesebb erőitől pártolt és buzgóan ápolt demokratiai reformmozgalmakat. Más eszközökről is kezdett tehát gondolkodni, melyek által a közfigyelmet e politikai törekvésről másfelé fordítsa, az egy ezélra egyesülést meggátolja, az egységet s egyetértést az ország lakosai közt a felidézendő viszályokba temesse. Ezen elv alkalmazására alig lehetett volna czélszerűbb eszközt találni az ébredező szláv nemzetiség féltékenységének felszításánál a magyarság ellen.

Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését, a magyar korona területén, egyenesen a kormány mesterséges szítógatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s korrnáuyeszközül használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon átalános politikai állapotok s események hatásának tulajdonítandó, melyek más népek közt is hasonló eredményt szültek a francia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban; s ezek mellett nagy része volt abban az orosz propagának is úgy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S aligha tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határában jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állítjuk.

A panszlávoktól sokszor nagy tüzzel ostromolt ezen állítás valóságát lehetetlen többé elvitatni, mióta Tsitsakow

admiral „Mémoires d'un honimé d'État“ című munkájába azon utasítást is közzé tette, melyet ő 1. Sándor czártól 1812-diki ápril 10-kén vett vala. „Ausztriának, mely nem rég- Franciaországgal szövetkezett össze, ravasz magatartása — így szól a felette érdekes okmány, — Oroszországot arra kényszeríti, hogy hatalmában lévő minden eszközöket alkalmazzon azon két ellenséges hatalom leküzdésére. Legnagyobb fontosságú ezen eszközök közt: a magunk hasznára zsákmányolni ki a szláv népeknek, minő Szervin, Bosznia, Dalmátia, Horvátország, Illyria, harcias szellemét. Ezek, ha egyszer felfegyvereztettek s katonailag szerveztettek, hatalmasan közreműködhetnek hadi munkálatainkban.

Még a magyarok is, kik jelenleg kormányuk eljárásával elégedetlenek, szinte igen alkalmas eszközül szolgálhatnak nyugtalanítani Ausztriát, ellene fegyverre kelni s gyöngíteni annak forrásait. Mind ezen népek, a mi rendes hadseregünkkel egyesülve, elég hatalmas erőt képezendenek, nemcsak megelőzni Ausztria ellenséges szándékait; hanem egyszerűs mind a frauezia birtokok jobb szárnyán is egy jelentékeny diversiot eszközölni s nekünk biztos alkalmat nyújtani, hogy Nissza és »Szophia felől intézhessük csapásainkat...

„Szükséges, hogy ön minden lehető eszközt felhasználjon e szláv népek fellelkesítésére, hogy őket célunkra vezethesse. Például: ígérrjen nekik függetlenséget, egy szláv ország felállítását, legbefolyásosabb embereik pénzzel való jutalmaztatását, a vezérek s hadseregek számára díszjeleket és illő czimeket. Végre mind ezen eszközökhöz adja ön még azokat is, melyeket legalkalmasbakuak ítélend e népek megnyerésére s legczélszcrübbckncnk c jelen körülmények között.“

Mi sükerrel izgatott ezen utasítás folytában ama szláv népek közt Tsitsakow, részletesen előadni nem tartozik ezélunkhoz. Legyen elég megjegyoznünk, hogy Szerviának néhány évvel utóbbi felkelése, jobbára ezen orosz izgatás eredménye gyanánt mutatkozik. A közönséges béke helyre-

állta után ezen orosz izgatás, úgy látszik, megszűnt a magyar korona tartományaiban; legalább oly titkon s csak az óhitű papság néhány egyénei által folytatatok, hogy annak alig lehet másban nyomára találni, mint azon nagy s mindig élénk rokonszenvben, melylycl ezen ó-hitű szláv népek az oroszok s azok czárja iránt viseltettek. Ok a czárt tekinték vala egyházuk fejének; érette imádkozának Lithurgiájokban; s alig találtatott bármi szegényes ház, melynek falán a czár arczképe nem függött volna.

Ezen, a szláv népeknek még alsó létegeiben is mutatózók rokonszenv kétségkívül az orosz pánszláv propaganda műve. Magok a pánszláv eszmék mindazáltal elébb jelentkeztek a fejlettebb északi, mint a déli szlávok közt; bár különben ezek s az oroszok közt, már maga az egyház azonsága is szorosabb kapcsot látszék képezni. Az orosz propaganda annyira túl tette magát a vallásbeli különféleségen, hogy egy költője egészen közönyösnek hirdető: ha jobbról vagy balról veti-e a szláv ember magára a keresztet, azaz: lia a római katli. vagy a keleti egyház tagja-e. A monarchia tartományai közt Csehország volt az, hol a panszlavismus eszméje öntudatosan legelőbb meggyökerezett. Teréül s palástjául egyszersmind az irodalom szolgált, melyet az elnyomott nemzetiségükért lelkesedett néhány tiszta kehinek közt számos muszka zsoldban állott író kezelt. Az őszinte vagy bérbeadott lelkesedés, melylyel ezen cseh-irodalmi művek a szláv nyelvet megragadták, és a politikailag megoszlott szláv fajú népek irodalmi egyesülésének eszméjét hirdették, ezen úton lassanként a Magyarországon lakó kárpátvidéki szlávok, vagy miként azok nálunk neveztetnek, tótok közé is mindinkább behatott. A cseh folyóiratok s más irodalmi művek nálunk is találni kezdőnek olvasókra.

A tótok közt azonban általában igen szűk körre szorult a szláv irodalmi egyesülés iránti lelkesedés. A szláv eredetű nemesek, kiknek értelmesebb része majdnem kivétel nélkül beszélte a magyar nyelvet is, a megyékben kifejlett politikai

élet élénksége által egyáltalában oly magyar érzelmitékké váltak, hogy épen nem lőnek képesek felhevülni a panszlavismus eszméjétől. A városokban lakó tót származású polgárok, kik műveltségüket jobbára a német nyelv által szerezték, üzletüket e nyelven folytatták, abban szinte nem keresték dicsőségüket, hogy magokat a szlávok előharczosainak tolják fel. A katolika vallású tót papságban, egyetkettőt kivéve, hasonlóképen nem talált nagyobb rokonszenvre a szláv nemzetiségek egyesülésének eszméje. A nép pedig, melynek egyébiránt, kivált némely megyékben, szójárása is nagyon különbözött a csehétől, a műveltség alantabb fokán állta, mintsem hogy azt felfogni képes volt volna; s a hasznosság elvéből indulva ki, ha módjában volt, inkább magyarul taníttatta, magyarrá képezte gyermekét. Volt azonban egy osztály, mely valamint lelkesedéssel karolta fel, úgy kitartó szívóssággal is ápolta a szláv faj külön töredékeinek egyesülését hirdető eszméket: ezen osztályt az ágostai vallástételű tót papok egy része alkotta.

Első és legkitűnőbb volt köztük Kollár János, a pesti tótajkú evangélikus közönség papja, ki egy S l á w y d c é r a ezimíi lyrai eposzban mint előharczosa lépett fel, nemcsak hazánkban, de általában is a szlávok közt, a panszlavismusnak. E költemény először 1827-ben lett nyilvánossá; teljesen pedig 1832-ben jelent meg Pesten. Kollár e költeményben, melynek czélja, a szláv faj dicsőítése, a panszlavismus (Vseslávia) prófétája gyanánt lép fel. „Mi lesz, úgymond egy helyt, a szlávokból száz év alatt? Mi lesz egész Európa? A szlavismus folyton terjeszkedik, s mint az özönvíz, szakadatlan áramlással borítja el a világrészt. A nyelv, melyet a németek lenézőleg rabszolgák nyelvének gúnyolnak, az ő palotáik teremében, az ő folyamaik torkolatánál fog zengedezni. Szláv csatornáknak áramlanak majdan a tudományok; szláv szokások s erkölcsök, szláv dalok és jelmezek fognak uralkodni az Elba és Szajna partjain.“ Az egész költemény sarkpontját e panszlavismus

képezi, azaz: ama terjedelmes szláv birodalom, melynek minden, szójárásban egymástól bár mennyire különböző szláv fajokat az Atbostól Terglováig és Pomerániáig, Szerviától Poroszlóig, Konstantinápolyig Szent-Pétervárig, a Ladogától Asztrakánig, a kozák földtől Raguzáig, a Balatontól a balti s azóvi tengerig, Prágától Moszkváig, Kamtsatkától Japánig, egy szláv főnök alatt mindenható erővel és dicsőségben kell egyesítenie. Felszólítja a szláv testvér népeket, egyesüljenek kölcsönös szeretetben, ismerjék el hónuknak Panszlaviát, hogy a szláv név e föld csillagos kúpján a brittek és görögök közt tündököljön. Nagy, úgymond, a feladat, az akadályok számosak, de nem legyőzlicitetlenek; mert a szláv nemzet a világ legnagyobb nemzete: ha egyesül s összetart, minden akadályt képes legyőzni, szétszórhat minden gátot. Ilarczra, küzdelemre lesz szükség; de e küzdelem célja oly dicső és nagyszerű, hogy nincs 'áldozat, melyet ne érdemelne meg; de bűn nincs, mely nagyobb lenne a hűtlenségénél e szent cél ellen. A szerző valamennyi szláv eredetű népek egyesítésében természetesen Oroszországnak adja a főszerepet; rokonszenve, lelkesedése oly rendkívül nagy ez iránt, hogy olvasván azon határtalan magasztalásokat, mondhatni istenítést, melylyel a muszka fejedelmi házat elhalmozza, önkéntelenül tolakodik a gondolat az ember agyába: hogy vagy egészen hiányzott benne az érzemények azon legnemesbiké, mely a férfiú szívével gyorsabb lüktetésre készíti, a szabadság érzelme; vagy hitvány áruként dobta azt ama hatalom lábaihoz, melynek titkos fondorlatai szítogatták a planszlavismus eszméit s törekvéseit.

E költemény, míg ekként a szláv okát, dicsőíti, nemcsak a németeket támadja meg hevesen a szláv faj elnyomása miatt, hanem, ugyanazon okból a magyarok ellen is gyűlöletet és bosszút lehel. A németek elleni panaszt maga a történelem is számtalan adattal igazolja; de a magyarokra nézve az, kivált ezen években, teljesen alaptalan. Azon nyelv-

s nemzetiségi harcz folyamában, melyet a szlávok a magyarság ellen annyi epével s méltánytalansággal vívtak, egyéb iratokban is többször állítottatott vala részükről¹⁾), hogy gyűlöletök s heves kikeléseik a magyarok ellen eleitől fogva nem volt légyen egyéb visszahatásnál, a magyar nyelv és nemzetiség túlterjeszkedése ellen, mely a szláv nyelvet és nemzetiséget elnyomással fenyegette az országban. De ez *f* nyilvános tényferdítés. ila lehetett is talán a sztároknak utóbb némi panaszuk, hogy a magyarságtól a társadalmi téren szórványosan, egyesek túlbuzgalma miatt nyomást szenvednek: ezen évekre nézve bizonyára alaptalan azon állítás, hogy a szláv izgatások a magyarok által előidézett természetes ellenhatásból származtak; mert maga a „Sláwy dcéra“ megjelenésének kora és szelleme kétségbevonbatlanul tanúsítja, hogy ama szláv izgatások a magyar korona területén egyenesen azon pánszláv törekvések eredményei, melyek nálunk a különféle szláv fajok kebelében valóságosan aggasztó módon nyilatkoztak. Mondók, hogy az említett költemény 1827-ben és 1832-ben látott napvilágot. Márpedig tízen évekig nemcsak a magyar törvényhozás nem alkotott oly törvényeket a magyar nyelvet illetőleg, melyekből bármily túlbuzgó szláv is képes volt volna a maga nyelvének s nemzetiségének elnyomását bebizonyítani; hanem még a társadalmi téren sem merültek fel oly féle jelenetek a magyarság túlterjeszkedése tekintetében, melyek miatt később nem minden alap nélkül vádoltaftak egyes túlbuzgó hazafiak, s melyeket például Széchenyi István 1842-ben maga is megrúvott. Es aligha vádoltathatnánk túlzó rokonszenvvel nemzetiségünk iránt, ha azt állítanék, hogy inkább ama

¹⁾ Hasonlót állított újabban gróf Majláth János „Neue Geschichte der Magyarén“ (I. köt) szintoly rász szellemű, mint felületes, a tényeket számtalanszor ignoráló, még többször elferdítő munkájában, így, miként e munka vau írva, bűn írni történetet, jobb a hiány, mint ilyféle alaptalan, egy résznek hízelgő, a másik iránt igazságtalan, haza s nemzet ellen vétő férczelés.

sajnos heveskedések, melyek miatt a szlávok a magyarok ellen utóbb panaszt emelhetek, eredtek amaz eszélytelen, s tekintve az állam nemzetiségét s történelmét, mondhatni bűnös, pánszláv törekvésekből, mint viszont. Miként fentebb láttuk, még az 1836-ki nyelvtörvény is oly szerény volt, hogy az nemcsak a szlávokban nem ébreszthetett aggodalmakat, hanem inkább a magyar nemzetnek nyújthatott okot igazságos panaszra, hogy nyelve az államban, az igazgatásban szintúgy mint a köznevelésben, meg van fosztva a maga természetes jogaitól, melyeket még mindig a holt latin bitorolt. Szóval, 1827-ben, sőt még 1832-ben is semmi panasza nem lehetett a szlávnak, hogy nyelve, nemzetisége elnyomatik; s a „Sláwy dóéra“ mégis a legnagyobb méltatlanságokkal illeti a magyarságot. Leszállva a magasságról, melyre prófétai szerepében emelkedett, s melyen egy nemzeti költőnek állnia illik, kimeríthetetlen a legaljasabb szitkokban. Elragadtatva vak buzgalmától, a legnemesebbet is szennyes kezekkel illeti, és sárral dobálja mi tiszteletre méltán tarthat igényt; majd a gyűlölet és rágalom tajtékát szórja, fenyegetésekre fakad s nemtelen bosszúra ingerel; majd ismét nevetséges szitkokban önti ki mérgét, s a pokol kínjaira kárhoztatja azon magyar hazafiakat, kik nyelvük növelése, nemzetiségük szilárdítása mellett dicséretesen buzogtak ¹⁾).

E költemény, mely általában a szlávok tetteit dicsőíti, fajuk számnagyságát s terjedelmét magasztatja, a, kivált ágostai hitvallású szláv ifjúság egy részétől nálunk is nagy lelkesedéssel fogadtatott. Elragadtatva a gyakran csak félig

¹⁾ Az V-dik ének, melynek czíme A e h e r o n, egészen ilyféle aljasságokból áll. Például: Dugonics magyar érzelmű piaristát és írót, kinek pedig esze ágában sem volt elnyomni aszályokat, emberevő cerberusnak ábrázolja, ki a pokolban legyen, poloskák, darázsok, békák s más férgek által csipdesve, maga körül harapdos, és idegen, (t. i. magyar) nyelven ugat és szitkozódik. Másokat, például a szelid kedélyű (ilaczo), nagy orral festi, melyről fogvicsorító ördögök egész szeleteket metszenek le, stb.

értett költői ömledezésektől, megrészegedve a képzelt nagyság és dicsőség ábrándképeit tömjényző füsttől, beringatva a jövő szláv nagyság büszke álmaiba, tanítóik s papjaik ösztönzésére, egy pánszláv érzelmű csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek számos, tüzesnél tüzesebb ellenei keltek ki. Iskoláikban, tanítóik vezetéke alatt társulatokat képeztek, melyeknek látszatos céljául a szláv nyelv és irodalom művelését, s e mellett a pánszláv eszmék — s egyszersmind a magyarság, mint azok gátja, elleni gyűlölet terjesztését tűzték vala ki. A pánszláv eszmék s a magyarság elleni dühös gyűlölet szelleme lengi át első költészeti kísérleteiket, melyek néhányai, mint a Oitrenka és Nitra, nyomtatva is megjelentek.

A magyarok előtt, kik közül a szláv nyelvet kevesen tudták, a cseh szójárást pedig, melyen e dolgozatok Írattak, még ezek sem értették, e törekvések sokáig titokban maradtak: mert ama pánszláv szelleműek egy ideig gondosan rejtették törekvéseiknek honellenes irányát. Czégérül holmi ártatlan homiletikai s más irodalmi gyakorlatokat függesztettek ki társulataik homlokára. Még a panszlávismus fogalmát is akként ügyekeztek meghatározni, hogy az nem egyéb a szláv fajok irodalmi egyesülésénél. „Unió in litteratura interomnes slavos“ — úgymond H e r k e l egy már 1826-ban Budán megjelent szláv nyelvtanában. A figyelmet ennél fogva e mozgalmak sokáig nem vonták magokra. Kollár, ki a magyarországi tótok közt. „Sláwy dcérájának“ megjelenése óta elismert vezére volt a panszlávismusnak. már 1837-ben adott ki ugyan egy röpiratot, mely felnyithatta volna a magyarok szemeit; de, daczára német nyelvének, még ez is kevesektől méltányoltatott kellőképen. E munka címét: „A szlávok külön törzsei és szójárásai között való irodalmi viszonyosságról“¹⁾ — kézzel foghatólag meghazudtolja a tartalom; mert azt némileg a panszlávismus pro-

¹⁾ „Heber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven.“

grammjának lehet tartani. Mennyire terjeszkedik az ki az irodalmi egyesülésen kívül, mit a világ mystificatiójára leplelül használ, egyéb viszonyokra is, ím a következő néhány tételének idézete is teljes világításba állítja. „Több századok után — mond Kollár a 3-dik lapon — először tekintik ismét az elszórt szláv fajok magokat egy nagy népnek, s különböző szójárásukat egy nyelvnek, ébrednek nemzeti érzelmre s vágyódnak szorosabb egyesülésre.“ — „A szlávok — mond másutt (1.22) — megszámlálták magokat s úgy találták, hogy legszámosabbak Európában. Ez erejük tudatára vezette őket; mi ismét az emberrel született azon érzetet keltette föl, mely az erősebbet szegénypirral önti el, éreztetvén vele, hogy ellenmondás a természetben, ha a gyöngébbnek utána áll s azt követi; azon érzetet, mely őt ösztönzi felemelkedni az alacsony Ságból, mely reá nézve szegényteljes, az emberiségre nézve káros.“ Szerinte „valamennyi szlávoknak csak egy a hazája“ (1. 37); s valamint Amerikának külön tartományai csak egy államot képeznek, s egymás közt egyenlők: úgy a sokféle szláv fajok csak egy irodalmi szabad államot képeznek.“ Ki nem látja, hogy e szó: „irodalmi“ csak egy mystifikáló lepel akar lenni? Hiszen a szlávok hivatása szerinte nem csekélyebb mint, „hogy az emberi nem egy új műveltségi korszakának középpontjává legyenek“ (I. 67). Melyik legyen pedig a számos, egymástól annyira különböző szláv fajok közül az, melynek e feladat megoldására képessége legnagyobb, s mely felé a szerző rokonszenvei hajlanak, világosan megmondja (1. 112) a következőkben: „Az irodalom e legújabb időkben, kivált Oroszországban, s különösen a mostani fejedelem atyai uralkodása alatt, rendkívüli ifjú erővel emelkedett, úgy hogy az egy bölcs és tevékeny kormánytól ápolgatva, jelenleg a legkedvezőbb, sokat ígérő haladásban létezik.“ Az eszközöket végre, melyek által az emberi nem ezen újjászületése végrehajtandó lészen, ekként adja elő ama versekben, melyekkel, gyanút kevesbé ébresztő költői

lepelbe burkolózva, röpiratát befejezi: „Az én népem a haza egyszersmind, melynek határai megmérhetetlenek; nem százakat, hanem milliókat számlál az; az én óriási kedves hazámban nem nyugszik le a nap soha; s ha isten és a hősi szerencse úgy akarja, becsülete se nyugodjék le soha.“

E közlemények után Kollár munkáiból, kit méltán úgy tekinthetni, mint a panszlavismus képviselőjét s apostolkodó ügyvivőjét Magyarországon, szükségtelen bővebben fejtegetni, miképen az irodalmi egyesülés csak a közönség mystifikatiója végett tüzetett ki ezégérül, s használtatott leplül, mely alatt veszélyes politikai czélok rejlőnek, mik egyenesen Oroszországból tüzettek ki e pánszláv propaganda ügynökei feladatául. Világosan kezdé ezt látni, s tett is ellene egynémít — miként alább elbeszélők leszünk — nem sokára a magyar nemzet; most azonban még sokkal inkább el vala foglalva saját politikai átalakulása eszméivel, mintsem hogy e még egyébiránt is rejtegetett törekvésekre élénkebb figyelmet fordíthatott volna. E mozgalmak, a szorosán vett Magyarország határai közt még egyedül az evangélikus egyház és iskola körére szorítkozván, különben is távol estek a megyék működési terétől: ezek tehát vele még nem foglalkodtak, róla tudomást is alig vettek, míg azok utóbb az egyház és iskola korlátain túlcsapva, a nyilvános életbe is be nem tolakodtak. A kormány, bár leheleden volt át nem látnia, miképen e pánszláv törekvések oly birodalomban, hol a lakosság felét szláv fajúak teszik, végeredményben is csak természetes ellenségének, az oroszoknak, válhatnak javára, szinte nem méltatá azokat figyelmére a Kárpát-vidéki szlávok közt, — nem ápolta ugyan ténylegesen, de türte azokat, mi arra látszék mutatni, hogy nem látná kedvetlenül, ha e részről is ellenzék támadna a szabadelvű, demokrat magyarság ellen.

Egészen másként állt az ügy mind a nemzetre, mind a kormányra nézve Horvátországban. A horvátok — mind a mellett is hogy tartományuk az anyaországtól külön hatá-

vokkal elválasztva, külön municipális jogokkal bírt, a magyarokkal együtt, ugyanazon alkotmányt élvezték, ugyanazon fő törvény- s kormányzések által, a megyékben hasonló municipális hatóságok által igazgattak; tartományuk részéről a magyar országgyűlésre ők is küldöttek követeket, s ezeken felül bánjok az ország zászlósaik közt harmadik helyen, püspökeik, főispánjaik és mágnásaik a magyar főrendek közt ültek, egyaránt részesülve a közös törvényhozásban.

E tartomány az anyaországgal eddigelé századokon keresztül a legjobb, mondhatni testvéries egyetértésben élt. Századok óta a közös alkotmány ótalma alatt, magyarok és horvátok közösen küzdenek nemzeti s alkotmányos létükért, a bel és kül ellenségek, a török hódolttatási vágy s az osztrák absolutismus ellen. Együtt örvendének a jóllétnek és szerencsének, együtt túrték a balszerencse csapásait; közös vala egész történelmük. Még a nemzetiség s mi ettől csak formában különbözik, a hazatiság ügyében is közösek voltak érzelmeik. A magyar hazát és nemzetiséget, mint a közös alkotmányos szabadság forrását, őszintén, lelkesen szerették. A nélkül, hogy szláv nyelvüket eldobták, elfeledték volna, tudták jobbára a magyart is. Kitiinőbb férfúik Magyarországon csak úgy dicsőítették, mintha törzsökös magyarok voltak volna. A Zrínyiek a magyar történelem legjelesebb férfúik közt foglalnak helyet; s az ifjabb Zrínyi Miklós a maga korában a leginneapolisabb magyar költő vala.

Mióta a magyarok, II. József németesíteni szándékozó törekvései következtében, nemzetiségük élénkebb érzetere ébredtek, az 1790-ki országgyűléstől kezdve, a honát urak s követek is hévvel pártolók a magyar nyelvet s az annak ügyében alkotott törvényeket. Várasd megye még az 1830-ki országgyűlésre is oly utasítást adott képviselőinek, hogy pártolják a magyar nyelvnek hivatalossá tételét, s annak az iskolákban, a horvátországiakban is, taníttatását. Ugyanezen évben a zágrábi akadémia növendékei, meggyőződve a

magyar nyelv tudásának hasznairól, annak, mit különben is jobbra beszéllek, bővebb művelése végett, önkéntes adakozásokból díjazandó magyar nyelvtanárt határozta tartani.

Még az 1832-ki országgyűlést megelőző tartományi gyűlésre is jobbra kedvező utasításokat vittek a magyar nyelv tekintetében a honát megyék követői; és csak ezen hosszú országgyűlés vége felé kezdtek e tárgyban változni a horvátországi követek nézetei.

A nemzetiség eszméjének keletkezését, érzetének ébredését Horvátországban több, részint belső, részint külső okok összehatásából lehet csak helyesen leszármaztatni. Századunk sajtóságos jellegei közé tartozik, hogy a nemzetiségek eszméje, mely az azt elevenítő okok legtöbbszörrel együtt már örökre elhunynak látszék, ismét s nagyobb élénkséggel támadt fel mint valaha. Ezen eszme Horvátországban is kétségkívül önmagából nyerte az első ébresztő szikrát, önmagából mentette életének első tápszereit. Nagy hatással volt ébresztésére a magyar nemzetiségnek már évtizedek óta élénkebb mozgalmá is. Mi a kedélyekben a század szellemének érintése alatt önmagából támadt, de mintegy öntudatlanul szunnyadozék, a már élénken mozgó magyar nemzetiség példája által megérelve, rögtön felébredt; s első nyilatkozatai hamar viszhangra találtak a horvátok kebelében.

A horvát nemzetiség érzelmébe, ezen első, mondhatnám, csecsemő korában, természetesen semmi gyűlöletes, semmi ellenséges elem nem vegyülhetett a közös haza, a magyar birodalom irányában. A nemzetiség, vagy mi evvel lényegében egy s csak alakjában módosúl, a hazafiság, a legszebb, legszentebb érzelmek, a legdicsőbb és legmagasztosabb tettek forrása; és alapja a népek azon nemes vetélkedésének egymás között, mely az emberiség haladásának, tökélyesbülésének, leghatalmasabb rugonyai közé tartozik. Irigységnek, gyűlöletnek s más ellenséges szenvedélyeknek eredetileg ebben nincs s nem is lehet helye.

Hol e nemtelen szenvedélyek előtűnnek, ott már kétségtelen az elfajulás. És mint mindenütt, hol az eredetileg jó és nemes érzelmek elfajulnak: úgy itt is konkolyhintőnek nyomaira kell találnunk a, jó és tiszta mag veteményében; itt is idegenszerű okoknak kellett hatni, hogy a horvátok nemzetiségi érzete mindjárt kezdetben az irigység és gyűlölet azon szenvedélyeivel elegyüljön össze, melyeknek kíséretében az mindjárt ébredése után nyilatkozott. Es valóban, a történelem ujjal mutat a konkolyvetőre; világosan kijelöli ezen idegenszerű okok befolyását.

Az orosz pánszláv propaganda c század harmadik tizedének végén Horvátországban is megkezdő alattomos működését. Európa politikai eseményeinek fejleményei 1825 óta kétségtelenné teszik, hogy a nagyravágyó Miklós ezár az 1828-ki török háború után, melyben őt Francia- és Angolország a török birodalom meggyengítésében oly eszélytelenül támogatták, — komolyan kezdett gondolkodni ama merész terv létesítéséről, melyet I. Péter czár végintézetileg tűzött ki utódainak: a keleti császárság helyreállításáról. A ezár e végett, a délszaki szláv népekben magának támaszpontot készítendő, gondosan felfogta elődje, I. Sándor, 1812-ben megkezdett pánszláv propagandái izgatásainak, a párisi békekötés után megszakasztott vagy legalább elhanyagolt, fonalát. A körülmények, az idők viszonyai erre most még alkalmasabbaknak mutatkoztak, mint 1812-ben. A szlávok közt is mindenfelé ébredező nemzetiség eszméje s érzete a talajt most kellőleg előkészítő a magvetésre, s egyszersmind oly eszközül kínálkozék, mennél alkalmasabbat teremteni sem lehetett volna. Ez még ama választó falat is kiegyenlíthető, melyet a déli szláv népek közt a vallás különfélesége emelt. Ehhez csak hozzá kellett nyúlni, s önként megnyílt az oroszoknak. Így támadt az újabb kori déli szláv-orosz propaganda.

Mióta a lengyel forradalom kiütött, s annak támogatásban némileg a bécsi kabinet keze is munkásnak tapasztal-

tatott, Miklós czár szintoly ösztönt érze magában Ausztriának belső bonyodalmak által ártalmára lenni, mint előde 1812-ben. S e felett Miklós czár nagyravágyó lelke, a lengyel forradalom elnyomása s a bécsi kabinettel való jó viszony helyreállítása után is hatalmas ingert talált I. Péter ama hagyományos tervében, folytatni pánszláv izgatásait a déli szláv népek azon csoportjai közt is, melyek a Habsburg dynasziát uralták.

Horvátországban a fő tigyvitellel ezen izgatásokra Gáj Lajos bízott meg, ki, mielőtt hazájában működni kezdett, huzamosabb ideig Oroszországban, jobbára Sz. Péter-várott mulatott. Ő, nemsokára hazatérte után, vagy mint némelyek mondják, Kollár, a panszlavismusnak a kárpát-vidéki tótok közti ügynöke? nem tudjuk megmondani, — az 1832-ki országgyűlés megindulta után egy ily czimű röpiratot tett közzé Karlstadtban, Horvátországban: „Magyarokká legyünk-e?“ mely a magyarság elleni polémiájának szenvedélyessége által oly figyelmet gerjesztett, hogy egy év leforgása alatt három kiadást ért. Ugyanazon időtájban Gáj némi nemzeti jellemű verseket s más apró iratokat is hoesáta ki, melyek szintazon célra irányzóznak. Kern sokára azonban terjedtebb lön működése. 1835-ben egy orosz ügynök, a horvát nyelv tanulásának ürügye alatt több hónapig uczése. időzék Zágrábban, s Gáj Lajossal és gróf Draskovics Jánossal sűrű közlekedésben áll vala. Valószínűleg ezen értekezletek eredménye lett azon vegyes politikai és szépirodalmi lap, melyet Gáj ez évben megindított. A főlap „Illyrszke Narodne Novine“ — azaz: Ulyr nemzeti újság; — a mellék-lap „Danika“ czímet viselt. Miként t. i. a Kárpát-vidéki tótok közt Kollár, úgy itt is Gáj irodalmi törekvéseket tűzött ki eleinte czégérül; de azon különbséggel, hogy míg amott Kollár s pánszláv társai a cseh szójárást tették törekvéseik közlönyévé s fajjegyesítő kapocs-sá: Horvátországban egy új, a déliek legtöbbszével lehetőleg egyező irodalmi nyelv hozatott divatba a déli szlávok egyesítésére. E nyelv-

vet illyr nyelvnek, s az általa egyesítendő fajokat üsszetelesen illyr nemzetnek nevezték.

E kettős lapban Gáj Lajos nem kevesbítő politikai cikkelyek, mint a nemzetiségre vonatkozó költemények által ügyekezett felizgatni a déli szláv fajokat. A politikai cikkelyekben felmutatta honosainak a rokon fajokat, melyek Magyarországon, az osztrák tartományokban. Török- és Oroszországban lagnak; s hanem ment is állításaiban annyira mint Kollár, ki az emberi nem tizedét szlávokból állónak hirdeté; mégis egyenesen a faj számára alapította izgatásait. »Szerinte is csak egyesülnie kellett a szlávoknak, hogy a világ uralma kezükbe kerüljön. S ezen egyesülés volt a fő ezél, melyre az izgatás minden nemeit irányozta. Ez volt nagy részben tartalma és czélja ama költeményeknek is. melyeket a „Danikában“ közzé tett. Egy részük egyenesen a magyarok elleni gyűlölet s a tőlök való elszakadási vágy felszítására volt irányozva.

Ezen illvr-panszláv mozgalom nagy határozottsággal és heves szenvedélyekkel lépven fel, rövid idő alatt nagy részben magába olvasztotta, vagy háttérbe szorította a nálánál bár elébb felébredt, de még félénk, szerény, kevesbbé eselekvényes, tiszta, nemes liorvát nemzetiségi érzelmeket. Nagyravágyó terveivel elkápráztatá a szemeket; a kedélyeket szenvedélyekkel tölté el, gyűlöletet ébresztvén azok ellen,* kik ama terveknek gátokat vethetének. A felzajlott szenvedélyek hullámaikkal hamar elboríták azt is, mi nemes, szabadságra törekvő vala a nemzetiség érzelmeiben. Az illyr mozgalom sajátóságos jellege, hogy nem volt szabadelvű, mint szokott lenni különben mindenütt és mindenkor a tiszta nemzetiségi érzélem. Az illyrismus csak fajegyülésre és önállóságra vágyott; a népszabadsággal azonban mit sem gondolt, kész eldobni még azon alkotmányos szabadságot is, melyet vele a magyar testvériesen megosztott, ha annak árán a fajegyület megvásárolhatja. Ez kétségtelemné teszi, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom az illyrismusban az

oroszlánpropaganda-vontató kötelére jutott. Gájról ktlönösen nyilván hirdeté a közvélemény, hogy egyenesen az orosz propaganda zsoldjában áll, s mint ilyen működik oda, hogy a magyar korona területén s az osztrák és török tartományokban lakó szláv fajokban fölkeltsé s ápolja az egyesülés eszméjét. S valóban, folyóirata tárháza lón a legábrándosabb pánszláv eszméknek, közlönye minden déli szláv fajok érdekeinek. Irányának jellemét semmi sem ábrázolja hívőbben, mint a „Danikának“ egy versezete, melynek tartalma következő: „Európa egyik felén egy mérhetlen nagyságú óriás nyugszik. Nagyszerű lábai az északi hó mellett a jeges tengerig s a csínai falig terjednek. Erős jobbájában, mely Törökország szíve felé hajlik, a Feketetengert, — a Németország szíve felé nyúló baljában pedig a Balti tengert tartja. Az Adria öblében fürdő feje közáj» Illyrhon, felkoszorúzva a langy déli szél virágaival s borágával. Keble Magyarország; szíve az ő s Tátra alatt ver; gyomrát Lengyelország síkjai képezik; hasa és ezombja Oroszthon mérhetetlen virányain nyúlnak el. Es ezen óriás a mi ne mze t ti n k, Európának legnagyobb nemzete, a szláv nemzet; mert legbelsőbbjének húsa és csontja a testvér szláv nemzet; s a vér, mely ezen óriás testet eleveníti, Szlávia anyánknak ugyanazon vére.“¹⁾

Gáj azonban és társai pánszláv irányuk daczára sem a nagy Oroszországban való felolvadást, mint az adott politikai viszonyok közt képtelen ábrándot; hanem egy déli szláv birodalomnak kedvező körülmények közt inkább létesíthető eszméjét tűzték ki izgatásuk végcéljává. Kétségtelessé teszi ezt egyebek közt ama térkép, melyet Gáj lapjának egy száma mellékletül tett közzé. E térkép az alkotandó „Új illyriát“ ábrázolja, s Morvát-, Tót- és Dalmátországon kívül az egész déli Magyarországot, Isztriát, Krajúát, Karántföldet és »Stájerországot; a Száván túl pedig

¹⁾ Az 1838-ki évfolyam 84-dik számában.

Boszniát, Szerviát, Bulgáriát, Montenegrót s Hercegovinát, foglalja annak határai közé. A politikai combinatiók merész-sége, mint látszik, nem hiányzott az illyr párt vezéreiben. E terv létesítésére, mely nem kevesebbet foglalt magában, mint az 1815-ki státuszrendszer s Európa térképének megváltoztatását, úgy látszik, ismét Oroszország szolgált számí-tásaik alapjául s mozgató rugonyául.

Mínthogy e déli szláv birodalom nagy részben a ma gyár korona állományaiból vala kiteremtendő: könnyen megfogható, hogy ezen ábrándos panszlávok lelkében némi gyűlölet támadt Magyarország s a magyarok ellen, a nél-kül hogy ezek arra nekik más okot adtak volna, mint azt, hogy részükről eleve is a legélénkebb ellenzését gyanítat-ták minden olvféle tervnek, mely az ország épségének megcsorbítását czélozza. Azon hév és erély, melylycl a ma-gyar nemzet a maga alkotmányos nemzetiségéhez ragasz-kodik, azt kifejtteni és szilárdítani törekedett, s e végett a maga nyelvét is buzgóan művelé, s az ország határai közt a holt és idegen latin által bitorlóit rangra emelni, hivata-los nyelvvé tenni akarta, eleve is éreztető e panszlávokkal, hogy törekvésük minden más előtt a magyar nemzet élet-erején szenvedend hajótörést. Gyűlöltek tehát őket, kiket államéletökben megrövidíteni szándékoztak. De csupán eb-ből még nem lehet kielégítőleg megfejtteni e gyűlöletet. Mert bár azt eleinte, szintúgy mint a kárpátvidéki tótok, az iro-dalom álarcza alá rejtők; de az irodalmi törekvéseken kí-vül kevés idő múlva még egy külön, tisztán politikai, Ma-gyarország irányában mind ellenségesebb irányt is vett Horvátországban a nemzetiségi, vagy helyesebben, illyr mozgalom. Es ez jelzi hatását ama másik idegenszerű ok-nak s külső befolyásnak, mely a tiszta s nemes horvát nemzetiségi mozgalmat, mennyire az a pánszláv orosz pro-paganda által felszított illyrismustól még ment maradt, nagy részben tévútra vezette. Itt kezdődik a bécsi kormány egye-

nes befolyása az illyr mozgalomra; ennek eredménye lön azon politikai irány, melyet azóta Horvátországban észlelünk.

Horvátország, századok óta a magyar korona ótalna alatt létezvén, semmi nyomást, semmi méltatlanságot nem szenvedett az anyaországtól. A horvátok, részt vévén a magyar törvényhozásban, a magyar alkotmány minden jótéteményeit megszorítás nélkül élvezték. Sőt, mi példa nélkül áll a történelemben, e tartomány némi előnnyel birt az anyaország felett: a magyar törvényhozás századokon keresztül többféle kiváltság éldeletében hagyta Horvátországot. A közadóbox Horvátország aránylag mindig csak félsannyival járula, mint Magyarország. Készvételén kívül a magyar törvényhozásban, még külön tartományi gyűléssel s az anyaország irányában egynémi municipális jogokkal is birt. És e szerint sem magán, sem közéletében semmi oka nem volt azon kiváló ellenséges indulatra, gyűlöletre Magyarország irányában, melyet mégis annyi tüntetéssel nyilvánított. Még az illyr pártiaknak fentebb említett elszakadási vágyaikból sem lehet csupán megfejtteni, miként történhetett, hogy ők egyedül a magyarok s nem egyszersmind Ausztria s annak dynasziája ellen is viseltettek oly heves gyűlölettel; holott egy perczig sem kételkedhettek, hogy ilyféle elszakadást a monarchiától az udvar még kevésbbé hajlandó túrni, mint Magyarország. A déli szláv birodalom megalkothatásának szükséges feltétele volt volna az osztrák monarchia felbomlása, míg Magyarország az által csak egy, léteire ugyan felette hasznos, de lényegesen nem szükséges tartományát veszette volna el. Ha tehát egyedül a nemzetiség s a déli szláv birodalom eszméjét fontoljuk e viszonyok tekintetében: meg kell győződünk, hogy az illvreknek, valamint sokkal nagyobb akadályokat láthattak emelkedni vágyaik valósulhatása ellen a bécsi kormány, mint a magyar nemzet részéről: úgy amaz ellen még több okuk volt volna a gyűlöletre. Es ezen érv annál czáfolhatatlabb, minthogy, ha voltak polgári életökben tényleges sérel-

meik: azok nem a magyar nemzettől, hanem a bécsi kormánytól származtak, mely a szabadság és alkotmányos élet fejleményeit úgy Horvát- mint Magyarországon egyaránt akadályozta, az anyagi érdekek s a nemzeti jóllét gyarapodását ott mint itt folyton zsibbasztotta.

Az illyeknek e kiváló s mind szélesebb körre terjedő gyűlöletét Magyarország ellen abból sem lehet egyedül megfejtetni, hogy Horvátország igazgatására nézve csak a közös főkormányshékek, — törvényeire nézve pedig csak a közös országgyűlés által voltak kapcsolatban az osztrák kormánnyal. Politikai helyzetében, mint az alkotmányos Magyarország egyenjogú társa, hasonlíthatlanul jobban érezhette magát Horvátország, mint a fajrokonaitól lakott osztrák tartományok, például: Krajna, Isztria, Csehország stb., melyek mind törvényeikre, mind igazgatásukra nézve az abszolút hatalmú osztrák kormány kényuralmának voltak alávetve; s ennek nyelvét, a németet, kénytelenítették, nemzetiségük nagy kárával, túrni mind a közigazgatásban, mind a köznevelésben. Ha az osztrák tartományokban lakó szláv fajok e miatt gyűlölettel viseltettek a németiség ellen, azon nincs mit csodálkozni. De a horvátnak semmi ilyféle oka nem volt a gyűlöletre a magyar ellen. Horvátországra a magyar nyelv sem hivatalos, sem köznevelési nyelvűi nem erőszakoltatott fel; még utóbb is, midőn a törvényhozás mindenben a magyart tette közigazgatási és nevelési nyelvvé, e törvény egyedül a szorosán vett Magyarországra szorítottatott, Horvátországnak régi hivatalos nyelve a maga jogában meghagyatván, béreimül azt józanul csak nem vehette Horvátország, hogy a vele közös magyar törvényhozás nyelvűül a latin helyét a magyar foglalta el, s ennél fogva a horvát követeknek is, ha a törvényhozásban részt venni akartak, magyarul, s nem mint az előtt, latinál kellett szólniuk. Mert hiszen, nem a horvát, hanem a holt latin nyelvet szorította ki a törvényhozó teremekből a magyar nyelv, melyet különben is Horvátországban sokkal többen és jobban

értettek latinnál. És miután a horvátnak sem jutott soha isw-isw. eszébe követelnie, hogy az országgyűlésen liorvátul szólhasson: ez, hogy a latinnal a magyar nyelvet kell vala felcserélnie, valamint sérelem nem volt reá nézve, úgy nemzeti gyűlöletet sem ébreszthetett benne természetszerűleg. Sőt miután a számra nézve kicsiny horvát nemzet külön állodalniat nem alkothatott; s ennél fogva azon pillanatban esik az osztrák kényuralomnak martalékul, a melyben Magyarországtól elszakad: azt kelle következetesen feltenni, hogy inkább örvendeni fog a szabadság s alkotmányosság tekintében neki is bástyául szolgáló magyar nemzetiség gyarapodásának, és sokkal inkább szítaná a vele jó és balszerencséjét testvériesen megosztó magyarhoz, kinek társaságában a maga nyelvét s nemzetiségét is háboríttatlanul fejtheti, mint az osztrák kormányhoz, mely különben őt is ugyanazon sorssal fenyegetné, melyre a szabadságuktól s nemzetiségüktől megfosztott többi szláv fajok jutottak.

Es ha mind ezen okok és természetes viszonyok ellenére, a történelem mégis azt bizonyítja, hogy a liorvát nemzet egy része, 183(1 óta, midőn a liorvát követek a magyar nyelv hivatalos divatára vonatkozó, de az ő tartományukat egyáltalában nem illető törvény ellen szavaztak, évről évre menten ellenségesebb indulatot nyilvánított Magyarországra irányában, a nélkül, hogy gyűlölete az osztrák kormányra is kiterjedni látszott volna: a történelem világos, tényleges adatok nélkül is azt kénjteleníttetnék következtetni, hogy itt valamely idegenszerű okok hatásának kell lappangunk. Az adatok azonban világosak, melyek ezen idegenszerű befolyást tanúsítják.

Történelmünk eddigi folyamából eléggé kiderül, hogy a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság ösztöne az utolsó évtized alatt eddig nem ismert erőteljes kifejtésre jutott. A fölébredt nemzeti erő 1825 óta mind több alkotmányos elveket vívott vissza a bécsi kabinetől, mely kényuralmi kormányrendszerét a múlt időkben reánk is kiterjeszteni

törekedett. Mind ellenállhatlanabb hatalommal sürgette orvoslátát a maga alkotmányos jogain a múlt korban ejtett sérelmeknek, s megtartását ama régi 1790-ben újra teljes érvényre emelt törvényeknek, melyek az országnak az ősztrák tartományokétól úgy formákra, mint elvekre nézve külön, független kormányt biztosítanak. S e felett, minden cselszövények s csábítások dacára, mind több reformokat vívott ki alkotmánya szellemében a bécsi kormánytól.

Elfojthatatlan aggodalommal észlelő ezt a bécsi kormány. Eszközökről gondoskodók tehát, melyek által a felébredt nemzeti erőt legalább is meggyöngíthesse; a kényralomhoz szokott kabinetre nézve mind kényelmetlenebbé s ellenzékiebbé váló szabadelvű szellemet elfojthassa. Megkísérlé, mint látók, mindenekelőtt a vesztegetést a megyék kebelében s a törvényhozás tagjai közt; de ez által, emitt csalt néhány egyest sikerült a maga részére vonnia, amott csak néhány megye tudatlan kisnemességét vezethette ideiglenen tévutakra: a nemzeti értelmiség nagy tömege annál hívebbé, ragaszkodóbbá lőn a szabadság ügyéhez. Megkísérté az alkotmányos szabadság és reform néhány merészebb bajnokai, zászlótartói ellen a megfélemlítést, közölök többeket börtönre ítélte, másokat perbe fogatván. De e szabálynak csak elkeseredés lőn eredménye; s a nemzet, mely ama hazafiakat a maga ügyének védelméért látja vala szenvedni, még nagyobb hévvel, kitartóbb erélylyel vívott jogai mellett: és a kormány tanácsosnak látá evvel is felhagyni. Végre a nem rég felmerült borvát-illyr nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget: azt Ugyekezék kizsákmányolni, hogy általa vessen gátot a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának, s azt, ha egészen elfojtani már nem lehetne, legalább- ellenséges elemek föltámasztása s ápolása által megbénítsa, a kabineti politikára nézve ártalmatlanná tegye.

Magyarországban az alkotmányos, de radikál szellemű reformtörekvés legszorosabb kapcsolatban létezett a nem-

miután a nemzetiséget egyenesen többé nem ostromolható, sem fejlődésében meg nem állítható, sőt annak, akaratja ellenére is, mind több engedményeket tenni kénytelenített.t, ellenséget támasztott ellene az illyrismusban, hogy vele együtt a szabadelvű, radikál szellemet s alkotmányos reformtörekvéseket is gyöngítse. „Bizonyos — úgymond maga egy 1832-ki bécsi lap¹⁾ — hogy a Metternich-kormány ezen alkalmat, (a magyarok nemzetiségi törekvéseit) örömmel ragadta meg, hogy a nem-magyarajkú népeket, különösen a komitokat, titkos gyámolítás, vagy legalább ilyesminek ígérese által a maga részére vonja, s a köztök és a magyarok közt nyilvánossá lett ellentétek kibékülését meggátolja. . . . Nem lehet, tagadni, hogy ezen tervek nagy ügyességgel véttettek munkába, úgy hogy azok közül, a kiknek ezen pártküzdelemben a kormány cselekvő szerepet szánt, csak kevesen látták át a ezélokot, melyek mellett síkra léptek; és hogy ezek azt vélték, hogy ők egyes-egyedül nemzetiségük mellett küzdenek, míg csak eszközök valónak oly czélokra, melyek nemzetiségükkel semmiféle egybefüggesben nem álltak.“ Elbeszélvén aztán, mily heves ellonmondásra talált az 1832/6-ki országgyűlés rendéinél a fentebb említett. „Magyarokká legyünk-e?“ című röpirat: ekként folytatja elbeszélését a bécsi lap: „Ezen irat rendkívüli hatása meggyőzte a kormányt, hogy eltalálta az igazi utat, miként tartsa távol egymástól a magyarokat és a Ilon átokat; s tovább haladt ezen úton. Miután magában Magyarorszáiban a viszonyok azt nem engedték meg: Horvátország lón kiszemelve egyelőre irodalmi csatatérül a magyarság ellen ..

A kormány megadta az engedélyt dr. Gáj Lajos lapjára.“

Az országgyűlés után azonban nemcsak türte, hanem egyenesen ápolása alá is vette a kormány a horvát-illyr

¹⁾ A szláv érdekeket képviselő „Ost und West“ 1815'2-ki folyama márcziusi egy számában.

nemzetiségi törekvéseket. Báró Bedekovics, a budai ni. kir. kamarának alelnöke s a horvát nemzetiség- egyik előharczosa, a magyar állam alkancellárává, Zdencsai, kamarai tanácsnok s Gáj Lajos illyr törekvéseinek legbuzgóbb pártolója, Zágrábmegye főispáni helytartójává nevezetett. Más kormányhivatalokba a báni széknél azontúl kizárólag illyrpártiak alkalmaztattak; s úgy ezeknek, mint a főbb rangú papságnak feladatúi szabatott, hogy befolyásukat a tartományban a kormányhoz való ragaszkodás szilárdítására s a magyarság iránti ellenszenv ápolására fordítsák. Ekkor nyeretett meg egyebek közt a horvát-illyr ügy részére b. Kulmer is, ki elébb a magyar nemzet s alkotmányos szabadság hívének lenni látszott.

Mi ezentúl Horvátországban történt, mind azt bizonyítja, hogy a kormány titkon maga állott az illvrismus élére. Az illyrpárt olyannyira egybeolvadt a kormánypárttal, hogy az illyrismus zászlója alatt ezentúl egyetlen szabadelvűt s demokrat reformbarátot sem lehetett többé találni. A könyvvizsgálat bilincsei mindenre nézve, mi a magyarság ellen íratott, megtágítottak; mi annál feltűnőbb lön, mivel a censura a magyar folyóiratok ellenében épen ekkor kezeltetett legkérlelhetlenebb szigorral. Az illyrpárt bevallott két vezére, gr. Draskovics János és dr. Gáj Lajos, rendkívüli kitüntetésekben részesítettek: amaz, kit a párt a megyei életben követett vezére gyanánt, minden más érdem felmutathatása nélkül, díszrenddel ékesített fel; emez pedig, ki az irodalmi téren vezérkedék, ki hírlapjában a szláv fajok egyesülése s a déli szláv birodalom alkotása mellett nyíltan az orosz pánszláv propaganda szellemében — s következőleg az osztrák ház monarchiájának érdekei ellen izgatott, az udvartól egy gyémántos arany gyűrűt kapott ajándékban, miként az adományt kísérő fejedelmi kegyirat bizonyítja, „a szláv irodalom mezején szerzett érdemeinek“ méltányló elismerésül s buzgalmának ösztönül. Ezen tény horderejünek kimutatására elég megemlíteni, hogy a Metternich-kormány alatt az egyetlen a maga ne-

mében: a nemzeti irodalom növelésében szerzett érdemekért sóba még sem német, sem magyar író nem tartatott méltónak a fejedelmi kegy ilyíele nyilatkozatára; bár mind az osztrák, mind a magyar irodalom Gájnál kasonlíthatlanul érdemesebb Írókat volt képes felmutatni.

A kormányon s annak pártján kívül a róni. katk. pap-ságban nyerte fő támaszát az illyrismus, mióta ez a kormány ozéljaira szolgált eszközül. A szabadelvű reformpárt, mely sajátlag magyar színezettel birt, a vallás ügyében is a legszabadabb elveket pártoló. Névszerint a külön vallások egymás közti viszonyát a tökéletes egyenlőség s egyen-jőség alapjára kívánta fektetni. A múlt országgyűlések foly-tában felmerült vallásügyi vitákban Horvátországra nézve az volt a reformpárt törekvése, hogy azon szűkkeblű, tü-relmetlen tartományi státútum, mely a protestánsoknak a megtelepedést és birtok szerzést Horvátországban tiltja, el-töröltessék, s a vallási viszonyok a magyarhoniakkal min-denre nézve egyenlők legyenek. E törekvés természetesen a leghevesebb ellenzésre talált a horvátországi clerusban, mely aztán, mivel e tartományi státútum fentartásában a kormánytól gyámolított, nemcsak az által nyilvánító há-láját, hogy hozzá még bensőbbben csatlakozott, hanem az által is, hogy, kiváúata szerint, az illyrismusnak, mint kü-lönben is a szabadelvű s reformokra törekvő magyarság ellentételének, legbuzgóbb pártolójává szegődött. Gáj illyr törekvései ekként a fő derűstől pártfogoltatván, az egész pap-ság kebelében s még a papnöveldekben is nagy rokon szemre s buzgó közremunkálásra találtak.

E befolyások következtében az illyrismus mind ellen-ségesebb irányt vett. Magyarország ellenében; és, mi előbb csak az irodalom terére szorítkozék, határozottan átcsapott mind a társadalmi, mind a közélet s politika mezejére. A zágrábi akadémia növendékei, kik, mint említők, néhány évvel előbb önkéntes adakozásokból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános

tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai híru zenehóst, Zágrábban agyonlövessel fenyegették, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az „Illyrszke Narodne Novieue“ mind epesebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány orgánumai különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkcvésbbé sem korlátolták; míg ellenben a magyarországi könyvvizsgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasításokat vettek, miknél fogva a magyar idószaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatolására vonatkozott. Történt nem egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalptalanabb rágalmak szórattak a kurvát lapokban a magyarság ellen; s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangú czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjaikon; az illyrpártiaknak minden gyanúsítás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány s orosz pánszláv propaganda ellen sem lehetett semmit közzétenni. A censura minden cikkct, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágítására vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetlenül kitörölt. A Metternich kormány, a monarchia nagy veszélyeztetésével nemcsak törte, de pártolta is e lovagiatlan harczot, ezen alattomos fondorlatokat, csak hogy a magyar nemzetiségnek a maga törvényes önálóóságára s a szabadelvü reformokra irányzott törekvéseit meggátolja és sikeretlenítse.

Az illyr mozgalom vezéreinek lehetetlen volt mindjárt kezdetben nem látniok, hogy törekvéseiknek, ha azok cgyesítési törekvései a csekély számú horvát fajra szorítkoznak, bár mennyire feltüzelik is ebben a nemzetiség eszméjét s érzetét, a kitüzött titkos célra nézve nem lehet nagy eredményük. Ügyöket tehát a déli szlávok közös érdekének hirdették, s

a velők, kivált a szánya nézve nagyobb szerb fajjal való egyesülés lón egyik legfőbb igyekezetük. Ezért vettek fel a szerbektől is kedvelt s már elébb is használt „illyr“ elnevezést; ezért alakították át. irodalmi nyelvüket olyannyira, hogy az szinte közelebb állott a szerb, mint a horvát szójárashoz; ezért intéztek annyi hízelgő, lelkesítő, izgató költeményt és hírlapi cikket a szerb néphez.

Ezen izgatás azonban a szerbekenél sokáig eredménytelen maradt. A szerbek míveltebb részében a vitatás fő tárgyát eddig csak ama kérdés tette: vájjon a jövőre is elsőbbséget adjanak e a régi szláv szójárásnak, mely az orosz és szerb egyházi könyvekben még divatban vala; vagy e helyett a tulajdonképeni szerb szójárást, a nép élő nyelvét emeljék egyházi s irodalmi nyelvükké? E vitatkozás nyilván tanúsítja, hogy a nemzetiségi mozgalom már a szerbek közt is megkezdődött. De egy harmadik, az úgynevezett illyr nyelv, mint a külön szláv törzsek egyesítésének esz köze, egészen új eszme volt előttük. Ezen egyesülést ők ekkoron még nem kívánták; s az illyr nyelv elfogadása iránt, mi különben a vallási viszonyokkal sem látszék megférhetőnek, még jó ideig, mint alább látandjuk, 1842-ig, köztük semmi rokonszenv nem mutatkozott. A szerb nép jellemző sajátságai közé tartozik, hogy nemzetiségi eszméjét szóosan egybeköti vallásával. A vallására nézve katolikus illyrpárt tehát, mely kivált annál fogva, hogy az egész katolikus horvát papságot keblébe fogadta, kiválsólag katolikus színezetet nyert, annál kevésbbé tarthatott rokonszenvre számot, minthogy a szerbeknek, mint alább látandjuk, a vallási unió erőszakolása miatt, a horvát papság ellen is sok volt a panaszuk. Az ő kívánataik s törekvéseik ez időben még koránt sem a magyarok elleni harcra, hanem egyedül arra vonatkozóan, hogy az 1791-ki 27-dik t.-cikk értelme szerint püspökeik a katolikus főpapsággal egészen egyenlő állásba jussanak, alsó papságuk nevelésére több gond fordítottassék, a hivatalképesek alkalmazásában

teljes részrehajlatlanság uralkodjék, végre, hogy a vallásfelekezetek közti jogegyenlőség tökéletesen életbe léptetessék, s az által a kathol. papság uniói izgatásainak eleje vétessék. E kívánatokon s törekvéseken túl még semmi mozgalom sem vala köztök észlelhető, mely a déli szláv fajok egyesülésének vágyára mutatott volna. Sztratimirovics, karlóczai érsek, ki a maga egyházát már majdnem felszázad óta kormányozd, s mint vén embereknél közönséges, minden reformtól idegenkedék, még a szerb szójárást sem akarta az ő szláv helyébe emelni az egyház és iskola körében; s még inkább ellenzé a horvát izgatok által divatba hozott illyr szójárást. Utóda, Sztankovics István alatt, ki amazt 1836-ban történt halála után váltotta fel az érseki székbén, e viszonyokban némi módosulás álla be ugyan, a mennyiben ő a nyelvkérdés iránt nagy közönnyel viseltett; az illyrismus mindazáltal az ő idejében sem talált a szerbek közt számosabb s jelentékenyebb pártolókat. Fordulat e tekintetben csak 1842 óta történt, midőn ttzankovics halála után Uajasics József jutott a karlóczai érseki székbé.

Az illyr mozgalom ennél fogva több évig Horvát és Tótország határai közé maradt szorítva. Itt mindazáltal, kivált a három horvátországi megyében, mind bel- mind kiil-terjére nézve annál inkább gyarapodék, mennél világosabbá lón a bécsi kabinet pártfogása. Jelentékeny támaszt nyert az Haulik Jánosban is, ki ez időben tétetett át a besztercebányaiból a zágrábi püspökségbe. Horvátország, melynek nagyobb birtokosai majdnem kivétel nélkül, s nemesi osztályának nagyobb része is még hű s barátságos érzelmeket ápolt Magyarország iránt, ezentúl mindinkább két pártra szakadt, melyeknek egyike ellenség gyanánt gyűlölte a másikat. A megyei közgyűlések és tisztújító székek e pártok küzdterévé lónek, melyen azok külön zászlók s jelek alatt két ellenséges tábor képét viselték, s nem ritkán vérengző összeütközésekre vetemedtek. A végdiadalt azon-

ban a kormány pártolása miatt, eleve is az illyrpártnak lehetete megjósolni. De e botrányos jeleneteket csak utóbb, az 1840-ki országgyűlést követő korszakban, beszélendjttk el részletesebben, midőn a mozgalmak már határozottabb irányban s világosan kifejezett jelszavakkal tűnnek elő. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a horvát követek az említett gyűlésre már oly utasítást hoztak magokkal, mely köteleességükké tette, a magyar nyelv hivatalos divatának terjesztését s a szabadelvű reformpárttól czélba vett haladási kérdések megoldását minden módon ellenzeni. A Metternich-kormány tehát a nemzetiségi féltékenység felizgatása s ápolása' által teljesen czélját érte Horvátországban: az illyr-párt, mely pánszláv irányban indult vala meg, szorosán egyesült a kormánypárttal s ennek eszközévé lett a szabadelvű magyar reform-mozgalom lebéklyőzésára. —

A heves illyrpártiak nemzetiségük ügyét vélik vala szolgálni, míg csak a Metternich kormány-politikájának kötelét vontatták — saját kárukra is.

De ilyféle kormányeszközök már elégtelenek voltak leküzdeni a század szellemét. Mi alatt a kabinet ekként ügyekezék egy részről szigor s megfélemlítés, más részről a nemzeti féltékenység s villongások szítogatása által elfojtani vagy legalább korlátolni s más irányba terelni a feltörekvő nemzeti szellemet: a reform és szabadság ügye, minden ellentörekvések daczára, folyton erősödött, menten foglalásokat tett maga körüi. A küzdelem alatt, melyet a megyek, kiváltképen a megsértett szólásszabadság kérdésében, közgyűlési tanácskozásaik és felirataik által folytattak, a dikasterialis kormányzat mindinkább elárulta a maga erőtlenségét s tehetetlenségét; a megyei önkormányzat ellenben élénkségben, erélyben és befolyásában a nemzet jövőjének alakulására ellentállhatatlanul gyarapodék. A nemzeti közélet minden nyilvánulása annál inkább a megyékben pontosít össze, mivel a sajtó folyton le volt bilincselve; s bár támadt ez évek alatt egy pár új lap, a közvélemény azok-

ban a politikai kérdések megvitatásának tilalma miatt, nem nyilatkozhatott. E hiányt részben csak a megyei közgyűlések pótolhatták. Fontosságukat, melyet azok ekként nyertek, tetemesen nevelte az, hogy, miként mindjárt elbeszélendjiik, a pártok időközben élesebben kifejezték s minden közgyűlés alkalmával nagy élénkséggel szálltak egymással szembe. Az eszmék, elvek, reformkérdések, melyek az el múlt hosszú országgyűlés alatt ezélba vétettek, vagy csak megpendítettek, minduntalan élénk, nem ritkán heves vitatkozásokat idéztek elő; és bár mennyire üldöztettek is azok a kormány, — s ostromoltak a conservatív pártiak által, nemcsak mindinkább terjedőnek, hanem, kivált a magánjog körében, mind demokratább, mind radikálabb irányt nyertek: sőt egynémely haladási kérdés, a mennyire azt a társadalmi tér korlátái engedték, már életvalóságra is érlel tetett.

F.gyesörök- A szabadelvű párt által kitűzött reformok közöl a jól» 'esetek.' bányok örökváltsága.volt, az, melyet a kormány legnagyobb hévvel ellenzett, mert abban a demokratia rémképét vélte látni. Ezt fogta fel tehát most a szabadelvű párt is legbuzgóbban, mintegy ebben remélvén legsükercsebbcn megtörhetni a maradás elvének kérgét s egyengetni az utat a többi reformokra. Midőn tehát az úri s jobbágyi földek viszonyai az új törvények szerint rendezgetnének, több megyében az örökváltság kérdése is vitatás alá került, sőt néhány egyes esetben szerencsésen meg is oldatott. A kezdeményezés dicsősége ebben Bezerédy Istvánt illeti, ki, miként elméletileg a legnagyobb lelkesedéssel küzdött vala az országgyűlésen e reform mellett: úgy most annak gyakorlati alkalmazásában is első lón: ő kötötte meg jobbágyaival az első örökváltsági szerződvenyt. A jó példa nem sokára több követőkre is talált; s a magokat megváltott jobbágyok áldásaiban, melyeket emberiséges érzelmű földesuraikra mondtak, a kormány legvilágosabb kárhoztatását hallható a maga politikájának, melylyel az üdves reformot oly igen ellenzetté. És Wesselényi Miklós, ki az örökváltság

kérdése mellett mondott beszéde miatt ítéltetett el, ezen örökváltsági esetek következtében legfényesebb diadalát ülte a közvéleményben. Maga a reformkérdés pedig oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy semmi kétségnek nem maradt többé belye, hogy az a jövő országgyűlésen törvénynyé válandik.

Es miként ebben semmi kényuralmi esinnyel s megfélemlítésre számított eljárással nem lehetett elfojtani a feltörekvő nemzeti szellemet: úgy haladt az előre, bár számtalan akadályllyal kellett, is küzdenie, meggátolhatatlanul a nemzeti átalakulás minden egyéb kérdéseiben is. Azon heves liarpz mellett, mely a megyék részéről a törvénytelen politikai' bűnvádak, elfogatások és elítéltetések miatt a kormány ellen folyt, a kívánt reformok kérdései is mind sűrűbben tárgyalás alá vétettek. A vallási felekezetek egymás közti viszonyainak teljes jogegyenlőségre fektetése, a föld birtoknak a hűbéri bilincsek, az ösiség és fiskalitás alóli felmentése, a külön néposztályok törvényelőtti egyenlőségének s közös teherviselésének megalapítása, a büntető törvénykönyv s a börtönök javítása s több más reformi kérdések mindinkább kifejtettek s megérleltettek; mi által a jövő törvényhozás feladata olyannyira megkiinuyított, hogy aztán csak a törvény szövegét kellett elkészíteni.

E fontosabbak mellett pedig más olyatén javítási kérdések is hozattak szőnyegre a közgyűléseken, melyekben a megyék nem látók szükségesnek bevárni a törvényhozás rendeletét; hanem saját törvényhatósági statutarius joguknál fogva önmagokat is képesítve vélik vala az intézkedésre. Ilyenekben a reformot egynémely megye azonnal foganatba is vette. így, például, a börtönök ügye számos megyében tetemes javításokat nyert. Hasonlóképen a társadalmi téren is többnemű haladásnak vettettek meg alapjai. Például a népnevelés javítására, mire nézve a kormány a múlt országgyűlésen elejébe terjesztett törvényjavaslatot visszavette, önszántából pedig semmit sem tett, Tolnán, részvények útján, egy kiseddóvókat képző s mellette egy kiseddévé

minta-intézet alapított, melynek példája után utóbb mindinkább szaporodtak ezen oly igen hasznos intézetek az országban. A nemzeti nyelv ügyében is nagy haladás történt mind bel művelődése, mind kiil terjedelme tekintetében. Az irodalom, miként alább elbeszélendjük, a nemzeti akadémiától buzgóan ápolva, mind szebb virágzatnak indult. A nemzeti nyelv divatának terjedésére a társalgásban nem csekély tényezőjévé lett a nemzeti színészet is, mely előbb (»dán állandóan megtelepedvén, nem sokára Testen nyert házat. A vélemények e tekintetben két felekezetre oszlottak. Némelyek, köztök Széchenyi István, Dessewfty Aurél s többen mások, bevárandónak vélték a nemzeti színészet országos megalapítását, mely után a Test város által kimutatott dunaparti telken egy, a nemzet méltóságának megfelelő, díszes színház építtetnék. Mások azonban, s köztök a megye tisztis kara, türelmetlen hevükben nem vélték tovább halaszthatni az ügyet, melynek mennél előbbi létesítéséért a közönség is sóvárga; s egy részvényes társaság, a megyei hatóság pártfogása alatt, a Orassalkovics herczegtől adományozott telken, egy, utóbb conservatoriummá szánt, ideiglenes színházat épített. A fiatal intézet, mely a hazában létező színésztársulatok legjelesebb tagjait s köztük több kitűnő művészt egyesített kebelében, a drámai művészet tökélyére nézve hamar messze túlhaladta a városi hatóság pártfogása alatt egy nagyszerű házban működő német színészetet. A képző művészetek előmozdítása végett, egy műkedvelő társulat évenként műkiállítást kezdett rendezni stb.

Még nagyobb haladásnak örvendett a mezei gazdaság, kézműipar s kereskedelem, melyeknek fejleményeit azonban alább alkalmasabban fogjuk elbeszélni. Szóval, az erejének érzetere fölébredt, hiányait s hátramaradását mind világosabban látni tanúit nemzet, mind anyagi mind szellemi érdekeinek tekintetében tényleg a haladás terére lépett, daczára a számtalan akadályoknak, melyeket egy részről a kormány kényuralma vagy minden haladást el-

lenző akarathánya, más részről a nemzeti elavult s a kormány ellenzése miatt eddigelé meg nem javíthatott institúciók hiányossága, s mind ezekből összesen eredt kedvezőtlen körülmények s állapotok, pénz, hitel, szakképzettség, közlekedési eszközök stb. hiánya vetettek törekvései elébe. És ha talán ezen évek alatt sem tett annyi előmenetelt, megnyit különben, kedvező körülmények közt, tehetett volna: azt bizonyára nem a reformpártnak, mely a maga részéről minden lehető megtett, róhatni fel hibáid vagy mulasztásul.

A nemzeti haladásnak mind ezen kérdései közt rnind-azáltal a kedélyeket mégis leginkább ama nemzeti sérelmek foglalták el, melyeket a szólásszabadság és személybiztosság legújabb időkben szenvedett. Mindenki látá. érzé, hogy míg a szabad szó a nemzet átalakulási ügyében a kormány által becstelenségi vagy felségsértési váddal fenyegetteik: míg a közügyek megvitatása, bár a törvények korlátait át nem lépi, erőszakos elfogatást, önkényes börtönöztetést vonhat maga után: a szükségekhez mért haladásról, a nemzeti érdekek kellő kifejtéséről, mindaddig szó sem lehet. Természetes volt tehát, hogy mindenek felett e nemzeti sérelmek gyors orvoslata foglalkodtatá a hazafiak gondjait. A tapasztalás tanúsítá, hogy egyes vármegyék, bármily erélyes feliratokat intéztek is ez ügyben a kormányhoz, e bajon nem segíthettek; sőt épen e föliratok értelmének meghatározása alkalmával, e hatalomesínyek felett mondott beszédek miatt fogattak többen felségsértési vád alá; a feliratokra pedig vagy semmi, vagy szigorúan roszaló s fenyegető válaszok érkeztek le a kormánytól. Pest megye ennél fogva egy újnemű lépést kísérle meg. A megye rendei, meggyőződ-ven, hogy a kormánynak ezen egész sérelmes eljárása csak néhány ellenséges érzelmű császári minisztertől s azok esz-közeivé alacsonyult magyar kormányhivatalnoktól származik; a szelíd lelkű király pedig azokról vagy semmit sem tud, vagy roszul van tudósítva: egy küldöttséget neveztek ki kebelükből, mely a királyt személyesen értesitené az or-

szág ügyeinek állapotáról. Voltak, kik az udvari s a kormányi viszonyokat közelebbről ismervén, már a küldöttséget kinevező gyűlésen is azon meggyőződésüket fejezték ki, hogy a választmány nem fog a király elejébe bocsátatni. A rendek mindazáltal, akár mivel nem hihették, hogy a szelíd indulaté király, ki egyébiránt is oly ritkán látja magyar alattvalóit, egy népes törvényhatóság küldötteinek alázatos kérelmeit meghallgatni nem akarná; akár mivel, ha erre el voltak is készülve, a fogadtatás megtagadása következtében növekedendő köz ingerültséget az ügyek fordulatára hasznos eszközül tekintek: a számos előkelő hazafiakból álló küldöttséget mégis útnak eresztették. Ez, Héosbe érkezvén, s magát Pálffy kancellárnál bejelentvén, ettől azon választ nyerte, hogy ő felsége a küldöttséget nem fogadhatja, s annak meghagyja, hogy mennél clébb haza térjen; a megye pedig csöndben maradjon.

Midőn a küldöttség visszautasíttatásának Ilire az országot befutotta, az ingerültség a nemzet szabadelvű részében csakugyan annál magosabb fokra hágott, mennél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezte a királynak tudtára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherczeg, Metternich és Kolowrat miniszterek, Pálffy kancellár által, ez ügyben is önkényük szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, a német kormánytanácsosok intézik az ország ügyeit, s mint egykor Kudolf és 1. Leopold alatt történt, a király ajtaját elzárják a nemzet igazságos panaszai, jogos kérelmei előtt.

E körülmények közt általánossá lett a nemzetben a meggyőződés, hogy a minden szabadabb életmozgalmat gátló, minden haladást előlő kormánypolitikát csak egy rendíthetleu erélyű országgyűlési ellenzék leend képes megváltoztatni s a nemzeti sérelmek orvoslátát kieszközleni. A nemesség nagy tömege már a szabadelmű reformpárthoz tartozván, arról semmi kétség sem leheted, hogy a rendek

házában számosabb és erősebb leend az ellenzék, mint bár mikor eddigelé. A múlt országgyűlés történelme mindenkit meggyőzhetett, hogy a rendek táblájának hatása mindaddig megbénítva marad, míglen a főrendek háza, a kormány által támogatva, határtalan vetőt gyakorol, s annak keblében is nem támad egy tömörebb ellenzék. A főrendi tábla s általában az országgyűlés szervezetének reformjára e körülmények közt gondolni sem lehetvén, a hazafiak nem láttak más módot magok előtt e bajon segíteni, mint oda fordítani gondjaikat, hogy a jövő országgyűlésen a főrendek táblájánál mennél erősebb legyen az ellenzék.

Némi ellenzék, mint tudjuk, eddigelé is létezett ugyan a főrendek közt; de az oly csekély, fegyelmeden s erélytelen vala, hogy alig bírt súlylyal a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök nagy száma mellett, kivált miután az elnöklő nádor a szavazatokat, régi szokás szerint, nem számította, hanem mérlegelte, s mindig a felszólamlott zászlósak s főispánok, jobbára egyértelmű, véleménye szerint mondta ki a tábla végzéseit. Ennek megváltoztatása gondját azonban most az országgyűlésen kifejtendő jó alkalomra halasztván, minden jgyekezetekkel oda munkálnak vala, hogy a szabad főrendnek, az úgynevezett regalisták közül mennél többeket nyerjenek meg az ellenzéknek s bírjanak reá, hogy folyton az országgyűlésen maradjanak; mert a főrendi ellenzék gyengesége részben onnan eredt, hogy a regalisták, az említett viszonyok által elkedvetlenítve, számosan oda hagyták az országgyűlést.

E c.zélt most kétségtelenül sokkal könnyebben el lehetett érni, mint az előtt néhány évvel. A reformügy, Széchenyi István és Wesselényi Miklós izgatásai s a lefolyt hosszú országgyűlés tárgyalásai következtében, már a főrendek közt is számos meleg pártolókra talált; s a kormány eljárása az utóbbi évek alatt köztök is sokakban aggodalmat és keserűséget ébresztett. Csak ügyes vezérre volt szükségük, ki a még laza tömeget a pártszellem kötelékeivel

egybefűzze s a megalakulandó pártot fegyelemben tartsa. A főrendi táblánál eddig Széchenyi és Wesselényi volt az ellenzék legtekintélyesebb és legnépszerűbb embere, s az utóbbi annak vezére is; mert Széchenyi, mint, fentebb látók, Wesselényi faltörő modorát nem helyeselve, s a miatt vele meg is hasonolván, bár mindig az ellenzékkel szavazott, de vezéri szerepet nem akart vala vállalni. Jelenleg már egyikük sem tölthette be e szerepet. Széchenyi, mind a mellett is, hogy jobbára az ő eszméi teremtték a szabadelvű reformpártot s adtak irányt az egész nemzeti ellenzéknek, az országgyűlési heves viták vezérletét állásánál, viszonyainál fogva a nemzeti életben nem vállalható el. 0 részint már megindított, részint tervezett anyagi vállalatainak sikerítése miatt, minden ellenzéki szelleme mellett sem akart oly határozottan szembe szállni a conservatív párttal, mint azt a vezéri szerep igényli vala; s ernyedetlen buzgalmával kivált az anyagi érdekek kifejtésében működve, nehogy törekvéseinek elébe felülről legyőzhetlen akadályok vetessenek, Bécsben sem akarta magát lehetetlenné tenni. Ez volt oka annak is, hogy magát a megyei mozgalmaktól távol tartá, s csak nagyon ritkán és óvatosan vett részt a megyei gyűlések szenvedélyes vitáisaiban, melyek az ellenzék tulajdonképeni tűzhelyei voltak. De Széchenyi e fölött még jellemsajátságainál fogva sem volt alkalmas az ellenzék vezéri szerepre. A pártéletnek, tagadhatlan, szinte meg van a maga salakja, melyet a státnsférfinak, kivált a pártvezérnek, bár szíve belsejében undorral fordul is el tőle, nem csak megvetni s üldözni nem szabad; hanem, ha sikert aratni kíván, gyakran elnéznie, sőt színleg még pártolnia is szükséges. Széchenyi erre teljesen képtelen volt. Ő minden salakost, melylyel találkozott, minden baklövést, mely körülötte elkövettetett, sőt minden olyast, mi gondolkodásmódjával össze nem fért, szellemi irányával meg nem egyezett, csípős gúnyjainak s záporként ömlő éles ötleteinek fullánkjai-val kérérlhetlenül szokott volt üldözni. Ő másként nem

tehetett, ha bár talán népszerűségébe került is eljárása. — Wesselényiben nagy mértékben léteztek ugyan ama tulajdonok, melyek egy ellenzéki pártvezérben megkívántaink; s e szerepet ő néhány év előtt, mint látók, mind Magyarországon, mind Erdélyben, ha nem hibák, baklövések nélkül is, de nem is sltker nélkül viselte. Ő azonban most politikai pőrői, elítéltetése által a színpadról erőszakosan lerántatott, s miként magát egy későbbi röpiratában nevezte, politikai halottá tétetett. E két férfiún kívül a szabadéban főreudüek közt eddigelé még senki sem tüntetett ki oly tulajdonokat, senki sem dicsekedtek oly népszerűséggel, hogy a főrendi ellenzék vezéréül egyelőre is kijelölthetett volna a közvélemény által. Az ifjabb urak közt voltak ugyan többen, kik szellemi felsőségök, talentumaik által nagy reményeket ébresztettek magok iránt; de épen fiatalságuk, parlamenti gyakorlatlanságuk miatt nem látszának hivatva lenni a vezéri szerepre. És így történt, hogy bár a társalgási körökben, kivált a pesti nemzeti kaszinóban többször vitatkozás tárgya volt a főrendi ellenzék megalakításának múlhatatlan szüksége; s a tagok sem hiányoztak, kikből az képeztetnék: elismert vezér hiánya miatt a párt egyelőre még sem alakult meg.

A Metternich-kormány eljárása azonban, mely szerint az a fölébredt baladási szellemet kényúri szigorral, törvénytörtő elfogatásokkal és igazolhatlau Ítéletekkel akarta elfojtani, s azon átalános ingerültség, melyet e kormánypolitika az országban mind magasabbra csigázott, számos oly hazafiakban is mély aggodalmat ébresztett, kik a kormánypárt zászlója alatt álltak ugyan, de hazájok, nemzetök javát mind a mellett is szívükön viselték. A mindennapi tapasztalás meggyőzte őket, hogy ama demokrat s radikál irányt, melyben a reformpárt indúlt vala, a kormány reactionárius és törvénytörtő eljárása nem csak elfojtani vagy megváltoztatni nem képes többé; hanem a kedélyeket még inkább elcsökönösíti, s a felidézett szenvedélyek s elkeseredés kö-

vetkezéiben, szélsőségekre ragadja. E meggyőződés többeknek ösztönül szolgált a jövő országgyűlésen oda hatniok, hogy a kormány ezentúl minden hatalomcsínyekkel felhagyván, erélyes ugyan, de szigorúan törvényes politikát kövessen. Más részről, mind az oly hatalmasan felébredt s a nemzet nagyobb részét áthatott átalakulási vágy, mind maga az országnak hátramaradt, hiányos, pangó állapota azon meggyőződésre vezette őket, hogy azon negatív politikával, melyet eddig a kormány s a főrendek többsége követett, valamint a nemzet forró haladási vágyát kielégíteni, úgy az ország tényleges szükségeit, hiányait pótolni, jóllétét eszközölni egyáltalában lehetetlen. Oly politikát óhajtonak tehát ültetni a kormányra, mely erély és törvényesség mellett a szükséges reformokat is, bár tisztán monarchiái és arisztokratiai szellemben, hajlandó legyen életbe léptetni: fontolva s mérsékelten ugyan, de tényleg előre haladni. E célra csak egy új, miként utóbb magok nevezni szerették, „fontolva haladó“ conservatív pártnak alkotása vezethetett, mely mind a főrendeknél többséget nyerjen, mind a kormány által támogatassék.

A főrendek közt eddig tulajdonképeni s önálló conservatív párt épen nem létezett. A zászlósak, főispánok és püspökök a legtöbb kérdésben a kormány pozitív utasítását követték; egyebekben, mik iránt Béos közönyösséget mutatott, jobbára nem valamely mélyen átgondolt politikai elv, nem is mindig a hon java, hanem az önhaszon, a hűbéri kiváltságokhoz való önzésteljes ragaszkodás határozta meg irányukat. Mindenben egy ösvényen járt velők a kormánytól egyébiránt nem függő, szabad főrendek egy része: hogy a kiváltságaikat fenyegető reformoktól menekülhessenek, előjogaik birtokában megvédessenek, feltétlen a kormány karjaiba vetették magokat, s annak, nem egyszer a hon érdekei ellenére, önállástalan eszközeivé alacsonyodtak. A főrendi tábla e miatt, az 18132/(5-ki országgyűlésen, mint látók, egészen eljátszotta régi tekintélyét s a nemzet bizo-

dalniát. A büszkébb kedélyű, nemesebb önérzett! főrendűek, kiknek szívében az önzés nem fojtotta volt el a hazaszere-tetei, önmagok is mindinkább szégyenleni kezdték ezen, a nemzet elsősülötteihez oly méltatlan állást; mindinkább érezni kezdék a nemzet növekedő gyűlöletének veszélyeit. Kételkedni sem lehetett ennél fogva, hogy, ha valaki ama közvetítő politikával fellép, azonnal számos pártfelekre ta-lálанд. Sőt még a kormány részéről is alaposan lehet vala várni, hogy olyféle conservatív párt keletkezését, mely az elutasítkatlan reformokban a radikál irányt mérsékelje, a demokratia rémalakját eltávolítsa, szinte örömmel tidvöz-lendi. A' bécsi kabinet vezérei magok is belátták már tart-hatatlanságát eddig követett politikájoknak, mely mind kel-lemetlenebb bonyodalmakat és zavarokat idéz elő. Szaba-dulni kívántak tehát tőle, kivált miután az ellenzék készü-leteiről, a kormánypolitikát a közelgő országgyűlésen minden erőből ostromolnia, mind harcziasabb hírek érkezének; a törvényhozás jóakarátát pedig azon körülmény szükségessé tette, hogy az 1830-ban tíz évre besorozott s nem sokára hazabocsálandó 48 ezer katonát újakkal kelle pótolatnia.

E kedvező körülményeket egy új kormánypolitika s '«sewffy annak támaszait! egy erős conservatív párt megalapítására egy harmincz éves, lángeszű és szép készütségi! főrendű, gr. Dessewffy Aurél ragadta meg. Aurél fia volt azon Dessewffy József grófnak, ki már 1802-ben, mint Sáros, 1805- és 1807-ben mint Zemplén, 1811-ben és 1825-ben mint Szabolcs országgyűlési követe, még az alkotmányos nem-zeti ellenzék első soraiban állott; 1830-ban pedig, bár kü-lönben a haladás embere, de mint az ó-arisztokratiai alkot-mány buzgó híve s a radikál reformok ellenzője. Széchenyi „Hitelét“ Taglal a t czimű munkájában, mint látók, süker nélkül ostromolta. Aurél kora fiatalságában a diplomatiiai pályára készült; később azonban, mint naplójában maga följcgyzé, — „a körülmények s érettebb belátás, mely a jó hazafinak a diplomatia pályáján kevés örömet ígérhet, szán-

dékát megváltoztatták.“ Az 1825-ki országgyűlésen, hol, mint kiskorú ifjú, atyjával jelen volt s a Széchenyi által alakított klubban töltötte életét, igen szorgalmasan látogató a gyűléseket, s jegyzé a nemzeti ébredés nyilatkozatait. E mellett beszédeket készített az országgyűlés gyöngébb főrendű tagjainak, és Sir Henry Wellesley (később lord Cowley) angol követ számára francia nyelven naplót írt, mi miatt utóbb sok kellemetlensége támadt s magának Ferencz királynak neheztelését is magára vonta. Reviczky által az udvari kancelláriáuaál a közjogi osztályban alkalmazást nyervén, ismerni tanulta — mond jellemrajzában Csengery Antal - azt, mit akkor kormánybölcseségnek hittek. Az eleven lelkű, mozgékony ifjú, kinek az európai státustudományokban már szép ismeretei voltak, hamar megunta a gépies foglalkodást, s Bécs élveinek zajában keresett szórakozást, hol ritka társalgási ügyessége, könnyű, finom modora s vidámsága miatt a magasabb körökben is közkedvesség tárgyává lett. Az 1830-diki országgyűlésen német naplót írt a király számára. „Éjjel iljú társaival kártyázott, mulatott, — mond Csengery — s reggel pontosan megjelent az ülésben. A nők miatt, kik őt különösen kedvelték, csak ez országgyűlés alatt két párbaja volt. S mind ezek mellett nem csak az említett napló pontos vitelére volt ideje, hanem több politikai czikkeket is írt különböző nyelveken. Ezek közt egy angol értekezést az Edinburgh Review számára. S az ismeretszomj sem hagyá el őt a legnagyobb könnyelműség közt sem. Mindenre volt ideje, folyvást tanúit, folyvást mívelte lelkét. Miután adósságokba igen elmerült s az idegenekkel társalgás miatt sok kedvetlenségei voltak: végre helytartósági titoknokká lett Budán.“ Az 1832-ki országgyűlésre Zemplén megyében lépett fel követjelöltül; de megbukván, rövid időre, mint regalista jelent meg Pozsonyban, s már akkor is élén állott a főrendfiak egy kis töredékének. De, bár előadásának rendkívüli élénksége, válaszainak gyorsasága s általában szép szónoki te-

kétségé által, kivált a vallásügyi kérdés felett folyt vitákban, különösen magára vonta a figyelmet, a nádortól ellenzett jelenléte sokkal rövidebb volt, mintsem hogy hatása nagyobbserűvé válhatott volna. Ez után, bár a nemzeti élet nyilatkozatait mindig figyelemmel kíséré s abban maga is tényleg részt vett, a nyilvános életben pár évig semmi által nem tűntette ki magát különösebben, mint hogy az 1838-ki fővárosi vizái- után a segélyző bizottmányban, melynek tagja volt, rendkívüli tevékenységet fejtett ki. De miután az országgyűlés 1839-ben kihirdettetett, az eddig követett politikának czélszerűtlenségéről meggyőződve lévén, önszántából egy emlékiratot nyújtott be a kormánynak, melyben a jövő országgyűlés kilátásairól, annak a jelen bonnyodalmak közti vezetéséről, a pártok állásáról s a kormány feladatáról közölte nézeteit. Az emlékirat oly nagyhatást tett a kormány élén állókra, hogy ő azonnal helytartósági tanácsossá neveztetvén, véleménye a kormány személyzetében teendő változtatásokra nézve is meghallgattott; egyszersmind az országgyűlésen a kormánypárt vezéréül tüzetett ki a rendek táblájánál. E végett felsőbb kívánság szerint Sáros megyében lépett fel követjelöltül; de Pillér László ellenében megbukván, a követi pálya igényeiről végkép lemondott, s a főrendi házban, mint regalista jelent meg, ott az újon alkotott mérsékelt conservatív pártnak vezérletét veendő át.

Az országgyűlés kihirdetése a megyékben rendkívül élénk követválasztási mozgalmakat idézett elő. Az ellenzék nem elégedett meg avval, hogy kebeléből választassanak meg a követek; hanem már a felküldendő egyéniségek által is tiltakozását akarta nyilvánítani a kormány eljárása ellen. E végett mind azokat meg akarta választatni, kik a kormány által felségsértési vagy becstelenségi kereset alá fogattak: Pest megyében gróf Ráday Gedeont, Nógrádban Kubinyi Ferenczet, Barsban Balogh Jánost. De a kormány is nagy tevékenységet fejtett ki. A csábítás és

vesztegetés minden nemeit megkísérlé, hogy az ellenzék tervét meghiúsítsa. Harsban teljes sltkerrel működött. Majthényi László, főispáni helytartó, ügyesen szótt fondorlataival oly annyira körülhálózta a fényúzési hajlama miatt különben is nagy adósságokba merült s ennek következtében népszerűségéből sokat vesztett Balogliot, hogy ő visszalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nógrádban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Fráter Pállal, kiüttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és, bár a kormány annak meggátlására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, — mégis Szentkirályi M ó r i c z mellé a pörbc fogott Ráday Jön megválasztva. De a kormány, mind a mellett is, hogy politikájának módosítására ekkoron máiéi volt határozva, az ellenzék e diadalát nem véle türhetni; s a választást egy, május 8-án kelt kir. leiratban törvénybe ütköző merénynek nyilvánítván, a megyének meghagyta, hogy Ráday helyett más követet válasszon. Tudatá egyszermind a hatósággal, hogy, ha a rendeletet netalán félretenné, meg vaunak téve a szükséges intézkedések, hogy Rádaynak az országgyűlésen megjelenése erőhatalommal is meggátoltassák. A szabad választásnak c korlátozása mind Pestben, mind egyebütt még magosabb fokra cmelte az ingerültséget. Pest, heves vitatkozások után, melyekben Dessewlfy Aurél is részt vett, az országgyűlésre határozta vinni a sérelmet, s míg az eligazíttatnék, csak Szentkirályi által akarta magát képviseltetni, addig is fentartván törvényesnek hitt választását.

Tolna megyében is heves volt a két párt összeütközése, mert mind a két fél kortestömegekkel jelent meg a gyűlésre. A győzelem az ellenzék részére dült el, s követekké Bezerédy István és Perczel Mikló s választattak meg. De a vesztett fél törvénytelennek kiáltá a

választást, s annak megsemmisítéséért folyamodott a kormányhoz. Ez sajátjaként fogta fel a conservatívek ügyét s királyi biztost küldött a megyébe, ki a panaszt megvizsgálná, s ha kell, új választást intézne. A kir. biztos, mint eleve is várható vala, a conservatív párt érdekeit legyezve, valóban új választást hirdetett; de nagy bosszúságára, a többség Bezerédy és Perczel megbízatását újabban is megerősítette. Diadalának azonban még sem örvendhetett a szabadelvű párt; mert a királyi biztos nem szűnt meg fondorkodni, mígnem egy újabb gyűlésen a conservatív pártnak szerezte meg a győzedelmct. E követválasztási tusát ktilő nősen nevezetessé tette azon körülmény, hogy itt támadt a conservatív pártnak azután közönségessé lett „Pecsovics“ elneveztetése. — Ez volt ugyanis neve azon egyénnek, ki a conservatív párti köznemességet, az úgynevezett korteseket, a választási gyűlésen vezérelte; míg tlenben a szabadelvű párt kortesei közt egy Kubinszky nevű nemes viselője szerepet. Kólók aztán a két párt is K u b i n s z k y n a k és P e c s o v i c s n a k neveztetett a megyében. Mivel azonban a Knbinszkyak ügye a közvéleményben népszerűséggel bírt, s különben a pártnak is meg volt már a maga „ellenzéki“, vagy „reformi“, vagy „szabadelvű“ neve, a „Kubinszky“ elnevezés nemcsak országszerte nem lett divatosná, de nem sokára magában a megyében is felerledésbe merült. A „Pecsovics“ elnevezés ellenben annál hamarább közönségessé vált, minthogy a „conservatív“ párt megjelölésére szava sem volt a magyarnak, s egyébiránt az új elnevezést a conservatívek bosszúsán hallák magokra alkalmaztatni. A gúnynevek a népek pártharczaiban annál gyorsabban, terjednek s annál inkább megörökíttetnek, mennél kellemetlenebbek azok előtt, kikre alkalmaztatnak.

E heves követválasztási tusák szintűgy mint a nem változások kevesebbé heves viták, melyek a követek utasítása felett folytak, eléggé meggyőzték a bécsi kormányt, hogy ezen falókban, országgyűlésen kemény harcot kellend kiállania. Nem

lehetett ennél fogva kétsége hogy, ha azon államférfiak, kik eddigi politikájának s elkövetett hatalomcsínyeinek eszközei valának, továbbra is hivatalaikban hagyatnak, az újonczszedés, mit a kiszolgált katonák hazabocsátása következtében múlhatlanul kell vala kérnie, a törvényhozástól meg fog tagadtatni. E fölött a főherczeg nádor maga is mind a közügy, mind személyes és családi érdekeinél fogva szükségesnek látá, némely fő kormányhivatalnokok megváltoztatása által csillapítani a magas fokra hágott ingerültséget. Hanyatló életkora, fogyó ereje s gyakrabban beálló betegeskedése mind sűrűbben emlékeztették őt halálára. A népszerűséget ő egy idő óta még inkább kérésé, mint bármikor hosszú közéleti pályáján; nemcsak azért, hogy maga jó emlékezetben maradjon a nemzet előtt, hanem azért is, hogy halála után István fiának is biztosítsa a nádori rangot. Ő is közreműködék tehát, hogy a közvélemény által leginkább megrótt férfiak hivatalaiból elmozdíttassanak. Nem csekély befolyása volt a kabinet vezéreinek ez ügybeni határozatára Dessewffy Aurél említett emlékiratának is, melyben a kormány feladatát a jelen bonyodalmak közt élénken fejtegetve, a személy változást szintén múlhatatlannak tünteté fel. A nemzet ingerültsége épen azon egyének ellen nyilvánúlt leghatározottabban, kik az országgyűlésen hivatalaiknál fogva legfontosabb állást foglaltak el: Pálffy kanczellár ellen, ki a megfélénkítési politika főeszközének s végrehajtójának lenni tudatott; Cziráky Antal országbíró és Somsich Pongrácz kir. személynek ellen, kiknek elnöklése alatt folytak le a kir. és hétszemélyes főtörvényszékeknél ama politikai közkeresetek. Nehogy tehát miattok az országgyűlés eredményei kockára tétessenek, mind a hármat más kormányférfiak váltották fel magas hivatalaikban. A személynöki tisztben a státustanácsba általiéit Somsich helyét Szerencsy István, magy. udv. kanczelláriai tanácsos foglalta el. Országbíróvá, miután Cziráky számfelzeti miniszterré lett, Majláth György neveztetett, ugyanaz,

ki 1825-ben és 1830-ban, mint kir. személynök, a rendek táblájánál oly ügyesen, a nemzetnek is meglegedésére, elnökösödött. Az udvari főkancellárságra végül gróf Majláth Antal másod alkancellár emeltetett, ki Pálffy-nak már a múlt év végén történt visszavonása óta tényleg is vezette e főkormányzóságot. Mind a liárman a kormányhivatalokban lévő tehetségek legkitűnőbbjei közé tartozának; és, mi a jelen körülmények közt nagy fontossággal bírt, mind a hárman, higgadt, mérsékelt gondolkodásmódjuk miatt, jó névvel bírtak a közvéleményben. Mióta az átalakulási törekvéseiben annyi akadályokkal küzdő nemzet a hazafiúi hűség tekintetében oly keserű tapasztalásokon esett keresztül; mióta számos, elébb szilárd jellemű hazafiának ismert egyéniségek udvari kegyekért szint változtattak: mindinkább terjedni kezdett azon, ily általánosságban nem igazolható vélemény, hogy a ki kormányhivatalt vállal, az hazafiságát áruba bocsátotta. E kormányférfiak mindazáltal hivatalaikban is megőrzők magok iránt a közvélemény azon Ítéletét, hogy a haza iránti hűség, érdekeinek őszinte szeretete nem vezett ki kebelükből. Mind a hárman köztisztelet tárgyai valónak. Majláth Antal, ki a lefolyt országgyűlésen a kormánypártnak legkitűnőbb latin szónoka volt, a közügyekbeni nagy jártassággal finom modorokat, ügyes tapintatot párosított. Majláth György hatásteljes szónoki tehetséggel, Szercnecsy nyílt jelleme, fesztelen modora miatt, némi népszerűséggel is bírt. Szóval, maga e három főhivatalnok kineveztetése is eléggé megértető a nemzettel, hogy politikáját a kormány módosítani szándékozik. De a kiengesztelődésnek, mint mindjárt látandjuk, mind e mellett is csak lassan s nagy bajjal lehetett megtörténnie.

Kevéssel az országgyűlés kihirdetése előtt azon okokhoz, melyek a kedélyeket oly lázas ingerültségbe hajtották, még egy újabb is járult, mely azonban nem a kormánytól, hanem a főpapságtól vette eredetét. Elbeszéltük fentebb, mily hosszú s rendkívül heves viták folytak, az elmúlt or-

szágyűlés elején, a vallási felekezetek egymás közti viszonyainak kérdései fölött. A fő nehézség akkor az egy vallásból másba áttérés, s a vegyes házasságoknál a gyermekeknek mily vallásbani neveltetése és a kath. papság által követelt törvénytelen reversalisok körül forgott. A rendek által készített szabadelvű törvényjavaslatot, mely szerint a vallásfelekezetek közt teljes jogegyenlőség s viszonyosság volt volna megalapítandó, a főrendek számos üzenetváltások után sem akarták elfogadni; minek következtében a vitapontok a rendek által kedvezőbb időkre halasztva, le-tétettek.

De bár a lelkiösmeret teljes szabadságát biztosító új törvényt megalkotni nem lehetett; a megyék mindazáltal az 1741-ki 26-dik törvényezikk¹⁾ értelmében, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallása iránt világosan rendelkezik, a reversalisokat, mint ezen törvénybe ütközőket, a múltra nézve is érvénytelennek tekintették. Többször történt ennél fogva, hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok a szüléktől utóbb meg nem tartattak, s e miatt a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kívánták: ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számokra. A megyék ezen eljárása teljesen jogszerű volt; mert a törvények, ellenére kötött szerződések, tett ígéretek senkit sem köteleznek. A püspökök e miatt nem szüntek panaszaikkal ostromolni a helytartótanácsot; de mind hasztalan: a vármegyéket e kormányszék sem kényszerítheté az említett törvény megszegésére. Ennek aztán az lőn következménye, hogy mind számosabb vegyes házasság kötöttet reversalis nélkül.

¹⁾ Érdekes ezen törvényről megjegyeznünk, hogy az épen egy róm. kath. főpapnak, herczeg Batthyányi bíbornok primásunk köszönheti létrejöttét.

Nem épen rég történt, hogy a vegyes házasságok ügyében a kölni érsek által kiadott s egész Európában oly nagy zajt ütött egyházi rendelet híre Magyarországra is eljutott. A példa követésre ingerlé a magyar egyház néhány püspökét is, kik a kathol. egyházat vélték veszélyben forogni, ha a vegyes házasságok ezentúl — mi egyébiránt ötven év óta eddig is számos esetben történt vala, a gyermekek kathol. vallásbani neveltetését biztosító reversalisok nélkül köttetnének meg; vagy épen, ha még a kibocsátott reversalisok is elvesztenék érvényüket. A kölni érsek példája legelőször Lajcsák nagyváradai püspökben talált utánczóra; ki miután Bihar megye hatóságától néhány esetben a reversalisok foganatosítását hasztalan sürgette, visszatörölésül, az 1839-ki márcziusban kelt pásztori levelében, oda utasítá megyéje lelkészeit: hogy ezentúl semminemű vegyes házasságot ne áldjanak meg az egyházi szokás szerint, mielőtt a felek köteleznék magokat, hogy születendő gyermekeiket kivétel nélkül a kath. vallásban fogják neveltetni.

A polgári házasságok nálunk divatba hozva még nem lévén, Lajcsák püspök rendelete, a házasságkötésnél az áldást mulhatatlannak néző felek közt, sok esetben tényleges akadályt vethetett a vegyes házasságok kötése elébe, s mint ilyen, az 1791-ki törvénynyel homlokegyenest ellenkezett. Bihar vármegye tehát, mely a nagyváradai egyházmegyéhez tartozik, az ügyet nyomban felterjesztő a királyhoz, a törvény kellő megtartását sürgetvén. Felhívá egyszermind körlevelei által a többi megyéket is. példájának követésére.

A nagyváradai püspök rendelete, mondhatni, közönséges rosszalással fogadtatott az országban. Nem csak a protestánsok, kiket az egyenesen sújt vala, s nemcsak a katli. vallású szabadelvűek általában, hanem még a conservativek többsége is kárhoztatá a püspök törvénysértő, s a közéletben létezett különben is nagy ingerültséget még inkább nevelő eljárását. A vármegyék tehát, majdnem kivétel nélkül

a Biharéhoz hasonló feliratokban szorgalmazták a törvénysértés azonnali orvoslatát. Még a püspökök közül is, az országgyűlés előtt, csak egy találkozott, Szcitovszky, rosnyói főpap, ki a nagyváradnak nyomába lépett. Az alsó papságban pedig sokan nem kevésbé rosszalták azt, mint a világiak. Egyebek közt Csehi László kanonok, az egyházi tudományok s törvények tudora, elébb a vácsi papnöveldeben széles tudománya miatt nagy hírű tanár, ez időben példás buzgalma lelkész, egy értekezésében a teológiából s egyházi törvényekből merített inegczáfolliatatlan érvekkel kimutatta ama püspöki rendelet helytelenségét; s mivel irata nyomtatásban meg nem jelenhetett, kéziratban köröztető azt társai között.

A közvéleménynek e hangos nyilatkozatát annál kevesbbé kételkedett, felhasználni a kormány, mivel érdekében áll vala az ellenzékét az országgyűlés előtt némileg kiengeztelni. Egy, april 30-án kelt rendeletében tehát tudára adta a püspököknek, „miképen az ágostai és helvét vallástételűek egyházi viszonyairól alkotott régibb törvényeket, s így az 1791-ki 20-ik t.-cikkelyt is, pontosan megtartani szándékozván, mind azt mi ezen már törvényes szokás által is szentesített szabályoktól eltér, jóvá nem hagyhatja; s határozottan kívánja ő Felsége, hogy ama törvények iránt mindenki oly engedelmességgel viseltessék, minőt azoknak szentsége követel. A püspököket különösen ama törvények megtartására azon hozzátétellel inti ő Felsége, hogy buzgalmat legfelsőbb kívánatai teljesítésében ama készség szerint fogja mérlegelni, melylyel e kötelességüknek megfelelőidének.“ E királyi rendelet, mint a mely a nemzet kedvező érzelmeinek megnyerésére volt számítva, meglegedéssel fogadtatott a közvélemény által; és bár egymaga nem volt is már képes megváltoztatni az egyéb okokból eredt kedvetlen közhangulatot, újabb kétségtelen jelül szolgált a kabineti politika módosulásának.

HARMADIK FEJ EZET.

Kibékülés az 1839/40-ki országgyűlésen.

Az elkeseredett párharczok közt, melyeket az ellenzék a megyei gyűléseken egy részről a kormány, más részről a vegyes házasságok ügyében a katolikus főpapság ellen vívott, megérkezett végre június 2-ka, az országgyűlés megnyitásának határnapja. Kételkedni egy perczig sem lehetett, hogy az 1825 óta lefolyt országgyűlések közt ez leend a leghevesebb; bár stlkere iránt egyelőre már azért sem lehetett biztos véleményt képezni, mivel, ha a követek személyiségét tekintve, némi többségben volt is az ellenzék, az utasítások többsége épen a legjelentékenyebb tárgyra, a szólásszabadságra nézve a kormány részére hajlott.

A nemzet nagyobb része meggyőződve lévén, hogy a haladás és átalakulás kérdéseinek megoldása lényegesen attól függ: sikerül-e a kormányt az elkövetett törvénysértések orvoslatára reákövetni; a jövőre pedig a szabad választás, nyilvánosság és szólásszabadság jogát minden hatalomcsíny ellen biztosítani? — feszült várakozással nézett a lefolyandó harc elébe, melynek végén a haladási ügy diadala, vagy a kényuralki kormányrendszer megszilárdulása állott. A kormány főbb személyzetében történt változás s a vegyes házassági kérdésben kiadott királyi leirat arra látszék ugyan mutatni, hogy a kormány kiengesztelődni

óhajt a nemzettel. De viszont azon körülmény, hogy a főispánok Bécsből parancsot vettek, az utasításokban a szólásszabadság' kérdésére nézve minden módon a kormánynak szerezni többséget, mi csakugyan több hely sikerült is — nagyon kétségessé tette, vajjon őszinte-e ezen óhajtása, vagy csak ideiglen akarja magát engedékenynek színlelni, míg az újonezok kérdésében czélját éri? Vagy ha őszinte is: lesz-e annyi önmegtagadása, hogy a nemzetnek a törvénysértésekért a múltra nézve elégtételt, a jövőre nézve pedig-, hasonló lépések ismétlése ellen, czélszerű törvények által biztosítást nyújtson? Az elkerülhetlenül bekövetkezendő heves viták nem fogják-e annyira felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy a jó eredmény helyett csak a keserőségeket nevelje, a viszályokat öregbítse az országgyűlés? Mind meg annyi kérdések, melyeknél minden hazafi aggodalommal nézett a jövő elébe.

Úgy látszik, az ellenzék most szilárdabb kitartást tanúsítand, mint bar mikor a múltban. Hiszen oly nemzeti jogok megmentése forgott szóban, melyekkel együtt, ha a kormány győzne, veszendőbe mennének az alkotmányos szabadság leglényegesebb alapjai s a nemzeti fejlődés szükséges feltételei. Mert a hol nyilvánosság, szólásszabadság és birói függetlenség nincs, s magok a törvényszékek is a hatalom szeszélyeinek eszközeivé süllyedtek, ott szabad fejlődésről szó sem lehet többé. Minthogy azonban az ellenzék épen e legfontosabb kérdésekben kisebbségben jött a gyűlésre: győzedelmet csak azon körülmény szerezhetett neki, hogy pártján az erkölcsi erő, az értelmi súly, a szónoki tehetség és lelkesedés túlnyomó vala. A rendek táblájánál jobbára a már ismert, az országban legkitűnőbb, legünnepeltebb egyéniségekkel találkozunk. Vezére a pártneaknak most is Deák Ferencz, Zala követe volt, ki páratlan mélységű s erejű értelme, magához mindig hű mérséklete, jellemének szintoly rendíthetlen szilárdsága, mint szeplőtlen tisztasága által annyira bírta már a közbizodalmát, hogy

bár a vezéri szerepet nem kereste, mindenki örömet sorakozott az ő zászlaja alá, meggyőződve lévén, hogy az általa kitzűzött vagy helyeselt, irány mindig a legjobb, legcélravezetőbb, hogy ő soha hínárba nem vezetendi, sem szenvedély vagy hiúság által nem rontandja meg a nemzeti ügyet. Ezen országgyűlés menete annyira az ő vezetésétől függött, hogy a conservatív párt vezéreitől, midőn a diéta kimenetc felől megkérdeztelek, nem egyszer lehetett hallani, hogy e kérdésre csak Deák adhat választ. Azon eredményt, mely a nemzetet az országgyűlés végén oly megelégedéssel s örömmel töltötte el, csak az ő bölcseségének, niegtörlietlen szilárdságának és páratlan vezéri ügyességének kellett köszönni; mert csak az ő érdeme, hogy az ellenzék, bár biztos többséget e diétán nem képezett, végre mégis fényes győzedelmet nyert.

Deák oldalánál találjuk a nemzeti ügy bajnokai közül Klauzál Gábort, id. Pázmándy Dénesi, Palóczy Lászlót, és a pár hónappal később megjelent Beöthy O d ö n t s több másokat, kiket már az elébbi gyűlésekből eléggé ismerünk. A jeles Kölcsey Ferenczet, ki a múlt országgyűlés első felében oly annyira tündöklőit, már a kora sír hantjai fedezték. Bezerédy István és Balogh János a választási tusában kevesebbségben maradtak. Nagy Pál jelen volt ugyan, mint »Sopron követe; de őt, bár gyakran szavazott az ellenzékkel, már nem lehetett biztosan sorozni a létező pártok valamelyikéhez. Midőn az alkotmány és nemzetiség, nemzeti jogok és nyelv forogtak szóban, ő ugyan mindig az ellenzék soraiban állott és szónokolt, még mindig régi elragadó erejével; de midőn a radikál reformok kerültek szőnyegre, melyek az ó-alkotmány keretébe nem illenek, szavazatát nem lehetett többé egykori társaiéi közt találni. E miatt, — mint jellemrajzauak Írója mondja — politikai színváltozást vetettek szemére; holott csak körülötte változott a világítás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyén keresztül bírálták; ő ugyanaz maradt, ki az

előtt volt. Természetes, hogy miután politikai elveit s céljait az újabb eszmék mindenfelől túlszárnyalták, s ezek körében sehogy sem találta fel magát szelleme, mely őt a kiváltságok keskeny határán túlrepülni csak ritkán engedé, a népszerűség is elhagyta őt j s viszonya mindig feszültebbé lön követársai irányában. A conservativeldiez mindazáltal, midőn ezek, a kormány érdekében, nem egyszer még a nemzeti alkotmányos függetlenség várdáját is ostromiák, ő soha sem tartozott; bár egyébiránt bosszúságból az ellenzék iránt néha a kormánypárttal szavazott.

Az ellenzék e régi bajnokain kívül újak is tűntek fel ezen országgyűlés alatt, kik a régiebbek közül hiányzókat is képesek valának pótolni. A számos új, jelesebb egyéniségek közül azonban itt csak néhányat említünk, kiknek nevei utóbb is gyakrabban hangzóknak a pártharcok zajában.

Legeredetibb alak ezek közt Szentkirályi Móricz, Fest megye alispánja s követe, ki, mivel társa, Ráday Geodeon gróf, a megjelenéstől eltiltatott, több-ideig egymaga képviselte a középponti megyét. Ő egyike volt azon kitűnő egyéniségeknek, kik a szép tehetség mellett legtöbb törvényhozói készütséget hoztak az országgyűlésre, — s mint jellemrajzában Csengery Antal oly találólag jellemzi őt — „az egész követi kar helyett dolgoztak. Délelőtt a dunai követe sorában halljuk őt szónoklani, vagy jegyzői asztálnál olvasni, isten tudja, hányadik üzenetét a főrendekhez. S délután valamely rendszeres munkálat fogalmazásán törí fejét egyik bizottmányban. Előadása főleg észhez szóló, vitató, taglaló, mely értelmez, körülír, különböztet, okoskodik, czáfol és meggyőz. Bizonyos magasabb szempontra emeli a kérdéseket, honnan minden elágazásaikban, összefüggéseikben láthatók. Beszéde kezdetén eszméket keres és állít föl, mint elismert igazságokat, s azok körül rendezí okoskodásai tábort. Egész beszéde néha egyetlen eszme

*) Magyar Szónokok és Státusféríak.

kifejtése; mintha egy rideg eszme szólana előttünk. Ha azonban vitáz, ezáfol szónokunk, az ellenfél, ki őt sérteni inerészle, csakhamar tapasztalja, hogy az eszmének idegei vannak. A haragszikkázó szemek mutatják, hogy az idegeket e száraz testben olykor lázas izgatottság futja át. S ilyenkor hideg, mélyenható gúny, metsző él költözik szávaiba, a nélkül hogy az okok előnyomuló logikai rendét a szenvedély legkevesebbé is zavarná. Az értelmezésről rendszeren áttér az osztályozásra, különböztetésre. S gyakran annyira elmélyed apró részletekbe, hogy az eszmék tömkelegében elveszti a fő fonalszálát. Ha több részre osztó beszédét, nem ritka eset volt, hogy az első rész kimerítő vitatása közben megfeledkezett a felosztás többi főrészeiről; s ilyenkor néha szomszédjától kérdező, hogy miről kell még szólnia. Néha úgy tetszett, mintha beszéd közben szülnének agyában a meggyőződés; mintha önmagát s nem a közönséget volna feladata meggyőznie. Azért az utak elágazásánál gyakran habozott, s még az értelem indokai felett is tétovázni látszott scepticus szelleme. De minél nagyobb belső harcz eredménye volt nála a meggyőződés, annál erősebben, egész a makacsságig ragaszkodott hozzá.“ Szentkirályi e szellemi tulajdonságoknál fova, melyekhez könnyen folyó, a jellemző kifejezést rögtönzéseiben is feltaláló előadás, rendíthetlen szilárdság, s a meggyőződéssel átkarolt reform ügy őszinte szeretete párosult, az ellenzéki követek legkitünőbbjei közt foglalt helyet. Jellemét alig festi találóbban valami azon tetténél, hogy miután az 1849-ki év leviharzott, a mintegy 40 éves férfiú búcsút vévée a politikai pályától, orvosná lett, s bár anyagi helyzete nem kényszerítő, éveken át vastú felemmel avatta magát e szaktudományba, míg a tudori levelet ki nem vívta¹⁾).

¹⁾ Nem lesz éréktelen, élete e szakából egy történetkét megemlíteni. Mint tudva van, Szentkirályi 1848-ban heves ellenzője volt Kossuth politikájának. E miatt egy orvos tanulóvársa a pad azon

A jelesebb ellenzéki egyéniségek közé tartoztak még Olgyay Titusz, Szentiványi Károly, Fráter Pál és Pulszky Ferencz. A két első mérsékeltebb, országgyűlési szereplésük által hivatalra egyengettek utat magoknak, melybe a gyűlés után nem sokára be is léptek. Szentiványi és Fráter egyes előörsi csatározásokban tűntette ki magát e lényegesen sérelmi országgyűlésen. Pulszkyt az ellenzéki követek közt nem azért említjük, mintha befolyása nagyobb súlylyal birt volna a tanácskozásokra ezen gyűlés alatt; hanem csak mivel ez volt első feltűnése a politikai pályán, melyen utóbb némi hatást vívott ki magának. Ő, bár még oly fiatal, hogy nagykorúságra is csak imént jutott, a tudományok legtöbb nemében gazdag ismeretekkel birt. Képzettsége azonban, inkább encyclopsediai mint szaki lévén, inkább tudóssá, Íróvá, mint törvényhozóvá minősítette őt; s inkább is ama pályán szerezte magának a nevet, melylyel a hazában birt. Mint birtokosa egy nagybecsű régiségi gyűjteménynek, melyet nagybátyja, Fehérvary, hagyott reá, e szakban is ritka jártasságot szerzett magának. A jelen országgyűlésen az emelte őt az előtérbe, hogy Sáros megye által, mely eddig s azután is többnyire a conservatív párton áll, választatott meg követté. Megyéje s attól vett utasítása szellemében, ő eleinte valóban is mint conservatív kezdett működni; s csak miután Deák Ferencz tette reá kezét, lön ellenzékivé, bár néha, némely kérdésben, utasítása által azután is a conservativekkel kényszerítettett szavazni. Azonban hírlapi cikkeinek, melyekkel a német időszakai sajtóban mint a magyar nemzeti s reformi ügy bajnoka lépett fel, kétségkívül nagyobb volt hatása, mint kevés

pontján, melyről ő az iskolai előadásokat hallgatni szokta, krétával e szavakat írta: „Szenkirályi hazaáruló.“ A betyárság által sértett férfiút egy perczre sem hagyta el higgadsága. Szép csendeszen szinte krétát vesz kezébe s a fentebbi szavak alá emezt írta: „Kossuth a haza megmentője.“ 1850-ben ezen ellentétben metsző gúny feküdt.

szónoki tehetséggel bíró szavának a törvényhozás terében. Az előkészítő tanácskozmányokban mindazáltal éles körmönfont szelleme jó szolgálatokat tett pártja ügyének.

Az ellenzékkel szemközt most a conservatív párt is erősebben volt képviselve a rendek házában, mint a lefolyt országgyűléseken. E párt jelenleg nemcsak néhány tagjának kitűnő egyéniségéből merítette nagyobb súlyát; de, miután a kormány a választásoknál minden erejét megfeszítette, s minden eszközt mozgásba tett, hogy magának többséget szerezzen, száma is oly tetemesen növekedett, hogy némely kérdésben a két párt közt ingadozó néhány szavazattal erősödve, többségre is vergődött. Z s e d é n y i Ednárd mellett, ki e gyűlésen is legtevékenyebb tagja, s az ellenféltől is becsült vezére volt a conservatív pártnak, most több jeles szónok lépett a síkra e párt elveiért. Legkitűnőbbek voltak ezek közül: Z a r k a János Vas megyei követ, ki erős logikával, széles tudománnyal szép szónoki tehetséget párosított; Ö r m é n y i József, fehérvári követ, büszke jellem, szellemdús, mívelt szónok, éles bonezoló s vitató; A n d r á s s y, esztergami követ, szintoly ügyes mint bátor szónok, kinek ravasz dialektikáját, elburkolt érveit azonban Klauzál s még inkább Deák mindannyiszor szétbonczolta s visszatörölte. A városok követei közül a tekintélyes, mérsékelt, ismeretgazdag V á g h y Ferencz Soprony —, J á r y Pest és T o p e r c z e r Kassa városok követei vettek leginkább részt a vitatkozásokban, helyzetüknél s hatáságaiknak a kormányközi viszonyánál fogva mindig a kormány érdekében s a conservatív elvek értelmében; kivéve az egy városi ügyet, melyben a hozzá kapcsolt kérdések bonyodalmainál fogva ők látszanak, de, alkotmányos szempontból tekintve az ügyet, csak is látszanak, képviselni az ellenzékkel szemben a szabadság elveit.

Ezen országgyűlés kimenetétől függvén, vájjon a hatalom önkényrendszere tovább is megmarad e a kormányon, vagy az alkotmányos elvek s nemzeti igények győzedel-

mével a radikál reformoknak nyílik-e meg a pályatér: a főrendek házában is jelentékeny s köztök számos új erőt találunk összegyűlve mind a két párton, eltökélve egy elhatározott harcot vívni, egy részről a hatalom és kiváltság, másról a szabadság és nemzeti átalakulás érdekei mellett. Az előleges készültek után, melyek a pártok kebelében, mint említők, már az országgyűlés előtt tétettek vala, kétséget nem szenvedett, hogy a harcz heves leendő; mert mind a két párt nagy buzgalommal ligyekezett szervezni a maga táborát. A conservatívek, kik eddigelé merő negatívó-ból indultak ki s a kormány pusztá eszközei voltak, függetlenebb állásra törekedvén, most elvek zászlaja alatt kívántak fellépni. A szabadelvűek, véget akarván vetni ama korlátlanul gyakorlott vétónak, melylyel a kormánypárti főrendek, számuk többsége által minden szabadelvű reformkérdést megakasztottak, pártjuk szervezése által törekedtek öregbíteni erkölcsi súlyokat.

Amazok élén a geniális szellemű gróf Desscwfyy Aurél Apponyi Györggyel, Vay Miklóssal és Jósika Samuval egyesülvén, egy, a kormánynyal ugyan szövetségben létező, de önálló, elvek szerint működő, tulajdonképeni conservatív pártot alkotott a főrendűek között; mely, bár a királyi hivatalnokok nagy részét tagjai közé számította, annyiban mégis különbözött a sajátképeni kormánypárttól, hogy nem egyedül, mint ez, a főherczeg nádortól, vagy a kancellártól vette a fenforgó kérdésekben magatartása iránt az utasítást; hanem elfogadott elvei szerint, előleges tanácskozmányokban határozta meg a maga irányát. És ezen irány nem vágott mindig össze a nádor ujjmutatásaival; kivált midőn nem szorosán udvari érdek forgott szóban. A nádor, mint a ház elnöke, eddig, mondhatni, korlátlan hatalommal igazgatta, intései által, a készséges engedelmességű kormánypártot; most azonban többször lőn alkalma tapasztalni, hogy az új conservatív párt, saját né-

zetei s rendes tanácskozmányaiban megállapított végzései szerint intézi lépteit. A pártnak Dessewffy volt a lelke; Apponyi és Vay annak mintegy előőrseit képezték; mind a ketten kitűnő szónoki tehetséggel lévén felruházva. Nagy befolyást gyakorolt a párt végzéseire, annak tanácskozmányain, gr. S z t á r a y A l b e r t, Dessewffy nagybátyja is, ki azonban szónok nem lévén, az országos ülésekben gyéreb-ben vett részt a vitában.

Többször fellépett ebben b. Jósika Samu, az erdélyi udvari kancellária tanácsosa, ki már az utolsó erdélyi országgyűlésen is vezére volt a kormánypártnak, melylyel azonban Wesselényi népszerűsége s az ellenzék túlsúlyú ereje ellen ott süker nélkül küzdött vala. Ő egyike volt a legnagyobb parlamentáris készültségit főrendüeknek. Mély értelemmel, éles, bonezoló dialektikával, a parlamenti szónoklat minden fegyvereiben s fogásaiban szintúgy mint a köztigyekben, nagy jártasságot párosított; különben lovas színezetű jellemének is a ravaszság volt egyik fő alkotórésze. Általában a hatalom embere, a reformot csak ott nem ostromló, hol azt a közvélemény nyilatkozata szerint elutasíthatlannak tapasztalta. De ekkor is oly irányt ügye kezett annak adni, hogy általa, a mennyire csak lehet, a hatalom is gyarapodjék.

Apponyi György gr. egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel ez országgyűlésen, nem ugyan oly tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy; sem nem oly furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készültséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédeivel magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékenynyé lőn, higgadt értelem s mérséklet jellemzé; mely éreztetni engedé a hallgatóval, hogy bár nem barátja is a radikál iránynak, de a reformoktól sem idegen, melyeket a honjava követel, csak úgy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsék.

Jellemének a kora ifjúságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és hazaszeretet kellemes színezetet kölcsönzött.

Vay Miklós b. mind csengő hangja, mind előadása kellemeinek tekintetében, egyike a legszebb, legfényesebb szónokoknak, kinek minden beszédéből látható vala, hogy nem kevesbbé akar tetszeni, mint hatni. Előadásán e miatt mindig gond, nem ritkán a modorosság és keresettség színe vonult keresztül; de éppen azért gyakran hiányzék benne a tartalmasság. Pillanatnyi hatást szült inkább, mint meggyőződést a hallgatókban; minél fogva az ellenzéki szónokoknak gyakran alkalmat nyújtott e gyöngéit kizsákmáuylni. A hazafiúi érzelmeket nem lehetett ugyan tőle megtagadni; de sima diplomatát játszó magatartása nem ritkán kételyt támasztott, vajjon a haza, vagy a kormány érdeke bir-e előtte nagyobb súlylyal.

E párthoz csatlakozott mindjárt eleinte gr. Majlátli János is. Nem említenénk őt, ha történelmi munkájában oly szerénytelenül dicsekedve, s oly gyakran nem szólna magáról, mintha rajta fordúltak volna meg az ország dolgai. O egyáltaljában nem tartozik törvényhozásunk kitünőbb egyéniségei közé. Sokszor és sokat beszélt ugyan a főrendi házban, gyakran dicsekedve ott is irói működésével s fitogatva történelmi ismereteit, melyeket nem ritkán a dologhoz nem tartozókig is előtálalt; de beszédeinek nem volt hatása, köztudomású dolog lévén, hogy ritkábban szól belőle meggyőződés, mint azon anyagi érdek, melyért szavát részint a kormánynak, részint a főpapságnak lekötötte. Kevés ember irt annyit mint ő; de kevés író is lehet vádolni annyi felületességről, részrehajlásról s vásári férezelésről mint őt, ama német nyelven kiadott magyar történelmi munkáiban, melyekben, a kormány kegyeit keresve, oly igazságtalan képes lenni hazája iránt, annyi bünt követ el nemzete s a történelmi hűség ellen, hogy bizton el lehet

rólok mondani: jaj volna a nemzeteknek, ha csak így volnának megírva történelmeik!

Ezeken kívül még számos tagokat számlált az új conservatív párt mind a főispánok s egyéb kir. hivatalnokok, mind a kir. hivatalosak közül. Az országbíró, a zászlósok és püspökök e párthoz, bár különben a szabadelvűek ellen legtöbb esetben vele szavaztak, tulajdonkép még sem tartozónak, annak tanácskozmányaiban sem vettek részt. Amazok e gyűlés alatt is jobbára a nádor intéseitől maradtak függésben. A püspökök, kiknek az országgyűlés előtt primássá nevezett Kopácsy József, esztergomi érsek, volt természetes feje és vezére, a vallás ügyében saját véleményük szerint indultak, s mint látni fogjuk, csaknem oly ellenkezésbe jöttek a conservatív párttal, mint az ellenzékkel. Kopácsy primás e miatt nem is mulasztó el némely más kérdések vitatása alatt éreztetni a főherezeggel s a conservatív párttal bosszúságát. Sem ő, sem a többi püspökök nem váltak el ugyan eddigi szövetségeseiktől; sőt az általunk már ismertett fiatal Csanádi püspök, a lángeszű s tömérdék tudományú L o n o v i c s J ó z s e f, kit az ellenzékiek is „arany szájúnak“ neveztek, minden fontosabb kérdésben hallatta, többnyire a conservativek értelmében, nagy nyomatéiul ékesszólását; maga a primás azonban gyakran mély hallgatásba burkolta magát, midőn kívántatott is tekintélyes szavának súlya.

A conservatív párt, melynek fiatal vezérei szemlátómást arra törekedtek, hogy egykoron magok ragadják kezükbe a kormány rúdját, s ezért néha „a kormányra törekvő főrendi töredéknek“ is neveztettek, — bár kissé önállóbb lett is eljárásában, a kormányval mindazáltal folyton szövetségben maradt, és számos kérdésben egyenesen attól vette magatartása irányát. A kapcsot báró Mednyánszky Alajos, magyar kamarai alelnök képezte, ki e végre határozott megbízást vett a kormánytól. A párt tanácskozmányai is rendesen nála tartattak, s az ő hozzájá-

rultával állapított meg minden kérdésben a követendő irány. B. Mednyánszky Alajos egyike volt tudományilag legmíveltebb mágnásainknak; különösen nagy jártassággal Alajos, bírt a haza történelmében, s a munkák, melyeket annak körében részint önállólag, részint folyóiratokban, kivált Hormayr történelmi zsebkönyvében, kibocsátott, szintoly becsesek a tudomány tekintetében, melyet előbbre vitt, mint a minő kellemes olvasmányt nyújtanak. Fiatalabb korában ő csaknem kizárólag az irodalomnak szentelte idejét, s miként önmaga még később is gyakran beszélt róla, a eensurával, mely törülő tollát munkáiban kegyetlenül működteté, mondhatatlan sok volt a baja. Mert elvei, meggyőződései, bár mindig mérsékeltek, de, kivált fiatalabb éveiben, szabadelvű alapokon nyugodtak. Ő még 1825-ben is az ellenzékhez tartozott, s oly rosszul volt Följegyezve a titkos rendőrség „fekete könyvében“, mely Metternich kormányában folyton nagy fontossággal bírt, hogy midőn szélesebb s gyakorlatibb működési kört óhajtva a tudományos pályánál, pár ízben hivatalért folyamodott, szerény kérelme mindannyiszor tagadólag utasított vissza. Utóbb, midőn Ferenc/, Reviczky“ kancellár tanácsára, az ellenzékiet lefegyverzendő, őket hivatalokra kezdé alkalmazni, Mednyánszky is nyert hivatalt. Tudományos műveltsége, terjedt ismeretei gyorsan magasabb polezokra nyitottak neki utat, s kevéssel az országgyűlés előtt a budai kir. kamarának alelnökévé neveztetett. E mellett nem sokára még a tanulmányi bizottmány elnöksége, a censurai ügy vezetést; s egy líj tanulmányi rendszer kidolgozása is reá bízott. A magas kormányhivatal, kétségtelen, sokat változtatott ezóta Mednyánszky nézeteiben; s azon körülménynél fogva, hogy a kormánynak különösen megbízott orgánuma volt, az országgyűlésen alig létezett népszerűlenebb egyéniség mint ő: az őt közelebről ismerők mindazáltal jól tudták, hogy az ő meggyőződéseinek alapja, lélekirányának színezete folyton mérsékelt szabadelvű maradt. Bár a radikál

reformirány, mely a nemzet mind nagyobb tömegére áterjedt, neki sem volt, mint többeknek, kik hajdan az ellenzék soraiban álltak, mindenben ínye szerint; hazafisága azonban mégis szilárdabb, gondolkodásmódja józanabb maradt, mintsem hogy a fő kormányhivatal mellett is nem óhajtotta volna nemzete haladását a mérsékelt reformokban. E tekintetben Desscwítý Auréllal és Appouyi Györggyel teljesen egyctértvén, egyénisége igen alkalmassá lett, a jelen gyűlésen kapósul szolgálni a kormány s a conservativ párt között. De mivel kitűnőid) szónoki tehetséggel nem birt, bár a vitatásban gyakran részt vett, szerepe az országos ülésekben nem látszék oly fontosnak, minő az ügyek folyama s vég eldöntése tekintetében, valóban volt. Dicséretére válik, hogy a napi sajtó az ő felügyelete alatt, s egyenesen az ő hatása következtében, vált némileg szabadabbá.

A conservativ párt ekként, már nem egyedül a kormányhatalom uszályát képezvén, hanem határozott elvekből indulván ki, melyek a szükséges reformokat, bár mérsékeltbb irányban s terjedelemben, szinte igénylik vala, természetesen igen sokat nyert erkölcsi erejében. Megszűnt lenni, mi eddigelé volt, pusztá tagadás, s a kormánynak akaratlan eszköze; és ha még nem lépett is fel maga egy új reformiránynyal, mint pár év múlva történt; ha a ladikul reformtörekvések irányában még csak védő helyzetben maradt is: ezekre nézve mindazáltal már csak azért is veszélyessé kezdett válni, mivel szinte elvekre alapította a maga tanait, elvekből ostromolta az ellenzékét.

Az ellenzéki főrendeknek lehetetlen volt meg nem győződniük, hogy e tömör párt irányában, a magok számszerinti kisebbsége mellett, még csak annyi előnyt sem sikerülend kivívniuk, mint a múlt országgyűléseken, ha magok is szilárdabbá nem szervezik pártjokat. Említők, hogy ez már az országgyűlés előtt is gyakran tárgya volt a magán társalgási vitatkozásoknak; mondtuk azt is, hogy e pártszervezés akkor, bár közönségesen szükségesnek ismer-

tetett, miután Wesselényi, a főrendi ellenzékiek eddigi vezetője, mint magát nevezni szokta, politikai halottá lón; Széchenyi pedig a pártvezéri szerepet elfogadni nem akarta, s helyzetében el sem fogadhatta, — vezér hiánya miatt végbe nem mehetvén, a gyűlés idejére halasztatott. A nagy fontosság tekinteténél fogva azonban, melyet e diétának mindenki egyelőre is tulajdonított, oly nagy számmal jelentek meg a regalisták, kik vagy már régiebb időtől kezdve, vagy a kormánynak a lefolyt években követett törvénytörő rendszere következtében hajlottak az ellenzékhez, mint eddigelé soha sem. Ezek közt számos fiatal mágnások találattak, kik először hívtak és jelentek meg gyakorolniuk az őket születésüknél fogva illető törvényhozási jogot. Jelen voltak egyebek közt: B a l l h y á n i Lajos és K á z m é r, T e l e k i László, P á l f f y József, É s z t é r h á z y J ó z s e f és Mihály, Andrásy Károly, E r d ő d y S á n d o r, K á r o l y i György, Odescalchi Ágost, Eötvös József, Zichy Ottó s többen mások.

Egyénisége tekintetében mind ezek közt legkitűnőbb volt Batthyáni Lajos, ki azon elhatározott szándékkal jelent meg e gyűlésre, hogy elvbarátait egy szilárd főrendi ellenzékké egyesítse, s a pártot szervezze. E nagy feladat megoldására alig vállalkozhatott volna alkalmasabb egyéniség: ő azon tulajdonok legtöbbjeivel el volt látva, melyek egy pártvezérben megkívántatnak. E nevezetes államférfiúval utóbb, midőn oly nagy befolyást leszen gyakorlandó a haza történelmére, sokkal többször találkozandunk, mintsem hogy már itt szükséges volna kimerítőbben rajzolni jelleme tulajdonságait. A különféle helyzetek, melyekben működött, a változatos szerep, melyet, eljátszott, utóbb magokban az általa végrehajtott cselekvényekben jobb alkalmat nyujtand teljesebben megismerkednünk gazdag jelleme külön oldalai-
val. Szorítkozzunk tehát most egyénisége körvonalaira s azon tulajdonságaira, melyek benne, mint ellenzéki főrendűben s pártvezérben, előtűnnek.

Batthyáni Lajos ivadéka azon ős magyar nemzetségnek, mely eredetét a két vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely a századok folytában számos jeles státusférfiakat, nádorokat, bánokat, kauczellárokat, főpapokat s más fő rangú tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a hazának s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a llabsburgház trónra jutása előtt több nagy érdemű hazafiak tűntek fel e nemzetségből, s hogy csak egypárt említsünk: Battliányi Ferencz, liorvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát; ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtatott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai közt szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságok mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának: minek egyik oka kétségkívül az, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stiria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Battliányi Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd s benne a Habsburg nemzetség trónra emeltése legbuzgóbb pártolójának, keresztül Battliányi Ádámon, ki I. Leopold s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Szavójai Eugen herezegnek is meghitt barátja volt; — keresztül Battliányi Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, — az első mint kancellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsekprimás és bíbornok, fényiének; — keresztül az újabb korban élt nemzetségtagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem kevesebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak. Ezen érdemek indították a fejedelmi házat arra, hogy a nemzetség idősb ágát hercegi rangra emelje.

Lajos a grófi ágból 1809-ben született. Atyja korán elhalván, a gondatlan anya igen elhanyaglá a gyermek s ifjú nevelését, kit, hogy maga szeszélyeinek élhessen, egy bécsi magán növeldébe küldött. A roszúl vezérelt, heves

1839. vérű ifjú hamar megunta a száraz, tanulmányokat, s mielőtt azokat bevégezte volna, 18 éves korában katonai pályára lépett. Az osztrák tiszti kar akkoron, a hosszú békeidőben nem oly testület volt, mely a kebelébe lépő ifjoknak bármire nézve is komolyabb, irányt adhatott volna. Egy pajzán, hiú, kéjvadászó szellem, melyet tivornyák, szerelmi kalandok, a polgári rend megvetésével s tényleges sértésével járó kihágások, hiúság, fényűzés, játék s a henye élei csaknem minden egyéb hibái jellemzőnek, volt e testület kirívó sajátja. A gazdagabb családok azon iiai, kik e tiszti testületbe heves vérrel kevesebb lelki erőt s életbölcsestéget és több könnyelműséget hoztak, rövid idő alatt jobbra mind vagyoni, mind erkölcsi, sokan egészségi tekintetben is, tönkre jutottak. Egy ideig Batthyáni is úszott az árral: játszott, fénytűzött, pazarlót. De, szerencsére, sokkal tartalomdúsabb volt erkölcsi természete, s minden elhanyagoltsága mellett komolyabb az erőteljes lélek iránya, mintsem hogy annak e sivár élet huzamosabban kielégítést adhatott volna. Nem egész három év múlva, melyek alatt — mint katonává lettékor anyjának Ígérte volt — a magánlag végzett törvénytudományi folyamból is vizsgálat alá vetette magát, odahagyta a katonai pályát, s jószágaira vonóit. Érezvén, hogy lelke ösztöneit csak komolyabb s nemesebb foglalkodás elégítheti ki, több évig részint megrendült vagyoni állapota rendezésének, részint parlagon hagyott szelleme kiművelésének szentelte idejét s nem közönséges tehetségeit.

A magyar főrendű születésénél fogva bírván a törvénybozásbani részesülés jogával, igen természetes volt, hogy készülteit különösen a politikai pályára irányozta, mely előtte önként nyitva állott. Erre vonták őt természeti hajlamai, erre ösztönző őt a hazafiság, mely a komolyabb életiránnyal mind elevennébbé lett romlatlan lelkében. Tanulmányait azonban nem egyedül könyvekből folytatta; az élet iskolájába is be-belépett, ismételve beutazta Svájcot,

Német-, Olasz-, Francia és Angolországot, megjárta a keletet is; és élénk, vizsga szelleme mindenütt gazdag tapasztalatkincset gyűjtött magának. Az újabb európai alkotmányosság elvei, melyek lelkében részint tanulmányai, részint a nyugoti világban szerzett tapasztalatai folytában erős gyökereket vertek, egyszersmind mély ellenszenvet ébresztettek benne azon félig bevallott, félig gondosan rejtegetett kényuralomra törekvő, akadémikus, minden vidorabb életfejléményt gátló vagy éppen előlő, fonák politika ellen, melyet hazájában a hatalom követett. Azon erős nemzeti s kifejlett politikai élet, a míveltség és jóllét azon magas foka, melyet az általa beutazott nyugoti népek közt talált, oly eszményképeket fejtett ki hazájára nézve is lelkében, melyeket hazaszeretettől áthatott, pusztá ábrándozással ki nem elégíthető, praktikus irányú, erőteljes szelleme mindinkább valószínű is sóvárgott. Ingerlő őt fellépni a nyilvános pályán a példa is, melyet Széchenyi és Wesselényi működése nyújtott. Láta abból, mennyit képes egy nemzet politikai és socialis fejlődésére hatni egy magános hazafi is, ha szándékai tiszták, törekvései ernyedetlenek. De éppen Széchenyi példája mutató neki azt is, hogy bármily fordulatot teremt is elő a nemzet gondolkodásában, vágyaiban s irányában a buzgó s értelmes hazafiúi törekvés: gyorsabb síikért ezen irány s e vágyak valósulása tekintetében csak úgy arathat az egyes hazafi, ha a kifejlődést gátló kormány ellenében a hason elvű hazafiak szorosabb egyesülésében keres ellensúlyt. 0 hibáztató Széchenyit, hogy eleddig nem alakított szorosan összetartó pártot, azon czélok valósulására, melyeknek kívánatát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felélesztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott^, teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformi törekvéseit a maga „logikai egymásutánjában“ mindenek előtt anyagi javításokra irányozta, ezekre óhajtván alapítani a politikai átalakulást; a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelegetve, nyúlni egyelőre

nem volt bátorsága, s még a magánjog körében is csak azon átalakítást szorgalmazd, mi útját készítette elő az anyagi kifejlésnek. ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokkonkénti kifejlését s biztosítását. Batthváni elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevesbbé óhajtá ő is az anyagi s társadalmi haladást; de ezen felül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, — mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenséges osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szorítottak, mennél előbb valóságos ténvnyé kívánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzása kedvéért ő a politikai jogokat és szabadságot ideiglen sem volt hajlandó háttérbe szorítani, s e tekintetben inkább Wesselényi elveihez szított. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismerkedni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is fő elvei közé számította a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kívánt volna, mire egyelőre még úgy sem volt kilátás. Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emelkedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal, bizonyos politikai rangfokozat mellett, azonnal, mihelyt lehet, valósítani óhajtotta. Egyébiránt, ha valamiben, úgy bizonyára e tekintetben, változtak idővel elvei, nézetei. Első fellépte korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfiú, minőnek őt 1848-ban látandjuk; hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magokat a politikai irányok; — mi kivált a demokratiai elvek tekintetében kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizá-

rólagos kiváltságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesztessenek; minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevétessék, s köztök ekként érdekegység eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesüljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapításán túl ez időben, midőn a reformot még egyedül a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birtkellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyániban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a francia szabású demokráciával.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándokkal jelent ő meg az országgyűlésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakítása által előbbre mozgátsa. Barátaival s különösen gr. Szapáry Sándorral ez iránt már a gyűlés előtt is sokat tanácskozott; és bár a különben nagy tehetségű, de önző Szapáry, midőn a dolog kenyérszegésre került, nem maradt hű adott szavához: Batthyáninak e pártszervezés első gondja lett főrendű társai gyülekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt megérkezte után több értekezletet tartott; s azon általános elveken kívül, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapúit, a főrendi ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzetni:

„Tervünkben, úgymond, három fő kérdés fordul elő, t. i.: mi a mi célunk; miért tűztük ki azt magunknak; és mi módon érhetjük el azt?

„Tekintetbe vévén, hogy hazánkban minden lehető jót csak úgy lehet előmozdítani, ha a politikai hatalom is ott összpontosíttatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontosítva; ezen középpontnak pedig a mágnási rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentáris, mind extraparlamentáris túlsúlyát tűztük ki célunknak. E

Túlsúlynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy:

„1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

„2. Elismervén számunk csekélységét, azt mennél íőbb független mágnások felszólítása által szaporítsuk.

„3. Minthogy c célunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a diétán kívül is, a vármegyék gyűlésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

„4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak leg-erősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesítését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

„5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásunknak és egyetértésünknek remélhetjük sikerét: előre ki fogjuk dolgozni a diétán keresztülviendő fő kérdéseket; azoknak biztosítására pedig ezentúl mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasítások javaslatát előre szerkesztendjük.

„ti. Azon elvből indulván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt Ígérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fentartása kedvéért magán viszonyainkban is, a lehető legnagyobb, engedékenységgel fogunk egymás iránt viseltetni.

A párt működéseiben továbbá a következőket indítványozó elfogadtatni irányadó elvekül:

„1. A mágnási rendnek óhajtandó túlsúlyát nem tekintendjük iparkodásaink végcéljául, hanem csak szükséges eszközül minden rend. minden vallás, minden vélemény felszabadítására.

„2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassanként történendő eltörlésével, azontúl bizonyos census arányában gyakoroltassanak.

„3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fentartásával, a polgári társaság jövedelmeinek legcélzszerűbb felosztása a törvényhozás feladata.

„4. Tagadván azon balítéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a cigány gúnyhójába is be akarjuk vinni.

„5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kívánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

„6. A hitel kedvéért mind az aviticitás, mind a fiskalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

„7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap crósbítlicti nemzetiségünket; minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek • kényszerítőit összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás, által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország és megyei közgyűléseken.

„8. Minden hazafi óságnak rákfenéje a vesztegetés: hogy ennek díjai mennél kevesebbé kecsegtetők legyenek, ügyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magánéletben is bűnhesztessék.

„9. A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetenél hathatós eszköznek tapasztaltatok a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél előbb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk ¹⁾).

¹⁾ Mily éles tapintattal választotta meg ezen eszközt Batthyáni Lajos, fényesen igazolva lón saját nevében, született Zichy Antóniában s ennek Karolina bugában, Károlyi Györgynében. K lelkes testvérpár, nemüknek testileg is, lelkileg is díszei, mikép e mozgalmas évek alatt nagy népszerűséggel tiszteltettek meg, s nők hódolat és közbecsülés tárgya lett; úgy a nemzet történelmében is hálás emlékeztetre érdemesítették magokat. Mánás hölgyeink körében, melyet koszorús nemzeti költőnk, Vörösmarty Mihály „Az elhagyott

„10. Minden remélhető jobblétnek föltétele: t gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek úgy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.“

Ezen elveket Batthyáni Lajos első indítványként terjesztő elvokonai elébe; s körülbelül ezek alapján alakúit meg aztán a főrendi ellenzék. Batthyáni tulajdonképen csak a célzt, a párt megalakítását szorgalmazá azon tűzzel s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül hogy abban a vezéri szerepet igényelte volna. Az ügy, melynek múlhatlan szükségét érző, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiúság ösztönző őt erőkifejtésre. (ilynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvokon önként elismerte pártvezérnek, bár cddigclé a nyilvánosság semmi nemében nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségkívül a szabadelvű főrendűek körében egynemely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimerítőbb ismeretével

anya“ című költeményében oly szívrazó fájdalommal vádol, hogy „a márványkebel átka van rajta“, elnémetesedése s a nemzeti érzelem hiánya miatt, — c két testvérhölgy dicső példája törte meg az utat hogy hideg közönyükből a közügyek iránt érdekeltségre, nemzeties érzelmekre s erényekre ébredjenek. Lelkesen fogván fel hivatásukat, mely nekik, mint oly jeles férfiak nejeinek kitűzve volt, s meggyőzödvn, hogy főnemességünkhen a nemzeti érzelem mindaddig nem verhet mélyebb gyökeret, míg a társalgásban idegen nyelv és szellem, minden honi iránt pedig közönyösség uralkodik: Ők villának az elsők, kik termeikben a nemzeti nyelvet, társalgásukban a nemzeti szellemet divatoszá tették. Kiére álltak több honias irányú kezdeménynek, s a hazaszeretben férjeikkel s egymással vetélkedve, buzogtak a közérdekek ápolásában. S a szép példa hamar .italános követésre talált. A nagyúri termekből majdnem egy század óta száműzött honi nyelv bájosan kezd vala hangzani a szép ajkokról; a társalgás honias színezetet nyert; a küzvigalmakban a nemzeti zene, táncz és viselet

bírt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. Azon előkészítő tanácskozmányokban, melyeket elvokonai részint a pártszervezés, részint az országgyűlésen követendő irány meghatározása végett, az alsóházi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes ítéletű, hatalmas szellem, következetes gondolkodásmód, s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartású jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékaival s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély értelem által nyilatkozik, melynek combináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyűséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit; mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit s terveit, jelölte ki a célra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy perczig sem tétovázott, s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiúi tapintat vezérlé. Mit pedig beható értelme egyszer helyesnek, igaznak ítelt, ahhoz vasjelleme rndíthetlen szilárdsággal ragaszkodók. Azon mély, erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át s makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, míg értelmek, meggyőződésük a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járula, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesítők őt a vezérletre. Míg az ellenzék zászlaját a felső házban ő lobogtató, alig adta a főrendi ellenzék példáját,

hogy valamely párttag az előleges határozattól eltérőleg szavazott volna. Csak egyszer kísérte ezt meg Eötvös József a vallási kérdésben; de baja eléggé meg is gyült miatta. De nem csak összetartani tudta ő a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: faradhatlan volt az ő buzgalma pártja gyarapításában és mind annak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdeméül rovandó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számában és erkölcsi erejében. Batthyáni különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a szív húrjait rezgésbe, hullámozásba hozzák, szenvedélyeket keltenek s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantasia, mind orgánumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyűsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerűséget becsülte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de cél gyanánt, személyes tekintetből soha sem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje és bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, úgy lefelé is daczolni a véleménynyel, mely, bár népszerű volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő sohasem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződéseivel.

A főrendi ellenzék majdnem kizárólag független regalistákból állott; a királyi tisztviselők s a püspökök hivatalosan a kormány zászlói alá lévén sorakozva. Még a főispánok közül is csak egyet számíthatni szorosán véve az ellenzékhez, Perényi Zsigmond ugocsai főispánt; ki miután néhány elébbi országgyűlésen az alsó tábla szabadelvű követői közt foglalt volt helyet, most a főrendeknél, pártjának, mint a közügyekben jártas, higgadt fontoló értelmiség, kellemdús szónok, legkitűnőbb s tekintélyesebb

egyéniségeihez tartozott. Az ellenzékiek első sorában állott ezen gyűlésen még Széchenyi István is, a reformok e nagy hatású megindítója. Aggodalommal kezdé azonban már koronként észrevenni, hogy maholnap neki is nyakára nő az ellenzék. Az ifjabbak közül, kik jelenleg először vettek részt a törvényhozásban, s Batthyánival a párt megalakításában közremunkáltak, különösen Eötvös József és Teleki László, utóbb is fontos szerepeket játszandók, vonták magokra a köz figyelmet.

Mind a ketten, bár jellemökre nézve igen különbözők, azon fényes egyéniségek közé tartoznak, melyekre a genius félreismerhetlenül reányomta a maga bélyegét. Eötvöst, ki már kora ifjúságában fellépett vala az irodalom mezején, most, ezen országgyűlés megnyíltakor, bár még alig haladta meg életének 26-ik évét, leggenialisabb írói egyikének ismerte s ünnepelte a nemzet. „Véleménye a fogház javítás ügyében“, kivált pedig a „Carthausi“ című regényes költemény, melyek elseje külön röpiratként, második a „Budapesti Arvízkönyv“ kötetében jelent meg, egy tündöklő lángész szüleménye. A „Carthausi“, mely a külföldön is élénk figyelmet ébresztett és sok magasztalást szerzett neki, Byroni szellemet tüntet fel előttünk, mely az lij világot rajzolja és bírálja, a társadalom nagy kérdéseit, a vallást cs szabadságot, a családot és nevelést, az osztályok szellemét s irányait, mély lélektani felfogással tárgyalja. A pbautasia rendkívüli gazdagsága mellett oly fellengző világnézetet fejteget, oly dús a meglepő s mindig helyes, mindig való reflexiókban, hogy szinte nehéz meghatározni, mi nagyobb az íróban: a költő-e vagy a philosoph?¹⁾ A jelen

¹⁾ E remek művet alig jellemezheti találóbban a műítészet, mint Pap Endre következő versei, melyeket csak azért közlünk, mivel egyszersmind az író egyéniségét is festik:

Báratnak könyve, kár, hogy nem regény:
De nincsen benne egy szó költemény.

országgyűlés őt egy új oldalról, mint mélyen taglaló, meglepő fordulatokban s találó hasonlatokban dús, nem annyira a szenvedély heve által elragadó, mint az előadás alaposága által meggyőző, szépsége, képeinek költői varázsa által igéző szónokot tűntette fel. De még többször találkozandunk e kitűnő egyéniséggel.

Teleki László jellemével is jobb alkalmunk lesz alább az események pillanatában részletesebben megismerkednünk. Itt csak röviden említjük őt, mint a főrendi ellenzék egyik legbátrabb, legelhatározottabb előharczosát, kit ingerlékeny heves vére soha sem hagyott kimaradni a párttusákból. Beszédeit, melyek rögtönözve többnyire jobban sikerűitek, mint midőn a szólásra előleg lécszűle, általában mély felfogás, sebes ész, éles logika jellemző. Dialektikája senkinek sem volt erősebb az övénél a főrendek közt. Lényegileg polémiái szellem, a vitatásba rendszeren csak akkor elegyedett, midőn az ellenzék véleménye a conservatívek által megtámadtatott; és ilyenkor sajátosságai közé tartozék különösen, hogy midőn ellenfele állításait, érveit, mint szokása volt, élesen bonczolgatá, annak véleményét oly ügyesen tudta élére állítani, szélsőségre vezetni, hogy az rendszeren képtelenséggé' vált az ő taglaló kése alatt. Az éles, csípős szóharcz őt több ízben véres párbajokba bonyolítá; ő azonban ott is bátran kiállott a mezőre; minek aztán az lett következménye, hogy ellenfelei igen óvakodtak vele összekötni, kinek a lovagiasságról, sérelemről, becsületről oly kényes fogalmai voltak.

A főrendi ellenzéknek, mely mindjárt eleinte körülbelül harminczöt tagból áll vala, gyors megalapultát és szo-

E századunknak életírása,
A társadalom jajkiáltása,
Nagy műveltségünk kétségbeesése.
Itt van korunknak egész szenvedése,
Melynek számára nincsen boldogság,
Mert fáj nekünk a fenálló világ.

ros összetartását igen elősegítette az Ellenzéki Kaszinó, melyet Batthyányi néhányad magával épen e célból alkotott. Kebelébe fogadott e társalgási kör minden elvrokont, úgy a követi, mint a főrendi karból; minél fogva az a két házbeli ellenzékot szorosabban egybeolvasztotta, s tanácskozmányi helyül is szolgált az egyetértés eszközésére. Ezen egyesület kebeléből a politikai rokon- és ellenszenvek mindinkább átterjedtek az országgyűlési közönség egész társalgási életébe; még a nővilág is két táborra szakadt, melyek aztán teremeikbe s vigalmaikba is átvitték a politikai színezetet. A nők beavatkozása a politikai élet kérdéseibe természetesen nem kissé nevelte a harcz szenvedélyességét.

A nők, kik a számukra nyitva álló külön karzaton az üléseket szorgalmasan látogatók, a szavazások ellenőrzésében nem voltak hanyagabbak, mint magok a pártvezérek. De ha ennél fogva néha szemére lehetett is lobbantam az ellenzéki pártiaknak, hogy nyert szavazataik egynémelyüket asszonyaik ígéző szemeinek köszönhették: szintoly méltán lehetett vádolni a kormány pártját, hogy némely szavazatát lélekvásárlás által pénzen szerezte. Ezen országgyűlés folytában ugyanis szokásba jött vala, mi aztán később még nagyobb mértékben gyakoroltaték, hogy a kormány némely kérdésben, midőn a rendek táblájának igen nagy ellenzéki többségét a főrendi ház conservativ többségének nagysága által akarta ellensúlyozni; vagy attól tarthatott, hogy a főispánok függetlenebb s e miatt a két párt közt hullámzó töredéke, netalán az ellenzékkel szavazván, a kormánypárt többsége kétségessé válik, — a kormány, mondom, a vitatás idejére több oly, vidéken lakó szegény regalistát csődített be s látott el napdíjjal, kik vagyontalanságuk miatt állandóig nem voltak jelen a törvényhozás székhelyén. A boszszús közönség ezeket „öt forintos mágnásoknak“ nevezte el.

A pártoknak e szervezkedési készülétei közt megérkezett június 6-ka, az országgyűlés ünnepélyes megnyitásának napja, mit V. Ferdinánd király személyesen hajtott

vége. A kir. előadások három tárgyat foglaltak magokban: újonczállítást a nem sokára elbocsátandó, kiszolgált magyar ezredbeliek pótlására; a katonaság élelmezésének s beszárlásolásának czélszerűbb szervezését; és a Duna szabályozását, mit a múlt év pusztító áradásai égető szükséggé tettek.

A korona ezen indítványai ellen senkinek sem volt, nem lehetett kifogása; a két utolsó pontot a nemzet maga is elintézve óhajtó látni. A múlt évek alatt mindazáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrve, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat. Magok az utasítások is kötelességévé tették számos követnek, e sérelmek orvoslását szorgalmazniok minden egyéb előtt. E sérelmek közt legsajgóbb volt az, mely a szabad szó miatt történt elítéltetések által a szólásszabadságon ejtetett. Az ellenzék tehát, ha szíve hajlamát követheti, kétségkívül a szólásszabadsági sérelmet fogta volna minden más előtt tárgyalás alá. Minthogy azonban e kérdésben a többség, mint említettük, az utasítások szerint a kormány részén állott: az ellenzék vezérei eltökélték magokat, mindaddig halasztani e kérdést, míg az utasítások némely megyékben megváltozván, erre nézve is sikerümmül többséget nyerniük. Szerencsájükre támadt nem rég egy új hasonló sérelem, melyre nézve, minthogy utasítása nem volt a követeknek, a maga többségét kétségtelennek tarthatta az ellenzék. Szentkirályi Móricz, Pest megye követe tehát már a június 8-kai kerületi ülésen bejelentette az új nagy fontosságú sérelmet, mely a követválasztási szabadságon s képviseleti függetlenségen ejtetett az által, hogy megyéjének másik követe gróf Ráday Gedeon, mint közkezeset alatt álló egyéniség, a megjelenéstől a kormány által eltiltatott. Kéré a rendeket, fordítanak figyelmüket minde nek előtt az országgyűlés kiegészítésének kérdésére; mert oly esetben, midőn a megye által szabadon választott követ

a megjelenéstől a kormány által eltiltatik, az országgyűlés csonka lévén, törvényesen nem munkálkodhatik. A rendek egész súlyában érzék e sérelem fontosságát, mely a szabad követválasztási jogot s képviseleti függetlenséget veszélyeztető; s azonnal végzésül mondák ki: hogy míg a sérelem a kormány által tényleg nem orvosoltatik, s míg e múlt országgyűlésen felterjesztett előleges sérelmekre, valamint azokra is, melyek a nyilvánosságot és szólás szabadságát illetik, a kormánytól kielégítő válasz nem érkezik, addig sem a királyi előadások, sem más tárgyak felett nem fognak tanácskozni. E végzéssel az országgyűlésnek iránya lön elhatározva.

A királyi személynek, Szerencs}' I s t v á n, ki a házban elnökösködék, a legközelebbi országos ülésben minden erejét megfeszítő, hogy c végzést eltöröltetvén, a kir. előadásokat fogadtassa el a tanácskozások első tárgyául. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőtök a nemzetre származó hasznokat; emlité a bizodalmit, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől; előadó, hogy a politikai foglyok szabadon bocsáttatását is csak engedékenység, mérséklet s a kormány kívánatainak teljesítése következtében lehet remélni. De ilyféle érvek nem hogy csillapították volna, hanem még inkább szítogták a tüzet. A rendek közül többen a pesti sérelem mellett bele ereszkedtek a szólás-szabadságon ejtett régiebb sérelembe is; és mint alább tüzetesen elő fogom adni, keserű kikelések hallatának a kormány ellen, hogy miután a kényuralom érdekében több hazafit törvénytelenül elítéltetett, másokat alap nélkül kereset alá fogatott, már a képviseleti függetlenséget is veszélylyel fenyegeti.

Két napig folyt a heves tusa a kérdés felett: vájjon a kerületi ülés értelmében a pesti sérelem terjesztessék-e fel mindenek előtt; vagy a kir. előadásokkal kezdessék meg a tanácskozás? A kir. személynök számtalanszor felszólalt, hogy ama kerületi végzést ostromolva, hol a királyi

előadások tárgyalásának szükségét fejtegetve. Erőködéseiben minden módon támogatók őt a conservatív párti követek is; de mind hasztalan. Az elnök végre is kénytelen lőn kimondani a határozatot: hogy mindenek előtt a pesti sérelem tárgyában intéztessék felirat a kormányhoz; ez után pedig a szólás szabadságán ejtett sérelmek, továbbá az erdélyi részek visszakapcsolásának elmulasztásából eredt sérelem, s végre az 1836-ki előleges sérelmek terjesztésének fel a királyhoz; s míg ezek nem orvosoltatnak, a rendek mindaddig semmi más tárgyat nem fognak tárgyalni.

A felirati javaslat, mely ezután a pesti sérelem tárgyában a főrendekhez átküldetett, ott is nem kevesebbé heves vitákat idézett elő. Az ellenzék bátran megkezdő a tusát; de a conservatív párti nagy többség gr. Desczffy Aurél fényes szónoklatai által indítatva, nem engedte tanácskozás alá vétetni a feliratot s azt oly válaszzal útasítá vissza, hogy miután az 1790-ki 13-dik t.-cz. rendeleté szerint mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók: azokat haladék nélkül felvételni kívánják.

A magyarázat, melyet a főrendek az említett törvény értelméről adtak, nem kevesebb ingerültséget, mint aggodalmat ébresztett az ellenzékben; m'ert a nehézség, melyet a főrendek e magyarázat által a tárgyalások sorozatára nézve előgördítettek, következményeiben szintoly veszélyesnek látszék, mint maga a kormány által okozott sérelem. Ezen értelmezés szerint a kormánynak mindig hatalmában állott volna az országgyűlést, a kir. előadások tárgyalása után azonnal berekeszteni, a nélkül, hogy a nemzetnek csak időt is engedne, felterjeszteni a maga panaszait s kívánatait. Így ama törvény rendeletének másik része, mely szerint a sérelmek is minden országgyűlésen orvoslandók, megsemmisítették s a törvényhozó kar oly testületté vált, mely csak azért hívatik össze, hogy a fejedelem parancsait átvegye s azokból törvényt alkosson; nem pedig

hogy szabadon tanácskozva, s fejedelmével a törvényhozási-
iján osztozva, munkálja a haza boldogságát.

A rendi tábla ellenzéke tehát, szorosán emez alkot-
mányos elvből indulván ki, a tárgyat egy második, tüzetese-
sen fejtegető erélyes üzenetben szorgalmazá a főrendeknél,
hogy a pesti sérelmet illető felirat minden egyebek előtt
terjesztessék a király elébe. A főrendek többsége azonban
az alsó házi határozat ama záradékának, hogy e sérelem
orvoslata előtt semmi más tárgyalásba nem ereszkedik, egy
megtörhetlen daozot vetett ellenébe; melynél fogva e má-
sod ízben sem akarta tanácskozás alá venni a felirati ja-
vaslatot.

Ily módon, mindig egyenlő sükeretlenséggel, de egy-
szersmind növekedő ingerültséggel, több hétig váltá egy-
mással üzeneteit a két tábla, midőn a mind keserűbökké
váló viták közt júl. 28-káról egy királyi leirat érkezett az
ország rendéihez; melyben ő felsége, a feliratot megelőzve,
kijelenté, hogy a megyéket képviselőjük függetlenségében
korlátolni, s a szabad követválasztási jogot sérteni egy-
általjában nem szándékozik.

E fejedelmi kijelentés enyhítette ugyan nyugtató Ígé-
rete által a rendek aggodalmait; de a pesti követ megje-
lenését tiltó rendeletet vissza nem vonván, a sérelmet még
nem orvosolta. A rendek többsége tehát, azon általános ki-
fejezésekben szerkesztett királyi ígéret által a nemzet jogait
kellőleg biztosítva nem látván, azután sem sztiut vala meg-
sürgetni a főrendeket: vennék tárgyalásba a pesti ügyben
készült felirati javaslatot, s ne akadályoznák tovább a nem-
zet legsúlyosabb sérelmeinek a király elébe terjesztését. Hogy
mindazáltal a főrendeknek az engedékenységbeír jó példát
adjanak, kijelentek nekik, hogy készek a kir. előadásoknak
a katonaság éllemezését illető második pontját tanácsko-
zásba fogni; üzenetükhöz pedig egy feliratot kapcsoltak,
melyben ő felsége megkéretnék: közölné az országgyűlés-
sel azon adatokat, melyek az újonczok szükségének fölfe-

dezését illetik, úgy szinte azon terveket s előmunkálatokat, melyek a Duna szabályozására vonatkoznak. E felirattal mindazáltal a rendek kapcsolatosan az előlncges sérelmeket is felterjeszteni kívánták.

Ezen eszélyes módosítás végre némi győzedelmct szerzett a rendek állhatatosságának. A főrendi többség, mely eddigelé oly ridegen kívánta vala minden más előtt tárgyalatni a királyi előadásokat, maga is érezni kezdő, hogy ba az említett 1790-ki 13-dik t.-cz. felállított értelmezésétől el nem áll, eljárása azon, minden alkotmányos kormányformának lényegét képező elvet támadja meg, mely szerint a törvényhozás hatalma a fejedelem és nemzet közt meg van osztva. Erezni kezdők a főrendek, hogy ama törvénynek általok eddig vitatott érteménye azon következtetést vonja maga után: „hogy — mint egy beszédében IJatthyáni Lajos monda — az ország rendei minden diétán multhatatlanul a királyi előadásokat kötelesek minden más előtt tárgyalni akkor is, ha a követek fele az országgyűlésre megjelenéstől erőszakosan eltiltatnék; akkor is, ha a regalisták nagyobb része meg sem hivatnék; akkor is, ha a szabad szó csak erkölcsi erőnek, nem pedig törvényes szabadságnak lenne jele; akkor is, ha száz éves sérelmeink mindig Inában várnák inessziásukat; akkor is, ba az országgyűlés a kir. előadások bevégzésével a király tanácsnokai által azonnal bezáratnak.“ A hosszú heves vitáknak tehát az lett végre az eredménye, hogy a kormánypártnak amaz, annyi országgyűlésen keresztül oly makacsei vitatott alkotmányellenes elve, mely szerint „minden diétán mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók,“ valahára megdöntetett. A főrendek elismerték, hogy az 1790-ki 13-dik t.-cz. helyes értelmezése szerint, a kölcsönösség és tanácskozási szabadság elvénel fogva jogában áll a nemzetnek, a kir. előadások előtt is tárgyalni s felterjeszteni a maga sérelmeit. Abban mindazáltal még sem akartak megegyezni, hogy a jelen

esetben a kir. előadásokra vonatkozó felirattal kapcsolatosan terjesztessenek fel az előleges sérelmek.

A főrendek ezen engedményét elég fontosnak látták a rendek arra, hogy magok ismét egy Jépéssel közeledjenek feléjük. Elhatározták tehát elejteni végre a pesti sérelmet, mely magokra nézve is mind nyomasztóbbá kezdett válni. Egy zsákntezává lett az, melyből nem nyílik kimenet, s szükségkép vissza kell térni. Egyrésről a rendek ama határozata, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mindaddig semmi más tárgyalásba nem ereszkedhetnek; más részről a főrendek eltökéltsége, a fölratot e tárgyban keresztül' nem bocsátani, teljesen lehetlenné tette a megoldást. A rendek tehát, nehogy az országgyűlést e miatt minden eredményétől megfosztva lássák, közéletat választanak: Rádayt követségéről lemondásra bírván, a sérelmet tényleg megszüntették. Midőn azonban az ellenzéki többség a követválasztás szabadságának további vitatásával felhagyott, egyszersmind ünnepélyes óvást tett a jövőre nézve ezen alkotmányos jognak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen, s határozottan kijelentette: hogy a nemzetnek e szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez s törvényes gyakorlathoz különösen az 1832/6-ki országgyűlésnek senki által kétségbe nem vont azon példájához, mely szerint Balogh János, bár hűtlenségi perbe fogatott, Barsnak mégis követe maradt, szorosán ragaszkodik. Es midőn ezt szeptember 18-án kelt zenetekben a főrendeknek tudtál adták, kijelenték azt is, miképen látván, hogy a szólás-szabadság feletti tanácskozások még hosszúra terjedhetnek, azon reményben, hogy az egyesség ez iránt is létesülni fog, a szólásszabadsági sérelmet a kir. előadásokra vonatkozó felirattól hajlandók elválasztani. Ezentúl már csak némi csekélyebb nehézségek késleltették még egy ideig a felirat elküldését, melyek végre eloszlatván, a kir. előadásokra vonatkozó első felirat október 31-én az előleges sérelmekkel együtt valahára felterjesztett.

Ugyanazon tárgyak valának ezek, melyeket már az elébbi országgyűlések történelmében, mint előleges sérelmeket, említettünk, s melyeknek főbbjei a következők: Erdély és Galiczia visszakapcsoltatása; a magánosok pénzbeli viszonyainak, a mennyiben azokat az 1811-ki államfinancz-bukás megzavarta volt, igazságos rendezése; a só árának, mint közvetett adónak, meghatározását illető nemzeti jog helyreállítása; az egyházi javak törvénytelen megadóztatása; a katonai végvidék polgári állásának alkotmányos rendezése stb. De — említsük mindjárt itt — ezen alkalommal sem lett sikeresebb a felterjesztés. A kormány arra csak az országgyűlés végnapjaiban válaszolt; s válasza most sem volt kielégítő, az orvoslatot különféle ürügyek alatt most is megtagadván.

Mi alatt a pesti sérelem szőnyegen forog vala, a szó a törvényhozási nyilvánosság kérdése is élénken foglalkodtatá mind a két ház tagjait. Mi elébb is emezt illeti, már a múlt országgyűlés alatt is sokáig, de sikertelenül sürgették a rendek egy országgyűlési hírlapnak megelőző vizsgálat nélküli kiadhatását. Jelenleg ismét köziének e tárgyban a főrendekkel egy törvényjavaslatot; melyet azonban ezek felterjeszteni most is vonakodtak, okúi adván, hogy e tárgyat csak akkor lehetend eligazítani, midőn a sajtó kérdése egész kiterjedésében fog tárgyalatni. A rendek e tüzetes tárgyalásra is hajlandók voltak ugyan; de míg ez megtörténhetnék, addig is létesíteni kívánták az országgyűlési hírlapot. Hogy tehát ebben könnyebb szerrel czélt érhessenek, Batthyáni Lajosnak, a főrendi házban tett indítványa szerint, egyelőre elégeltek egy oly hírlapot is, mely minden vitatkozó czikkek kizárásával, egyedül a nyilvánosan elmondottak hű előadására szorítkoznék.

A rendi ház többsége ez értelemben meg is készíté az üzenetet a főrendekhez. Midőn azonban ez üzenet jun. 21-kén az országos ülésben szőnyegre került, és Szerencsy

kir. személynök, azt ostromolva, egyebek közt mondaná, hogy azt azért is mellőztetni kívánja, mivel belevág a számos törvények által elismert előleges censurába: egész vihar támadt a rendek házában. Többek közt Klauzál Gábor, Csongrád megyei követ, egy szintoly heves, mint alapos rögtönzésben megmutatván, hogy a most divatozó censurának a törvényekben semmi nyoma, — s annál fogva c jogot a nemzet magának tartotta fel —: az elnök amaz állítása ellen, mintha a censura törvényes volna, ünnepélyesen tiltakozik, s óvását a jegyzőkönyvbe is felvételni kívánja. Feláll erre az egész ellenzéki többség, s egy hangos „Mindnyájan 1“ felkiáltással Klauzál óvását a ház végzésévé emeli. Hasztalan erőlködik aztán az elnök érvényt szerezni a maga állításának; hasztalan ösztönzi a conservatív pártiakat is a maga támogatására: mindössze is csak két követ szollal fel a censura védelmére; a többiek valamennyien az óvást pártolják, s az üzenetet is átküldetni határozzák a főrendekhez.

A főrendek azonban a nyilvánosságnak nem barátai, az üzenetben foglalt szerény kívánatot is ellencztték. Voltak köztük is többen, kik a személynök példája után, nem kételkedtek állítani, hogy a kormány, bár az iránt törvény nem rendelkezik, a megelőző censurát teljes joggal gyakorolja; sőt a szabad sajtó elvét általában is megtámadták. Ennek következtében, bár csak mellékesen, mind a két házban heves vitatások fejlettek ki a sajtó általános szabadságának kérdésében. A főrendeknél azok ellenében, kik a censurát jogosan létezőnek állítani nem átallák, Batthyáni Lajos, — miután alaposan megmutatta, hogy mind azon jogok, melyek a kormánynak törvény által át nem adattak, alkotmányszerűleg a nemzet sajátjai maradtak, melyeknek gyakorlatában tehát ezt jogosan nem is lehet korlátozni, — azon kérdést intézte a censura bajnokaihoz: „vájjon nem szégyenlenek-e a censura paizsa alá vonulva, oly menedékhez folyamodni, mely a védelmet honfitársaik legnagyobb

résztől egy oldalúlag megtagadja; önmagokat pedig csak azon paizszsal védheti, mely megöl a gyáva firkászok csoportja, mint biztos rejtőkből, lövi szét a fegyvertelenekre üzetett nyilait?“

De mind hasztalan: a főrendek nyilvánosságtól iszonyodó többsége az ellenzék ama szerény kívánatát is meg hiúsította. És így, mivel a sajtó kérdésének tüzetes tárgyalása annyi egyél) fontos tárgyak mellett, ezen országgyűlés folytában, idő hiánya miatt szőnyegre nem kerülhetett, az országgyűlési szabad hírlap ügyét sem lehetett kivívni. Annyi haszna mindazáltal mégis lett a sajtószabadság vitatásának, hogy a kormány tanácsosnak látta némileg megtárgítani a közvélemény által oly hangosan kárhozottat censura korlátáit. Megengedte a hírlapoknak, hogy mind a kerületi, mind az országos ülésekről kimerítőbb tudósítást adhassanak; sőt egész beszédeket is közölhessenek; de — mi e kormányengedményt különös színben tünteté fel — a szónokok megnevezése nélkül. Azonban e kicsinyes korlátozás mellett is nagy hasznára vált a közügynek az ellenzék által kivívott engedmény; mert ennek következtében az eddig nyilvánosságra vagy épen nem, vagy csak mint a múlt országgyűlésen, Kossuth írott lapja által, igen szűk körben, jutott kerületi ülések tanácskoznányai is, — mik pedig, minthogy a kérdések azokban hányattak meg részletesen s döntettek el, épen a legfontosabbak valának — a nemzetnek ezentúl bőségesen tudomására estek.

A kerületi ülések e fontossága indítá a rendeket mindjárt a gyűlés elején arra is, hogy miként az országos, úgy e kerületi ülések tárgyalásairól is rendes naplót vezessenek. E határozat következtében mind a gyorsírók, mind a nyomtatás iránt megtétettek a kellő intézkedések. A kormány azonban ebben is gáncsokodék; a nyomtatást a bár törvénytelen, de tényleg fennálló censurái szabályok és gyakorlat szerint meggátolván. A sajtó szabadságán ejtett ezen újabb sérelmet

is hasztalan igyekeztek a rendek felterjeszteni a királyhoz; a főrendek számos üzenetváltások után sem egyeztek meg a rendek feliratai javaslatában; s így a kerületi napló nem is létesült az országgyűlés alatt.

Szerencsésebbek voltak a rendek ama követelésükben, hogy a főrendi tábla köztanácskozásairól is vezetessék nyilvános napló. A felszólítást, melyet ez iránt a főrendek hez intéztek vala, az ellenzékieken kívül Dessewffy Aurél, Lonovics József püspök s több conservatívek is pártolták.

A fiatal conservatív pártiak, értelmiségük s ékesszólásuk tudatában általán véve óhajtják vala, hogy szellemi tehetőségeik, erkölcsi súlyok nyomai mennél nagyobb nyilvános ságra jussanak. A főherczeg nádor azonban egyáltalában nem volt pártolója a naplónak, mely elnöki eljárását tete mesen megnehezítendő s korlátolandó vala. Az eddigi szokás szerint, melytől, mint fentebb megjegyzők, csak kétszer — a valláskérdés és a pesti állandó híd tárgyában — tért el a múlt országgyűlés alatt, ő nem számítá, hanem az országzászlós hivatalnokainak s a megyék főispánjainak nyilatkozatai szerint, mérleglé a szavazatokat. Mivel pedig e szokást, a napló által előidézendő nyilvánosság mellett folytatnia többé nem lehetett, s kénytelennek látá magát, — ha csak féltékenyen őrzött népszerűségét kockáztatni nem akarja, a szavazatokat ezentúl minden kérdésnél számítani: alattomban minden módon ellcnzé a napló létrejöttét. De végre az, Batthyáni Lajos erőteljes felszólalása következtében a diéta vége felé valahára mégis életbe lépett.

A pesti sérelem elintézésében csak azért volt engedékeny a rendi ellenzék, hogy a szólásszabadság s e miatt elítéltek vagy perbe fogottak ügyében annál biztosabban czélt érhessen. A szólásszabadság jogának teljes kivívására azon meggyőződés ösztönző az ellenzékét, hogy e jog szabad gyakorlata múlhatatlan feltétele szintűgy az alkotmányos szabadságnak, mint a nemzeti kifejlődés és haladás ügyének; s mind addig sem a nemzet politikai független-

sége, sem a személybátorság biztosítva nincs, míg azon eljárás, melyet törvényszékeink a Lovassy, Kossuth, Wesselényi s mások ellen indított közkeresetekben követtek, s az elvek, melyeket hozott ítéleteikben felállítottak, a kormány által vissza nem vonatnak. E fontos kérdés tárgyalását tehát a rendek már a Ráday-ügyben folyt viták alatt megkezdették.

„Már a múlt országgyűlésen 1836-ki június 22-én gyászos szózat hangzott e teremben, átrezgő a hon széles téréit — így kezdé meg a vitatást e felett a június 24-kei ülésben egy ellenzéki követ. E szózat a szólás eddig gyakori ott szabadsága felett hangzott, sujtólag és életbe vágó-kig egyszersmind; mert először lőn kárhóztatva a szabad szó, mely 1834-ki dec. 4-én, Szatmár megye közgyűlésén, a megyei követeknek adandó utasítás felett, egyik nagy érdemű hazánkfia, b. Wesselényi Miklós által alsó néposztályaink ügyében emeltetett. A másik gyászszó szintén e teremben hangzott el a szabad szólás felett, midőn Bars megye követe, Balogh János, országos ülésben mondott szavaiért Wesselényivel együtt hűtlenségi perbe vonatott. Ugyanakkor történt az is, hogy egy megye azért, mert közérdekű tárgyban utasítását többi testvéreivel közölte, királyi biztosság alá vettetett. És az akkor országosan egybegyűlt rendek, a szólás szabadságát az alkotmány védpaizsának tekintve, felszólaltak s ő felségét a súlyos sebek orvoslása s az alkotmány függetlenségének fentartása végett egy feliratban akarták megkérni; de e felirat a főrendek ellenszegülése miatt e tárgyban váltott tizenhét üzenet után sem juthatott a fejedelem színe elébe. A rendek a szólásszabadsági sérelem orvoslásának alapját a múlt országgyűlésen vetették meg: ott kell tehát most kezdenünk, hol akkoron végződött.“

Három hosszú napig folyt ezen első tárgyalás alkalmával az érdekes vita, gazdag a fájdalom sajtolta éles nyilatkozatokban s keserű kikelésekben a kormány s kivált

a törvényszékek ellen, melyek a kényuralom készsleges eszközüül szolgáltak. Sokan nemcsak a törvénytelen ítéleteket megsemmisíttetni, hanem a hivatalukkal visszaélő bírákat is feleletre vonatni kívánták. A conservatív pártiak, nehogy a szenvedélyek még inkább felfokoztassanak, magok sem tagadták ugyan, hogy hiba követtetett el; de a birói függetlenséggel megférhetlennek látták a bírák feleletre vonatását s csak azt javasiák, hogy a könyek mielőbbi letörlése, a foglyok kiszabadítása végett kérelem jidéztessek a királyhoz; a jövőnek pedig ilynemű történetek ellen biztosítása végett új, a régieknél világosabb törvények alkotassanak. Az ellenzék azonban sem kegyelmet kérni nem akart, hol jogot vélt követelhetni/ sem új törvényt nem hajlott alkotni oly tárgyban, hol a régieket, ha pontosan megtartatnak, elégségeseknek látá. De a bírák feleletre vonatását s az Ítéletek megsemmisítését sem kívánta a többség, s végre is oly feliratban egyezett, meg, melyben mind azok, mik a szólásszabadság tekintetében sérelmesek, előadatván, őszinte nyíltsággal jelentessék ki: hogy a felhozott esetek felette sérelmesek, s a birói Ítéletek törvénytelenek; mert az 1791-diki 12-dik t.-cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható, s a bíróságok csak a törvény szerint, nem pedig az ellen mondatnak ítéletet. Bizodalommal kérják meg ennél fogva ő felségét, hogy az előszámlált sérelmeket orvosolni, azoknak következményeit teljesen megszüntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztosítani méltóztassék. Hogy pedig a főrendek, kik a múlt országgyűlésen a szólásszabadság sérelmét a trónhoz feljutni tizenhét üzenet után sem engedték, meggyőzessenek, miképen a rendek most e tárgy eldöntésétől függesztik fel az országgyűlés eredményét: a felső táblához intézendő üzenetükben ezen kérésre is kiterjesztendőnek határozták ama záradékot, hogy míg e sérelem orvosolva, a perek megszüntetve, az elítéltek

szabadon bocsátva nem lesznek, mind addig semmi más tárgyálásba nem fognak ereszkedni.

Az ellenzéknek azonban még egy kemény tusát kellett vala vívni a júl. 3-kán s 4-kén lefolyt zajos országos ülésben, hogy a kerületi ülés e határozatát fenntartsa. Mivel az elnöklő kir. személynök a kormánypártiakkal minden erejét megfeszíté, hogy a kir. tábla eljárását a kérdés-ijén forgó perekben igazolja: az ellenzék részéről még sokkal hevesebb kikelések, keserűbb vádak hallattak, mint a kerületi ülésben, e főtörvényszék ellen, mely nem igazolható vádak alapján a szólásszabadság nagy sérelmére ítélte el a vádlottakat. És midőn a kir. személynök előadó, hogy csak mérsékleti s a kormány iránti bizalom s engedékenység folytán remélhető a foglyok szabadon bocsátása, maga Deák is úgy nyilatkozott egy nagy hatású beszédben. hogy „bár senki keble nem vérezhet inkább, mint az övé, ha visszatekint a legközelebb történtekre; de kötelességének érzi, keble fájdalmát a közérdeknek, a haza boldogságának feláldoznia, s biztosítást szereznie küldői s a haza számára a szólásszabadság iránt. A baráti érzelm feláldozásával is kinyilatkoztatja tehát, hogy míg e nemzeti sérelem orvosolva nem lesz, addig az ellenzék semmi más tárgyba nem avatkozhatik.“ A kir. személynök a második napon kénytelen lón ugyan, a többség értelme szerint, végzésül kimondani, az elébbi határozat fentartását; de az országos ülést, melyben a tárgy feletti tanácskozás folytattnék s az illető felirat és üzenet megállapíttatnék, július 5-én megtartani elmulasztó; s midőn a rendek hozzá e miatt kérdést intéztek, azon okát adá a gyűlés elhalasztásának, hogy a nádor, mint az országgyűlés törvényes elnöke, figyelembe vévén némely tegnap mondott, a főtörvényszékek ellen oly keserűen kikelő beszédeket, azokról elébb kimerítő tudósítást kíván s tanácskozni akar.

E körülmény újra felháborító a kedélyeket, Hertelendy Károly, Zala követe, egy heves beszédben tagadta,

hogy joga volna az elnöknek a függő tanácskozásokat félbeszakasztani; a naplóba ez ellen óvást kér igtatni; s mivel a gyűlés csak azért halasztotta el, mert a mondott beszédek nem tetszettek, az esetet, mint a szólásszabadság-új sérelmét, külön felirat által kívánja a trón elébe vitetni. A többség ezt nyomban határozattá is teszi; de mielőtt az foganatba vétetnék, a kerületi elnökök, Nagy Pál indítványa szerint, a nádorhoz küldetnek, tudtára adni, hogy a rendek, bár teljes tiszteletben tartják az elnöki jogokat, de a függőben lévő tanácskozások félbeszakasztását jogául el nem ismerik: kérik tehát őt, tartassa meg az országos ülést. A követség azonban tagadó válaszzal tért vissza. „Mi a dolog formáját illeti, — monda a nádor — az országos ülések megtartása, elhalasztása s félbeszakasztása kétségtelen elnöki jogaihoz tartozik; a dolog lényegét illetőleg pedig, mivel némely beszédek által a kir. tábla megsértett, s e tábla a törvényhozó test kiegészítő része: elnöki kötelessége lévén felügyelni, hogy jogaiban csorbulást senki ne szenvedjen, mielőtt a gyűlést folytattatná, a mondottak felett tanácskozni kíván.“

Csak július 12-én derűit fel teljesen az országos ülések elhalasztásának oka. A nádor elnöklete alatt vegyes ülésben egy kir. leirat olvastatott fel, melyben ő felsége kijelenti, hogy az 1790-ki 12-dik t.-cz. értelme szerint, királyi tiszte által felhíva érzi magát, roszalni ama kifejezéseket, melyekkel a júl. 3-ki s 4-ki ülések folytában a királyi táblát megillető tisztelet megsértetett; egyszersmind inti a rendeket, hogy a kitűzött tárgyalási rend szerint minél gyorsabban tanácskozzanak. De alig hangzók el a feddő szózat, Pázmándy Dénes, Komárom megye követe szót kér, s a leirat ellen s az országgyűlési rendtartást illető (1625: 02. és 1723: 7.) törvények értelmében óvást tesz; mit a rendek köz felkiáltással elfogadván, az irományok közé tétetni határoztak.

Ezen előzmények után senki sem remélhető ugyan, hogy a főrendek minden ellenvetés nélkül elfogadják a szólásszabadság kérdésében hozzájuk átküldött felirati javaslatot; de azt még sem várták a rendek, hogy a főrendi többség a sérelmet okozott kormányrendeleteket s a törvényszékek eljárását helyeselje; a kormány jogairól és a birói hatalomról pedig oly elveket állítson fel válaszában, melyeknek ösvényén, minthogy a kormányi és birói kettős önkényre vezetnének, egyesülést a két tábla közt sem reményleni, sem óhajtani nem lehetett. E válaszban egyébiránt a főrendek arra szólíták fel az alsó házat, hogy melőzve az elvek vitatását, panaszló felírás helyett egyszerűen esedezzenek ő felségénél az elítéltek szabadon bocsátásáért; aggodalmak megszüntetése végett pedig a fenforgó kérdésekről új törvényt alkossanak.

A főrendek többségének ezen, kényuralniat pártoló válasza nagy ingerültséget ébresztett a rendek ellenzéki többségében. Ok ugyan örömmel alkottak volna új törvényeket, melyek a nemzet legszentebb alkotmányos jogait s minden szebb kifejlés feltételeit, a szabad szólást, nyilvánosságot és személybátorságot biztosítsák; de ily törvények alkotására mind addig, míg a kormány elkezdett sérelmes rendszerét folytatta, míg a főrendek a birói s korinányi hatalomról ily absolut irányú, kényuralmi elveket vallottak, semmi remény sem lehetett. És e tekintetben, ily körülmények közt, csaknem gúnyt foglalt magában a főrendek üzenete. De ha mind ez máskép volt volna is: egy új törvény alkotását, — mi magában még koránt sem orvosolta volna a fenálló törvényeken ejtett sérelmet, a rendek egyáltalában nem tartják vala elégségesnek. Meggyőződve voltak, hogy a nemzetet nem újabb és újabb törvények felhalmozása, hanem egyedül az erkölcsi erő, mely fenálló törvényeinek szentségét tiszteletben tartatni tudja, képes biztosítani önkény ellen. Következéleg úgy vélekedőnek, hogy önmagok csökkentenék a törvények e tiszteletét, ha

a helyett, hogy a fenálló törvény sérelmének orvoslatát sürgetnék, csak újabb, szintoly könnyen megsérthető törvényt alkotnának. Mindennek előtt tehát a sértett törvény tekintélyének helyreállítását, s a sérelem minden következeinek megszüntetését látván szükségesnek: egy erélyes és kimerítő üzenetben fejték ki nézeteiket mind azok iránt, mik e tárgyat általánosan, s mik különösen azon elveket illeték, melyeket a főrendek többsége a bírói hatalomról s a kormány jogairól felállított. Felhordtak ez üzenetben minden érvet s okerőt, mit e tárgyra nézve a törvény betűje s az alkotmány szelleme magában foglalt. Megmutatták különösen, hogy pusztá szóval, bár mily szabad legyen is az, rendőri fenyítésre méltó tiszteletlenséget igen, de hűtlenséget elkövetni egyáltalában nem lehet. Mert, minthogy régiebb törvényeink s alkotmányunk szelleme szerint a király tanácsosai felelősek; s a király és kormány ennél fogva külön politikai fogalmak: mind az, mi szóval a kormány ellen mondatik, nem a királyt, hanem, a kik által kormányoz, tanácsosait sújtja. És minthogy a tanácsosok kormányeljárása felett a nemzet ellenőrködési joga kétségbe nem vonható: büntetni lehet ugyan a szabad szó-lás által elkövetett vétket birsaggal; — a minthogy azt törvényeink valóban huszonnégy ezüst girával rendelik is büntetni: de hűtlenség vádjá alá ily vétek soha sem eshet-vén, „notapert“ semmi esetben sem vonhat maga után.

Ily értelemben szólott az ellenzék a felső házban is, midőn ott a rendek ezen üzenete tárgyalatott. „Kezünkben — úgy monda egyebek közt Batthyáni Lajos, — kezünkben a törvényt, sziveinkben pedig jogunk helyességé-nek tudatát hordván, kívánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgálai ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mind azt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyít, bizodalmát el-fojtja, ragaszkodását gyöngíti, sőt magát az ország nyugal-mát is felháborítja Ha urok dicsősége inkább szívükön

fekszik, mint önmagok status quo-ja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsék el magokat a trón mögé; annál kevésbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek. . . “ Hasonló eréllyel szólalt fel Széchenyi I s t v á n is, kit egyébiránt ellenzési túlságról vádolni, senkinek sem juthatott eszébe. „Bajaink okát — úgymond — én nem annyira az emberekben, mint heterogen összeköttetésünkben találok, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs. De épen mert ez így áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtelen épségben tartanunk fenn: úgy a kormánynak is tiszte volna és érdekében is állana, ha velünk összhangzásban akar élni, alkotmányos kifejlésünket őszintén elősegélni. Ezt azonban nem cselekszi; mit csak az által is sajnosán tapasztalunk, hogy ezen országgyűlésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk Íratni fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát, hogy a külföld közvéleményét iparkodik ellenünk gerjeszteni. Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket a diéta alatt azon érzéssel valók kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor, megvallom, forrott ereimben a vér. Az vala a többi közt egy sora ezen ingerlő czikkeknek, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhúzni, s vége volna az ország egész privilegiált arisztokratiai részének. Valóban gyönyörű modor az összebékéltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége'. Ha visszatekintünk Mária Terézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kor eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hódítója kísértetbe akará hozni nemzetünk fejedelméhez vonzó hűségét: akkor tán mi is mondhattuk volna:

csak bizonyos zsilipet kellene felhúzni, és ----- a méltóságos főrendek értik, mit akarok mondani. De honunkban egyetlen bűnös sem találkozott, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említhetek; egyúttal kijelentvén, hogy minékünk magyaroknak sem kikopott fizetett poéták ¹⁾, sem vándorló herczegek¹⁾ tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket fejedelmünk és honunk iránt teljesítsük . . . „A kormány valamint felhagyott minket elnémetesítő eszméivel, úgy hagyjon fel minden összeolvasztási szándékaival is; mert ezt többé nem eszközölheti. Meggyilkoltathatunk talán; de a tőlibi ausztriai tartományokkal egybeolvadni soha nem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk-e? Én nem hiszem. Nemzetünknek jövője van; ilyest pedig, ha nemzetet illet, egyesek vágy-egyes combinatiok meg nem semmisíthetnek,“ stb.

De a főrendi tábla a keblebeli ellenzék s a rendek czáfolhatatlan okoskodásaira sem engedett. A kormány nem akarta bevallani követett rendszerének törvénytelségét; a főrendi többség tehát, mely a kormánynyal szoros kapcsolatban állott, a sérelem orvoslatának eszközlését már az első lépésben meggátolta. És így folytak a viták hónapokon keresztül. Minden hazafi szorongató aggodalom közt várta a kétes jövődő kifejtését; mert lassanként azon fokra jutott a dolog, hol megállapodni nem lehetett többé; s vagy a kormány- kényuralmi rendszerének, mely a törvényt megsértette, kellett megváltozni, s a törvény tekintélyének a perek megszüntetése, s a foglyok szabadon bocsáttatása

¹⁾ Érti Zedlitz német költőt, ki ez időben, a bécsi kormány meghagyása szerint, az augsburgi „Allgemeine Zeitungéban e czím alatt: „Pia desideria“, bár a jóakarát palástja alá burkolt, de igen ellenséges szellemű cikkeket írt a magyar nemzet elleu.

²⁾ Itt meg Pókler-Muszkau herczeget sújtja, ki miután Magyarországon néhány nap alatt keresztül utazott vala, felhívatva érezé magát, kétségtelenül a Pécsben vett sugallatok következtében, több hírlapi cikkben R e c i p é-eket írni az ország meggyógyítására.

által helyreállíttatni; vagy győzni a kényuralmi rendszernek, — minek következtetéseit egyelőre kiszámítani nem lehetett. A rendek ennél fogva állhatatosan sürgették az orvoslát követelő felirat felküldését. De a főrendek megátalkodása sem volt csekélyebb; s a vita mindinkább enyésző reménnyel folyt az ellenzék, mondhatni, a nemzet részéről, miután a magában csekély szánni conservatív párttal az egész nemzet közvéleménye s óhajtása állott szemben.

Az ügy ezen állásában nehogy az országgyűlés célja végkép meghiúsúljon, a főherczeg nádor mindenkép Ugyekezett a két tábla közti ellentétet kiegyenlíteni. Első lépésül kísérletet kívánt tételni a főrendi tábla által az iránt, vajjon nem volnának-e a rendek arra bírhatok, hogy a foglyok megkegyelmezése és szabadon bocsátása iránt egyszerű kérelmi feliratot terjeszzenek fel ő felségéhez? A kísérletet Majláth országbíró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu conservatív párti vezérek is melegen pártolták; minek következtében a főrendek egy üzenetökben kijelentették: miképen készek megegyezni abban, hogy az országgyűlés, felhagyván a sérelem panaszlásával s a szólásszabadsági elvek vitatásával, a szenvedők, foglyok és bepereltek mellett kérőleg szólaljon fel. „És a legbuzgóbb részvétnek meleg érzéke, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak a rendeknek is arra, — úgymond szép követjelentésében Deák Ferencz, — hogy a szenvedők sorsát enyhíteni, az elveszett szabadságot nekik visszaszerezni, s őket a hazának visszaadni minden úton igyekezzenek. De egy szentebb és nagyobb kötelesség állott előttök, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelmeiknek el kellett némulni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt . . . Egyes polgárok sorsának enyhítésére a nemzet jussait oda nem adhatták; s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatni véteknek tartották még akkor is, midőn annak fentartásához a reménynek utolsó szikrája

is elenyészett; mert úgy vélekedőnek, hogy a mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként odavet, vagy gyávaása elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet.. A nemzet sérelmeinek panasz - lása helyett kegyelemért esdekeln, annyi lett volna, mint a történeteket tetteleg helyeselve, vétek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzeti jogok árán szerezni nekik szabadulást. Ilyen áron szabadúlni kínosabb lett volna nekik is a szenvedésnél.“ A rendek e véleményét erélyesen támogatták a főrendi ellenzék szónokai is a felső házban. „Az igazság és honszeretet azon vértanúinak, — úgymond egy hosszú beszédében egyebek közt B a 11 h y á n i L a j o s — kik önszabadságukat hazájuk igazaiért oly dicsőén feláldozták, tartozunk azzal, hogy tekintsünk arra is, vájjon megörvendeztetné-e őket a szabadság, ha oly áron kellene azt megváltaniok, minő tőlünk kívántatik? Nem válnék-e nekik az édes szabadság keserű fájdalommá, ha arról kellene meggyőződniük, mikép az avval vásároltatik meg, hogy a nemzet megtagadja azon elveket, melyeknek kivívására ők legbecsesb idejüket szentelték, jóllétüket feláldozták s életüket kockáztatták. Lépjen élőkbe ama számkivetett Regulásunk, (Wesselényit érti, kinek, mint tudjuk, a kormány megengedte, hogy fog-sága idejét súlyos szembaja miatt Graefenbergben tölthesse) és kérdezzük őt magát! De hiszen van-e köztünk csak egy is, ki nem volna meggyőződve, hogy ezen „honáruló“ készebb leend említett szellemi elődjének sorsát túrni, mintsem hogy életének éltető elemét, a szabadságot, nemzete szabadságával váltsa meg.“ De mind hasztalan; a főrendi többség tágitani egyáltalában nem akart.

Így folytak a viták és üzenetek még hosszú ideig a sliker minden reménye nélkül; mert valamint a főrendek ellenzésükben nem lankadtak, úgy a rendek sem álltak el ama határozatoktól, hogy míg e sérelem orvosolva nem lesz, mind addig nem bocsátkoznak az újonczok megajánlásának tárgyalásába. E feszült viszonyok közt végre a nádor egy

újabb kísérletre határozta el magát, hogy lengvé tegye a megfeneklett ügyet. Magához hívata Deák Ferenczet, s azon feltétel alatt, ha a rendek az újonczügy tárgyalását megkezdik, megígéré neki, hogy kieszközli Bécsben a foglyok szabadon bocsátását. Deák elfogadta a feltételt, s az Ígéret gyors teljesültének reményében a rendek meg is kezdtek valahára az újonezok tárgyalását. E mellett azonban üzeneteiket is folyton váltogatták a főrendekkel a szólásszabadsági sérelem felett. A cél mindazáltal most sem éretett el.

Miként a rendek s főrendi ellenzékiek érvei, sürgetései s kérelmei, akként sikeretlenek maradtak a főherczegnádor lépései is, melyeket a nehéz kérdés megoldása végett tett. A főherczeg meggyőződve, hogy a nemzet köz kívánatának pártolása népszerűségét, melyre, mennél inkább haladt a korban, annál féltékenyebb lett, igen emelendi: hogy a meddő vitásokat valahára óhajtott végre vezesse, Ígérete szerint meg is tette Bécsben a közbenjárást. A kauzellár pártolá őt, de erélytelenül; Cziráky miniszter és Somsick államtanácsos ellenben azt minden módon ügyekeztek meggátolni; s így a közbenjárás stikeretlen maradt. Más részről a conservatív párt tagjait is egyenként ügyekezett engedékenységre hajlítani. De ezeknek határozott utasítása volt Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajoljanak, mivel remélni lehet., hogy a rendek állhatatossága, miként a múlt országgyűlés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifáradand. Nem is mulasztá el a kormány mozgásba tenni a csábításnak, ármánynak s vesztegetésnek minden nemeit, hogy az ellenzéki többséget a rendek tábláján leolvaszsza. A követeket, kiknek utasítása tág magyarázatot engedett, kormányügynökök törekedtek körülhálózni és szavazatuk megváltoztatására bírni. Azon megyékben, melyek e tárgyban határozott, semmi alkut nem engedő utasítással látták volt el követeiket, a főispánok s más kormánypártiak mindent elkövettek, hogy a megyét az utasítás e pontjának megváltoztatására hajlandóvá tegyék. A fon-

dorlatok nem is maradtak mindenütt sikeretlenek. Több megye, attól tartván, hogy az országgyűlés különben egészen eredménytelenné válik, többé kevésbé módosította eredeti utasítását. És így történt, hogy a rendi táblának ama záradéka, mely az országgyűlés elején akként vala felállítva, liogy a rendek e sérelem tényleges orvoslatáig más tárgyról még csak tanácskozni sem fognak, idő haladtával több ízben változást szenvedett, s a pótlék-utasítások által mind szőkébb korlátok közé szorítottatott. Eleinte csak oly egyes tárgyakat vettek ki a rendek e záradék alól, melyeknek c gyűlésen bevégzését a nemzet közkívánatával egyezőnek tudták. Majd beereszkedtek a királyi előadásokba is, de nem oly rendben, mint előterjesztettek; hanem a Dunaszabályozásra vonatkozó harmadik pontot vették tárgyalásba, úgy mindazáltal, hogy a főrendekhez a sérelem orvoslata előtt ez se küldessék át. Utóbb még összébb szorítva a záradékot, azt határozták, hogy a bevégzett tárgyak tanácskozás végett áttétessenek ugyan a főrendekhez; de a királyhoz ne terjesztessenek fel sanctio végett. Mennél tovább folyt a két tábla közt a vitatkozás, annál nagyobb reménye támadt ilyképen a kormánynak, hogy a többség végre a rendeknél is megbukik. Ezt várta, erre számított a conservativ párt is a főrendeknél. Hasztalan kiáltott fel egy beszédében 15 a t t h y á n i L a j o s: „Neveink becsületére kérem és szólítom fel a főrendeket, ne speculáljunk mi a végre bekövetkezhető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyűlésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkosságunkat, a mostani ivadék gyalázatát s a jövő kor átkát. Örülünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig feltartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámitásunk vezetett... Ne vágyakodjunk tovább oly győzedelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat,

melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene.“

De a főrendi többség nem hagyott fel számításával a rendek ellankadására. És valóban, mind nagyobb aggodalom szállható meg a hazafiakat, hogy, miként Deák monda, — a kitűrni nem tudás átka még súlyosabb csapással is sújthatja a hazát; hogy annyira el fog lankadni a sükeretlen küzdésben kifáradt nemzeti buzgóság, miszerint a többség végre eláll a felírás lényegétől; vagy oly módosításokat tesz benne, melyek által a sértett törvények melletti buzgó felszólalás pusztá kérelemmé válandik; s ekkép a nemzet Önmaga dúlja fel legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott.

Az országgyűlés tizedik hónapjában a sokszor módosított záradéknak csak azon utósó romja állott még fenn, hogy az újonezok iránt kelt országos végzés mind addig fel nem terjesztetik, míg a sérelem tényleg orvosolva nem lesz. A kormány ekkor, hogy a közvéleményt az országgyűlés eredménytelenségének félelme által bírja engedékenységre, márczius 14-én kelt leiratában kihirdette az országgyűlés berekesztésének határnapját; e mellett pedig a megyékben is megkettőztette buzgalmát, hogy az utasításokban kedvező módosítást eszközöljön ki. A csel hatott. Bár mennyire küzdött is Deák még néhányad magával a rendek állhatatlansága ellen: a záradék ismét megcsonkított; s a mi eddig oly formában állott fenn, hogy az újonezok iránti országos végzésnek felküldése a sérelemnek ne csak felterjesztésétől, hanem tényleges orvoslatától legyen felfüggesztve; s így annak ereje ne csak a főrendek, hanem a kormány ellen is szolgáljon: a legújabb pótló utasítások következtében akként módosított, hogy az újonezok addig meg ne ajánltassanak, míg a felirat a főrendek által fel nem eresztetik. Az üzenet, melylyel a rendek e végzése a főrendeknek tudtál adatott, már a huszonkettedik volt e tárgyban. S midőn az a felső táblán tár-

gyalás alá, került, a főrendi ellenzék mindent elkövetett, hogy a záradéknak e végromját megmentse, s a többséget a felirat elfogadására s felterjesztésére hajlítsa. De ez semmit sem kételkedék már, hogy az oly gyöngye lábbon álló ügy megdöntésére még csak egy lépés kívántatik a kormány részéről: engedni tehát most sem valónak hajlandók.

E lépés nem sokára meg is történt. A nádor a tapasztalt nehézségek után sem szűnt meg Becsben közbenjárni az amnestiáért. Erélyesen pártolók őt ebben Majláth országbíró, Dessewffy Aurél és Jósika Samu is. Dessewftytól sarkalva végre Metternich is hajolt Wesseléni és Lovassy megkegyelmezésére; de KosSuth amnestiáját Czirákyvat és Somsickesal együtt ő is ellenző. A kormány azonban, mielőtt ezt hivatalosan tudatná, biztos akart lenni a maga célja iránt. Hogy tehát a rendeket a szólásszabadság ügyében megnyugtassa, s ekkép eddigi makacs ellenzésüket megszüntesse, márcz. 24-én egy leiratot intézett az országgyűléshez, melylyel a király, a hosszú vitatásokba mintegy közbeszólva, a felírást megelőzte, s a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását Ígérte. Beismerte a király azt is, hogy a szólásszabadságot az ősi alkotmány is biztosítja; nem különben, hogy azt, ki a törvénytörvényes szabadságán túl lép, a törvény rendes útján kell feleletre vonni; a bírói hatalom törvényes függetlenségét pedig úgy felülről mint alulról kérdés alá sem lehet venni.

A főherczeg-nádor e leiratot vévén azonnal magához hívatá Deák Ferenczet, s érzékenyen előadván neki a maga országos szolgálatait hosszú nyilvános pályáján, buzgón kéré őt. bírná arra a rendeket, hogy a még fenálló záradéktól is elállva, feltétel nélkül terjesztenék fel a bevégezett tárgyakat. Tudatá vele egyszersmind, hogy a kormány kész, szabadon bocsátani a foglyok közül Wesselényit és Lovassyt, Kossuthra nézve azonban fentartani kívánja az Ítéletet. Deák azonban válaszoló., hogy az ellenzék csak ő fensége azon biztatására bocsátkozott az újonczok tárgyalásába, bögg“ a foglyok kivétel nélkül szabadon bocsát-

tatnak; ők tehát ettől semmi módon nem állhatnak el. A főherceg ezt nagyon zokon vette s közölte Deákkal, hogy Metternich herceg később még erőszakhoz is nyúlhat, mintsem hogy egészen teljesítse az ellenzék kívánatát; midőn pedig látta, hogy a rendíthetlen hazafi e fenyegetésre sem tagit, megígérte végre, hogy újabban is írni fog Lajos és János főhercegeknek, kik a kormánynál legtöbb befolyással bírtak.

Mi a kir. leiratot illeti, az abban kifejezett elvek meggyeztek ugyan a rendek nézeteivel, s ha a király, ezekből kiindulva, a pereket megszünteti, s az elítélteket szabadon bocsátatja: a rendek is megörvösölve látták volna a sérelmet, bár a leirat nem bocsátkozott is ki mind azon sérelmekre, miket a rendek felterjeszteni óhajtottak. De mivel mind ez nem történt: a sérelmeket, melyeknek következései folyvást fenálltak, azon elvek pusztá kijelentése által nem lehetett megszüntéknék tekinteni. Miért is a rendek, eddig vitatott nézeteikhez szorosán ragaszkodva, huszonháromszor is felszólították a főrendeket, ne gátolnák tovább a sérelem felterjesztését.

A kérdés ezen utolsó stádiumában a főrendi ellenzék még egy végső tusában kísérte meg, engedékenységre bírni a conservatív pártot. „Ha méltóságtok az alkotmányos elvek kívánatainak megfelelni akar, — úgymond a tárgy feletti utolsó beszédében a párt vezére, Batthyáni Lajos — most már kötelességekké vált engedni, ha mindjárt tiszta meggyőződésből maradtak is az eddig követett ösvényen . . . Minden két táblás alkotmánynak szellemében fekszik a felső táblának azon kötelessége, miszerint még meggyőződése ellenére is csatlakoznia kell az alsó táblához, mihelyt világosan látja, hogy a nemzet nagyobb részének rokonszenvét s véleményét nem képviseli; és csak ily engedékenység előzheti meg a korona és törvényhozás közti összeütközést, mely oly veszélyessé válhatnék a hazára. Csak ezen pillanatnyi lemondás a vétőről, melyet mint több más, úgy a mi alkotmányunk is, csak belátásuk s hazafiságukban bízva,

enged a főrendeknek,... oldja fel őket a legiszonyúbb felelőség alól, mely őket terhelné, ba a kormány, mint már gyakran, engedve a hatalom kísértéseinek, oly lépéseket tenne, melyeknek következtében a gyermekek vére folyhat az apák politikai bűnei miatt.... Kezeskedik-e Méltóságtok azért, vájjon nem fog-e bizonyos esetben ismételtetni az 1823-ki év, s nem fognak-e teljesedni azon fenyegető szavak, melyeket e helyen nem rég ejtett egy magas tekintély, elárulván ez által, hogy, ba még tiszták volnának is a kezek, a batalommali visszaélés eszméje mindazáltal már megfogamzott?. .. Szűnjék meg tehát valabára Méltóságtok a kormányt minden áron védelmezni; gondolják meg, hogy a királyi kiváltságokért túlvitt buzgalmokkal mind azon arisztokráciák által követett úton járnak, melyek ily módon mind magokat, mind a királyságot tönkre tették: *parce qu' ils étaient plus royalistes que le roi . . .* “

A főrendi többség mindazáltal annak tudatában, hogy ez az utolsó ostrom, mely ellene intéztetik, akként magyarázván a kir. leiratot, hogy abban mind az amnestia, mind a jövőre szóló biztosítás befoglaltatik, most sem engedett az ellenzék sürgetéseinek. A rendek tehát, meggyőződván, hogy a két tábla közti egyesülés lehetlen, s mi több, már a tárgy lényegének bukásától is lehet félniök, és bizván abban is, hogy a nádor a Deák Ferencznek tett Ígérete szerint valamennyi fogoly szabadon bocsáttatását kieszközlendi: czélszerűbbnek hitték, a záradékot megszüntetni s az általa megakasztott tárgyakat megindítani. Ennek következtében azon országos határozatok, melyekben a két tábla már megegyezett, a királyhoz haladék nélkül felküldettek; a szólásszabadsági feliratot mindazáltal, bár ezentúl záradék nélkül, továbbra is fentartotta a rendek többsége, határozottan kijelentvén, hogy az előadott sérelmekre nézve kifejtett elveikhez szorosán ragaszkodnak s azoknak fentartását s orvoslátuk kivívását a jövő országgyűlés buzgalmának adják át.

Az amnestia, melyet a conservativ pártiak az említett kir. leirat megérkezése óta eleve híreszteltek, april 30-kán végre leérkezett a főherceghez. E feletti örömeben a nádor tüstént magához hívatá Deák Ferenczet, hogy az örömhírt eleve is tudassa vele, kinek állhatatossága s bölcs vezérlete legtöbbet tön a nagy eredmény kivívásában. A főherceg másnap mindjárt kiliirdettetni szándékozott a leiratot. A bölcs hazafi azonban, mivel a leirat, bár teljes amnestiát ad, de a szólásszabadságot a jövőre bővebben nem biztosítván, a törvény sérelmét sem orvosolja teljesen, tanácslá a főhercegnek, hogy elállván a kihirdetéstől, egy vegyes ülésben csak élőszóval adja elő annak tartalmát. A főherceg hajlott a tanácsra s a május 1-én tartott vegyes ülésben egyszerűen tön jelentést, hogy a király april 29-én kelt végzése által megrendelte, hogy mindazon személyek, melyek a múlt országgyűlés kezdete óta politikai okok miatt perbe fogattak s jelenleg a rájuk kimondott büntetést szenvedik, teljes szabadságba helyeztessenek; a még folyamatban levő perek pedig megsűnjenek.

E jelentés május első napját a közönséges öröm és kiengesztelődés ünnepévé szentelte a nem sokára szétoszlott országgyűlésen szintúgy, mint az egész hazában. Az öröm annál tisztább volt, minthogy a szenvedő polgárok a hazának a nélkül adattak vissza, hogy szabadságukat elvek megtagadásával, nemzeti jogok feladásával kellett volna megvásárolni. Nevelte az örömet az, hogy az amnestia bízást annak jeléül szolgálhatott, hogy a hatalom törvényt s alkotmányt sértő kényuralmi rendszere megszűnt, s a törvények szelíd hatalmának uralma helyreállott; mert nem alap nélkül lehetett remélni, hogy a kormány Az országgyűlés folyamából meggyőződött, miszerint a veszélyes ingerültséget nem azok terjesztik, kik a józan haladás békés ösvényén a számos hiányokat pótolni, s az előítéletek és kiváltságok bilincseit lerázva, a nemzeti erőt munkásságra

ébreszteni, fejlődésre vezetni törekednek; hanem azok, kik a törvényszerű haladásnak természetes mozgását is veszélyes mozgalmaknak tekintve, a hatalom törvénytelen eszközeivel kívánják meggátolni. Remélni lehetett, hogy a kormány ekként meggyőződven, óvakodni fog jövőre a közvélemény szavát elfojtani vagy mellőzni s a nemzet bizodalmaival könnyelműlg játszani. A közös örömben szívesen megfeledeztek a rendek azon keserűségekről is, melyeket bennök a főrendek makacs ellenszegülése ébresztett, melylyel a nemzet közkívánatának a fejedelem elébe juthatását meggátolták. A kiengesztelődés, mely ennek következtében egy részről a nemzet s a kormány, más részről a két párt közt az országgyűlés végnapjaiban megtörtént, szebb jövendő reményével kecsegtette a hazafiak kebelét.

W e s s e l é n y i Miklós, midőn utóbb Graefenberg-hől szabadon visszatért, Kossuth Lajos, midőn budai börtönéből kibocsáttatott, diadalünnepélylyel fogadtattak a főváros lakosságától. Csak a spielbergi várbörtönből hazaérkezett Lovass László tekintete zavarta a köz örömet. A lángelkű ifjú nagy reményekre jogosított szelleme iszonyatos börtönének súlya alatt már fogsága második évében megzavarodott, s csak mint tébolyodott nyerhette vissza szabadságát. Sajátszerű volt a megtört lélek betegsége: bizonyos pontig megtartotta lángeszének világát; s míg nyugodt vala, mind írni, mind szólani igen ékesen tudott! a beszéd közben hevülő phantasiája azonban mind borzasztóbb képzeményekre ragadta megzavart szellemét, mikor aztán holtak lelkei, síri kísértetek gyötrék a szegény ábrándozót. Az undor, melyet benne a fogságában táplálatára nyújtott édelhetlen eledel ébresztett, azon szokást tette sajátjává, hogy két-három napig sem vett magához tápszert; midőn pedig aztán az éhség ösztönétől legyőzetett, bámulatosan sokat evett; de eltelvén, újra fogadást tett, hogy azután két hónapig nem

fog enni. Így nyomorog a szegény áldozat máiglan terhére magának s másoknak, a feldúlt életben.¹

A szólásszabadságon ejtett nemzeti sérelem a foglyok szabadon bocsáttatása s a perek megszüntetése következtében tényleg elenyészett ugyan; de mivel a követelt jog helyett csak kegyelem adatott, s a fejedelem a kormány bűnét, úgy mint 1825-ben nem vallotta be, a jog még nem lőn biztosítva a jövőre: a rendek sem állhatták el tehát, vitatott elveiktől. Letették ugyan a szabad szólás jogának kérdését, de azon határozott kijelentéssel, hogy kifejtett elveikhez, különösen a sérelmet részletesen tárgyaló második üzenethez, szorosán ragaszkodnak, s azok fentartását s teljes orvoslát kivívását a nemzet hazafiul buzgóságának, s a jövő országgyűlés gondosságának adják át. De bölékként nem is volt tökéletes a diadal: az eredmény mégis igen nagy fontosságúnak tekintendő. Mindenek előtt elis-

¹ Fentebb idézett szép költeményét így fejezi be róla Vachott Sándor:

Új élet, új zaj hatja meg fülét,
De ő a zajban mélán néze szét.
Ó nincs a földnek semmi oly kegye,
Mi már az ifjat boldoggá tegye!
Körötte sűrűn állnak társai,
Az árva honnak lelkes fiai.
Hévvél fogadják a szenvedőt,
Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
S köztök áll ő, testi lelki rom,
S kitör belőle a túrt fájdalom.
Ajkán a megnyílt szó eláradoz,
Tartalma elmét, szívet gyászba hoz,
Mi volt s mivé lőn! felsóhajtának.
Kik ajkiról bús szókat hallanak.
A kór beszédnek egy ép része van,
Az, mit honáról mond fájdalomban....
Reá a házban sem várt lelki bék,
Meg sem pihent, már elkíváncozók;
Magányt óliajta, hol térdére hullt
S imádkozásban éje, napja múlt. —

merve lón a király és kormány közti különbség, s ez által a régibb törvényeinkben kimondott kormányfelelősség elve is felélcsztett. És bár e felelősség, a dicasterialis igazgatási forma miatt, nem lett is oly tényleges, mint a parlamentáris kormányoknál divatozik, hanem inkább csak erkölcsi: mindazáltal ez is fontos vala az Ausztriával létező viszonyaink mellett, a nemzeti függetlenség és alkotmányos jogok jövődöbeli biztosítására. A közjog terén lefolyt kosszii viták alatt az alkotmányos fogalmak minden tekintetben tisztultak s erősödtek. És inig e viták közt az idővel szilárdítandó gyöngé oldal a reformpárt szemei előtt feltárult: a szabad szólás joga, a vitatkozás alatti folytonos gyakorlat által annyira megerősödött, miszerint a főrendek nem is mulaszták el egy üzenetökben kiemelni, hogy a megyékben s az országgyűlésen e tárgy felett elmondott beszédek eléggé bizonyítják, miképeu a szólásszabadság nincs megkorlátolva.

Ezen nyereseményeken kívül némi egyebekben is fontosak valának ezen országgyűlés eredményei; mert a közörömben a két tábla ezentúl szinte vetélkedök egymással az engedmenyekben: és bár a királyi előadások az egy Dunaszabályozáson s katonaelelmezésen kívül semmi reformot nem tűztek ki a tanácskozások tárgyául: magok a rendek számos fontos javítást kezdeményezének. Ezek közöl azonban rövidség kedvéért csak néhányat említendönk, melyek királyi szentesítést is nyervén, törvényekké váltak.

E javítások egyik legfontosbika volt a múlt országgyűlésen alkotott úrbéri törvények kiegészítése: a földesúr és jobbágy közti viszonyok bővebb meghatározása, s emez sorsának tényleges javítása. A múlt országgyűlés történelmében részletesen előadtuk, mily makacs ellenzést vetett a kormány s főrendi kormánypárt a rendek azon indítványának elébe, mely szerint ezek a jobbágyoknak az úri terhek és szolgálatok alóli örök megváltást törvényileg megengedni kívánták; mely keserü viták fejlettek ki e kérdésben a két tábla között; mennyi ármányos fondorlattal buktatta meg

azt végre a rendek tábláján is a kormány az utasítások megváltoztatásának kieszközlése által. Ezen kérdés volt forrása ama veszélyes meghasonlásnak, mely a nemzet s kormány közt kifejtett s több évek folytán oly súlyosan nehezedett a nemzetre; ez szolgált okául azon üldözéseknek is, melyeket Wesselényi szenvedett. Midőn a rendek a múlt országgyűlésen e fontos javítást indítványba tettek, a főrendek és a kormány oly módon ostromolták azt, mintha annak életbeléptetése az egész alkotmányt kiforgatná sarkai-ból. És most, mintha valamely bűverő működött volna, egyszerre elenyészve látszottak mind azon meggyőzhetetlen akadályok és nehézségek, mind azon hátrányok, melyekre a felső tábla és a kormány ellenzését a múlt diétán alapította. A törvényjavaslat most a főrendi többségtől is elfogadtatott; s a kormány sem ellenezte az elvet, csak a törvény szerkezete ellen tett némi kifogást. Pedig az ősiség, fiskalitás s mind ama jogi s birtokviszonyok, melyekkel a kormány s főrendi ház múltkori ellenzését indokoló, jelenleg is változatlaní fennálltak. Hogy mindazon aggodalmak, melyek miatt e törvény 1834-ben megbukott, 1840-ben, változatlan körülmények közt elenyészve látszottak, elég világosan bizonyítja, mily helytelen okokból, mennyire elvtelenül gátolá, hiúsítá meg néha a bécsi kormány, s annak előharczosa, a főrendi tábla, a nemzeti fejlődés legfontosabb kérdéseit! A szabad föld elvét, melyben nem rég demokratiai irányokat láttak, most annyi viharos jelenet, a közbizodalom oly veszélyes megrendülte után, egészen ártatlannak, sőt hasznosnak ismerve, nem ellenzették többé. A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leirhatlan örömnnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyűlési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: úgy most e törvény megerősítése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnestiánál is nem kevesbbé hatékony oka a nemzet őszinte ki engesztelődésének; mert

azt mindenki annak jelül tekintette, hogy a kormány nem akarja tovább ellenezni az ország korszerű újjászületését. A kormánypolitikának e kedvező fordulatát leginkább az új kancellár, gróf Majláth Antal és az új országbíró, Majláthi György, jó akaratának és igazságszeretetének tulajdonította a közvélemény.

Az új törvény által nem csak a különféle úrbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megengedett, hogy az egyes jobbágyságok szintúgy mint egész községek szerződés-képp megállapítandó öszvegen örökre megválthassák magokat, fennmaradván mindazáltal a földesúri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbági szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ez úttal egyszersmind a jobbágyság örökösödése is czélszerű törvénnyel lőn biztosítva.

Kétségbe sikertelenül a rendeknek keresztülvinni azon, már a múlt országgyűlésen is sürgetett törvényjavaslatot, miszerint a földművelőknek teljes személy- és birtokbátorságot kívántak biztosítani. A főrendi többség ugyan, mely a múlt ízben ezen javaslat ellen is oly megátalkodott macacssággal kelt ki, ezt most nem ellenzé; sőt Dessewffy Aurél eszközölése következtében maga indítványozta a rendek által nagy örömmel fogadott azon módosítást, miszerint e törvény védelme minden nem nemesre terjesztessék ki. A kormány mindazáltal, bár elvben szintén megegyezett, s a királyi leiratban ki is jelentette, hogy szíven fekszik mindenkit biztosítani önkény ellen: e tárgyat mégis a büntető törvények felvételének idejére halasztotta, mint a melyekkel az szoros kapcsolatban áll.

Miként ezen úrbéri törvények a jobbágyságot emelték egy lépcsővel felébb a jogok fokozatán: úgy a hitel- s váltótörvények, melyek ez országgyűlésen alkottattak, az ipart s kereskedelmet mozdították elő, a közhiteit emelték jobb lábba; a nemesnek, mint adósnak, eddig fenállott igazságtalan kiváltságait megszüntetvén. A 15-ik törvény, mely

az egész váltócodexet magában foglalja; a 16-dik, mely a kereskedőkről s kereskedésről, a 17-ik, mely a gyákról s végre a 18-ik, mely a közkereseti s részvényes társaságokról intézkedik, a kiváltságai által eddig a hitel s kereskedelem kárára körülbástyázott, sérthetetlen nemest, a hitelező irányában mind személyére mind vagyonára nézve a köztörvény alá vetette. E törvények tették le alapját, a jogok s kiváltságok szerint osztályokra szakadozott nemzetben, a törvény előtti egyenlőségnek, s egyengették útját általában a demokratiai elvek terjedésének.

E tekintetből a rendek táblája az izraelitákra is kiterjesztette figyelmét, s azoknak mind ama polgári jogokat megadni indítványozta, melyet az országnak más nem nemes lakosai élveznek. De a kormány e törvényjavaslatot, melyet már a főrendi többség is igen megnyirbált vala, csak nagy megszorításokkal akarta megerősíteni. A rendek tehát, nehogy e néposztály állapota még sulyosbba váljék s jövődő teljes emancipatiojának elébe még több akadályok vettessenek, a királyi választ egész terjedelmében nem fogadták el; hanem abból csak azon pontokat szemelték ki s iktatták törvénybe, melyek e néposztály sorsának javítására szolgáltak.

Mi a királyi előadások által kitűzött pontokat illeti: a kívánt 38 ezer újoncz, miután a rendek a kormány által az e végre leküldött katonai biztosok b. Lederer tábornagy és Rousseau ezredes nyilatkozatai folytán annak szükségességéről meggyőződtek, tiz évi szolgálatra azon feltétel alatt ajánltatott meg, hogy a kiállítás sorshúzás által eszközöltessék. S ekként eljeseen megszüntetett valahára azon önkényes és erőszakost katonafogdosás, mely míg annyi visszaélésekre nyitott volt kaput, egyszersmind árnyat is vetett a nemzeti életre. De a katonaság élelmezésére nézve az országgyűlés nem tudott megegyezni a kormánynyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bízott. Ugyanez történt a Duna szabályozásának tárgyára nézve is.

A választási és szólásszabadsági sérelmeken kívül még két, magában véve is fontos tárgy húzódott keresztül ezen országgyűlésen, melyek iránt nem kisebb hévvel folytak a többször megújult, hosszú viták, mint ama sérelmi harcokban. E tárgyak egyike a vallás, másika a városok törvényhozási állásának kérdése volt.

Említők, miként vetettek égő tiszket a gyúlékony anyagba, kevéssel az országgyűlés előtt, a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok inegáldását tiltó körlevelek által a nagyváradi és rosnyói püspökök. Bár a kormány az 1839-ki april 30-án kibocsátott leiratában, mint említettük, e püspökök egyházi rendeletét rosalta, s a főpapokat az 1791-ki 20-ik t.-cz. e házasságokat szabályozó rendeletének megtartására utasította; előre látható volt mindazáltal, hogy miután a nagyváradi püspök rendeletében kifejezett elveket más országok számos főpapjai, sőt maga a római szent szék is nyilván vallják, az adott példát többen követendik püspökeink közöl. Ha pedig a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok egyházi megáldásának tilalma közönségessé válik, a vallások viszonyairól szóló törvényeink szelleme megsértve leend; s a polgárok közt veszélyes háborgások támadhatnak. A rendek ennél fogva, miután e tárgy már is oly nagy izgatottságot okozott az országban, szükségesnek látták, hogy a törvényhozás e tárgy felett újabban is intézkedjék.

A vegyes házasságok kérdése mellett szőnyegre hozattak egyszersmind ama sérelmek és kívánatok is, melyeket a vallás tárgyában már az 1832/6-ki országgyűlés oly hosszan s mindkét részről annyi szenvedélylyel megvitattott, de akkor, a főrendek ellenzése miatt, a király eleiben nem terjeszthetett. Így tehát a vallási tárgy két külön kérdésre oszlott: egyik kizárólag azon sérelemre szorítkozék, mely a reversalis nélkül kötött vegyes házasság egyházi megáldásának megtagadásából származott; a másik általánosabban a lelkiösmeret szabadságára s a külön vallásfelekezetek

egymás iránti jogviszonyaira vonatkozott. Mind a két kérdésben hosszan, nem kis hévvel, sőt szenvedélyességgel folytak úgy az egyik mint a másik táblán a vitatkozások, melyeknek részleteibe azonban itt nem szándékozván beereszkedni, a vitatkozásnak csak főbb mozzanataira fogunk szorítkozni.

A vegyes házasságokat illetőleg: a rendek az egyházi áldás megtagadását, mi a feleket ily házasságok megkötésében számos esetben akadályozhatja, az 1790-ki 2(i-ik törvényczikk sérelmének tekintették, s annak orvoslása végett külön szándékoztak felírni a királyhoz. A főrendek többsége azonban e feliratban többszöri üzenetváltás után sem egyezett meg; hanem arra szólítá fel a rendeket, hogy miután e tárgy Bihar és Gömör megyéktől a királyhoz már úgy is felterjesztve létezik, a felirási javaslatról elállván, inkább a vegyes házasságok kötésére nézve gondoskodjanak oly rendszabályokról, melyek a különböző vallások elveinek megóvása mellett mind a vegyes házasságokat, az 1790-ki 2G-ik törvény rendelete szerint, minden akadály ellen oltalmazza; mind pedig az egyházi rendet a lelkiösmeretbeli erőtetés ellen biztosíthatják. Az érveket, melyekkel a főrendek e véleményüket indokolták, legvilágosabban ama beszédben találjuk kifejezve, melyet gróf Desseffy Aurél márczius 7-én, a közhelyeslés nyilatkozatai által kísérve, mondott el.

„Mélyen tisztelem én, úgymond, a nagyváradi püspök magas erényeit, hódolok céljai tisztaságának: de szabad legyen nekem az a kérdés, kellett-e szlikségkép, hogy megtörténjék az, a mi történt? Mikor maga a magyar egyház hozott be a törvény létesítésében egy bizonyos gyakorlatot; mikor ez a gyakorlat 50 esztendőn keresztül békés divatban létezett, mikor az országgyűlés ajtó előtt volt; mikor sem concilium valami újat fel nem állított, sem az egyház feje a magyar clerushoz különösen nem szólott,... szükséges volt-e a történt lépés azon vuleanicus tereumon,

a hol történt? . . . Most már hogy a kérdés előttünk fekszik, határozatnak kell íranta történni, nem prókátorosan vizsga szemmel keresgélve azt, kinek van igazsága kinek nincs? hanem státusemberrekként országosan, a jövőre tekintve s azt kérdezve: quid consilii? Hogy forog-e itt fenn törvénysértés vagy nem? azt a hazai törvényekből, és a különböző hatalmak kölcsönös határai s viszonyai iránti fogalmakból kell elhatározni. En azonban ezt az egész vitatási módot feleslegesnek, ezt az egész mezőt veszélyteljesnek tartom; mert nyg vagyok meggyőződve, hogy ez az egész kérdés meddő kérdés, azaz olyan, mely fejtessek meg bármikép, üdves síikért semmi esetre nem nyújt. Kétfélekép lehet csak erre a kérdésre felelni: igen-nel vagy nera-mel. Ha igen a felelet, ha sérelemnek állítatik a tett, oly valamire szólítjuk fel a kormányt, mit nem tehet; mert főkép a tegnapi nap (a clerus részéről történt nyilatkozások) után világos, hogy itten kényszerítés nélkül keresztültörni többé nem lehet. A kényszerítés pedig e tárgyban képtelen s erkölcsi lehetetlenség: az lévén minden szellemi ügyeknek természete, hogy mihelyt kényszerítés jó közbe, habár igazsága van is a kényszerítőnek, a közrészvét s az erkölcsi erő annak részére megyen által, ki a kényszerítésnek tárgya lón. Nem kedvezőbbek a következesek, ha n e m mel felel e kérdésre ezen főtábla. Mert tekintve azon ingerültséget, melyet a dolog az országnak egy nagy részében okozott; tekintve a rendek ezen tárgy feletti nézeteit, előre látható mind a kormánynak perplexitása ott, hol maga a törvényhozó test is különbözőleg látja a törvényt; előre láthatók a zavarok az országban, hol a törvényhatóságok a rendek nézeteire fognak majd támaszkodni; előre látható végre a káros visszahatas egy más, a két tábla közt még függőben lévő hasonnemű tárgyra nézve. Parlag tehát ez a mező, vagy legfelebb is töviseket terem. A sérelmi kérdést vitatni a mi magyar viszonyainkban igen czélirányos, valahányszor lehetséges az orvoslás, vagy az, hogy a kor-

mány a törvényt sértőt útba igazíthatja; de ily esetben, hol a sérelmi kérdésnek akármikénti megfejtése nem sikert, hanem csupán új és legyőzhetlen nehézségeket ígér, teljes séggel nem tanácsos. Nem lehet felejtetni, hogy ez európai kérdés, s hogy itt nem csak egy vagy más hazai törvények értelméről, hanem általában a különböző hatalmak korlátairól van szó, és hogy ha mi törvényeink mezején harcolunk, az egyház magát autonómiája körébe vonja vissza, s hogy mi ezen perben közte és köztünk bírói szerepet sikeresen nem játszhatunk. Nem a sérelmi kérdést kell tehát itt vitatnunk, hanem valami célirányos lépés által a fenyegető viszályokat megelőznünk . . . Azt kívánám tehát csak országosan kimondatni, miszerint óhajtani kellett volna, hogy az, a mi a nagyváradi püspök részéről történt, ne történjék. Jövendőre pedig abba a helyzetbe akarnám tenni a végrehajtó hatalmat, egy országos nyilvánítás által, hogy a célba vett eljárást közigazgatási úton eszközölhesse... . Megnyílnék így az út a kormány előtt a dolgot közmegelekedésre elintézni; ha e részben alkudozásoknak kellene előre menni az egyház fejével, azok is lényegesen könnyítettetnének. Azon számtalan nehézségek pedig, melyek különben, akár ismerjük a dolgot sérelemnek, akár tagadjuk annak sérelmes voltát, bizonyosan bekövetkezendnek, teljesen el lennének hártva.“ Végre azon meggyőződését nyilvánítja, hogy nagyobb és kényesebb collisio alig létezhetik, mint a mely ezen kérdésnek elhibázott eldöntése által az országot és az országgyűlést fenyegeti.

A conservatív párt vezérének ezen okoskodását, melyre a főrendi többség a fentebb említett üzenetet alapította, mély kormányférfiúi belátás vezette. Azon azomal helyzetben, melyet az egyház, a melynek csak a lelkiösmeretekre kellene hatalmát alapítani, az államban rendeltetése ellenére foglal el, s mely szerint ebben, az erkölcsi hatalom mellett, ennek kárára politikai hatalommal is fel van ruházva, alig lehet valami veszélyesebb a státusra, mint ha a polgári

hatalom viszályba bonyolódik az egyházzal. És a tapasztalás bizonyította, hogy ezen körülmények közt legtanácsosabb volt volna elfogadni Dessewffy véleményét; így azon keserű viszályoknak, melyek utóbb a politikai hatalom s különösen a megyei hatóságok és az egyházi kormány közt kifejlődtek, s a polgárok nyugalját annyira megzavarták, eleje vétethetett volna. A rendek azonban nem vélték annyira bizhatni a kormány őszinteségében és szabadelvűségében, hogy annak szabad kezet engedhessenek, a közigazgatás útján döntenek el ezen kérdést. A kormány' az országgyűlés előtt meglepő szabadelvűséget mutatott ugyan azon rendeletében, melyet a nagyváradai püspök körlevelére kibocsátott. De ki nem látta, hogy ezen kormányrendeletnek csak az volt rugonya, hogy a szólás és követválasztási sérelmek által oly nagy ingerültségben levő kedélyek viharát az országgyűlés előtt pillanatnyilag lecsendesítse s némileg kiengesztelje? Azon szövetség, melyben a kormányhatalom kényuralmi törekvéseinél fogva, az egyházi kormányval állott, s melynél fogva az ennek érdekeit, a jog és méltanyosság ellenére is, már oly sokszor pártolta, nem engedé a rendeknek remélniük, hogy a kormány e kérdésben, ha a törvényhozástól szabad kezet nyerne, pártatlanul intézkedjék. A rendek ennél fogva nem nyugodtak meg a főrendi többség üzenetében. Czélszerűnek látták ugyan, hogy az 1790-ki 26-ik t.-cz., mely a vegyes házasságokat a kath. lelkipásztorok által rendeli megkötetni, olyképen módosíttassák, miszerint azok jövőben mindig a vőlegény vallásán lévő lelkipásztor előtt s annak vallási szertartásai szerint köttessenek; és ezen módosítást be is iktatták a vallás tárgyában készített általános, alább közlendő, törvényjavaslatba. A vegyes házasságokat illető külön sérelmi felíráshoz mindazáltal tovább is ragaszkodván, annak felterjesztését állhatatosan sürgették. De a főrendi többség állhatatossága is hasonló volt annak ellenzésében. És így süker nélkül újultak meg több ízben e tárgy felett a mindig szenvedélyes

viták és ismételtettek az üzenetek. A főrendeknél egyebek közt Széchenyi István is, ki e kérdésben eddigelé hallgatott, előre látván, mennyire elmérgesednének a kedélyek, ha e sérelem nem orvosoltatik s az országgyűlés bezárása után a váradi püspök példáját a többi főpapok is utánozni fognák; és sejtván, e közingerültség mily hosszú időre hátravethetné a reformkérdéseket is, — az e felett folyt tanácskozások egyikében szintén hallatá tekintélyes szavát. „Az apostoli magyar király, így szóla egyebek közt, mindig meg tudta magát, constitutionalis nemzetével együtt, Kómanak supremáciájától óvni. A főméltóságú clerus status in statu soha sem volt, és soha nem is lehet; s a mily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme, annál összehöközőbb, annál tűrhetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztosítja, miként lehessen az idegen önkénynek alája vetve? Otven évig gyakorolta a magyar clerus a vegyes házasságokban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. 8 ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak kimaradásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyúljunk kebleinkbe s tegyük fel, hogy egy apa egybekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, hogy ő nem gátolja a házasságot: vájjon elfogjuk-e hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem; és valóban még csak átoknak kellene jöni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állításokról. — A torontálmegyei főispán a szőnyegen lévő kérdést nem hiszi az országgyűlés elébe valónak. Ezen, megvallom, nem csodálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne országgyűlés elébe való, mi a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb, inkább nem tartanunk országgyűlést, inkább egyenesen feladnunk az egész alkotmányos létet.“ — De a főpapság s a vele tartó többség előtt ilyféle érvek nem voltak oly súlyosak, hogy miattok

hajlandók lettek volna túladni a felekezetesség szellemén. E többség, véleményében hajthatatlan, mindannyiszor tagadó választ adott a rendek sürgetéseire; míg ezek végre, látván, hogy ezen országgyűlésen, melynek bezárása már ajtó előtt áll, célra nem juthatnak, a kérdést ezúttal egészen letették.

Több szerencsével vívtak a rendek a másik kérdésben, mely a lelkiösmeret szabadságát általában s a vallási felekezetek egymás iránti viszonyainak kölcsönösségét illette. E kérdésben azt a törvényjavaslatot vették fél újra a rendek, melyet a múlt országgyűlés alatt, a főrendek makacs ellenzése következtében, föl nem terjeszthetvén, akkoron hosszú viták után letenni kényszerítették; s így beteljesedett Beöthynek azon alkalommal mondott jóslata, hogy, „nem halt meg a leányzó, hanem csak alszik.“ A főrendek most ebben is engedékenyebbek lőnek, mint 1834-ben, mi leginkább a papi párttól független, elfogultságtól ment, valódi státusférfit tapintattal bíró Dessewffy Aurél hatásának köszönhető. Midőn a főpapok, s velük együtt négy vagy öt világi úr, mindig csak dogmákból, elavult törvényekből s tartományi határozatokból merítették a magok érveit; midőn a létező törvénynek egyes szavait, a szövegből kikapva, az egésznek szelleme ellenére idézgették; és a jog méltány és kölcsönösség igényeit egyházuk dogmáira nézve sérelmeseknek állították: Dessewffy e kicsinyes eljárásan magasan felülemelkedve, vívott a kölcsönösség elvei mellett, bár nem osztozott is egyébiránt mindenben az alsó ház szabadelvűbb nézeteiben. „Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyokról van szó, — úgymond egy jeles beszédében — minden kétségen kívül a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásos felekezetek érdekei jönnek összeütközésbe; akkor, ha az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvül a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs

egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s úgy szólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érethetik el.“ És midőn a kath. egyház némely szónokai rosszalák, hogy a protestánsok mindig újabb követelésekkel állnak elő: „Én azt tartom — úgymond Dessewffy — hogy a kath. ügy csak akkor fog erősen állani minden ostromok ellenében, mikor egyszer evangélikus atyánkfiaiunk megadtuk mind azt, a mit tőlünk igazságosan kívánhatnak. Az irántoki igazságnak határai azon ponton vannak, melyen túl a kathol. ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.“

A conservatív párt vezérének ezen érvei oly hatást gyakoroltak a főrendek többségére, hogy a kik pár évvel ezelőtt a rendek törvényjavaslatát makacsei ellenzik vala, most annak számos pontjait elfogadták; minek következtében főbb pontjai szerint következő törvényjavaslat terjesztett fel: A gyermekek mily vallásbani neveltetéséről eleve kiadott reversalisok érvénytelenek. A ki 18-dik életévéig evangélikus vallásban neveltetett, annak vallása kérdés alá többé nem jöhet. A vegyes házasságok, melyek bár egyházi megáldás nélkül, de kathol. pap jelenlétében köttettek, törvényesek. A vegyes házasságokból született gyermekek ezentúl atyjok vallását követendik. Az evang. templomoknak más vallásbeliek általi látogatása miatt, ha csalogatás közbe nem jött, az evangélikus papokat kereset alá fogni nem lehet. Katholikus gyermekek járhatnak evang. iskolába, csak a vallásban taníttassanak saját papjok által. Az evang. és kath. ifjúság minden megszorítás nélkül látogathat külföldi egyetemeket. Kath. szülék tarthatnak gyermekeik mellett evang. tanítókat, csak a vallásban nyerjenek oktatást kath. tanítótól. Az evangélikusok elemi iskolákat, hol szükségesnek tartják, mindenütt állíthatnak. Egyik felekezetbeliek sem köteleztetnek a másik felekezet papjai s tanítói díjazásához s templomépítéséhez

járulni. A köz hivatalok betöltésénél vallásra nem lehet tekintet. Vallás tekintete miatt birtok s lakási jog szerzésétől eltiltani, mestersége gyakorlatában gátolni senkit sem szabad. Ott, hol eddig elkülönözték temetőket nincsenek, a létező közös. A magyar ezredeknél evangélikus tábori papok is alkalmaztassanak, stb.

A főclerus minden erejét megfeszítette a vitatás alatt, hogy e törvényjavaslat ellen, mint egyébkor, úgy most is, többséget nyerjen a maga részére. De, miképen mondók, Dessewffy szabadelvűbb nézetei most diadalt arattak, s a világi főrendek közül alig csatlakoztak négy vagy ötnél többen az egyházhoz. A püspökök tehát lelkiismeretükre hivatkozván, a többség határozata ellen óvást nyújtottak be a felső háznak; s a reversalisokra nézve különösen kijelentették: „hogy a vegyes házasságok tekintetében a jövőre bár a világi törvény s hatóságok kötelezésének kellőleg meg fognak felelni, a házasság szentségének feladásánál mindazáltal oly módon járandnak el, miképen vallásuknak s egyházuknak jól értett s újabb időben ő szentsége által is állhatatosan védett elvei kívánják.“

A főrendi többség s a rendek táblája ezen óvást természetesen nem vehette figyelembe, s azt nem is tekintette máskép, mint annak egyszerű kijelentését, hogy a főrendi tábla kisebb része a többség által elhatározott törvénynek alkotásához nem járult. A törvényjavaslat tehát valahára mégis fölterjesztetett a királyhoz. De a kormány válasza, mely csak az országgyűlés végnapjaiban érkezett meg, nem elégítette ki teljesen az ország rendéit; mert, bár nem volt is tagadó, kitérőleg mellőzte a törvényjavaslat megerősítését, állítván, hogy a tárgy fontossága annak vég elhatározásához több időt kíván, mintsem hogy arra egyenes választ adhatna; gondoskodni fog azonban, hogy az minél előbb elintéztessék. A püspökök ugyanis, látván, hogy óvásuk sikertelen, nehogy a világi hatalommal olyféle kellemetlen összeütközésbe jöjjenek, minőnek külföldön a vegyes há-

zasságok tárgyában több példái merültek fel, tudtára adták a kormánynak, miszerint a viszály lehető kiegyenlítése véggett elhatározták kebelükből egy püspököt Kómába küldeniük. A kormány tehát megvárni szándékozott a pápával tartandó értekezlet eredményét, s válaszát e miatt a következő országgyűlésre halasztotta. A törvény meg nem erősítésének azon keserű viszályok lőnek következményei, melyek, mint látni fogjuk, az országgyűlés után, a vármegyék és egyházi kormány közt több éviglen folytak.

A másik tárgy, mely a vallási szólásszabadsági ügy mellett, mind hevesebben megújuló vitatkozások közt az egész országgyűlésen keresztül húzódott, a városok országgyűlési szavazatának kérdése képezte. Már az 1790-iki nemzeti mozgalmak idejében élénk visszahatás jelentkezett a városok kebelében a nemesség ellen azon korlátozás miatt, melynél fogva az összes polgári rend csak egy szavazatra szorítottatott az országgyűléseken. A városok polgárai akkoron nagy hévvel, sőt fenyegetőzve követeltek a magok számára méltányosabb s arányosabb részvételt a törvényhozásban. A királyhoz intézett egyes feliratukban készebbnek nyilatkoztak még alkotmányos jogaikat is annak kezébe tenni le, mintsem e megszorítást tűrni a nemesség részéről. E követelések e század első tizedeiben elcsöndesedtek ugyan; az 1825-ki ébredéssel azonban ezek is megújultak; s azóta nem volt országgyűlés, melyen a városok küldöttei mind erősbüdő követeléssel, mind türelmetlenebbül ne sürgették volna, hogy miként a megyék mindegyike külön szavazattal bir: úgy a szabad királyi városoknak is egyenként külön szavazata legyen a törvényhozó testületben.

Az ország rendei a városi küldöttek e követelését elvileg soha sem ellenzették ugyan; mielőtt azonban nekik a törvényhozásba nagyobb befolyást engednének, okvetetlen szükségnek látták, a városi igazgatás szervezetét újjáalakítani. Különösen két oly körülmény forgott fenn a kir. városok szervezetében, melyeknek átalakítása előtt nem csak nem

hasznos, de mind az alkotmány, mind a nemzetiség tekintetében veszélyes lett volna a városoknak, melyek a megyékkel majdnem egyenlő számban voltak, több vagy éppen egyenkénti szavazatot adni. A városi követek ugyanis nem, mint eredetileg vala, az összes polgárságtól —, hanem az idők folytában támadt és szabálylyá lett visszaélés szerint, az igen csekély számú, legtöbb helyt százra sem menő, nygynevezett választott polgárság s a városi tanács által választattak ennek kebeléből. Minthogy pedig e városi igazgató testületek is szintén csak önmagok egészítették ki magokat, s választásukba az összes polgárságnak semmi befolyású sem volt: az úgy nevezett városi követek koránt sem képviselték a polgárság érdekeit. Mert ezen igazgató testületek, melyek a követi utasítást is a polgárság befolyása nélkül készítették, oly annyira függésben álltak a királyi helytartótanácsból s a kamarától: miszerint mindenben kénytelenek lévén ezek parancsait teljesíteni, követeik vélemény szabadságát is kivétel nélkül a kormány érdekei szerint korlátolták.

Ezen abnormis állapotok megszüntetése végett már az 1825-ki országgyűlés nevezett ki egy országos bizottmányt, mely a városok rendelkezésének munkálatát előkészítené. E munkálat a többiekkel együtt már az 1832-ki országgyűlésre ki volt tűzve tanácskozás tárgyául; de, miként láttuk, a kormánynak akkor minden czélszerű reformot ellenző reakciója következtében, a többi rendszeres munkálatokkal együtt tárgyalatlauul maradt. A városi követek az 1832/b-ki országgyűlésen, egyenkénti szavazati joguk helyreállítását, hatáságaik bizonytalan időre halasztott rendezésétől felfüggesztve látni nem akarván, azt gyakran nagy hévvel követelték. De minthogy a rendek a szavazatok kérdésébe külön beereszkedni egyátaljánban nem akartak; a városok rendezésének munkálatát pedig tárgyalni nem lehetett: felszólalásukat sliker nem követte. A városok között az egyetlen Késmárk tanácsa s választott polgársága

bírt akkoron elég tiszta felfogással s méltányossággal, belátni a rendek eljárásának helyességét; minek következtében még az országgyűlés folytában, 1885-ben, egy körlevél által szólítá fel a többi városok tanácsait: hagynának fel követeik feltétlen szavazati jogának, mint előre látható, ezentúl is sikertelen sürgetésével, míg már a városok rendezése tárgyalás alá nem kerül; hanem fordítanak arra minden törekvésüket, hogy e rendezés kérdése az országgyűlésen mennél előbb szőnyegre hozassák; addig is pedig minden lehető módon »igyekeznének kebleikben ápolni a nemzeti érdekeket, nehogy a rendek méltán vethessék szemekre, miképen a városok jogait, azoknak rendezése előtt tágítani, magokkal az alkotmányos szabdság és nemzetiség-érdekeivel sem férhet meg.

De Késmárk közönségének e józan felfogásból eredt körlevele akkoron sem a többi városok hatóságainál nem talált rokonszenvre, sem a nyilvánosságnak s a sajtó szabadabb mozgásának hiányában nem juthatott köztudomásra; minél fogva a városok szavazatának kérdésében, annyi más és oly fontos tárgyak mellett, az 1832/6-diki gyűlés alatt semmi változás sem történt. A városi követek, felszólalásaik sikertelenségei következtében türelmüket vesztvén, egy zajos jelenet után magok között azt határozták, hogy a gyűléseken, melyeken a törvényalkotásra kellő befolyást úgy sem bírnak, többé mindaddig nem fognak megjeleni, míg szavazati joguk tényleg helyre nem állítatik. Mielőtt azonban e határozatukat végre is hajtánák, hogy e lépésnek annál nagyobb súlyt szerezzenek, a szinte csak egy collectív szavazatra szorított káptalani követeket is felszólították a hozzájuk csatlakozásra. Ha ekként mind a két rend oda hagyja az országgyűlést, kétségkívül nagy zavar támadt volna a törvényhozásban. A megyék követei, mint a nemesi rend képviselői, csak magokra maradván, vagy kénytelenek voltak volna helyreállítani a városok és káptalanok egyenkénti szavazatát; vagy, ha ezeket a kormány is pártolja.

törvényesen nem folytathatták volna az országgyűlést. De a káptalanok nem mertek ily fontos ügyben a magok belátása szerint cselekedni; s mielőtt a városok követeinek válaszolnának, két tagot küldtek kebelükből Bécsbe, megtudni a kormány véleményét. Az úrbéri törvények, örök-váltás és szabad szólás miatt már különben is nagy lévén az országban az ingerültség, a kormány nem volt hajlandó azt újabb zavarokkal öregbíteni: türelemre inté tehát a káptalanok követeit, azzal biztatván őket, hogy a következő országgyűlésen különben is szándéka gondoskodni a szavazati jog szabályozásáról. A káptalanok követei ennek következtében nem járultak a városi követek elhatározásához; s úgy aztán ezek sem látták tanácsosnak, megtenni a makacs lépést, mely a káptalanok követeinek részvéte nélkül nem ígért eredményt, s magok is a következő országgyűlésre halaszták az orvoslatot.

A jelen országgyűlésen tehát, mint mondók, ismét nagy hévvel megújultak e tárgy felett a vitatkozások. A városi követek most is a városok hatóságainak rendezésétől függetlenül kívánták helyreállíttatni régi törvényes szavazatukat. De a rendek mindig csak azt válaszolták, hogy a törvényhozásban! részesülés joga nem a városi hatóságoknak, hanem a polgárok közönségének adatott meg törvényeink által: míg tehát a városok akként nem rendeztelek, hogy követeik ne egyedül a hatóság által, mint most történik, hanem a polgárok összesége által választásnak s utasításnak, mind addig a fenálló gyakorlattól el nem állhatnak. A városi követek közt e miatt mind nagyobb lett az ingerültség. Minden alkalmat megragadtak keserű panaszaik előadására, s bár mi tárgy forgott is szönyegen, mihelyt szóhoz juthattak, azonnal és örökösen csak sérelmeikről szónokoltak; a fenforgó tárgyakban pedig szavazni sem akartak, míg egyenként nem szavazhatnak. Ezen ingerültség, mely a legfontosabb ügyek tárgyalását is minduntalan megzavard, nem ritkán megakasztá, végül arra

indította a rendek néhányait: hogy, miután saját erősítésük végett különben is szívókon feküdt a negyedik rend törvényes képviseltetésének szabályozása, indítványt tegyenek: miszerint a kir. városok belső viszonyainak s törvényhozási részvételének elrendezése iránt egy választmány még ezen országgyűlésre adjon be kimerítő munkálatot. Eleinte ezt a többség nem akarta ugyan elfogadni: sőt. még a városok követői közül is többen szólották ellene; utóbb azonban a határozat ez iránt mégis megtétetett. De sokkal inkább el valának a rendek foglalva a szólásszabadság s más, halasztást nem tűrő, fontos tárgyakkal, mintsem hogy e munkálatot elkészíthették volna. Az országgyűlés vége felé tehát az lőn határozattá, hogy e tárgyban egy országos bizottmány küldessék ki, mely a jövő országgyűlésre kész munkát adjon be; a kormány pedig egy feliratban megkérgetett, hogy e tárgyat a királyi előadásokban tűzze ki tanácskozásra. De a kormány e feliratot is hallgatással mellőzte. A városok kérdése ezentúl, mint látni fogjuk, az országgyűlés után egyikét tette azon tárgyakkal, melyek legélénkebben foglalkodtaták a közvéleményt.

Ezen oly heves, az egész országgyűlésen keresztül húzódtott vitatkozások s a már említett közhasznú törvények mellett még különösen két tárgyat kell megemlítenünk, hogy kiegészíttessék a kép, melyet ezen országgyűlésről vázoltunk. E két tárgy egyikét a nemzetiség és nemzeti nyelv, másikat a nevelés tárgya tette.

Az elsőre nézve igen fontos volt a haladás ezen országgyűlésen. Miután a honi nyelv a múlt országgyűlésen lerázta már az idegen latin igáját, s törvényeink eredeti nyelve lett, újabb lelkesedéssel ügyekezett a nemzet azt a közigazgatás minden ágaiba kivétel és megszorítás nélkül behozni s a hazában mindenütt terjeszteni s emelni. Már az országgyűlés megnyitásakor indítványt tettek a rendek, hogy azon küldöttség, mely a király és királyné üdvözlésére kineveztetett, magyar nyelven járjon el megbízatásában.

Miután az indítványt mind a főrendek, mind a nádor által eleve megkért király elfogadták, az üdvözlés csakugyan honi nyelven történt. Századok óta most üdvözölte először királyát a magyar a maga nemzeti nyelvén. Később, midőn a tanácskozások megkezdettek, a királyhoz küldendő feliratokat is, mik eddig magyar s latin nyelven tétettek, egyedül az elsőn határozta készíteni a rendek táblája. A válasz, mely ez iránt a kormánytól érkezett, megengedő lévén, kitörő lelkesedéssel fogadtatott a nemzettől, mely ekként három század múlva elérte valahára, hogy fejedelméhez mind szóval mind írásban honi nyelven szólhasson.

A rendek, e stiker által felbátorítva, utóbb egy feliratokban mind azt elejébe terjesztették a királynak, mit még a nemzet méltányosan kívánhatott a maga nyelvének tárgyában. Kérték egyebek közt, hogy a törvények a jövőben egyedül magyar nyelven szerkesztessenek; a helytartótanács és az udvari kancellária minden iratait, még körleveleit is e nyelven bocsássa ki; a magyar ezredeknél a vezénylet magyaréi folyjon, s tisztékké egyedül magyar koronái alattvalók alkalmaztassanak; az iskolák és tanítás nyelve magyar legyen; szóval, hogy a közállam rendszerének minden ágaiban a latin és német helyett a magyar nyelv tétessék országos nyelvvé. E kívánatok nagyobb része azonban már teljesítetlenül maradt, s csak kevesekre nézve volt kedvező a királyi válasz. Minthogy nem csak utóbb, midőn az országban lakó némely idegen népiségek ellenségesen álltak szemközt a magyarral, hanem már e korban is mind hangosabbá kezdett lenni még némely magyar hazafiak részéről is a vád, miszerint a honi nyelv terjesztése iránti buzgalom túlságosnak állítatott, a nemzet igazolása végett, ím álljon itt egész terjedelmében a megalkotott, törvényezikkely. Megemlítvén, hogy a király meg egyezett, miképen ezentúl mind az országgyűlés mind az ország határaiban létező törvényhatóságok magyarul szer-

keszszék a legfelsőbb helyre teendő felírásaikat, így folytatja az új törvény:

„3. §. A királyi helytartótanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa.

„4. §. Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással levelezéseiket, az ország határain belül, egyedül magyar nyelven tartoznak folytatni.

„5. §. A magyar kir. udvari kamara a hozzá magyar nyelven író törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen.

„6. §. A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki székek Ítéleteit is magyar nyelven kell szerkeszteni.

„7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyűlés berekesztésétől számítandó három évek múlva az anyakönyvek magyar nyelven írassanak.

„8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

„9. §. O Felsőge kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

„10. §. Az országos pénztárak számadásai magyar nyelven folytattassanak.

„11. §. O Felsőgének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországon és ahhoz kapcsolt részekben ki nyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.“

Ezen törvények miatt, bármi szerények és hiányosak is azok, tekintve mind azt, mi még a nemzet méltányos kívánságaiból teljesítetlen maradt, valamint azok tárgyaló-

süker heves vitákat keltettek fel Horvátország követei: úgy az országgyűlés után is, mint látni fogjuk, mind ingerültebb viszályokat okoztak a magyar nemzet ellenségei.

A nyelv és nemzetiség terjesztésének érdekében szükségesnek látták még az ország rendei, hogy miután Pest városának hatósága a magyar nemzetiség iránt eddigelé oly kevés buzgalmat tanúsított, miszerint a városi színházban idegen, német társaságot ápol, s a magyar színészet felvirágzását a fővárosban eddig csak Pest megye s egyesek segítették áldozataikkal, — ezen intézet biztos megalapítására s kifejlesztésére négyszáz ötven ezer ezüst forintot ajánljának.

Midőn a nevelés tárgyát megemlítjük, nem azért teszszük azt, mintha abban ezen országgyűlés a múltkoriaknál több sikert volt volna képes felmutatni; hanem egyedül azért, hogy a kormány eljárása ezen oly igen fontos ügyben kellő világításban tűnjék elő. A múlt országgyűlés rendei egy országos választmányt akartak kinevezni, mely a népnevelés, különösen az ipariskolák s egy polytechnicum tárgyában kimerítő véleményt készítsen. Mint láttuk, a kormány ebben akkor nem egyezvén meg, az országgyűlés végnapjaiban azt válaszolta: hogy a király fejedelmi kötelessége szerint fog gondoskodni a rendek által javaslatba hozott intézetek felállításáról, miért is az indítványozott törvényre nincsen szükség. Említettük, mily nagy és méltó volt akkor e miatt a rendek ingerültsége, kik meg voltak győződve, hogy a nevelés szabályozása a leglényegesebb nemzeti jogok közé tartozik. Voltak mindazáltal többen, kik hitték, hogy a kormány oly határozottan tett Ígéretét teljesíteni s valahára már kipótolandja régi mulasztásait. És valóban, a kormány meg is bírta volt a budai tanulmányi bizottmányt s különösen annak tudós elnökét, báró Mednyánszky Alajost, a tervek kidolgozásával. De fájdalom, nem sokára kétségtelenné lőn, hogy mind ez csak arra volt számítva, hogy a nemzet ingerültsége némileg

csillapodjék; de semmi komoly szándék nem létezett Bécsben a kor és szükség kívánalmai szerint javítani az oly igen elhanyagolt közoktatást. A tanulmányi bizottmány, elnökének buzgó közremunkálásával a tervet mielőbb elkészítette. De, bár az sok czélszerűt foglalt magában, és a létező állapotok számos hibáit s hiányait képes volt volna pótolni s javítani, módosítás ürügye alatt többször visszaküldetett. Ekként ismét három év folyt le a nélkül, hogy valami történt volna a kormány részéről a nemzet méltányos kívánatainak kielégítésére. A jelen országgyűlés rendei tehát ismét fájdalmasan szólaltak fel a fontos tárgyban; s nehogy valamely királyi válasz által már az előmunkálatokban és javaslat készítésében meggátoltassanak: egy kerületi bizottmányt választottak annak kidolgozására. A munkálat azonban a számos és halasztást szinte nem tűrő más köz tárgyak özönében oly későre készülhetett csak el, hogy azt a rendek, fájdalom, már tanácskozás alá sem vehették s a jövő országgyűlésre kényszerítették halasztani.

Hasonló sikeretlenségre volt kárhóztatva az oly rég és buzgón óhajtott Ludovicacum katonai növelde megnyitásának kérdése is. A nagyszerű épület már több év óta készen, de néptelenül állott a fővárosban. A múlt országgyűlésen a rendek már a költséget is megajánlották, mely az alapítványokon felül még szükségesnek mondatott annak felállítására; midőn azonban a kormány a nemzet azon jogát, hogy az intézet nevelési rendszerének megállapításába beleszóljon s a tanulmányoknak legalább egy része magyar nyelven adassék elő, megtagadva, csak az ajánlott összeget akarta elfogadni, a rendek is visszavették az ajánlatot. Ezen ajánlat a fentebbi feltétel alatt jelenleg ismét megújítottat ugyan; de mivel a kormány azt most válaszra sem méltatta, az intézet, melyhez egyesek félszázad óta oly jelentékeny áldozatokkal járultak, most sem állhatott fel.

Egy büntető törvénykönyv kidolgozásával nem csak a múlt század végén, de 1825 óta is sokat foglalkodának az

ország rendéi. S már nemcsak két munkálat áll vala készen, melyeket az 1791-ben és 1827-ben kinevezett országos választmányok mutattak be, hanem a nnilt országgyűlés alatt ezen feladat majdnem egy egész évig állandó tárgyát tette a kerületi ülések tanácskozásainak. A büntető eljárást ezen előmunkálatok után megjavítani most már nemcsak könnyebb, hanem, tekintve annak hibáit s hiányait, halaszthatlan feladatává is lőn törvényhozásunknak. A közvélemény szózata ez iránt oly követelő volt már, hogy azt ezen országgyűlés sem mellőzhette volna, ha minden egyebet háttérbe nem szorít vala a szólásszabadsági és vallási sérelem. Ue a mellett, hogy ily terjedelmes eodex kidolgozására hiányzott az idő, különben is oly körülmény merült fel e tárgy tekintetében, melynél fogva tanácsossá is lőn azt a jövő országgyűlésre halasztani. Néhány hónappal az országgyűlés előtt két irodalmi munka jelent meg a fogházak javítása iránt, melyek egy, eddig igen kevésbé ismert térre fordították a közönség figyelmét. Azon javító rendszereket fejtegették e munkák, melyek az Egyesült Eszakamerikaik Státusokban oly nagy sikerrel kezdőnek alkalmaztatni. Eöt-vös József báró és Szemere Bertalan, hazánk fiatal, de már is kitűnő tehetségei, amaz a hallgató, emez a magánrendszert oly fontos okokkal ajánlá a nemzetnek, hogy mind közönségesebbé kezdett válni azon vélemény, miszerint a fogházakat, mik nálunk eddig csak a szenvedés helyei, sőt számtalan esetben a bűn iskolái voltak, az új büntető törvénykönyv megalkotása alkalmával az egyik vagy a másik rendszer szerint javító intézetekké kell átalakítani. Az ország rendei tehát e meggyőződésben egy országos választmányt neveztek ki mind a két tábla kitűnőbb egyéniségei közöl, mely a büntető és javító rendszer iránt kimerítő véleményt adjon; egyszersmind pedig javaslatot készítsen a felől is, hogy e javító börtönintézetek mellett, gyakorlati alkalmazás tekintetében, minő változásokat kelljen tenni a büntető törvénykönyv tervében? Meghagyatott a választ-

mánynak, hogy munkáját a legközelebbi országgyűlésnek multhatatlanul bemutassa, nemcsak azért pedig, mivel a börtönjavítás ügye közmegegyezéssel egyik első rendű haladási kérdésül tüzetett ki; hanem azért is, mivel mindenki reményelhetette, hogy a btintető törvénykönyv kimerítő tárgyalásánál a nemzeti jogok sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek azon törvények is, melyek a felségsértésnek s hűtlenségnek eseteit s a politikai vétségek egyéb nemeit tárgyazzák, s melyeknek elégtelenségéről a múlt évek szomorú eseményei s a szólásszabadsági sérelemről e gyűlésen lefolyt ingerült s keserű viták következtében mindenki meggyőződött.

Az amnestia, mely a fenforgott politikai vétségek tekintetében május 1-jén kihirdettetett, miként előadtuk, a hosszú, heves viták után kiengesztelődést hozott elő egy részről a rendek, más részről a kormány és a főrendek között. Az országgyűlés azután e közös öröm befolyása alatt a nagy lelkesedéssel üdvözölt király által május 13-án személyesen befejeztetvén, azon reménynyel oszlottak szét az ország rendei, hogy, megszűnván a kormánynak kényuralmi rendszere, mind a nemzetiség, mind a korszerű reformok tekintetében biztosabban s nyugodtabb kel)ellel nézhet a nemzet a jövő elébe.

Az országgyűlést élénk megyei gyűlések követték, melyeken az új törvények kihirdet.tettek, s a követek küldőiknek számoltak törvényhozási eljárásukról. Majd az újonczállítás foglalkodtatá a nemzetet. Az újonczállítás, mivel most a béke idején ritkábban, körülbelől minden tíz évben egyszer fordúlt elő, s mivel a nemzet, mely e terhet állandólag mind eddig nem vállalta el, hanem csak subsidium gyanánt ajánlá meg az újonezokat, a katonaaállítás rendszerét eddigelé ki nem dolgozta, — mindig igen fontos esemény volt a közéletben. Hajdan az: ki soroztassék be az újonezok közé? egyedül a tisztviselők önkényétől függvén, s a beíratlak kiállítására nem ritkán

erőszakos fogdosás is alkalmaztatván, az újonczállítás többnyire zajos jelenetekre s még több panaszokra adott okot. Jelenleg az országgyűlés, e zavaroknak s önkénynek elejét veendő, az újonczok kiállításának módszerül a katonaságra alkalmas ifjak közti sorshúzást tűzvén ki, az egész tigy rendben és csöndesen folyt le az országban. Azokra nézve, kiket a sors ért, a helyettesítés általában meg lévén engedve a törvény által, az jobbára mindenütt, sok helyt nagy mérvben, alkalmaztatott. Voltak községek, hol a reájok kivetett újonczösszeg sorshúzás nélkül, közköltségen egyedül önkéntesekből lón kiállítva; más helyeken a birtokosabbak' szintén a sorshúzás előtt önként fogadtak besorozandó újonczokat; ismét másutt egyesületek alakultak, melyek az aláírt összegekből fogadták meg a község által kiállítandó újonczokat. A díj, mely által a helyettesítés történt, az ország külön vidékei szerint igen különböző vala: míg a felső népesebb és szegényebb megyékben 80—120 írtért is elegen ajánlkozónak katonának, az alsó gyérebber népességű s gazdagabb megyékben, kivált a városokban 400 -600 pftot is kellett fizetni a helyettesített újoncznak. Például Somogy megyében a reáesett 774 újonczból 420 helyettesítettet összesen 65,000 pfton.

Mialatt a megyei s városi hatóságok az újonczállítással foglalkodának, a kormány az új hiteltörvények rendeleté szerint a váltótörvényszékeket állította fel. E váltótörvények az első lépést képezték az ősiség eltörlésére s birtokviszonyaink teljes felszabadítására. A birtokos nemeseknek teljes szabadságukban állott ugyan magokat e törvényszékeknek alá nem vetniük, melyek a nemesi s ősiségi jogokat Ítéleteikben semmi tekintetbe nem vették; de miután hitelre azontúl számot sem tarthatott, ki magát a váltótörvénynek alája nem vetette: lassanként ezzel is megbarátkozott s önként mondott le kiváltságairól a kölcsönre szorúlt nemesség. Meg kell azonban vallani, hogy e törvényszék egynémely ítéletei, melyek szerint a nemes ősi

birtokában is csak úgy elmarasztaltatott, mintha az kiváltságtalan polgári birtok volt volna, nagy és mély benyomást okozott a nemességnek kiváltságait még folyton bálványozó részére; s nem volt ritkaság, heves kikeléseket hallani az új törvények ellen, melyek, mint mondák, a nemest tönkre teszik és csak a zsidóknak kedveznek. Fordultak ugyan elő némely esetek, melyekben volt némi alapja a kiváltságosak ilyféle panaszainak; de miután néhányak kárából ezek is szemesebbekké, vigyázóbbakká lettek, s a következő országgyűlés az új törvény némely hiányait is megjavította: lassanként a nemes is megszokta a hitel ama leglényegesebb elvét, hogy pénzforgalomban nincs helye a kiváltságnak.

ÖTÖDIK KÖNYV.

REFORMOK S NEMZETSÉGI HARCZOK 1840—1843 KÖZÖTT.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

Az 1840-ki országgyűlés végén a nemzet s kormánya közt létrejött kibékülés a kedélyeket teljesen megnyugtatta; s az elmék, a jelen biztosságában, reménytelve fordulának a jövő felé: valamint az 1825-ki országgyűlés után, úgy most is reformtörekvések követték a kibékülést. E haladási mozgalmak jelenleg élénkebbek, több oldalúak lőnek, mint bármikor eddigelé: egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, erkölcsi s anyagi érdekeire. A mozgalomnak új tényezői léptek a sikra. Mióta az országgyűlés teremei bezárattak, a küzdelem tere a megyei közgyűlésekbe, a szabadabban mozogni kezdett sajtóba, s a mind nagyobb számmal keletkezett s menten gyarapodó egyesületekbe tétetett át; s e hármastér még életelevenebb, nagyobb szerű mozgalmat mutat fel, mint maga az országgyűlés: mert míg ezen csak a nemesség képviselőinek, amazokon magának az összes nemzetnek törekvései s működései tűnnek elő.

Mielőtt e törekvések s küzdelmek elbeszélésébe ereszkednénk, magokról e mozgalmak említett téreiről, különösen a megyei gyűlésekről és a sajtóról, miként azok a lefolyt és a jövő országgyűlések közti három éves korszak alatt feltűnnek, kell egy némit általában megemlítenünk.

Mi a megyei gyűléseket illeti: ezek most is a régi alakban álltak ugyan még fenn: azon nagy élénkség mindazáltal, mely az ország reformkérdései tekintetében minden osztály s pártot áthatott, a megyei gyűléseknek is sokkal nagyobb jelentőséget kölcsönözött, mint a minővel azok az újabb ébredés korszaka előtt bírtak vala. E gyűlések most már nem egyedül administratív összejöveteli valának a megyehatósági tisztviselőknek; hanem valóságos parlamenti színezetet nyertek, melyen a törvényes nemzet, a nemes-ség, mondhatni, összesen megjelent s vett részt a legfontosabb politikai s más országos kérdések megvitatásában. E fontos kérdések feletti tanácskozás, folyt légyen előkészületileg, az országgyűlésre küldendő követek utasítása — vagy különben valamely reformlépés megrostálása végett, minden rendű s rangú egyéneket becsalt a megye gyűléseire. Hajdan csak a tisztújító gyűlések valának népesebbek: most minden évnegyedi közgyűlésen csaknem fuladásig tömve voltak a megyeházak termei úgy a főrendű, mint a közép és köz nemességgel. Sőt, ezeken kívül, az úgy nevezett „honoratorok“ osztálya is olyannyira növekedő érdekléssel látogatókat, hogy, miután a kornak különben is egyik fő reformeszméje volt, a nem-nemes népet az alkotmány sánczaiba fölvenni: a megyék ezen értelmes osztályt nem vélték tovább kizárhatni a közügyek megvitatásában való részvétel jogából; és, Pest megye példájára, statutárius jogánál fogva, egynémely megye szavazattal ruházta fel azt a maga kebelében. Ezen osztálynak, mely az írók, művészek, oklevelesek, s általában a hazai értelmiség egész nem-nemes részét magában foglalta, tényleges részvéte a köztanácskozásokban kétségkívül tetemesen nevelte a megyék súlyát s jelentőségét. A megyei közönség ezen új elemmel szaporodván, a gyűlések demokratiaibb szint nyertek s még hasonlóbbakká lőnek a népfeliséget képviselő ösgyűlésekhez. Valóban oly sajtászerűek voltak e megyei gyűlések, hogy azokhoz semmi hasonló sem létezett Európa

többi államaiban. Az angol népgyűlések, melyekben az összesereglett minden rendű polgárok csak véleményüket szokták kijelenteni valamely kérdés felett, de semmi hatósággal nincsenek felruházva, a mi gyűléseinkhez képest csupán politikai tüntetésnek tekinthetők. A hajdani német nemesség rendi testületéi, a francia Con seils généraux-ok, a spanyol ayuntamientos-ok a mi megyei gyűléseinknél sokkal szűkébb körben mozogtak. A mi gyűléseink nemcsak vitatkoztak s véleményt nyilvánítottak a politikai kérdések felett; liánéin oly sajtásokkal is bírtak, melyeknél fogva legfontosabb tényezői voltak a közéletnek. E gyűlések képezték tulajdonképen a megyei hatóságot, mely az általa megválasztott tisztviselőknek az igazgatás minden ágazatainak ellátásában irányt, utasítást adott, s eljárásukról viszont számot kért; ez határozta meg s vetette ki a megyei igazgatás költségeit, az úgynevezett házi adót, melynek valamint kivetésében, úgy mire-fordításában is teljes hatalommal intézkedett; ehhez, mint közigazgatási testülethez küldettek a király s a középponti kormányzések, helytartótanács, udvari kancellária rendeletei, melyeket az vagy elfogadott s végrehajtásul az illető tisztviselőnek kiadott, vágj', ha azokat a törvényekkel s az alkotmány szellemével ellenkezőknek ítélé, „tisztelettel félretett“ s foganatosításukat felfüggesztvén, ellenük, visszavonásuk vagy módosításuk végett, a királyhoz s a kormányzékhez felterjesztést intézett; ez rendezé a községek ügyeit, vette át azok folyamódásait, intézte el panaszait; ez határozott s intézkedett a közbátorság, a közlekedési eszközök tekintetében; ez rendelte el nyilvános vétségek esetében, mint a birói hatalom részese s mint egy nagy eskütszék, a közkereset. Mind ezekben a törvényekhez kellett ugyan magát szabnia, de a miben törvény nem létezett, vagy intézkedése a felforgó esetre nézve elégtelen volt, státúumokat alkothatott, s azok szerint szabályozá a maga eljárását.

A megyei közgyűlések e széles hatalomköre s különösen azoknak ama joga, mely szerint mindenben, mi a törvénnyel nem ellenkezett, statútumot alkothattak, a felsőbb rendeletek ellen pedig, ha a törvénnyel meg nem egyezének, felterjesztést intézhettek, — volt oka annak, hogy némely publicistáink, s köztök kivált Wesselényi, Ragályi Tamás, utóbb pedig Kossuth Lajos, a megyei rendszerre egész államiam theoriát építettek. Kiállja-e ezen elmélet az európai államtanok próbakövét, vagy sem: fejtegetni nem a mi feladatunk; de szó nélkül alább még sem hagyjuk, midőn majd úgy nevezett centralistáink hírlapi harczaira kerülend elbeszélésünk sora. Annyi bizonyos, hogy sajátságos körülményeink közt, melyek szerint alkotmányos országunk egy absolut kormányú állammal volt kapcsolatban, s alkotmányos királyunk, birodalma más részeiben korlátlan hatalommal uralkodott, — egyedül a megyei rendszer képezte azon bástyát, mely alkotmányunkat a nálunk is, mint egyéb tartományaiban, lcorlátlanul uralkodni törekvő udvar ostromai ellen megvédhette. Azon jog, melynél fogva a megyék, mint nemcsak a végrehajtó hatalom orgánumai, hanem egyszersmind a törvénynek őrei, az ebbe ütköző felsőbb rendeleteket teljesíteni jogosan nem köteleztethettek; hanem ezeket, mint mondani szokták, „tisztelettel félretévén“, a foganatosítás elmulasztását indokaikkal együtt felterjeszthették, — az alkotmány egyéb biztosítékai hiányában, múlhatatlanul szükséges volt a kényuralom jogfogalásainak meggátlására. A kormánynak ez kétségkívül sokszor felette kényelmetlenné, alkalmatlanná lett, sőt bénítására vált, de csak a törvénytelen eljárás esetében; s annál hasznosabb volt az a szabadság megőrzésére; rendetlenséggé pedig, általában véve, nem fajút: mert alig lehet felmutatni esetet, melyben valamely megye bátorzkodott volna a felsőbb rendeletet, midőn az teljesen törvényszerű, az alkotmány szellemével egyező volt, végrehajtás nélkül félretenni. Midőn a felsőbb rendelet ekként.

félretétetett, bizonyára mindig a szabadság és alkotmányosság érdekében lett a megye engedetlené; mert ha a rendelet, az előfordult esetre alkalmazható törvény híjában, nem sértette is a törvények betűjét; sértette azok szellemét, vagy a megyék törvényes önkormányzati és statutárius jogát; mit különösen gyakran megtámadott a mindenbe avatkozni szerető, terjeszkedésre s korlátlanságra törekvő középponti hatalom. E törvénytelen kormányrendeleteknél, melyeket „tisztelettel“ mellőzhetek, nagyobb bajt okozott a megyének a kormány egy új taktikai fogása; mely abból állott, hogy a tüzebben haladó megyéknek, azokat mérséklendő, oly főispánokat s főispáni helytartókat adott, kik örökösen gáncsoskodva, a közvéleményt semmiben sem tisztelve, vizsályokat szítottak fel s tápláltak a megyei közönségben. De az ügy igazsága, a haladás és szabadság-érdeke. melyet az ellenzéki párt képviselt, végre is legtöbb helyt győzött, miként alább látandjuk, a kormány e taktikáján.

A jelentőséget, melyet a megyei közgyűlések e terjedelmes és fontos hatáskörüknel fogva birtak, nem kévéssé nevelték azon új fejlemények is, melyek a megyei eljárás körében időről időre felmerültek s azt a tökély egy-egy magasabb fokára emelték. A megyei hatóságok ezek által a haladásnak mind alkalmas!) eszközeivé idomították magokat. A módot, miként pótolták egyes esetekben még a törvényhozás hiányait is részint statútumok, részint a közjó előmozdítására tett önkéntes ajánlatok által, alább adandjuk elő, midőn az egyes haladási kérdések mibenlétét s fejleményeit fogjuk elbeszélni; itt egyedül az általános eljárási módot tartva szemünk előtt, csak két jelentékeny javítást említünk a megyék körében. Ezek egyike az, hogy a megyék, nemsokára a lefolyt országgyűlés után, kebelükben állandó bizottmányokat választottak, melyeknek feladataul tűzték, a reformi kérdések s általában az országgyűlésen felveendő tárgyak előkészítését. Másika pedig az,

hogy Beöthy Ödön, bihari alispán, példája után általános szokássá vált, hogy az első alispán a megye minden érdekeinek állapotáról s a tiszti kar összes eljárásáról évenként részletesen számot adjon. Míg ezen javítás a közhiányos nyolc s hibák és az ezek ellen teendő legszükségesebb intézkedések áttekintését könnyítette; amaz, az állandó bizottmányok alkotása, az összes haladás rögös útjait egyengeté, alkalmat nyújtván, a javítás módjait s eszközeit részletesen s minden oldalról megvitatni.

A leghatalmasabb tényezőnek mindazáltal, megyei közgyűléseink jelentőségének emelésében, azon élénk buzgalom s majdnem szenvedélyes érdekeltség tekintendő, mely a nemzeti haladásra s kifejlésre nézve általában a nemzet egész tömegét megragadta. Valamennyi rendek s osztályok összes értelmiségének figyelmét s törekvését elnyelték a nemzeti újjászületés sok oldalú, nagy kérdései. És ezek egyes részletei a megyei közgyűléseken vitattak meg leghevesebben; hevesebben még, mint magában a szinte élénkebbé vált napi sajtóban. Mert míg itt csak egyesek szólahtak fel s többnyire csak a magok, ritkábban pártjaik nevében: a gyűléseken egész párttömegek vívták, elleneik kel szemtűi szembe, szenvedélyes harcaikat. Minden közgyűlésre már eleve, mint jelentékeny korszakra, számított a megyei közönség, melyben egy s más előnyt remél vala kiküzdeni, egy s más haladási kérdést diadalra emelni a túlfélen lévő párt ellenében. Nem csoda, hogy aztán a gyűlés napján szinte fuladásig megteltek a megyeházak tereméi: a bocskoros, proletárius köznemes s a dúsgazdag főnemes, az érdemes honoratior, s a birtokos nemes, a falusi lelkész és a főpap, vén és fiatal mindegyik egyenlő szavazattal bírván, a maga módja s véleménye szerint mindegyik egyenlő buzgalmat fejt vala ki színezete, pártja s általában a közügy érdekében.

És ezen oly különböző elemekből álló közgyűléseken, bár a pártok százanként, több megyében nem ritkán ezren-

ként számították szavazataikat, dicséretére a nemzet politikai műveltségének, rendszerint elég mérséklet, illem és rend uralkodott: de való igaz, nem azon kimért s udvarias etiquette-szabta rend és nyugalom, mely a parlamentek tanácskozásaiban divatozik. Midőn oly kérdés merült fel, mely valamely egyén, vagy osztály érdekét, vagy valamelyik főbb reformpontot közelebről illeté: kétségkívül nem egyszer oly hangulat terjedt el a teremben, hogy könnyebb lőn ajánlani, mint fentartani a nyugalmat és mérsékletet. Minden erőteljes beszéd villámként hatott a fiatalokra s a kevésbé művelt tömegre; s az nem is tartóztató magát a helyeslő s buzdító, vagy roszaló s gáncsoló felkiáltásoktól. Majd támadva, majd megtámadtatva, szemben az ellenpárttal, mely ellenei gyöngéit vagy baklövéseit mindig leste s a maga előnyére fordítani tygekezett, a magáit pedig fedezgeté, bizonyára nehéz feladat volt a végkimenetel bizonytalanságában mindig fentartani ama hidegvérűséget s higgadságot, melyet az országgyűlési követnek, kit utasítás köt és fedez, vagy a parlamenti tagnak, ki a kérdéseket mindig államjogi szempontból tekintheti, elveszteni nem szabad; s ha elvesztette, a nyilvános tekintélyvel felruházott elnök, a szót tőle visszavonván, nyomban helyreállíthat. Megyei gyűléseinken ily alkalmakkor az elnöklő alispánnak nem közönséges szilárdságra s tapintatra volt szüksége, hogy a beszédek szenvedélyes áradata személyeskedésekké, bántalmakká ne fajuljanak. Azonban ilyesmi csak kivételkép s ritkán történt és soha sem büntetlenül. A szólásszabadsági vétket, maga a közgyűlés, nyomban egy mngy csküttszékké alakulva, a törvényes bűnvádi eljárás megrendelése által, jelentékenyebb széksértéseknél pedig ítéletet is mondva, azonnal megbüntette. Ilyféle kicsapongások más szabad intézményekkel bíró nemzetek nép- s választó-gyűlésein sem hallatlanok;¹⁾ a nélkül hogy azok-

¹⁾ Nem említem Angolország, Svájez és Belgium gyakran vérengzések színhelyévé váló választó gyűléseit. Csak azon lényegileg tanácsko-

egyszersmind bírói hatalommal is bírnának, mint megyéink gyűlései, a kihágást nyomban bünheszteni.

De voltak e közgyűléseknek is árnyoldalai, melyek néha oly sötétté váltak, hogy a szabadságnak is valóságos veszélyeivé nőttek ki magokat. Ilyen volt egyebek közt s nem mindig a legártalmatlanabb, ama túlságos hév, ama rohanó buzgalom s féltékeny türelmetlenség, mely az ellenkező véleményt meghallgatni sem akarta; ama hírnév s népszerűségvadászat, mely a szónoklatokban nem ritkán uralkodott. Az értelmes avatottak és tiszta szándékúak mellett, gyakran az avatatlan, az önhitt hiú is; fellépett a némi hírhedéssel vagy legalább büszke önérzettel jutalmazó reformi pályán; a homokhordásra hivatott palléri vagy épen építész szerepet negélyelt. Az éretlen eszmék, emésztetlen tervek s javaslatok gombaszaporasággal jöttek napvilágra. Sokan csak azért szóltak, hogy másokon túltegyenek, s a népszerű szabadelvűség fájáról becsszomjas halántékaikra is fűzhessenek egy-egy koszorúcskát; mit sem gondolva azzal: cél- és korszerű-e, illik-e körülményeink közé az indítvány? Nem épen ritka volt az eset, midőn elvont elméletek, francia vagy épen amerikai szabású eszmék s elvek mintegy pompamemetet tartottak közgyűléseinken, a tapasztalatlan és szélsőségekben szökdelni szerető ifjúság tapsvihari között, melyek a józan mérséklet szózatát elfojtották. A szabadelvűség lévén az uralkodó divat: az éretlen tömeg által rendesen az tömjéneztetett leginkább, ki legtöbbet ajánlt, legmerészebb, legszélsőbb volt indítványaiban. A ki

zásra összegyűlt, a részvevőktől legtöbb esetben bemeneti díjt szedő, — s ilyenkor respe ctably-nekczímzett meetinge-ket hozom tel példáid, melyeket az angol Row-nak nevez. Ezen angol Row-ok, cheers-eikkel és counter-cheers-eikkel, gúnyos bravo-ikkal s féktelen zajaik- és fütyüléseikkel, egy neme a lázongásnak, egész az öklözésig, de vérontás nélkül, hol az ellenkező pártfclek egymásnak a legnagyobb gorombaságokat mondják, kalapjaikat kölcsönösen a fejbe verik, üküldüféseket osztogatnak, a legjobb humorral, sajátképeni veszedés nélkül.

nem bírt elég erkölcsi bátorsággal, megvetni az olcsó népszerűséget és szembeállni a szenvedélyes tömeg rivalgásaival, gyakran kénytelen lón az árral úszni s magába fojtani jobb meggyőződéseit, helyesebb nézeteit. Néha még magokat a vezéreket is, akaratjuk ellenére, magával ragadta a párt tömegének szenvedélyes heve. S így történt, hogy pártszenvedély vagy szabadelvűségi lázas buzgalom, nem ritkán szintűgy s a közügy nem csekélyebb ártalmára, korlátozta és zsarnokolta a szólásszabadságot, mint a múlt korban a kormány törvénytelen kényuralima.

E kórjelek azonban, mint magában is értetik, sem rögtön nem álltak be, sem oly közönségesekké nem váltak minden megyében, hogy azokat rendes állapotnak s nem inkább, habár néhol talán gyakori, kivételnek kellene tekinteni. A politikai fiatalság hibája volt ez, mely jobbára onnan eredt, hogy a kormány a nyilvánosságot és szólásszabadságot, a re forni mozgalmakat sokáig még akkor is elfojtani, meggátolni törekedett, midőn már a nemzet nagyobb részét áthatotta volt az újjáalakulás türelmetlen vágya. A nagy hátramaradás világosabb megismerése zajossá, türelmetlenné tette a heves kedélyeket, melyek most szabadabban mozoghatván, kissé mohón fogtak az átalakításhoz, és sebesebb rohanással rövid idő alatt akarták volna helyreütni a hosszú tcspedés vagy korlátozás-szülte mulasztásokat. Oly hibája volt ez a szabadságnak, melyet, bizonyos fokon túl, maga a szabad mozoghatás, a nyilvánosság és haladás naponként inkább és inkább megorvoslandó vala.

De a rohanva haladni vágyó buzgalomnál, az éretlen vagy körülményeink közé nem illő eszméket, idétlen reformterveket egymásra halmozó szónoklatoknál, sőt még ama zsarnokságnál is, melyet a tömeg a kevesebbé szabadelvű, mérsékeltebb vélemények lezúgása által a szólásszabadságon gyakorlott, sokkal sötétebb, veszélyesebb árnyol dalát képezték megyei gyűléseinknek az úgy nevezett korteskedési rendtelenségek. A pártok tusai egynémely

vármegyében annyira elmérgesedtek, hogy a tömegek nyers erejét már nemcsak a választásoknál, hanem egyes reformi kérdésekre eldöntésére is kezdték használni. Könnyű lenne megmutatni, ha különben már fentebb is nem említettük volna, hogy a hatósági élet ezen veszedelmes kinövéseit a kormány rossz példája nevelte nagyra, midőn, kivált az 1832/6 ki országgyűlés folytában, a követi utasításokat vesztegetéssel becsődített értelmetlen tömegek által ügyekezett megváltoztatni. De ez a dolgot nem szépítené, nem mentené. A visszaélés, a baj, habár a kormánytól vette is eredetét, fájdalom, létezett, s egynémely megyében oly fokra hágott, hogy a municipális életet megsemmisítéssel fenyegette, és a kormányt katonai karhatalom használatára jogosította sőt kényszerítette. A pártok némely kérdésekben, például a vegyes házasságok, a nemesek adózása stb. kérdéseiben némely megyében, mint Hevesben, Szatmáriján Fehérben, Biharban, Zalában, — külön színekkel és jelszavakkal ellátva, fegyveresen jelentek meg a megye közgyűlésein. A felizgatott fanatizált tömegek, a lélekvásárlás martalékaivá esvén, — miként az egyes kérdéseknél alább részletesen előadók leszünk, egymással tényleg összeütköztek. Volt eset, midőn a helyhatósági élet színhelyén, a felbőszült szenvedélyek összecsapásában, emberi vér folyt, sőt emberélet is esett áldozatul. A seb, melyet a polgárok az alkotmány e palládiumán, a megyerendszeren, ekként önkezeikkel ejtettek, veszélyesebb volt, mint minőt azon bármikor ejtett a bécsi kormány absolutismusa. És míg e vérengző rendetlenségek a szabadságot megsemmisítéssel fenyegették: a tömegek fanatizálására használt eszközök, vesztegetések, itatások s egyéb csábítások, a köznemesség erkölcsiségét mérgezték meg.

Legkevesebb sem lehet szándékunkban szépíteni, mentetni a szabadság e durva fattyúkinövéseit. Alább, a részletekben, híven ábrázolandjuk mind ama rendetlenséget és szilajságot, melyeknek szemléleténél a hazafi néha valóban

kételkedni kezdett a megyei rendszer fennállhatásán; honnan számos esetben a rend minden fogalma kiveszve, minden személyes bátorság elenyészve lenni látszott. De mindezt bevallva is, egy perczig sem kételkedünk állítani: hogy e rendbontások csak az institutiók hiányossága miatt fegyelmezetlen, érettségre még nem jutott, a szabadságot s nyilvánosságot még meg nem szokott, használni még nem tudó fiatal erő tévedései voltak, melyeken minden nap, minden újabb tapasztalás javított egynémit. Forrása közben, melynek szabályos lefolyását a kormány ügyetlensége vagy kényuralmi hajlama gyakran megzavarta, minden szennyét, minden selejtet felszínre lökött a rendkívül élénkké lett nemzeti élet: s kételkedni sem lehet, hogy e forrás bevégeztével, minek már mutatkoztak is több lielyt némi jelenségei, e tévedéseiből kijózanodva, s megtisztulva vergődött volna ki a nemzet.

A kormány e megyei rendtelenségek korlátozására nem tudott más törvényes módot foganatba venni, mint hogy a zajlongás helyére kir. biztosokat küldött: kik azonban már csak azért is ritkán érhetek célta, mivel magok is egyik vagy másik párt emberei lévén, a pártok közt nem léptek fel részrehajlatlan bírák gyanánt. Ha sújtották is az elkövetett bűnt az ellenzék oldalán: a kormánypártiakat nem ritkán kisíklani engedék a megérdemlett büntetés alól; a bajok forrását pedig megszüntetni, a visszaesés ellen kellő gátokat emelni s általában erkölcsi javulást eszközteni, képtelenek voltak.

Hasonlíthatlanúl nagyobb hasznot tett, gyökeresebb orvoslatozt eszközölt e tekintetben a napi sajtó, mely szabadbáda lett mozgásában, egy részről a nézeteket érlelve, a tömegek értelmiségét nevelve, más részről a bűnt a közvélemény ostorozó szózatával sújtva, mind stikeresebben gyógyítgató a szabadságon az avval élni nem tudás és visszaélés által ejtett sebeket. Azonban a sajtónak s általában összes irodalmunknak, mely a nemzeti fejlődés másik fő-

tényezője volt, jelen állapotát kissé bővebben kell előad-
mink. Szem előtt tartván mindazáltal, hogy az irodalom
története nem feladatunk, rajzunkat csak azon kölcsönös
viszony keretébe szándékozunk szorítani, mely a közélet s
az irodalom közt közvetlenebbül és szembetűnőbben ész-
lelhető.

Mi legelőbb is magát nyelvünket illeti: ez már jófor-
mán átesett azon heves forráson, mely a kedélyeket a szá-
zad második és harmadik tizedében oly élénken foglalkod-
tató. A nyelvújítás még ugyan nem fejeztetett be teljesen:
de a harcz megszűnt a külön pártok között. Kazinczy új
iskoláját, melynek már az úgy nevezett Auróra-kör oly'
döntő túlsúlyt szerzett, a magyar akadémia teljes diadalra
vezette. Az ósdiak, a népies ó-nyelvezet pártolói ennek te-
kintélye előtt végkép eltűntek; s ha néhányan titkon
még duzzogtak vagy épen daczoltak is az akadémiával,
síkra szállni nem mertek többé ellene, melyet a nemzet
közvéleménye is határozottan támogatott. Végre oly álta-
lánossá lett az új iskola diadala, hogy, ha voltak is még
néhány^{an}, kik azt elméletben gáncsolták: a gyakorlatban
magok is, mintegy észrevétlenül s önkéntelenül, mindinkább
hódoltak szabályainak. A főérdem e tekintetben kétségbe
vonhatlanul Helmezy' Mihályé, ki már a Berzsenyi máso-
dik kiadását kísérő „Kalauz Értekezésében“ czáfolhatatlanul
kimutatta a nyelvújítás szükségét, — minél fogva azt nem-
csak minden mívelt nemzetek, hanem időről időre magok
eleink is gyakorolták, fejtván, gazdagítván és csinosítván
nyelvöket. És, mit ekként elméletileg győzedelmesen kimu-
tatott, azt az 1831-ben megindított „Jelenkor“ című poli-
tikai lapjában, melyet nem sokára egy encyclopaediai irányú
melléklappal, a „Társalkodóval“, megtoldott, gyakorlatilag
is nagy sikerrel űzte vala. „Nyelvünk gazdagítására, a gon-
dosabb, szabatosabb, hibátlanabb Írásmódnak az életben is
elhatalmazására senki annyit, mint ő, nem tett — mond
„Irodalmi Arczképeiben“ a legilletékesebb bíró, irodalmunk

legjelesebb történetírója, Toldy Ferencz. Mi Kazinczy a szépirodalomban volt a szép nyelv tekintetében, az lett Helmeucz az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve.“

A nyelvújítással maga az akadémia is bnzgőan foglal kodék a régi magyar nyelvemlékek felkutatása s kiadása és ama nyelvtani s szótári munkálatai által, melyekkel nemcsak a szókincset tetemesen gyarapítá, s különösen a különféle műszótárak kiadása által a nyelvet a tudomány bármely ágának előadására alkalmasabbá tette; hanem a nyelvtani hibátlan tisztaság s helyes magyar szólásmód, a beszédbeli szabatosság, tömötség, hangzatosság és írói műgond tekintetében is nagy érdemet szerzett magának. A nélkül, hogy a nyelvet szabad mozgásában gátolva s rideg formákba lenyűgözve, a francia akadémia tévedésébe esett volna, teljesen kifejtette a tudományos, írói nyelvet; s nagy részben neki s tagjai magán munkálkodásának köszönhető, hogy nyelvünk az európai észjárás jldomait magának teljesen eltulajdonította; míg a tudomány bármi nemű tárgyainak tiszta és szabatos előadására képessé vált, egy-szersmind szépségben is felette sokat nyert; a régi irány lapos népiességéből felemelkedett, a nélkül, hogy saját jellemében csorbulást szenvedett volna.

És itt helyén van megemlíteni, hogy a nyelvmívelés már nem szorítkozott egyedül arra, hogy nyelvünket gazdagabbá, szabatosabbá, szebbé tegye. Néhány tudósunk, kik közt, a kivívott siker tekintetében Hunfalvi Pált illeti az elsőség, a hasonlító nyelvtudományt is buzgőan kezdek művelni, hogy kitűnjék: az emberi nem mely nyel-veivel van a miénk származási, képződési, szellemi rokonságban. És e tekintetben két férfiút kell említenünk, kiknek áldozatteljes ügyekezeteit hálátlanság nélkül nem hallgathatná el a történelem. 1819 vége felé, kevés költ-séggel, de kiapadhatlan lelkesedéssel, egy székely ifjú, ki, mint Toldy mondja, „a múlt és jövődéből szőtt egész tündérvilágot hord vala keblében,“ útra kelt Törökország

felé, felkutatni nemzetünk ázsiai bölcsőjét, felkeresni a népet, mely velünk ugyanazon nyelvet beszéli. Ezen ifjú Kőrösi Csorna Sándor vala. Ő Konstantinápolyon keresztül Alexandriába, onnan Aleppon, Bagdadon át Persia fővárosába utazott; mert történetírásunk akkori tekintélye, Ilonát István szerint, a föld ezen részéből származott volna nemzetünk. „Teheránban mulatása alatt — úgymond egy Indiában lakó hazánkfia, dr. Duka Tivadar, — hol a perzsa s némileg a tibeti nyelveket tanúia, alkalma volt néhány tibeti szót hallani, melyek hangjai annyira meglepték, hogy azt kezdé hinni, mikép a nyelvet s nemzetet, melyet keresett, a Himalayák bérezem találandja meg.“ Végtelen bajok s nélkülözések közt tehát 1821 tavaszán Khoracsán sivatagjain keresztül Kabulba, onnan Laborba s onnan Kasmír bájló völgyein s a Himalaya havasain át Lehbe, a Csillától függő nyugat-tibeti Ládák tartomány fővárosába utazott. Itt tanulta egy tudós láma vezetése mellett több éveken át a tibeti nyelvet s buvárlá annak irodalmát; különösen áttanulta s kivonta annak háromszáz lmsz nagy kötetben foglalt történeteit, philosophiáját s egész vallásrendszerét. Évek múlva, átkelvén a Himalaya havasain, a britt birtokosok legészakibb tartományában, a Spiti völgyében fekvő Kánun, buddha klastrombán telepedett meg, s ismét több éven át folytatta tanulmányait. Csorna, úgy látszik, két feladatot tűzött vala ki életének: eljutni nemzete bölcsőjéhez, s azzal kapcsolatban megismertetni Európát Buddha vallásával, melyet egykor őseink vallásának lenni is hitt. Káliumban mulatása alatt tanulmányai folytában egy fölfedezést tett, mely, saját vallomása szerint, életének legkeserűbb perceit okozta. Átlátta ugyanis, hogy a tibeti és magyar nyelv közt valódi rokonság nem létezik. De mind a mellett szakadatlan buzgalommal folytatta búvárkodásait azon reményben, hogy Tibet irodalma napvilágot fog vetetni nemzete történetére, melynek maradványait még mindig feltalálhatni hívé a keleten. Addig összehalmozott iro-

dalni kincseivel 1832-ben Kalkuttába vándorolt; s ott tette közzé egyebek közt tibet-angol szótárát s nyelvtanát. És ezek terjeszték el aztán Csorna híret mindenütt, hol a keleti nyelvek tanultatnak s becsültetnek. Ezután a bengáli, szanszkrit és mahratta nyelvet tanúia meg, hogy aztán Nepálon át Tibet belsejébe hatolván, céljához érhessen. Kéménylé, ha Lasszába juthatand, a könyvtárak nyitva fognak előtte állani, melyekből a hunok ősi történelmét megtudandja, mert ez volt előtte — mint az angol Campbell mondja — a tudománynak véghatára, ez azon vezéresillag, mely őt gondolatai s tanulmányainak utain huszonnégy éven át vezette. De többféle körülményektől gátoltatván, csak 1842-ben indulhatott meg Lassza felé; rég óhajtott céljára azonban ekkor sem juthatott: a halál útközben ragadta ki őt, férfi kora legszebb erejében, az életből. „Csornának megjelenése — úgymond Duka Tivadar — az orientalis literatúra terén meteorhoz hasonlítható, mely annak idejében annyi érdeket keltett a tudósok világában; rendkívüli kitartása, vas akaratja, példa nélküli önzéstelensége s fáradhatatlan buzgalma minden akadálylal megküzdött, mely az emberi nem legdrágább kincse, a tudomány, azon útjában állott, melyet Csorna magának kitűzött. . . És ha kérdenéd a dicső halott geniusát, hogy mi volt azon bájos talismán, mely annyi szenvedést e hű kebelben élvezetté tudá varázsolni? válasza leend: „Nem z e t e m!“ Számos munkái azonban angol nyelven lévén írva, a mi irodalmunk számára csak a magyar-tibet-szanszkrit szótár töredéke maradt hátra irományai között.¹

„Az ő neve — mond T o l d y — nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse és Spree mellett, mint a Himalaya völgyeiben, s az ő dicsősége itt is ott is a magyar nép dicsőségét, hordta magával.“ De

¹ Duka Tivadar: az Új Magyar Múzenni 1858-diki XI-dik füzetében 608. s köv. 1. V. ö. Toldy Fér. Irodalmi Beszédeit. 68.

nyelvünkre s nyelvtudományunkra sokkal nagyobb eredménye lett Reguly Antal nem kevesebb fáradság és áldozatteljes utazásainak nyugat-északi Ázsiában, a Volga és Ural vidékein, miket körülbelül azon időben kezdett meg, midőn Csorna az életből kilépett. Bár e vidéket jelöli ki a történelem is őseink hajdani lakhelyei gyanánt, ő tulajdonképp nem azon célból vette kezébe a vadorbotot, hogy őseink bölcsőjét fedezze föl; mert előkészületei meggyőzték őt arról, hogy azon magyar törzsek, melyek őseink Európába költözése idején e tájakon maradtak, a mongol uralom idejében más népekkel összekeveredvén, valószínűleg elenyésztek: hanem inkább a philologia, a magyarral rokon nyelvek tanulmányozása s összehasonlítása vezette őt e tájakra. És e tekintetben nagy eredményeket mutathatott fel utazónk. Megtanulta az altáji nyelvek legtöbbjeit, melyeknek összehasonlításából a mi nyelvünkkel meggyőződött, hogy ez s amazok közt létezik ugyan család beli rokonság, minő például, az indó-germán családbeliek közt; de saját képeni magyar nyelvet hasztalan keresne ma már valaki Ázsiában. „Oroszország, a Kaukázus és Ázsiának minden vidékei és tájai ki vannak immár kutatva, úgymond; ismerünk határai közt többet 150 nyelvnél; de hiába, honunk nyelve nincs köztük: eltűnt az onnan a régi időkkel együtt, és csak Európában él még nálunk. Ez tény; és olyan, melytől hitünket meg nem tagadhatjuk; számtalan utas és tudós kutatásának eredménye ez, férfiaknak, kik dicsőségüknek tartották volna, nemzetünk nyelvét ott feltalálni.“¹ Számos évek múlva hazájába visszatérvén, dús ismeretkincset hozott haza magával, anyagú szolgálandót az altáji nyelvek összehasonlító megismertetésére, miből nyelvtudományunk nem csekély gyarapodást ígérhetett magának. De fájdalom, a hosszú, fáradalmas utazások által megtört test nem állta többé a szép készületű lélek szolgálatára: mielőtt anyag-

¹ Új Magyar Múzeum 1851-ki folyam. V-dik v. febr. füzet.

halmazát feldolgozhatta volna, a kora halál több évi sýnlódés után őt is elütötte nagy czéljától. Mit azonban ő nem tehetett, az akadémia megbízásából végrehajtotta Hunfalvi Pál, egy terjedelmes munkában dolgozván fel a Reguly által gyűjtött anyagot s foglalván össze utazónk nyomozásának eredményeit.

A hasonlító és szószármaztató nyelvtudomány azonban már több jeles készületit férfiaktól kezd vala míveltetni. Ezek búvárlatai s tanulmányainak eredménye lett, hogy a nyelvrokonság kérdése ma már teljesen fel van derítve; s hogy legalább ez részben, ezen előmunkálatok figyelembe vételével, Czuczor Gergely és Fogarássy János, az akadémia megbízásából, számos évi munkával végre elkészíthették nyelvünk nagy szótárát.

Es míg a nyelv ekként minden tekintetben tökélyesbűle, maga az irodalom is oly haladásnak örvendett, mely minden reményt felülműlni látszék. Egy valóban nemzeti irodalom, mely azzá csak az által válhatik, hogy egy népnek számos nemzedékeken keresztül fejlődött világ- s életnézeteit és érzelmeit foglalja magában, a pár évtizednek, mióta ébredésünk kűrtje felharsogott, még nem lehetett eredménye. Azért, midőn nemzeti irodalmunk haladásáról szólunk, nem is világirodalmi szempontból, hanem csak elébbi állapotainkhoz mérve akarjuk azt érteni. Es e tekintetben bizvást elmondhatjuk, miképen a történelem alig mutathat fel példát, hogy valamely nemzet, pár évtized alatt, mind bel- mind kiilterjileg oly haladást tett volna irodalmában, mint a magyar. A rendkívül élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágaiban nagy elevenséget hozott elő. Érzé a nemzet, mely a tudományra nézve századokon át csak azon érdemet szerezhete magának, hogy az európai míveltség határain őrt állva, oltalmazá azon boldogabb népeket, melyek a tudományokat mívelheték, — hogy valahára már ő is hivatva van e pályára lépni, s amazokkal versenyre kelni; érzé, hogy újjászűletése is csak

úgy sílkerülhet kívánnia szerint, ha azt egy általános szellemi műveltség alapjaira fekteti; ha a tudományból öntudatosan meríti haladása eszközeit, rendezkedési módjait s formáit. Innen van, hogy a jobb erők már nem egyedül a szépirodalom felé özönlöttek, mint az előtt; hanem, a mi a haladásnak magában is nyilvános jele, a tudománynak már egy ágát sem hagyták parlagon. A bölcsészet és történelem, a jog- és politikai tudományok, államgazdaság és természettudományok mind több művelőkre találtak, kik feladatuknak tekinték, a nemzeti műveltség s ez által a köz jóllét tökéjét gyarapítani.

De a szépirodalom sem tekinté már annyira, mint előbb, a maga fő feladatának a hazafiság és nemzetiség ébresztésére irányzott egyes hatást, s már is a szép és emberi érdekek felé kezd vala hajolni. A hazafiság, nemzetiség, még most sem szűnt meg ugyan kedvencz tárgya lenni költőinknek, ez lévén nemcsak a legnemesebb érzelmek egyik leggazdagabb forrása, hanem a közéletben is egyike a fő mozgató erőknek; de az e nemű költemények hangja s modora mindinkább változott. A haza és nemzet iránti közöny vagy épen hűtlenség bűnei gyéreké válván, olyféle ostorozó költemények is ritkábbakká lőnek, minőknek fentebb Berzsenyiből s Kölcseyből mutattuk be néhány példányát. S ha kivételesen Vörösmarty, költőink e legnagyobbika s legnemzetiesbike, talált is még néha okot olyféle kitörésre, minő, például, az „Elhagyott anyában“ a sújtottak kebleinek mélyéig hathatott: az csak némely kisebb főrangú körökhöz szólt, melyeket általában még nem hatott át a hazafiság és nemzetiség különben már oly közönségessé s élénkké lett érzelve. Sőt ezen érzelemnek a nemzet hasonlíthatlanul nagyobb részénél számos lélekemelő példákban észlelt nyilatkozata most inkább ellenkező hibának lőn némileg kútfejévé. Másod s harmad rangú költőink egynemelyike, elragadtatva azon ifjú, életvidor mozgalom s haladás szemlélete által, mely a köz és társadalmi

élet minden ágazatában szembe tűnt, lelke túlárado örömében ísru. szinte túlságos magasztalókkal kezdé elhalmozni a haladásnak indult nemzetet; diadalt harsogott, bár az még csak a kezdet stádiumában létezett. S komolyabb Íróink és államférfiaink részéről bizonyára nem volt alaptalan a panasz az érzelmek ilyféle túláradásai miatt. Nemcsak az ilyesekben szigorú Széchenyi, hanem még Wesselényi is szót emelt e korai, túlságos magasztalások, dicsőítések ellen, melyek az önhittségre s elbizakodásra különben is hajlandó nemzeti jellemet rontják, a jobbra s többre törekvésben megállíthatják. — E hízelgéseket, c korai, éretlen dicsőítést Wesselényi nem kételkedek mívelődésünk legártalmasabb metelyének, előhaladásunk egyik fő akadályának bélyegezni.¹

De ezek mellett számos oly elmeműveket mutathat fel e korszaki költészetünk, kivált az eposzban és a lyrában, melyek bármely más európai irodalom e nemű remekjeivel kiállják a versenyt. Költőink fényes koszorújából, mely Vörösmarty, Czuezor, Bajza, Garay, Erdélyi, Székács, Vackott Sándor, Tompa, Petőfi, Arany st.b. nevekből fonódott, Vörösmarty és Petőfi emelkedik ki első nagyságú csillag gyanánt. Vörösmarty egyiránt Vörösmarty nagy az eposzban és lyrában. A már fentebb is említett Mllial⁵ „Zalán futása“, „Egerje“, „Cserhalma“, oly művek, melyek nemcsak a művészet barátait ragadják csodálatra s bámulatra, alkotásuk eredetisége s ezer meg ezer szépségeik varázsa által; hanem egy egész nemzetet lelkesítettek az érzelmek heve, nagyszerúsége, nemessége által. A lyrai költészetnek az egyszerű daltól a balladáig, a népdaltól a bölcselő költeményig, egy neme sincs, melyben ő halhatatlan műveket nem teremtett volna, melyeket szintűgy példányokul mutat fel a művészet, mint a maga legnemesebb érzelmei megtestesített kifejezéseinek, egész kora s iránya képvisel-

¹ Bal ítéletek, XXIX

leinek ismert fel a nemzetiség. Innen van, hogy nincs is irodalmunkban senki, a kinek művei a nemzet érzelmeire s gondolkodására oly nagy és általános befolyást gyakoroltak volna, mint az övéi. Ő, mint egy szép költeményében mondja, élete feladatává tette: „... a nemzetet a szellemharczok tiszta sugaránál olyan magasra tenni, mint lehet!“ S nem volt soha költő, ki egy nemzet nemes sóvárgásait, jóra, szépre irányzott törekvéseit több élethűséggel s egyszerűsmindebb ideálban kifejezni, visszatükrözni képes lett volna, mint ő: méltó, hogy a nemzet költőjének nevét viselje. Csoda-e, ha ennél fogva egynémely költeménye oly nagyszerű hatást gyakorolt a nemzet fejlődésére, hogy azokat méltán eseményeknek, történelmünk valóságos részének tekinthetjük. Említsem-e például, a „Szózatot“, a hazaiiság, nemzeti függetlenség és szabadság eszméinek, a nemzeti sóvárgások e magasztos tárgyainak, oly felséges alakba öntött megtestesítését, ezen ihletés, jóslatszerű költeményt, mely, a szó teljes értelmében, varázserővel hatotta át a nemzetet; melyet ennek gazdaga szegénye, ifjú s véne könyv nélkül tudott; mely miként boldogabb korában törekvése s kitartásra lelkesítő zsoltárává, úgy a bekövetkezett szenvedések napjaiban vigasztaló, emelő, bátorító imájává lőn a nemzetnek?

Népszerűségben Vörösmartyval senki sem osztozott jelesebb s kedveltebb költőink közül oly mértékben, mint Petőfi Sándor, ki bár csak e korszak végső négy-öt éveiben, s kivált miután „Összes költeményei“ 1847-ben megjelentek, kezdett igazán ismertetni s méltányoltatni, hamar kedvenczévé lett a nemzetnek. És méltán: ha Vörösmartyban a legnagyobb nemzeti-, Petőfiben a legnagyobb népköltőjét bírta addig a nemzet. Vörösmarty a magasabb nemzeti, Petőfi a nép-élet leghívebb kifejezése. Bár nyelve nem rikán pongyola, képei, eszméi gyakran mindennapiak, prózaiak s nem mindig olyanok, melyek a jobb ízlést, a szép érzelmét kielégítsék; de élethívebb, valóbb,

egyszerűbb s őszintébb költőnk nincs Petőfinél. Ő minden érzelmet tárgyilagosan rajzol, s életviszonyaiban és alkalmoszerű körülményeiben testesíti meg azt; minden érzelmét mintegy jelenetté, cselekvénynyé alakítja szemünk előtt; életviszonyaiból, környezetéből, sorsából látjuk fakadni dalait, melyeknek egyszerű, minden piperétől s keresettség-től ment nyelve is mindig igaz, bú kifejezése a keblét el-töltő érzelemnek. E tárgyilagosságban, a népélet e bú meg-testesítésében, minél fogva dalai a nemzet szellemét tükrö-zik vissza, s mintegy szülőföldjéből csíráznak fel, fekszik Petőfi költeményeinek varázsa; ez tette őt, a korán elhunytat oly hamar a nemzet kedvezésévé, koszorúját örök zölddé.

De már nem egyedül a lyrában és bősökolteményben hozott classikai műveket szépirodalmunk: a kötetlen be-szédű költészetben, a regényben és beszélyben is mara-dandó becsű művekkel gyarapodék az' e korszak alatt. Irodalmunkat e nemben Jósika Miklós, E ö t v ö s József és Kemény Zsigmond képviselték első rangban. Az íté-szét s irodalomtörténet hivatása széptani szempontból meg-ítélni belbecsüket; minket azok csak annyiban érdekelnek, a mennyiben a közéletre hatást gyakoroltak. S e tekintetben mind a háromnak nagy az érdeme.

J ó s i k a, miként úttörője, meghonosítója volt nálunk ^{Ji,8lkaMik-} a tulajdonképeni regényirodalomnak, úgy hatása is nagy volt a nemzetre; nemcsak mivel ritka termékenységű elmé-jének szüleményei, a nemzet minden osztályaiban elterjed-vén, a magyar olvasó közönséget tetemesen növelték, ha-nem regényeinek tárgyai s iránya által is. Regényeinek tárgyait jobbára a nemzet múltjából választván, azok hatása oly nemű lön, mint Kisfaludy Sándor regéié s Károly drá-máié: menten gyarapodó olvasó közönségében nem szűnt meg ápolni a nemzetiség érzelmeit, emelni, fejleszteni, ne-mesíteni a nemzeti szellemet. Feszült érdekléssel olvasott tör-ténelmi regényeinek, „Abafinak“, „Zólyominak“, „Az utolsó Báthorynak“, „A Cseheknek Magyarországon“ stb. stb., e

fölött még azon tagadhatatlan eredménye is lón, hogy a nemzetet a történelem olvasására serkentette.

Még közvetlenebbül hatott a közéletre egy pár irány-regényével, különösen a „Falu jegyzőjével“ és „Dózsa pór-lázadásával“ E ö t v ö s, kinek nevét már a „Karthausi“ című genialis műve nagy népszerűsége emelte az olvasó közön-ségben. A pórháborút tárgyaló regény, mely az urai által zsarolt, elnyomott parasztság vérengző lázadásának oly bor-zasztóan érdekes rajzát adja, a történelmi valóság szembe-tűnőségével hirdeti a néposztályok jogviszonyaiban szüksé-ges reformokat; melyek szerint a parasztságot szolgáló álla-potából fölemelni, birtok- és személyes polgárjogokkal felruházni, a közjóllét s magok a kiváltságos osztályok ér-dekében már az 1832-ki országgyűlés is buzgóan, de csak fél sikerrel, ügyekezett. A Falu jegyzője viszont a fe-lelős kormányrendszer s központosított igazgatás előnyeinek kimutatása végett, a megyei igazgatás rendszerének gyön-géit, hiányait egy megható eseményláncolatban vezeti az olvasó szemei elébe. Ily féle rajzoknak csak a szélsőségek ellentétei adhatván fokozott hatást, maga a mű célja igényié, hogy a megyei igazgatás gyöngéi mennél éleseb-ben sújtassanak; miért a rajz több helyt túlzásba is csap át. De mind e mellett a regénynek igen nagy hatása volt a közvélemény módosulására. Sokan, bár különben gáncsolták is őt, mint egykor Hiteléért Széchenyit, hogy a közélet gyöngéit s hibáit oly kíméletlenül felleplezi; de kigyógyul-tak az ősi megyeigazgatás rendszerének bálványozásából, s hajlandókká lőnek megbarátkozni az igazgatási centralisa-tióval, mely nemcsak egy erős kormánynak, hanem, bizo-nyos mértékben, az egyébiránt közönségesen óhajtott fele-lős miniszteri kormánynak is szükséges feltétele.

Különböző ezekétől Kemény Zsigmond regényei-nek jelleme. Mint őt Gyulai Pál igen helyesen jellemzi: „ő mindig lélektani feladattal küzd. Jellemeiben az embe-reknek csak gyengeségeit ismerjük; kétkedni tanít; kérlel-

hetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért hogy, mint a modern romantikus, a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel; sőt ellenkezőleg, vitatni látszik, hogy mindennek így kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék, vagy még rosszabbat. A modern romantikus ki nem békit az étellel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen, s tanai teljesülésével biztat; Kemény kihűt, józanná tesz.“ És e tulajdonságánál fogva lehetetlen, hogy jótékony ne lett volna hatása oly korban, melynek ha volt hibája, az bizonyára már nem a közélet iránti közönyben és szenttelen tespedésben, hanem annak ellentétében, a túllelkedésben, az újítások, reformok, átalakulás túlheves, szinte türelmetlen vágyában, s a rohanó haladást gátló elemek, a kormány s a conservatív párt gyűlöletében keresendő.

A szépirodalom e korban egy, minden magasztalás méltó középpontot s gyámintézetet nyert a Kisfalud Társaságban, melyet az elhunyt Kisfaludy Károly néhány lelkes barátja, az ő emlékszobrának felállítására gyűjtött összeg maradványaiból, a nagy költő szellemi emlékéül alapított, s mintegy szépirodalmi akadémiává rendezett be. A szép buzgalmú intézet, a közönségben gyámolításra találván, csekély anyagi erejével is szép eredményeket mutatott fel. Az intézetre valóban volt is szüksége szépirodalmunknak; mert bár az klilterjében nem szűnt is meg gyarapodni, — mint az intézet igazgatója, Toldy Ferencz annak közgyűlésein mondott beszédeiben ¹ panaszkodik, — belértékére nézve a nemzeti irodalom egyéb ágaival nem haladott hasonló arányban; sőt. tudományos oldalát tekintve, a közel múlt kor mögött elmaradt. Névszerint, a művésze tudományát, a szépirodalmat elhanyagolta. Költőink nagyobb ügyességgel, de, néhány első rangút kivéve, kisebb gonddal

¹ Irodalmi beszédek. 207. 227. 278.

dolgozának. „Hol a kor, úgymond, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy K. szóval hirdették az aesthetika tanítmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglaló, azt tovább emelni rest?“ „Egész tartományait a Musák birodalmának el láttuk hagyatva, — panaszkodik másutt — mik sokat Ígérő virulásnak indultak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés a gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő.“ E hanyatlás indítá Bajzát a „Kritikai Lapok“ kiadására, melyek azonban a szépirodalmon túl, egyéb nemű elmeművek bírálatára is kiterjeszkedtek; ez, utóbb Bajzával együtt Vörösmartyt és Toldyt, hogy az általuk kiadott „Athenaeum“ című s a tudományok és szépművészetek tárául szánt folyóiratot egy műtészti mellékklappal, a „Figyelmezővel“ toldják meg, mely szinte összes irodalmunk termékeire nézve nagy haszonnal gyakorló a műítészetet.

Míg a szépirodalomban e hiányok s hanyatlás jelei mutatkoztak, a komoly tudomány mezején szép haladásnak örvendett irodalmunk. Semmi sem bizonyítja ezt szembe-tűnőbben, mint a bölcseletnek, az összes tudományok ezen alapjának s vezérének jelentékeny gyarapodása. Ha igaz, hogy csak azon nemzet dicsekedhetik bevégezett és szoros értelemben vett nemzeti irodalommal, melynek önálló philosophiája van: úgy hazánk már jogosan tulajdoníthatott magának nemzeti irodalmat. Nem volt ugyan még bevégezett ezen irodalom; mert befejezett philosophiával még nem bírtunk; de ez már örvendetes fejlődésben mutatkozott. Bölcseletünk megszűnt uszálya lenni a külföldi, kivált a német új speculativ philosophiának, s magát teljesen emancipálta s önállóságra emelkedett. Voltak ugyan még néhányan tudósaink közt, kik tanulmányaikat német egyetemekben végezvén, a Németországban kedvelt s e korban teljes virágzatban lévő szörszálhasogató speculativ bölcseletnek,

különösen Hegel értketetlenségig homályos rendszerének barátai, ezt nálunk is terjeszteni igyekeztek. S már attól lehetett tartani, hogy e ködös, speculativ bölcselet s vele együtt a felhőkben kalandozó idealismus, vagy más mesterek nyomain, a legújabb német materiálisaius az iskolák tanszékein nálunk is túlsúlyra jut, bölcseleti tudományosságunk nagy hátrányára. Hátrányára, mondom, mert hogy nálunk a tudományok tudománya az iskolán kívül eddigelé oly kevés művelőre talált, annak oka részben legalább abban keresendő, hogy annak művelői, tanárai újabb korban jobbára e német speculativ, alig érthető rendszerek mankóin járdalának, melyektől a józan, gyakorlati magyar ész határozottan idegenkedett. Találkoztak azonban már irodalmunkban is kítűnő tudósok, kik ama, hajlamaikkal ellenkező, idegen, különösen a Hegel- és Schelling-féle rendszerek meglionosulásának, részint czáfolva azokat, részint egy önálló, gyakorlati magyar bölcseletnek alapjait megvetve, idején útját állták.

A polémia mezején Vecsei József, debreezeni tanár nyert legszebb koszorúkat, ő az Athenaeumban és Figyelmezőben a hegelisták ellen harcot indítván, szintoly hatalmas dialektikával, mint alapos tudománnyal mutatá ki ellenei egyoldalú tévtanait, melyek a németek közt is csak azért találtak annyi magasztalókra, mivel e, különben épeszű nemzet természete az idealismusra felette nagy hajlammal bírván, tűri ennek kicsapongásait s ábrándjait, ha ezek rendszerbe foglaltatnak s mystikus homályban adatnak elő. A nagy történetíró Schlosser is bevallja nemzetének e gyöngéjét, állítván, hogy a német tudós előtt mindig gyanús volt az, a mi érthető és világos. Koppén pedig keserű, de találó gúnyorral mondja, hogy „a németek szívét csak rendszerrel lehet meghódítani; ők a képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé. — E tudományos tusa után, melyben a közvélemény a tiszta felfogású, világos beszédű Vecseit vallá győztesnek, méltán

várható a közönség, hogy a megcáfolt tanok helyébe újakat állítson, melyek a tudomány alapjait szolgálják. Tőle azonban csak néhány becses értekezést vett még irodalmunk a bölcsészeti rendszerekről, az életről s annak elvéről stb.; mert kidolgozott összes bölcséleti rendszere, irodalmunk nagy kárára, nem láthatott napvilágot.

Önálló nemzeti philosophiáknak, melyet, mivel az ellentéteket a felsőbb fogalmakban összeegyeztetni, kibékíteni akarja, s mivel az ész és kedély összhangzó művelésére támaszkodik, mint a szép, jó s igaz megismerésének eszközére, „egyezményes“ bölcséletnek, másként „harmonistikai rendszernek“ is neveztek, Köteles Sámuel, Szontagli Gusztáv és Hetényi János voltak legkitűnőbb képviselői.

Az egyezményes philosophia nem egészen magyar eredetű ugyan; mert a világ harmonias elrendeltetéséről s a harmónia elvei szerint való igazgatásáról már Pythagoras—, az erényről, mint cselekedeteinknek az észtörvényekkel való egyezményéről, Plató is tanított; újabb korban pedig Krug Vilmos, német bölcselő, épen hirdetőjévé s alanyi oldalról megalapítójává lett az egyezményes bölcséletnek, rendszeres munkájában (*System der Philosophie*), ezt részletben is alkalmazván a philosophia tanaira. És nem is lehet tagadni Krug rendszerének helyességét, a meddig bölcséleté alanyi körben forog; de azokban, a mik tárgyiasabb felfogást igényelnek, mint a metaphysica és aesthetica, rendszere többféle hiányt mutat. Fő tévedése abban áll, hogy az ő általános egyezménye pusztán alanyi természetű, csupán szellemi munkásságunkra szorító; holott az egyezmény csak úgy lehet általános, ha nemcsak szellemünknek, hanem a tárgyas világnak is fő elve. Nem is ezt, hanem az öntudatot („vagyok és működöm“) tette ő rendszere fő elvévé, mit azonban főelvül, melyből az összes philosophia igazsága lehozható lenne, elfogadni nem lehet.

Köteles Sámuel volt az első, ki nálunk Krug egyezményes philosophiáját elébb a nagy-enyedi tanszéken, majd

„Philosophiai Encyclopaediájában“ meghonosította, kijavítván egyszersmind annak hibáit is, midőn az egyezményt, mely Krug fő elvében még csak mint önkényesen választott cél jelenik meg, mint öntudatunk tényét s eredeti alakjának és szellemi munkásságunk törvényszerűségének kinyomatát határozta meg, s az összes bölcselet fő elvévé emelte. Kötelesnél e szerint az egyezmény nem egyedül a logica fő törvénye, hanem fő törvénye szellemünk összes munkásságának, az érzésnek és akaratnak szintúgy, mint a gondolkodásnak. Ámbár tehát Krug az egyezmény elvét a külön tanokra legelőbb alkalmazta, s az által az alanyi egyezményes philosophiának az újabb időben hirdetője lőn; de ennek főelvét Köteles határozta meg helyesen, minél fogva sajátlag ő e rendszer kijavított alapjának alkotója *). És itt kezdődik a magyar philosophia.

Azonban Köteles, bár a mondottak szerint nagy az érdeme bölcseletünkre nézve, s egyébiránt is mint világos előadásit tanár, számos éveken keresztül nagy haszonnal hirdette józan nézeteit, melyek által a bölcseletet nálunk a világphilosophia színvonalára emelte, — még az ó-iskola nyelvén szólott. „Köteles nyelve s a miénk közt pedig, mondja Toldy Ferencz, gazdagság, szigorú határozottság, rövidség és jóhangzásra nézve, több mint egy egész nemzedék fekszik.“ Nem csoda, ha e miatt nem lett az iskolán kívül, az életben annyi hatása, mint megérdemlő vala. Majd azonban, az akadémia gondoskodásából, Balogh Pál és Hetényi János koszorúzott pályairataik által philosophiai nyelvünk is tisztább, megállapodottal) lett, utóbb pedig Szontagh és kivált Purgstaller József igyekezetei által a tökély magas fokára fejlett; minek következtében a Köteles által egyengetett úton megindult új, kitűnő tehetségű bölcselők mind tovább fejlesztők nemzeti philosophiánk rendszerét. Mellőzöm itt Imre János egyetemi tanárt; bár részben

*) Szontagh Guszt. A magyar Parthenon alapjai. Új Magyar Múzeum 1856-iki folyam, XI-ik füzet.

latin, részben magyar nyelven közzé tett munkái, mint Hetényi mondja¹⁾, azon reményt ébresztették a honi bölcsesség kedvelőiben, hogy lesz valahára nekünk is nemzeti bölcselkedők, minő a németeknél Kant, az angoloknál Bentham, Frankonban régen Cartesius, ma Cousin; de a melyet kora halála meghiúsított. Mellőzöm Purgstaller Józsefet, mint nem szorosán az egyezményes rendszer bívét; bár különben, mint Szontagh maga is megvallja, „kézi könyvei iskoláinkban székiiben használtatván, mondhatni, a leghasznosabb philosophiai író lett hazánkban, s közhasznú nemcsak munkái tartalmánál fogva, mik érhető előadásban helyes philosophiai nézeteket terjesztenek, hanem philosophiai nyelvünk gyarapítása által is, igen szerencsés lévén a műszavak magyarításában.“ Mellőzöm Horváth Czirillt is, bár számos becses adalékkal járult, ha nem is az egyezményes rendszer mezején, honi philosophiánkhoz. Mellőzöm végre még Berzsenyi Dánielt, a koszorús költőt mind ‘a mellett is, hogy a „Poétái liarmonicáról“ irt munkájában, a magyar egyezményes philosophia tárgyas érvényességének alapítója lett; de műszavainak elavúlt érthetlensége miatt hatását elvesztette. És csak Hetényi Jánost és Szontagh Gusztávot emelem ki, mint nemzeti böleletünk fő oszlopaikat, kik azt mind elméletben, mind alkalmazásában az egyéni és társadalmi életre, hatalmasan fejlesztették, mondhatnám, népszerűsítették.,

Hetényi régebben „Sarolta és Adalbert“ czim alatt egy hőskölteményszerű történetírási festvényben, melyet a vallásos erkölcsiség gyarapítására népkönyvül készített, hirdette tüzetesebben a maga tanait. E mű, tulajdonképen philosophiai tanköltemény, eposzi formában, melyben bölcsészet és költészet inkább egymás mellett, mint egymást áthatva, jelennek meg, s nem is annyira szépészeti tekintetben, mint tartalmánál fogva köti le figyelmünket, a meny-

¹⁾ Tudománytár. Új folyam. II. köt. 152. I.

nyibeu benne találjuk már philosophiai rendszere előtúrn)-két. „Neki t. i. — mond Arczképeiben Toldy — a pliilosopliia, végelemzésben, gyakorlati tudomány, mely mindent, mi nem ilyen, köréből kizár, melynek véghivatása a szép, jó és igaznak létesítését sürgetni; miknek forrása, előképe, szerinte is, az istenség, mint az örök szép, jó s igaznak concrét fogalma lévén, a bölcsészet első teendője is, ezeknek isten által a látható és szellemi világban kifejezett törvényességét kinyomozni, megismertetni s egyénileg és társadalmilag valósításukat létünk fő és végcéljául bebizonyítani." A korszerűtlen forma azonban e mű hatását nagyon megcsökkentette.

Ezentúl számos kisebb-nagyobb, részint philosophiai, részint művelődéstörténeti, állaintani s nemzetgazdasági munkákban, melyeket rendszerének érlelése közben jobbára az akadémia s más intézetek által kitűzött pályakérdések megfejtéséül készített, fejtette ki társadalmi alkalmazásaikban gyakorlati bölcsészete elveit. Mert, mint érintők, a pliilosophiának ő gyakorlati célta, az emberi életnek mind egyénileg, mind társadalmilag boldogítását, vagy, mint ő nevezni szerette, szépítését, tűzte ki; s ennél fogva oda törekedett, „hogy a bölcselet, mellőzve a fogalmak iskolai és dialektikai szőrszálhasogatását, az ember minden nemes érdekei, a vallási s erkölcsi, a társadalmi és művelődésiek tisztába hozatalában találja fő célját, hogy egykor egy nemesített, erkölcsiebb s az élet szépségét a tudományos és művészi kiképezésben lelendő emberiség vallás- és törvénykönyvéül válják“ — mondja Toldy Ferencz.

Fő műve azonban, melyet húsz év folytában érlelgete, és szem elől egyéb dolgozatai közt sem veszte el, a „Magyar Part benőn“ volt, melynek összes bölcseleti rendszerét magában kell volt foglalnia. A nagy munka már annyira haladt, hogy azt egy szerencsés év alatt immár bevégezve reménylé bemutatni a nemzetnek, midőn a halál őt, nem fiatalon ugyan, mert a 70-dik életév felé-

közeledett, de mégis idő előtt kiragadta az életből. De kevéssel halála előtt olvastatott fel az akadémia előtt egy munkája. „A magyar Parthenon előcsarnokai“ cím alatt, mely csak bevezetésül szolgál ugyan nagy művéhez; de ennek főbb elveiről is mond annyit, a mennyiből legalább fogalmat szerezhetünk félbeszakadt nagy munkájáról s rendszeréről; mert ezen előcsarnokokban annak alapeszméjét s fő irányát deríti fel, s egyszersmind görög elnevezéséről is számot adván, mellékesen az összes bölcsészet történetét is szintoly éles kritikával, mint tiszta felfogással s világos előadással vázolja.

Őt, úgymond, három vezércsillag kalauzolja: ész, élet és harmónia.

Az ész, mely záloga isteni eredetünknek, oly fenséges lény, hogy ha az őt sokkép leverő állati szükség, előítélet, szenvedély bilincseiből kiszabadulhat, a józan bölcselés által magasb kiképeztetést nyer, a széptani jeles Ízléssel párosulhat, és tisztán emberivé, széppé és boldoggá teheti mind az egyéni, mind a társalmi életet; mely életszépség vagy harmónia csalhatatlanul tetőpontja minden szellemi vágyainknak, célja létünknek, legfőbb indoka minden cselekvé-nyeinknek. Ennél ő sarkalatosabb, magasabb és életérdekesb igazságot s főbb elvet nem ismer, mely visszhangzik minden emberészben és szívben, méltó, hogy minden philosophia alapelvül tétessék.

Abban látja a philosophia ó- és új-korbeli gyöktévedéseit, hogy ez, elvetve szemei elől eszünk három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, úgymint: az elméletit, széptanit és gyakorlatit: azokat egyformán nem méltányolva, és a főcélra, az életszépítésre (= boldogságra) egyaránt nem használva, most egyes egyedül az elsőnek, a tudásvágynak, majd a másodiknak, a széptani-
nak s érzeményiüek, majd a harmadiknak, úgymint a cselekvésinek, adá a túlnyomatot; így aztán az élet arányainak s idomainak el kelle ferdülni s torzulni: s vagy a

túlhajtott szemlélődésbe s idealismusba, vagy a durva érzékiségbe, scusualismusba, vagy pedig a finomabb érzelgésbe, a mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába kelle merülni. Arányosan kell tehát művelni s használni szellemi tehetségeinket. Ő nem ellene az elméid bölcselésnek, a magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a derült ész az élettudomány fő életműszere, s helyes elmélés nélkül nincs helyes gyakorlat. Szerinte a philospháló észnek három fő irányban kell működnie, úgymint: 1. elméid, theoretikai; 2. bírálati vagy felsőbb kritikai; 3. cselekvő irányban. Az elsőnek végcélja a tudat, az igazság; a másodiknak alanyilag a szépérezlem, tárgyilag a szép és nemes; a harmadiknak alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. E háromság egytittléte teszi az élet szépséget, boldogságot; s e háromságot az általános egyezmény, harmónia, föelvé köti egybe. E harmóniára építi ő rendszerét.

Az egyoldalóság, mely e három főirány valamelyikének elhanyagolásából származik, oka, hogy kétely, iskolai és mystikai homály, versenygés boríták el a philosophia szép egét; hogy a józan bölcselés elvesztette eredeti saját típusát, élettudományból természettanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világművészetté változott, eredeti fenségéből kivetkőzött, és akármi más vala inkább, mint élettudomány; hogy jelenkorunkban a metaphysika, a természet philosophiája által túl szárnyaltatva, ebbe szinte beleolvasztatott s csaknem megsemmisített. Legalább e fenséges tudomány a népéletre, erkölcsnemesítésre, a lélek és szívemelésére hatástalanná lett s oda jutott, hogy több nagynevű bölcselőtől, a philosophiai tudományból, mint ábránd, kizárattott.

Általánossá lett ennél fogva a philosophia reformjának szüksége. Vállalkoztak is erre többen, kik közül azonban némelyek megint az érintett gyökrtévedések valamelyikébe estek. Kant a gyakorlati és erkölcsi élet terén kezdte

reformjait. Az erkölcsstan kútfejeit megtisztító, építve azt nem a jutalomvárásra vagy büntetéstől való félelemre, hanem a törvénytiszteletre. Ámde a mennyi jót tett a morállal, annyi kárt okozott, úgymond bölcsészünk, a metaphysikának alanyiságtanával, az emberészt elméjére és gyakorlóra ketté metszván s egymás ellenébe állítván; holott az ész harmóniájánál fogva a lélek különemű tehetségei, ép állapotban, mindig egy frigyben működnek, s jaj azon ferdült észnek, melyben a szemlélet külön vált a gyakorlattól.

Kant ezen észlelete egész forradalmat idézett elé a Leibnitz óta különben is alanyiságban, vagy mi evvel sajátképen egy, a tapasztalattal kezett nem fogó idealismusban sínylődő németek közt. Fichte az ént, az alanyiság alapját, az általános tárgyiság, más szóval, a kiiltermészet hegyibe emelte; s míg amannak egyedüli létet adott, emezt megsemmisítette. Seb el ling ezt megsokallá; de az idealismus édes mérgétől szabadulni nem birt, s Fichte alanyi idealismusát tárgylagos idealismussá csavarta, mi épen annyi, mint fából készült vaskarika. Erezte ő ezt; tehát az azonságtanban keresett menedéket, egynek és annak mondva a tudatot a léttel. E kettőt öszhangba lehet ugyan hozni; de azt állítani, hogy ezek egyek s azok, gúnyüzés a józan észjárással. Mert, például, hányszor megesik, miként a gonosztevő jól tudja, hogy tilos az, a mit tenni nem irtózik, mégis ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik V Ámde ezen ellenvetésre az alanyiság és azonság hőse csak azt feleli: „a jó és gonosz közti különbség csak alanyi, ezek tárgylagosan tekintve egyek és azok; szabadság nem létezőn, ama különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem.“ „Ugyde, — kiált itt a még el nem ferdült józan ész — ez ellenkezik fogalmainkkal a tökélyes és tökélyetlenről, a jó és roszról, a véges és végtelenről, az anyagi és szellemiről?“ És Hegel itt vállat von, s nagy hidegen azt mondja: „A philosophia csak az által philosophia, hogy az

értelemnek és józan észnek ellent mond, mely viszonyban a pbilosophia világa egyáltalánfogva megfordult világ.¹ „Ily drágalátos eredményeket szült — kiált fel erre bölcselnök — az alanyisági philosophia, mely a fő lényt, erkölcsi szabadságot és személyes öröklétet, szóval a végte- lent, beolvasztva a végesbe, a gépszerűbe, és a tiszta ész- vallási világnézetet alárendelve a természet-philosophiának, a metaphysikát földhöz ütötte, megsemmisítette.“ O tehát, hogy a méltatlanul lealázott metaphysikát előbbi jelentősé- gére visszaállítsa, s a korphilosophia gyöktévedéseit meg- igazítsa, az általános alanyiságnak az általános harmonis- must, egyezményt, teszi ellenébe, mely összhangot, egységet állít ugyan létezni a világban, de olynenuit, minő van a jó zenében, festvényben, mikben megkülönböztethetők a kü- lön nemű színek és hangok. A harmonismus helyt ad mind a mérsékelt idealismuskak, mind az empirismuskak: és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdje- nek. Ez az egy és megoszthatatlan észet veszi fel se- gédül, és ennek tehetségeit nem darabolja fel, egyiknek a másik felett túlnyomatot nem ad. mert maga az ember, szintúgy mint a világ, egy összhangzó egység. Az egyez- ményes bölcselet úgy tekinti a természetfölötti tárgyakat vizsgáló észet, mint szellemi tükröt; mely nem teremti, mint Fichte állítá, hanem csak visszatükrözi a szellemi vi- lágrendben feltűnő — épen nem ideális, mint Schelling és Hegel tanítják, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az állománnyal bíró lelket, és ennek épen nem kérvényes szabadságát. Az általános harmonismus segélyével belátunk a világalkotmány gépezetébe, be szellemünk életművezetébe, mindenütt törvény- és czélszerűséget szemlélve, mindenütt egy fő törvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, ana- lógiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, mely elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

¹ Krifisolics Journal dér Pliilos. I. 1, 17.

Átmenvén ezután a korphilosophiákon, s kimutatván tévedéseiket, kimutatván azt is, mennyire alkalmas az egyezményes rendszer e szirteket sörvényeket kikerülni, mondja: „a korphilosophiák nekünk magyaroknak, kik velősli éldc-lethez szoktunk, és mint kelet népe, gyakorlatias szelleműek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk oly pliilosophia kell, mely megvetve az ábrándos idealismus légliajózásait, de más részről elfordulva az aljas érzékiség fertőitől, fejtsse ki magában és embertársaiban azt, a mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; oly bölcsészet kell, mely mind az egyéni mind a társadalmi élet szép ideáljait valósítani segítsen.... Az egyéni és társadalmi élet harmonája azon eszmény, mely felé kell tartanunk philosophiánk segélyével; ez s nem más az igazi bölcsészet ugró és kiindulási pontja: nem pedig, a philosophok eltérő véleményei szerint, a természet mély-ségeinek akózása; nem az eszmények és ideák tündérhona; nem az állomány, mint Spinosa véle, nem Sehellng általánya, nem Hegel van-ja és tiszta létje; hanem, mint mon-dók, az életszépség, nem lévén az észnek és szívnek ennél szebb és nagyobb ideálja, melyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség axiómája, melyben mindenki egyet-ért, mely mindenikünknek, kik élünk, közóhajtása. itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös pbilosophiia gönező-lének; a világ nagy törvényében, a harmóniában rejlik annak élelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e fő alapra kell építtetni.

„Minden tudomány tehát, mely az életharmoniát átlát-tatja, minden gyakorlat és művészet, mely végelemzésben éleltszépségeket eszközöl, főrangú, üdvös, sőt isteni. A test harmóniát helyreállító orvos, a lélek és szívbeli békét esz-közlő, a szépelet elveit és törvényeit földerítő bölcs, a nemzeti jóllétet eszközölő államférfiú, a kedély zordonságait lecsillapító művész, az emberiség háláját és tiszteletét ér-demlik; és bár külön irányban látszanak működni és mint a sugarak, másfelé tartanak: mégis mindnyájan az élet

harmóniának szolgálnak, ennek központjából indulnak ki, és utóbb is itt sereglenek össze.

„A philosophia nagy czéljának soha meg nem felelem!, ha csak, eddigi iskolai alakjából és köteleiből kiszabadulva, dialektikai szörszálhasogatásaiból kimenekülve, az egyéni és társadalmi élet szépítését nem tűzi ki egyedüli feladatának, szóval, az életharmoniát, melyben rejlik általában az életüdv... Látjuk, hogy a philosophia, ezen három ezer éves gyermek—mert még fejletlen — nem bírja magát értelmezni, nem tudja főirányát, körét is szilárdul meghatározni: az ellenmondás lelke, kétely uralkodik benne. Olyan, mint egy roppant anyag- és szertár, melyet rendezni, belőle jeles és állandó csarnokot építeni nem bírt. Az új korban sűrűn keletkező philosophiai rendszerek, mind megannyi nagyszerű légtünetek, melyek alig tartanak pár óráig és aztán végkép elenyésznek. Es midőn a hellen bölcsészek művei örök becsűek, ép úgy mint az antik művek: emezek alig örvendhetnek egyikét évtizednyi öröklétnek. Nem is leend a philosophiának addig szilárd állása, míg őt az életharmonia testébe nem öltöztetjük, és szellemére a világ szellemét, a harmóniát nem leheljük, élettudományyá magasztva, sőt nemesítve őt: de ez másképp nem leend, hanem ha őt teljesen átalakítjuk. Át kell mindenek előtt látni, miben tévesztett czélt az eddigi bölcsészet; mi azon igaz és saját telke, melyről eltért; végül, mi által lehet neki életben haszonvehetőséget, tudományban tekintélyt és erősuylt, társadalomban vezérletet sőt trónt biztosítani?“

A czéltévcisztést illetőleg: sajnálattal látja, mikép a nagy Sokrates óta a bölcselők előtt nem áll tisztán ama nagy igazság, hogy a philosophia nem más, mint életharmonira vezérlő kalauz, és az igazi bölcselő nem egyéb, mint életszépségre oktató tanár. Nem szabad tehát neki az alapi és fensőbb élet teréről lelépni és kifürkészhetlenek után kapdosni, milyenek például a léleknek, a világnak, a fölénynek benső természete és lénye, mivel ezek lényükbe

pillantani soha sem engednek; elégnek tartva azt, ha műveiket szemléltetni engedik, s legfőlebb azon törvényeket nyilvánítják, mikben és mik által nyilatkoznak.

Fetjegeti továbbá, liogy a philosophia saját lelke nem lehet egyéb az életnél s harmóniánál. Ő nem akarja előtte bezárni az eget; ő csupán léghajózásait akarja megszüntetni és az élet körére visszavinni, mely elég bő telek számára. Az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a végtelen mindenségnek; millió alakú; és hacsak az emberéleket vizsgáljuk is: van egyéni, van társadalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. E nagyszerű eszme tág alapot szolgál a philosophiának; oly terepélyes élőfa, melynek ágain ülnek az életszépítő tudományok. Mert tekintsünk körül: mit akarnak az úgy nevezett principialis tudományok? Ezek szakfelosztásából kitetszik, hogy mindannyian az élet fentartásának, biztosításának és szépítésének szolgálnak. Mit akar a theolog? Örök életüdvét. Mit a jogász? Jogbiztos és jogtalanságtól ment életet. Mit az orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyonbiztos életet. Es ime itt van a tudományok kapcsolata és egész családja, miknek középpontja az élet.

Folytatólag a harmóniáról szólva szinte ihlettség szállja meg bölcselónket, mely költészi színezetűvé lelkesíti irályát. „A harmónia, úgymond, világtörvény, éltetője a sphaeráknak ép úgy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegyetemnek, melynek uralma alatt áll a porszem úgy, mint a fenséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, melyből foly ki, mind fenn, mind alatt, minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály s norma mellett s fölött. Ez törvényadója minden magasságnak s mélységnek: ennek

trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik martalékai. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója minden alárendelt erőnek. Ez állapító meg a szellemi és testi világ fejleményének rendét; és ennek pálezája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A mi magát ez alól elvonja, az, mint törvénysértés, más mint rút, valótlan és jogtalan nem lehet. Ez mint legfelsőbb lény, magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet; azért a szellemi világban is olyan, mint a cosmicaiban az általános súlyerő, melynek uralma alól a legtávolabb eső fényfelhők napjai sem vonhatják ki magokat. Ez szolgál a bölcsnek kalauzul, midőn azon fölényhez tekint fel, kihez a hiúk vagy ritkán fordulnak, vagy ha fordulnak is, a szenvedély szele az érzelem világot gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérük, midőn a világ nagy könyvébe tekintenek, mely fénylő csillag-betűivel szól hozzájuk. Ez iránytűjük, midőn saját testük óraművét vizsgálják: ez, midőn az ész, a tudományok és a művészet, ez, midőn a családi és társadalmi élet viszonyait fürkészik. Csodáljuk-e tehát, ha ezen harmónia legmagasabb vezéreszméje, ugrópontja, sőt kezdőbetűje a philosophiának! Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban felfoghatóbb eszme az, mint a korphilosophia által alapzatúl tett absolutum; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a valóságban nem: amannak vannak látható, hallható, érezhető typusai, mint például, a szépség, melyet éldel a még beszélni alig tudó kised a virágban, éldel az ifjú, szíve ideáljában, éldel az érett kor a szép-igazban és szép-jóban. Ez tölt be eget és földet egyaránt, és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Virgil a hírről énekelt:

Grailitur in solo, et caput inter nubila condit.

Bölcselőnk szerint az egyéni és társadalmi fensőbb élet harmóniájának két fő tényezője van, úgymint: ész derű és elvhűség. Az ész és az általa kormányzott szilárd akarat életünk harmóniájának kettős gönezőlei: ezeket kell tehát

főleg kiművelnünk, hogy életünk szépségét biztosíthassuk. Az ész nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek, és a fő harmóniától (istentől) eredő teremtetett istene énünknek. Ez létesít összhangot gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Elő műszere tehát ez a harmóniának, mely fokozatos, és a fensőbb tájakban szépség, igazság és erény neve alatt ismeretes. Az ész egy ugyan, de három irányban működik. Első irányban az igazsággal foglalkodik; bírálat alá veti a fogalmakat, eszméket és azt tekinti, vajjon nem csalkép-e, nem hibás-e az észlelet? Ott, hol a vizsgálat elhagy, az ismeret hiányait bittel pótolja, s mintegy betölti, de hiányt sehol nem enged, nehogy rajta a kétely betörjön; ellentáll azonban a hiszékenységnek is, fogalmait, nézeteit tisztogatva, kijavítva, analógiáit, inductióit tökéletesítve. Eszderü itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény és a világ a színek harmóniája.

Ámde a világ nem elég; kell lenni melegnek is; ezt nyújtja az érzelem, mely megmondja énünk kellemes vagy kellemetlen jelenét. Az ész az érzelem és öntudat tanúságait nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az előterjesztések a léleknek, úgy szólva, csak felületét érdeklík, amazok ennek benső lényét támadják meg, és mélyen hatnak. Az érzelmek s ezeknek összege, a lelkiület (kedély), az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az erők harmóniája felbomlik, és a szenvedélynek rabul esünk.

Harmadik iránya az észnek: a jellem képzés; itt tehát neki fő feladata, a természettől szolgálakat rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi fensőbb vágyakká magasítói; például: a nőszvágyat nőszerelemmé, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hírvágyat tudvágygyá. Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész a szemlélet, érzelem és akarat felett; s így létesíti a szellemi erők harmóniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát

az élet rútságának főoka, és abban, begy egyénekben, társadalmakban sőt az emberiségben épen azon fő erő és isteni teremtő művelten, épen azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyújthatna.

Ekkép áll a dolog a társadalmi életben is. Az ész harmóniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvét deríthet mindenütt. A társadalmi és nemzeti észderű világánál fejlenek ki a nemzetek jóllétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észború daemona pulyákká, törpékké és szegyenletesen szegényekké teszi őket. A sophismus azonban, mely sátánja az életszépség édenének, itt is ördögileg úzi szeszélyeit: igazi észderű helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minő például, a szabadság, hamis világításban tünteti fel. Itt gyökerezik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. Az észború szülte ezt, és az egyoldalú eszményiséget kedvelő, ideális musra hajló, az életkörbe lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonismussal ismeretlen fonák bölcselés. . . Mi tehát a harmóniára építve philosophiánkat, és a világ e nagy törvényét úgy fogva fel, hogy a természet, e nagyszerű anya, tör ugyan az állandó egységre és egyetemesre is, de szintúgy irányul a sokféle, a változatos felé is, úgy hiszszllk, hogy igaz bölcselőnek itt félszegségbe esni nem szabad, hanem mind a kettőt figyelembe kell vennie. Mi nem tartozunk az oly fellegi bölcselőkhez, kik az eszményiség és általány fellegvárába vonulva, ízetlennek, utfélinek találnak minden valót, fenállót, anyagi s alapí életre s jólétre tartozót; hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is és az egyetemes élet törvényeit, de méltányoljuk a nemzetek életsajátságait is, ezek jellemét, műveltségi fokozatát, szükségéit. Fő feladat tehát itt nem az, hogy tiszta általányban álljon elé a philosophia; hanem az, hogy a nemzeti alakban cl ne vcszsen, és a nemzeti alakok közt is megtartsa a lehető általány és önállás bélyegét. Igaz, hogy a philosophia tételei általánosak, és az

alakot nélkülözni sőt megvetni látszanak; de mind a mellett is, kérdem, lehető-e alak nélkül feltűnni, és a hellén sőt a német pkilosophia is nem alakban s pedig nemzetiben tűnt-e föl? — amaz ugyan a műkedvelés, emez az eszményiség felé irányuló jellemében.

Körülbelül ezen alapelveken nyugszik Hetényi egyezményes philosophiája, melynek egyébiránt tanosztályozására nézve is mint újító lép fel. „Harmonistikánk elosztása, úgymond, lényegesen eltér az eddigi pphilosophiák részeitől. Ez mellőzi ezen ismeretes elosztást: elméleti és gyakorlati pphilosophia. Neki főelve lévén az élet, felosztja azt magános cs társas élettudományra. Az elsőnek elméleti részében előadja elsőbben az alapi élet pphilosophiájái, melynek tárgya a testi és kereseti élet; másodsor a fensőbb vagy szellemi élet pphilosophiáját, melynek elméleti tárgyai a szellem, világ és isten; gyakorlati részében pedig a morált, mely az alapi és fensőbb élettan elméleteiből eredő elveket adja elő. Társas élettanában előadja elsőbben a házi élet philosophiáját; polgári élettanában a jogtan és politika elveit. Végre vallási vagy egyházi élettanában a cultus, az egyház philosophiáját, miknek egyezményben kell lenniük, nemcsak az észvallás és tiszta morál általános elveivel, hanem a státus céljával is.

„Hetényi érdeme a magyar egyezményes philosophia körül nem az, hogy ő találta fel azt; — úgymond a bölcsészet terén társa s legilletékesebb bírója, Szontagh Gusztáv, — mert az már előtte létezett; hanem az, hogy a kikiáltott elvet egész érvényességében átlátva, a philosophiára egész terjedelemben alkalmazta. Mily hévvel s reménnyel fogta fel ez ügyet, nyilatkozataiból látható. Ő az egyezményes rendszert a philosophia érettségi, sőt arany korának nevezi, nagyszerű reformnak, mint Baco a tőle ajánlott észlelési módszer alkalmazását restauratio magna-nak; s nagyra törekvő lelke föllelkesült, hogy nemzetét e kincs örökösévé tehesse. Így támadt benne a „Magyar Pár-

thenon“ nagyszerű eszméje, melyet fájdalom! be nem nem végezhetett, mi mellett akaratlanul Kazinczy Ferencz szavai ötlenek eszembe: „Ki lép ürült nyomodba?“ — mert ki kell itt meggyőződésemet mondanom: bölcselkedő oly széles tudományyal, éles és józan észszel, mint Hetényi János, koráig e hazában még nem létezett. Hol írásaiban az ihlettség megszállja, mint valami magasabb szellem tűnik elő, bizonyos gondolkodási grandezza, mely imponál.“

E tanúságot örömet halljuk Szontagh Gusztáv szájából, mert önálló nemzeti philosophiánknak épen ő a másik legjelesebb bajnoka, ki e lényegesen gyakorlati bölcséletnek kifejtésében s megalapításában mind „Propylaeumaiban“, mind számos értekezéseiben, szinte nagy érdemeket szerzett magának. De azok után, miket Hetényi műveiből közlénk, szükségtelen itt Szontagh tanait bővebben előadnunk.

Hiszen ő maga mondja: „Hetényivel én minden eredményben annyira egyezek, hogy nézeteit előadva, enmagam nézeteit kellene ismételnem“. Egynémiben mindazáltal mégis eltér Hetényitől; s eltérései közt az a leglényegesb, hogy ő az öntudatnak és alanyiságnak, épen az egyezmény érdekében, nagyobb szerepet ad a philosophiában, mint amaz; s hogy ő a lélektani módszert tartván a philosophia művelése egyedül helyes eszközének, neki a philosophia alaptana a lélektan; mit ha bár nem hanyagol is el Hetényi, oly tüzetesen, mint ő kívánja, nem tárgyalt. Szükségtelennek látja végre Hetényi újításait a philosophia tanaira nézve Is. Szerinte e tanok, rendeltetésünk eszméi által meg lévén határozva, következhetnek egymás után azon név alatt és sorban, mint eddig előadattak; s az egész javítást az egyezményes rendszer által csak abban helyezi, hogy e tanok egymással teljesebb öszhangzásba hozhatnák. „A hézag, úgymond, mely eddig a gondolatbeli igazságot a tárgytól elválasztá, tehát a logikát a metaphysikától, nem volt kisebb, mint a test és lélek közt; szintoly tátongó rés választá el az érzéki és erkölcsi jót, a jóllétet és erényt;

s nem csekélyebb mutatkozott a tudás és bit között. Az által pedig, hogy az egyezményes philosophia a gondolkodást, érzést, vágyat és akaratot az emberben, életműködéseknek nyilatkoztatja, — mik a mint egy és ugyanazon életerőből erednek, úgy teljes egységben és összhangzásban is léteznek nem csak egymással, hanem a tárgyas mindenséggel is; — az által, mondom, betöltötte azon nyílást, mely eddig szellemi munkásságunk különböző irányai közt fenállt, s a mellett öntudatunk elemzése által kimutatván, miképen minden egység, szükségesség és egyetemesség ismeretünkben nem a tapasztalásból származik, hanem szellemünk eredeti alkotása s eszünk önmunkásságából; minél fogva eszményi világszemléletünk hason jogossággal bir, mint való (reál) világszemléletünk, s tulajdonképen ennek szükségképeni kiegészítője: ez által egyszermind a hitet összekapcsolta a tudással, s amazt ennek fölébe helyezte, mint befejező zárkövet.“

Talán bővebben is vázolok, mint e helyt feladatunk igényié, philosophiai irodalmunk ezen kori mozzanatait. De tettük azt, mivel meggyőződésünk, hogy e való-eszményi, józan s elméletében szintoly egyetemes és alapos, mint gyakorlatában termékeny egyezményes philosophiának, ha ismerete egyszer eléggé el lesz terjedve, s az életet és tudományt, mint kívánatos, teljesen áthatandja, s megtermékeuyítendi, lehetetlen üdvös eredményeket nem gyümölcsöznie úgy irodalmunkra, mint magán, társas és közéletünkre nézve, amazt és ezeket egyaránt emelvén, nemesítvén, tökélyesbítvén. Éltrevalóságát már is eléggé bizonyította Szontagh, midőn az egyezmény elvét a philosophiának egyes tanaira, úgy a lélektanra, melyet alaptanául fogadott el, mint az elméletiekre, melyek: a logika, metafysika s aesthetika, s a gyakorlatiakra, minők: az erkölcs, jog- és észvallástan-, sőt a philosophiának még alkalmazott tanaira is, úgymint az államjogra, államgazdászatra s a neveléstanra igen szerencsésen alkalmazta. De a jelen kor-

szakban még sokkal ifjabb volt és, miután a tanszékekre még nem jutott el, kevesebektől ismertetett s neveltetett e termékeny tudomány, mintsem hogy már is érett gyümölcsöt hozhatott volna; mi csak későbbi korban, terjedtebb körű buzgó művelésének s alkalmazásának lehet majdan eredménye.

Mi alatt philosophiánk ily hatalmas haladásnak örvend vala, több más ágaiban is életvidorabb gyarapodásnak indult az irodalom. A folyóiratokban — melyek közül a Tudományos Gyűjtemény, a Tudomány tár, az Athenaeum és Figyelmező, s az Ellenőr voltak a jelesebbek, s az utolsót kivéve, mely a korszak végén, a censura mellőzve külföldön jelent meg, legtartósabb életűek, — felhalmozott egyes értekezések, szintűgy mint az önállólag közzé tett munkák e haladásnak első tekintetre is szembe-tűnő tanúságai. Es már nem csak számukra nézve jelentékenyen szaporodának a tudomány különféle ágait tárgyaló elmesztilemények; hanem tartalmokra, belbecsökre nézve is örvendetes volt a haladás. Ha a megjelent munkák, világirodalmi szempontból tekintve, még nem vitték is előbbre a tudományt; de ezen irodalomnak mindinkább színvonálára emelkedőnek, — mi, oly hosszú pangás után a tudományok mezején, s kizárólag a kormánytól függő s általa féltékenyen őrzött tanintézeteinknek még mindig sajnos korlátozottsága s innen eredt nagy gyarlósága mellett, — már szinte meglepő eredménynek tekinthető. Nagy hatása volt e tekintetben annak, hogy nemcsak a régi classikai, hanem az újabb világirodalom jelesebb művei közül is mind több fordítattott át nyelvünkre, sülttetett be irodalmunkba; mik aztán eredeti elmeszüleményeinkben is példányokul szolgálnak.

A mi legelőbb is egyházi irodalmunkat illeti, mely a XVIII. századbeli vallási villongások után végkép parlagon hagyattott, úgy hogy a kath. egyház keblében Pázmány érsek s Eszterházy Miklós nádor munkái óta két egész

század folytában alig mutathatott fel magyar nyelven valamely jelentékenyebb elmeszüleményt: — 1820 óta ez is mind nagyobb lendületet nyert. Ekkor indítá meg ugyanis Horváth János „Egyházi Értekezések és Tudósítások“ címft, szintoly tudományos szellemű, mint szabadelvű, nemzeties érzelmű évnegyedes folyóiratát. Ez ugyan a 20-ik kötettel öt év múlva befejezte pályafutását; de helyette 1832-ben két más egyházi folyóirat támadt: egyik, „Egyházi Folyóírás“ cím alatt, Kovács Mátyás, majd Usvald Ferencz egyetemi tanárok által szerkesztve; a másik, mely „Vallási és egyházi tár“ cím alatt, a classikai műveltségű s szép lelkű Guzmics Izidor, pannonhalmi tanár által megindítva s Beél Fi dél által folytatva, amannál hosszabb életnek örvendett. Majd 1841-ben Szaniszló Ferencz apát gyűjtotta meg a Guzmics halálával kialudt szövétneket, „Religio és Nevelés“ című folyóiratot indítván meg az egyházi irodalom közlönyéül, melynek szerkesztését utóbb Somogyi Károly, utána Danielik János vette át. — Az önállólag megjelent munkák közt Rácz András „Liturgikája“ cs „Ágazatos Theologiája“, Szilassy „Lelkipásztorság tudománya“, Májiér József, Gegő Elek, Szabó János, Szalay Imre, b. Szepessy Ignác egyházi beszédei, a későbbi években pedig Lonovics József érsek „Egyházi Archaeologiája“ és Szabó Imre egyházi beszédei legjelesebb termékei kath. egyházi irodalmunknak. — A protestáns egyházban egyebek közt leginkább Tóth Ferencz „Erkölcsi Hittudománya“, Somossy János „Dogmaticai Theologiája“ és Keresztény Hittudománya“, Szoboszlai Pap István, Szilády László, Császár Ádám és kivált Székács József, felekezete eddig utói nem ért művészi szónokának, egyházi beszédei méltók figyelemre.

A politikai s államgazdászati tudományoknak legalább egyes tanairól alább, a napi sajtóról szólván, bővebben

fogunk emlékezni. Itt csak Szalay Lászlónak „Szónokok és Státusférfiakról“ írt jeles munkáját, s Fényes Elek és Palugyay Imre statisztikai dolgozatait emeljük ki. — Jelentékeny gyarapodást mutatnak a jog- és törvénytudományok, melyek Frank, Zsoldos, Császár Ferencz, Fogarassy János, Szlemenics, Tóth Lőrincz, Cscngcri Antal, Pauler Tivadar, Wenczel Gusztáv s több más jeles Íróinkban szorgalmas művelőkre találunk; kiket azonban bővebben méltányolni az irodalomtörténetének feladata. Sőt már a természeti s matematikai tudományoknak eddig sajnálatosan elhanyagolt körében is örvendetes lendületet érzünk Jedlik Ányos, Tarczay Lajos, Petényi Salamon, Nendtvich, Mihálka, Kovács, Nagy Károly, Győry, Vállas s több mások munkálataiban. A természettudományok növelésére e korban egy Természettudományi Társulat is keletkezett. Az országos Gazdasági Egyesület pedig, egyéb kiadványain kívül, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére egy heti lapot indított meg.

A történettudomány azonban, tekintve Bél, Ilevnessy, Kaprinay, Pray, Wagner, Katona, Eder, Engel s Fesslernek e tudományra nézve oly termékeny, de nem magyarul ívők korát, nem csak jelentékenyebb hatást nem tett; hanem mind a történetnyomozás, mind a művészi feldolgozás tekintetében még hanyatlásba is esett. A nemzeti öntudat ébersége s a politikai élet oly vidor elevenessége mellett e tüneményt alig lehetne megfejtünk, ha nem tudnók, hogy ez nagy részben az egyébiránt tömérdek tudományit s magának összes nemzeti irodalmunk iránt oly nagy érdemeket szerzett Ilorvát István hatásának tulajdonítandó, mióta ő a történetírás valódi teréről lelépve, az ábrándok légkörébe tévedt. Tekintve a század második tizedében közzé tett apróbb munkáit s kivált az 1820-ban megjelent „Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről“ czimüt, mely kivált jogtörténetünkre annyi új s meglepő világosságot

derített; s tekintve roppant készülétét s hihetetlen olvasottságát okmányaink tömegében: ő a magyar nemzet erkölcsi történetének megírására volt hivatva; s e pályán kétségkívül hervadhatla. il koszorút volt volna képes fűzni homlokára, irodalmunkat pedig egy classikai művel megajándékozni. Annál nagyobb veszteség, hogy ő a magyar nemzet eredetének s őskori történeteinek mind nagyobb szenvedéllyel folytatott nyomozásában oly irányra tévedt, melyben a népneveknek, hang és jelentésük szerint egyeztetése és csoportozása után indulva, végre az egész ismert ó világot magyarokkal népesíti meg, az ionokban, pelagusokban, cimeriúsookban, plüilisztaeusokban, sabinusokban és száz meg száz más népekben csak magyarokat lát; Carthagót, Jerusálemet, Argeopolist, magyar városnak, Herkulest, Nagy Sándort magyar hősöknek tekinti; magyarokkal építetteti az egyiptomi gúlákat, magyarok által fedezteteti fel a görögök és rómaiak Írását, magyaroknak tulajdonítja az argonauták hadjáratát, a trójai és pún háborúkat, stb. „Mind ezek, mond Toldy Ferencz, elég hangosan hirdetik, mikép a követett irány a történeti aberratiók Icgóriásbika volt, melyet az irodalom története felmutathat, s hogy a hazafiúi jó szándék s e harmincz évi példátlan fáradalmak, füstbe ment munka voltak szükségkép: mint kór ember álmai méltók, nem gúnyra, mert az áldozatok nagyszerűek voltak, de sajnálatra, hogy ennyi tehetség, még több tudomány s páratlan erkölcsi erő és kitűrés nem termékenyebb s általában nem lehetséges feltételre fordítottak.... Es ez irány, fájdalom, nem volt helyre szőrűit seb történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra. Más nemes erők, elszánt akarattal, buzgó munkássággal, részben önfeláldozással követték a szerencsétlen irányt s a magyar eredet és rokonság kérdése hivatottak és hívatlanok részéről, szóhangok álhasonlatossága nyomán a legtarkább s egyszersmind legmeddőbb vélemények küzd-helye lett. Ott történtek a nyomozások, hol história nincs;

történetek név és szóhasonlítással, nyelvek ismerete és tudományos elv nélkül.“ A ferde irány ábrándjaival megmetyelvező, s majdnem végkép eloltá a történelmi érzéket, nevetségessé tette a tudományt, s annyira elburjánozta történelmi irodalmunkat, hogy azt utóbb csak nagy erőködéssel sikerült néhányak buzgó ügyekezeteinek megtisztítani s feléleszteni a részvétet honi történelmünk iránt, és valódi történelmi érzéket ébreszteni a közönségben.

A dicsőség e tekintetben, bár többektől kétségbe vonva, de tagadhatatlanul, azon férfiút illeti, kiről, mint Önállóságra törekvő hazai bölcselőnkéről, már fentebb is emlékezélc: Fejér Györgyöt. Nem azon egyes történelmi munkáit akarjuk itt érteni, melyeket jobbára a közéletben felmerült kérdések alkalmából részint latin, részint nemzeti nyelven írt; ezeknek általában csak nagyon mérsékelt becsét tulajdoníthat az ítésczét s az irodalom története. Hanem értjük azon, egyes ember erejétől alig várható óriási munkát, melyet másutt csak kormányi vagy testületi segélyezéscel létesíthettek, s amit Fejér, és pedig már hajlott korában, tizenöt év alatt mégis egymaga s a közönségtől is alig nyolczvan előfizető által pártoltatva, létre hozott: az egyetemes magyar okmánytárt, a „C o d e x d i p l o m a t i c u s t“, melyet Szent Istvántól kezdve a Hunyadiak koráig negyvenkét kötetben elkészített. Ily nemű munkát egyes embertől, ki nemcsak a nyomozás, gyűjtés, javítás, hanem még az eladásnak terhét is egymaga volt kénytelen viselni, hiányok nélkül várni alig lehet; és vannak Fejér Codexének is számos hiányai, mind a hűség és hibátlanság, mind a szerkesztési rend tekintetében, miknél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, s néhol a tárgyak feltalálása is nehéz. És Fejér György mégis örök hálát érdemlett ki általa a tudománytól s a hazától. A sokaktól, sokféleképc gáncsolt, de mégis használt munka időszakot jelöl történelmi irodalmunkban. Habár némi hibákkal is, de együtt lévén itt adva múltunk ötödtől századából történelmünk összes, eddig

vagy egészen kiadatlan, vagy csak elszórva kiadott okmánykincsenek nagyobb része: a gyűjtemény minden hiányai mellett is, új világosságot terjesztett mind polgári köz-, mind egyház-életi összes történelmünkre; ingerül szolgált annak bővebb s alaposabb tanulmányozására, s ha nem is épen feltételévé, de bizonyára hatalmas segédeszközévé vált az iljabb nemzedéknek azon korbeli történelmünk kimerítőbb, oknyomozó történelmének megírására.

És valóban e gyűjtemény megjelenése óta mind több erők kezdék munkásságokat szentelni a honi történetírásnak, részint anyagkincsünket szaporítva, részint egyes eseményeket s korszakokat, összes történelmünket vagy annak külön ágazatait kidolgozva. Amazok közt méltán első helyen említhetjük Endlicher Istvánt és Gévai Antalt, kiknek elseje némely régibb krónikáinkat s más kútfőinket, másodika az I. Ferdinándkori magyar-török viszonyokra vonatkozó követségi tudósításokat s más okmányokat nagy gondnal tettek közzé. Emezekhez számítjuk egyebek közt Czéh János-nak számos, németül írt apróbb történelmi munkái mellett, a Tudományos Gyűjteményben, Tudománytárban s az akadémia Évkönyveiben közzé tett értekezéseit a régi magyar nemzetségekről, Győr vármegye nemes családjairól, Győr vidékének régi történeteiről, a tudományok állapotáról az Árpádok alatt, s Győr város kéziratban maradt történetét. Ezekhez, Jász ay Pálnak, ki egyébiránt az okmánygyűjtésben is nagy szorgalmat tanúsita, a grammati és szónyi békéről írt moographiáit, s „A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után“ című terjedelmes munkáját. Ezekhez, másoktól kisebb s nagyobb dolgozatban „A magyarok történetét“, „Az ipar, kereskedelem s honvédelem történetét“ stb. Ezekhez Bartal Györgynek, mit eléggé sajnálnunk nem lehet, latin nyelven írt, s azért a nagy közönségben el sem terjedhetett állam- s jogtörténeti nagy becsű commentárjait. Ezekhez Lányi „Magyar egyházi történeteit“; É r d y J á n o s, G y u r i k o v i c s,

Herney és P o d h r a c z k y német dolgozatait. Ezekhez végre Bajza Józsefnek szép irányé egyetemes történeti kézi könyvét és „Magyar Plutarchját“. Ezen korban készült, bár napvilágot e korszaknál néhány évvel később látott, gr. Teleki József több kötetre terjedő s a magyar történelmi tudomány első rangú classikai műve, húsz évi lelkiösmeretes nyomozás és írói műgond érett gyümölcse, „A Hunyadiak Kora“, mely majdnem az egész XV. századnak nem csak polgári történetét, hanem az összes nemzeti élet nyilatkozatát az állami és egyházi, az anyagi, erkölcsi s műveltségi viszonyok tekintetében szintoly hű, mint érdekes, plastikái elbeszélésben tárja fel az olvasó előtt.

Irodalmi viszonyaink e különben is igen hézagos vázolatának legnagyobb hiánya lenne kifelednünk két férfiú szellemi hatását, kik nélkül nyelvünk s irodalmunk története bizonyára még messze állana azon foktól, melyet az mai nap elfoglal. Ezek egyike Döbrentei Gábor, kinek működése kezdetéről az irodalomban, már az 1825 előtti korszakban is tettünk említést, mit azonban itt kiegészítenünk igényiének c férfiú érdemei. Ő az akadémia első titkárául választatván, négy évig viselte e hivatalt; de bár ez intézetnél buzgalmát, munkásságát kétségbe vonni nem lehet, mégis nem e mezőn, hanem, miután e hivatalból kilépván, az akadémia megbízatából a magyar nyelv régi emlékeinek gyűjtését s kiadását kezdte meg, miben azontúl tizenhat éven át szintoly buzgóan mint sikeresen fáradozott., gyűjtte ő magának maradandó érdemeket irodalmunk körüli. „Mert hol állott — úgymond Irodalmi Arczképeiben Toldy Ferencz — hol állott nyelvünk régi története, midőn Döbrentei e mezőre lépett? . . . Egykét emlék s néhány adat volt minden. Révai nagy fölfedezései nyelvünk alkotmánya körül ott állottak egyedül, Révai hitelére alapítva... A nyelv divatának kiterjedése, mezői, életbeli milyensége, ismeretlen föld valának, eltemetve a levél- és könyvtárak porába, nem tudva vagy szándékosan elrejtve: csak néhány

régi levél, itt-ott kiadva, elszórtan, belső összefüggés nélkül: egyes jelei s mutatványai egy ismeretlen világnak. Döbrentei e világ földérintését élte feladatává tette. Összeírta, minek létezete tudatott, levelezést indított meg szerte a két hazában mindenfelé; . . . majd maga megkezdte azok beutazását régi magyar iratok keresése végett. Több mint hatvan levéltár lón ekkép kikutatva általa; általános figyelem gerjesztve az ügy iránt, adatai gyűjtve a nyelv köz- és magánjogi divatának, eredetiben összegyűjtve vagy lemásolva számos irományok, melyek ötven nyalábnál többre szaporodván, egy tekintélyes magyar Leveles Tárt alkotnak; míg másfélül közel harmincz magyar codex másolata, sőt néhány eredeti is könyvtárunkban felállítva áll: megbecsülhetetlen kincsei régi irodalmunknak és szóló tanúi azon kor szellemi mozgalmainak, melyről Európa azt hitte, hogy abban a magyar nyelv még nem íratott, s melyet magunk is egykor csak sejtelmekkel népesítettünk meg.. Megindult aztán gondjai alatt a Ivégi Magyar Nyelvemlékek kiadása; melyek nyolez év alatt négy tetemes kötetre szaporodtak .. Mind ezekhez magának s általa felkért barátainak az adottak körüli terjedelmes fiirkészeteik, régi nyelvtani elődolgozataik, glossariumaik; mik által világosság, váratlan, nem sejtett világosság dereng középkorunk nem ismert irodalma s nyelvünknek félreismert egykori életjelentősége körül."

Az anyag ekként készen állott; s most a művészre lón szükség, ki azt rendezze, alakítsa, szervezze s felépítse belőle irodalmunk történetét. E művészt Toldy Feren özben bírja irodalmunk. S ő ama férfiak másika, kiről hallgatni nem lehet, midőn nemzeti irodalmunk forog szóban. Mert ő, valamint egész erejét s idejét kizárólag irodalmunk emelésére szentelte e századnegyed alatt: úgy annak valóban is elevenítő lelkévé, sikerdús élesztőjévé lón, kiénél nagyobb érdemet irodalmunk iránt korunkban senki sem képes felmutatni. Mint az akadémiának Döbrentei után

titoknoka, mint sokoldalú, gondos író, s koronként több tudományos folyóirat szerkesztője, egyaránt hű, buzgó, mondhatni szenvedélyes szeretettel fogta ő át összes irodalmunkat, mívelte, ápolta, emelte azt szintűgy saját jeles munkái, mint ösztönzései, buzdításai, tanácsai által. Az akadémia, melynek egy századnegyeden át ő volt elevenítő lelke, főleg az ő hatásának köszönheti ama jobb irányt s elevenséget, melynek, hazai tudományosságunk oly nagy gyarapodására, jelenleg örvend. A Kisfaludy-Társaság, melynek számos éveken át igazgatója volt, benne tisztelte alapítóinak egyik leglelkesbikét. A nyelv, irány, szép literatura, történelem, műítészet egyaránt maradandó nyomait mutatják fel hatásának, egyaránt köszönhetik gyarapodásukat buzgó munkásságának. Tőle vette irodalmunk s a haza annyi régibb s újabb íróink kiadását, hogy azok száma szinte egy kis nemzeti könyvtárt képes alkotni. Fő érdemét azonban az teszi, mire idejének s erejének legnagyobb részét fordítja: a nemzeti irodalom története, melyet, mondhatni, ő teremtett ernyedetlen munkássága által. Az e nemben eddigelé megjelent munkái — az „Irodalmi Levelek“, „A magyar költészet kézi könyve a mohácsi véstől a legújabb időig“, „A magyar költészet története“, az egyetemi előadásokra készült „Magyar nemzeti irodalom történetének“ kézi könyve, „Irodalmi beszédei“, „Irodalmi Arczképei s újabb beszédei“, „Életrajzi Emlék, Kazinczy és Kora“ stb. — már is számos kötetekre s irodalmunk valamennyi korszakaira kiterjednek; belbecsök szerint pedig mind meg annyi gyöngyei irodalmunknak. De ennek rendszeres és kimerítő bírálatos történetét, minő például a Költészet története, még csak ezután várhatjuk tőle, miután a köztanítás számára közzé tett irodalom-történetének előszavában olvassuk, hogy „hosszas stúdiumai gyümölcseit elébb egy, az egész irodalomtörténet anyagát bíráltilag feldolgozó s kimerítő terjedelmes munkában kívánta a hazának átadni, s csak ennek nyomán majd a nagy kö-

zönségnek szóló kézikönyvet dolgozni ki; de a külső viszonyok az egymásutánt másként intézték.“

Körülbelül ezek valónak a főbb mozzanatok ezen kori irodalmunkban: bizonyára nagyok s örvendetes haladást tanúsítók, ha irodalmunknak az 1825 előtti állapotával vetjük össze; de még koránt sem annyiak, hogy nemzetünk méltóságának s tudományos érdekeinek és magának az oly élénken előre törekvő közélet szükségeinek kellőleg megfelelhettek volna. A politikai élet, az alkotmányos reformi harczok aránytalan élénksége, mondhatnám, mohósága nyelt el mindent, s vont maga felé oly erőket is, melyek higgadtabb korban a tudományok művelésére hajoltak volna. De, a bővebb aratás, mely napjainkban a tudományok mezéjén általában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy e majdnem túlságos áramlás a politikai közélet felé csak pillanatnyi volt, s a szükség érzete e tekintetben már teljes erőre ébredt a nemzetben. És a mint a tudomány beesésének és szükségének érzete nőtt: a törekvés is ébredt összes tudományosságunk gyarapítására.

Kétségtelen tanúsága ennek az is, hogy a közlönyök, melyek a viszonyítást a tudomány és közélet közt eszközük, jelentékeny gyarapodásban tűnnek elő. A napi sajtó, mely 1831-ig a még Kulcsár István által a század elején megindított s czímét Nemzeti Újsággá változtatott egyetlen hírlapban tengett, mind több közlönyben kezd vala szólam a közönséghez. Így támadtak egymás után a Jelenkor, Társalkodó melléklapjával, a Hírnök, a Világ, a Rajzolatok. A censura azonban még oly szűk korlátok közé szorító a napi sajtót, hogy az számos éveken át nem lehetett hű tükrévé az ország és megyei gyűléseken oly élénken haladó politikai mozgalmaknak. A Hírnökön kívül, mely Orosz Józsefnek különben ügyes szerkesztése alatt a kormány érdekében működött, a többi szabadelvű lévén, alig nyilváníthatott néha néhány óvatos szóba burkolt véleményt a fenforgott reformkérdések felett. Szabad

discussionak, mely a kérdéseket államtani szempontból megvitatta s életre érlelte volna, épen nem engedett tért a szigorú censura. Az 1841-dik évvel azonban közéletünk ezen tényezője tekintetében is egy új korszak kezdődött.

Valamint a nemzet kiengesztelődését csak a szabad szólás miatt elitét és perbefogott hazafiak felmentése által, úgy azon meggyőződést, hogy a reactio s kényuralom korszaka elmúlt, s helyét loyális, alkotmányos elvek foglalták el, csak az által eszközölhette a kormány, s nyerhette vissza a nemzet bizodalját, ha a szólásszabadság törvénytelen korlátait megszünteti, vagy legalább megtágítja. Obajtá pedig most a kormány, hogy a nemzetben e meggyőződés gyökeret verjen, s a bizodalom visszatérjen. Az elvek, melyek szerint Majlátl Antal kancellár a kormányt eddig elég igazgatta, erről kételkedni nem engednek. A megyei közgyűlések tanácskozásaiban teljes mértékben helyreállott a szólásszabadság. Az időszaki sajtó sem maradhatott tehát régi bilincseibe szorítva. Magok a kormány főbb hivatalnokai, a kancellár, Majláth György országbíró, Mednyánszky Alajos kamaraelnök, sőt maga a nádor is eléggé meggyőződtek a múlt országgyűlés folyamából, miképen mulhatatlanul szükséges a politikai kérdéseket sajtó útján eleve minden oldalról felvilágosítani, hogy azok az országgyűlésen szerencsésen s nagy időpazarlás nélkül megoldatassanak. E férfiak eszközlése következtében, a kabinet, daczára néhány magas állású személyek ellentörekvéseinek, elhatározta a sajtónak szabadabb mozgást engedni az országban. Új censurái szabályok készítették tehát, s a fővárosi időszaki sajtóra nézve a censura kezelése a Mednyánszky Alajos igazgatása alá helyezett új szervezetű tanulmányi bizottmánynak adatott át. Mednyánszky személyessége egyelőre is kezeskedett, hogy a kormány engedménye, alárendelt hivatalnokok kegyvadászó szűkkeblősége által, nem fog kijátszatni. Az előleges censura fentartatott ugyan, de az eddigiéknél sokkal tágabb korlátok közt. És

az eddig csekély értékű s hatástalan időszaki sajtó, azonnal élénkebb mozgásnak indulván, kevés idő alatt jelentékeny hatalommá vált a közéletben.

A „Pesti Hírlap“, mely 1841 elejével indult meg, e tekintetben valóságos korszakot alkotott. Meglepő volt a közönségre nézve, hogy abban Kossuth Lajos, ki, mint tudjuk, nem rég bocsáttatott szabadon fogságából, melyre irott „Törvényhatósági Tudósításai“ miatt törvénytelenül ítéltetett volt el, mutatta be magát szerkesztőül. A lap) kiadója, Lauderer könyvnyomtató, megnyervén az engedelmet, kérdést tón Metternichnél: nem fogna-e lapja akadályra találni, ha annak szerkesztését Kossuthra bízna? A válasz megnyugtató lön; s Kossuth átvette a lap szerkesztését. Világos jele volt ez annak, hogy a kormány, felhagyván eddigi elveivel, melyek szerint a haladni óhajtó nemzet minden reformmozgalmait erőhatalommal elfojtani törekedett, az oppositio szempontjából is felvilágosíttatni kívánja a tervezett reformokat. Mert arról eleve sem lehetett kétsége, hogy Kossuthot a mátyrkoszorú még inkább megerősítette előbb vallott elveiben. De más részről az iránt sem lehetett kételkedni, hogy a kormány Kossuthot ezen engedély által a censura korlátai közé szándékozott szorítani. ¹⁾

¹⁾ Nem lesz érdektelen ezen, nem sokára oly nagy nemzeti mozgalomnak forrásává lett politikai lap keletkezésének főbb részleteit feljegyeznünk, mert azok a kormány eljárási modorába is engednek bepillantanunk. A kormány bizonyosnak tartá, hogy Kossuth, ki elébb a szabad szólás jogának fentartásáért szabadságát kockáztatá, most, midőn e jog oly szép diadalt vívott ki, még kevésbbé fog tartózkodni e jog gyakorlataól. Legalább arról akará tehát magát, eleve biztosítani, hogy csak a censura korlátái közt mozoghasson. E végett, úgy látszik, maga óhajtá, hogy ő egy különben biztos ember tulajdonában lévő hírlap élére álljon. Ezen embert keresni sem kellett. Landerer a legterjedtebb üzletű pesti nyomda tulajdonosa, a bécsi titkos rendőrségnek tagja lévén, alkalmasb egyént e vállalatra keresve sem lehetett volna találni. A Virkner Lajos, m. udv. kan-

Kossuth népszerű személyisége, még inkább pedig élénk, szónoki irálya, mely épen úgy értette az érzelmeket felmelegíteni, mint a szárazabb vitákat is ízletes lében adni olvasói elébe, a lapnak nálunk eddig szokatlan terjedelmet s kedvességet szerzett. Rövid idő alatt öt ezernél több példányban nyomtatott (mely számra többi lapjaink összesen sem bírtak felemelkedni); s nem csak tükre, hanem vezére is lett a szabadelvű nemzeti mozgalomnak. A programúiban „mérsékletet és illedelmet, mely a jó szándék és igazság bélyege“, Ígért Kossuth az idő nagy kérdéseinek megvitatásában; de egyszersmind azt is kijelenté, hogy „szennyos érdekek vezetni soha nem fogják, s meggyőződése nem lesz eladó; észnek és okoknak ugyan mindig hódoland; de más semmi, s nevezetesen, Nagy Pál egykori szavai szerint, sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársainak heve soha el nem tántorítja.“

czelláriai titkár tehát, az ezermester, ki mint a titkos rendőrség tevékeny tagja, országgyűléseink alatt is oly jelentékeny szerepet játszott a háttérben, s Metternich herczeg és Majláth kancellár bizodalját egyaránt nagy mértékben bírta, hihetőleg ezek megbízásából felszólító Landerert, hogy egy magyar hírlap engedélyezéseért folyamodjék, s annak szerkesztésére, az engedély megnyerése után.

Kossuthot kérje meg, kit ő kuka Sándor közbenjárása folytán megnyerni eleve is remél. Nehogy azonban a folyamodvány, mint különben minden új lap engedélyezésénél történnie kell vala, egészen a felségig, s így az államtanácsos is keresztül kénytelenítessék menni, hol Cziráky és Somsich ellenzésétől méltán tarthattak, a folyamodvány nem egy új, hanem egy már régebben engedélyezett, de eddigelé nem használt hírlapi szabadalom átruházásáért nyújtott be a kancelláriára, mit ez saját hatalmából is megadhatna. Hogy ezen ügybe Majláth kancellár maga is befolyt, alig hagy kételkednünk ama körülmény, hogy midőn a folyamodványt a kancellária tanácsában Szögyény László udv. tanácsos előadandó vala, a kancellár maga kereste meg őt, hogy ez ügyet, mint a moly egy nagy politikai számításra van fektetve, keresztülvinni Ügyekezék. Az előadó, a kancellár azon biztosítása után, hogy Landererben a szükséges kellékek megvannak, a folyamodványt pártolta; minek következtében a kancellária tanácsa is megadta az engedélyt.

Kossuthra nézve nem folyt le gyümölcstelenül azon pár év, melyet börtöne magányában töltött: ő abból mint teljesen felkészült magyar államférfin lépett ki a szabad életbe. „Meg tudom fogni — úgymond ő maga egy, húsz évvel később hozzám intézett levelében — hogy a kevesebb lelki erejű foglyok magán fogságban megtévelyednek. Én e képzelődés túluralma ellenében praktikus tárgyak feletti meditációhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotáról s institutióink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditációknak, későbbi pályámon, nagy hasznát vevém;.. . mert az élet oktat, a meditatio tanul. De mind e mellett is, úgymond tovább, míg fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadulok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg, meditatio által, mire az élet oktatott.“ És valóban, e meditációknak vannak is nyomai a megindult lapokban: Kossuth ezekben nem kevesebb tájékozottsággal mint kiképzett, öntudatos véleménynyel, nem kevesebb élénkséggel, mint erővel kezdé meg lapjában állapotaink s reformkérdéseink megvitatását.

A kibékülés után, mely a múlt országgyűlés végén az amnestia következtében megtörtént, közös volt az iránt az ellenzék értelme, hogy jelenleg fel kell hagyni az izgatással a kormány ellen, mely különben is több jeleit adta, hogy lemondván kényuralmi terveiről, alkotmányyszerűleg hajlandó ezentúl kormányozni. E nézetnek Kossuth is hódolt a Hírlapban; magába fojtva keserűségét, melyet a törvénytelen üldöztetés kebelében hagyhatott, sokáig nagy mérsékletet tanúsított a kormány iránt. Annál élénkebben kelt ki ama hiányok, hibák, visszaélések ellen, melyek a beligazgatás körében a megyékben vagy a socialis életben felmerültek. Kérlelhetlen szigorral sújtotta a nyilvánosság

ostorával mind azon, miként őket nevezte, apró zsarnokokat, kik mint megyei hivatalnokok vagy földcsurak, hatalmokkal visszaélve, áldás helyett szenvedést terjesztenek az alájok rendeltek között. A megyei gyűlések rendtelenségei, a kor teskedés, lélekvásárlás, a tömegek nyers erejének a politikai kérdések eldöntésére való használata, mint valóságos nemzeti veszély ellen mennydörgőit velőikig ható, ékes szónoki irányával.

Elvei, a haza átalakítása tekintetében, ugyanazok voltak, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz és Batthyáni Lajos nyomdokai után az egész ellenzéki párt magáéinak vallott, s melyeknek a nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ősiség eltörlése, az örökváltság, a közadózás és képviseleti rendszer tágítása, mintegy sarkpontjait képezték. Az átalakulás menete s tényezői, eszközei s módjai tekintetében mindazáltal lényegesen eltért Kossuth Széchenyitől, a magyar reform ezen atyjától, s inkább Wesselényihez hajlott. Széchenyi, a maga előszeretetével az angol élet iránt, az arisztokrátiától, a szó legnemesebb értelmében, t. i. mind azoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnök, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezetését az átalakulás nagy munkáján. A vármegyei intézménynek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen, távol tárté, magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő az anyagi kifejlés súlya által akarta előállítani a főrugonyt, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. Kossuth ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szinte óhajtá s mint múlhatatlan célját tűzte ki a nemzeti törekvésnek; de e mellett párhuzamban sürgette a politikai institutiók átalakítását, s inkább ezek segedelmével remélt amarra is eljuthatni, mint megfordítva. Az átalakulás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben nővén fel, Wesselényivel egybehangzólag, mindent a megyéktől várt. Nem csak úgy tekintette ő a megyerendszert,

mint az alkotmány palládiumát, hanem azt, s abban a birtokos középnemességet tartá a nemzeti újjászületés legelső, leghatékonyabb tényezőjének, Ő a megyei közgyűléseket oly ösghiiléseknek tekintette, melyek statútumok által lassanként még oly reformokat is keresztülvihetnek, melyeket az országgyűlés, a felső ház születési, birtoki és tisztai arisztokratájának mozdulni nem akarása következtében, törvénynyé nem emelhet. Sikerűit példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratorokra, mit néhány megye szinte statútum által létesített. A megyei statutárius hatalomnak ő csak azon negatív határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: „törvény ellen statútumot alkotni nem szabad“. Az átalakulás tervében ő épen azért tartá fő tényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. Es ekként a megyei rendszer és a középrendű nemesség volt azon két fő elem, melyeknek működésére kívánta alapítani átalakulásunk nagy munkáját. Midőn egykor 1841 folytában egy lap azon tételt állítá fel, hogy a fekvő birtoknak kell átalakulásunk processusában túlnyomó befolyással bírnia, Kossuth következőleg nyilatkozott egy vezércikkében:

„Ekkorig nép és nemzet között jogtanilag különbség vala, s hogy e két nevezet nem egy értelmű, hogy a jog- és érdekesség hatalmas kapcsa még ma is csak jámbor óhajtas: ezért vagyunk így a mint vagyunk, hogy álalakú lásról kell gondoskodnunk. De bár nép és nemzet között egység nincs, ekkorig alkotmányunk szerint legalább az arisztokra tiát egy testnek hittük, melynek körében, törvény szerint, jogban különbség nincs, s ha jogban nincs, politikai hivatásban sem lehet. És mi, szegény tévelgők, azt gondolok, épen ezen egység jogban s hivatásban teszi lehetségessé az átalakulás békés, nyugalmas processusát; mert a magyar arisztokratia eléggé számos, hogy a sánczon kívül csők érdekeivel igen sokakban találkozzék, mely találkozás megannyi horogkapocsnak tekinthető az összeolvasztás nagy munkájában.

Majd ismét azt gondolók, oly időt élünk, melyben az értelmiségnek szava van, bárha nem kastélyból szólal is fel; azt gondolók, hogy midőn arról van szó: mi jó, mi nem jó, mit kell, mit nem kell tenni, ok harczoland ok ellenében, nem pedig gyermeki dacz, mely így kérkedik: „legyen bár jó, én még sem teszem, mert te javasiád“; azt gondolók, nincs senki közöttünk, ki Brennusként kardjának (vagy akármi súlynak, legyen bár birtok avagy más súly'; mérlegbe vetésével akarná eldönteni a kérdéseket, miknek csak jogszerűség s ennek körében a józan politika által kellene eldöntetniük. Mind ezeknél fogva megemlékezünk, miként a magyar arisztokrátiában vannak nagy és kis urak, van fő, van községes arisztokratia. . . . Es ha ez emlékezet folytán lelkiösmerettink mélyében önmagunknak kérdést tevünk, kik hivatvák honunkban az átalakulás munkásaivá? keblünkön átrezgett a meggyőződés,. . . hogy hivatva vau általában a honszeretet szent érzelmeivel s kölcsönös türelem indulatával jkerített értelmesség, bár honnan, bár kitől jöjjön; mert a bitorlóit reputatiok ideje lejárt, s ész a hatalom, ész és tudomány, mely privilégiumot nem ismer, s melynek, valamint az istenszeretet csillagos mennyezetű nagy templomának, ajtai nyitvák minden halandó előtt, ki parányisága szerény körében is emberi méltóság indulatával érzi keblében az istenszakra szelíd melegét. Hivatva van tehát ész és értelem általában is; de mivel körülményeink természetében fekszik, hogy a békés átalakulás csak a fenálló alkotmányos formák között történhetik, különösen hivatva van az ész és értelmiség a magyar arisztokratia egy és osztatlan testületéből, melyben minden érdek találhat s talál képviselőt. E nézet mellett azonban nyíltan kimondjuk: — örökké elevenen áll emlékezetünk előtt, hogy a jogszerűség, civilisatio s alkotmányos élet legfőbb factorát, a nemzeti erő valódi megtörhetlen magkövét, a középrendben keresendőnek mutatják fel a történetek évkönyvei, — azon középrendben, mely nem áll oly magasán, hogy ősz-

tályzati érdekeit a nemzeti tömeg érdekeivel ellentétben képzelné; nem áll oly alatt, hogy mások suprematiai vágyának eszközeivé alacsonyukul; mely magát sem pénzért, sem csillámokért áruba nem bocsátja. Mivel pedig arisztokratiai alkotmányunk mellett, .. . mig ez jobban kit'ejlenék, azt egyedül a középremlü nemesség soraiban véltük föllelni, azon középremlü nemességben, melynek politikai cselekvősége a municipális élet körében forog, melyet mi e szerint a közvélemény képviselőinek tartunk, oly képviselőknak, kiknek szemei előtt a municipális rendszer a haladás érdekeivel testvéri kapcsolatban áll; kik tehát a kettővel együtt, nem egymás ellenében élni tudnak, szeretnek, akarnak is. — Azonban, midőn a középremlü nemességbe ennyi erőt helyezünk, azt korántsem osztálykülönzési, hanem inkább egybeforrasztási szempontból tessziük.“ Elmondja utóbb, miként van ugyan némi erkölcsi előnyük a történelmi neveknek, s ha ezek az önzésből és szlikkeblülésből kibontakozva, a nemzet élére állani hajlandók, hogy a jogegyenlőség s alkotmányos haladás zászlaját lobogtassák: mindig kész leend a nemzet is követni vezérszavokat. Azoknak mindazáltal, kik azt hiszik, hogy az őseiktől örökölt név és birtok elcnyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenül kéjeleghetnek; vagy épen a közjót magánérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállítani s a józan haladást meggátolni képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: „Veletek és általatok, ha akartok; nélkülületek, sőt ellenetek, ha kell!“

Ha már az igazgatás körében fölfedezett számos visszaélések napfényre hozása s nyilvános gáncsolása miatt is sokan, kik tán magokat érintve érezték, nagy lármát ütöttek a Hírlap ellen: természetesen olyanok sem hiányozhattak, kik az áltekingtélyek ezen megvetése, vagy ama demokratiai szellemben botránkoztak meg, mely a megyerendszer hó pártolása mellett is elég világosan feltűnt Kossuth ve-

zérzikkeiben. Még maga Széchenyi is, a reforme kézmű- és iparügyi deniényezője, ki életfeladásául tűzte ki magának hazája s nemzete újjászületésének eszközlésére fordítani egész hazafiúi buzgalmát, miben fáradhatlan tevékenysége és rendkívüli talentuma által már valóban is oly nagy eredményeket teremtett elő mind erkölcsi mind anyagi tekintetben, — Széchenyi hazafiúi kötelességének tartá felszólalni a Hírlap ellen, resti Hírlap melynek irányát veszélyesnek tartá.

Már azon időtől fogva, midőn a kormány, felhagyván a kivihetlenné ismert kényuralki tervekkel, a reactionárius I'álfy helyett az alkotmányos szellemű Majlátki Antalt igtatta be a kancellárságba, s az által kétségtelen jeleit adta politikája megváltoztatásának, Széchenyi nézetei is változtak azon modor iránt, melyet ezentúl a nemzet által követendőnek hitt, hogy átalakulásának processusa sikeresen, akadálytalanul lefolyhasson. Mérsékelni kívánta a nemzetet az ellenzésben, nehogy ez által vagy önmaga is a demokrata sikamlós ösvényére ragadtassék, — mit, mielőtt a nemzetiség jobban megerősödnék, az ország zagyva népességű lakossága miatt a magyarra nézve veszélyesnek, bajt hozónak tartott; vagy a türelemvesztett kormányt ingerelje fel az alkotmányos reformmozgalom erélyesebb akadályozására. Már az 1840-ki országgyűlés folytában is tanácslá ennél fogva a nemzetnek, ne tekintsen mindent rász akaratból származónak, ha tán sérelmes is, mi felülről jó; hanem tartsa azt azon „vegyes házasság“ néha elkerülketlen következéseinek, melyben a sors alkotmányos hazánkat az absolut Ausztriával összekapcsolta. Javaslá: kössünk fel néha „absolut szemüveget“, midőn a kormány eljárását bíráljatjuk; mert különben könnyen igazságtalanok lehetünk, s rász szándékot, ármányt láthatunk ott is, hol csak tudatlanság vagy a körülmények kényszerúsége létezik. Megváltik ugyan, hogy a kormány még nem mondott le egészen, miként ő a dolgokat látja, egybeolvasztási szándékáról.

Erre nézve azonban azt javaslá a nemzetnek, hogy belbecse

súlyának nevelése által ügyekezzenek a még fenlévő reactionarius törekvéseket is megghiúsítani, bizton remélvén, hogy azon politika, melyet a nemzet irányában felülről követnek, azon arányban fog mérsékeltebb, loyálisabb s alkotmány-szerűbb lenni, a milyenben hatványozza a nemzet a maga értelmi s erkölcsi belértékét.

Ily véleményben lévén a közügy állapotáról, lelkesedéssel tidvözlé a buzgó hazafi a múlt országgyűlés alkalmával bekövetkezett kibékülést, mint egy szebb jövődónek kiindulási pontját, mintegy zálogát annak, hogy a reformot valahára a kormány is elfogadta. „Most már, úgymond, az utolsó országgyűlés óta egészen új időszak derül hazánkra. El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisítve van azon pompás, jóllehet értelein nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba dűljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem 24 órái felfogásokként fognak a hazai hajó repedései betemetni ezentúl, míg az alatt újak és újak támadnak szüntelen; sem nem fog egy tökéletes rendszer, az annyiszor hallott „s y s t e m a t i c e“ tana szerint az országgyűlésen több száz szónok ékesszólásai közt felvétetni: de a helyett kevesebbek által fog előleges és elégséges súrlódások után valami kielégítő rendszer készülni... Hatalmasok, a királyi székhez közel állók lépnek, hazánk legjobbaitól üdvözölve, a nemzetiség és alkotmány szent mezejére; és ekkép nem vagyunk ezentúl mi néhányan alacsony állásban közlegénykedők kénytelenek, nemzetiség és alkotmány dolgában, dagály és orkán ellen úgy szólván horatius-cocleskedni erőnk fogytáig; hanem oly önálló egész testületektől hordozott zászlók után indulhatunk, melyeket sem a nyugoti sem a keleti szél állásukból ki nem forgat. S mi ezeknél még sokkal több, hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, felfogván nemzeti létünk diagnosisának megváltozását, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is,

hogy az agitationnak szüksége ideig óráig megszűnt.“

ily remények közt nagy rázkódásnak kelle történni a haza boldogulásán oly szerelemmel csüggő hazafi kedélyében, midőn a Pesti Hírlap első számaiból látá, hogy annak szerkesztője a mátyrkoszorús Kossuth, a sokaság tetszészaja közt, s egyre növekedő népszerűségtől kísérve, nem csak megmaradt az agitatio terén, hanem azt lapja által nagy dimensióban még terjeszti is, s a nemzeti reform nagy munkáját a megyei hatóság zajos terére állítani, abban főszerepet a középnemességnek tulajdonítani, sőt abba a demokratiai elveket is elhinteni Ugyekezük. Aggodalma annál mélyebbé lett, mennél inkább növekedni tapasztalta az ellenzéki párt nagy tömegének lelkesedését ezen eljárás felett, mennél inkább azonosodni látta e legmozgékonyabb, legkönnyebben tévutakra vezethető, számára nézve legerősebb, szabadelvű pártot, melyet eddig a maga pártjának is vallott, a mind inkább hatalommá fejlődő „Hírlappal“. Azon állásnál fogva tehát, melyet mint a nemzet első reformere elfoglalt, hazafiúi kötelességének vélte fellépni az irányellen, melyet tévútnak tartott. Azon lelkesedés után, melyet a „Hírlap“ s annak szerkesztője maga iránt kivált az ifjúságban gerjesztett, eleve is tudta Széchenyi, hogy fellépése népszerűségébe kerülhet. De sokkal nagyobb lelki erő s erkölcsi bátorság volt sajátja, mintsem hogy egy perczig is habozott volna, fényes teherként eldobni magától a népszerűséget, mihelyt az vélemény szabadságát korlátolta, s terveiben akadály gyanánt állott előtte. És alig folyt még a „Hírlap“ egy évnegyedig, midőn azt a „A kelet népe“ című terjedelmes könyvében nagy hévvel, sőt ingerült szenvedélyességgel megtámadta.

A „Kelet népét“, melynek megjelenése óta Széchenyi egész 1848-ig folytonos harcban állott Kossuthal s az ellenzéki pártnak őt követő töredékével, nem úgy kell tekinteni, mint doctrinák feletti tollvitát, mint politikai elvek s

rendszer kézi könyvét. Elvekről Széchenyi nem akart vitázni ellenével; sőt több helyt nyíltan megvallá, hogy Kossuth elveiben a maga saját elveire ismer, melyekért 1825 óta folyton harczol.

Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharcz, mint feljajdulása a féltékeny hazáiu kebelnek, azon veszélyek előtt, melyeket a túhajtott izgatásból származni sejtett; mint aggodalomteli intés, melylyel ő, kit a nemzet eddig a maga átalakulási törekvéseiben egyik legmerészebb zászlósának tartott, felriadva a „Hírlap“ veszélyesnek hitt működésén, a nemzetre rákiáltott: „vigyázz, őrizkedjél, itt veszély, nagy veszély fenyeget!“ Nyíltan és határozottan vádolja Kossuthot, hogy eljárásával, ha azt eddigi szellemében folytatja, forradalom elébe vezet a nemzetet. E súlyos vádat főleg két érveléssel támogatja, melyek egyike: hogy nem a hidegen fontoló ész, hanem a túlérzékeny szív s a felhevült képzelet után indul; másika: hogy modora és taktikája rász.

„A Pesti Hírlap“ szerkesztője abban hibáz, — úgymond az első vádra nézve, — hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik, s nem hideg számokkal; vagyis, mint a közéletben, a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól a helyett, hogy az észhez szólana; — merő érzés-politikus, ki fő eszméibe mindig vegyít valami képzelmit, valami eszményit, mi által csillogóvá lesz ugyan eszméje, de a valósággal ellenkezik; mindig a túlérzékeny szív húrjain adja elő okoskodásait, mi által a szenvedélyeket korbácsolja fel s utóvégre is nyugtalanságra vezet.“

A másik vádban modorát s taktikáját gáncsolja. „Nem azon tompa él körül forog, úgymond, nálunk a dolog, hogy haladjunk... De a főkérdés: melyek utaink, és melyek a még bezártak, melyek a már kinyíltak; melyiken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak úgy, mint a fűszál nő?“ A vastag könyvnek nagyobb része a körül forog, hogy megmutassa, miképen a „Pesti

Hírlap“ szerkesztője épen e kérdést nem veszi tekintetbe, s az érdekeket mindig élőkre, gyakran egymással szembeállítja: liogy mindig a szélsőségek felé hajolva, modora által a tömegeket felizgatja, az előljáráóság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényeket a gazdagok ellen ingerli, s ekként a társadalmi rend kötelékeit megtágítja; hogy, míg egy részről a kormányt haladásra ösztönzi, egyszersmind a megyéket olyanokra izgatja, mik a kormány tekintélyét s törvényes hatását gyöngítik; dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátáiból kilép; míg a nemességet rábeszélmi ligyekszik, hogy az alsóbb osztályokat magához felemelje, túlhajtott érzékenységgel minden egyes szenvedőt a hiányos társadalmi rendszer áldozata gyanánt mutat be; az ifjúságot gáncsolja ugyan zavargásai miatt, de ugyanakkor neki, mint társadalmi hatalomnak bókol, s a tömegek rivalgásait nevezi cl közvéleménynek; a maga nézeteinek teljes nyilvánosságot követel, de másokat a tömegek zajával némittat el; a népszerűséget bálványozva, a tömegek tapsait hajhászva, azok szenvedélyeit legyezi, szítogatja. És míg e téves modor által folytonos izgatottságot s ingerültséget ápol: rősz taktikája által a legégetőbb haladási kérdések siikerét koczkáztatja, midőn vagy oly indítványokat kapcsol össze, melyeknek egyike a másikat megghiúsítja; vagy a siker fő tényezőinek érdekeit sérti, rokonszenvét eljásza; vagy az óvatos, lassú haladás helyett, vágatva rohan a dolognak: vagy végre a foganatosításnak sok esetben oly lényeges „egymásutánját“ megzavarva, kényes kérdéseket állít az előtérbe, s azok erőszakolása által egyebeket is megghiúsít. Mindezeknél fogva, bár legtöbb elveiben saját elveire ismer, kijelenti mindazáltal, hogy kettejük eljárásában oly nagy a különbség, mint a békés reform s a forradalom között.

A „Hitel“ óta nem jelent meg irodalmunkban könyv, mely annyi zajt ütött, annyi érdekeltséget gerjesztett volna, mint a „Kelet népe“. Egy egész kis irodalom támadt a

„Kelet népe“ és a „Pesti Hírlap“ közti harc tárgyában. Maga Kossuth is könyvet írt megtámadója ellen, nem akarván más téren védeni magát, mint a melyen megtámadta. E tollkarcz előadásába szükségtelen bővebben beereszkedtünk; elég mondanunk hogy, ha voltak is néhány egyesek, kik Széchenyi véleményét egészen felfogva, neki adtak igazat: a könyv a közönségben cgyáltalában nem azon eredményt hozta elő, melyet szerzője óhajtott. Az ellenzék, látván, mily kevésbé hajlandó még a kormány hozzájárulni azon reformokhoz, melyektől a nemzet felvirágzása függ; észlelvén, mily sokan vannak még nem csak a főrendnek közt, hanem, midőn a köztelherviselés egyenlőségéről volt szó, még a közép és alnemességben is, kik a privilégiumot bálványozzák: nem hitte, hogy az agitatio, melyet a Hírlap folytatott, akár a magán- akár a közjogi kérdésekben már feleslegessé, sőt ártalmassá vált volna. Hiú rémlátásnak tartá szintűgy a politikai forradalmat körülmenyeink közt, mint a veszélyt, melyet Széchenyi az agitatio folytatásából a nemzetiségre nézve jóslott; mert amarra a tömegekben semmi hajlamot, s kikben hajlam tán nem hiányzott volna, erőt nem látott: emezt, a nemzetiséget pedig már erősebbnek hitte, mintsem hogy akár az alkotmány sánczainak tágítása, akár a birtokviszonyok megváltoztatása, jog és teher egyenlőségének megalapítása stb. által bármi kárt szenvedhetne. Es miután Széchenyi maga bevallá, hogy elvei, kevés kivétellel ugyanazok, melyeket Kossuth vall: a „modornak és taktikának“ nem tulajdonítottak oly nagy fontosságot, hogy hihették volna, mikép abból oly nagy veszélyek származhatnának a nemzetre, minőket Széchenyi oly bizonyosan bekövetkezendőknek jóslott. Sokat ártott a könyv hatásának a keserű hang, a kíméletlen szenvedélyesség, melylyel Széchenyi, aggodalmi által elragadtatva, Kossuthot vádolta; s egyebek közt még azon szomorú órákat is gyöngédtelenül szemére lobbantotta, melyeket fogságában töltött, mintha el akarta volna a szenved-

déstül tagadni még azt is, hogy szenvedés volt. És mint-hogy a közönség szemében épen c kiállott szenvedés font Kossuth halántékai körül martyrkoszorút, mert népszerűségét oly nagygyá emelte: sokan, kivált a heves vérű fiatal-ság, irigységről vádolták Széchenyit, mintha csak ez volt volna forrása szenvedélyes megtámadásának. Mások, a mo-dornak és taktikának oly nagy fontosságát fel nem fogván, azt hitték, hogy bár ezekről beszél legtöbbet, tnajdonképen még sem ezek a megtámadás igazi okai; hanem az, hogy Kossuth iránya demokratikus, hogy ő az átalakulást a me-gyei hatóságok által, melyeknek demokratiai képviseletet óhajtott adni, kívánja keresztülvinni, míg ő, Széchenyi, a birtokos főarisztokratiát tekinti, s most sokkal inkább mint pályája kezdetén, az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének: ezek arisztokratának tekinték őt, ki szabadelvűségében visszalép s nem előre, hanem hátra, a conservatív tábor felé halad.

Még a legmérsékeltebb ellenzékiek is hajlandók voltak gáncsolni őt e lépésért, melyet a viszonyok alakultában ká-roznak tartottak. Még nem múlt egy éve, hogy a kormány ama politikai bűnvádatokat, melyek az egész országot oly annyira felizgatták, az amnestia következtében megszüntette; s ime most, — így gondolkozott az ellenzék — maga a haladási pártnak egyik legkitűnőbb vezére emel vádat veszélyes po-litikai irány miatt s denunciálja azt a kormánynak. Csak pár hónap óta kezdett a censura, az országnak mondhatat-lan öröme, kevesebb szűkkeblűséggel, több szabadelvű-séggel kezelteni: és Széchenyi, a szabad szólásnak maga is hő pártolója, a hazára nézve veszélyt lát a szavakban, melyekben egy oensor semmi gyanúsat nem talált. Alig állott helyre a bizodalom a kormány és nemzet között: és a hazának egyik legkitűnőbb fia már is panaszt emel, hogy az ország forradalomra vezetetik; megszakadást okoz a haladás pártjában, a conservatív pártiakat még csökönöseb-

bekké teszi mozdulni nem akarásukban. E vádak hallattak ellene mindenfelé.

Széchenyi ekként nem csak czélt nem ért polémiájával, hanem, a kinek neve az előtt a sikernek mintegy kezességévé lett a vállalatokban; a kinek személyében volt eddig összpontosulva a nemzetben felköltött egyesületi s vállalkozási erő minden nyilvánulása; a kinek pártolásától függött az eredmény; a kinek nézetei határoztak a teendők sora felett, s tekintélye megsemmisített minden ellenkező irányokat: most egyszerre megfosztva látta magát régi népszerűség-e nagy részétől. Vállalatai ezután is bizalommal kísértettek ugyan, mert practikus szelleméről nem volt két-ség; szónoklatai azontúl is figyelemmel hallgattattak, s munkái is olvastattak, de a rokonszenv ezóta nagy mértékben csökkent, lelkesedés pedig, legalább oly őszinte s általános, mint elébb, nem nyilatkozott személye iránt.

Azonban némi haszna mégis lett a keserű tollharcznak: a „Pesti Hírlap“ higgadtabb, óvatosabb lett az indulatok felébresztésében; a helyett, hogy oly gyakran, mint elébb, az institutiók hibáit s hiányait róttá volna meg, a teendők legszükségesebbjeit, az átalakulás egyes kérdéseit részletesebben s gyakran nagy avatottsággal és szerencsével vitatta meg. Azon érdemét senki sem tagadhatta a „Hírlapnak“ hogy még a szárazabb tárgyakat is oly érdekesen tudta előadni, hogy bármiről szólott is, az értelmesek azt mindig új, s legtöbbször helyes szempontokból szemlélhették magok előtt, s a nagy tömeg is meríthetett belőle tanulságot.

Egy másik eredménye e tollharcznak az lön, hogy a pártok élesebben körvonaloztattak, s több színezetre osztottak. Elébb csak a két nagy párt létezett: a kormány vagy az úgy nevezett conservativ párt, és az ellenzék; ezentúl, nem csak ezeknek kebelében több árnyéklat támadt, hanem egy új is keletkezett, mely bár csekély számmal, Széchenyi körül csoportosult össze, hasonló ahhoz,

melyet a parlamentáris kormányoknál középnek, vagy a politikai rendszerekben j u s t e m i l i e u-nek szoktak nevezni. Súlyja mindazáltal ennek sem országgyűléseinken, sem azonkon kívül nem volt. nagyobb, mint a mennyit annak Széchenyi népszerűségben csökkent egyénisége kölcsönözhetett.

Az ellenzékiek közül sokan leginkább azért gáncsolták Széchenyi fellépését, mivel a „Hírlap“ megtámadása az ő szájában, mint mondók, némileg a denunciáció színét viselte; s attól tartottak, hogy a kormány, kapva az alkalmon, a sajtónak nem rég engedett szabadabb mozgását ismét a régi bilincsek közzé szorítandja; s a demokratia rémképétől visszajedve, ismét elforduland a reformtól, melyre némileg már hajlandónak mutatkozott. De ez most nem történt. B. Mednyánszky Alajos, a cenzurái hivatal elnöke, nem késett ugyan feljelenteni, miképen Kossuth ezikkei olynemük, hogy azokat mérsékelni lehetetlen, s vagy módosítás nélkül átboesátani, vagy egészen kitörlni kell: a kormány mindazáltal nem vetett gátat a lap elébe. A kormányférfiak közül ezek nem látták a Széchenyi által hirdetett veszélyességet, amazok örültek az ellenzék kebelében támadt meghasonlásnak; és nem vonták szorosabbra a eensnra gyeplőit, nem korlátolták eddigi szabadabb mozgásában a Hírlapot és szabadelvű társait. Tétlenül nézték azok működését, nem csak mivel egyes czikkek gyakoribb kitörlése által óvakodának felingerelni a közönséget, jól tudván, hogy Kossuth az eltiltott czikkeket Pest megye közgyűlésein felolvasván, a censura ellen már is hevesen izgat; hanem, azon reményben is, hogy az ellene folytatott liarcz az ellenzékiek közti meghasonlást még inkább öregbitendi, a conservativ pártot pedig erősltendi.

Ezen kilátásban egy conservativ szellemű orgánumról is kezdtek gondoskodni, mely a Pesti Hírlappal megmérkőzhessék. Ily lap még nem létezett az országban; mert a „Világ“, mely új, súlytalan szerkesztője alatt szint változtatott, merő piszkolódások lajstroma lévén, ilyenek nem

tartathatott. A conservatív érdekeket eddig a „Hírnök“ képviselte, melyet Orosz József, Kossuthnak hajdan az Országgyűlési Tudósítások szerkesztésében egy ideig társa, kezelt. De részint mivel e különben tehetséges férfiú, színváltozása miatt, az ellenzék előtt tekintélyét egészen elvesztette, részint mivel a lapnak magának sem volt határozott színezete, s conservatív szellemű czikkei mellett, Nagy Károlyét, a „Daguerreotyp“ című röpirat genialis írójától, radikál irányú czikkelyeket is gyakran hozott; részint végre mivel egy Pozsonyban megjelenő provinciális lap, bár miként szerkesztetnék, a sikerre nem sok reménnyel biztatott: egy új szerkesztőnek s új lapnak kelle a „Hírlap“ ellenében megjelenni.

E szerkesztő maga gróf Dessewffy Aurél lett, a múlt országgyűlésen a conservatív pártnak vezére. Ő az országgyűlésen a büntető törvénykönyv szerkesztésére kinevezett országos bizottmány tagja lévén, ennek összeállése előtt, a kormány meghagyásából és költségén, politikai utazást tőn Német-, Francia, Holland-, Belgium- és Angolországban; mely alatt, nem csak, a mi feladata volt, a rabok és börtönök körüi vizsgálódott; hanem a fővárosok élet-szerkezetét, a társadalmi viszonyokat s különösen Anglia régi alkotmányos földét is tanulmánya tárgyaivá tette. Epén haza térte korában folyt a véleményharcz leghevesebben Széchenyi és Kossuth s nézetronaikaik között. A „Pesti Hírlap“ irányát Dessewffy is veszélyesnek tartotta; s nem ismert fontosabb feladatot, mint szintén a sorompóba lépni, s vele a napi sajtóban megküzdeni. Késedelem nélkül átvette tehát az 1841-ki év közepén a „Világ“ című hírlap igazgatását, mely eddig az által akart magára figyelmet vonni, hogy Kossuthot fékezhetlen hevességgel támadta meg; de mind e mellett is nem sokára bukásnak indult.

Az új kezekbe jutott „Világ“ hatalmas ellenévé lett a Hírlapnak“, a teljes kiképzettségű, fáradhatlan munkásságú, genialis Dessewffy vezetése alatt. Hogy működése

irányát, politikáját helyesen méltányolhassuk, eleve tudnunk kell: hogy őt, a múlt országgyűlésen tanúsított fényes tulajdonainál fogva, mind a kormánypárt mind a közvélemény a közel jövőben kancellári méltóságra tűzte ki; s hogy arra magának is nagyok voltak reményei, több cikkéből kiviláglott, melyekben némely, a szabadságra veszélyessé válható, elvekről írva, sejtetni engedé, hogy azokat majd ő fogja alkalmazni. E kilátásban írta ő cikkeit s formulázta elveit, melyek általában véve a kormányhatalom szilárdítására s oly erős centrálisadé megalapítására irányultak, hogy ha az ország ezen elvek szerint reformáltatik, az új államforma alig lett volna egyéb egy szabadelvű absolutismusnál. Ezen elvek természetesen igen népszerűtlenek valának a magyar közönségben, s bizonyára nem csekély férfiúi bátorság kellett az azok melletti küzdelemre, melyről eleve tudta, hogy a közvélemény tetszésével nem fog találkozni. De bár ebben nem részesült is életében; a történelemnek meg kell vallani, hogy a magasabb szempont, melyre a megvitattott tárgyakat helyezte, a világosság és szabatoság, az éles logika és rendszeresség, melylyel eszméit fejtegette, — az ellenzéki tanokat több tekintetben megtisztázták s nem egy tévtant czáfoltak meg. E fölött tollának bámulatos könnyűsége, irányának egyszerűségében is erőteljes szépsége, nyelvének minden szópiperétől s dagálytól ment hatalma valóban követésre méltó példánnyá tették hírlapírói működését.

Midőn ő a hírlapi pályára lépett, arról folyván Széchenyi és Kossuth között a heves tollharcz lényege: mily irányt kelljen adni a reformkérdéseknek, mily elvek befolyása alatt szükség azokat eldönteni? — ő is ezen irányok és elvek fejtegetésével kezdette meg működését. Mindenek előtt éles kritikával bonczolgatá a két ellenkező theoriát, s mintegy bíróként lépett fel a felek között. Annál részrehajlatlanabbul tehette ő ezt, minthogy mindeniktől lényegesen különbözött véleményben. Érdekes magának e státus-

írónk tollából olvasni ezen kritikát. „Akaratunk ellen is fájdalmas gondolatok szállanak itt meg, — úgymond Dessewffy, Széchenyi szerepére, eljárására vonatkozva. — Van-e nagyobb szerencsétlenség státusemberre nézve, mint hajlam, szabadválasztás vagy körülmények által nyújtott oly helyzet, melyben agitáció útján alulról fölfelé vala kénytelen változtatási eszméinek sikert eszközteni? Hogy ezeknek csak csekély részét is kivihesse, hogy a felsőbbiséget engedélyekre késztesse, kénytelen izgatáshoz nyúlni, a fennálló rend ellen kikelni, vágyakat ébreszteni, szenvedélyt, lelkesedést, jó és rossz indulatokat a maga érdekébe behúzni. ... Az agitátorok csakhamar elsodorva látják magokat az ideák által, melyeket ébresztettek, fölemészelve tanítványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiúk szüleiket agyonverik. Én mindig sajnáltam inkább, mint kárhoztattam az agitátorokat. Hibáik nem személyes sajátjuk; de sajátos átkai a szerepnek, melyet elvállaltak; u n vice de position; kínjaik azonban és szenvedéseik valóságosak s annál keserűbbek, minél tisztább szándokkal lépnek fel pályájokra. Juthat-e nekik mélyebb fájdalom, mint átugorva látni a meghatározott kört; látni, miként száguldoznak szerte saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított?“ Áttér ezután a „Kelet népe“ által a Pesti Hírlap ellen felhozott főbb vádakra. Elismeri, hogy a vészt, melyet ő oly közel nem lát, s könnyebben orvosolhatónak hisz, Széchenyi igen is sötét színekkel ábrázolta; hogy érvei s czáfolatai gyakran gyöngék, a megtámadás nem ritkán gyöngédtelen s hibás mezőn kezdetett: a Hírlap kártékony hatását mindazáltal ő is valóságnak tartja. Mert, úgymond, bár a czégerül kifüggesztett irányban semmi veszélyes sincs: mégis a mód, melylyel az elveket alkalmazza, a szín, melyben az adatokat feltünteti, sokszor a parányi észrevételek, mikkel azokat kíséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet az adatok után odavet, szóval a belső irány olyan, hogy a nyíltan

kimondott szép czélokön kívül más valami is fekszik az irány alatt; az Írott sorok közt látliatlan betűkben áll még más valami. Részletesen mutogatván aztán ez irány káros hatását, átmeigy külön a két státusférfiú működési rendszerének bírálóatára.

„Itt a különbség, úgymond, nem csupán' az irány és modor körül forog;.. de magát a munkáló gépely organizmusát, a dolgozó erők benső mcchanismusát érdeklí. Gr. Széchenyi István és Kossuth Lajos e tekintetben két külön iskola tanait képviselik... és nem lehetetlen, hogy a két iskola theoriúi egyaránt hézagosaak.

„Gróf Széchenyi a módokra nézve, melyek által czéljait létesíteni igyekezett, eleitől fogva mindenkor a központosítás embere volt. Nem azon kormányzati központosítást értem itt, mely a helyhatósági jogoknak nagyobb részét elnyeli, de egy más nemét a központosításnak, mely a nemes gróf cselekvéseit tulajdonilag jellemzi. Ezen, a gróf eszméled világában már régen friss életet folytató gépelyben,.... anyagi középpont: az álióhídban összeforrt, vasutak és vízcsatornák által a legtávolabb pontokkal összeszekötött, dúsgazdag, bájoszá varázsolt Budapest; szellemit középpont: maga a tisztelt gróf és rokonszenví barátjai; eszközök: a nemes gróf iratai s a helybeli egyletek s intézeteak; hatáskör: országgyűlésen kivíid a vélemények előkészítése s a magasabb társalgási élet megmagyarosítása, országgyűlésen a felső tábla alkotmányyszerű oppositiója. Mi volna könnyebb, mint az így organízált gépelyt. mindig szem alatt tartani, a katlan alatt hol erősen, hol gyengébben tüzelni, szigorú taktika szerint előmenni, és szoros tudomány ilag játszani a sakk-partiet! Az ily gépely szabatos működésétől reményű a nemeslelkű gróf, hogy mind azt, mit óhajt, épen azon időpontban, melyre azt hó keble óhajtja, pontosan sikeresíteni fogná, míg végre Magyarország a mostani elkopott, félig meddig feudális, félig meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, képviselieti rendszerre átvarázsoltatnék.

„Nem kevésbé barátja a központosításnak Kossuth Lajos. Politikai hitvallásának általános talpköve a vármegye. A megyei élet sajátságaival senki nála jobban nem ismeretes, behatott annak minden ágazataiba, nincs előtte titka a szövevényes fonaloknak, szívérebe vette fel az institúció életnedvét, s a megyei élet fontosságát soha senki lelkesebben fel nem fogta, remckebbül nem ábrázolta. A megyei hatóságon kívül még csak egy más hatalmat ismer, ez: a sajtó utjáni nyilvánosság. E rendszerben tehát a fővénások: sajtó, mely megvitatja a kérdéseket; megyék melyek azokat határozattá változtatják; országgyűlés, mely e nyomon törvényt hoz. És megvan ezek mellett Kossuth Lajosnak is a gyakorlati munkálatra nézve a maga központosítási eszméje. Középponti hírlap, mely az eszméket közre teszi; középponti megye, mely azokat végzéssé emeli, a többi megyékkel felszólítólag tudatja s ezeknek visszatetsző lépéseit indignációval fogadja; — két vagy három középponti ember a középponti újság és megye kormányán; — középponti állandó hallgatóság, mely a középponti városban mindennemű gyülekezését különbség nélkül környez és lármázva igazgat, másnap közvélemény képében, mint vox pop üli vox Dei az egész országban kitrombitálandót. Ez a mi csekély abstrakcióink szerint Kossuth Lajos gyakorlati nézete a nálunk kívánatos országlásról. E rendszerben mozgató erő: a középponti újság és megye; kifolyási csatornák: a megyék; összefolyási pont; az országgyűlés, ellenőrködő hatalom: a nyilvánosság.

„Íme két külön neve a működő gépelemeknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlít, hogy mindkettő központosításon épül. De hátha mindegyikből ki volna felejtve a legszükségesebb karika; hátha egyes fogyatkozásaik mellett a két tervnek egyike orvosolhatatlan eredeti bűnből is sínylődnék?

„Gróf Széchenyi rendszerének egyik fő vétké az, mit már Kossuth is kiemelt: a törvényhatóságok befolyása nincs benne kellőleg méltányolva. Alkotmányunk természeténél s

politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk mind az, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szerkezetükbe magát bele nem illesztheti. Innen van, hogy azon cselekvési rendszer, melyet gr. Széchenyi darab ideig az akkori körülményekhez képest igen sikeresen űzött, vesztetni kezde hathatóságából azon órától fogva, mikor a mozgalom színtereivé a megyék lettek, a t. gróf pedig gravitációi pontját azokba által tenni elmulasztá. Egy nemzetet en petit comité sokáig vezélni nem lehet ott, hol 52 megye nyilvános életet űz, és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi.

„Másik hibája gr. Széchenyi rendszerének némileg közös Kossuth Lajoséval; mert valamint Kossuth gyakorlati rendszerében ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában: úgy gróf Széchenyinél is felette homályos annak hivatása. A különbség az, hogy gr. Széchenyi rendszere csak a közvélemény vezetésére szorítkozik, s a közigazgatást alkotmányos helyzetében hagyja; Kossuth teoriája ellenben a főhatalom szerepét kivétel nélkül mindenben a *benevolus spectator* szerepére kárhóztatja: a közigazgatásba és törvényhozásba vág, azt absorbeálja, és nem más mint valóságos foederalismus. Szinte a túlságig ki van fejtve ezen teoriában a megye eszméje, de homályban hagyva korlátái a törvényhozás és korona irányában..... Látja, hogy a főhatalom a veszteglés idejében sem birt a törvényhatóságokkal; és az átalakulás évkorában akarja nevelni a megyék hatáskörét!.... A fejedelem megesköttszik *leges observare et observari facere*“; kérdem, miként teljesítheti esküjét a most divatozó teoriák mellett egy törvénytiszta megye ellenében V Naponként tovább kívántok menni a jogok terjesztésiben: ámde ellensúlyt ezen lépéseknek szorosabb rend és fenyték által adni nem akartok. Haladtok újítási pályátonkon; lebontjátok a közfalakat; egyes hurkokon oldotok, kiskamlotok egy-két gyűrűzet szorongásaiból; s nem veszitek

észre, hogy ezen működésnek, hacsak új kezességek a rendnek nem adatnak, hacsak új kapcsok nem lépnek a társasági szövetébe, nem haladás, hanem csak a desorganizáció szomorú munkája, siralmas előfutója egy t a b u l a v a s á n a k. Rendszeretekben hibázik minden tiszta fogalom, nem csupán a korona szükséges hatásáról a monarchiában: de átaljában minden bármi néven nevezendő főhatalom természetes és szükséges hivatásáról.... A nyilvánosság, a közszellem kifejlése és a kötelesség érzete mind gyönyörű szép elemek a szabad institutiókban.; de nem kell hivatásuk felett megtévedni. Fénykör igen is a nyilvánosság, felvilágosító kútfő a megyei és középponti hatalom részére: legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, virúljon belőle a kötelesség érzete, de mind ezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalú a nyilvánosság, mint hiszitek: csapásai ellen a szokás eltompít, és minden esetre, ha a felfedezést cselekvés nem követheti, ha az ígét testté csinálni nem szabad: áradozand szóban és írásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani“.

Meg kell vallani, szintoly éles és világos, mint alapos bírálata Széchenyi és Kossuth működési rendszerének. Az elvek azonban, melyeket ő ezen előzményekből levont, s melyekre, mint körülményeink közt egyedül üdvezítőkre, kívánta fektetni az átalakulás processusát, nagyon eszébe juttatták az embernek, hogy oly státusférfit beszél, kinek van reménye talán már a közel jövőben, saját kezeibe ragadhatni a kormány rúdját. Ezen elvek szerint ő a fő kormányhatalom kényszerítő erejét oly szilárdnak és tejjedtnak kívánta a reform ügyében is, oly messze akarta vinni a centralisációt a kormány kezében: miszerint az ő rendszere ismét a megyék önkormányzatát semmisítette, s egy absolutismust alapított volna meg, mely, ha Ő áll élén, szabadelvű ugyan, de melyben egy könnyen megkövesülhető burokratia gyakorolja az egész kormányhatalmat; bár egyéb-

íránt s az erős középponti kormány apostola, egyáltalában nem volt a tiszturalomnak, bürokratának barátja. Ily elvek mellett igen természetes volt, hogy gáncsolta Széchenyi rendszerében azon független főarisztokrátiának, mely a Bécs élvei közt elsatnyúlt, szellemileg nagy részben műveletlen, anyagilag eladósodott, a nemzetiség íránt még egyre bűnösen hideg és közönyös főrend kebeléből életerősen kiemelkedni kezdett vezéri szerepét. De még inkább gáncsolnia kellett Kossuth rendszerében a megyék autonómiáját, mely a hatalomnak a kormány kezében központosítását s alkotmányellenes túlterjeszkedését egyiránt lehetetlenné tette. Es épen nem lehet csodálkozni, hogy Dessewffy az után egész journalistikai működését leginkább az abszolutizmus e korlátái, a megyék s azok túlterjeszkedései ellen írányzottá. Élesen elemzé az alkotó részeket, melyekből a megyei közgyűlések szerkesztve voltak; nem egyszer nevétség tárgyaivá tárgykezett tenni a bennük uralkodó elemeket: szóval, gyöngíteni iparkodott a megyei hatalmat a nélkül, hogy az alkotmány e védbástyái helyett másokat állított volna fel; kifejtette az erős középponti kormány szükségét, de annak felelősségét és szükséges korlátait egy részről a megyék, más részről a törvényhozás írányában szintűgy kifejtette rendszeréből, mint Széchenyi és Kossuth viszont a főluitalrnat felejtették ki a magokéből.

A haladási párt egy perczig sem tétovázhatott az e teoriák közti választásban; mert még azon ingerektől elnézve is, melyek által természetszerűleg azon rendszer felé vonatott, melyben az önkormányzat elvét biztosítva látta: egyedül körülményeink felfogásából is következnie kellett, hogy Kossuth rendszerének adja az elsőséget. Volt ugyan nem egy az ellenzék kebelében, ki átlátta, hogy státustudományi szempontból lehetetlen helyesnek tartani Kossuth teoriáját a megyei mindenhatóságról: de ahhoz a helyzetek kényszerűségénél fogva mégis ragaszkodott. A múlt időkben egy mély ellenszenv gyökerezett meg a bécsi

kormány ellen a nemzet szívében, mely ellenszenvet a múlt országgyűlés végén bekövetkezett kiengesztelődés sem volt képes rögtön megszüntetni. És bár egynémely jeleit adta már a bécsi kormány, hogy megcsontosult stabilismusával felhagyva, a reformot nem ellenzi: teljes bizodalommal a nemzet még nem viseltetett őszintesége iránt. Könnyen megfogható ennél fogva a lelkesedés Kossuth rendszere iránt, mely a mindig gyanús kormányhatalom mellőztével, a megyét jelölte ki fő mozzató erő gyanánt, s a megyei statutárius jogban kereste a reform eszközeit. Az alkotmányos politika természetéből folyt: lehetőleg mellőzni s korlátozni minden felső befolyást, melynek az absolut szellemű bécsi kabinet szabta meg irányát. Nem az egyének, hanem a helyzet hibás volta okozta, hogy az ellenzék mérsékeltebb tagjai sem láttak abban semmi veszélyt, hogy a megyék, mit saját körükben jónak tartanak, hatóságilag léptessék életbe. Kényteleneknek látták magokat e téren működni, nehogy az oly szükségessé vált reform vagy a végtelenig elhalasztassék eredménytelen országgyűléseinken; vagy egészen a kormány kezébe jutván, átalakulásunk vajúdásai közt, a nemzeti függetlenség és alkotmányosság még fenmaradt romjai is elnyelessenek a bécsi absolut irányok által. Dessewffy nem egyszer fejezte ki ugyan aggodalmát a statutárius jognak a fontosabb reformi kérdésekre kiterjesztése miatt, állítván: miszerint az végre oda vezetheti a nemzetet, ha fölülről nem korlátoztatik, hogy annyi lesz a törvényhozás, mennyi a megye; mi aztán a státus egységének válandik kárára. Az ellenzék azonban annál kevésbé tartott ily veszélytől, minthogy az elmúlt időkben számos példákat lehetett találni, melyek szerint a különféle megyei szokás sok lényeges változást hozott be történeti fejleményű alkotmányunkba.

Két fontos reform, mely 1841 folytán a statutárius jog által kísértetett meg életbe hozatni, bő alkalmat nyújtott Dessewffynek, ostromát a megyei hatalom túlzásai ellen

minduntalan megújítani. E reformok egyike az volt, miszerint több megye a választási jogot a nem nemesi osztály tisztessé rendére, ügyészekre, orvosokra, tanítókra s más okleveles honorátorokra is kiterjesztette. Bihar megyében a tisztválasztás e szerint ment végbe. A másikat Pest megye kísérte meg egy rendelete által, melylyel, épen azon időtájban, midőn a büntető jog kidolgozásával megbízott országos választmány működését megkezdette, a büntető eljárás körül a szóbeli védelmet és teljes nyilvánosságot hozta be; s ekként kebelében az esküdtzékek egy nemét határozta megalapítani. Az újítás szerint, mely egyébiránt csak a nemnemesekre s a három évi fogságnál kisebb büntetést magok után vonó bűnökre terjesztetett ki, a vádlott szabadon választhatott magának ügyvédet, s mind a vádló tiszti ügyvéd, mind a pártfogónak szóbeli meghallgatása után vala az Ítélet kimondandó.

Az újítás nálunk, hol eddig csak Írott s nem nyilvános eljárás divatozott, kétségkívül nagy fontosságú lépés volt. Nem is késett D.essewffy ez ellen szokott éles, erős bírálatát hallatni. „Az eseményt, úgymond, sok hőkeblű hazafi örömmel fogja talán üdvözölni; mert valósítása egy eszmének, melyet több szabad ország polgári institutiója gyémántnak tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajtasoknak megfelel. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás utján fogjuk ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szívesen tidvözlendjük. ... De a dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm; mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melynek a törvényhozás és megyei hatóság között létezni kell.“ Az ily rögtönzéseket *st a t á r i u m n a k* nevezte a törvényhozás dolgában. Állítá, hogy „az ily bizonyos népszerű eszméknek megyeileg hozott áldozatok a törvényhozás szükséges függetlenségét korlátozzák; mert ha a történt lépés káros voltáról meggyőződik is a törvényhozás, erkölcsi lehetetlenség-

ben látja magát azt megsemmisíteni, kivált mikor népszerű eszmék forognak kérdésben.“ „Ila ilyeket határozhat a megye — úgymond másutt — mi az, mit nem határozhat, és micsoda feladása marad akkor a törvényhozásnak? Törvény kellett a mezei rendőrségre, törvény a fuvarosok viszonyainak elrendezésére, és ti az alkotmány alapját, a szavazati jogot, s büntető eljárást, megycileg változtatjátok! Ha ezt tehetitek, miért nem törülhetnétek el megyeileg az ősiséget? Miért nem vethetnétek ki a háziadót a nemességre? Bizony, mondom, gondotok van reá, nélkülözhetőkké tenni a költséges országgyűléseket: ... a nemzeti erők központosulásának szükségét ássátok alá a közvélekedésben.... A ti cselekvésiek által össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméje a foederalismus eszméjével; s ha szándékok nagyobb kiterjedésben sikerülne: abban előbb utóbb a monarchia és polgári álladalom egységének kellene elvesz ni. . . . “ Kijelenté meggyőződését, hogy az ily lépésekből „a legtarkább zavar, a legellenkezőbb próbatétek, a közigazgatás és törvényhozás rendes működésének lehetetlensége szükségkép be fog következni.“

Ezen okoskodások alaposságát maga az ellenzék sem tagadhatta. Az indítvány egyik legjelesebb pártolója is megvallá Pest megye teremében, hogy valóban kisebb volna ezen újítási ösztön a megyékben, hahogy egy részről a főrendi táblán egy sereg nagy úr nem ülne, kik a legszükségesebb reformokat is ellenzik; más részről az átalakulásnak a törvényhozás utján a kormány sem vetne annyi akadályt ellenébe.

Dessewffy cikkeinck az lón következőse, hogy a megyei statutárius jog ezen túllépéseire a bécsi kormány is kiterjesztette figyelmét. Pest megye rendei egy királyi leiratban szigorú kifejezésekben gáncsoltalak, s határozatuk a büntető eljárás új alakja iránt megsemmisítettett. Kevéssel utóbb valamennyi megyei hatósághoz érkezett egy királyi

leirat, melyben általában szigorúan intettek a statutárius jog törvényes korlátainak megtartására.

Azonban Dessewffy nem elégedett meg ezen eredménnyel. Látván, hogy a Pesti Hírlap nem csak óramutatója a közvéleménynek, hanem sok kérdésre nézve azt maga teremti elő; hogy az afféle reformkísérletek megyei határozat útján vagy egyenesen annak indítványai szerint történnek, vagy legalább az ő elveinek, szellemének s agitatóinak hatása alatt születnek: oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa, s annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét. E taktika kiindulási pontjául egy Fehér megyei sajnós eseményt ragadott meg, mely nagy benyomást okozott az ellenzéki pártnál. Fehér megyében ugyanis néhány nagy birtokú úrnak izgatása s vesztegetéssel párosított korteskedése egyéb haladási kérdésekkel együtt a közteherviselés kérdését is megbuktatta. Dessewffy ezt a túlzó, s mint ő nevezni szokta, Hírlap-párt által előidézett visszahatásnak tulajdonítván, alkalmat vön kikelni e párt ellen, mely a reform erőszakolása által a haladás kérdéseit megbuktatná. Határozottan roszalta, hogy még azon kérdésekben is, melyeknél, mint a közteherviselésnél, áldozat hozataláról van szó, birtoktalan vagy kevés birtokú köznemesek, prókátorok s ügyvédek, heves vérű ifjak s izgató potitikai „commis voyageur“-ök törekednek irányt s hangot adni. Úgy jellemző ezen eljárást, mint a „semmitel nem bírók harczát a valamivel bírók ellen“; s azt egyenesen a Pesti Hírlap befolyásának tulajdonítván, kívánatosnak mondá, hogy az ellenzék vezetése más kezekre kerüljön; mert ha e szerepet a Hírlap tovább is megtartja, félni lehet, hogy a nagy birtokú arisztokratia visszahatásának szikláin legfontosabb haladási kérdéseink hajótörést szenvednek. Széchenyit vagy Deákot jelölte ki olyanokú, kiket most a vezéri szerep megillet.

„Ezen tisztelt egyéniségeket, úgymond, oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az

alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly tereken, melyeken velők közremunkálni kész vagyok; míg más részről a Pesti Hírlap pártjától e tulajdonokat megtagadom.“

E nyilatkozat, melyben Dessewffy a Pesti Hírlap pártját s az alkotmányos ellenzéket egymással szembe állította, még ingerültebbé tette a hírlapi vitákat. Mind a két oldalról szenvedélyes gyanúsítások vegyültek a tollharczba. Kossuth arról vádolá Dessewffyt, hogy a kormány ápoló kezei alatt behegedt sebeket akarja felszaggatni. Ez ellenben a vádat azzal torlá vissza, „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá *luctantes ventos, tempestatesque sonoras* bocsátani a hazára, a *motos componere fluctus*-t meg igen szeucsétlenül kezeli; nála még mindig: *medio de foneé leporum surgit amari aliquid et sub ipsis floribus angit*;“ — azaz: „hogy a Pesti Hírlap szerkesztője, ki igen ért hozzá, zivatart, viszályokat, bonyodalmakat hozni a hazára, a felzajlott indulatok lecsillapítását szerencsétlenül kezeli, és az általa feltalált édes étkeknek is van valami kesernyés mellékíze, virágai közt is tövis rejlik.“ Vádolja őt, hogy mígg maga mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös mindent orvosló napfényt emleget, a maga pártigyekezeteinek jellemzésére nézve azt megtagadja, s az egész világtól fénymázt kíván kenetni terveire. Vádolja őt, hogy ő és pártja a sajtósági jog megtámadását indítványozza, s általában oly tévtanokat üdvözöl a bölcsesség culminációja gyanánt, mik egész Európából ki vannak csapva, stb.

A kölcsönös gyanúsítások a két lap s pártjaik közt egyre szaporodtak; a viták annyira elmérgesedének, hogy végén a journalistika egy elláthatlan kimenetű czívódássá fajúit. Czélját azonban Dessewffy az ellenzék megosztásában, a hírlapi párt meggyöngítésében nem érte el. Ez időben ült össze Pesten a büntető törvénykönyv kidolgozására kinevezett országos választmány. Tagjai közt volt

Deák Ferencz is. Az ifjúság őt fáklyamenettel s üdvözlő szónoklattal fogadta; a pártok legjelesb emberei összegyűlve voltak nála, s midőn az erkélyre kilépett, a fényes fáklyavilágnál Széchenyit, Kossuthot és Dessewffyt pillantó meg a számtalan közönség Deák oldalán, ki válaszában keményen megróttá a gyanúsításokat, melyek a magyar politikában, a baladás ügyének nagy kárára, oly igen elhatalmaztak. Ő egyébiránt nem vegyült a hírlapi vitákba; a közönség mindazáltal, melyben Dessewff'y czikkei után némi kétely támadhatott, nerti sokára meggyőződött, hogy Deák és Kossuth közt van ugyan a részletekben véleménykülönbség; de a lényegre nézve egybehangzás létezik. Dessewffy taktikája, melylyel az ellenzék megosztására törekvők, nem sikerült; legfellebb néhány félénk egyéniséget bírt a „bellum nihil habentium contra aliquid habentes“ a vagyonosok ellen a vagyontalanoktól emelt harcz vádjá által az ellenzék kebeléből a „Világ“ zászlója alá terelni. Nem csak meg nem oszlott, mint Dessewffy óbajtá, az ellenzék; hanem Kossuth rendkívüli szóhatalmának s ügyes agitatójáuk mákonyszerű hatásától elfogulva, még azt sem fogadta el a Világtól, mit az kétségbe vonhatlanúl jönnek és helyesnek, — azt sem méltatta figyelmére, mit a Hírlapban túlzottnak, helytelennek mutatott ki. Pedig, meg kell vallani, a Világnak kivált azon működése, melylyel a kérdések lényegét néha a nagy szavak ködébe burkoló Hírlap kifejezéseit „devalválta“, a divatos tévtanokon épült fogalmakat helyreigazította, gyakran több méltánylatot érdemelt volna.

Azonban egy váratlan esemény 1842. elején nagy fordulatot hozott elő a közügyek feletti szenvedélyes vitákban. Dessewffy Aurél, ki nem csak tollal a „Világban“, hanem szóval is hevesen harczolt elvei mellett Pest megye közgyűlésein, rendkívüli munkásságának, a test és lélek örökös izgatottságának áldozatul esett. Az egyénileg igen szcietetre méltó, fényes tehetségű, a reformokra kormányelvei mellett is hajlandó státusférfiú, egy Pest megyei gyűlés

után, hol újra erős összeütközése volt Kossuthtal, lázba esett, s néhány nap múlva, életének 64-ik évében megszűnt élni. „Mennyi ész, akarat, tettvágy, — így kiált fel halálának hírére, legnagyobb ellene, Kossuth, a Hírlapban, — mily lángoló érzelem, mennyi remények, s mi fényes jövőnk voltak e névhez csatolva —: s néhány napi láz, és vége mindennek!“ — De a Hírlap elvesztvén Desscwffy ben hatalmas ellenét, azontúl könnyebb szerrel uralkodott a journalistika mezején; mert senki sem találatott a conservativpárt kebelében, ki Dessewftyt akár a pártvezéri, akár a journalistikai szerepében pótolhatta volna: az övéhez hasonló államférfiúi lángész, erő s tapintat, oly# tiszta, világos, rendezett fő, oly tartalmas, erőteljes irányú egyéniség, mint ő vala, nem volt több pártja soraiban. A „Világot“ Andrassy helytartósági tanácsos vette igazgatása alá. A lap jelleme lényegesen megváltozott, bár színe a régi maradt. Andrassy, a megyei életben, melyből csak nem régent ment át a kormányhivatalnoki pályára, növekedvén fel, a megyei hatóság iránt nem viseltetett oly ellenszenvvel, mint Dessewffy. Azon központosítási eszmék tehát, melyekkel a boldogult a megyét és Hírlapot ostromolta, a Világból lassanként eltűntek; czikkeiben, melyeken a rájuk fordított erőködés nagyon meglátszott, mind negativebb állást foglalt el, s majdnem egyedül Kossuth némely nézeteinek czáfolgatására, szavainak „devalválására“ szorítkozott; és bár azzal több kérdésre nézve egybehangzott, végiglen mérges, de hatástalan ellene maradt a Hírlapnak.

A nemzeti átalakulás eszközeiről, az irányról, melyet a reformkérdéseknek adni, s az elvekről, melyeknek befolyása alatt azokat eldönteni kell, a sajtó és megyei közgyűlések terén folytatott szenvedélyes liarcz mellett, még két más, a tulajdonképeni reformtárgyakon kívül eső kérdés forgott fenn ez időben a magyar közéletben, melyek körül nem kisebb hév, nem kevesebb szenvedély fejlődött ki, mint ama vitákban, melyeket eddig ábrázolánk. E kér-

dések egyikét a vallás, tulajdonkép a vegyes házasságok, másikat a nemzetiség ügye képezte.

A vegyes házasságok s általában is a vallásszabadság kérdése, az országgyűlés alatt, mint főnebb előadtuk, nem végeztetett be: amazt a rendek táblája, jó eredményt többé nem remélvén, letette; az általános vallásszabadságot illetőleg pedig, a kormány a két tábla által felküldött törvényjavaslatra választ nem adott. A főpapság, mely már a törvényjavaslat ellen is óvást tett, az országgyűlés után a tárgy felett tanácskozáván, oly határozatban állapodott meg: miszerint karónak fényes tehetségei tekintetében legkitűnőbb tagja, Lono'vics József, Csanádi püspök Rómába utazzék, oly brevét eszközteni ki a szent széktől, minőt XIV. Bencze pápa e tárgyban Holland s Lengyelország püspökeinek adott, s mely szerint aztán a jövő országgyűlésen egy, a viszályokat kiegyenlítő törvény alkottathassák. Az ügy addigi elrendezése végett is pedig egy pásztori levelet készítettek, melyben az alpapságnak meghagyatott, hogy az egyházi áldást mind azon vegyes házasságoktól tagadják meg, melyekben a gyermekeknek kath. vallásban neveltetése egyelőre nem biztosittatik, s működésüket az ily házasságoknál egyedül passiv assistentiára szorítsák; mert így megfelelni vélekedtek az 1791-ki 26-dik törvény betűjének, mely az ily házasságokat is a kath. lekipásztor előtt köttetni rendeli.

A kérdést elméletben tekintve, tagadhatatlan, hogy az egyháznak teljes jogában áll, úgy szabályozni a maga eljárását, a vegyes házasságok körüli, miként azt a maga tanaival egyezőnek látja. De kétségtelen más részről az is, hogy e jogával csak ott élhet az egyház, hol az államtól teljesen el van választva; s a polgári törvények gondoskodtak, hogy a házasságok kötésében akadály ne tétethessék; más szóval: hol az egyház szabad, és civil-házasság létezik, ily esetben az egyházat nem lehet kényszeríteni, hogy oly házasságkötésre is adja áldását, mely tanaival nem fér össze.

De más tekintetek forognak fenn ott, hol valamely vallás és egyház uralkodó az államban. Mert midőn ezen egyház e kiváltságos állást a többi vallásfelekezetek fölött az államtól elfogadta, egyszersmind a maga szabadságáról is lemondott, s alája vetette magát az állam mind azon törvényeinek, melyek a vallásfelekezetek közti viszonyt szabályozzák. Minél fogva az egyház, míg az államtól nyert kiváltságos állásáról le nem mond, e törvényeket köteles megtartani.

Amitől tehát tartani lehetett, hogy, ha a nagyváradai püspök példája a többi főpapokban is követőkre találand, e kérdés Magyarországon is, mint Európa több tartományában, felzaklatja a polgárok nyugalmát, valóban bekövetkezett. A püspökök pásztori levele, mely ötven éves törvényes gyakorlatba ütközött, a megyékben, alig egypárt kivéve, melyekben püspök volt a főispán, nagy ingerültséggel fogadtatott. A tárgy legelőször is Pest megyében került vitatás alá. A vakeset úgy akarta, hogy a püspökök rendelkezése legelőször Kossuth Lajoson hajtassák végre. Nem sokára szabadon bocsátatása után egy kathol. hölgyyei, Meszlényi Terézzel, kelvén házasságra, a pesti lelkész tőlök a pásztori levél szerint az egyházi áldást megtagadta. Barátai az ügyet Pest megye legközelebbi közgyűlésének bejelentvén, ez oly végzést hozott, hogy az 1 <547-ki 14-dik törvényezikk értelmé szerint, mely a vallási törvényeket sértők büntetését megszabja, a pesti plébános és minden más lelkészek ellen, kik az áldás megtagadása által a vegyes házasságokat az 1791-ki 20-dik törvény rendelete ellenére akadályozzák, 600 forintnyi büntetésre tisztí kereset kezdessék. Megválasztatott egyszersmind a bíróság is, mely az előforduló esetekben ama törvény szerint Ítéletet hozzon.

Az említett pásztori levél valamennyi bíróságokhoz elküldetvén, a vegyes házasságok kérdése 1841. elején minden megye közgyűlésén vitatás alá került, s az ingerültség mindenütt közönségessé lett a főpapság ellen, mely a köz-

békét s nyugalmat ezen újítás által felzaklatta. A pesti végzést, kevés kivétellel minden megye a magáévá tette; egy-szersmind pedig feliratot intézett a kormányhoz, kérvén a királyt, hogy a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket leg-felsőbb hatalmával semmisítse meg, s az ország főpapjait uta-sítsa oda, hogy körleveleiket visszavegyék, s a törvényt tiszteletben tartsák. Így tőn egyebek közt Zala megye is, melynek a pestihez hasonló végzése s a királyhoz intézett felirata Deák Ferencz tekintélye által különös fontosságot nyert. Az ellenkező véleményű pártnak zászlóját viszont Heves megye lobogtatta, melyben az egri érsek lévén a fő-ispán', a papság nagy befolyást vívott ki magának. Rendes, törvényes utón azonban itt sem győzhetett a papi párt. He-ves vármegye közönsége már több év óta fehér és fekete tollas pártra volt oszolva, s mind a két pártnál divatban volt nem csak választásoknál, hanem rendes közgyűlési ta-nácskozásoknál is a megvesztegetett tömegek nyers erejé-nek használata. A közgyűlésre, melyen a pásztori körlevél felveendő vala, mind a két párt részint fanatizált, részint megvásárlóit kortes-tömegeket vitt magával. A minden ere-jét megfeszített papság pártja, a fekete tollasok, most sok-kal nagyobb számmal jelenvén meg, a kérdést egy viharos ülésben a pásztori levél értelmében döntötték el; más nap pedig az ellenféllel verekedni kezdtek s a várost, sőt magát a tanácskozási teremtet is szilaj kicsapongás és vérengzés színhelyévé változtatták úgy annyira, hogy a rend helyre-állítása végett katonai karhatalomhoz kellett nyúlni. Heves megyén kívül még csak egy-két megye, melyekben szint-úgy mint Hevesben, jobbára a becsődített köznemesség tö-mege győzött az értelmiség ellen, fogadta el a püspökök rendeletét s intézett a királyhoz a többi megyékéivel ellen-kező feliratot. Ezek közt volt Esztergom megye, melyben a primás és papságának befolyása oly nagy volt, hogy az ellenzéki párt alig számlált egy két egyént a különben is igen csekély számú, szegény, nem független nemességben.

Egynémely megyében mindazáltal csak hosszú, heves viták után sikerült az ellenzéki pártnak a Pestéhez és Zalaéhoz hasonló végzést kivíni; úgy hogy e viták, s azok után az áldást megtagadó lelkészek ellen elrendelt tisztí keresetek huzamos ideig nagy ingerültségben tartották az országot. A kormány e kérdésben a jövő országgyűlésig nyilatkozni nem akarván, sem egyik sem másik értelmű feliratokra nem adott választ, s az ingerültség némi csillapítása végett halogató félszabályhoz nyúlt. A megyék által az áldást megtagadott lelkészek ellen megindított pereket az udvari kancelláriához felküldetni rendelve, bevégezetlenül magánál tartotta. E félszabályal azonban egyik párt sem lón megelégedve, mert a papság és pártja megsemmisíttetni —, a szabadelvű párt szintén befejezetni kívánta a pörököt. Olajt öntött a tűzre a primás-érseknek az év vége felé kibocsátott körlevele, melyben a Rómába járt Csanádi püspök által hazahozott pápai brevét közlé papságával. A pápai levélben a püspökök eddigi eljárása teljesen helyeseltetvén, s annak folytatása meghagyatván: a primás inti papságát, hogy magokat ezentúl is a már elébb kiadott pásztori levél rendeletéhez tartásák. A pápai breve Magyarországon csak királyi pi ac é t ú m útján nyerhetvén kihirdetést: a papság s pártja a placetum kiadását olyképen magyarázta, mintha annak tartalmát, s következőleg a püspököknek a vegyes házasságok megáldása tilalmára vonatkozó rendeletét a kormány is helyben hagyná, s abban teljesen megnyugodtak. De más szempontból fogták fel azt azon megyék, melyek ama rendelet ellen nyilatkoztak. Minthogy a placetum csak azon óvás mellett szokott kiadatni, ha a breve tartalma az ország törvényeibe nem ütközik; a jelen esetben pedig világos megsértését látták az 1791-ki 26-dik törv.-cikkelynek: a brevét annál kevésbé tartották kihirdethetőnek, minthogy a király az ország rendéinek e kérdésben megígért választát még ki nem adta; egyébiránt pedig a breve azon kir. rendelet értelmével is merőben ellenkezett, mely a vegyes

házasági viták kezdetén a nagyváradai és rozsnyói püspökhöz bocsáttatott. Pest megye ennél fogva 1842. elején tartott közgyűlésén kijelentvén, hogy törvényt e tárgyban Kómától sem nem vár, sem el nem fogad, a törvénybe ütköző brevét érvénytelennek nyilatkoztatta, s ezt minden vallású egyházi személyeknek tudtára adatni rendelte; ezen kívül pedig a primás-érseket az 1647-ki 14-dik t.-cz. értei mében megintetni, s a további eljárást ezen megintés eredményétől felfüggesztetni határozta.

Pest példája, miként elébb, úgy most is a legtöbb megyében követőkre talált. A viták a tárgy felett még nagyobb ingerültséggel folytak, mint elébb. A kérdés a világi rendet tekintve, koránt sem annyira a két vallásbeliek, mint inkább a szabadelvűek és conservatívek közt forogván: sokan nemcsak a protestánsok, hanem a katolikusok közül is sérelmesnek látták már azt is, hogy a papság és pártja, a helyett, hogy a jövő országgyűlés intézkedését bevárná, Róma tekintélyével akar eldönteni oly kérdést, mely törvényeinket érdekli. Az ingerültség a pápai breve s primási körlevél miatt némely, megyében oly fokra hágott, hogy közgyűléseiken még a Rómától való elszakadás is szóba hozott; sőt Bereg megye többsége nyíltan kijelentette, miképen Rómától teljesen függetlennek kívánja a magyar katli. egyházat, s ezt egy körlevélben a többi megyékkel is tudatta; mi azonban, mint szenvedélyszülte túlság, sehol sem talált pártolásra.

A primás-érsek Pest niegye felszólítására nem válaszolt; minek következtében ez egy későbbi közgyűlésében elhatározta, hogy ezentúl az áldásmehtagadás minden esetében az 1647-iki 14-dik t.-cz. értelme szerint, az illető lelkészszel együtt, a primás-lierczeg is perbe fogassák. E pöröknek nem volt ugyan semmi következésök sem az érsekre sem az illető lelkészekre nézve; mert a kormány ezeket is az udvari kancelláriára rendelvén felküldetni, a jövő országgyűlésig bevégezetlenül magánál tartotta: de annál fon-

tosabb következése lett ezen vegyesházassági vitáknak a főpapság tekintélyére a közvéleményben.

E kornak, melynek szabadelvű szelleme minden elavúlt institutiónak, minden hagyomány által szentesített balvéleménynek s előítéletnek élethalálra háborút izent, különben is jellemző sajátságaihoz tartozott, lerontani miudeu, nem tiszta jogon, nem belértéken, hanem csak kiváltságon, klilfényen vagy hagyományon alapúit tekintélyt; kivetkezni a régi kegyeletkből. Hiszen jelszavaihoz tartozott a szabadelvű pártnak, hogy „lejárt immár a tekintélyek kora“; és Széchenyi eme jellemző szólásformája „tisztelet, becsület, de igazság is“, nem jelentés nélkül vált oly annyira közdivatúvá. És hasztalan küzdött, bármi szépek voltak is cikkelyei, egy kedélyes írónk, Fáy András, a kegyeletek fentartása, megőrzése mellett: a kor más isteneket emelt oltáira, melyeket jognak és igazságnak, egyenlőségnek és szabadságnak nevezett.

E korszellem természetesen ama fénykort sem kímélte, uielylyel a múlt korok övedzették körül a papi rendet. A tiszteletnek s tekintélynek teljes eltűntét azonban, sőt azon népszerűtlenséget, gúnyt, megvetést s majdnem gyűlöletet, melyet a papság maga ellen mindinkább növekedni tapasztalt, nem lehet egyedül e korszellemből származtatni. Es a történelem tisztében áll kimutatni okait ezen erkölcsi tüneménynek; mit mi részünkről annál lelkiösmeretesben teljesltendünk, minthogy vannak elfogúlt, vagy képmutató, önérdektől vezérelt s mellékczielokra törekvő írók, kik e fontos eseménynek okait helytelenül magyarázzák. Egyebek közt gr. Majláti János a maga felületes, mindenütt pártérdekből induló történelmi munkájában¹⁾, elismervén a tényt, azt annak tulajdonítja, hogy I. Ferencz a következő elvet állította fel a papság tekintetében: „Azon pap legkedvesebb előttem, a ki legkedvesebbet foglalkodik politikával.“ A kath. papság ezt

¹⁾ Neuere Geschichte der Magyaren. I. 212.

megtudván, úgymond, a politikai térről visszavonult. Jám-bor és jótékony maradt... de politikai befolyása csökkent.

Midőn az 1825-ki országgyűlés után a politikai színpadra ismét fellépett, erélyes püspökök s nagy tehetségek minden erőfeszítésükkel sem voltak képesek az előbbi túlnyomó befolyást visszaszerezni a kath. papságnak.“

A tény igaz; de ha gr. Majláth János azt valóban Ferencz király maximájából származódnak hiszi, úgy vagy nem látja, vagy látni nem akarja a nagy drámát, melyet a világtörténelem elénkbe állít az eszmények, ideálok változtában s egyáltalán az emberi ész fejlődésében. Korunkban, bár mennyire fájjaljuk is azt, a hit eltűnt, s helyét a kétely és közönyösség, a philosophia és egyenlőségre törekvés foglalta el. A népi életben nem a hit ereje, nem a vallási buzgalom azon belső hatalom többé, mely irányt szab az emberek gondolkodásának, mely a közvéleményt teremti, vezérli és cselekvésre határoz; a hitet, a vallást, a szabadság és egyenlőség eszméje váltotta fel az uralomban: ez a kor bálványja. Természetes, hogy e nagy változás következtében csökkenni kellett azon osztály tekintélyének is, mely a hit és vallás szolgálatára lévén hivatva, a hatalomban, mely abból folyt, hivatalánál fogva osztozott. Azonban kétséget nem szenved, hogy a papság, ha e megmásolhatlan változásban eszélyesen megnyugszik, a külhatalom s befolyás helyett, melyet ilyképeu elvesztett, egy másnemű, tisztán szellemi hatalmat szerezhetett volna magának, amannál sokkal tartósbat, az emberi társaságra nézve jótékonyabbat.

Az emberek, ha megszűnnek is buzgóan hívők lenni a positiv vallás szabályai szerint, a halhatatlanság reményeit, a végeden szükségének érzetét, mely lelkük lényegét képezi, a vallásosság ösztönét, mely természetüktől elválhatatlan, a sóvárgást az örökkévaló felé, mely az ember törvénye, nem vethetik ki kedélyükből; a philosophia világánál sem szaggathatják szét a szellemi kötelékeket, melyek a jelent a túlvilággal összefűzik; sőt a tévtanoktól ment józan

philosophia, minőnek az egyezményes elvből kiinduló bölcséletét mutattuk be, c kötelékeket még szorosabbra vonja, a tudás mellett a bitnek is adván helyt rendszerében, s ott nyitván annak egy végetlen tért, bol a tudás az észlelhető, positiv dolgok s tények határához jutott. Itt a tudomány megállapodik, s a bitnek engedi kiterjeszteni szárnyait, hogy ama láthatatlan világba repüljön. Mert ha a tudás vágya törvénye a léleknek, mely a végetlen tudományért sovárogo: úgy a hit törvénye a szívnek, mely a végetlen boldogságért eped. És ekként azok, kik e reményeket, c szellemi sóvárgást a kedélyekben hivataluknál fogva ápolni kötelesek, mindig képesek maradnak nagy hatalmat gyakorolni a kedélyek felett; csakhogy ezzel megelégedve, ne igényeljék azon világi befolyást, melyet a megváltozott, szabadságra s egyenlőségre törekvő emberi társaságban többé nem gyakorolhatnak.

A hierarchia azonban nem értette meg, s részben még most sem akarja megérteni a kor intő szózatát. Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé, s hogy a pályán, mely ez által kimutatva van, közösen tolatnak előre nem csak azok, kik ezen eszményért lelkesedve harcolnak, hanem azok is, kik magokat ellenségeinek nyilvánítják; hogy vitetnek akaratjokon kívül, akaratjok ellenére; nem akarták látni, hogy ők is egyiránt vak eszközök a gondviselés kezében, s hogy ezen eszmény, az egyenlőség és szabadság kifejlése, oly közönséges és tartós, hogy naponként mindinkább kisiklik az emberek hatalma alól, tehát magának a gondviselésnek határozata. Es a mint tekintélyét stilyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét: csökkenő hatalmának erősítése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyította magát, hogy annak változatlan fényében, hatalmában osztozék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn sülyedő hatalmát.

De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a királyság is elveszte isteni jogának fénykörét. Az abso-

lut hatalom napról-napra gyűlötebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesenbe mint hogy e népszerűtlenség, e gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében, mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolt fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvései tekintetében? Említettük fentebb, miként az egyházi hatalom, épen Ferencz király kormánya alatt, az absolut hatalom politialis eszközévé vált, s világi érdekei végett ama, minden szellemi mozgalmat elfojtani, butítani törekedő kémrendszer szolgájává engedte magát alacsonyíttatni. Említettük szintűgy, hogy a papság 1825. után is, egyiránt a felső és alsó házban, mindig azon párttal fogott kezet, mely minden újítástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reformtörekvéseket minden áron gátolni törekedett. Ehhez járultak a csaknem minden országgyűlésen megújult viták a különböző vallásfelekezetek egymásiránti jogviszonyai felett, mely vitákban a főpapság, ellenére ama korábbi békekötések s törvények szellemének, melyek c jogviszonyokat szabályozták, mindig csak a felekezeti tanok terén harczolt, a státuszjog igényeinek engedni soha sem hajlandó. Mi csoda, ha ily körülmények közt s oly korban, melynek fő jelleme a szabadságra s egyenlőségre törekvés, tekintélyük egyre csökkent, befolyásuk végkép elenyészett, sőt népszerűtlen magokviselete miatt, mely szerint a tömegekben fanatismust ébresztettek, gazdag jövedelmeikből korteskedést, vesztegetéseket űztek, naponként növekedő gyűlöletet s megtámadtatásokat vontak magokra? A közönség szeme a papi javakra fordáit, melyeknek jövedelmei rendeltetésöktől anynyira eltérő czelokra is pazaroltattak. Borsod vármegye egyebek közt egy közgyűlésében nagy szótöbbséggel kimondotta a papi javak secularisatiójának szükségét. A határozat némi más tekintetek miatt, nem fogadtatott ugyan el. a megyék többsége által; de az eszme nagy tetszéssel találkozott az ellenzéki párt véleményében.

A papság ellen intézett e megtámadások 1841-ig csak a megyei közgyűlések s a társalgási élet körére szorítottak. Mióta azonban a censura korlátai megtágultak, a párt-érdekek ezen harcza a sajtó terére is átvitetett. A Pesti Hírlap nem csak szabadelvű, hanem protestáns szellemű lap is lévén, bár szerkesztője e tárgyban nagy mérsékletet tanúsított, hasábjain, a megyei tudósítások közt, széles mezőt engedett a papság ellen intézett megtámadásoknak. A főpapság is szükségesnek látta tehát egy politikai hírlapot szerezni a maga számára, miután a két, tüzetesen vallási, lap igen csekély körre szorult, kevesektől olvastattott. Ügyök azonban népszerűtlen lévén, annak védelmét csak a szinte kis közönségig rosszéi szerkesztett „Nemzeti Újság“ vállalta el, mely azután csak a püspökök segélyezéséből tengett. Hasztalan Ugyckezett e lap, cikkelyei által, melyek jobbára a papi jogok s javak védelme körüi forogtak, magára vonni a közönség figyelmét. Olvasó köre akkor sem tágult tetemesen, midőn annak szerkesztését gr. Majláth János vette át, s fennen hirdette, hogy lapja a „trón és oltár védelmét“ tűzte ki céljául. A gróf egy részről a káptalanok országgyűlési szavazatjoga mellett kezdett izgatni: de egész eljárása csak szerencsétlen torzalakja lett a városi kérdésnek, mely, mint alább látandjuk, e korban nagy-hévvvel tárgyalatott. Más részről ő is a papi javak védelmében fáradozott. De miután Borsodnak a secularisatiót illető indítványa más megyéknél pártolásra nem talált, s inkább csak a papságnak a vegyes házassági kérdésben tanúsított magaviseleté ellen intézett ijesztés, mint komoly szándék volt: az egész vita bizvást szélmalomharcznak tekinthető. Csak annyi figyelmet sem volt szerencsés nyerni a közönségtől, hogy cikkelyei a napi sajtóban komolyabb discussiot támasztottak volna: míg a papság egy része azokat nagy tetszéssel s helyesléssel olvasta, az értelmet) közönség kaczagott fölöttük.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Ezen élénk párttusák alatt, melyek a magyar nemzet kebelében egy részről a reformok tárgyai s módjai, más részről a vallások egymás iránti viszonyai felett annyi hévvel és szenvedélyességgel folytak, egy más nemű harcz, a nemzetiségek harcza is, mindinkább az előtérbe tolakodott, s mind mérgeesebbé kezdett válni. E harcznak, miként fentebb előadtuk, mind a felvidéki tótság mozgalmait, mind a liorvát és szerb illyrismust tekintve, az orosz propaganda által a panszlavismus zászlója alatt folytatott izgatások válnak első támasztói s ápolói; majd azonban a liorvát és szerb nemzeti ébredés elemeivel is erősödven, mind nagyobb terjedésnek indult, s felsőbb kormánybefolyások következtében napról-napra inkább elmérgesedven, már valóban veszélyes mozgalommá kezdett válni.

Az orosz propaganda által ébresztett pánszláv izgatásoknak létezéséről és irányáról mindenkit eléggé meggyőzhettek Kollárnak fentebb idézett „Slávy Dccra“ czimű költeménye s 1837-ben közzétett német röpirata. A magyarok azonban saját átalakulásuk kérdéseivel egészen elfoglalva, sokáig észre sem vették, mily hatalmas fejlődésnek indít a panszlavismus egész Európában s különösen azon szláv fajokban is, melyek Magyarország határait, a magyar

alkotmány védszárnyai alatt éltek. A „Slávy Deera“, bár szemöket felnyithatta, s e tekintetben oly igen megérdemlette volna figyelőtöket, a magyarok által kevésbé ismertett. „A szlávok — úgymond egy szintén szláv író, Kramarcsik — nagy lelkesedéssel fogadták a magok nagyságának és dicsőségének költeményét: a munka eredménye nálunk az lett, hogy a szláv ifjúságban, melyet a gyakran csak félig értett költői fellengzős elragadt, a képzelt dicsőség képei megrészegítettek s a jövő szláv nagyság büszke álmai elbájoltak, egy pártot képezett, melyből a magyar nemzeti érdekek leghevesebb ellenei származtak, s még egyre származnak. E szellem lengi át költői zsengeiket, melyekben Kollár pánszláv visióit utánozzák. A „Slávy Dcera“ ismeretlen maradt a magyarok előtt; annál inkább és örömebb olvasták azt a szlávok. — Már mintegy birtokában képzelték magokat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérük ábrándjaiban elbájolta, már feltámadtak képzeletükben Magyarország ellen.“

A panszlavismus, hívei által különben is lehetőleg rejtegetve, a titok fátyola alatt ekként mindinkább fejlett s erősödött. Különösen az ágostai evangélikusok egyháza, mely kebelében fél millió tótnál többet számlált, volt annak tűzhelye, s az evangélikus papok és tanítók apostolai. Ezek a felekezetök pozsonyi, selmeczi s több más főiskolaiban tanuló itjúság kebelében szláv társulatokat alkottak, melyeknek tagjai a szláv nyelvet nagy lelkesedéssel művelték, s homiletikai gyakorlatok színe alatt pánszláv irányú dolgozatokat készítettek s olvastak fel magok a tanítók által vezérelt egyesületi gyülekezeteikben. Még egynémely ev. superintendens s köztök különösen Jóseffy is elősegítette e törekvéseket. Háborítást ezekben az azokat nem igen ismerő magyarok részéről nem szenvedvén, bátorságuk egyre nőtt, s 1840-ben már oly vakmaróssággá fajult, hogy a magyar nyelvet illető legújabb törvények ellen is mind hangosabban kikelni, azokat gáncsolni, megvetni, s a hol csak

alkalom nyílt, megszegni, növekedő göggel szinte dicsőségüknek tartották. E mellett a magyar nyelv túlterjeszkedése s a szláv nyelv elnyomása miatt mind keserűbb panaszokra, a magyar nyelv és nemzetiség ellen hangosabb gúnyokra fakadtak.

E vakmerőségük által azonban a titok fátyolát önmaguk mindinkább fellebbenték mozgalmaik felett. A szláv nyelvet értő hazafiak figyelni kezdenek törekvéseikre, s a Hírnök és Jelenkor hírlapok is szót emeltek e haza s nemzet elleni bűnös rajongások ellen. Majd az egyházi kormány is közbelépett. Gróf Zay Károly, 1840-ben az ágostai vallástételűek főfelügyelőjévé választatván, nem kevésbé egyházi mint hazafiúi kötelességérettől lelkesítve, buzgalommal kelt ki a szláv nyelv s irodalom művelésének színe alatt lappangó pánszláv törekvések ellen, melyek által nemcsak a magyar nemzetiséget, hanem az evangélikus vallást is fenyegetve látta. Mert hiszen maga Kollár, a panszlavismus vezére is ekként nyilatkozott német röpiratában a vallás és nemzetiség viszonyairól: „Istennek hála, elmúltak az idők, melyekben eleink a nemzetiséget a vallás miatt elfojtották. Az esztelen viszályok, a képmutató csalódások, a hibák elhallgattak.“ Zay tehát a bajnak elejét veendő, ama pánszláv társulatokat, melyek a homiletikai gyakorlatok Urügye alatt űzött nemzetellenes törekvéseken rajtkapattak, részint eltiltotta, részint szigorú felügyelet alá helyezte.

Látta azonban, hogy a papi s tanítói karban már mélyebb gyökeret vert a panszlavismus, mintsem hogy azt pusztán tilalom által egyhamar kiirtani sikerülhetne: egy más nagy eszme valósítása által Ugyekezett tehát azt ellensúlyozni. A helvét vallástételű protestánsok Pesten egy új főiskolát szándékozván megalapítani, Zay indítványt tón: állíttassák fel ezen egyetem a két prot. felekezet összpontosított erejével, s történjék ezen összpontosítás azoknak egybeolvadása által. A nemes gróf ezen indítványának, az indokokat tekintve, inkább politikai s nemzetiségi mint egyházi volt a színezete. A helvétiai hitvallású két milliónyi

népben feküdt a magyarság legerősebb eleme; még az e felekezetbeli urak is kitűntek, nagy részben elnémetesedett mágnásaink közt, azon hűség s buzgalom által, inelylyel a magyar nemzetiséghez ragaszkodtak s a nemzeti nyelvet pártolták. Ellenben az ágostai hitvallás a tót cs német ajkúak közt számlált legtöbb híveket. Hiszen a reformált hitvallás, híveinek tiszta s buzgó magyarsága miatt, mindjárt a két protestáns felekezet egymástól elszakadása korában „magyar hitnek“ neveztetett, ellentétben az ágostai hitvallással, melynek hívei közt a nagy többséget tótok és németek alkották. Gróf Zay tehát az egybeolvadásban ezen erős magyar elemmel saját felekezetének magyarítását, vagy legalább a pánszláv törekvések elfojtását czélozta leginkább. „Ez egybeolvadás — úgymond szózatában — nem csak a protestantismus, hanem a katli. testvérvallás, alkotmányos szabadságunk és kormányunk érdekében fekszik; mert általa minden, a két evangel. felekezet közti bármi csekély, de az egésze mindig bénító hatású súrlódások megszüntettetuek, minden idegen elemnek közállományunkra vallási s politikai tekintetben veszélyes befolyása végkép elfőjtatik; a nemzeti élet tápeleme, a népnevelés, üdvösebb gyarapodásra indíttatik; általa a protestantismus és a katholicismus, érintkezési pontjaik szaporodván, a szeretet örök parancsolatá követve, egymásnak önállását rokonilag biztosítandják, míg a Mindenható áldásával, mindkét részről előhaladás által, a közöttünk levő sorompók is romba dülnek; s majd így a katholicismus a protestantismussal két bajnok testvér gyanánt v éndendi honunk nemzetiségét, alkotmányos szabadságunkat, az uralkodó ház jogait stb.“

Az indítvány horderejét, nemzetiségi tekintetben, teljesen megértette a magyarság: az eszme lelkesedéssel fogadtatott, s rövid időn oly népszerűvé lett, hogy alig emelkedett többé kétség valósulása iránt. Maga a választmány, mely a főiskola létrehozásában munkálkodott, reményét

fejezte ki, hogy nem sokára eljövend az idő, midőn a két felekezet, mint Németország több tartományában már megtörtént, teljesen egybeolvad. Majd egy lépéssel tovább haladva, Bernáth Zsigmond által a két felekezet részéről évenként tartatni szokott egyetemes gyűléseknek egy conventté olvadása, Kossuth által pedig egy közös egyházi hírlap kiadása, mely különösen az egyesülés eszközlésében működnek, hozatott indítványba. Valósult mind a kettő: az első azonban oly módosítással, hogy még nem magok a conventek olvadtak egybe, hanem egy közös választmányt neveztek ki mind a két felekezet részéről az egybeolvadás előkészítésére. A Pesti Hírlapban már ezen eredmény is oly vérmes reményt ébresztett, miszerint így kiáltott fel: „Még fél éve sem múlt, hogy az unió nagy gondolata köztünk forog, s ma már ezereknek ajkairól szól az óhajtás, ezerek lelkében buzog a szilárd szűz akarat, s mi a meggyőződés szent hitével mondjuk: az unió meglesz!”

De c remények igen koraiak voltak. A kinevezett választmány még 1842-ben is reménytelve készítette ugyan terveit a nemzetiség gyarapodása tekintetében kétségtelenül üdvösen hatandó egyesülésnek; sőt voltak egyes községek, például Temesvár, hol a két felekezet, mind a nevelés mind az isteni szolgálatra nézve, valóban egybeolvadt; de az egész felekezetet illetőleg, még sem érhetett valóságra az oly nagy következményeket eredményezhető egyesülés. Már a kölcsönös hierarchiai féltékenységekből s a két felekezetnek egymástól elvileg különböző egyházi kormányzatából támadt nehézségek is csaknem legyőzhetlen akadályokká fejlődtek; a legtöbb akadály azonban a mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésből származott, míg végre a panszlavismus szikláin végkép hajótörést szenvedett az unió nagy eszméje.

Mert bár mi őszintén óhajtották is azt a legtöbb helvétiai s magyar ajkú ágostai hitvallásunk; bár Zay Károly főfelügyelő, ki, valamint az indítványt tette, úgy annak

valósításában is legbuzgóbban munkálkodók, nemzeties törekvéseiért mind egyesektől mind testületektől nyilvános elismerést cs helyeslést aratott: a pánszláv papok és tanítók azonban titkon minden követ megmozdítottak az eszme megbuktatására; különösen Zayt mind élő szóval, mind szláv és német lapok s röpiratokban a legméltatlanabb módon támadták meg. Ő tehát az ügyet az 1841-diki szeptemberben tartott egyetemes convent elejébe terjesztette, felhíván azt: mondana eljárása fölött Ítéletet, ettől függesztvén fel, folytassa-e tisztét a megkezdett irányban, vagy lemondjon hivataláról? A gyülekezetben, kivált a papságot tekintve, a tótajkúak nagy többségben lévén, attól lehetett volna eleve tartani, hogy a panszlavismus vívand ki diadalt. Azonban a nyilvánosságra hozott bűnös törekvéseket senki sem akarta bevallani. Még azok is, kik, mint Joseffy superintendens, pánszláv izgatásairól eléggé ismeretekes valának, minden módon palástolni, ártatlan nyelvyakorlatoknak {igyekeztek ábrázolni a nemzetelleni törekvéseket, s buzgóságot színleltek a magyar nyelv és nemzetiség mellett. A magyar érzelmitek sem akarták tehát a vádak felhalmozása által elmérgesíteni a kedélyeket; kíméletes hallgatással mellőzték a pánszláv irányok részleteit, s megelégedtek azzal, hogy a convent. a nélkül, hogy csak egy szózat emelkedett volna is ellene, Zay felügyelőnek hazafias eljárásáért köszönetét szavazott; az iskolákban netalán még létező tót társulatokat, azoknak idővel veszélyessékké fajúlhatása miatt, végkép eltiltotta; az illető tanítóknak az illetén balirányok elnézését vagy épen ápolását hivatalvesztés alatt tilalmazta; végre pedig a két evang. felekezet uniójának óhajtását, egyetlenegy szó ellenzése nélkül, végzéseképen kimondotta. Más részről a főfelügyelő eljárásának helyessége a sajtó útján is mind hírlapokban, mind különösen egy német röpiratban mely hitfeleinek meggyőzését

¹⁾ Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gégen Gr. Cári Zay, Generalinspector der evang. Kirche und Selmlen A. C. in Ungarn, erschienene Schrift.

túzta ki czéljául, diadalmas okokkal bebizonyítatott; ő maga méltó dicséretekkel magasztaltatott.

De pánszláv tótjaink, bár a nyilvánosság előtt, többségük daczára is, meghunyászkodtak, a cseh-orosz propagandától is folytonosan izgattatván, alattomban nem szűntek meg folytatni nemzetellenes törekvéseiket. Névtelen német röpiratokban s hírlapokban, kivált az augsburgi „Allgemeine Zeitung“-ban közzé tett czikkekből kezdtek meg újabban táborozásukat. A magyarokra mindenféle rágalmakat szórtak, költött eseményeket híreszteltek, melyek szerint a magyarok a szlávokat nyelvük használatában s kifejtésében meggátolni, a magyar nyelvet pedig még a családi és társas életben is reájok erőszakolni törekednének. Különösen a magyar nyelv diplomatikai használatát czélzó 1840-ki törvényről elhíttetni akarták a német közönséggel, hogy az igazságtalan, zsarnoki; holott e törvény szerint a nemzeti nyelv nem valamely élő, hanem a holt latin nyelvet tolta ki a közigazgatás némely ágaiból, a nép socialis és magán életére pedig legkevesebbé sem terjesztette ki foglalásait, s az idegen ajkú országglakosoktól mindössze is csak azt kívánta, hogy a kiküszöbölt latin helyett ezentúl a kormányzat nyelvévé lett magyart tanulják. A zaj, melyet a német sajtóban ütöttek, az elnyomás és erőszakolás költött vádjai e rágalmakat a külföldön sokakkal elhíttették. Sokan, kik nem tudták, hogy az augsburgi „Allgemeine“^{1*} orosz zsoldban áll, mint idegent részrehajlatlannak tartva, hinni kezdették, hogy a magyarok életre halálra harczot izentek minden idegen népiségnek, mely országuk határaiban létezik; s az igazság érdekében, lovagias szellemenben véltek működni, midőn a szlávok védelmére a túl-hajtott magyarítás ellen szót emeltek. Így többek közt gróf Thun Leo, a cseh nemzetiség egyik legszenvedélyesebb előharczosa, mind hírlapi czikkekkal, mind röpirattal védelmére kelt az elnyomottnak állított szláváságnak. Jól tudta ugyan ő, miként áll Magyarországon a dolog; de a párt-

érdektől elragadtatva, nem tudott vagy nem akart hódolni az igazságnak. A keztyűt Pulszky Ferenc/ vette fel, ki aztán, mint egyike a szláv eredetük mellett is buzgó magyar evangélikusoknak, Thunnal e tárgy felett hosszú levelezést folytatott; melyben kétség kívül Pulszkyt fogja győztesnek Ítélni minden elfogulatlan olvasó.

Azonban a pánszláv papok és tanítók elégedetlenség-gel tapasztalták, hogy minden zaj mellett, mit a német sajtóban ütöttek, s minden sympathiák mellett, miket a külföldön magok s a szláv nemzetiség mellett ébresztettek, benn az országban nem igen boldogulnak s pártjok, a helyett hogy gyarapodnék, fogy; miután sokan, kik előbb velők tartottak, kivált az ifjak, belátván, hogy Magyarorszában a magyaron kívül más politikai nemzetiség nem lehet uralkodóvá, s hogy csak ennek védelme alatt van biztosítva a polgári szabadság, nem különben, mint a Protestantismus, odahagyták zászlójokat. A pánszláv papok tehát, tapasztalván egyszersmind azt is, hogy az országban mind nyíltabban ellenük fordái a közvélemény, a magyar hírlapokban mind kimclctlenebbül ostoroztatnak: dicstelen ügyöknek a trón árnyékában kerestek pártfogást, hol a cseh Kolowrat miniszternek nagy volt a befolyása. 1842-dik tavaszán tehát a szláv papok és tanítók közt nagy titokban, nehogy szándékuk, ha idő előtt felfedeztetik, megakadályoztassék, egy a királyhoz küldendő folyamodást közöztettek, melyet, miután reá mintegy 200 aláírást nyertek, Joseffy superintendens, három más paptársával, májusban a királynak valóban be is nyújtott. A folyamodvány, mely az aláírók csekély számának daczára is valamennyi tót ajkú evangélikus alattvalók nevében szól. főbb pontjaiban következő:

„Miután az ország legújabb törvényei tisztí nyelvvé a latin helyébe a magyart emelték, a tót evangélikusok is kötelességüknek tartják azt tanúink Vannak azonban sokan, kik a törvényt elferdítve, az egész országot megma-

gyarítani akarják, s e végett, a békés tótok ellen gyanúsításokra s üldözésekre vetemednek ... Az evang. tót nép, mely 800,000 lélekből áll, s kivált annak lelkészei, nyilvánosan gúnyoitatnak; a tót tanítók s tanulók státuselleni bűnről vádoltatnak; a magyar nyelvnek a nyilvános isteni szolgálatnál féltolása által népünknek még vallási tanítása is erőszakol tátik; valamint a gyermekek iskolai tanítása is megzavartatik az által, liogy azokat néhol rögtön magyarokká akarják változtatni. A magyar hírlapokban papjaink s tanítóink megtámadtatnak s gúnyoitatnak, mivel anyai tót nyelvüket tanulják vagy tanítják, vagy általában a szláv-ság iránt rokonszenvet mutatnak. De ezt még csak eltűrnék tótjaink, ha némely túlzó magyarok saját egyházi jogait is nem sértenék, a tót nyelvet a templomban és iskolában nem tiltanák. Legfájdalmasabban esett, hogy még főfelügyelőnk, gr. Zay Károly is, a helyett hogy a pártok felett állana, e túlzó magyarokhoz hajlott, őket szóval s tettel elősegíti, bizonyítványul szolgáljon 1840-ben mondott tiszt-foglaló beszéde, melyben egyebek közt azt mondja: „Minden eszme, minden törekvés a magyarosodást gátolni, és a magyaron kivül más nyelvet terjeszteni annyi volna, mint az értelmiség, az alkotmányos elvek, sőt maga a Protestantismus életeit elfojtani; a magyar nyelv leghívebb véde hazánk szabadságának s a protcstantismusnak; a magyarság győzedelme egyszersmind diadala a szabadságnak és értelmiségnek.“ Hasonló, Felsőged kormánya ellen is bizalmatlanságot gerjesztő értelemben nyilatkozott ő a lőcsei tanárokhoz írt levelében, s ama körlevelében, melyben az ártatlan szláv literátorokat honárulási irányokról vádolja. Az 1841-ki közgyűlésen a magyar párt túlnyomó ereje által a szláv tanulók társulatai eltiltattak a nélkül, hogy azok felett elébb vizsgálat tartatott volna; mi által hihetőleg azt akarták elhitetni, hogy szlávnak már születni s a szláv nyelvet tanulni is bűn. A közgyűlés ebben nyilván átlépte hatalma korlátúit, miután a szláv nyelv tanulásának tilalma

a tót nép vallási oktatásának akadályára vagyon. A főfelügyelő s mások e túlbuzgalma a lakosok kedélyét elkese-
 ríti, bizalmatlanságot s idegenséget szül a magyarság ellen...
 Sérelmünkre vau az is, hogy a legújabb törvények szerint
 az egyházi anyakönyveket magyarul kell vinnünk, holott
 számos idősb papjaink vannak, kik magyarul nem tudnak.
 Sérelmes továbbá az is, hogy a bevádolt tótok magokat
 sem egyházi sem világi törvényszékeik előtt anyanyelvön
 nem védelmezhetik. . . . Bár a sajtó szabadabban mozog,
 vádiratainkat mégis a magyar lapok fel nem veszik; sőt
 azokat néha maga a censura is letiltja. De elegendő cen-
 sorok is hiányzanak a szláv literatura megvizsgálására
 A pesti egyetemen, holott mégis több idegen nyelv tanít-
 tatik, a szláv nyelvnek nincs tanszéke, mi nemzetiségünk-
 nek nagy kisebbségére válik. Mi végre bennünket az elle-
 nünk szórt rágalmak mellett leginkább szomorít, az abból
 ered: hogy a túlzó magyarok nyelveket már a tiszta tót
 községekbe is behelyezik. Szomorú jövődőtől félünk,
 látván, hogy az iskolákban inkább sürgettetik a magyar
 nyelv tanulása, mint az értelem és szív művelése. Nógrád
 megyében és másutt is úgy nevezett magyar nemzeti pénz-
 tár alkottatott a tót gyermekek megmagyarítása végett.
 Nem szükség pedig mondani, miként csábítja ez a szüléket
 és gyermekeket; mity ferde lclckirány adatik nekik az ál-
 tal, ha már az első iskolákban is nem isten és erény, ha-
 nem a magyarosodás állítatik fő czél gyanánt azoknak
 elébe. Több helyeken a szláv isteni szolgálat megmagyarit-
 tatott: így Csalomián Honiban, Szarvason Békésben, Szu-
 dicson Nógrádban, Nyíregyházán Szabolcsban. Ez utóbbi
 helyen az elemi iskolákban már a vallás is magyarul kez-
 detett taníttatni. Es midőn Joseffy superintendens ez ellen
 tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rász né-
 ven vették. Végre még kegyetlenségek is követték el a
 magyarosítók által néhány tóton, kik botütésekkel, börtön-
 zésekkel kényszerítették megtagadni istentől kapott tót

anyanyelvüket, s felcserélni a magyarral. Ez történt például 1827-ben Veszprém megyében, Lajos-Komárom négy tót lakosán, kik az előljárásság elleni kikelés, makacsság ürügye alatt egyedül nyelvük miatt botoztattak meg.“ Kérik ezután a királyt, védje őket a rágalmak ellen; nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót censort s engedje meg mindazon munkákat, melyek magyarul vagy németül megjelentek, tótul is kinyomatni; állítson fel az evang. főiskolákban és a pesti egyetemen szláv nyelvi s irodalmi tanszékeket, engedje meg, hogy egyházi kormánytgyeikben s az anyakönyvek vezetésében a latin nyelvet tovább is használhassák-; s mentse meg egyházukat és iskoláikat a magyarítok túl buzgalmától.

Szándékosan bővebb kivonatát adtuk e folyamodványnak, s különösen kiírtuk mind ama panaszt, mi benne a magyarság ellen felhozott. E vádakat hosszan czáfolni szükségtelen: legyen elég néhány észrevétel. A ki meggondolja, miket nyomtatott Kollár a maga „Sláwy Dcera“ költeményében, mások a „Gitrenkában“ a magyarok ellen, nem láthatja által, miként panaszkodhatnak e pánszláv papok a sajtó ellen, s miként vetemedhetnek még azon alkotmányellenes kérelemre is, hogy több censorok neveztesse ki. Az ágostai hitvallásnak egyházi kormánya teljesen demokratiai autonómián alapulván, az isteni szolgálat nyelvét minden község önmaga, az iskolákban a tanítás nyelvét pedig a superintendentialis gyűlések határozzván meg, ha a többségnek a magyar nyelvet tetszett elfogadni, mint például ez líozsuyón, Szarvason, Nyíregyházán s több más helyt történt: az ellen a pánszláv papoknak kikelni nem volt joga, valamint az ellen sem, hogy a tanulóknak és szüleinek szívéen feküdt buzgóan tanulni a magyar nyelvet, mely a kormányzat s hivatalviselés nyelvévé lévén, múlhatlanúl szükséges volt mindenkinek, ki hivatalra vágyott. Az oly féle vádak s panaszok, minőket ama Lajos-Komáromi négy lakosról előadnak, a felett, hogy egyes,

elszigetelt esetek, melyekért a nemzet felelős nem lehet, jobbára olyan költemények, minő például 1843-ban az augsburgi hírlapban Sőrész kemenczei evangel. lelkésről a legapróbb részletességek megemlékezésével meséltetett, kit hivatalától csak azért akartak volna megfosztani előjárói, mivel híveit megmagyarosítania nem sikerült; mely előadást azonban maga az illető lelkész teljesen költöttnek nyilatkoztatt. De szükségtelen bővebb czáfolatokba ereszkedni, miután a folyamodványban felhordott vádakat alaptalanoknak, s csak a folyamodók képzelődésében létezőknek már az is eléggé bizonyítja, hogy azoknak a kormány sem adott hitelt, a tót ajkú nép közvéleményére sem volt hatásuk. Bár mennyire izgattak kéz alatt községekben a pánszláv papok, semmi forrongást, semmi ellenzékét nem bírtak azokban támasztani a magyar elem ellen. A nép, együgyűségében is, elég józan volt belátni, hogy Magyarországon csak a magyar nemzetiség zászlója alatt van jövője a polgári szabadságnak, szintúgy mint az anyagi jólét gyarapodásának; elég értelmes volt látni, hogy a hetven millió szláv közül csak azok élvezik az alkotmányos szabadságot, kik a magyar nemzetiség védelme alatt léteznek; és, miként a forradalom alatt s után máiglan kétséget nem szenvedő módon tanúsította, őszintén csatlakozott e nemzetiséghez, mely minden ajkú honlakosra egyaránt terjeszté ki a gyarapodó szabadság és civilizáció áldásait. A nép mit sem gondolt e néhány száz fanaticus panszlávval, kik Magyarországon, a magyar alkotmány szárnyai alatt élve is, orosz sympathiákkal, szláv nemzetiségről álmodoztak. E nép legkevésbé sem érzette magát sértve azon nem ritkán élesebb hírlapi cikkek által, melyekben a szláv nemzetiség apostolai honárulással határos törekvéseik miatt ostromoztattak; sőt általában véve büszkén vallá magát magyarnak, és készségesen taníttatta fiait a magyar nyelvre, melynek tudását rcájok nézve hasznosnak sőt szükségesnek látta.

Az ágostai vallás tételűek közgyűlésén mindazáltal heves vitákra szolgáltatott tárgyat az idézett folyamodás, miknek az lett eredménye, hogy a közgyűlés azt, mint az egyházi kormányra s alkotmányos nemzetiségre nézve egyaránt sérelmet jegyzőkönyvében határozottan roszalta, s ellene, különösen pedig az ellen, mintha e szláv mozgalmak a magyarországi ágostai hitvallású egyházzal azonosak volnának, ünnepélyes óvást tett. Továbbá a kebelében történt minden nemzetiség elleni mozgalmak megvizsgálására, egyszerűs mind pedig, hogy a szlávok panaszainak eleje vétesék, azoknak meghallgatására választmány neveztetett, mely e panaszokat, ha azok alaposak volnának, orvoslat, ha alaptalanok, elnémítás végett a jövő convent elejébe terjeszténé. Nem mulasztá el azonban a convent kijelenteni azt is, hogy a tótokat anyanyelvöktől megfosztani egyáltalában nincs szándékában, s e tekintetben kész minden alaposan bebizonyítandó sérelmet orvosolni.

De sem a convent ezen rendszabályai, sem némely vármegyének szigorúbb felügyelete, minél fogva a panszláv-izgatókat, mint például Gömör megye Joseffy superintendens, ama folyamodvány főindítványozóját, azon okból, hogy a tót ajkú népben nemzetellenes mozgalmakat támasztani ügyek eznek, perbe fogatta, — nem volt képes egészen elfojtani e bűnös törekvéseket. A panszláv papok abban, hogy a bécsi kormány hanyagon nézte e nemzetelleni izgatásokat, sőt a rokon illyr mozgalmakat kéz alatt még pártolni is látszott, mintegy bátorítást szemlélve, egy új stádiumba vitték törekvéseiket. Eleinte, mint láttuk, csak az irodalomra szorítkoztak, utóbb a tanuló ifjúságra, az iskolákra terjeszkedtek izgatásaikkal; midőn pedig e két téren akadályokat láttak magok elejébe gördülni, melyek törekvéseiket sükeretlenekké tették, egyenesen a népbe vitték át agitációjokat: minthogy az ész és értelmiség törvényiséke előtt diadalt nem nyerhettek, a tudatlan tömeg előítéleteihez és szenvedélyeihez folyamodtak fondorkodá-

saikkal. Kétségtelen bizonyítványa ezeknek egyebek közt a Fehérpataki Gáspár által az 1843-dik évre, a censura elkerülésével, titokban nyomtatott s kéz alatt árulgatott szentmiklósi tót kalendáriom, mely egyenesen a nép használatára s csábítására volt számítva. Különösen gr. Zay főfelügyelő ellen öntötte ki ebben mérgét, s ügyekezett a nép indulatát felizgatni a pánszláv kiadó, azzal vádolván öt közönsége előtt, hogy „a neki átadott méltósággal visszaél: gyalázza a tótokat s nyelvöket, őket a hatalomnál gyanússá teszi s háborgatja; közéjük meghasonlást, vizzálkodást, gyűlölséget liinteget; a magyar tanulókat tanáraik ellen uszítja. Ő a szent hittan jelöltjeit a tót nyelvben, melyen isten igéjét kellend hirdetniük, tökéletesedni meggátolja, hogy a tót evang. egyházak még tót lelkészeket se kaphassanak, s aztán reformátusokká legyenek, vagy máshová kényszerüljenek fordulni. Az ágost. vallásúaknak a reformátusokkal egyesülése, megmagyarosodása, s a tótoknak az egész magyar honból kiirtása, ez az ő terve, melynek férfiásán ellene szegülni minden jó evangélikusnak szent kötelessége,“ stb. Ha a népnek ilyféle igazgatását előljáróik s a magyar nemzetiség ellen még nyomtatványokban is elég bátrak valának üzni e panszlávok: el lehet gondolni, miként hajtogatták azt élőszóval, melynek hatalma, néptanítók lévén, rendelkezésökre állott. Es valóban megtörtént nem egyszer, hogy fanatikus pánszláv papok még a templomot s az igazság és üdvösség, haza és felebaráti szeretet hirdetésére rendelt egyházi szószéket is megszenteltelenítették nenrzetellenies bűnös igazatásaikkal. Megtörtént az is, hogy tót nyelven a magyar nemzetiség ellen kiadott röpirataikat, mint például Csaplovicséit, a templomban nyilván árulva tolták fel a népre. Azonban, a miként az ilyféle bűnök szaporodni kezdtek, a vármegyék is szigorúbb felügyeletet rendeztek azoknak meggátlására vagy megfenyítésére. A nép pedig, mint mondók, józanabb volt, mintsem hogy magát e vagy béres vagy fanatikus igazatók által elesábitatni engedte

volna; s miként az utóbbi események tanúsítandják, e bujto-
gatások a népben egészen sikertelenek maradtak. És
bármilyen nagy volt is a zaj, melyet e panszlávok az ország
határain kívül is német hírlapok- s röpiratokban ütöttek,
azoknak száma, kiket a tótok közt ekként a magyar nem-
zetiség s nyelv elleneivé tettek, az ötszázat aligha meg-
ütötte.

A tót panszlavismusnál mind terjedelme, mind iránya,
mind némi más körülmények tekintetében sokkal veszélye-
sebb volt a belbékére az úgy nevezett illyrismus, melynek
kezdetét Horvátországban már fentebb előadtuk. Mert bár
kétségtelen, hogy ez is az orosz propaganda által terjesz-
tett pansziavismusból vette eredetét; de ezen eleinte figye-
lemre alig méltatott külizgatás-szülte mozgalomhoz nem so-
kára az ébredező horvát nemzetiségből származott új elemek
is csatlakoztak, melyek a mozgalomnak erősebb alapot s
nagyobb terjedelmet kölcsönöznek.

A magyar nemzet buzgalma nyelve művelésében, nem-
zetisége gyarapításában ingerlő példa gyanánt tűnt fel a
horvátok egy része előtt, s e példát követni maga a nem-
zetiség büszkébb érzete által ösztönöztettek. Ezeknek tö-
rekvése magában véve, mint a mely tiszta forrásból, nem-
zetük iránti hűség- s kegyeletből származott, nem csak
gáncsot nem, sőt inkább dicséretet érdemel vala, ha azt a pán-
szláv illyrismussal való érintkezése, majd összeolvadása első
tiszta irányából ki nem forgatta, s bűnös zavargássá nem vál-
toztatta volna. E buzgalommal a horvát nemzetiség iránt köny-
nyen megférte volna Magyarország alkotmányos nemzetisé-
gének tisztelete, mely a horvátoktól a belőle reájok háram-
lót jogok s jótéteményekért nem kívánt egyebet, mint
hogy a közös törvényhozásban s azon érintkezésekben,
melyek a tartomány s az anyaország közt léteztek, a latin
helyett a magyar nyelvet használják. Tartományi belügyeik
igazgatásában a magyar nemzet nem kívánta reájok tolni
a maga nyelvét; meghagyta nekik, kívánságuk szerint, a

latint; és ha utóbb ők is saját nyelvüket kívánták volna beligazgatásukban hivatalos nyelvvé tenni, a magyar nemzet loyaltásától méltán várhatták, hogy azt akadályozni nem fogja, s nem is akadályozhatja.

És nem is hiányoztak a horvátok közt oly józan felfogásnak, kik a hétszáz éves politikai kapcsolatot s annak következtében közös történelmet, s a közös törekvések által Bécs minden kényuralmi fondorlatai ellen századokon keresztül megőrzött közös alkotmányt a kegyelet elég méltó tárgyának tekintették arra, hogy semmi igazságtalanságot, semmi áldozatot ne lássanak a magyar nemzet ama kívánatában, mely szerint a kölcsönös érintkezésekben a lati n helyét a magyar nyelvnek kellett elfoglalni. Midőn 1840-ben a magyar nyelv diplomatikai használata a fő törvényes kormányzásokra nézve is kötelezővé lett, a független horvátországi értelmiség e nyelv tudásának hasznát és szükségét átlátván, törekedett is azt tanulni, jól tudván, hogy az semmiben akadályára nem leend saját nyelvük s nemzetiségük kifejlésének. Egyebek közt több lelkes horvát férfiú, részben e nyelv gyakorlása s terjesztése végett, Zágrábban egy kaszinót alapított, melyben nem csak a nevezetes magyar hírlapok járatását, hanem a magyar nyelvnek ez intézetben rendes tanító általi taníttatását is törekvésük fő czéljául tűzték ki. Hogy az üdvös irányú intézet a kormánytól megerősítést nyerjen, Bécsbe is folyamodást tettek. Ellenkező észrevétel onnan, legalább nyilvánosan, nem érkezvén, az intézet ily irányban és szellemben való működésének már biztos reménnyel lehetett elébe nézni, midőn azt elenséges befolyások váratlanul megghiúsították. A kaszinó felállott ugyan; de a magyar nyelv tanulása s gyakorlása belőle egészen kimaradt, nem tudjuk, a bécsi kormánynak s különösen a horvát származású b. Bedekovich alkanczellárnak kéz alatt adott intésére-e, vagy a már nagyobb részben az illyr zászló alá szegődött királyi hivatalnokok s papok befolyásának következtében? Sőt alig állott egy évig

társadalmi kör, midőn az illyrpártiaknak egyre növekedő erőszakoskodása a szelídebb és szerényebb kedélyű magyar érzelmű horvátok felett győzedelmeskedvén, e társalgási kör is az illyrismus zavargásainak fészkévé fajult.

Minden kedvezett az illyrpárt gyarapodásának. A párság, mint mondók, a magyar protestantismustól való félelmében, a királyi hivatalnokok a kormány szemlátomást! pártolása következtében, csaknem kivétel nélkül az illyr párthoz csatlakoztak. Es még azok közül is, kik liorvát nemzetiségük gyarapodásáért tiszta szándékkal buzogtak, mind többen clsodortatni engedték magokat az illyrismus növekedő árja által. Maga a magyarok ama példája is, mely szerint alkotmányos nemzetiségüket a bécsi befolyások ellen biztosítani törekedtek, balul fogatván fel, s megfontolás nélkül utánozhatván, nevelte az illyr pártot. Mind népszerűbbé kezdett ugyanis válni a horvátok közt azon eszme, hogy miként Magyarország nemzeti alkotmányos függetlenségét Ausztria irányában biztosítani igyeckszik, úgy ők is mindinkább függetlenítsék magokat Magyarországtól. Sokan meg nem fontolták a két helyzet közti lényeges különbséget; s nem látták, hogy minden törekvés, mely a magyar nemzetiség gyöngítésére van irányozva, egyszersmind az ő alkotmányos szabadságukat is aláássa, s hogy a mely pillanatban sikerülne magokat a magyar nemzetiségtől függetlenítniök, ugyanazon pillanatban esnének az osztrák absolutismusnak martalékául.

Azonban, míg a rövidlátók nagy serege c következőkényeket be nem látta, s megfontolás nélkül hódolt a horvát nemzetiség népszerű, büszke eszméjének: az illyrismus pánszláv vezérei azokat szándékosan nem méltatták figyel műkre. Tudták ők, hogy a bécsi kormány csak azért nézi el, sőt segíti is kéz alatt pártoskodásaikat, hogy a bel viszályok által megnehezítse s lehetőleg akadályozza az ország alkotmányos szabadságának s az osztrák absolutismustól való függetlenségének izmosodását. De ezzel ők mit

sem gondoltak: az ő szemeik előtt nem az alkotmányos szabadság Magyarországgal kapcsolatban, hanem a déli szláv népek egy nemzetté, egy státussá alakulása lebegett főczél gyanánt; s azért örömmel fogadták el a szövetséget a bécsi kormányval, a mennyiben annak segedelmével a magyar nemzeti erő gyarapodását csökkenthették, s a kötelekeket, melyekkel tartományuk az anyaországhoz kapcsolatot, tághíthatták. Jól tudták ők, hogy az iránynak, melyben indultak, véghatárain nem csekélyebb dolgok állanak, mint: elszakadás Magyarországtól, fellázadás Bécs ellen, valamennyi déli szláv népeknek s tartományoknak, legyenek azok akár Magyarország, akár az osztrák, akár végre a török birodalom kiegészítő részei, egy szláv állammá olvadása, mely, ha szükség, orosz pártfogás alatt vívjon ki magának Európában elismerést. De a cél nagysága, létesítésének számtalan roppant nehézségei nem csökkentették, sőt edzették erélyöket s törekvéseik buzgalmát. Nehogy a nehézségek szaporodjanak, sőt hogy azokon egy ideig magának a bécsi kormánynak segedelme által győzedelmeskedhessenek, a kitűzött fő czélt nem bátorkodtak ugyan még nyilván bevalani; s azt gondosan palástolgatták. Mint a kárpáti tótok, úgy ők is nyelvök, irodalmok kifejtését tűzték ki a szerbekkel s bácskai szlávokkal való egyesülési törekvéseik ezégéréiil. Panaszokkal áraszták el a világot, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyaroktól elnyomatik, elnyeletéssel fenyegettetik. Egyedül a túlterjeszkedő, erőszakos magyarítás elleni reakciónak kürtölték mozgalmaikat; s kivált Béccsel minden módon elhíthetni igyekeztek, hogy céljok nem egyéb, mint a radikál irányú magyar mozgalom ellenében megvédeni nyelvöket, nemzetiségüket, tartományuk raunicipális jogait, és a magyar protestantismus terjeszkedésétől megóvni tisztán katolikus tartományukat. Ily módon annál könnyebb volt egy ideig eltakarni valódi céljajukat, minthogy a nyelv, melyen hírlapi cikkeiket, politikai irányú költeményeiket s röpirataikat készítették, kevesektől

értetett, politikai színezetük pedig több, napi renden lévő kérdés tekintetében a magyar conservatív párt elveivel megegyezett.

De sokáig nem maradhattak titokban az illyr mozgalom célzatai; maga az izgatás, mely e célok végett mind a kurvátok mind a más szláv fajok közt folytatott, szükségkép fellebbenté a titok fátyolát. Így például a Danika 111 y r s k a 1842-ki 31-dik számában megjelent izgató költeményben mondatik, hogy „a szláv nemzet nagy újjászületését az ördögök minden ereje sem képes akadályozni; rettentő Ítélet fog tartatni, s a gonosz lélek elsápad, s minden nyomor és siránkozás megszűnik a szlávok között“. A ezikkelyek, melyek a Gáj Lajostól szerkesztett zágrábi illyr újságban időnként megjelentek, s melyekben a szláv fajok összes ereje Magyarországon, Ausztriában, Török- és Oroszországban oly büszkén számított fel, s azoknak végdiadal jóslatott, minden kétséget eloszlattak. Hasonló világot terjesztettek azon röpiratok, melyeket a zágrábi illyr társaság tagjai, a külön fajok egyesítése végett, azok közt elhintettek. Legvilágosabban elárulta azonban a kitűzött cél Gájnak egy 1842 ben illyr nyelven kiadott statisztikai röpirata, melyben az Illyria név alatt alkotandó déli szláv ország elemeit fejtegette, s ama térkép, mely ezen déli szláv birodalom határait kijelölte.

E cél valósításában első s legközelebbi akadályul a Magyarországgal való kapcsolat tűné fel: ezt gyöngíteni tűzetett ki első feladatul. És e végett az alkotmányos szabadság érdekeit sem kételkedtek feláldozni, midőn azokkal az anyaországgal való kapcsolat viszonyai összeköttetésben voltak. Így történt egyebek közt Varasd megyében egy nevezetes kérdéssel. Gr. Erdődy Sándor az 1841-ki augusztusi közgyűlésen indítványt tett: szállíttassanak fel a magyarországi törvényhatóságok, miszerint a legközelebbi országgyűlésen oda hassanak, hogy Varasd vármegye is rubázassék fel ama joggal, melylyel a szlavóniai megyék bírnak:

hogy a magyar diétára két követet küldjenek. Az indítvány elve majdnem közakarattal elfogadtatott, s annak bővebb tárgyalása a novemberi közgyűlésre tűzettek ki. Az illyr párt nem kételkedők, hogy ha az indítvány határozatba megy, s utóbb a törvényhozás által is sanctiot nyer, Varast! megye az illyr mozgalomhoz nem fog többé csatlakozni: minden erejét megfeszítette tehát, hogy az indítványt megbuktassa. Gáj Lajos, több illyr társaival szerb köntösben, félhold és csillaggal ékesített vörös sapkában, mely viselését a törökországi szláv fajok rokonszenvének keresete végett fogadtak el, — jelent meg Zágrábból a nagy fontosságú közgyűlésen; s mivel magok személyes szavazattal nem bírtak, varasdi köznemesektől szereztek magoknak megbízó leveleket; gondjuk volt arra is, hogy a ki Varasdban illyr szellemű, a gyűlésről el ne maradjon. A vita hat óra hosszat rendkívüli hevességgel folyt. Hiába hozatott fel a magyar szellemű horvátoktól, hogy e kérdésben nem a nemzetiség, hanem egyedül a képviselési jog forog szóban, melylyel Varasd megye alkotmányos érdekeinek rövidségére, mindeddig nincs felruházva; hiába vitattatott, hogy miután Horvátországnak saját alkotmánya nincs, s azzal csak annyiban bír, a mennyiben Magyarországhoz van kapcsolva: a magyar nemzetiséget, mely nem egyedül a nyelvben, hanem az alkotmányos életben s az alaptörvényekben áll, megtagadni annyit teszen, mint az alkotmányos szabadságot ábrándképeknek áldozni fel. A Separatismus szelleme győzött: a kérdés megbukott. A vita hevében egyes illyr-rektől olyféle felkiáltások is hallattak, hogy „készebbek rabszolgákká, mint magyarokká lenni“, mely felkiáltásokat az illyrpárt rendesen nagy tapssal fogadott.

E cél forgott szemök előtt, midőn az izgatás minden kigondolható nemeit mozgásba tették, hogy a hónapokban szintűgy mint a többi szláv fajokban mennél feljebb csigázhassák a magyar nemzetiség elleni gyűlöletet. Miként Kollár a maga Sláwy Dcerájában, úgy ezek is hírlapi

czikkeik- s költeményeikben, röpirataik- s népdalaikban a legméltatlanabb gúnyokkal halmozták el a magyarokat; örökös vádat s panaszt hangoztattak ajkaikon a magyarok túlterjeszkedése, saját nyelvök s nemzetiségük elnyomása miatt, nagy vélekedvén, hogy a rágalom és hazugság is nyer végre hitelt, ha gyakran és bátran ismételteik. Hogy a tömegek szenvedélyét felébresszék, népszerű költeményekben, dalokban olyféle vádakot emeltek a magyarok ellen: hogy miként egykor a török, úgy most a magyar készül rájuk törni, hogy nyelvüket elvágja, s ekként a szláv fajokat kiirtsa. A honátok és szerbek hajdani harczeréjére hivatkozva, buzdíták a népet: készüljön a nagy eseményekre, köszörülje fegyverét, s ne hagyja magát gyáván kiirtatni a magyaroktól. E dalok megismertetése végett ime álljon itt közölök cgy pár, melyek 1844-ben az „Iskra“ című zsebkönyvben nyomattak ki: „Nekünk is üt már — ig-y szól a dal híven fordítva — a diadal órája! Csak egyesség, csak összetartás! Minden mozog s hangosabb lesz Adriától a Balkánig; a testvér már ölelkezik a testvérel; a cseh testvérét tekinti már a lengyelben, muszkában és illyrben, s közösen karolja át mindnyájokat a Szláva anya,“ stb. Egészen barczias pedig a következő „Davoria“: „Szlávok, született hősök, magasan lobogtassátok zászlóitokat, s karddal övezve üljetek fel paripáitokra. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Nézzétek, mint tapossa nyelvünket, nemzetünket a szilaj tatárfaj, a magyar; de mielőtt elnyomjon, döntsük őt a pokol örvényébe. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Az észak vitéz szlávja, s a délnek illyre kezét nyújt egymásnak a hősi tánezra; zeng a trombita, csörögnek a kardok, bőmbőlnek az ágyuk. Mossuk meg dicsőségünket az ellenség vérében; mindenki üssön le egy fejet, s vége a szenvedésnek. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk!“- stb. Általában részint keserves panaszra fakadó, részint mysticus képekbe burkolt költői formák alatt, mik a kép-

zelődést felgyújtani leginkább képesek, s népdalokba öntve, mik a közéletben legszelebben terjednek el, üzetett a szenvedélyes izgatás.

Ily eszközök által a tudatlan köznemesség nagy részét fanatisálni s zászlóik alá csődíteni sikerülvén, arra törekedtek, hogy a horvát megyék tisztí kara is kizárólag pártjok embereiből alkottassék: mert addig nem látták biztosítva uralkodásukat, míg a törvényhatóságokban alkotmányos szellemű horvátok intézkednek. Ez volt különösen czéljok Zágráb megyében, hol, bár az illyrismus fő fészke volt, hét év óta nem tartatván tisztújítás, a tisztí kar nagyobb része mérsékelt, alkotmányos elvű horvátokból állott. 1842-ki júniusban végre itt is megtartották a tisztújítás. Az illyr pártiak előre is biztosnak tartották a diadalt, mert a megyei főispáni helyettes, Zdencsay, egyike volt a párt vezéreinek. De azért részükről sem mulasztónak el semmit, hogy a diadalt kivívják. Számukban eléggé még nem bízván, jóval a gyűlés előtt megkezdették a korteskedést és lélekvásárlást; minek költségeihez Haulik zágrábi püspök és káptalana is tetemes részben járult. A gyűlésen megjelenni nem szándékozó köznemeseiktől megbízó leveleket eszközlének ki, melyeket politikai jogokkal különben fel nem ruházott szerezsánok közt osztottak szét. Minthogy még az úgynevezett magyar-horvát párton is számos volt a köznemesség, s különösen a túrmezei kerületiek grófjokkal együtt, hasonlóképp a szentivániaiak is ehhez tartoztak: erőszakos ttsszelitközéstől lehetővén tartani, a főispáni helyettes eleve megtiltó a fegyveres megjelenést. A magyar-horvát pártiak e rendszabályt szigorúan megtartották; a turopolyai gróf, Jozipovich, becsület szavát kötötte le, hogy nemesei fegyver nélkül fognak megjelenni. Az illyrpártiak közöl azonban, kik magokat vörös sapkákkal különböztették meg, sokan, kivált a credentionalista szerezsánok mindnyájan, puskákkal, pisztolyokkal, handzsárokkal fölfegyverkezve, vérszín zászlók alatt jelentek meg, melyeknek

közepén csillag- és félhold díszelgett, szélein Szlavónia, Szer- ^{1840.} hia, Bosznia, Montenegró, Albánia s más, szlávoktól lakott tartományok nevei valának olvashatók. Azonban minden előkészületek daczára is bizonytalannak látszék diadaluk, ha rendesen megy végbe a tisztújító szavazás; mert a két ellenfél számra nézve körülbelől egyenlő volt. Cselnek s erőszaknak kellé tehát biztosítani a győzedelmet. Az illyrek az ellenpártiakkal viszálnodni s verekedni kezdettek, s a fegyverteleneket, miután közölök többeket megvéreztek, csakhamar kiszorították úgy a választási teremből, mint a megyeház udvarából. A verekedés kezdetén a mágnások, hárman kívül valamennyien, a kanonokok, Jozipovich a túrmezei nemesekkel, s általában a birtokos nemesek nagyobb részben oda hagyták a municipális hatóság megfertőztetett teremét, melyet a fegyveres illyr párt tartott elfoglalva; maga a főispáni helyettes is távozott, hogy katonai erő kiállításáról rendelkezék. A könnyű szerrel győztes illyrpárti kortesek Gáj Lajost, ki a mozgalomnak itt is élén állott, mintegy diadalmenetben hordozták körüi vállaikon. Nem sokára ezután az egyedül maradt illyr pártban a csend helyreállván, a főispáni helyettes ismét elfoglalta az elnöki széket; s bár a megye rendéinek nagyobb része távozott volt. a tisztújítást a hátra maradt illyr párttal mégis elvégezte. A főispáni helytartó e részrehajló, pártos eljárása s általában a tisztújítás ellen a magyar horvát párt még az napon ünnepeles óvást tett; a túrmezei kerület nemessége pedig Nagy-Goriczán tartott közgyűléséből a királyhoz is felírást intézett. Kijelentik ebben a kerület nemesei, hogy e tiszti kart, mely egyedül az illyr párt befolyásával s fegyveres erőhatalommal választott, el nem ismerik, s azzal semmi-nemű birói s politikai érintkezésbe nem bocsátkoznak; egy-szersmind fölfedezik az illyrismus veszedelmes czélzatait; s a főispáni helytartó, mint ennek előmozdítója ellen kilencz pontba foglalt s okokkal támogatott panaszt tévén, az al-

kormányos életükön ejtett sérelmet kir. biztos által kéri orvosoltatni.

E botrányos zágrábi tisztújítás volt az első eset, melyben az illyr párt tényleg kilépett a politikai harctérre, a törvényhatósági közéletben is kivívni akarván azon felsőséget, melyet a társadalmi életben, a szó- és tanszékeken, s a sajtóban folytatott izgatás által, már elébb kivívott volt. De bár ez Zágrábban Zdencsay főispán pártos cseleskedése által sikerült is, a többi horvát megyékben még igen kétes maradt az illyr párt diadala; mert a nemesség kebelében még egyre többséggel bírt az alkotmányos horvát párt. Sőt ez látván, hogy az illyr párt, törvényes ellenzés helyett, méltatlan erőszakkal kezd vívni a maga céljaiért, tőle nagyobb részben elvált. A magára hagyott illyr párt ezentúl egy ideig kicsapongásaiban kérésé erejének súlyát. Az ügy harcza személyes harcczá fajult, annál dühösebbé, mennél inkább csak személyek körül pontoséit össze. A szám kevesebsége nem bátortalantá el az illyreket. Hogy céljait a megyei közéletben, kevesebségök daczára is, kivihessék, ismét ugyanazon fondorlathoz nyúltak, mely a zágrábi tisztújításon olyannyira kívánságuk szerint ütött ki. Szokásba kezdék hozni. Zágrábból más megyék közgyűléseire is egy sereg szerezsánt s más nem nemes illyr szelleműeket bevinni, kiket aztán, hogy szavazatuk legyen, megyei köznemesek credentialisaival láttak el. E credentialisok kiadásánál a legnagyobb visszaélések s hamisítások követték el. Volt eset Varasd megyében, hogy ilyféle credentialis oly nemes nevére adatott ki, a ki már rég nem volt életben. Gondjuk volt ugyanis az illyr párt vezéreinek arra, hogy egy-két tisztviselőt más megyék tisztikarában is részökre megnyerjenek; ezek által aztán a gyűlés napján mind azon köznemesek nevére írtak megbízó leveleket, kik a gyűlésen meg nem jelentek. Súlyosbító a visszaélést, hogy e levelek akként voltak fogalmazva, miszerint váltó gyanánt bár kire is átruházathassanak. A

vezérek aztán e leveleket a félholdas, csillagos, vérszínft zászlók alatt előre becsődített nem-nemes illyrek közt osztották ki. Varasdban különösen az 1842-ki szeptemberben tartott közgyűlésen e credentialisok körül annyi visszaélés és hamisítás fedeztetett fel, miszerint azoknak kiadhatását a megyei hatóság azontúl csak a tisztválasztásokra szorította; egy utóbbi közgyűlésen pedig, azon okból, hogy a nemesi kiváltság másra át nem ruházható, egyáltalában mindenkorra eltiltotta, csak a személyesen megjelenőknek engedvén szavazatot.

A Zágráb megyei illyr pártiak ekként a szomszéd megyékből kiszorítottván, annál több izgatást fejtettek ki sajtó kebelükben, kivált a sajtó utján. Egyebek közt egy „Kis káté nagy emberek számára“ című röpiratban, illyr és német nyelven fejtegették az illyrismus elveit; az egész horvát nemzetet ál-magyarokra s illyrekre osztván, az elsőket a gúny és rágalom egész tengerével öntötték el, s méltatlan gyanúsításokkal jelölték ki nemzetök megvetésének tárgyául. Gáj illyr hírlapjában pedig egyik cikkely a másikat érte, melyben a magyarok elleni nemzeti gyűlölet mind hevesebben szítogatott, a magyarok iránt barátságos érzelmű horvátok a közvélemény előtt, mint hűtlen hazafiak, pelengérré állítottak. Egy fentebb közölt régi harczdalnak (Davoria) a török ellen szóló eredeti szövege a magyarok ellen irányoztatott, melyet aztán minden ünnepélyes alkalommal énekeltek, zenéjét mindig örömrivalgással kísérvén; a bárgyúbb dühöngők imitt-amott szalmavázt csináltak, azt magyar köntösbe öltöztették, nyilvános helyeken szenvedélyittasan körültánczolták, s botokkal földre verték: szóval, a legszenvedélyesebb izgatás folytatott mindenekben. Még az akadémiai ifjúság kicsapongásai sem bűnhesztettek, ha magukon a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték.

Bár az illyrismus ezen agitáció következtében napról napra gyarapodott, s a tulajdonképeni Horvátország határain

a katonai kerületekben és Szlavóniában is egyre terjedt, sőt a nemzetiségi mozgalmak a szerbekre is mindinkább áthatni kezdtek: ezeknek, magokban véve, nem volt volna nagy fontossága az országra. Meggondolván azonban, hogy ezen nyelv- s nemzetiségi harc, úgy a komitok és szerbek mint a tótoknál, többé kevésbé az orosz propagandából származott, azzal folyton titkos összeköttetésben állott, s oly politikai czélokra törekedett, melyek a haza alkotmányos nemzeti kifejtését a jövőben veszélylyel fenyegethették: lehetetlen volt el nem ismerni annak fontosságát.

És nem is nézte azt közönyösen a magyar nemzet. A magyar hírlapok őrszemmel kísérték ama nemzetiségi harc egyes nyilatkozatait; kímélet nélkül fedezték föl a titkos czélokat, melyek az irodalom s nyelvmívelés leple alatt rejlettek, s keményen sújtogatták az alkotmányos nemzetiség ellen elkövetett sértéseket. Nem lehet azonban tagadni, hogy a vitákba ezek is sok szenvedélyt kevertek; minek következtében a harc menten ingerültebbé lőn, a kedélyek mindinkább elkeseredtek. Hasonló szenvedélyesség fejtett ki nem ritkán egyik s másik megye közgyűlésén is, midőn e szláv s illyr zavargások kerültek szőnyegre. Való igaz, nehéz is volt a magyaroknak magokat a szenvedélyességtől megóvniok, midőn épen újjászületésök annyi lelkesedéssel ttdvözlött, oly szép reményekre jogosító hajnalán olyakat kelle minduntalan hallaniok, hogy „Magyarország vérrel és tetemekkel tömött földje vagy orosz tartományyá vagy német gyarmattá létéül“¹⁾; vagy olvasni olyakat, hogy „Magyarország Mohácsnál rég elveszett; s e föld a töröktől nyert német hódítás, és a magyar határörvidék honunknak nem része, nem sajátja, hanem fél részben a török, fél részben a magyar ellen kinyújtott fegyveres kar“²⁾.

1) L. Wolfgang Berg: Ungarns politische Zukunft című röpiratokat

2) Angsb. Allgem. Zeitung.

A szenvedély azonban, mely ekként mind a két részről egyre szítogattatott, a kényes s azért nagy óvatosságot igényelt kérdést mindinkább elmérgesítette. A recriminációk, alaposak s alaptalanok, mind a két részről egyre szaporodtak; a recriminációk pedig nem a legjobb eszközök a viszályok kiegyenlítésére. Magából a kérdés természetéből folyt annak megoldási nehézsége. Szerencsések azon országok, melyek a nyelv és nemzetiség kérdését előbb megoldották, mintsem a nemzetiségi féltékenység éberré lett a nép különféle elemeiben: mint például Franciaország, hol, mint tudva van, a nagy forradalom kiütésekor csak a nemzet kisebb része beszélte Páris nyelvét. A magyaroknak e szerencse nem jutott; bár a nemzeti nyelv iránti buzgalom már ITUO-ben fölébredt, a bécsi kormány nivellirozó s a németységben felolvasztani törekedő szándékai miatt, e nyelv egészen az utolsó évekig s tökéletesen még ekkor sem válhatott hivatalos nyelvvé. Természetes volt pedig, hogy a magyarok, ezer éves történelmi jogokra s alkotmányra támaszkodva, lehetőleg (igyekeztek megerősíteni a hajdan senkitől kétségbe nem vont, a szomszédoktól tisztelt, de a múlt idők viszontagságai közt meggyöngyült politikai nerzetiségeket, mielőtt olyféle megsemmisítési jóslatok teljedhetnének; természetes volt következőleg azon törekvésük is, melyet a nemzetiség főhordozójának, a magyar nyelvnek, diplomatikai rangra emelésében kifejtettek. De míg a magyar nemzet e célra törekvésében ezer éves történelmi jogaira hivatkozott: ez ország kebelében lakó, hajdan meghódított vagy bevándorlóit többi népek, természeti jognál fogva, követelték saját nemzetiségük elismerését; mintha egy s ugyanazon államban, melynek minden részei ugyanazon alkotmány alatt léteznek, ha többféle is a nyelv, lehetne egynél több politikai nemzetiség.

És ekként egyik fél sem akart engedni. A magyar boszankodott, hogy ezeréves státusélete után csak kétségbe is merik hozni, hogy a hol és a meddig a magyar alkotmány

a magyar törvény alkot szabályt, ott a nemzetiség is csak magyar lehet: a tót, az illyr, a szerb, a szász pedig dühössé lett, zsarnoki elnyomásról panaszkodott, ha joga a külön, saját nemzetiségre megtagadtak, bár különben a magán életben legkevésbé sem háborgattak is saját nyelve használatában. Mindegyik félben egy homályos érzete létezett annak, hogy helyzete, volt légyen nyomó vagy nyomott, hibás, ferde, anomal. És a nyugtalanság mindegyiknél, volt légyen támadó vagy védelmező, keserű vádak- s panaszokban tört ki. A né]»testvériség nagy eszméje, mely Magyarországon csak később kezdett ismeretes lenni, még nem volt megszületve!

E sajnálatos viszályok fő forrása azon eszmezavarban feküdt, melynél fogva a nemzetiség és hazafiság rokon ugyan, de mégis külön eszméi összekevertettek úgy az egyik mint a másik felekezett által. A magyarnak teljes joga volt, s azért okszerűen is cselekedett, midőn a holt latin helyébe, mely a haladást lebilincselte, s meggátolta, a maga nyelvét emelte; azon nemzetiség nyelvét, mely a többiek felett nemcsak számra és vagyonra túlsúlylyal bírt, hanem politikailag is legmíveltebb; mely az országot, alkotmányt s annak ezer éves történelmét alkotta, mind a kettőnek nevét adta, s a világ által is mindenha fő nemzetiségnek ismertetett el az országban. A maga nyelvét diplomatikai nyelvvé emelni nem csak jogában állott, de kötelessége is volt a magyarnak az egész haza iránt, nehogy ez haladásában tovább is gátoltassék a holt latin által, vagy a többi, úgy politikailag mint nyelvileg kiskorú nemzetiségek nyelvzavarából eredhető elláthatlan rendetlenségeknek tétessék ki. A hiba csak abban követtetett el, hogy a haza és nemzetiség fogalmai összekevertetvén, sok magyar a hazafiságot is összetévesztette a magyar nemzetiséghez való ragaszkodással; és rász néven vette, ha a más fajúak e nemzetiség iránt nem viseltetnek oly lelkesedéssel, mint ő maga, vagy saját nyelvüket, nemzetiségöket is fejleszteni igyekeznek.

De más részről még nagyobb hibát, sőt bűnt követtek el azon más fajnak, kik mivel az itt-ott kissé túlbuzgóan terjesztett magyar nemzetiséget nem szerették, egyszersmind a magyar politikai nemzetiség, a haza iránt is, mely pedig nekik is bazájok volt, meghidegültek, a hazafiság szent kötelességei által sem tárták magokat érdekelve; kik, míg maguknak a magyar nemzetiség ellenében jogegyenlőséget követeltek, tetteikkel azt hirdették, hogy nekik csak saját nemzetiségük iránt vannak kötelességeik, a hazafiság pedig, vagy a mi evvel egy, a p o l i t i k a i magyar nemzetiség őket semmire sem kötelezi. És ezen eszmezavarból eredt tévedésben ragadtattak aztán ama bűnös lépésekre, melyek a közös haza egységét, alkotmányát és szabadságát egyaránt veszélyeztették.

Valahányszor az illyr párt valamely felötlőbb tüntetést tett a magyar nemzetiség ellen, a vármegyék figyelme mindannyiszor ismét reáfordúit az illyrismusra, s a közgyűléseken az rendesen nagy szenvedélylyel támadtatott meg. így történt, például, a Horvátországgal határos Zálában, midőn a Gollner czimű magyar ezred parancsnoka a magyar nemzet ellen készített gúnydal zenéjét az ezred hangászkarja által Zágrábban egy ünnepély alkalmával nyilván eljátszatá. Zala megye, bár különben akként vélekedett, hogy egyes személy, bár mi aljas tette által, egy nemzetet tényleg nem sérthet ugyan meg; de mivel már a nemzet megsértésének szándokát is bűnnek tartá: a kérdésben forgó ezredest, mint egy magyar ezred kormányára méltatlant, megbüntettetni kívánta, s annak elmozdítását egy feliratban követelte a királytól. Alig volt megye, mely Zala feliratát nem pártolta, s a tiszt megbüntetése végett maga is nem írt volna fel a királyhoz.

Még bővebb tárgyat adott a megyéknek kikelni az illyrismus ellen a zágrábi tisztújítás. Nem csak a tutajdonképeni, nyelvökre nézve is magyar, hanem még a szlavóniai megyék is kárhóztatólag írtak fel a zavargások ellen, kér-

vén a királyt, küldene le azok megvizsgálása végett királyi biztost. Az eset tárgyalása mindenütt nagy ingerültséggel folyt. Pest megye közgyűlésén, midőn e tárgy szőnyegen forgott, Kossuth Lajos azon meggyőződését jelentette ki, hogy miután Horvátországnak még inkább érdekében fekszik, mint Magyarországnak, hogy ennek, közigazgatási és törvényhozási tekintetben is kiegészítő része legyen; s miután ezen illyr párti fondorkodások az országnak haladási s különösen nemzetiségfejlesztési tekintetben ártalmasok: talán czélszerűbb volna, hogy Horvátország nem ugyan a magyar szent koronától, hanem közigazgatási s törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztassék. Ezen elvet aztán a közgyűlés a diétái dolgokat előkészítő bizottmány által bővebben kifejteni s vonatkozásaiban minden oldalról megvizsgáltatni rendelte. Nem hiányzanak ugyan némi okok, melyek ezen elválasztást támogatták; a nemzet közvéleménye mégis fontosabb ellenokoknál fogva, határozottan kárhóztatta Pest megyének ezen indítványát, mely tulajdonkép csak arra volt számítva, hogy Horvátországot ama kilátással, miszerint Magyarországtól történhető elválasztása esetében az absolut bécsi kormány alá jutand, az illyrismustól elijeszze, de nyilván ellenkező hatást szült, a kedélyeket a Dráván túl még inkább felingerelvén. De bár ezen elválasztás eszméjét a többi megyék határozottan gáncsolták; abban mindazáltal valamennyien, még a szlavón Verőcze és Szerem, sőt a horvát Varasd vármegyék is megegyeztek Pesttel, hogy az illyr zavargások meggátlása végett a királyhoz feliratot intéztek.

A kormány ennyi felirat által ostromoltatván, nem halaszthatta tovább közbelépését. Mindenek előtt Rudics József bácsi főispánt királyi biztosul küldötte ki a körülmények megvizsgálására; majd midőn ez által a kórállapot részletesen felfedeztetett, s kitűnt az is, hogy Haulik, zágrábi püspök, ki a báni hivatalt több idő óta helytartóképen viselte, nem csak elegendő erélyt nem fejtett ki a zavar-

gások megfékezésére; hanem azokat Zdenecsay főispánnal együtt, kéz alatt még pártolta s bátorította is: gróf Haller Ferencz tábornok bánná nevezetett, ki aztán 1841-ki októberben hivatalát el is foglalta. E kinevezéshez a magyarok részéről nagy remények csatlakoztak. Haller hazafias, higgadt jelleme ismeretes volt az országban: beigtatási beszédében pedig határozottan kijelenté, miszerint mindent el fog követni, hogy ama tiszteletre méltó ősrégi szövetséget, mely a tartomány s anyaország közt létezik, fentartsa. Ez irányban mindjárt kezdetben annyival buzgóbban látott tiszte betöltéséhez, minthogy maga a beigtatási ünnepélye eléggé meggyőzte őt az illyr párt törvénytelen s veszélyes ezéljairól. A tiszteletére intézett kivilágításban a többi kihívó transparentek közt még olyan is volt, melyen egy meztelen kardot tartó kéz e fölirattal vala szemlélhető: „A ki tetszésünkre nem cselekszik, az veszzen el kard által.“

Gáj hírlapjában pedig az ünnepélyre holdas és csillagos zászlók alatt vörös sapkákban, fegyveresen bevezetett szabadosokra nézve a következő megjegyzés állt: „Miképen ezen férfiak, bár többnyire csak földműveléssel foglalkoznak, a fegyverben mégis oly annyira gyakorlottak, hogy már ez is elég bizonyosságid szolgálhat arra, miként Horvátországban könnyebben lehet fegyveres erőt kiállítani, mint Magyarországon, hol csupán a nemesség köteles felkelésre, míg amott mások is.“

Ezek s egyéb jelenségek, melyeket mindjárt hivatalkodása kezdetén alkalmá volt tapasztalni, eléggé meggyőzhettek a bánt, hogy nagy ideje, határt szabni ezen illyr zavargásoknak, melyek a belbékére nézve mind fenyegetőbb színben tűnnek fel. Kétségkívül az ő közbenjárásának volt ennél fogva eredménye azon, 1843 elején kelt királyi rendelet, melynek tartalma következő: „Ő cs. kir. felsége fájdalommal értette a Horvátországban jelenleg forrongó viszálkodásokat. Akarja ugyan ő felsége, hogy a nemzeti nyelv művelésienek, míg ez törvényes határai közt tartóz-

kodik, semmi akadályok se tétessenek, s a municipális jogokat és Horvátországnak azok paizsa alatt szerzett nemzetiségét minden megtámadások ellen kegyelmesen támogatandja: de azt nem akarja, hogy a nemzetiségfentartási buzgalom ürügye alatt alattvalói között elkeseredés és szakadások magvai szorongattassanak. És valamint Magyarországon legfensőbbben gondoskodva van, hogy jövőben ily ingerültségekre alkalom ne szolgáltatassék: hasonlóan akarja ő felsége és parancsolja, hogy Horvátországban is e keserűségekre minden alkalom sikeresen meggátoltassák; s azért a Horvát- és Tótországokra s ezek nyelvére használtatni kezdett „ilir, ilirismus, iliricum“ stb. nevezet a nyilvános lapokban és más nyomtatott munkákban, kivált pedig a köztanácskozásokban és tanodákban eltiltassék; az ifjúság előjárói azt a más nyelvűek iránti szeretetre és egyességre minden alkalommal buzdítsák; nemzetiségi különbség miatt minden megtámadásokat ne csak eltiltsanak, hanem meg is büntessenek; s általában a gondolataikra bízott ifjúságot a politikai ügyekben bármely részesüléstől, a tudományok komoly művelése által, vonják el; a másképp cselekvő nevelők és tanítók pedig ő felségének följelentessenek. Továbbá a hírlapok szerkesztésében nem csak mind azon kifejezéseket meg kell akadályoztatni, melyek kölcsönös bántalom érzését költhetik föl, s egyik nemzetiséget a másik által elnyomatni állítják; hanem inkább oda működni, hogy a különböző nemzetiségek egymást becsüljék, s a nyelvnek természet-szerű kifejlődését (a mennyiben törvényes határok közt marad) kölcsönösen ne akadályozzák. A törvényhatóságok hasonlóképp ezen kibékítő szellemben munkálkodjanak, s a magyar nyelv elleni minden törvénytelen megtámadástól s elkeserítő politikai lépésektől magok is óvakodjanak, másokat is tartóztassanak. Végre ő felsége minden módokat alkalmazni kíván, melyek a forrongó ingerültséget s pártoskodási szellemet elfojthatják, s így Magyarországnak s a

hozzá kapcsolt részeknek békéjét s az erkölcsi és anyagi jóllét nyugalmas kifejlődését biztosíthatják.“

Az „illyr“ nemzeti újság czíme ennek következtében megváltozott ugyan, s általában minden nyilvános iratokból eltűnt az „illyr“ szó; de a szellem, a törekvés, az agitáció mindenben a régi maradt. Sőt mind ez még erősödött is a jövőben az által, hogy az elhunyt karlóczai óhitű érsek helyébe, 1842 végén megválasztott Itajasics József, a horvátok és szerbek közti irodalmi s politikai rokonulást nem csak nem akadályozta, mint előde tévé, hanem személyes rokonszenvből elő is mozdította. Ez időtől fogva a horvát és szerb sajtó ugyanazon irányban működék, mind a kettőnek az lévén czélja, hogy a horvátot és szerbet a magyar, mint uralkodó nemzetiség ellen ingerelje, a nagy szláv néptörzsök viláгурalmának vágyait s reményeit ápolja, és közvetlen a déli Szlaviát mutassa fel mint elméletben jogost, kivitelben pedig lehetségest. Ezen izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Egyik, hogy míg ők magyar közéletünket, sajtónk terményeit s egyéb eszközeinket teljesen ismerték, ellenben az ő lapjaikat, kivált a szerbeket még azok közül is alig tudta valaki olvasni, kiknek különben hivatásuk volt volna a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Könnyű volt nekik ennél fogva a magyar irodalom s közélet minden mozzanatait érdekeikhez képest felhasználniok, s működésüket az ország nagy közönsége előtt elleplezve folytatniok. A másik kedvező körülmény reájok nézve abban létezett, hogy a törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában s veszélyes terveik fejtegetésében teljes szabadságot engedett; ellenben a magyar lapok csak szárnyszegetten működhettek a törvényes nemzetiség s az ország védelmében.

Különös fordulatot adott a nemzetiségi harcz kérdésének gr. Széchenyi István beszéde, melylyel 1842 végén a magyar tudós akadémia nyilvános nagy gyűlését megnyitotta. Eddig csak az illyr és tót panszlávok, vagy leg-

feljebb csak az erdélyi szászok panaszkodtak, hogy nyelvük s nemzetiségük a magyar által elnyomatik; és midőn felszóllítottak, részleteznék ezen általános panaszt; mondanák el, mi által s miképen nyomatik el nyelvük s nemzetiségük a magyar által? adnák elő, hogy azon kívül, mit a törvény a végre rendelt, miszerint a közigazgatásban a latin helyett a magyar legyen hivatalos nyelvvé, s e végre az a tanodákban is taníttassák, történt e valami akár törvényhatóságok akár egyesületek részéről a magyar nyelv terjesztésére? különösen, számlálnák el az eseteket, melyekben a magyar nyelv az idegen ajkunkra erőszakosan feltolatott, s azoknak anyai nyelve elnyomatott: soha semmit nem tudtak felelni, s miként az evang. lelkészek folyamodásából láttuk, semmi egyes esettel nem bírták bizonyítani általános szavakban előadott panaszait. Most azonban Széchenyi, ki nek egyik fő törekvése volt eddigelé nemzetiségünket megerősíteni s kifejtetni, maga is élesen kikelt e beszédében a túlbuzgók ellen, kik hevők által a hazát és nemzetet veszélybe sodorják. Előadván ugyanis, miképen az egyetlen mód, melylyel nemzetiségünket biztosíthatjuk s megszilárdíthatjuk, abban fekszik, hogy szellemi fenség s irodalmunk és civilizációnk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt: buzdító hallgatóit, hogy ily belső fensőséget igyekezzenek biztosítani a magyar nyelv és irodalomnak, s óvá őket minden törvénytelen túljerjeszkedéstől. Széchenyi ezen intésében magában véve semmi felöltő nem volt, — mert ugyanezen értelemben írtak és szóltak az országgyűlésen, a megyékben, s minden más alkalommal kitűnőbb férfaink a nemzetiség és nyelv kérdéséről —; felöltő volt benne mindazáltal az: hogy ő magát e véleménynyel elszigeteltnek állítja, hogy továbbá a szláv mozgalmakat, melyek nem is a magyar korona birodalmában támadtak, s melyek okát, eredetét, irányát egész Európa mint a világalomra törekvő orosz hatalom tendenciáit ismerte, a magyar túlbuzgóság elleni reakciónak tulajdonítja; felöltő volt benne az: hogy

ezen szláv mozgalmakat, mint egyedül nemzetiségi törekvésöket, helyeselte, s hevesen kikelt azon magyarok ellen, kik ezen mozgalmakban az országra nézve veszélyes vagy épen elszakadási irányt vesznek észre; felöltő volt végre az: hogy, bár elismeri, miként a magyar nemzetnek tökéletes joga van, hogy birodalmában a latin nyelv helyébe a magyar lépjen, de egyszersmind magát e véleménynyel izolálnak panaszolván, azt mondja, hogy az eddig követett rendszerrel a magyar népfaj meggyilkoltatik, mert nyelvünket erőszakkal toljuk az idegen ajkúakra, s őket azért, mivel e kényszerítésnek engedni nem akarnak, üldözzük.

Ezen vádak annál váratlanabbá] hangzottak Széchenyi ajkairól, minthogy nem régiben, midőn a zágrábi botrányos tisztújítás forgott szőnyegen, minden megye határozottan kijelentette feliratában, hogy a horvátok nyelvét és nemzetiségét elnyomni, s általában a törvény rendeleténél tovább menni egy hatóság sem kíván; a hírlapokban pedig, különösen a Pesti Hírlapiban, már elébb világosan kimondatott, miszerint a magyar nemzet legkevésbé sem fogja ellenezni azt, hogy Horvátország a maga nemzeti nyelvét emelje beligazgatása közlönyévé, feltéve, hogy az anyaországgal való érintkezésekben a régi latin helyett a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megfoghatatlan volt volna Széchenyi ezen felszólalása, ha tudva nincs, hogy e lépésre őt, a különben oly kitűnő hazafit, amaz elkeseredés vezette, mely benne azóta támadt, mióta a Pesti Hírlappal folytatott vitái következtében népszerűségét, annyi érdemei daczára is, mindinkább elvesztvén, helyzete mind elszigeteltebbé lett, s a közvéleményre, melynek vezetését magának igényié, mely azonban most inkább a Hírlap után indáit, befolyása megcsökkent. O a Hírlap, vagy is Kossuth pártját, mely most a mozgalom élén állott, akarta csak sújtani beszédében, az ellen kelt ki rendkívüli keserűséggel. Célját azonban egészen eltévesztő: a Hírlap pártjának legkevesbet sem

ártott; ártott azonban a nemzetiségek kérdésében a magyar érdekeknek.

A grófnak, ha népszerűtlen is, de mindig nyomatékos szava azokat, kik a horvátok, szerbek és tótok közt valóban hitték, mit vezéreiktől anyanyelvük elnyomatásáról annyiszor ismételve hallottak, szerencsétlen balhiedelmükben megerősítette; azoknak, kik c hiedelemmel nem bírtak, hanem azt a magyarok ellen fegyverül használták, e fegyverüket megélesítette; azokban végre, kik ama híresztelést rágalomnak tartották, s a magyar iránt bizodalommal viselkedtek, gyanút ébreszthetett. Hogy, legalább egy részben, valóban ez volt Széchenyi szenvedélysugallta beszédének következése, hamar kiviláglott. Azon evangél. papok, kiktől a múlt évben az említett folyamodás származott, a grófhhoz egy köszönő iratot intéztek; a nemzetiség kérdésében szintén pártoskodó erdélyi szászok és Cfáj illyr lapja pedig dicséretekkel magasztalták ezen nagy hazafit, kinek hazája iránti nagyszerű törekvéseit csak most kezdték méltányolni. Ezen ovátiók magára Széchenyire természetesen igen kellemetlenül hatottak, s egy nyilvánosságra jutott levelében nem késett egy új csodálójának kijelenteni, hogy miután ő, mint magyar, nyilván elmondta a „*mea culpát*“: reményű, hogy magok részéről a szlávok is bevallják hibáikat, s kezet nyújtanak a kibékülésre.

Ez azonban nem történt; sőt a magyar nemzetiség-ellenségei ezentúl Széchenyi tekintélyére hivatkozva, még nagyobb szenvedélyt hoztak a kérdésbe. Zágráb megye, Károlyváros és több más horvátországi hatóságok annyira mentek, hogy a magyar vármegyék körleveleit, nyelvük miatt, melyen írva voltak, olvasatlanul visszaküldötték. Ezen s több más, hasonló események következtében, egy hosszú, heves vita támadt Széchenyi beszéde felett a magyar hírlapokban. Wesselényi Miklós, Széchenyinek ifjúkori barátja, az első közt volt, ki nyilván óvást tett ama vád ellen, mintha a magyarok nyelvüket erőszakkal terjesztenék, s a

szláv mozgalom nem volna egyéb reakciónál. Kossuth a Pesti Hírlapban élénken fejtegette az ártalmas eredményeket, melyeket a magyar nemzetiség elleni táborban e beszéd szült; Pulszky a beszédet hosszasan taglalva, felszólítja a grófot, bizonyítaná be: „vájjon azon határon túl, mit a törvény parancsol, hogy t. i. a latin szó helyébe a magyar lépjen, mikor és miben kalandoztunk túl? Régibb intézetek s egyesületek körében, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkúak, hol toltta be magát erővel a magyarság? Melyik gyűlésben, melyik vigalomban lón a magyar kedvéért, ha bár csak kísérlet végett, kiküszöbölve minden egyéb nyelv? Hány szent szónoklat vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly lakosokhoz, kiknek, mint a gróf álltá, tized része sem vehette be azt lelki táplálékul? Szóval, hol fúrta be magát a magyar nyelv, mint szintén ő álltá, nyakra főre?< Széchenyi azonban, mit a nagy emberben nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, válasz helyett e kérdésekre, mind mélyebben merült szenvedélyességebe, s nagyobb keserűséggel ostromolta a „Jelenkorban“ megjelent cikkeiben a szabadelvű pártot, melyet arról vádolt, hogy az ország vesztén dolgozik. De nem csak a szabadelvű, vagy jobban jellemezve, a Pesti Hírlap pártjával, hanem valamennyi párttal meghasonlásba jött Széchenyi kérdéses beszéde miatt. Még a conservatív elvű „Világ“ is, melyet Dessewffy halála után Andrassy József vezérlett, ily vallomást teszen e kérdésben: „Hazafi érzettel kell megvallanunk, hogy hatóságaink szintúgy mint journalistikánk leghívebben, legigazságosabban megfeleltek hivatásuknak, midőn a két végsőségtől, t. i. hanyagságtól s nyelvünk erőszakos terjesztésétől, sőt ennek csak helyeslésétől is őrizkedtek. E részben tehát az igazság, méltányosság és törvényszerűség útján vagyunk. Nyelvünk ügyében nem tettünk többet, mint jogunk volt, de kevesebbet sem, mint kellett.“

Széchenyi beszéde s az annak következtében támadt heves hírlapi polémiák a kérdésnek kimerítő tárgyalására indították Wesselényit, ki mióta 1838-ban elítéltetett, a politikai pályáról lelépven, testi szenvedései s különösen vaksággal fenyegető szembaja miatt, jobbára a híres graefenbergi vízgyógyintézetben töltötte idejét. 1843 tavaszán jelent meg a „Szózat a magyar és szláv nemzetiség Ügyében“. Az egykor oly cselekvékeny férfiú, bár az előszóban „polgári halottnak“ nevezi magát, „ki lelki s testi csapások által hatásköréből kivette, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában, és csak képe létezik már honfitársai közt“, meg nem állhatja, hogy nemzetét a veszélyre, melylyel azt a szláv mozgalmak fenyegetik, szavának egész súlyával ne figyelmeztesse. O a kérdést magas politikai szempontra emeli, s mint kelle, kapcsolatba hozza az Európa keletén mindinkább bonyolódó ügyekkel. Előadja a forradalmi szláv propaganda terveit, melyek északon és délen ugyanazon irányt követik, azonos jellemben tűnnek fel. Elmondja Oroszország hagyományos politikáját, melyet I. Péter czár óta követ, s melynél fogva rendkívüli növekedésével, Európára, de különösen Ausztriára nézve mind veszélyesebbé válik. S kitüntetvén aztán, mily szoros kapcsolat létezik ezen orosz érdekek s úgy a cseh, mint déli pánszláv irányok közt: megmutatja, hogy mihelyt az orosz a keleti kérdést, miként érdeke kívánja, az előtérbe tolandja, az összeütközés Ausztria és Oroszország közt elkerülhetetlen. Ki lesz győztes ezen összecsapásban a kettő közül? Az orosz már is mennyi rokonszenvenek örvend a déli szlávok között; s mit teend még, ha majd kenyérszegésre kerül a dolog? Ausztria bukása, úgymond, ily összecsapásban elkerülhetetlen, ha annak elhárítására mennél előbb foganatba nem veszi az egyedül mentő eszközt, mi abban áll: hogy erősebb érdekekkel kapcsolja magához szláv ajkú népeit, mint a milyen érdekek vonják e népeket az oroszhoz. És miben találja fel Ausztria ezen

erősebb érdeket? Bizonyára nem másban, mint a szabadságban és alkotmányosságban. Terjeszse ki ezt Ausztria minden népeire, s oly erős bástyával övedzi birodalmát, melyet sem a forradalmi szláv propaganda, sem a túlterjeszkedő orosz hatalom nem fog megdöntketni.

Egy újjászervezés tehát a szabadság és alkotmányosság alapján, mondja tovább, annál égetőbb szükség Ausztriára nézve, mivel az egység hiányzik birodalma kormányában. Míg egyéb országait s tartományait korlátlanul igazgathatja: Magyarországon az alkotmány korlátokat vet hatalomteljességének. E kétféle kormányforma minden egységet lehetetlenné tesz a birodalomban: itt oly elveket kell követnie, melyeket amott el nem fogadhat; itt tagadnia kell azt, mit amott szabályul állít fel. E kétféle hatalom valószínű gúny egymás ellen. De az egységes kormányelv maga még nem mentheti meg Ausztriát a veszélytől: ezt csak az őszintén elfogadott alkotmányosság teheti. Ha korlátlanágban keresne egységet, múlhatatlanul uszályává, alárendeltjévé fogna válni a szent-pétervári autóeratiának: mert a korlátlan hatalom képviselője s vezére csak az orosz lehet. Ha ellenben összes birodalmában kikiáltja az alkotmányosság elvét: valamennyi népeit szorosabban magához kapcsolandja, s nem csak belső kormányában egységesebb, s következőleg erősebb leend, hanem klllviszonyaiban is tetemesen nevelni fogja a maga súlyát. Különösen Németországban, vetélytársa, a porosz ellen, döntővé teheti a maga hatását; a keleten pedig a szabadság és polgárosodás hordozójává válhatik, s mint olyan elébb utóbb kiszoríthatja az orosz befolyást, mely csak faj rokonságra támaszkodik, de szabadságot nem adhat.

Ezen elvekből indulva ki, Wesselényi foederatív alkotmányos szerkezetet javasol felállítani az eddigelé sem egészen korlátlan, sem valóban alkotmányos, sem német, sem magyar, sem szláv, sem olasz birodalomban, hogy a közeledő veszélyt elkerülhesse. Nézete szerint öt külön

tömbre kellene alapítani az új alkotmányos államot. E tömbök a következők lennének: 1. A német tartományok; hol Karinthiába és Krajnában a szórványos szláv nemzetiségeknek olyféle autonómiát kíván adni, minőt a szászok bírnak Erdélyben. 2. Csehország és Morva. 3. Galiczia. 4. A lombard-velencei királyság és Isztria olasz ajkú vidékei. 5. Végre a magyar korona területe; hol azonban Horvát-, Tót- és Dalmátország egyesítettén, a magyar korona alatt ugyan, de egészen különvált szláv nyelvű igazgatást nyerjenek. „Ha, úgymond, Ausztria ezen saját nemzetiségeken alapult országokból álló s a rokon érdekek és a közös trón iránti buzgóság által anyagilag és szellemileg összeforrott alkotmányos hatalom lenne: azon keblében létező sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenségesen áll szemben, s melyek közt nem egy veszélylyel fenyegeti, biztos frigyesevé s ereje mind annyi tényezőjévé válnak. Az orosz befolyás a szláv népiségekre megszűnne; mert attól nem volna többé mit remélniük, s alkotmányos állásukban oly előnyt bírnának, mit azon korlátlan hatalomtól nem várhatnak. A forradalmi törekvések mérge sem működhetnék; mert bírnák a nemzetek azt, s bírnák békés utón, és jó fejedelmük nevét áldanak érette, a miért forradalmi vészterhes merényre lettek volna képesek vetemedni: t. i. a nemzetiségükön alapúit alkotmányos létet.“

És míg ekként az egyes nemzetiségek sóvárgásait kielégíteni javasló, egyszersmind a monarchia egyedül lehetséges egységének, a foederatív egységnek megalapítását sem feledte ki javaslatából. A státusadósságokat ezen öt ország közt aránylag kívánta felosztatni. Szintazonképen meghatározatni akarta azon kapcsokat, melyek által az öt ország, nem a külön nemzetiségek igényeivel ellenkező központosítás, hanem egy alkotmányos szövetség alapján, mely a történelmi jogokat mindenütt épségben tartsa, az önkormányzatot pedig biztosítsa, egy nagy szövetséges állammá egyesítettessék.

Nem lehet feladatunk e javaslat helyességét állami szempontból bírálat alá venni. Csak azért taglaltuk azt ennyire is, hogy kitűnjék, miképen gondolkodott a nemzetiségek kérdésében a magyar szabadelvű pártnak egyik tekintélyes tagja, s annak, inig a cselekvés teréről le nem lépett, népszerű s ünnepest vezére. Wesselényi javaslata a tervek s teendők özőnében elhangzott ugyan, kivált miután azt, mint a maga cselekvési körén kívül esőt, feladatának nem tekinthette a nemzet; nézeteit azonban a nemzetiségek kímélete, s az alkotmányosságnak a monarchia valamennyi népeire kiterjesztése tekintetében, közvéleménynek lehet mondani az országban. Csak egyben volt a magyar, a nemzetiséget tekintve, követelő az országban lakó más ajkúak irányában: hogy Magyarországnak a közigazgatás nyelve, Horvátország kivételével, mindenütt a magyar legyen, s e végett az a köznevelési intézetekben is kellőleg tanítassék. Ezentúl békében hagyta a többi nyelvek használatát s mívelését; és azon feltétel alatt, hogy az ország magyar politikai nemzetisége kétségbe ne vonassák, minden ajkú népséggel szívesen megosztott alkotmánya jótéteményeiben. Sajátságos körülményei közt ennyit jogosan hitt igényelhetni a nemzet a nélkül, hogy a más ajkú országlakosok elnyomásáról vádoltathatnék. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a magyar nyelvnek a deák helyébe közigazgatási szervvé igtatása által a magyarság oly előnyt nyert a más ajkú országlakosok fölött, minővel nem birt az előtt. De, ha már a holt latin helyét valahára élő nyelvnek kellett elfoglalni, — minek szükségét elvitatni józanon nem lehet: vájjon az országlakosok melyik fajának nyelve igényelhetette ezen előnyt, ha nem azon fajé, mely ezen országnak ezer év előtt létet s nevet adván, azt annyi viszontagságok közt legnemesebb vérének bőséges áldozatával fentartotta, annak egykor európai nagy fontosságát s történelmét alkotta; mely minden egyéb fajokra egyaránt kiterjesztett alkotmányát megalapította, s a századok folytában a korigények szerint

képezte; s végre a melynek részén volt a míveltség, birtok és számarány túlsúlya, a melynek nyelvét az országlakosok két harmada anyanyelvének valló, s a más ajkúak nagy része is értette? De bár ezt méltánytalanság nélkül kétségbe vonni sem lehet: meg kell mégis vallani, hogy a politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, midőn a maga nyelvét teljes joggal hivatalos, közigazgatási s nevelési nyelvvé emelvén, egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégítéséről is nem gondolkodott, s eképen e nemzetiségi viszályokat, a mennyiben tőle függött, idején megszüntetni elmulasztotta. S így történt, hogy a viszályok, mint utóbb látandjuk. a köz haladás és jóllét nagy ártalmára, hovatovább elmérgesedének.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

Az országgyűlés megnyitásának közeledtével, 1843 tavaszán, a nemzetiségi viszályok egy időre elcsöndesedtek, mintha csak erőt akartak volna gyűjteni az egymással szemben álló felek az országgyűlésen nem sokára még tüzezebben folytatandó tusákra. Mielőtt azonban ezeknek általában az országgyűlési eseményeknek elbeszélésébe kezdenénk, azon élénk pártvitákat is kell ábrázolnunk, melyek e bárom év alatt az egyes reformkérdések tekintetében folytak a hazában.

A reformtörekvések, a mennyiben azok a közigazgatást illették, miként fentebb látók, jobbára abban központosának, bog}' a megyei önkormányzat, a statutárius jogtágítása által, a középponti kormány befolyásának rovására, mennél szélesebbre terjesztessék. Egyebekben pedig azok mindinkább demokratiai irányokban kaladának. Az egész, annyi hévvel és szenvedéllyel folytatott törekvésen a radikalismus színe ömlött el: a szőnyegen forgó kérdéseknél általában ez volt a mozgató erő; ha bár egyébiránt e radikalisnuist, miként az nálunk nyilatkozott, nem lehet is egészen azon értelemben venni, mint a minót ahhoz másutt kötöttek Európában. Miként reformtörekvéseink eddigi történetéből eléggé kitűnik, a gyökeres átalakítási elvek job-

bára csak a magánjog mezején forogtak, s két főcélra valóban irányulva. E célok egyike: a jobbágyföldet az örök-váltásig —, a nemesi birtokot az ősiség és fiskalitás eltörlése által teljesen felszabadítani: másika: a közterheket, az adót mindenkire birtokaránylag kiterjeszteni. A közjog mezején, a politikai jogegyenlőség lebegett legközelebbi őzéül a szabadelvű párt szemei előtt. A népképviselőt érdekében már nem egy nyomatékos szó emelkedett a hazában; de e tekintetben még kevésbé érlelődtek meg az eszmék, s a kormány is minden lépten nehezíté a sükert; minek következtében csak két részletes kérdés foglalta el leginkább, mint a közel jövőben létesítendő reform, a kedélyeket: a miveltebb, de nem-nemes osztályok, az úgy nevezett honoratio-rok részesítése a nemesek politikai jogaiban, és a városok szavazata az országgyűlésen.

E fő reformpontokat, mind azokat, melyek közigazgatási, — s mind azokat, melyek köz- és magánjogi tekintetben közéletünk színvonalára felmerültek, s a megyei gyűléseken szintűgy mint a napi sajtóban minden oldalról megrostáltak, legelőször Szatmár vármegye rendei állították össze tizenkét pontban, s tűzték ki, az 1842-ki februárban tartott közgyűlésük alkalmával, mintegy programújjául a legközelebbi országgyűlésnek. E tizenkét pont, melyek Szatmár által a többi megyékben is köröztetvén, utóbb mindenütt nagy hévvel megvitattattak, s a megyék többségétől az országgyűlési követeknek adandó utasításképen el is fogadtattak, ím a következő: 1. Az ősiség eltörlése. 2. A hiteltörvény kiegészítése; telek- s adósságkönyv és egy földhitel-intézet felállítása. 3. Kötelező örök megváltása mindennemű jobbágyföldnek. 4. Kereskedelmi ügyeink javítása: a ezéhek eltörlése, mindennemű egyed-áruságok megszüntetése stb. 5. A birhatási és hivatalviselhetési jog kiterjesztése minden lakosra általánosan. 6. Mátyás 1486-ki 64-ik a főpapok, urak és nemesek adózására vonatkozó törvényének föllevenítése és kiterjesztése. —

7. Népnevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A városok felszabadítása s rendezése. 10. A polgári s büntető törvény új szerkezete, esküdtszékek felállítása, a faggató por megszüntetése, a vádpör behozatala. 11. A politikai igazgatás elválasztása a törvénykezésitől mind a megyékben, mind a városokban. 12. Népképviselet.

A vitakozások és értekezletek, melyek e reformpontok felett a sajtóban és a megyei közgyűléseken, vagy ama bizottmányokban folytak, melyek a jövő országgyűlésre adandó követi utasítások elkészítésére nevezettek ki, érdekes képét adnák ugyanazon szellemi mozgalomnak, mely ez évek alatt a hazafiakat oly élénken foglalkodtatá, s honunknak ezen korszaki erkölcsi történetét képezte. De részint mivel e reformpontok irányáról az 1843-ki országgyűlés történelmében különben is szükség leend megemlékeznünk; részint mivel e viták kimerítő ábrázolása messze terelne el bennünket történelmünk tényleges folyamától: azoknak tárgyalásába itt be nem ereszkedhetünk. Három kérdés vitatását mindazáltal szükséges előadnunk, mivel azon körülmények, melyek e kérdésekkel összeköttetésben merültek fel, valódi eseményekké fejlődvén, történelmünk részeivé váltak. E három kérdést a városok, az adó s az anyagi érdekek kérdései képezték.

A városok, törvényhozási szavazatuk tekintetében, a múlt országgyűléstől s emmit sem nyervén, a következő évek alatt oda (igyekeztek hatni, hogy a jövő országgyűlésen célzt érhessenek; mert mindinkább azon érzelem terjedt el a városi hatóságok kebelében, miképen e kérdést eddigi állapotjában továbbra halasztani nem lehet, s egy vagy más módon azt valahára már megoldásra szükség érlelni. A mód, miként már a városi követek múlt országgyűlési nyilatkozataiból s lépéseiből is kitűnt, különböző volt, melyben a városok óhajtott céljokra jutni törekedtek. Sopron városa ezentúl is megtartani kívánta ama daczos helyzetet, melyben vele együtt több város, egyedül a történeti alapra

s régi törvények rendeletére támaszkodva, kívánta visszaadni a városoknak országgyűlési szavazatjogukat. Egy 1842-ki márczius 25-én kelt köriratában arra szólítá fel a többi városokat, hogy miután minden szelidebb módokat sikertelenül kísértettek meg szavazati joguk visszanyerésére, s ideje érélyesbekhez nyúlniuk: küldjenek ugyan a jövő országgyűlésre követeket, de oly utasítással, miszerint ezek, ha nekik a megyékéihez hasonló szavazat mindjárt az első ülésben, mielőtt bármi egyéb tárgy fölvétetnék, nem adatik, óvást tévén, az országgyűlést azonnal hagyják oda. A követek egyedül ezen lépésre legyenek felhatalmazva, s ha ily utasítás ellenére, más tárgyban is közremunkálnának, követi megbízatásuk azonnal szűnjön meg.

E törvénytelen s helytelen mód azonban, melyet Sopron városa indítványozott, a többi városokban nem talált visszhangra. Jól tudták ezek, hogy magának a nemesi rendnek is érdekében fekszik, az alsó ház állását a főrendi tábla s a kormány irányában erősíteni; s e miatt a nemesi rend nem csak nem ellenzi, sőt kívánja a városoknak visszaadni szavazati jogukat, de egyedül azon feltétel alatt, hogy a követek ezentúl a polgárok összességétől választván, a királyi kamara befolyásától függetleníttessenek, s e végre a városok eleve új szervezetet nyeljenek. A múlt országgyűlésen e föltétel nem csak határozottan kimondatott, ha nem választmány is bízott meg a városok szervezetének kidolgozásával, mely azonban munkáját akkor be nem végezhetette. A legtöbb város ennél fogva most méltányosan igazságosnak s a haza javára szolgálónak látván a rendek e föltételét, maga is nem csak sürgette a kérdéses rendezést, hanem Sopron indítványát visszavetvén, a rendezés nélkül nem is kívánta magának megadni a szavazatot, mely a kamara befolyása következtében ártalmasán hatna az ország fejlődésére. Így nyilatkozott egyebek közt Szabadka városa május 23-án mind a vármegyék mind a városokhoz intézett körlevelében, határozottan kijelentvén:

miszerint a városoknak, első s legfőbb feladata, nem szavazati jogukat visszakövetelniök, „hanem minden erejüket oda fordítaniok, hogy a városok szerkezetét a nemzetiség szelleme teljesen áthassa; elvül kimondaniok, hogy itt az ideje oly törvény alkotásának, mely választási rendszerüket szabályozza; tehetségük szerint előmozdítaniok a városok belső szerkezetének átalakítását, miszerint az az ország alkotmányának fejleményeivel, annak szabadelvű institúcióival s felvilágosodott századunk kívánalmaival megegyezzen; különösen pedig oda törekedniük, hogy a közigazgatási életükben hiányzó nyilvánosság megalapíttassék, s a kir. kamarától való függésök megszüntetessék. “ És csak ha ezen föltételek teljesedtek, követelhetik a városok méltányosan s teljes joggal törvényalkotási befolyásuk helyreállítását.

Hasonló volt ez iránt határozata Késmárk városának, mely midőn azt a többi városoknak s a vármegyéknek aug. 23-án kelt körlevelében tudtára adta, egyszersmind a királyhoz is azon kérelemmel járult, hogy „miután törvényeink által nem a városi tanács, hanem a polgárok ősz szessége rnháztatott. fel a törvényalkotási részvét jogával, s ennek következtében csak az összes polgárság által választott s azok képét viselő követek bírhatnak az országgyűlésen szavazattal: nehogy követeik, ha ismét csak a szokott módon, a tanácstól választatnának s bízatnának meg, szavazati joguktól a jövő országgyűlésen is megfosztva legyenek, rendelné el ő felsége ideiglenesen, hogy a követek már a jövő országgyűlésre is az összes polgárság által választassanak s utasíttassanak.¹⁾ Kéri továbbá a királyt, hogy a városok szerkezetének és szavazati jogának szabályozását a kir. előadások által a tanácskozások első tárgyául tűzze ki.

Ezen, alkotmányos szellemű férfiakhöz méltó s politikai érettséget tanúsító elveket, melyek Szabadka és Késmárk városok körleveleiben foglaltattak, több város sajátjának

vallotta; de egyébiránt a városokat általában véve méltán lehetett gáncsolni, hogy koránt sem fejtettek ki annyi buzgalmat ezen reájok nézve fő fontosságú kérdésben, mennyit tőlök várni méltán lehetett. A gáncs természetesen a városi tanácsstületeket terheli, melyek, ellentétben a polgárok érdekével, nem igen óhajtották a városok rendezését, miről eleve is tudhatták, hogy önkényüket, melynek az eddigi állapotok sokban szabad tért engedtek, szoros korlátok közé szoritandja. Egy város tanácsa például még tudatni sem akarta a polgárokkal Szabadka és Késmárk körleveleit, azokat forradalmi elvekről vádolván. Egynémelyekben, mint például Kassán, a választó polgárokból álló ktiltanács sürgette ugyan a reformot; a beltanács önzésén mindazáltal hajótörést szenvedett a polgárok ügyekezete. A legnépesebb városok közül többen, maga az iker főváros tanácsa sem nyilatkozott ama jó példával előre ment két város körleveleire. És terheli a gáncs a középponti kormányzégeket is, melyek még azon javításoknak is útját állták, melyeket egynémely város az országgyűlési szabályozás teljesültéig létesíteni törekedett a maga kebelében. Így történt például Szabadka, Szeged és Szatmár-Németi városokkal, melyek a meg}ék példája szerint s egyezőleg az alkotmány szellemével, nyilvánosságot akartak megalapítani magistratusaik tanácskozmányaiban. Alig értesült erről a helytartótanács, s a nevezett városok c lépéseit, bár semmi törvénnyel nem ellenkeztek, a községeknek pedig, melyekben a titkon eljáró tanács annyi önkényt gyakorolt, felszámíthatlan hasznot hajthattak, azonnal eltiltotta.

Míg azonban magokban a városokban, vagy inkább az azok körében uralkodó előjárókban, saját ügyök iránt ily hanyagság s gondatlanság mutatkozott: a reformpárt törekvéseinek egyik fő céljává tette a városi kérdés megoldását. A képviseleti rendszerre, mely az ország átalakítási tervében egyik főczélul volt kitézve, a városi kérdés szerencsés megoldása tekintetett első múlthatlan lépés-

nek, mely által ama rendszernek valamennyi nem-nemes osztályokra kiterjesztése előkészítették. E végre mindenek előtt azonosítani kelle a városokat a nemzet többi alkotmányos elemeivel; mi csak a városok igazgatási rendszereinek gyökeres átalakítása által volt elérhető. E nélkül a városok szavazatát az országgyűlésen helyreállítani annyi lett volna, mint a bécsi kormánynak mindig és mindenben többséget biztosítani a rendek tábláján, s.a. nemzeti átalakulás szabadelvű irányát megakasztani; a törvényhozás végzéseit pedig a nemzeti szellemmel s közvéleménnyel egyenes ellentétbe állítani.

De még a törvényhozás viszonyaitól eltekintve is, sürgetőleg szükségessé vált a városok igazgatási rendszerének átalakítása, hogy azok a nemzeti fejlődéssel lépést tarthassanak. Elavultabb, czélszerűtlenebb szerkezetet képzelni is alig lehetett a városokénál. A városi előjárók csak testületi választás által egészítették ki magokat; hivatalikat holtiglan viselték; a polgárságnak sem a választásra, sem az adóra, sem a város kebelébeni közköltségekre nem volt befolyása. A város e szerint egymással egybe nem kötött két egyenetlen részre oszlott. A lakosság előjáróiban, s gyakran teljes joggal, nem látott mást, mint önhaszonleső ellenségeket, kiket egyedül önérdükük, nem a közönség java vezérel. Innen a számtalan viszálykodások majd minden városban a polgárok s előjáróik közt; melyekben, bár mennyire részükön állott is a jog és igazság, ritkán győztek a polgárok. E mellett azonban a mindenhatónak látszó előjárók sem igen örvendhettek hatalmuknak; mert a kir. kamarának legszigorúbb gyámkodása alatt álltak, úgy hogy ennek engedelmé nélkül még a legcsekélyebb dolgokban sem végezhetek s hajthattak végre valamit. Ily állapotban a városok, melyeknek természetsszerűleg a nemzeti haladás élén kellett volna állniok, mindenben korlátolva, járszalagon vezetve, vagy éjien akadályozva, egyáltalában nem felelhettek meg a hivatásnak, mely nekik különben a nemzeti

átalakulásban kitűzve volt volna; sőt a kir. kamarának gyámkodása által mintegy kiskorúságra kárhoztatva, majdnem mindenben gátolólág hatottak a nemzet fejlődésére.

Ez érdekektől indítatva, a reformpárt, látván hogy magoktól az ekként lebilincselte városoktól a fenforgó kérdés megoldásában nem sokat várhatni, maga kezdte meg ez ügyben az agitációt. A sajtó, kivált a napi sajtó, alig forgolódott többször és bővebben valamely más tárgy körűi. Ismét és ismét megvitatta nem csak az alapokat, melyekre a városok új szerkezete fektetendő, hogy a többi nemzeti elemekkel hasonneműekké váljanak, hanem magokat a szerkezet részleteit is; megmutatta, hogy a régi törvények a jelen megváltozott viszonyokban a városok törvényhozási szavazatának jogalapul többé nem szolgálhatnak; és hosszas politikai számvetésekbe ereszkedett, hogy meghatározza az arányt, melyben a városi polgárság a törvényalkotásban részesítendő; mi körűi mindig a fő czélul kitűzött általános képviseleti rendszer forgott irányadóul publicistáink szemei előtt. Hasonlókép a vármegyék is, meggyőződve lévén, hogy a polgári rend felemelkedésére honunkban szintűgy a törvényes szabadság mint a polgárosodás, az erkölcsi s anyagi kifejlés ügyének egyaránt szüksége van: hogy a városok jelenlegi igazságtalan s méltatlan országgyűlési állásukból felemelkedhessenek, a teendőök első sorában tűzték ki a városok berszerkezetének átalakítását, mely által a nemzet többi alkotmányos elemeivel összhangzóbb viszonyba tétessenek.

Részint ezen izgatások, részint Szabadka és Késmárk városok példái által követésre buzdítva, a városok közül mind többen hozzá állottak az ügyökben támadt mozgalomhoz. Az 1842-diki decemberben három királyi város, Esztergom, Székes-Fehérvár és Kassa alkotott végzést, s intézett kör- és feliratokat e kérdésben. E lépések mind mennyi előhaladási stádiumai voltak a fontos ügynek. Esztergom végzései, melyeket követeinek utasításképen adni

szándékozott, a következők voltak: a kir. városok a kamara befolyása alól felszabadulhatván, mindenben a kir. helytartótanács alá rendeltessenek; a hatóság joga, nyilvános pénzei felett rendelkezni, kitágíttassék; az előjárók mind a folyó ügyek tárgyalásánál, mind igazságot szolgáltatva, nyilvánosan tanácskozzanak; a polgári jog minden oly lakosra terjesztessék ki, a ki kereseti foglalkodása után független állású s a nyilvános terheket viseli; az előjárók minden három évben az összes polgárság választása alá vettessenek; az országgyűlési követek választásába minden polgár különbség nélkül befolyhasson. Még tovább ment egy lépéssel Székes-Fehérvár, s a Késmárk által kimondott elvet tényleg eleibe léptetvén, statútum által elhatározta, miszerint a jövő országgyűlésre küldendő követei már az egész polgárság által választassanak s utasíttassanak. Egyszersmind pedig a királyhoz is folyamodott, e statútum megerősítését azon megjegyzéssel sürgetvén, hogy, ha a jövő országgyűlésig a királytól arra tiltó válasz nem érkezik, a hallgatást meg egyezésnek tartva, követeiket e szerint választandják. Debreczen tanácsa végre az átalakítást Szabadka véleménye szerint pártolva, bár a követválasztási s utasítási rendszert sem resolúció, sem statútum által előlegesen nem, hanem csak törvény által kívánta elintéztetni: abban mégis lendített az ügyön, hogy a megalapítandó új szervezetnek még tervét is kidolgozta, azt tűzvén ki e munkálata vezérelvül: hogy a városok belszerkezete hasonlóvá tétessék a megyékéhez. úgy mindazáltal, hogy míg ekképen a kétféle törvényhatóságok összhangzásba tételnek, azon gyöngék és hiányok, melyek a megyei szervezetben még javítást várnak, esélyesen kikémltessenek.

A számos feliratokat, melyek a városok által a kormányhoz intéztettek, kivált miután várható vala, hogy Székes-Fehérvár statútumának példáját több város követendi, nem lehetett válasz nélkül hagyni. Maga Mednyánszky Alajos, a felvilágosodott, hazafias érzelmű kir. kamarai

elnök is felszólalt, s oly intézkedések kibocsátását sürgette a bécsi kabinetben, miszerint a közelgő ország-gyűlésre küldendő városi követeket, a közvélemény követelése s a régebbi törvények szelleme szerint is, a polgárok nagyobb számának hozzájárultával rendelné választatni. Az óhajtván várt királyi rendelet, mely az országgyűlés határnapjának kihirdetése után végre megérkezett, a közvetett vagy is kót-fokú választást alapítá meg ideiglenesen, megengedvén a polgároknak: hogy a magok összességéből fél annyi választót nevezzenek, mint mennyi a városi kultánács tagjainak száma, kik aztán ezekkel együtt válaszsák meg a követet. Módosítást tett a kir. rendelet az eddigi szokáson a tekintetben is, hogy az előleges kijelölést, mit eddig a városi előjárók gyakoroltak, megszüntette. A kormány ez engedménye, bár mily fősvény kézzel méretett is, valódi haladás volt a városi kérdésben; s miután részben megszüntette a rendek azon ellenvetését, hogy a városi követek, mint előbb valának, nem a polgárság, hanem csak a városi tanácsnak, mint zárt testületnek, követei, kétségkívül igen megkönnyítendí vala a kérdés megoldását, ha, miként alább látandjuk, az elvek összeütközéséből származott más nagy akadályok nem merülnek fel a reformtervben.

A nemesek Midőn a rendes egyenes adó az állandó katonaság kérdése, intézetének megalapításakor 1715-ben behozatott, a nemesség, mely a hazát önköltségén köteles volt védeni, s e felkelési kötelesség az állandó seregtartás mellett is fenmaradt, ezen adó alól mind személyére mind birtokára nézve kivétellett. A nemesség mentességének tehát a hadi adótól, ha bár nem egészen igazságos is, de volt némi törvényes jogalapja. Midőn a mondott évben a hadi adó megalapítatott, más nemei az egyenes adónak még nem léteztek az országban; mert a megyei igazgatás csekély költségei kiveteltek a mindennemű irományi, törvénykezési s más igazgatási taksákból. A királyi udvartartás és a középponti kormányzat költségeit pedig a koronái javak, bányák, bármin-

czadok s más kamarai jövedelmek fölösen fedezték. Idő folytával azonban a megyei igazgatás is mind költségesebbé válván, a taksák jövedelmei elégtelenek lőnek, s a megyék annak fedezésére, a szükség aránya szerint, évenként egyes adót kezdtek szedni kebelükben. Mintán a megyei igazgatás áldásaiban leginkább a nemesek részesültek, a megyei tisztviselők, kiknek díjazására a költség szükségessé vált, tulajdonkép a nemesség közönségének tisztviselői voltak: semmi nem volt volna tehát igazságosabb mint, hogy ezen megyei, nyg nevezett házi adót egészen a nemesség viselje, vagy ahhoz legalább birtokaránylag járuljon, mint járult hajdan az 1486-ki 64-dik t.-cz. tanúsága szerint. A kiváltságokra büszke kor nemessége azonban, mely minden adózást a szolgaság lealacsonyító attribútumának nézett, ezen kiválókig az ő érdekében tett közigazgatási költségek kiállítását is a kiváltságatlan né]) vállaira vetette, mely a hadi adó terhét már különben is hordozta vala.

A megyei igazgatás költségein felül azonban a haladó idővel újabb szükségek is merültek fel a civilizatio igényeiből s a közállapotok javításának szükségletéből. A török háborúk s belvillongásnk hosszú korszakában az országra semmi beruházás nem tétetett. Az erkölcsi érdekeknél nem hiányzott ugyan némi birtokalap a tudós iskolák, például, alapítványokkal el voltak látva. De az anyagi érdekek parlagon heverték. Az ipar s kereskedelem emelése mindenek előtt könnyű s olcsó közlekedési eszközöket, jó utakat, csatornákat stb. kívánt. Az erő, a pénzalap azonban hiányzott azok előteremtésére. Az udvar, a kamarai jövedelmeket kizárólag sajátjának tekintvén, azokból egy fillért sem fordított az országra. A nemes, minden adózást szegényítőnek tekintve, felkelési s honvédelmi kötelességével leróva hitte minden tartozását hazája iránt. A népre, melynek vállait már a papi tized, az úri kilenczed, a robot és a hadi adó nyomta, nagyobb terhet rakni nem igen lehetett, s maga a nemesség sem akart, nehogy aztán

az úri szolgálatra s adózásra elégtelenné váljon. Sehonnai semmi pénzérő tehát a beruházásokra: s az anyagi közérdekek mind alább süllydtek, vagy régi pangásukban tepedtek. A növekedő szükség érzete már a múlt század közepén világosan láttatta eleinkkel, hogy beruházások nélkül, miként a magán birtok, úgy az ország sem fejlődhetik virágzóvá. E végett, számtalanszor kimondotta a közvélemény, hogy „a haza közboldogságát, jelentékenyebb előmenetellel, közfundus nélkül foganatosán eszközölni nem lehet“. A törvényhozás minden régebb országgyűlésen foglalkodott e közfundussal; országos választmányok neveztek, melyek előteremtésének módjait s forrásait kutatnák. De minden terv hajótörést szenvedett a nemesek minden adózástól iszonyodó privilégiumán. A törvényhozás végre a sönak e célra felemelt áraban alapított meg némi közvetett adót. De ha e közjövödelmet a kormány valóban közczélokra fordítja is, az csak egy csepp volt a szükségek egyre növekedő tengerében.

Mióta a hiányok ismerete s a reform, az átalakulás szükségének érzete szélesebben elterjedt; mióta Széchenyi István s utána mások a nemesi privilégiumok erkölcsi hecsét izgatásaikkal a közvéleményben annyira megcsökkenették, hogy a „kutyabőr“ (a nemeslevél pergamentje) nem ritkán gúny tárgyává tétetett: a rendes adózás iránt is nagy változás kezdett végbemenni a közvéleményben. A fentebb elbeszéltek után kételkedni nem lehetett többé, hogy közel az idő, midőn a nemesség, „a szűz vállak“ privilégiumáról önként lemondván, az adózástól többé nem fog iszonyodni; és ha nem akarand is részt venni a hadi adóban, míg egy részről honvédelmi kötelezettsége fennáll, más részről a kormány is el nem fogadja a felelősséget: de a házi adótól s a közmunkákra fordítandó országos adótól nem fog vonakodni. Átalakulásunk vezérei, különösen Széchenyi, miután a pesti lánchíd vámja által a nemesi nem fizetés privilégiumán elvben már különben is halálos sebet ejtettek, a

közzadózást, a házi s az országos czélokra fordítandó adó tekintetében, már a legközelebbi országgyűlésen óhajták s reménylék is valahára megalapítani. Azonban, bár kevesen találtattak már a hazában, kik a házi adónak egyedül a szegény nép általi viselését igazságtalanságnak, a nemességre nézve szégyenítőnek, legalább keblök rejtekében el nem ismerték, vagy kik a kor elutasíthatlan követelésének nem tekintették volna az ország közszükségeinek fedezéséhez járulni: mégis könnyen előre látható vala, hogy a jobb belátásnak s az igazság és méltányosság érzetének még heves harczokat kellend vívnia az önzéssel, elfogultsággal s előítéllettel.

A házi adónak a nemesség által is birtokaránylag viselése iránt egynémely megyében, például Fehérben, Esztergomban, mindjárt 1841-ben tétettek indítványok. A vitatkozást azonban a kérdés felett tulajdonképen gr. Sztáray Albert kezdette meg a „Hírnök“ melléklapjában, a „Századunkban“ közzé tett s nagy figyelmet ébresztett szózatában. A gróf a nemességnek beligazgatási adómentességét abnormis állapotnak, sőt az örök igazsággal ellenkezőnek nyilvánítván, a beligazgatási költségeket egészen és kirekesztőleg a nemesség által kívánja viseltetni. De követeli egyszersmind azt is, hogy a költségek meghatározásában s az adó kivetésében azok bírjanak eldöntő szóval, kik legtöbbet adóznak. Sztáray véleménye az iránt, hogy az örök igazság kívánja a nemesek adózását, általános helyeslést nyert; a mód azonban, miszerint a házi adót csak a nemesi birtokra véle kivetendőnek, s a legtöbbet adózónak legeldöntőbb szót kívánt adni, mint az osztályok eszméjének, az elkülönzésnek magvát magában hordozó, s minden polgári szellemet előlő, ferdének, helytelennek találtatott, s nem nyert követőket.

Kossuth, ki mintha csak arra várákozott volna, hogy a birtokarisztokrátiát legközelebbiről illető kérdés egy nagy birtokos által pendíttessék meg, a felett az év nagyobb részén hallgatott. — Hírlapjában, Sztáray szózatának megjelente után, nem sokára megkezdte a kérdés tüzetes tár-

gyalását. Kijelentvén, miképen a nemesség jelen nemzedékének jutott a dicső hivatás, a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek arisztokrátiája, — nem három nap tűzmelege előtt meghajolva, hanem az igazságszeretet szent ösztönétől buzdíttatva, igazságos lenni tudott, mert, akart: azonnal heves izgatást kezdett a . kérdés mellett. Balvélemény, elfogultság s önzés még több létezett a hazában, mint hogy bár ki is könnyűnek tarthatta volna a megoldást. „Ha majd az országgyűlés eljő s e szó: házi adó szőnyegre kerül, úgymond, meglássuk, szabadelvűségben férfiak vagyunk-e . .? Nekünk úgy tetszik, e szó lesz a próbakő.^u Elniondá tehát mindenek előtt adórendszerünk eredetét, kimutatta annak koronkénti változásait, a nemesi és jobbágyi földbirtok természetét s történelmi kifejlését; megmutatta különösen, hogy a házi adó újabb eredetű lévén, a régiebb törvények, melyek a nemesek adómentességéről szólnak, erre nem alkalmazhatók.

Kifejtvén ekként a kérdés joghistoriai oldalát, financiai és politikai oldalait kezdé fejtegetni. Ez utóbbi nyújtott aztán alkalmat a tulajdonképeni izgatásra. Megmutatván Öztáray véleményének helytelenségét, csak a mindenki által jövedelem-aránylag fizetendő adóban találta fel az igazság és polgári egyenlőség, közhaszon s józan státustan elveit. „Jól rendezett státusban, úgymond, az adótól való mentesség, polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a béres cseléd és a koldus: a szegény, a kinek semmije sincs. Ki az, ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arczpirító egy párvonal! És melyik részen van a jog, fölemelt fővel nézni fel oda, a hol Astraea mérlegében a népek sorsa fölméretik?! Amott a státus a szolgától és koldustól adót nem kíván, mert nem adott neki semmit, a miért kívánhatja; nekünk az édes hon anyatejének tejszínét adá, s mi épen azért nem adózunk! Ha aztán

az ember egy szabad angollal szól, s azon ösztöntől vezéreltetve, mely a nemzet gyarlóságait idegen előtt menteni késztet, mindent elkövet, hogy őt e nemadózás pbilosophiájával kiengesztelje, és ő hitetlenül rázza fejét, és széttekint e honban s felkiált: „boldog isten! mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene: s ti azt mondjátok, hogy e hont szeretitek, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak; s mégis c hön szeretett hon javára, díszére, boldogságára évenként egy-két százezer font sterlinget adózni nem akartok, a míg népetek milliót adózik ..!! lesütött fővel kell államink“ stb.

A kérdés azon oldalát, tekintve pedig, mi elébb való? a socialis javításokra fordítandó országos, vagy a beligazgatásra szükséges házi adó? — midőn tapasztalná, hogy bár sokan némely országos javításokra ideiglen, subsidiumlcént adózni hajlandók, de az állandó házi adótól nemesi önzésük s előítéletek folyvást idegen, ekként nyilatkozik: „Bár a házi adóban a néppel együtt és állandóan részesülés anyagi nyeresége nem oly közel fekvő, nem oly szembetűnő, mint mely az országos nagy közlekedési eszközök költségeiben való aránylagos részesülésre ösztönöz; ámbár amaz ellen sokhelyűn haragos ellenszenv nyilatkozik, ámbár nincs tárgy, melyhez a nemesség igen nagy része előtt annyi népszerűtlenség csatlakoznék, nincs tárgy, melylyel a kaján rosszakarat szenvedélyek felizgatására, s a közügyért egy egész életen át törhetlen hűséggel küzdött férfiak politikai állásának megbuktatására ily könnyen visszaélhetne: mi mégis örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasút, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóban állandó részesülést cserébe adnók; s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna bennünk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balítélet és szük-

keblőség kétféjű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog közt kellene választanunk, azt mondanék: vállaljuk el a megyei közköltségek viselésében arányos részesülést, ennek (ha máskép nem lehet) alárendelünk minden más kérdést, de ezt semminek.“

, Mialatt Kossuth részint értekező, részint izgató cikkeit c fontos rcformkérdésben közrebocsátotta, a többi hírlapok is mind sűrűbben kezdék reáfordítani figyelmüket. És hírlapirodalmunk becsületére legyen mondva, hogy bár mily színű volt is különben a lap, mindenik pártolta a nemesség részvételét az adóban; a különbség legfeljebb a felett forgott: mi legyen a két nemű, megyei s országos adó közt, ha mind a kettőt keresztül vinni nem sikerülne, előbb létesítendő? Vagy, hogy kölcsön által hasznosabb-e előteremteni a nagy közlekedési eszközök készítésére szükséges összeget, avagy egyenes vagy közvetlen adó által? stb. A Kossutliéin kívül megjelent e tárgyú ezikkek közt hasonlíthatlanul legjelesebbek gróf Dessewífy Emiléi, melyeket „Alföldi levelek“ czíme alatt később könyvül is közrebocsátott. Az izgató hang s dialektika ezekben hiányzik ugyan; de belbecsökre s helyességükre nézve vetélkednek Kossuth cikkeivel. A gróf elvei abban pontosainak össze, hogy a nemességnek a háziadéban való részvételét igazság, méltányosság és józan politika egyenlően kívánják; hogy a beligazgatás rendszeresítendő költségei egyenes adózás által fedezendők; az országos közlekedési eszközök létesítésére szükséges pénzerőt pedig közvetett adózás útján kell kiállítani.

Míg ekként a sajtó, lényegére nézve egyezőleg, minden oldalról megvitatta a házi és a soeialis javításokra szükséges országos adó kérdését, a megyék is egyenként szönyegre hozták azt közgyűléseiken, hogy az országgyűlésre küldendő követeknek az iránt határozott utasítást adhassanak. Közéletünkben alig merült fel eddig tárgy, melyhez annyi országos és egyszersmind személyes érdek kötve,

s mely ennél fogva a szenvedélyek felizgatására hatni képesebb volt volna, mint az adó közös viselésének kérdése. A nemesség c kérdésben felhíva volt, politikai nagykorúságának, hazas közügy-szeretetének fényes példáját adni a világ előtt, tévén azt, mit önszántából, kényszerítés nélkül még egy ország nemessége sem tön: legyőzni az önzés ösztöneit, széttörni a százados balvéleménynek bilincseit, önként lemondani adómentességi privilégiumáról, s az igazság és közjó érdekében a néppel közösen, birtokaránylag fizetendő állandó adót vállalni magára. A feladat bizonyára nagy, szintoly nehéz mint dicső volt: nem csoda, ha az egy rendkívül heves pártharcznak lett forrásává közéletünkben; s míg egy részről a szabadelvű párt lelkesedése azt minden teendőink közt elsőnek, legszükségesebbnek, a valódi honszeretet mérlegének s próbakövének hirdette, és annak keresztülvitelére, a felvilágosítás, rábeszélés, meggyőzés, agitáció minden hatalmában lévő módjait megkísérfette: más részről a balvélemény, elfogultság és önzés is minden sötét fegyvereivel a sikra szállott, hogy azt megbuktassa.

A két nagy * politikai párt nem tisztán oszlott c kérdésben ellenkező táborokra. Voltak a conservatívek közt számosán — ama töredék tagjai, mely magát fontolva haladónak szerette nevezni, majdnem kivétel nélkül, — kik a közadózás elvét, legyen igazság cs méltányosságérzetből, legyen politikából, legyen népszerűség utáni kapkodásból, egy vagy más módon elfogadták, vagy ha titkon tán ellene dolgoztak is, nyíltan fennen hirdették. De ellenben nem hiányoztak olyanok sem, kik elébb, míg olcsó szabadelvűséggel lehetne némi népszerűségre szert tenni, a reformpárt zászlói alatt álltak, most azonban a közadózás elleneivé lettek. Ezek sem merték ugyan azt egyenesen ostromolni; mert mióta a sajtó, kivált a Pesti Hírlap, többféle változatokban hirdette, hogy más civilisált országokban csak a koldus vagy szolgálja az adómentes, nem csak népszerűtlennek. de szégyenítőnek is tartott egyenesen fellépni a

kérdés ellen: de az opportunitás, időszerűség, a teendők közti sorozat, s más ilyféle okokkal s mentségekkel tígyekeztek azt gyöngíteni, s az osztályérdeket a közérdek szentségének palástjába burkolni. Sőt történt nem egy megyében, hogy más pártérdekek kivására, egyes népszerű egyéniségek megbuktatására, s más hasonló mellékes ezélokra is puszta eszközül használtatott fel a tömegek közt a közadózás kérdése.

Köznemességünk egy része, mely jobbagytelkeken lakott, már több évek óta a jobbagygyal közösen viselvén a házi adót, annak közösségére természetesen nem idegenkedett szavazni; de a többi köznemesség is, hol kellőleg felvilágosított, a reform igazságáról és szükségéről meggyőzetett, az adó ellenei által pedig még el nem csábított, sok helyt, értelmességének és önzetlenségének fényes példáját adva, elfogadta a közadózás elvét. A legtöbb megyében azonban a közérdek áldozatává esett az osztályérdeknek. Sőt némely megyében épen az értelmesebb, de önző nagyobb birtokosok által felizgatott tömeg a legbotránysabb kihágásokra, borzasztó vérengzések! o vetemedett, hogy nemesi „szűz vállait“ az adó „szolgai“ terhétől megóvja, s privilégiumát minden csorbától megőrizze. Eseményeket idézett fel e kérdés tárgyalása megyei életünkben, melyek láttánál vagy hallattánál aggódva kiálta fel nem egy hazafi: vájjon e kérdés nem ássa-e meg sírját magának a megyei rendszernek, honnan minden rend fogalma, minden személyes biztosság elenyészni látszott?

Már 1841-ben több megye közgyűlésén szőnyegre került a házi adó ügye. Néhányat! ezek közül a közadózás elvét minden nehézség nélkül elfogadván, azonnal följegyezték a jövő országgyűlési követeknek adandó utasítás pontjai közé. Ezek közt volt például Borsod megye a maga 30 ezernyi nemességével. A közgyűlésen, melyen a kérdés szavazat alá került, hallatszott ugyan a köznemesség részéről néhány „nem adózunk!“ felkiáltás; de midőn Daróczy

László és »Szemere Bertalan a közadózás igazságos és szükséges voltát a szónoklat varázserejével kifejtették, a lelkesedés villanyárja özönlött el a teremben, s kimondatott a végzés: „miszerint a jövő országgyűlésen a követek által egy országos választmány sürgettesék, mely ő felsége kiküldendő tanácsosaival értekezvén, ba oly szerződést eszközölheteni ki, mely minden tekintetben biztos kezességet nyújtand: ez esetben a nemesség mindennemű közadót birtokaránylag viseljen; ha azonban ez alkudozások óhajtott siikért nem érnének is, a házi pénztárnak egész terüében mindenkor, magok a megyék által meghatározandó mennyiségben, az adózókkal együtt birtokaránylag- részesülni kíván a nemesség; az országos küldöttségre hagyatván a fizetés kulcsának s a rendes rovatoknak kidolgozása.“

Az önzetlen, felvilágosodott hazafiság e fényes példái mellett azonban már 1841-ben sem hiányzottak a kérdés körül némi szomorító, sőt botrányos jelenetek. Különösen két megye tüntette ki magát a közadózás elvének megbuktatásával: Fehér és Szatmár. Fehérben személyes viszálykodás ejtette meg a fontos kérdést. Néhány nagy birtokú eonservatív párti, s ezek közt különösen az imént még ellenzéki gr. Zichy Ödön, felboszankodván, hogy e pénzkérdést épen oly reformpártiak tették indítványba, kiknek birtoka csekély vala, s kikkel ő és pártfelei már némi idő óta heves párttusákat vívtak, a közös adózás kérdését „a vagyontalanok harcának kiáltván ki a vagyonosok ellen“, a közgyűlésre, melyen az szőnyegre került, a kérdés természeténél fogva könnyen elcsábíthatott kortes tömegeket vittek be, s a szám nyers ereje által a nem adózást végzéssé emelték. Sokkal szomorítóbbak valának még a szatmári jelenetek. E megyét a pártszenvedély már 1834 óta, midőn Kölcsey az örökváltság kérdése miatt követi pályájáról lelépni kényszerítettett, keserű viszályokba bonyolító; és ha győzött is néha a megye értelmiségéből álló reformi párt, mint például a fentebb említett, híres 12 pont elfogadása

alkalmával: az Uray Bálint által vezérelt conservatív párt, a csábítások s vesztegetések által a szenvedély tévutaira hajtott kortestömegek segedelmével csak hamar ismét felülkerekedett. De egy győzedelme sem volt még botrányosabb, mint az, melylyel az 1841-ki deczemberi közgyűlésen a szabad-
elví tizenkét reformi pont néhányait, a házi adóval egy üti. megbuktatta. A szomorú diadalt Tyúkod és Csenger hely-
ségek becsődített s ólmos botokkal fölfegyverzett, s ezek hatalmával minden szabadszólást előlt köznemessége vívta ki.

Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy e viszonyokat sajtóságos színezetben tünteti elő azon körülmény; hogy ezen közadózás elleni táborozások a bécsi kormány pártfogása alatt történtek. A conservatív párt azon része, mely adózni nem akart, a kormány által folyton támogatott, s illetőleg díjaztatott. Például, Uray Bálint, ki az adót Szatmárban megbuktatta, inkább udvari, mint conservatív pártinak nevezhető. Zichy Ödön is, mióta pártot, cserélve, a közadózás ellenei sorába lépett, a kormány különös pártfogásával dicsekedhetett, s később még főispáni helytartóvá is neveztetett. S általában, ha a főispánokról kivétel nélkül nem is, de a főispáni helytartókról, kik különösen kormánypártiak valának, bizonyára elmondható, hogy valamennyien a kormány akarata szerint jártak el, midőn az adózni nem akarók felekezetét támogatták. Es ezt tekintve, s e mellett a közadózás leghevesebb elleneinek viszonyait is a, kormányval tigyelembe véve, azon következtetésre jut az ember: hogy a közadózás megalapításának kérdésében nem annyira az arisztokratiai párt áll vala szemben a demokrátiával, mint a bécsi kormánynak a nemzeti erősödést gátolni törekvő iránya, a haladást, kifejtést, újjászületést sürgető nemzeti iránynyal.

A következő évben még több megye közgyűlésén megfordult a kényes tárgy, többnyire a szatmári tizenkét ponttal kapcsolatban. Hol a köznemesség csábítások által tévútra nem vezetett, s a kérdés felett egyedül a rendek

értelmesebb része határozott, mondhatni, mindenütt el lőn fogadva a házi adó közösségének elve. De fájdalom, a párt-szenvedély, a megyék többségében, s nem ritkán mellék-ezélókból, kizsákmányolta a köznemesség értelmetlen töme-gének balvéleményét s kiváltságaihoz ragaszkodását. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a kellően felvilágo-sított köznemesség szinte lelkesedéssel fogadta el az elvet, melyben, több tekintetnél fogva, a hon felvirágzása rejlett. Sőt nem hiányzott példa arra sem, hogy az adó megbukta-tására becsődített kortestömeget is megtérítette a szónoklat hatalma. Ez volt az eset különösen Biharban. Az 1842-ki márczius egyik napján nagy számú köznemesség csődítettett be a közgyűlésre. A tanácsterem ajtait már korán reggel betörték, s a termet „nem adózunk“ kiáltások közt foglal-ták el az elcsábított kortesek. De a kiáltozás közben meg-jelent Beöthy Ödön, és szóhoz jutván, oly hatalommal szál-lott szembe a tömeg előítéleteivel, hogy az ingerült zajon-gás mindinkább elcsöndesült; a fel-felvillanó ólmos botok eltűntek, s midőn beszédét végezte, a tudatlan tömeg, me-lyet a nem-adózás barátai hoztak be, „éljcnckct“ harsogta-tok a reform bajnokának. Hasonló volt ehhez ama jelenet is, melyben Beöthy követte választatván, a bihari közne-mességgel még egyszer követi utasításképen elfogadtatta a házi adóban részesülés elvét.

Midőn 1843-ban az országgyűlés kihirdettetek, s a kö-veteknek adandó utasítás meghatározotatok, minden megyé-ben szőnyegre került a házi adó kérdése. A pártok tusái legtöbb helyt igen hevesek valának. Történt, hogy hol elébb az adó ellenei győztek, most a józan többség lemosta a megyéről a szégyenbélyeget, a házi adót utasításban ad-ván követeinek; de, fájdalom, még több lielytt történt, hogy hol az értelmiség már határozatul fogadta volt el a házi adót, a kiváltság megmentésére becsődített kortestömeget azt megbuktatta. És a pártharczban itt-ott szörnyű botrányok követték el, valóságos csaták vivattak, fegyverekkel s

ólmos botokkal, emberélet is mind több helytt esett áldozatul a kiváltság szenvedélyes védelmében. Az elvakított köznemesség, az ősi szabadság védelmének ürügye alatt, böszülten taposó önmaga az alkotmányos élet legszebb jogát, szenvedélyittasan rázta meg nemzeti léteinknek körülményeink közt legerősebb oszlopát, a megyei önkormányzat rendszerét. Így visszaélve a törvényhozásban való részvéte jogával, öngyilkos kezet emelt maga ellen mámorában; mert helyesen jegyzé meg Kossuth a maga Hírlapjában, hogy ha ez így megy, a magyar nemesség órája ütött. Annál szomorítóbban hatottak pedig e botrányos jelenetek a haladás barátaira, sőt minden bármely párti hazafira, minthogy azok jobbára főrendűek, felsőbb körök tagjai, magas állásúak s hivatalbeliektől származtak; a tudatlan, a fizetéstől undorodó, s azért az adó ellen könnyen felbőszíthető köznemesség csak eszközül szolgált, melyet amaz urak, mint a nem-adózás apostolai, tettek mozgásba, öngyilkos művök legtöbb megyében sikerült. A nemességnek a házi adóban részesülését az ötvenkét megye közül csak tizenkilencz adta követeinek utasításul.

Ezen utasításokat tekintve tehát, a remények, melyeket a házi adó közössé válta iránt már oly sokan kezdének táplálni, s az értelmiség ez iránti közvéleménye szerint alaposan táplálhattak is eleve, még az országgyűlés megnyitása előtt meghíúsultak. Azonban nem maga az adó megbukta volt ez ügyben a legnagyobb baj. Fájlalni lehetett ugyan, hogy a nemesség adóban részvételének nagy következményű reformja néhány évvel ismét hátrább tolatik; de meggondolván, hogy három négy év figyelemre is alig méltó idő egy nemzet életében, a kérdés megbukta miatt a legvérmesebb reformer is könnyen vigasztalhatta volna magát. Ennél sokkal károsabb következménye volt a dolognak az, hogy miután a reformi párt legkitűnőbb egyénei az adó kérdéséhez kötötték a követség elfogadását, félni lehetett, hogy legjelesebb férfaink közül többen hiányzani

fognak az országgá ülésen, mi aztán a kitűzött többi haladói kérdéseknek is kárára válandik. És valóban érte is több megyét e szerencsétlenség. Zalában a házi adónak a Forintos György s néhány mások által elvakított köznemesség szavazata következtében történt megbukását e miatt Kossuth már eleve országos gyász hírként jelenté Hírlapjában; mi pár hét múlva csakugyan szomorú valósággá is lett.

Ezen, oly igen botrányos, a nemzet híret, nevét, becsületét, sőt léteit és jövőjét veszélyeztető eseményeknek, annyi rász mellett, egy jó következménye is volt: elkészítette a képviseleti rendszer útját. A ki még csak néhány hónap előtt népképviseltről mert szólani, mint ábrándozó gúnyoltatott ki. Most azonban a szatmári, szabolcsi, nyitrai, veszprémi, zalai, vasi, gömöri stb. botrányos jelenekek, oly közeire vitték azt az összes értelmiség köz meggyőződéséhez, mint különben a képviseleti rendszer buzgó barátai tíz évi erőfeszítés által sem tehették volna. Kossuth maga is, a botrányos kihágásokat keményen ostorozva, agitálni kezdett a népképviselet mellett. De nyilvános dolog volt, hogy e kérdés sokkal kevésbé van még megérve, mintsem hogy annak egész terjedelmében csak tárgyalását, is lehetne várni a jövő törvényhozástól. „Egy hang hallatszik végig a Kárpátoktól Adriáig — úgymond Kossuth az adókérdésben lefolyt botrányos tényeket ostorozva — hogy a dolog így nem maradhat, hogy ezt tűrni nem lehet, nem szabad. De mi történjék hát e vészes viharnek ellenében V Mindenek előtt emelkedjék fel, úgymond, a törvény, szent erejének mindenható ostorával, s a köz nemzeti indignációtól támogatottam sújtson minden vétkest kérlelhetlen szigorral. Másik az, hogy a megyegyűlések szabadságának megóvására sikeres törvényt kell alkotni. Ha ki elég erős polgárérzettel bír egyszerre fölemelkedni a gyökeres orvoslat magas szempontjára, az valószínűleg cgyetértend velünk, hogy ezen bajok csak az által lesznek sükeresen orvosolva, ha, gróf Széchenyi szavaival élve: félig meddig feudális,

félig meddig arisztokratiai alkotmányunk képviseleti rendszerré átalakíttatik. .. De ha ily gyökeres orvoslatra akár erőben akár akaratan még meg nem értünk volna, némi enyhítő lépésekre sem hiányzik a lehetőség.“ E lépések közé számítá a honorátoroknak szavazatjoggal felruházását a megyegyűléseken, a szabados, megváltott községek képviseltetését olyképen, hogy minden 500 lélek után egy képviselőt kiildhessenek a megye gyűléseire.

Míg azonban Kossuth a megye egy ülések botrányos kihágásait Hírlapja cikkeiben ostorozá, s azok meggátlására módokat indítványozott; Széchenyi és követői Kossuth s a Pesti Hírlap pártja ellen emeltek vádat, hogy a házi adó kérdését egyenesen ők buktatták meg, túl hajtásaik s erőszakoló felszólalásaik által, melyek, reactiót szülve, ellenhatásra készítették a conservatív pártot. Azonban, ha tán nem tagadható is, hogy itt-ott egy két kisebb birtokos heveskedése az adó mellett, vagy a Hírlap némely erőteljesebb kifejezései boszantólag hatottak egynémely büszkébb s a fizetéstől undorodó nagybirtokosra, minék következtében azok megcsökönösödvé, a köznemességben az adó ellen agitáltak: Széchenyi ezen vádja inkább csak azon gyűlöletből származott, melylyel Kossuth ellen viselteték, s melytől ösztönözttetve, minden alkalmat megragadott, hol az ő, általában károsnak tartott eljárását megróhatta, hatását a közvéleményre csökkenthette. Jól ismerte mindenki, az adó ellenzésének okait s a privilégium fentartása melletti agitáció forrásait; az időjeleket pedig megérteni, megfejtteni tudók e szenvedélyes viták háttérében a demokratiai és arisztokratiai elv s irányok harczát látták feltűnni. Nem is lett Széchenyi vádjának s a Kossuth ellen intézett heves megtámadásoknak egyéb következése, mint hogy a sajnálatos meghasonlás e két férfiú között még engesztelhetlenebbé vált, mint volt annak előtte.

Nagyobb haszna lett e meddő polémiánál annak, hogy Széchenyi, miután a házi adó kérdését eleve megbukottnak

látta, egy általa „Két garasos adónak“ nevezett telekdíjas adó tervével lénett fel, mely egy országos beruházmányi pénzalap előteremtésére szolgálna eszközül. A terv lényege következőben állott: fizessen minden nemes és nem-nemes évenként minden hold földjétől két garast, mi mintegy öt millió forint öszveget teend; vétessék fel erre kölcsön 100 millió frt, melynek kamatai, a remélhető $3\frac{1}{2}$ kamatláb szerint, évenként negyedfél millió, s a kölcsön törlesztésére szolgáló másfél millió, amaz öt milliónyi adóból rovassanak le. Ekként barmi nézőt év alatt, meddig az adózás tartaná, száz millió beruházmányi tőkével fog az ország rendelkezhetni. Mivel pedig ez öszveget csak több évek folytán lehet czélszerűleg beruházni, a fölösleg alkottassák földkiteli bankká, s adassák ki hazánk fiainak kölcsön, egy százalékkal magasabb kamat mellett biztos hypothekára, mi által még mellesleg 50—00 millió ftra tesz szert az ország. S így harminczöt év alatt mintegy 100 millió frot leend képes a nemzet beruházni az országba; mikor aztán a kölcsön le-türlesztve lévén, az adó is megszlinendik. Széchenyi e telekdíjas adó mellett agitálni kezdvén, több ízben kijelenté óhajtasát: nyilatkoznék indítványa iránt azon véleményfelekezet is, melyet a Pesti Hírlap képvisel, ennek pártolásától remélvén leginkább a terv keresztülvitelét. És, igazságot kell szolgáltatnunk Kossuth hazafias jellemének: ő feledve logszenvedélycsobb ellenének keserű megtámadásait, szívesen ajánlkozott terve pártolására, azon egy föltételt kötvén közremunkálásához, hogy ezen adónak szellemi alapja is legyen, azaz: „hogy közadó utján előteremtve az ország investitiojára szükséges pénzt, az adómentesség lealacsonyító privilégiumáról akként mondjon le a nemesség, hogy lemondása legelső lépése által a különböző néposztályok között érdekegyesítést varácsoljon elő, a népet maga iránt kiengesztelje, s a közös honnak közös szükségei fedezésében a néphez leszállva, őt a közös teher állandó egytttviselésével magához testvérileg fölemelje.“ Ezen érdekegye-

sítés alatt pedig azt érté Kossuth, hogy miután ezen telekdíjas adó a nép terheit vagy két milliónyi adóval nevelendi, a házi adó közös viselésének kérdése pedig megbukott, az öt, milliónyi adóra fektetendő kölcsön közvetlen jótéteményeiben a jobbágy is egyiránt részesíttessék a nemessel. Feltételül kötötte ki ennél fogva azt, hogy a 100 millióból időnként hypothekára kölcsön adandó öszvegnek felerészére nézve elsőséggel bírjon a földművelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat örökösen megváltani, s a kölcsönt ezen örökváltság végett akarják felvenni. Egyébiránt, mint-hogy ezen telekdíjas adó sorsát az országgyűlés döntötte el. azt alább fogjuk elbeszélni.

A képnek, bár mily tökéletlen is az egyébiránt, melyet e három évi mozgalmainkról vázolánk, kiegészítésére szükséges még, ha csak néhány körvonalban is, ábrázolnunk ama mozgalmakat, melyek közvetlen a sociális élet terén, kivált az anyagi érdekek tekintetében, felmerültek. Az 1843/4-ki országgyűlés e tekintetben is újabb felvonást képez nemzeti életünk drámájában; mielőtt tehát erre átmeunenek, jellemezni kell az állapotot, melyben ezen érdekeket találta az országgyűlés.

Az anyagi érdekek körül, minden gyarlóságaik mellett is, általában véve, szép haladás mutatkozik. Az e téren szükséges reformok az agitáció stádiumából csaknem kivétel nélkül a tervezés, megvitatás stádiumába mentek által; sőt egynémít már a létesülés stádiumában is találunk. Oly közönségessé vált a hiányok ismerete s a haladás szükségének érzete, hogy hamar kikelt, sőt virágzásnak is indult egynémely elhintett mag. Ezt azonban csak egyes részletekről lehet elmondani; mert általában az ipar és kereskedés teljes felszabadulása s ennek következtében remélhető igazi virágzása Magyarországra nézve még a távol jövőben rejlett. Iparunk, kereskedésünk, egészben tekintve, még mindig azon coloniális viszonyok bilincseiben pangott, melyekkel azt úgy a hazánk és Ausztria közt létező, mint az összes

birodalmi vámvonallal leszorította. E vámvonallal még; ellenünk is védül szolgálván az osztrák tartományok iparának: a gyáripar nálunk koránt sem tehetett oly haladást, minőre egyéb körülményeknél fogva képes volt volna. Beliparunk pedig igen csekély lévén, a természetnek s így a földművelésnek leghatékonyabb rugonya is hiányzott. Más részről e vámvonallal által Európa egyéb piaczeitől elzárván, egyedül Ausztriára szorítottunk. Minthogy pedig egynémely tér mékeinket, például borainkat, magának is elég lévén, ez nem vehette, más termékeinket pedig mindig és biztosan el nem fogyasztotta: földművelésünk sem nyerhetett elég ösztönt oly kifejlésre, minőt viszonyaink között megbirt volna. Hiszen még gabonánkkal is, mely a gyapjú után legjövendelműzőbb kiviteli cikkünket tévé, megtörtént nem egyszer, hogy, ha egymásután két jó aratás áldása jutalmazta a földművelőt, annak sem ára, sem vevője nem volt; minek következtében a földművelő szaporított természetnyeihez bizonyos áron biztos, állandó piacra nem számíthatván, erejét megfeszíteni, vagy költséges befektetéseket tenni igen kevés kedvet érezhetett.

Mivel e vámviszonyokon csak a bécsi kormány jóakarata segíthetett, minden discussio, minden vitatkozás természetesen csak azon kérdésre szorítkozhatott volna: mi módon lehetne a kormányt hajlandóvá tenni e vámviszonyok megváltoztatására; és addig is mi lendületet adhatunk, e korlátok daczára, önerőnk reábeszítésével, anyagi érdekeinknek mind általában, mind azoknak egyes ágait tekintve? — ha történetesen bizonyos körülmény egy más kérdést nem lök vitatkozásaink terére. A német vámszövetség 1839-ben megújítván, a német sajtó e nemzetgazdasági intézkedést minden oldalról bőven megvitatta s felvilágosította. Kitűnően ezen értekezésekből s felszámításokból, mily roppant nagy a haszon, mely a lefolyt hat év alatt e szövetségből annak tagjaira háramlott: a vámszövetség Ausztriára is reávetette sóvár tekintetét, és már a közel jövőtől reménylél

azon óhajtása valósul tát, hogy hozzá Ausztria is csatlakozzék. „Minden lépés, — így írt egyebek közt Nebenius — melylyel a dunai gőzhajózás kifejlése előre halad; minden esemény, mely a kelet homályos, bonyolult viszonyainak szerencsésebb megoldást ígér, a csatlakozás időpontját is közelebb hozandja.“ És nem csak az osztrák német tartományokra vetettek a német státusgazdák sóvár tekintetet; hasonló óhajtást, hasonló reményeket tápláltak ők magokban Magyarországra nézve is. Ez okozá jobbára, hogy német szomszédaink egy idő óta oly nagy figyelemmel kísérték közéletünk élénkülő mozgalmait. Sőt többen, látván a magyarok reformtörekvéseit, örömittasan kezdek kürtölni, hogy a magyar törvényhozás a német vámszövetséghez csatlakozni oly annyira hajlandó, hogy még áldozatokra is kész, csak hogy csatlakozhassák.

A nagy kérdés tehát, ilyféle felszólalások következtében, nálunk is nem csak a sajtóban, de még az oly vegyes közönségű megyegyűlések néhányain is szőnyegre hozatott. És némely, kivált Ausztriával határos megyék rendei, kedvezőleg nyilatkoztak a csatlakozás mellett; sőt Soprony még körleveleket is küldött szét annak érdekében, úgy vélekedvén, hogy Magyarország sem tehet jobbat, mint sürgetni a bécsi kormányt, hogy a német örökös tartományokkal és Magyarországgal egyetemben mennél előbb csatlakozzék a vámszövetséghez, mely rövid hat évi létezése alatt legalább is megtízszerezte Németország vagyonságát.

Majd azonban a sajtó is fejtegetni kezdte a tárgyat, minden esetre több státusgazdászati avatottsággal, mint a mennyit megyei közgyűléseinktől várni lehetett. Meg lön mutatva, hogy mielőtt a vámszövetségi csatlakozás csak szóba is jöhetne, számos nagy reformoknak kellene végrehajtani; egyebek közt a nemesség adómentességének, az ösiségnek eltöröltetni stb. De ha mind e reform megtörténnék is, a legfontosabb anyagi s nemzetiségi tekintetek tiltanának a csatlakozástól. Csekély hazai műiparunk, a fejlett

iparú Németország mellett, soha ki nem fejlődhetnek; s e mellett még- termékeinknek sem nyernék nagyobb piacot, miután a vámszövetségi tartományok hasonlókkal eléggé el vannak látva. Mások ezen utolsó érvet, s nem alap nélkül, kétségbe vonták ugyan; de annál erősebbnek hitték azt, hogy a csatlakozás ártalmára lenne eléggé még meg nem szilárdult nemzetiségünknek. A német vámszövetségnek nem csak az lett eredménye, hogy a vagyonságot megtízszerezte, hanem az is: hogy a nemzeti önérzetet hatalmasan gyarapította; s a német ajkú nép politikai egysége tekintetében annyit tett, miszerint bizton cl lehet mondani: hogy a mely tartomány a német vámszövetséghez csatlakozott, a német nemzet tagjává lett, tehát előbb utóbb németté válik. A német elemet nem volt ugyan eddig okunk ellenséges elemnek tekinteni; a nemzetiségi harcban, mely határaink közt vívatott, az egy erdélyi szásztt kivéve, a német elem eszélyesen s méltányosan viselte magát. De miután Magyarország iparos osztályának nagy része német ajkú, ha ez ország a német vámszövetség tagjává lenne, s azzal inanziális és kereskedési érdekekben szinte egy családdá olvadna: e roppant morális erő nehézkedésében, a hazánkbeli német elem oly túlsúlyt nyerne, melynél fogva a magyar nemzet bizonyos enyészetét találná a német vámszövetségben. Miután még maga a német sajtó is őszintén bevallotta, hogy a vámszövetségnek nem csekélyebbek eredményei a nemzetiség és politikai egység, mint az anyagi érdekek tekintetében; hogy a vámszövetség a nemzetegységet valóban megtestesítette, s utat tör a politikai egységre is: a közvélemény hamar eligazodott nálunk a vámszövetséghez csatlakozás kérdésében, s ez kevés idő múlva végkép eltűnt közéletünk színvonaláról.

E discussióknak eredményeként tekintendő azonban hogy a hazánk s Ausztria közt létező vámvonatok iránt mindinkább változni kezdett a közvélemény. Átlátták, hogy a mit egykor a bécsi kormány a nemzeti erő kifejlésének

akadályául alapított meg s tartott fenn egy századon keresztül, a közbenső vámvonal, nemzetiségünk bástyájává lett Bécs olvasztó célzatai ellen azon időben, midőn a Mária Terézia által elszenderített nemzetiséget, ha rendszere folytattatik, oly könnyű volt volna sírba vinni. Most is fájdalmasan látta ugyan a nemzet, mily nagy akadályokat vet a közbenső vámvonal iparunk kifejlése elébe; de a fentebbi oknál fogva nem kívánta azt többé minden áron megszüntetni; hanem azon vélemény lett e tekintetben közönségessé, hogy a közbenső vámvonal ezentúl is tartassák fenn, s annak csak rendszere módosíttassák a méltányos viszonyosság elve szerint. Az osztrák ipar egy századon át védetett e vámrendszer által nem csak a külföld, hanem Magyarország ellen is; minek következtében az már annyira kifejlődött, hogy vele a mi iparunk egyhamar úgy sem versenyezhet. Mi méltányosabb tehát, mint hogy ezentúl a magyar ipar részesíttessék némi védelemben, legalább is addig, inig az az osztrák ipar színvonalát megközelíti? — midőn aztán Magyarország s az osztrák tartományok közt teljes viszonyosság állhat be, a minő hajdan létezett. Oly vérmes reményeket e tekintetben alig ápolt ugyan valaki, hogy bigyje, miképen a bécsi kormány egyhamar teljesítendi a nemzet ebbeli méltányos kívánatait; de épen azért, mivel a nemzet minden javítást csak hosszas küzdelemmel vívhatott ki a kormánytól: ezóta a védvám lett a jelszó s a ezél, melyre a törekvések, iparunk tekintetében, irányultak. List Frigyes, a német, védvámrendszer apostola, nálunk igen népszerűvé lett; könyve magyarra fordíttatott, s tanai közhelyeslést nyertek.

Addig is pedig, míg ezeket majdan foganatosítani lehet, azon eszközök megvitatása s életbe léptetése foglalkodtatá legélenkebben a kedélyeket, melyek azonnal adhatnának némi lendületet iparunk- s kereskedelmünknek. Fentebb említettük Széchenyi telekdíjas adótervét, melynek célja volt egy a mindennemű anyagi érdekek fejlesztésére

fordítandó nagy országos pénztárnak előteremtése. Már előtte is hosszan vitatkoztak s tervezgettek némelyek egy ilyféle pénztár előállítása felett. E tervek előadásával azonban nem fárasztjuk olvasóinkat, s csak azon haladást adandjuk még elő, mely tényleges életvalóságra fejlődött anyagi érdekeink mezején. A kormány nálunk ezen érdekek gyarapítására, hagyományos státuszgazdászati s igazgatási elveinél fogva, semmit sem tévén, minden, mi e tekintetben történt, egyesek s egyesületek buzgó ügyekezetének köszönte léteit.

Az egyesületi szellem már élénken működött az országban. Alig volt a sociális életnek ágazata, melynek kifejtésén s gyarapításán egyletek nem munkálkodtak volna. Ezek közt a leghasznosbak egyike volt kétségkívül az iparegyesület. Balogh Pál 1841 elején egy „hasznos ismereteket terjesztő társaság“ alakítására szólítja fel a nemzetet, a társulat munkálkodásának céljául kivált azon középrend emelését tűzvéni ki, melynek rendeltetése nem annyira tudományos önművelés, mint az élet anyagi szükségleteinek előállítása, s mely közvetlen érintkezésénél fogva az alsó néposztálylyal, erre nagy befolyást gyakorol. A felszólítás szerencsés volt meleg részvétet gerjeszteni azoknál, kik a népnevelést korunk legsürgetőbb szükségei egyikének ismerték, s egy 182(5 óta nagy haszonnal működő hasonló angol társulat mintája szerint azonnal meg is alakúit. Alig állott a társulat egy pár hónapig, a közönségben buzgó részvétre találván, már is iparegyesületté forrta ki magát; mire nevét is átváltoztatta, célját pedig, a hasznos ismeretek terjesztésén kivid, az ipar és kézművek gyarapítására s tökéletesbitésére hatás által tágította. Az iparegyesület az elnökké választott gr. Battbyáni Lajos buzgó törekvései által egyre emelkedvén, hamar szép gyümölcsöket termett. Miután az országgyűlések többszöri sürgetései sem bírhaták a kormányt a köznevelési rendszer javítására, különösen reál s ipariskolák alapítására: mindenekelőtt e hiány

pótlását tűzte ki teendőjéül az egyesület: mesterinas-iskolát állított; a természeti, matematikai s technikai tudományok külön ágaiból az iparosok számára népszerű előadásokat tartatott; az egyesület céljaira tartozó könyvekkel, rajzokkal s folyóiratokkal ellátott olvasó termet nyitattott, s azal egy szerszám- és gépminta-gyűjteményt kötött össze. Végre fenállásának már második évében honi művekből iparkiallítást rendezett. Az iparműkiállítás, terjesztvén a honi készítmények ismeretét, rokonszenvet is ébresztett azok iránt, s ösztönül szolgált védegyleteket alakítani, melyek egymástól függetlenül keletkeztek. Első volt a tolnai, melynek tagjai magokat eleinte honi gyapjuszövetek kizárólagos viselésére kötelezték. A jó példa több követőkre talált, s mindinkább terjedt a honi készítmények iránti rokonszenv s kérdezősködés, melyek nem régiben még annyira lenézettek s megvettettek, miszerint a honi gyártmányt gyakran idegen készítmény gyanánt kellett árulni, hogy keleté biztosítva legyen. Egyes iparágaknak évek kellenek, míg nagyobb tökélyre fejlődnek; mondhatni azonban, hogy e korban nálunk a lelkesedésből eredt szorgalom az idő egy részét is pótolta: a második iparműkiállítás meglepő haladást tüntetett elő az ipar többféle nemeiben; mi lélekemelő zálogául szolgált, hogy ernyedetlen munka és buzgalom egy részről, rokonszenv és ápolás más részről, nálunk is rövid időn virágzatra emelendi az ipart, a vagyonosság e főforrását, melyet politikai állapotaink s főleg a mostoha kormányrendszerből eredt vámviszonyok egy század óta mozdulatlan pangásban lebilincselve tartottak. Mellőzve itt azon sokféle, aránylagos jeles iparműveket, melyek e második kiállításon iparunkat már teljesebben képviselték, s melyek közül öt arany-, tizenöt ezüst-, huszonkilencz bronz-cmlékpénzzel, végre harminczegy dicsérő oklevéllel nyert kitüntetést, csak a szóda, ezukor és selyem-gyárzikkeket említjük. E három gyáriparágat, részint mivel nálunk az új haladás eredményei voltak, részint mivel hazánkra nézve

kiszámíthatlan fontossággal bírtak, különös figyelmére méltatta az egyesület, s kifejlésüket mind tanácsosai, mind igyekezett elősegíteni. A czukorgyáraknak, melyek nálunk a föld olcsóságánál és termékenységénél fogva nagy jövődőt Ígértek, eddig az volt különösen nagyobb jövedelmezésüket s ennek következtében terjedésüket akadályozó hibájok, hogy minden czukorfőző egyszersmind finomító is akart lenni. Az egyesület tehát tanácslá a gazdáknak, hogy a finomítást ne külön kísérelgessék, hanem egyesült erővel létesítendő közös finomító gyárakban központosítsák; e munkafelosztás következtében lévén csak remélhető a kezelési költségek alábbszállása oly mértékben, hogy a minden ótalmat nélkülöző honi répacukor a külföldivel árra nézve versenyezhesen. E tanácsot nem sokára a gazdasági egyesület ügyekezett valósítani, a pesti czukorgyárat megvén, s középponti finomító gyárrá változtatván. A selyemipart ezen kívül más egyesületek is gyarapították, melyek különösen csak a selyem termelését tűzték ki céljokul.

Ezen úgy nevezett szeder-egyletek, a Széchenyi közremunkálása által létre jött soprony-vasi egyesület példája s mintája szerint, egyre szaporodtak az országban.

Iparunk kifejlése belső akadályainak előmozdításában is tétettek némi lépések. Egyebek közt Pest megye a czéhek egyedáruságát korlátozandó, a mesteri oklevéllel el nem látott iparosoknak is megengedte a kereseti üzletet; csak a legények felszabadításától tiltván el őket, míg a czéhek iránt maga a törvény nem intézkedendik. Pest példáját azután több megye is követte. A ezeket azonban, mivel törvényes privilégiumokon alapultak, a megyei hatóságok egészen meg nem szüntethették. A gyökeres javítás, e hajdan-korból fenmaradt, egykor az úri önkény s hatalmaskodás erőszaktelei ellen hasznos, de már a haladást gátló béklyökká lett intézetek körül a törvényhozást illetvén: majdnem minden megye utasításban adta követeinek azok végképeni eltörlését vagy czélszerűbb szabályozását.

Az emelkedő, gyarapodó ipar, a fogyasztást nevelvén, s e mellett az élénkülő kereskedés, a kivített szaporítván, a földművelésre is előmozdítólag hatott vissza. De ezen kívül közvetlen a földművelés körében is szép haladásnak lehetne örvendeni. A földművelés állapota egyenes arányban állván a földművelők személyállapotával, a demokrat irányú korszellem, azon jogi gyarapításokon felül is, melyekben a földművelő osztályt a múlt országgyűlések részesítették, (igyekezett javítani annak személyállapotát, megóvni őt az úri rejtett önkény visszaéléseitől. A hírlapi nyilvánosság, ama szégyenítő megbélyegzések, melyekkel a jobbágyaik iránt méltánytalan urak önkénye, visszaélései napvilágra hozattak, s a közvélemény pirító szégyenkövére állítottak, igen üdvös hatást gyakoridnak a földművelő osztály szociális állapotának javítására. A nyilvánosság ezen jótékony hatása mellett, a megyék is (igyekeztek részint az ingyen közmunkák igazságosabb kivetése, részint a hajdankorból származó gyámsági kényrendszer mindenféle maradványainak (minő volt például az arató s nyomtató munkák árszabásai korszerű eltörlése stb. által javítani a földművelő állapotát. Leggyökeresebben refomáltak e tekintetben azon egyes földesurak, kik kölcsönös egyesség folytán, jobbágyaik örökvaltságát tetteleg végrehajtották, vagy legalább a robotot engedték olcsó áron megváltani jobbágyaik által. Az ily, egészen vagy részben megváltott helységek, melyeknek száma egyre szaporodott, ezen, uraikkal kötött szerződéseik napjától számították aztán boldogabb létük korszakát: de e nap egyszermind korszakot alkotott azon községek földművelési állapotában is.

Egyesületi mezőn, a „Gazdasági Egyesület“, melyről elébb már bővebben szoltunk, folyton gyarapodó erővel, mindinkább szélesedő körben s növekedő sikerrel munkálkodott a földművelési s állattenyésztési ipar előmozdításán. Igen hasznos szolgálatot tett különösen a gazdasági műszerek tökéletesbítése által, miben egy külön technikai ősz-

tálya fáradozott. A fiók-egyesületek, melyek az ország külön vidékein mind nagyobbodó számmal keletkeztek, az anyaintézet üdvös hatását mind meg annyi csatornákként terjesztették szét a hazában. Az egyesület folyóirata, a „Magyar Gazda“ pedig, a gazdaság körében tett mindennemű javításokat s fölfedezéseket., a tett kísérletek siklerét gyorsan köztudomásra hozva, terjesztette a jobbnak ismeretét, s ösztönözte annak követésére gazdáinkat.

Mind ezen gyarapodás természetesen csak aránylag, ^{Közleke-} az előbbi pangáshoz mérve, érdemel figyelmet; mert általában véve, még mindig nagy hátramaradásban volt földművelésünk a népes nyugati országokéval egybehasonlítva, hol a népesség tömörsége, a miipar virágzó állapota, a közlekedési eszközök jósága, a földművelők kedvezőbb személyállapota s több hasonló okok közrehatása mellett, még a vámviszonyok s a kormányok ápolása is, minden lehetségest nélkülözve a földművelés felvirágoztatására. Nálunk még mind ezekben sok volt a kívánni való. — Hogy egyebeket, miket egy részben már érintettünk is, mellőzzünk, a belkereskedés szabadabb, élénkebb mozgalmát gátló hiánya a könnyű s olcsó közlekedési eszközöknek, természetesen földművelésinkre is nyomasztólag hatott vissza. A Duna vidékének, mely az egyre nagyobb terjedelemben működő gőzhajózással kapcsolatba léphetett, e tekintetben kevesebb oka volt a panaszra; némely felvidéki, építő anyaggal bővelkedő vármegyéknek is meglehetősen utai voltak; de az alföldi síkságon annyira hiányzottak a könnyű közlekedési eszközök, hogy például a Duna-mosta Bajáról bizonyosan kevesebb költséggel lehetett volna egy mérő gabonát a fekete, közép és atlanti tengeren keresztül Amerikába szállítani, mint a felvidéki vármegyék egynémelyikébe. Ez volt oka egyebek közt annak is, hogy a világrészek közt sem volt a gabonaár tekintetében nagyobb különbség, mint az ország vármegyei között; s nem egyszer történt, hogy az

ország egy részét éhség sanyargatta, míg más részében hőségnek örvendettek.

A mostoha kormány e hiány pótlására semmi kezdeményezést nem tévén, a reformok élén álló hazaiak erre fordították legfőbb gondjokat. Ez volt oka, hogy az 1836-ki 25-dik törv.-cikk a belkereskedést gyarapító magányos vállalatokat adómentesekké tévén, azt nagyobb kedvezésben részesítette, mint bármely más ország törvényhozása. De az ezen törvénybe vetett remények eddigelé nem teljesedtek, legalább a valóságig nem érhettek; mert a pozsony-nagyszombati vasút egy részénél több vasúti vállalat mind eddig nem jött létre, bár tervekben nem volt hiány. Azon társaságnak, mely Pestet Béescsel a Duna balpartján tervezé vasút által összekötni, szándékai kétség kívül komolyak valának; de azok valósításában ezer akadályra bukkant. Alig lett ugyanis közhírré e társaság keletkezete, s már is egy másik lépett fel a bécs-győri vaspálya tervével. Azonban nem sokára úgy vélekedék a közönség, hogy e bécs-győri társaság, melynek tagjai jobbára a budapesti lánezhíd részvényeseiből álltak, őt tervével csak mystifieálja, hogy a balparti vasutat, a lánezhíd jövedelmei csökkentésének félelméből, létrejöni meggátolja. És valóban hosszú vita keletkezett ama kérdés felett: a jobb vagy balparti vasút ígér e több előnyt? A két, párhuzamos vonal minden esetre fölöslegnek tartatott, kivált miután a gőzhajózás szintazon irányban már teljes virágzatra fejlett. A bécs-győri nem csak rövidebbsége s ennek következtében olcsóbbsága, hanem a miatt is számos pártfogót nyert, mert azzal kecsegtették a közönséget, hogy azt utóbb Fiúmég nyujtandják.

E körülményekben, a balpartinak terve, bár 1840-ki aprilban már elkészült, s előmutattatván, igen jelesnek találtatott és felsőbb helybenhagyást is nyert, a jobb parti nak versenyzése miatt mind több akadályokra talált. Sőt bár, egy részről, a bécs-győri társaság mystificálása az által

egészen napvilágra jött, hogy a tervezett pálya Németúj-helyből nem Győr, hanem Gloggnitz felé folytattatott, onnan Trieszt felé hosszabbítatandó; és bár, más részről, a balparti társaság az előmunkálatokat rég teljesen bevégezte, a megyéknél pedig, melyeken a pálya keresztülvonandó vala, a kisajátításra s mind azokra nézve, miknek eszközlése a törvényhatóságokra bízott, segédkezet talált: ügye még 1842-ben sem haladhatott előre. Az ugynevezett „bécsygyőri társaság“, mely azonban vonalával, mint mondók, már Trieszt felé fordáit, fondorlatai által reá tudta venni a kormányt, hogy ez még 1842-ben sem erősítette meg ezen balparti társaság alapszabályait, s valósulása elébe folyton annyi akadályt vetett, hogy az országgyűlés előtt meg sem kezdehettek a kiviteli munkálatok.

A magán vállalkozók közt támadt e versenygek s fondorlatok s azokból származott idővesztéség következtében, mind több pártolókra talált azon eszme, hogy az ország vasúthálózata közköltségen nyerjen létesülést. Ez volt részben az indok, miért hogy reformmozgalmaink élén álló hazánkfiai oly hön óhajtották a nemes és nem nemes által közösen viselendő adót már a legközelebbi országgyűlésen megalapítani. Ez volt különösen egyik célja a Széchenyi telekdíjas „Két garasos adó“ tervének is.

Kossuthban ama körülmény, hogy a Duna-jobbparti vasúttársaság eleinte Győr felé tervezett vonalát Trieszt felé fordította, nehogy e vonallal később egy mellékvonal által Fiume is összeköttetvén, az országnak ezen egyetlen kikötőjéből is Bécs felé vegye irányát mind nagyobb reményekre jogosító külkereskedéstink, — azon elhatározást szülte, hogy egy vukovár-fiumei vasútvonal mellett kezdjen agitálni. Ezen izgatás alapelvéül szolgált: Fiúmének Pesttel összeköttetése által biztosítani az ország független ktilkereskedését, melynek a trieszti vonal, ha Fiumével is összekapcsolatnék, még lehetőségét is megrontaná. Fiume eddigelé, miután mind a kormány mind a bécsi kereskedelmi

világ mindent elkövetett, hogy a magyar termékeknek a külföldre Trieszt felé nyisson utat, nagy fontosságra nem juthatott. Mérlege az 1835-től 1840-ig lefolyt hat év alatt összesen sem mutat többet a kivitelben busz, a bevitelben hat millió ezüst forintnál. A jövőre miudazáltal nagy reményeket ébresztett. Már is majd háromszorta nagyobb volt forgalma, mint az imént említett esztendőket, megelőzőtt hat év alatt, midőn a kivitel kilencz, a bevitel pedig összesen egy milliót meg nem haladt. E forgalom évről-évre gyarapodott, daczára annak, hogy a kormány maga is lehető legmostohábban viselte magát, a kegyenczként ápolt Trieszt kedvéért, e magyar kikötő iránt. Míg Triesztre, például, évenként nagy összegeket költött; sőt, 1841-ben még Velenceze kikötőjének kiigazítására is egy millió ftot rendelt: Fiume egy fillért sem nyerhetett, bár régóta és többször sürgetett egy csekély segedelmet kikötőjének szintén szükségessé váll, s a költségvetés szerint csak 216 ezer forintba kerülendő kiigazítására. Alig lehetne kételkedni, hogy mihelyt Fiúmét a Dunával biztos és olcsó útvonal kötendi össze, a magyar termékek, melyek kiviteli iránya eddig mesterségesen Trieszt felé tereltetett, a közelebbi és elhanyagoltsága mellett is jobb fiumei kikötőbe fognak szállíttatni. E változás pedig minden bizonynyal maga után vonamlá azt, hogy gyarmati árukkal, miket eddig Trieszten át harmadik kézből kapott Magyarország, azontúl azt Fiume lássa el. Az eszme tehát, mely szerint a Dunát vasút kötné össze Fiúméval, mind politikai mind anyagi tekintetben, nagy fontossággal birt. Csak az volt körülötte a hiba, hogy Kossuth a létesítésnek is élére állott, s nem engedte azt inkább a praktikusabb, ilyféle vállalatokban számítóbb, szerencsésebb s azért nagyobb bizodalmát is érdemlő Széchenyinek által, ki aztán Kossuth tervének nem is lőn pártolója. A fontos kérdés további fejleményeit azonban a jövő évek történelmében lesz alkalmunk elbeszélni. Későbbre halásziujuk azon izgatásokat is, melyek, a fiumei vasúttal kapcsolatban, egy ön-

álló magyar kereskedés megalapítása s e végre alkotandó kereskedelmi társaság körül már az országgyűlés előtt megkezdettek, melyek azonban csak utóbb termettek meg gyümölcseiket,

Itt kell azonban niég megemlítenünk a kereskedelmi bank megalapítását, nd csekély kereskedésünknek némi gyarapodást adott. Váltó-törvényeink szigorúsága s azon körülmény, melynél fogva kereskedőink a bécsiektől függésben álltak, s az ezek közt történt bukások, a mieinket is sújtották, szükségessé tőnek oly intézetet, mely hitelezései által kereskedőink helyzetét biztosítsa. A pesti kereskedői kar ennél fogva két millió pft alaptőkével, részvények útján, egy kereskedelmi bankot alapított, mely, miután 1841 végén a kormánytól megerősítést és szabadalmat nyert, a következő évben, kereskedő világunk nagy hasznára, meg is kezdette működését.

Nagy ideje, hogy e pártharczok s refomtőrekvések közt a szemünk elől rég elvesztett erdélyi állapotokra is vessünk egy futó pillanatot. A királyi leirat, mely az országgyűlés rendel előtt az 1835-ki febr. 6-án felolvasztatott, a gyűlést felosztatván, az alkotmányt felfüggesztvén, Estei Ferdinánd főherczeget teljhatalmú királyi biztossá nevezte, az önkény uralmát hozta Erdélyre. Metternich, miként Magyarországon Pálffy Fidél kanzellár által, úgy Erdélyben a főherczeg közbejöttével tőn kísérletet a kényuralom állandóbb megalapítására; mi azonban, miként amott, úgy itt is meghiúsult.

Az ideiglennel csönd álla be a tartományban; és sohan, még az ellenzék soraiból is, határozottan kárkoztaták Wesselényi faltörő politikáját, mely az alkotmány felfüggesztését hozta a tartományra. E pártvezér pere s elítélteése az erdélyi kir. tábla által, még inkább megfélemlíté a

kedélyeket, s elnémítá az ellenzéket, melynek az ideiglen alatt különben sem volt tere s alkalma a jog és alkotmány mellett hallatnia szabad szavát. Így folyt le két év, míg az 1837-ki 1837-ki ápril 17-ke, mely napon Szebenbe országgyűlés hirdettetett, meghozta végre az alkotmányos közélet helyreállításának reményét.

V. Ferdinánd országlata alatt ez lévén ott az első országgyűlés: annak első tárgyául a rendek szokásos hódolati esküje lőn kitűzve. A kir. előadások ezen felül a főbb kormánytisztviselőknak, 1834-ben nem sikerűit megválasztását, s az 1791 -ki reformtervek átnézését, s e végett egy országos bizottmány megválasztását tették a rendek kötelességévé, különösen kiemelvén, hogy az úrbéri szabályozás terve mindenek előtt készítettessék el a jövő országgyűlésre.

E királyi előadások megfelelték ugyan az alkotmányos élet igényeinek s a közkívátnak; de igen tévedt, ki azt hitte, hogy a kormány őszintén visszatért az alkotmányosság ösvényére. A szándékok és czélatok, Bécsben szintűgy, mint Ferdinánd főherczeg udvarában, folyton ellentétben valának az alkotmányos jogokkal s alapszerződésekkel, melyeket a Szász Károly által nem rég kiadott történelmi okmányok verőfénybe helyeztek. E titkos szándékok nem kevesebbre czélzának mint, hogy Ferdinánd főherczeg a rendek által Erdély kormányzójává választatván, az általa továbbra is fentartandó törvénytelen ideiglen mintegy a rendek hozzájárultával szentesítettessék, s alkotmányos kormányzat helyett az osztrák tartományokban uralkodóhoz hasonló kényuralom örökítettessék meg a tartományban.

A főherczeg e czélat sikerítésébeu titkon régóta fáradozik vala; most pedig e végett mindent elkövetett titkos ügynökei által. De a hazafiak hamar észrevették a czélatot, és a magok részéről szintén nem mulasztának el semmit annak megghiúsítására. Mindenek közt kitűnt gr. Bethlen János, ki államférfiúi eszélyességének, miként már az

1832/4-ki korszak alatt, úgy most is e harcban, fényes bizonyítványát adta. Feladata nem volt könnyű: egy részről mérsékletre kell vala bírnia mind azokat, kik az 1834-ki országgyűlés alatt faltörő politikájokkal oly zajos ellenzékét képezének; más részről meg kellett alkudnia azon kormányzói tagokkal, kik törvénytelenül, pusztá kinevezés által birt, hivatalaiktól megválni nem akarván, azok mogtarthatása végett ez alkotmányellenes czélt is hajlandók voltak volna előmozdítani. Eszélyes buzgó eljárását a legszebb diadal jutalmazta. A főherczeg nem jelöltetett ki a kormányzói méltóságra.

Ezen kívül még a nemzeti sereg vezérletére, az udvar és tartományi kancellárságra, a kincstárnokságra, az országos főbiztos, nyolez kormányzói tanácsos, a kir. táblai elnök s egy ítélőincster hivatalára kell vala megválasztani a kijelölteket. Es valamint a kormányzói kijelölésnél sikerűit rábírní az udvar felé hajlókat, hogy mellőzzék a főherczeget: úgy az ellenzékiek is reávetettek, hogy ezen hivatalokra kijelöltek közé azokat is besorozzák, kik eddig e hivatalokat nem alkotmányos utón bírják vala.

Az udvar az által nyilvánítá elégtiletlenségét czélzatának meghíusulta felett, hogy a kijelöltek közül kormányzóvá nem a legtöbb szavazattal bírót, hanem a sorozatban hatodikát, gr. K o mis J á n őst, s a többi hivatalokra is általában nem azokat nevezte ki, kik legtöbb szavazatot nyertek; a kormányzói tanácsosok közé pedig a ki sem jelölt kath. püspököt is beigtatta. A rendek nem mulasztók el ugyan ezek iránt, választási joguk épségben tartása végett, egy feliratban megtenni észrevételeiket: de győzött mégis a mérséklet: hogy az ideiglenes állapotból valahára kivergődjenek, s az igazgatás törvényszerűsége helyreálljon, nem késtek feleskettetni az újdón kinevezetteket. Országos elnökké, az udvari kancellárságra emelt Nopcsa Elek helyett, b. Kemény Ferencz lett; a kincstárnokságot gróf Rhédey Ádám, a tartományi korláttnokságot gr. Lázár

László, a kir. tábla elnökséget Dániel Elek stb. foglalták el. És ekként az 1834-ben megoldatlan maradt alkotmányos kérdések, az egymás iránt engedékenyebbé lett pártok köz remunkálásával, jobbára megoldattak.

E kölcsönös engedékenységre, szemlátomást, az alkotmányosság veszélyei bírták a rendeket. És ebben teljesen megérdemlik a történelem méltányos, az eredmény által is igazolt Ítéletét. Bár azonban ily szerencsésen sikerült most kivergődniök ezen alkotmányos harczból: lehetetlen volt nem érezniük gyöngeségüket a kényuralomra törekvő kormány ellenében, mely saját köblökben is annyi pártolóra talál. E viszonyokat megfontolva, minden elfogulatlan s józanúl gondolkodónak be kellett látnia, hogy alig tarthatnak valaha számot valódi biztosított alkotmányos életre, míg Wesselényi és Kölcsey azon elvét el nem fogadják, mely számokra a Magyarországgal való szoros kapcsolatban, vagy, helyesebben mondva, egybeolvadásban, mutatta ki az üdvét. De erre nem voltak még megérve a tartomány rendéi; és nem lehet sajnálkozás nékttl nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separatismusi hajlamot, melylyel az anyaország egyesítési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvényczikk ellen, mely ezen egyesülés első lépésül, a részek visszakapcsolását megrendelte, egy élénk hangú feliratot intéztek.

Ezen felirat újabb bizonyosága volt annak, mit egyébiránt az országgyűlés egész folyama kézzel foghatólag tanúsított, hogy Erdély, mióta Wesselényi a színpadról lelépett, végkép szakasztott ennek politikájával, s más irányt kezdett követni a közéletben. És ez ellen — kivéve ama megrovott, kicsinyes separatismust, — nem is lehet kifogásunk, mert oda mutatott, hogy, Magyarország példájára, ő is felhagyott a meddő sérelmi politikával, és szintén a reformok ösvényére óhajt vala lépni.

Az 1841-ki országgyűlést, mely b. Jósika János kir. biztos által november 15-én nyitattott meg Kolozsváron,

már határozottan ezen irány jellemzi. Ezt igényelték egyébiránt most a királyi előadások is, melyek a reformokról készült rendszeres munkálatokat, s minden mások előtt az úrbéri szabályzatra vonatkozót, tűzték ki a rendek tanácskozásainak tárgyaiul. Ennek égető szükségét emelte ki K e m é n y F e r e n c z országos elnök is, a gyűlést megnyitó beszédében.

Es mihelyt az időközben meghalálozott kormányzó, gróf Kornis János, helyébe megtörtént a jelöltek választása, kik közül azután hazafiúi érzelmeiért nem kevésbé, mint széles tudományosságáért Magyarországon is, hol eddig más magas hivatalokon kívül a tudományos akadémia elnökségét is viselte, köz tiszteletben álló gr. Teleki J ó z s e f neveztetett ki fő kormányzójává, — a rendek azonnal a hosszú pangásban sínylett s 1791 óta mind több elemeitől megfosztott alkotmányos élet megszilárdításáról s egyéb közhasznú reformokról kezdenek vala tanácskozni.

Ezekre nézve, szemlátomást, a nagyobb testvér haza szolgált Erdélynek is példányul, útmutatóul. Miként ott, úgy itt is, a magyar nemzetiség szilárdítása végett, mindennek előtt a magyar nyelv hivatalos használata felett folyt a vita. Okot erre a kormány egy leirata nyújtott, mely a rendeknek a múlt országgyűlésből ez iránt készült feliratokra válaszul küldetett le a gyűlés elején. A rendek evvel meg nem elégedvén, oly törvényjavaslatot kívántak felterjeszteni, mely szerint a magyar a nagyfejedelemségben közállami nyelvvé tétessék, úgy hogy mind a törvények csupán e nyelven szerkesztessenek, mind a fejedelem e nyelvet használja leirataiban, mind a kormányzések s törvényhatóságok ezzel éljenek, a keblökbeli ügyvitelben, szintűgy mint egymással való érintkezéseikben; egyedül a szász hatóságok esvén kivétel alá, melyeknek mind kebelükben, mind a kormányzésekkel s a többi hatóságokkal folytatott levelezéseikben, tetszésük szerint a magyar vagy a latin nyelv használata hagyatott fenn. Kiterjesztetett e törvény rendelkezése, továbbá, az egyházi hatóságokra és a köznevelésre

is oly módon, hogy emez, kivéve a szászok iskoláit, minden egyéb nevelő intézetekben magyar nyelven szerzetesek; amazok pedig, a mennyire nem magyar ajkúak, csak tíz év múlva használják anyakönyveik s levelezéseikben a magyar nyelvet; a szászok azontúl is meghagyatván anyanyelvük használatában.

A múlt országgyűlésen, midőn a nyelvkérdésben a kormányhoz felirat intéztetett, a magyarokkal egyetértve, a szász követek is arra szavaztak, hogy a törvények ezentúl magyar nyelven szerkesztessenek. Annál meglepőbb volt tehát a heves ellenzés, melyet a szászok jelenleg c törvényjavaslat ellen kifejtettek. Schreiber Simon szebeni követ, e törvényjavaslat ellen óvást vetett közbe, s kijelenté, hogy a mellett külön véleményt kíván felküldetni a kormányhoz; miben aztán vele valamennyi szász hatóságok képviselői osztozának. Kivételt egyedül Lészay és Lőréni szászvárosszéki magyar érzelmű követek képezték, kik vett utasításukkal egyezőleg, a törvényjavaslat mellett szavaztak. Azonban Szászvárosszék hatósága, értesülvén a többi szász követ eljárásáról, maga is rögtön köpenyt fordított, s említett követeit, szintoly alaptalanul mint méltatlanul, utasításuk megszegéséről vádolván, azonnal visszahívta s másokkal pótolta.

Szászvárosszék ezen eljárása köz indignációt támasztott a rendek kebelében; mert nem vala titok, hogy a magyar nemzetiség elleni agyarkodás koránt sem az egész szász nemzettől, hanem csak a követválasztásokat is kizárólag magához ragadt szász bürokráciától származik, mely a bécsi sugallatokat követve, nemcsak a magyar nemzetiség, hanem általában az alkotmányosság ellen is ellenszenvvel viseltetik. Ezen indignációnak élénk kifejezést adott a minden jogtalanságot gyűlölő, szigorú erkölcsű Kemény Dénes a febr. 12-én tartott beszédében, melyben a szász bürokráciát ostorozva, így festi a közállapotot: „Nem nagy fejtezés kívántat kitalálni, hogy ez onnan jó, a honnan ered a

szász nemzet minden nyomorúsága: azon bürokráciától, mely alkotmányos szerkezetünkben kirí... mely, ha ezen teremben nem rég hallott kívánság szerint, több tagokkal s kivált olyanokkal, mint az 1811-beliek voltak, ez országgyűlést eláraszthatná: kiforgatná azt minden erejéből, és egy jámbor, de teljességgel nem bátor, és még kevésbé ártatlan gyűléssé alakítná, melynek már nem az lenne feladata, miként állítsa helyre a mostoha idők viszontagságai által sarkaiból kifordult alkotmányt; nem az, miként hagyassa által a maradékra azt, mit durván hív és szabadságért égő őseink erős karral vívtak ki, s aggodalmasan óva, át tudtak Szállítani; hanem az, hogy a mi a nemzeti jogokból megmaradt, miként lehet leghasznosabb személyes nyereséggel alkunni el. Nem képzelgés sem nagyítás, a mit szólok, tisztelt karok és rendek! Nézzünk csak az 1811-ki országgyűlés jegyzőkönyvébe, s olvasni fogjuk, hogy a szász nemzet követői az 1804-ki szabályozást, mely a szász nemzetet az alkotmányos nemzetek sorából kitörölte, mily fontos fenhagyással fogadták el: t. i. „hogy a tisztek száma szaporíttassék s fizetésük javíttassák.“ Ha a magyar és székely t. hatóságokban is a tisztek választanák a követeket, és utasítványokat is azok adnának, vagy még valami más módon. . . lehetséges lenne az országgyűlés többségét olyan tagokból szerkeszteni össze, milyenek az 1811-ki szász követek voltak: úgy a maradék bizonynyal nem sok alkuba bocsáttatni valót kapna által nemzeti jogainkból; de annál méltóbban kiálthatna fel a mostani növendékség oly formán, mint egy vesztegető apához fia szólott: „Ha te mindent eladsz, mit fogok én eladhatni?“ De a szász nemzet sem ilyen szerepet játszott hazánk alkotmányos mezején régebben. Hogy az alkotmányos élet becsét értette: mutatja a „Statuta“ s régebbi kiváltságai; s hogy azok megtartása körüli buzgóságnk nem mindennapi volt: mutatja, hogy azokat szinte sértetlenül hozták által annyi mostoha körülmények közt 1804-ig; 1804-ben is még egynehány tisztet ki

kellett hivatalából tenni, hogy a szabályozás behozathassák; de ez utolsó fellobbanása is volt a közérdek melletti nemes buzgóságnak, mely aztán az alkotmány bitteréről elvonulva, egy hideg burokratia halálkarjai közt zsibbadoz. Mi a szász nemzet most? Egy kontár orvos által tengetett életű beteg; s hol lelhetni fel a szász nemzetet? hol gyűlése? hol hallatszik hangja? hol tudhatni meg vágyát, panaszát? hol láthatni életjeleit? hol leli a szász ifjú, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát, szeretett imádozott hazát kér, hogy érte tehesen s benne boldog lehessen, hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebengebtirge tája? vagy Erdély, melyben 700 év múlva még mind nincs hazája? S miből ered e szomorító — valósággal, ha a nemzet s nem a burokratia érdekében tekintetik — igen szomorító helyzet? Nem abból-e, hogy a burokratia, mely mindenben minden, mely a nemzet jogait kirekesztőleg gyakorolja, a *divide et vinces* elveinjárva, mindennemzeti érdek-egyesülést — legyen szászszal magyar vagy oláh szemben, — kitelhetőleg gátol, hogy hatalma boldog birtokát megörökíthesse? S hogy e rendszer szomorítólag gyarapodóban van, megtetszik azokból, miket ez országgyűlésén a szász követek irántunk való viseletéből tapasztalunk; meg a magyar nyelv iránti utasítványaikból, melyek valóban az 1837-belinél idegenebb indulatot mutatnak; s nekem úgy tetszik, mintha beszédmod és minden a mi ehhez tartozik, nagyobb különválás jeleit hordaná magán; a mit bizonyít ezen külön vélemény is, mire az újabb időkben példa nincs; bizonyít ezen becsület-bélyegző lépés, e visszahívás. — Igen is, kettő vala a szász követek közt, kik a burokratia intéseit utasítványán s meggyőződésén felül nem emelte; kettő, ki a nemzetiség ügyében a szász érdeket szeme előtt viselte ugyan, de ellenünk sem törekedett; kettő, ki, azon padokról ritkán hallatszó hangon, Erdély felvirágzásának a nemzetek egyesülésére alapulható édes előérzetét költötte fel keblünkben; kettő vala, ki előtt nem volt ismeretlen, mily

behatással bír a magyarra minden eszme, mely a közép-szerűség porából ki van emelkedve, mely ment az önzés büztől; ki előtt nem volt titok, mily hálás érzetet kelt a magyarban, lia csak szorosán annyit nyer is akár felsőbbtől, akár magához hasonlótól, mennyire jog szerint számot tarthat, ha az szívességgel nyújtatik; csak kettő vala, ki értette, hogy a különhúzó hidegség csak hidegséget szül, s szívesség és jóakarát sehol oly könnyű bemenetet, fogékonyságot s viszonzást, mint a magyarnál nem lel; csak kettő volt, ki átlátta, hogy a szász nemzetnek túlkívánattal, mely idegenséget szül, nem, hanem igazságos elismeréssel s érdekek egyesítésével tehet csak szolgálatot; ki megfontolta, hogy a szásznak a magyar szívességre van annyi, tán több szüksége, mint a magyarnak a szász előrenézésére; és meggondolta, hogy a szász nemzetnek nincs jövendője különfogva, s így nincs hazája, ha nem az, a melyet magyar honnak hívnak, s mely Szász- vagy Németországga is már cgyáltaljában nem válhatik; kettő volt mondom, ki feljebb becsülte a szász nemzetet, mint a szász burokratia érdekét: s ime ezek visszahívatnak! S már én az igazsághoz tartozó kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy én ezt nem a nemzet, hanem a burokratia boszús tettének tekintem. . . “

A szász követek ezen ellenséges indulatú eljárásának tulajdonittatott nagy részben, hogy a kormány elébbi leiratához ragaszkodván, a törvényjavaslatot visszavetette.

A valóságba ennél fogva nem mehetett nyelvtörvény-nél sokkal hasznosabb szolgálatot teltek volna hazájoknak Erdély rendci az által, ha Wesselényi útmutatása szerint, a Magyarországgal egybeolvadás ügyét mozdítják elő; minek ellenzését azonban most újabban is tanúsítók vala a részek visszakapcsolása elleni feliratukkal,

Ezen egyesülés ellen az önzés jelenleg egygyel több indokra talált az úrbér szabályozásában, melyre nézve, hogy az országos bizottmány által kidolgozandó részletes szerve-

és alapelveit meghatározzák, a középponti bizottmány munkálatából szemelvényileg némely főbb pontokat vöek tanácskozás alá. Az uniónak múlhatatlan következménye lett volna, hogy Erdély a magyarországi reformokat, s ezek közt az úrbéri javításokat is átvegye. Annyira azonban az erdélyiekben még nem terjedt a szabadelvűtség; valódi érdekeiket oly efogulatlanul még nem tudták megérteni, hogy hajlandókká lehetnek volna elfogadni a magyarországi úrbéri szabályzatot. Néhányak ajkairól, például gr. Teleki Lászlóéról, Kemény Déneséról, Deáky Sámueléról, emelkedett ugyan már itt is önzetlen, nemes szó a nép érdekében; de a nagy többség még mindig a kiváltságot bálványozá, s hallani sem akart olyféle reformokról, minők Magyarorszáiban már vagy végrehajtottak, vagy csak a kormány s pártja által gátoltattak a valósításban. Az erdélyi földesurak például még egyáltalában nem voltak hajlandók felszabadítani a népet az úri önkény alól, könnyíteni az úri szolgálat nyomasztó, minden ipart előlő súlyát, melynél fogva a jobbágyok némely vidéken, a hét egész felét, három napot, köteleztettek tölteni úri szolgálatban; cs még kevésbbé akarták megérteni a parasztok polgári jogosításának, a föld szabadságának, a közteherviselésnek stb. múlhatatlan szükségét, hogy középkori állapotaikból, jobb létre vergődhesenek. Ama végzések, melyek a jobbágyok önkény elleni biztosításáról és szolgálataikról, továbbá a közmunkákról, a földesurak feuyító hatalmáról, visszaéléseik korlátozásáról stb. alkottattak, vajmi kevésbé feleltek meg a kor igényeinek! És még ezek közül is alig volt egy, mely ellen az önzés, elfogúltság s előítélet óvást, tiltakozást ne vetett volna közbe. A szabadelvű ellenzéki párt, mely még 1834-ben oly éles modort követett közjogi s igazgatási kérdésekben a kormány ellen, most, mióta a reformcsmék hoztattak szönyegre, felette megfogyott, s általában közelebb simult a conservatívekhez. S az eredmény, melyet az országgyűlés tizenöt hónapi tartama után felmutathatott, épen

nem felelt meg a közvárákozásnak. A megalkotott törvényék közül azokon kívül, melyek a magyar nyelv, az erdélyi múzeum, a görög nemegyesültek s a hivatalképesség érdekében alkottattak, alig lehet, egyet is felmutatni, mely a korszerű haladásnak egészséges és tényleges elemeit magában foglalta volna. Maga a kormányzó gr. Teleki József is, bevallva a kevés eredményt, csak avval szelídíthető, fehr. 4-én 1843-ban mondott bezáró beszédében, a gyűlés felett hozott ítéletét, hogy „a tanácskozások alatt több, még most keveset jelentő eszmék fogantattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hintettek el észrevehetetlenül, melyek jövődőre virágzó s gyümölcstermő növényeket s bő aratást . . . Ígérnek.“

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 1843/4-ki országgyűlés. A remények meghiúsulása.

E három éves szellemi s anyagi mozgalmak között a király márczius 15-én kelt körlevelében az országgyűlést május 14-kére Pozsonyba hirdette ki, azt személyesen Ígér-
vén megnyitni. Céljául azt tűzi ki a királyi oklevél, „hogy a múlt országgyűlésen hozott törvények által elhintett jótékony magvak az ország lakosainak javára bővebb gyümölcsöket hozzanak, s egyebek is, mik a közjó gyarapítását, az ország boldogságát, s a bon ügyeinek szilárd és biztos megmaradását és bővebb tökélyesítését illetik, a közszükségek által kívánt alkalmas intézkedés alá vétethessenek.“

Ezen általánosan kifejezett cél a nemzet életében lefolyt mozgalmakban s támadt kérdésekben leli bővebb magyarázatát. Ezek szerint az nem lehetett egyéb, mint a törekvés a nemzetiségek kérdésének mind inkább összebo-
nyolódott csomóját megoldani, a vallási súrlódásokat ki-
egyenlíteni, az országos választmány által kidolgozott büntető törvénykönyvet törvénynyé emelni, az ősiség, adó, városok stb. kérdéseinek megfejtése által, a nemzetet, fejlődése útján, egy stádiummal tovább vinni.

Mennél fontosabbak valának e tárgyalandó kérdések a nemzeti államélet kifejlésc tekintetében, annál hevesebbek

lőnek a pártok harczi, melyek által elveiknek s irányuknak a törvényhozásban többséget s diadalt biztosítani igyekeztek. A követutasítások meghatározásában lefolyt vitákat, s azok eredményeit a főbb kérdésekre nézve már fentebb előadtuk. Most, az országgyűlés kihirdetése után, e pártusák még nagyobb hévvel újultak meg a követek választásának alkalmával. A választó gyűléseket mind a két pártnál nagy készülétek, tüzes korteskedés előzték meg. A reformpárt fegyverei általában véve nemesebbek, tisztábbak voltak az ellenfeléinél. Legtöbb helyit az értelem felvilágosítása s meggyőzése, a reformokból származandó jótékony eredmények megértetése, az igazságra, nemzeti büszkeségre hivatkozás és egyéb nemesebb szenvedélyek felizgatása által ügyekezett a reformon párt többséget szerezni a maga jelöltjeinek a köznemességben. A korteskedés, itatás, napdíjak kifizetése azonban, fájdalom, oly elmaradhatlan adalékául tekintetett már néhány év óta a választásoknak, hogy ezen, tulajdonképen conservatívparti eszközöket, a reformerek is több helytt kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék. E nemtelen eszközöket az üdvös czélok kivívására a körülmények kényszerűsége bár nem menthette, de szükségesebbé tette most, mint bár mikor a múltban; mert a conservatív párt a nemesi adómentesség s egyéb, „ösi szabadságnak“ nevezett, elavult, igazságtalan kiváltságok védelmére hatalmas eszközöket birt a köznemesség tudatlan, önző tömegében; s e végre nem is mulasztá el a rossz szenvedélyeket felébreszteni s a maga czéljaira kizsákmányolni. E mellett a lélekvásárlás, megvesztegetés is nagy mértékben üzetett általa.

Mily hatalmas fegyver volt a conservatív párt kezében a köznemesség elcsábítására a nem-adózás elve, a számos példák közt legvilágosabban kitűnt Zala megye követválasztási gyűlésén. Deák Ferencz magasztos, szilárd jellege, lángeszének, Ítéző tehetségének, ékesszólásának páratlan hatalma, mérsékeltisége s méltányossága oly elismerést

s tekintélyt nyert a nemzet közvéleményében, hogy ő párt -különbség s ellenmondása nélkül az ország első s legnagyobb státusférfiának, legbölcsebb törvényhozójának tartott. A múlt országgyűlés szerencsés eredményeit, a nemzet s kormány közti hosszas viszály kiegyenlítését, mindenki méltán neki tulajdonította. Nem volt még közéletünkben férfiú, ki minden pártnak bizodalját, tiszteletét és csodálását auuyira, oly osztatlanéi bírta volna, mint ő. A jelenlegi bonyodalmak és szenvedélyes pártviszályok kiegyenlítését most is mindenki leginkább az ő bölcsességétől várta s reménylette. És ezen, az egész nemzet által ünnepeelt férfiút egy, nem csak az országban, de még megyéjében is ösmeretlen ember, ki eddig semmi tekintetben nem tűnt ki a nagy tömegből, az adózás elvállalása elleni izgatás által mégis képes volt megbuktatni a zalai követválasztáson. Deák Fcencz eleve kijelentette, hogy a követi megbízást csak azon feltétel alatt fogadja el, ha megyéje a nemesi adómentesség eltörlését adja követeinek utasításul. Az adó kérdése azonban, mint fentebb mondók, Forintos György s néhány mások izgatásai s az általok kezelt, titkos forrásokból származott vesztegetések következtében, Zalában is megbukott. Elérkezvén a követválasztás napja, Deák ugyan közlekedéssel kikiáltatott követnek. Tekintélye sokkal nagyobb, a köztisztelet, melyben országszerte részesült, sokkal mélyebb volt, mint hogy bár ki is mert volna egyenesen gáncsokodui megválasztásában. Ő azonban előbbi nyilatkozatához szilárdan ragaszkodván, kijelenté, hogy a megbízási megyéjének ily körülményei közt, melyekben a követi utasítást megvesztegetett vagy elcsábított tudatlan s értelmetlen tömegek szabják meg, el nem fogadhatja. Nagyobb csapás ennél nem érhetne volna az ország törvényhozását s még inkább a reformi párt ügyét. Bár c párt a követek házában bizton reménylett s valóban nyert is többséget; az utasításokra nézve mindazáltal több reformkérdésekben a conservativeké volt a győzelem; az adó elvállalására,

például, csak tizenötlencz, egész határozottsággal csak tizenhat megye adott utasítást: s mind erre, mind egyéb kertes kimenetű kérdésekre nézve még csak Deák böleseségében és szilárdságában, tekintélyében és szónoklata hatalmában összepontosult a reformi párt minden reménye. Érzették ezt Zala megye rendei, kiknek értelmesbjei, majdnem kivétel nélkül, a reformpárthoz tartoztak. És midőn Deák elhatározásának köztudomássá váltá után a nagy számú, elcsábított köznemesség mást kívánt volna megválasztani, nem találkozott férfin, ki Deák helyét elfoglalni hajlandó volt volna. A szomorú események közepett is örvendenie kellett minden hazafinak a nagyszerű jeleneten. A köznemesség a megye jelesebb egyénei közöl egymás után mintegy húszat kiáltott ki, a követséggel megbízandót. De a megbízást, mire másutt, más körülmények közt annyian sóvárogtak, egy sem fogadta el. Mindnyájan a haza elleni bűnnek, a becsülettel meg nem férhető tettnek mondták, a követségben Deák helyét elfoglalni. Néhányan a felszólítottak közöl, kik tisztviselők lévén, a megyei közönség határozatának engedelmeskedni kötelesek voltak volna, kijelentették, hogy ha a megye őket hivataluknál fogva akarná kényszeríteni a megye képviselésére, készebbek hivatalukról is lemondani. A főispán végre felszólítá a rendeket, nyilatkozzék, a ki a megbízást elvállalni hajlandó. És miért másutt sokan ezeket áldoztak, Zalában most nem találtatott egyén, ki a követséget elvállalta volna. Zala ennek következtében egy ideig képviselő nélkül maradt az országgyűlésen. Közhírré válván a zalai követválasztó gyűlés története, több megye óhajtá Deákot képviselőjévé választani; de ő, bár minden megyének megválasztott táblabirája volt, mások helyét elfoglalni nem vala hajlandó. Azonban, tekintve az eldöntendő kérdések nagy fontosságát, az átalakulási processusnak nehézségeit, s a lökést, melyet az ő tekintélye annak adhatott volna; tekintve végre ezen országgyűlésnek, jobbara az ő távollétéből származott ered-

ménytelenységét: e gyöngédséget helytelennek, valódi hibának lehet nézni. Zala megye királyi rendelet által törvényesen kényszerítve, öt hónap múlva új követválasztó gyűlést tartott; s mivel eleve tudaték, hogy Deák az eredeti utasítás mellett a megbízást most sem vállalandja el, a reformpárt mindenek előtt az utasítás megváltoztatását ügykezett kieszközölni. Sikerült is neki; de minthogy Forintos és társai izgatásaikat s csábításaikat az adó ellen szinte ismételték: a reformpárt is csak heves korteskedés által, melynek következtében a pártharcz vérontással végződök, nyerhetett diadalt. Az adó elvállalását ekként a megye elhatározta ugyan, Deák mindazáltal pártjának vérrel fertőztetek dia dala által szintűgy nem volt hajlandó szeplőtelen nevét bemocskolni, mint előbb meggyőződéseit, elveit föl nem áldozta az elcsábított, értelmetlen tömeg vak szenvedélyének. Irtózáttal fordult el a véres győzedelemtől; s nehogy, ha hozzájárulna, a polgári bűn, az ő példájával mentegethesse magát, a követséget most sem fogadta el. Tette polgári erényből származott, törvény s alkotmány iránti tiszteletet tanúsított; de az országgyűlést e súlyos küzdelmek közt megfosztotta bölcs vezérletének hatalmas támaszától. Zala ezután a törvénynek engedelmeskedvén, másokat választott követekül.

Azonban Deák magasztos példája, melylyel undorát s rosszalását minden kortcskedés, az utasításnak s választásnak minden elcsábított tömegek általi erőszakolása ellen oly hangosan kijelentette, nem akadályozhatta meg más megyékben a követválasztási botrányos kihágásokat. Sok megyében ellenséges táborokként fölfegyverkezve állott szemközt egymással a két párt a választó gyűléseken; több megyében vér folyt, néhol emberélet is esett áldozatul; másutt csak a kirendelt katonaság gátolta meg a pártok véres összeütközését. A bűn úgy egyik mint másik pártot egyaránt terheli; s a reformpártnak sem szolgálhat mentességére az, hogy a rász eszközökkel jó ügy mellett harcolt;

sem az, hogy a vak szenvedélyek felizgatását kivétel nélkül mindenütt a conservatív párt kezdte az elavult privilégium fentartása végett. A conservatív pártot azonban méltán szigorúbban róhatja meg a történelem, nemcsak mivel a botrányt nemtelen indokból, önzésből követte el; hanem azért is, mivel a hol ily módon győzött, sehol sem gáncsolta elvrokonai bűnös tettét; míg a reformpártiak közül számosán méltó szigorral ostromozták ezen öngyilkos kihágásokat még ott is, hol azok pártjokat diadalra vezették. Bűnül kell felróni a conservatív pártnak azt is, hogy némely megyében, például Fehérben, a főispán segedelmével gyámolítatván, a zavargások meggátlása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokból teljes kizárására fordította.

Ilyféle jelenetek több helyt fordultak elő, hol a conservatív párt vallotta magáénak a győzedelmet. De sehol sem történt törvénysértőbb visszaélés a tiszti hatalomnak pártcélokra kizsákmánylásával, mint Horvátországban. Régi szokás szerint, e tartományból nem minden megye külön, hanem mindnyájan együtt választották a tartományi közgyűlésen mind a két táblához küldendő követeiket. E közgyűléseken, hasonló törvényes szokás szerint, minden nemes megjelenhetett, s részt vehetett szavazatával a követválasztásban. Ezen, írott törvénybe ugyan nem foglalt, de régi szokás által szentesített jognak folytonosan, eddig soha kétségbe nem vont gyakorlatában volt a Zágráb megyei köznemesség. Az illypárt, mely múlt évben oly véres zavargások s kicsapongás által vívta ki a tisztválasztáson a győzedelmet, egy perczig sem kételkedhetett, hogy ha a követválasztás teljes szabadsággal foly le, a nagy többséggel bíró magyar-horvát párt jelöltjei nyernek diadalt. A párt élén álló főtisztviselők tehát reávették a körülményeket még nem eléggé ismerő, különben is gyöngé Haller bánt: halasztaná el az april 22-kére kihirdetett követválasztó gyűlést mindaddig, míg a magyar-horvát párti koz-

nemesség el nem távozik. A bán ekként párteszközzé válván, a gyűlést, a melyre a magyar szellemű túrmezei és sziványi nemesség nagy számmal jelent meg, a nélkül hogy az elhalasztást hivatalosan tudtul adná, vagy újabb napot tűzne ki, megnyitni valóban elmulasztó. A gyűlés helyett az előkelőbbekkel tartott tanácskozmányt. A köznemesség szavazati jogát kétségbe vont illyrpártiak, hogy azt a választásból kizárhassák, oda törekedtek, hogy a gyűlés Eszékre tétessék át, vagy bizonytalan időre halasztassék el; de sikerűit mégis a jogot hosszas gyakorlat kimutatásával bebizonyító horvátoknak oly végzést hozatni, hogy a köznemesség szavazati jogának kérdése, végeldötésül, a király elejébe terjesztessék. A felírás másnap vala útnak indítandó. A nemesség erre, harmadnap i sükeretlen várakozás után, azon hitben, hogy a királyi válasz megérkezéig választás tartatni nem fog, csöndesen haza távozott. Alig értesült, azonban erről az illyr párt, a bánhoz azonnal új tanácskozmányra gyűlt, s ott végzésül kimondja, hogy csak még se küldessék felirat a királyhoz, hanem a választás a következő napon a köznemesség részvételével tartassák meg. Az illyrek tudván, hogy a magyar-horvát pártiak a vidékről egy éjen át össze nem gyűlhetnek, e ravasz záradékkal {igyekeztek palástolni a végbemenendő választás törvénytelenységét. Tervük teljesen sikerűit: a választó gyűlés másnap a köznemesség távollétében a bán által megtartatván, az illyr párt jelöltjei minden ellenszavazat nélkül követekké kikiáltalak. A túrmezei nemesség grófja s más horvátpártiak azonban tüstént tiltakozást nyújtottak be a bánnak e törvénytelen választás ellen; utóbb pedig a nemesség jogain ejtett sérelmet az országgyűlésnek is oly kérelemmel jelentették föl, hogy az így megválasztott követek a tartomány képviselőinek el ne ismertessenek; hanem vagy új tartományi választás tartassák, vagy minden megye jogosíttassék fel külön megválasztani a maga képviselőit.

Ily s hasonló választási visszaélések és zavargások között érkezett meg az országgyűlés megnyitásának határnapja. A Pozsonyban összegyűlt rendek közt Deák Ferenczen és Nagy Pálon kívül alig hiányzott valaki eddig ismert törvényhozási celebritásaink közül. Deák távollétének okait előadtuk. Nagy Pál egyhangúlag megválasztott ugyan Sopron rendéitől. De ő, kinek politikai elveit és céljait minden felől annyira túlszárnyalták az újabb eszmék, hogy azokban magát sehogy sem volt képes feltalálni; s ki e miatt a reformpárt soraiba már nem illett, a conservativek táborába pedig átmenni hajlandó nem vala, s úgy egyik mint. másik párt ellen gyakran keserűen kifakadt, a követéseget nem fogadta el. Tüntek ellenben fel új nevek is, melyek közül néhányan részint már e gyűlésen országos hírre jutottak, részint az utóbbi eseményekben játszottak kitűnő szerepet. Ilyenek voltak G h i c z y Kálmán, Komárom, Szemere Bertalan, Borsod, Vukovics Sebő, Temes, Lónyay Menyhért, Bereg, ifj. Pázmándy Dénes, Komárom, Perczel Móricz, Tolna megyék, Szalay László, Korpona város követei, mindnyájan fiatal, politikai ismerteiben gazdag, jeles szónokok, kikkel közelebbről megismerkednünk alább bő alkalmunk leend. Itt csak Szenieréről és Perczéről jegyezzük meg röviden, hogy amaz Írói műgonddal készült, szabatos és tartalomdús beszédei által; emez bátor, szenvedélyes, áradozó szónoklata s terjedelmes encyclopaediai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vont a közfigyelmet.

A pártok állását illetőleg: minthogy a követeket utasítás kötötte, az utasítások pedig nem minden megyében egyik vagy másik párt elvei s véleménye szerint tisztán és következetesen készültek, hanem a pártusáknak vegyes színezetű eredményei voltak: igen számos megye utasításában a szabadelvű reformok pártolása mellett, némely tárgyakra nézve, az újítástól rettegő ósdiak véleményét is fel lehetett találni. A pártok számszerinti erejét ennél fogva

általánosan alig lehet meghatározni. Az utasítások kötelezése szerint egynémiben a reform, másban a conservatív párt dicsekedhetett a többséggel. A követeknek személyes vélemény színezetét tekintve azonban, a reformpárt eldöntő többséggel birt az alsó házban. De bár számra nézve nem kisebb, sőt nagyobb volt jelenleg a reformpárt súlya az ellenfél irányában, mint a múlt országgyűlés alatt: annak tényleges ereje most sokkal kisebb volt mint 1840-ben. E gyöngeség Deák távollétéből származott. Vele együtt hiányzott a reformpártnak azon ügyes vezére, ki a fegyelem szigorú fentartása, a legalkalmas pillanat megragadása, és saját tekintélyének súlya által néha a számszerinti kisebbséggel is győzedelmet tudott kivívni a parlamenti csatákban. Sok jeles taggal s kitűnő tehetséggel bírt ugyan a rendek háza: de hiányzott oly közönségesen elismert tekintély, mely mindenben s állandóan képes volt volna magában összpontosítani a közbizodalomát s betölteni a vezéri szerepet. A különböző kérdések szerint majd Klauzál Gábor, majd Beöthy Ödön, majd Szentkirályi Móricz emelte a vezéri szót; de a fegyelmet, mire kivált a magyar ellenzéknek nagy volt a szüksége, állandóan fentartani, a megyei rendszer-ápolta hiúságokból eredt vizályt és szétvonást a párttól eltávoztatni képes szellemi felsőséggel s tapintattal egy sem bírt közölk. Beötby ingerlékeny, zsémbes tenné szete, kíméletlen kedvesapongásai, melyekben éles gúnyjának nyilait néha pártfelek ellen is szerte lövelte; Szentkirályit, bár hármok közt alkalmasint legtöbb státusférfiui képzettséggel bírt, gyakran elfogúltságig menő makacs ragaszkodása a maga nézeteihez, s c mellett gyakori habozása a vélemények elágazásaiban, s ingadozása, melynél fogva néha még a szavazó láda előtt is fontolgotó, melyik véleményre tegye szavazata súlyát, a vezérletre teljesen alkalmatlanná tette. A párt bizodalma még leginkább központosat Klauzálban, ki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyűlési szónokainknak; s kit ernyedetlen mun-

kássága, a kérdések tökéletes, kimerítő ismerete, s a tekintély, melyet már a múlt országgyűléseken vívott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlévő közt legalkalmasabbá tettek a vezérletre. Feddhetetlen, tiszta jelleme, nem kevésbé nyilvános, mint magános életében köztisztelete; nagy hatású szónoklata, melyen rendesen egy sajtószerű hazafias melancholia vonúlt keresztül, s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgatók keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott a nélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét. De sem ezen panaszos hangú, szívet lágyító szónoklata nem vala oly biztos kalauz, mint Deák nyugodt, rendíthetlen logikája; sem jellemereje és szellemi felsőség nem állott oly magas fokon, hogy benne mindenki bizodalommal megnyugodott, szavára pedig némelyek fegyvelebontó hiúsága s népszerűségvadászata mindig hajolt volna. Az eredménytelenség, mely ezen országgyűlést jellemezte, nagy részben a reformpárt egységének s rendezettségének hiányából származott, mit csak Deák tapintata s tekintélye tudott eddigelé kipótolni.

Azonban legyünk igazságosak. Az 1843-ki országgyűlést, melyen oly nagy fontosságú reformkérdések kerültek szőnyegre, sokkal nehezebb volt vezetni, mint az 1840-ki, melyen a körülmények lényegesen sérelmi s ellenzéki politikát szabtak meg a szabadelvű pártnak követendő irányául. Most e reformkérdések vitatása alatt a régi ellenzék minden elemeinek lehetetlen volt már oly összetartóknak lenni; a különböző vélemény-árnyalatoknak, melyek előbb a sérelmi téren ösztönszerűleg egygyé olvadtak, most az átalakulási viták közt mindinkább különválniok kellett egymástól. A régi nagy ellenzéki párt egy része csak az ősi alkotmányt kívánta fentartani a bécsi absolutistikus irányok ellenében; más része azt javítani kívánta ugyan, de csak egynémiben; míg ismét egy más része azt gyökeresen át-

alakítani óhajtotta. E különböző elemek tehát most, midőn az átalakítás nagy kérdései vétettek vitatás alá, egy csoportban összevegyülve nem maradhattak többé. Mindinkább szétágazni kezdettek az irányok, a nélkül azonban, hogy a pártok azok szerint magokat rendszerezték volna. Miként elnevezésben, úgy vezérlet, dolgában is egynek látszottak; s csak midőn a lényegre, a kérdések feletti szavazatra került a sor, ment kiki a maga irányában. Ezt akkor sokan csak egy közönségesen elismert tekintély vezérletének hiányából eredt fegyelmetlenségnek tekintették. Való azonban, hogy ha Deáknak sikerült volna is nagyobb egységet teremteni, mint minő Klauzál vezérlete alatt létezett: a vélemények elágazását többnemű kérdésekben talán ő sem volt volna képes egészen meggátolni.

A conservatív pártot most is Zsedényi Eduárd és Somsich l'ál vezette a követek házában. Ifjabb Majláth György, Baranya követe, mind ékes szónoklat, mind státusférfíúi készütség tekintetében nem egyszer versenyzett ugyan velők; mindazáltal e versenyzés a felsőbb akarat s kítűzött irány által fegyelmezett párt egységét s összetartását nem zavarhatta meg.

A felső házban a reformpárt, bár ismét több fiatal mágnással szaporodott, a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök ellenében mégis folyton kisebbségben állott. De bár száma által diadalokat még nem nyerhetett: erkölcsi ereje s tekintélye által, melyet a reformokra hajló közvélemény gyámolításából, egyes tagjainak fényes szónoki tehetségéből, buzgalmából, bátorságából, nem különben, mint vezérének, Batthyáni Lajosnak szigorú fegyelemtartásából merített, nem ritkán oly erős állásba helyezte magát a conservatív párt irányában, miszerint ez számtöbbsége mellett sem volt már mindig korlátlan ura a határozatoknak. Széchenyi, bár az országgyűlés előtt oly heves viszályba bonyolódott a reformpárt némely vezéreivel; a haladás kérdéseit mind-

azáltal most sem kevesebb buzgalommal gyámolította szónoklata s tekintélye által.

A conservatív párt soraiban, vagy, inkább azok élén, hiányzott a korán elhunyt Dessewffy Aurél. Helyét, a tanácskozások s határozatok vezetésében gróf Apponyi György foglalta el. Apponyi mindenben azon elveket s irányt követte ugyan, melyeket Dessewffy tűzött volt ki pártjának; de ennek genialis felsőbbségét sem ő, sem azon egypár fiatal mágnás, kik e pártban feltűnni kezdettek, Szécsen Antal, Zichy Ferencz és Cziráky János grófok, bár mind a hárman szép készüllettel s jeles szónoklatti tehetséggel bírtak, nem volt képes kipótolni. A párt, sőt az egész tábla legnagyobb szónoka most is a lángeszű Csanádi püspök, Lonovics József, volt; a kapcsot pedig a párt és a bécsi kormány között megint a mérsékelt elvű, széles tudományei Mednyánszky Alajos, kamaraelnök képezte. Kopácsy József, érsekprimás és Majláth György, országbíró, ritkábban, de mindig hatással szólták. Az elnöki széket még mindig József főherceg, az ország félszázados nádora, foglalta el. Ez volt az utolsó országgyűlés, melyet ő vezérlett. A páratlan ügyességet s tapintatot, melylyel országgyűléseinket e félszázadon keresztül vezérletté, magas kora s egészségének mindinkább hanyatló ereje, úgy látszék, semmiben sem gyöngítette. Azon hajlamnak, melyet a nemzeti haladás ügyének gyámolításában néhány év óta, néha még a bécsi kormány törekvései ellenében is mutatott, ezen gyűlés folytán még világosabb bizonyítványait adta, mint bár mikor az előtt, úgy látszott, mintha közeledni érzette volna már élete s tisztii pályája végét, s annak utolsó szakában arra törekednék, hogy nevének maradandó népszerűséget biztosítson a nemzet emlékezetében; egyszersmind pedig idősb fiának, István hercegnek is megkönnyítse maga után a nádorságra jutást. Az udvar, úgy látszék, nem szándékozott József családjában, melynek népszerűségét ferde szemmel nézte, örökössé tenni a nádori

méltóságot; s e miatt István főherceget nem rég Csehország kormányzójává nevezte ki, mintegy eltávolítani akarván őt a nemzet szeme elől. Annál inkább jigyekezett tehát József biztosítani neki a nemzet pártolását, melyet aztán az újú főherceg compromissiója nélkül az udvar sem igen mellőzhetne a nádorválasztásban.

A pártok jelenleg élesebb ellentétben álltak szemben egymással, mint bármikor a múlt időben. A politikai színezet áthatott a társalgási életre is. A nők, kikkel a házak karzatai mindig tömve valának, nem kevesebb buzgalommal s még nagyobb szenvedélyességgel kísérték a pártkarczot, mint férjeik. A politikai színezet, különösen a mágnásokra nézve, a társalgási termekben is annyira uralkodóvá lett, hogy a kik a zöld asztalnál egymással ellenzékben álltak, a társalgásban is külön coteriákra szakadtak. A nők honleányi buzgalma a haladási ügy iránt árulásnak tartotta volna, társalgási termekben az ellenkező párt tagjait fogadni. E szabály alul csak kevés volt a kivétel. A társalgásnak még nyilvánosabb oldalai is clktilönözve léteztek a pártok szerint: volt külön reformpárti és conservativ kaszinó; reformpárti tánczvigalmak, 'melyeket e párt asszonyai, s azoknak élén a hölgykoszorú gyöngyei, Hattthyáni Lajosné és Károlyi Györgyné, többnyire valamely közczél, ipar- s más egyesület gyarapítására rendeztek. A nők e szövetsége a politikai pártokkal sokkal nagyobb előnyére vált a jobbára fiatal tagokból álló s a legszebb és szellemdúsabb hölgyekkel dicsekedhető reformpártnak, mint ellenfelének, melyet nagyobb részében idősebb hivatalnokok s egyházi személyek képeztek. A befolyás, melyet e szövetség az országgyűlés menetére gyakorolt, kivált a fiatalabb tagokat tekintve, nem volt csekély: ki e fiatal, szintoly bájos mint lelkes hölgykoszorú társalgási köréből kizáratni nem akart, a reformpárttal kénytelenítettett szavazni.

De lássuk már az országgyűlés menetét a fontosabb, kitünőbb kérdések tekintetében.

A királyi előadások, melyek május 20-án a trónbeszéd után a nemzetnek ünnepélyesen átadattak, tartalmokra nézve következők: 1. Az országos választmányoknak a büntető törvénykönyvet, a katonai élelmezést, a Duna szabályozását illető munkálatai vétessenek tanácskozás alá. 2. A megyegyűlési kicsapongások ellen törvény alkottassák. 3. A városok törvényhozási részvétele a törvény értelmében biztosíttassák. 4. A közlekedési eszközök tökéletesbítéséről s annak eszközlési módjairól ő felsége elejébe javaslat terjesztessék. 5. A hiteltörvény némely hiányai pótolttassanak. 6. Egy országos hypotbeka-bank felállítása iránt törvényjavaslat készíttessék. 7. Az országgyűlési szállások bére törvény által biztosíttassák. 8. Az országos választmányok munkálataira előlegezett mintegy fél millió forint megtérítése iránt törvény alkottassék.

Miként a hat első pont mutatja, a királyi előadások szintűgy mint a trónbeszéd is, kedvező kilátást nyitottak a reformokra; a nemzet szava, mely reform után kiáltott, biztatóilag hangzott vissza a trón zsámolyáról. A reformpárt annyira meg volt elégedve a királyi előadásokkal, hogy annak egyik vezére, Kossuth, már diadalát ülő politikája győzedelmének az őt oly keményen megtámadott Széchenyi ellenében. „Az ügy, mondá, melyért annyi balviszontagságok, annyi megtámadtatások közt törhetlen hűséggel küzdött köre és tehetsége szerint annyi hű kedély, — a haladás ügye, diadalának küszöbéhez ért!” — „Míg egynémelyek demokratikus irányról vádolják ez arisztokratikus országban azokat, kik a „nép- és politikai jog“ szót viszonyba teszik; addig itt, az országgyűlésen, vallomást hallunk, hogy a szabadság köre kiegészítve nincs. Míg reánk gúnyt szórnak, midőn a kor igényeiről említést teszünk, addig a trón zsámolyáról figyelmeztetünk: hogy az idő int, s a körülmények szükségeivel meg kell alkudni. Míg egy nagy érdemű nemes gróf azt veti szemünkre, hogy minden kérdést compromittáltunk, s elvbarátainkkal zátonyra jutánk, addig mi

vigasztalódva mutatjuk fel a megyék utasításait, s a választottak becses névsorát; s míg erre ő azt feleli, hogy gyarló számolásunkból a kormányt kifelejtettük, addig a kegy. kir. előadások országgyűlési tárgyalásul tűzik ki nagy részét azon tárgyaknak, melyeknek korkérdésekké alakulásához csekély erőnk szerint mi is járultunk.“ És valóban, a királyi előadások ennyire még soha nem hangzottak össze a nemzet kívánságaival. A reményeket a reformügy győzedelraéről a kormány eljárása nagy mértékben igazolta. Ritkán volt még egy királyi kancellár oly népszerű, mint e pillanatban M a j l á t h A n t a l; — mert a kormány jó szándéka neki tulajdonított. — És mégis, mind ezek daczára, alig volt valaha ennél eredménytelenebb országgyűlés. A gyűlés elején oly népszerű kancellár, annak végén bizalmatlansági szavazatot kapott.

A királyi előadások azt látszának bizonyítani, hogy a kormány megértvén valahára a nemzet szükségait, azokat pótolni is hajlandó, s őszintén, loyálisan kívánja elősegíteni a reformokat, a nemzet újjászületését. De, fájdalom, ez nem volt való, legalább nem annyira, mint a nemzet óhajtotta s reményiette. Hogy az eredmény sokak vérmes reményeinek nem igen fog megfelelni, eléggé kitűnt mindjárt eleinte az országgyűlési hírlap ügyének eldültéből. Mit eddig az országrendei annyi országgyűlésen, de mindig süketlenül sürgettek, most valahára elérni hitték, hogy a tanácskozmányok felyamáról egy szabad, előleges censura alá nem vetendő országgyűlési hírlap adjon tudósítást a nemzetnek,

E végre a már 1836-ban indítványozott törvényjavaslat az országgyűlési szabad hírlapok iránt, némi módosításokkal újra felvetetett, s megállapított, hogy ezt a sajtó általános kérdésével, mint azt eddig a főrendek s a kormány kívánták, összekötni nem lehet. A főrendek azonban, hol a többség most is a kormányhivatalnokok részén volt, s ennek következtében a határozat e tárgyban méltán a kormány akaratának tartathatott, ismét csak azt vitatták s végezték,

hogy c kérdés az általános sajtótörvényekkel együtt tárgyalandó. És minthogy a főrendi tábla ezen határozatától számos üzenetváltások után sem állott el, a rendek pedig az általános sajtótörvényekkel most nem foglalkodhattak: az országgyűlés most sem nyerhetett szabad, censurátlan hírlapot. Meg kell azonban vallani, hogy ama szabadabb mozgás, mely három év óta a hírlapoknak általában engedtetett, az országgyűlési tudósításokra is kiterjedt. A Pesti Hírlap és Hírnök, bár nem censurátlanul, nem egész szabadsággal, mégis elég részletes tudósításokat adtak a tanácskozmányokról. E korlátozott sajtószabadság is nagy hatással volt azonban a nép politikai nevelésére. Az országgyűlési viták közzététele által az egész nemzet mintegy részt vett a közügyekben, figyelemmel kísérte azok fejleményeit, számított, ellenőrködött; a közügyekre mind nagyobb világozás terjedt szét.

A rendek első országos tanácskozmányainak tárgyát, szokás szerint, a királyi trónbeszédre s előadásokra adandó válasz tette. A királyi előadásokkal a rendek általában meg voltak ugyan elégedve; midőn azonban ez iránti örömeiket a kormánynak kijelenteni szándékoztak, tudtára akarták adni egyszersmind azt is, mennyire gátolja a nemzetet haladásában az, hogy számos sérelmek orvosolva még nincsenek, sőt hogy némely újabb törvények, például az, mely az erdélyi részek visszakapcsolását parancsolja, sincsenek végrehajtva. Oly válaszfeliratot kívánt tehát készíttetni a rendek többsége, mely a követendő irányt kijelölve, mind a sértett törvények helyreállítására, mind a jövőendő haladásra ösvényt nyisson. E végre elhatározták, hogy a készíttendő válaszfelirat csak általános téren mozogjon, s mind a kir. előadásokat, mind a sérelmeket egyszersmind magában foglalja: a kir. előadásokra nézve kijelentse, hogy mind azt, mi azokban áll, ők is akarják; de egyszersmind a sérelmeket is kívánják orvosoltatni. Szóval oly feliratot határoztak készíteni, melyben az ország állapota, annak

bajai s hiányai eleven színekkel ábrázoltassanak, a rendek szándéka, azokon segíteni, kifejeztessék; és mivel a kir. előadások e szándékukkal összehangzanak, örömük is kijelentessék a felett, hogy ő felsége a nemzet bajait s kívánatait figyelmére méltatta. A felírás végre, bár néhányan a sérelmek említését kihagyni óhajtották, ez értelemben el is fogadtatott.

„Míg Európa legtöbb nemzetei“ — így szól a felirat azon része, mely az ország főbb bajaira és sérelmeire vonatkozó tárgyakat magában foglalja, — „a tartós béke áldott korszakát, szellemi és anyagi jóllétüknek eredménydús kifejlesztésére fordíták, az alatt a magyar nemzet majd legdrágább kincse, polgári alkotmánya, megőrzésének, majd sértett törvényei szentsége helyreállításának gondjaival elfoglalva, majd ily körülmények közt el nem háríthatott belső akadályoktól feltartóztatva, nem örvendezhetett az erkölcsi és anyagi jóllét azon kifejlődésének, melyet annyi áldozatok jutalmául a tartós közbéke korától méltán reménylett.

„És ámbár a legújabb időkben, kivált pedig Felséged kegyes uralkodása alatt az alkotmányos hatalmak egyesült törekvése egy új időszaknak, a haladásának, kezdetét nem csekély, nem is süketlen intézkedésekkel jelelék, a kép mégis, melyet hazánk állapotának összege mutat, nem vizsgáló.

„Az ország épségének hiányait, hazánk részeinek a törvény végre nem hajtása miatti kétes helyzetét, még mindig fájlaljuk. A nemzetnek több ízben felterjesztett egyéb előleges sérelmei is mindig orvoslást várnak. Nyelvünk még most sem foglalható el teljes mértékben azon polezot, mely a magyar nemzet közdolgaiban mást nem illethet. A családi élet nyugalmát vallási viszálykodások zavarák, s a kedélyeket még most is feszült aggodalomban tartják. A nép, kellő nevelés hiánya miatt, szellemileg elhanyagolt állapotban van; az adózók, a katonai élelmezés és szállásolás

súlyainak megszüntetését, egyéb közterhek könnyítését s igazságosabb felosztását még mindig reményük. Az ország önállóságának méltánylása, s a nemzet befolyása és megegyezése nélkül alkotott, többszöri törvényes felszólalásaink ellenére fennálló vámszabályok, melyek egész rendszerükben ellene fordulnak kereskedésünknek, s a honi iparunk, földművelésünk jutalmát bizonytalanná, ingadozóvá tevék, s műiparunkat teremni, s a hol termett, felemelkedni nem engedik. Ezek, és a kereskedést előmozdító eszközök hiánya, mit adózó népünk saját erejével nem pótolhata, és szűk köre az élénk szorgalomnak, melyet csak az akadéktalan műipár s a virágzó földművelés kölcsönös hatása teremhet és azon korlátozó intézvények, melyek úgy egyiknek mint másoknak szabad kifejlődését gátolják, belkereskedésünket sem engedék felvirágozni. Ezekhez járulván még a földbirtok bizonytalansága s ingatagsága, a közhitei, az utóbbi törvényhozásnak bölcs gondoskodása mellett, is, még több alapfeltételeiben szűkölködik; s az újabb kor újabb igényeivel megszaporodott szükségek aggasztó mértékben sodorják a nemzetet a köz elszegényedés örvénye felé. Végre még rendetlenségek is jöttek közbe, melyekben a bővebb kifejlés magvát rejtő törvények teljesítetlen maradásának is úgy közvetlenül, mint a példa erejénél fogva nagy része van, s melyek a személyes bátorlétnek már a múlt országgyűlés gondoskodására méltatott hiányát még súlyosabban éreztetik, s a törvények tekintetének szilárdítását sürgetőleg szükségessé teszik." Mondják aztán, mikép e közbajok közt nagy vigasztalásukra szolgál, hogy a király szándékai a nemzet jövődjének biztosítása s közboldogságának gyarapítása iránt a nemzet kivonataival találkoznak, s ép azon tέρre hívják fel a törvényhozás gondoskodását, melyet a nemzeti közkívánat e korszak feladatának kijelölt. Miután utóbb a kir. előadások egyes pontjait megérintik, s azokat tárgyalni készeknek nyilatkoznak, kéri a királyt: hogy a vallási viszálykodások megszüntetése végett, a még 1840-ki

május 7-én felterjesztett törvényjavaslatra minél előbb adjon választ; végre pedig, hogy válaszait nemzeti nyelven adassa ki az országgyűlésnek.

Mialatt az ily értelemben szerkesztett válaszfelirat vég megállapítása s felküldése iránt a két tábla közt üzenetek váltattak, a rendek házában, két tárgy rendkívül heves vitatkozásokat támasztott. Ezek egyike a nemzeti nyelvet, másika a vallási viszonyokat illette.

A horvátországi követek, kiket, miként fentebb láttuk, az illyr párt a magyar szellemű horvátok kizárásával választott s küldött Pozsonyba, bár a magyar nyelvet tökéletesen értették, s a kerületi ülésekben szóltak is azon, az országos ülésekben mégis, utasításuk szerint, latinál kezdtek szólni. Ezen ellenséges szellem miatt mindjárt az első ülésekben neheztelés támadt ellenük a rendek kedélyében, mely mindinkább ingerültséggé kezdett növekedni. Néhány tekintélyesebb követ azon figyelmeztetésére azonban, hogy ezen állapoton csak törvény, nem pedig neheztelés által lehet segíteni, a hullámok kissé s egy időre leesendesültek. E körülmény okúi szolgált, hogy a nemzeti nyelv iránt a törvényjavaslat mennél előbb elkészíttessék. E javaslatban a magyar nyelv általában a törvénykezés, közigazgatás és közoktatás nyelvévé emeltetett; Horvátországra nézve pedig az lőn végzéssé, hogy közigazgatásuk és nevelésük nyelve a régi maradván, a magyar nyelv iskoláikban szintén taníttassák; a horvát hatóságok és közhivatalok a magyarokkal magyarul levelezzenek; a horvát követek a magyar országgyűlésen magyar nyelvvel éljenek; s végre, hogy tiz év eltelte után minden királyi kinevezéstől függő hivatalra csak magyarul tudó horvátok alkalmaztassanak. Történt azonban nem sokára (a június 20-kai ülésben), hogy a horvát követek, kik előbb már néhányszor magyaréi szóltak, most mintegy kiáltó ellenzéséül a megállapított törvényjavaslatnak, diákul kezdőnek szólni. A házban erre rendkívüli zaj támadt, s több követ egyszerre felkelvén: „Ez

nem egyéb dacznál, — mond az egyik — a követ tud magyarul, e méltatlanságot a tábla el nem tűrheti.“ „Törvény nem tiltja, s a szokás megengedi“ — felel az elnök kir. személynek. „Magyarul!“ hallatszik erre minden felől. A horvát követ azonban mégis csak diákul erőködik szólni. De új zaj és „magyarul!“ kiáltozás félbeszakasztja s elfojtja beszédét. Ezután hosszas, heves vitatkozás támadt a felett, hogy bár törvény nem létezik, szabad-e más nyelven szólni, mint magyarul? Némelyek ezt törvény által kívánják elhatároztatni. Mások rögtön végzés által akarják biztosítani a magyar nyelv kizárólagos használatát. A horvát követek halasztást kérnek, mialatt küldöiktől engedelmet nyerhessenek a magyarul szólásra. A szlavóniai követek nébányai kijelentik, hogy inkább lemondának tisztükről, mintsem hogy oly utasítást fogadjanak el, mely őket diákul szólásra kényszerítse. A nagy többség kívánata szerint végre a végzés kimondatott, hogy a reudek tábláján mindenki magyarul köteles szólni. A horvát követek azonban, kik e végzés előtt meghajolni nem akartak, a személynök által óvást adtak be a rendek táblájára, melyben mindazon törvényeket, melyek, mint mondák, az ő befolyásuk nélkül hozatnak, Horvátországra nézve eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták.

A rendek táblája annál kevésbbé volt hajlandó engedni a horvát követek igényeinek, minthogy a turopolyai gróf, ki megválasztatásuk törvénytelenége ellen mindjárt a gyűlés elején óvást tett, most is kijelenté, hogy ezek nem Horvátország, hanem csak az illyr párt követei, s általános volt a rendek közt a meggyőződés, hogy azon utasítás, melyre a horvát követek hivatkoznak, nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt akarata; mely párt bátorítva a kormány felsőbb rétegeiben nyert támogatás által, már oly vakmerőségre vetemedett, hogy tagjai jelenleg, az országgyűlés székhelyén is, nyilvánosan s büntetlenül énekeltek a magyarok elleni gúnydalt. A rendek tehát az óvást

indignációval dobván vissza, felolvastatni sem engedték. Maga a kir. személynök is inté a horvát követeket, fontolnák meg, hogy a végzés elleni óvás érvénytelen, s hogy azért, mert egy utasítástól elestek, magokat a törvényhozásból kizárottaknak tekinteniük, nincs rendén. De a horvát követek még ebben sem nyugodtak meg, s mint alább látandjuk, felsőbb helyt kerestek s nyertek is pártfogást.

Mialatt a kedélyeket a horvát követeknek felsőbb helyről titkon gyámolított daeza ily ingerültségbe ejtette, a vallási s különösen a vegyes házassági viszonyok felett is hevesen folytak a vitatkozások. Bár a káptalani s horvátországi követeken kívül alig volt, ki a vallások teljes viszonzosságának s általában a tökéletes vallás-szabadságnak elveit nem védte volna; mégis csaknem minden követ felszólalt e fontos tárgyban, nem annyira hogy a esekél)-kisebbség szűkkeblű elveit megezáfolja, mint inkább hogy részéről is bizonyítsa, mikép az országnak, nemzetnek közvéleménye kívánja a vallásszabadságot. Öt napig folyt a kerületi ülésekben a vitatkozás, jobbára a vallásszabadságnak csak azon sérelmei felett, melyek iránt a múlt országgyűlésen a két tábla egymással még meg nem egyezett, vagy a melyek csak azóta merültek fel a nemzeti életben, s a két tábla közt még nem voltak üzenet tárgyai. A végzés már a negyedik nap igen nagy többséggel a következőkben mondatott ki: 1. A vegyes házasságoknál eddig-szokásban volt reversalisolc a múltra nézve is megsziintettetnek. 2. Az áttérés egy vallásról másra szabad; a katbolikus papság által eddig gyakorlott hathéti oktatás, mi az áttérés szabadságát sérti s korlátozza, eltöröltetik. 3. Ha a vegyes házasságokban élők ágyra és asztalra nézve elválasztatnak, a protestáns fél új házasságra léphet. 4. Az evangélikusokat Horvát-, Dalmát- és Tótországból kitiltó municipális jog megsziintettetik. 5. A recopulatio tilos. 6. A vallásbeli tökéletes viszonzosság külön elvben mondandó ki.

A tárgy ekként már bevégzettnek vala tekinthető, midőn a következő napon, váratlanul, az eddigieknél sokkal hevesebb személyes vita keletkezett. A győri káptalan követete, Vurda Károly kanonok, széles tudománya által nem kevésbé, mint szelid keresztényi szelleme s erényei által jeles egyházi férfiú, a vitatkozás negyedik napján, kevéssel a végzés kimondása előtt, akként nyilatkozott, miszerint szerencsétlenségnek látja, hogy az országgyűlésen vallási tárgyokról foly a tanácskozás; s ezen szerencsétlenség okát nem a kath. papságban, — mert, úgymond, „iliaeos intra muros. pceatur ct extra“, — hanem abban találja, hogy az egyházi és világi hatalom nincsen egymástól tökéletesen elkülönítve; a vallási dolgok vitatását a világi törvényhozás körébe nem tartozónak nyilatkoztatta, s teljes vallásbeli szabadság mellett szavazott.

„A vallási súrlódások alap-oka, úgymond, a törvények egyoldalúságában fekszik; mert minden politikai hiba meg-boszúlja magát még századok múlva is. Ezen egyoldalúság állttá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szülte — daczára Lactantius ama szavainak: „rcligio est rés liberrima“ — a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégetetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vívni ki a szabadságot, s azt a király által is esküvel biztosíttatni. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem él-delhette. Így jöttek létre a kir. resolútiók, a türelmi rendelet s az 1791 -ki törvény. Eleink azt hitték, hogy ez célra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnnyel bír, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be e tárgyba mélyebben, mint a közjó kívánja. E szempontból kiindulva, legczélszerűbb elismerni a vallás teljes szabadságát; ez vezethet egyedül a kívánt célra. Óvakodni kell vallás dol-gában a kényszerítő törvényektől; mert a meggyőződés az

embernek legdrágább kincse, s a törvények nem csak külső engedelmisséget, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemi és az anyagi; azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer fojtja el, ott a külső nem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, u. m., hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi községre nézve is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniük.“ Átmenvén aztán ezen általános vallásszabadsági elvnek alkalmazására, a reversalisok, áttérés és iskolák tekintetében, ez utóbbiakról ekként nyilatkozott: „Az iskolákra nézve akkor lesz szabadság, ha azok rendezése körül nem az egyes egyházak, hanem az összes álladalom forog szem előtt. A vallási oktatás felett őrkdjék az egyház; a világi tudományoké felett maga a státus. És ha a nemzet a tökéletesség azon fokára jutand, hogy minden vallás egyenlő legyen, akkor nem lesz többé katolikus vagy protestáns, hanem egyedül magyar nemzeti iskola.“

Vurda kanonok e nem csak szabadelmű, de e téren egyedül helyes nyilatkozatát, mely a „szabad egyház a szabad államban“ nagy elvét hirdeté, a követek általánosan nagy tetszéssel fogadták. Más nap azonban ugyan meggyült baja a felekezeti szellemen túl, az emberi jogok magaslatára emelkedni bátorkodott derék egyházi férfiúnak. Kanonok társai, kik a gyűlés után azonnal külön tanácskozmányba gyülekeztek, s a püspököket is befutkosták, egész zivatart keltettek fel a vallási szabadságot pártolni merészlőnek feje fölött. Az egész ötödik napi ülésnek e személyes ügy tette tárgyát. Több káptalani követ mindjárt a gyűlés kezdetével óvást tett Vurda ama nyilatkozata ellen, miszerint a vallásfelekezetek közötti súrlódások megszüntetésére legczélszerűbbnek mondá az egyházi s világi hatalom tökéletes különválasztását s minden vallás gyakorlati szabadságát. A

megyei követek azonban tömegesen Vurda részére álltak, s ezen egymást felváltó óvástételek ellen egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy ezen óvások a törvény által különben is tiltva lévén, a káptalani követek okok ellen okokkal lépjenek föl, s miután ők is azon egy pálya síkján állanak, czáfolják meg, ha képesek, állításait; mindenik a maga vagy küldői nevében nyilatkoztassa ki véleményét, s ne szóljanak az egyház nevében, melyet ők nem képviselnek; ne szóljanak egyházi constitutióról, melyről e ház nem tud semmit, hanem igen, törvényes alkotmányról, melynek világiak s egyháziak egyformán alája vetvék. Az óvástételek a kanonokok által mind e mellett is folytatván, a megyei követek megjegyzték, hogy ezen óvástételek csak azt bizonyítják, miszerint a káptalani követek a társuk beszédében nyilvánított szelíd, humánus szellem s keresztény szeretet ellen protestálnak; pedig ezen beszédből ész és szív szólt.

E jelenet annál szomorítóbb volt, mivel azon testület, melyből az óvástételek történtek, külön osztályt képezvén, az egyest, ki a testületi szellemmel összeütközésbe jő, legyen az bár a vallás igazi javára, önhatalmából s önkörében sújthatja. Mert legkevésbé sem kételkedhetek többé a megyei követek, hogy Vurda, kit a felekezeti s osztályi gyűlés árjával ennyire elborítottak, áldozata leend keresztény szeretetének s alapos meggyőződését kimondani merő bátorságának; — mi nem sokára csakugyan valósult is. Érezni látszék ezt maga a társai által oly dühösen megtámadt egyházi férfiú is; s mielőtt végkép elnémulni kényszerítették, még egyszer bővebben kifejtteni szándékozott megdönthetien elveken alapuló meggyőzéseit. Sajnálkozását jelentvén, hogy a mai tanácskozásnak vétke nélkül tárgyává lett, ezen szavakat alkalmazd magára: „Si propter me orta est liaee tempestas, projieite me in maré: cro altér Jónás“ (ha miattam támadt e zivatar, dobjatok a tengerbe; második Jónás leszek). Ha mit mondott volna az egyház elveivel

ellenkezőt, azt visszavonja; de lelkiösmerete őt arról nem vádolja. Ő tisztán státuspolgári tekintetből szólott, egyedül a végett, hogy kiengesztelődést, békességet eszközöljön. Ő nem javasolt, csak elveket mondott ki, melyeket megcázfolni lehetetlen; csak a hibát akarta elkerülni, mely a törvényhozásban századok múlva is megboszúlja magát. Szabad országot, szabad vallást, szabad egyházat kívánt. Nem azt mondta, hogy vallás tárgyában a törvények szükségtelemek; hanem, hogy az eddigiek egyoldalúak, igazságtalanok. Sajnálja, hogy követársai oly kisdedszívéek, miszerint gáncsot találtak beszédében. Ő nem javasolta, a mint szemére vettetett, hogy a különböző hitfelekezetbeliek gyermekei már most azon egy iskolában taníttassanak; csak azt mondta, hogy ez idővel bekövetkezhetik, mi épen nem lehetetlen, mihelyt a különféle tudományok nem vallási szempontból taníttatnak. Kívánja ugyan ő is, hogy az ifjúság a vallásban taníttassák; ez mindazáltal a vasárnapi iskolákban is megtörténhetik a papok felügyelete alatt. Így remélni lehet, hogy az iskolák, a helyett hogy vallások szerint osztassanak fel, idővel magyar nemzeti iskolákká váljanak. Inti a feleket, ne álljanak egymással harczias csapatokként szemben, hanem egyesüljenek a szeretetben.

A megyei követek vetélkedtek egymással igazságot szolgáltatni a derék férfiúnak, ki az előítéletekkel, felekezeti szükkeblüsséggel s kasztgyűlölettel ily nyíltan szembe szállni bátorodik, s kijelentették, hogy mellette szól a közértelem és a közbecsülés; óhajtásukat fejezték ki, nyílna bár előtte tágasabb kör, melyben keresztény szeretettől áthatott elveit létesíthesse. Végre pedig határozat mondatott ki, miszerint a jegyzőkönyvben megemlítendő, hogy a rendek a káptalani követek által tett óvásokat helyteleneknek, az országgyűlési gyakorlattal s törvénnyel ellenkezőknek s minden érvényesség nélkülieknek nyilatkoztatják.

Mi a főpapság szelleme, elvei mellett könnyen előre látható vala, valóban meg is történt: a bátor egyházi fér-

fiúnak, ki meggyőződését a vallás és a szabadság érdekében a mindenképp felett uralomra vágyó kaszt-szellem ellenében nyíltan kimondó, azontúl el kellett némlúnia, s nem sokára távoznia is az országgyűlésről. A győri káptalan, melynek követe volt, a püspökök meghagyása szerint, más, orthodoxabb szellemű tagot küldött fel helyette Pozsonyba.

A vallási ügy a mondottak szerint általában befejeztetvén, a vegyes házasságokról külön, s azok tárgyában a püspöki kar által Kómába küldött követségről, az onnan érkezett s a vegyes házasságokat általában rosszaié brvcvról, s erre az 1701-ki törvény sérelmével kiadott kir. plaotumról még több napig folytak a tanácskozások. A többség végre a következő határozatokban egyezett meg: egy külön feliratban terjesztessék elő ama sérelem, mely a brevékből s placetumból az országra nézve keletkezett; sürgetessék ezeknek visszavonása s megszüntetése, a vegyes házasságokat megáldani nem akaró lelkészek ellen megkezdett póréknek, melyeket a kormány fölkért, lekiil-detése, hogy a törvény azok szerint végrehajthatassák; kívánták végre a rendek, hogy mind azon brevék, melyek időközben placetumot nyernek, a következő országgyűlés elejébe terjesztessenek.

Pár hétre e vitatkozások után, mielőtt a közlött végzések a kormányhoz törvényjavaslat alakjában felküldet-hettek volna, júl. 5-én a vallás, tulajdonképpen a vegyes házasság ügyében, egy királyi leirat érkezett a rendekhez. Válasz volt ez ama felíratra, melyet a rendek még a múlt országgyűlésről 1840-ki máj. 7-én intéztek a kormányhoz. Hogy ugyanis a reversalisokból származható minden viszályoknak eleje vétessék, oly törvényt kívántak alkotni, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek ezen-túl mindig az apa vallását kövessék. A kir. leirat nem el-lenző ugyan ilyféle törvény alkotását; azt mindazáltal oly formán kívánta módosítani, hogy a vegyes házasságok kö-tésekor a jegyesek szabad szerződés által határozhatassák

meg: a bevett keresztény vallások melyikében akarják gyermekeiket neveltetni; az ily szerződések minden esetben a magán kötlevelek tökéletes erejével bírjanak; és csak a hol ily szerződés nem sikerülne, vagy a lelek olyat kötni nem akarnának, egyedül ott tartozzanak a születendő gyermekek az apa vallását követni.

A kir. leirat minden felől nagy elégedetlenséggel találkozott. Nem elégítette ki a papságot, mert annak a katholicismus uralmáról ápolt elveivel nem egyezett meg; nem a rendeket, mert ezek méltán attól féltek, hogy ily törvény által a reversálisok, melyeknek eltörlését a nemzet folytonosan sürgette, bár más név alatt, de lényegökre nézve mégis törvényesítenének. A rendek ennél fogva a kir. leirat elveit nem fogadták el, s köz akarattal újabb feliratban sürgették a kormányt: egyezne bele oly törvény alkotásába, mely szerint a vegyes házasságoknál mind a lelkiösmeret teljes szabadsága, mind a különböző vallásfelekezetűek közötti tökéletes viszonyosság elve fentartás-sék; mit csak az által hisznek elérhetőnek, ha a vegyes házasságokból születendő gyermekek kivétel nélkül mindig az apa vallását követendik.

Egy más feliratban, melyet a katli. papság által az egyházi áldásnak a vegyes házasságoktól megtagadása tárgyiban készítettek, a rendek élesen megróvják a főpapok eljárását, melylyel az ország lakosainak nyugalalmát megzavarták, s a vallási viszály s felekezeti gyűlölet átkát azok közt ismét felidézték; a kormányt pedig sürgetik, járulna oly törvény alkotásához, mely szerint, minden utóbbi viszályok s ingerültség megszüntetése végett, a vegyes házasságok nem katli. pap előtt is érvényesen kötethessenek, s az eddig ilyképen kötött házasságokból született gyermekek törvényeseknek nyilváníttassanak. E felirat felett a főrendek házában öt napig folytak a végtelen viták, melyek az ingerültséget csak növelték, inig végre e tábla többsége is hozzájárult a rendek véleményéhez, miszerint a kormány

a múlt országgyűlésen felküldött törvényjavaslatot megerősíteni sürgettetik. De a kormány az 1844-ki márczius 25-én kelt kir. válaszban sem akart megegyezni ily parancsoló törvény alkotásában; s a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásának meghatározását tovább is a házas felek kölcsönös szabad egyezkedésétől kívánta feltételeztetni.

E kir. válasz következtében a vallási viták mind a két táblánál ismét megújultak. A vegyes házasságok, tulajdonképen a reversalisok kérdése mellett, az egy vallásról másra való áttérés szabadságának kérdése is több ízben nagy hévvel vitatott meg a két táblán.

Az annyi keserűséggel, oly hosszan folyt vitáknak valahára mégis kedvező eredménye lett: a két tábla megegyezése következtében egy új felirat terjesztett a felség elébe, ki aztán a Lonovics József, esanádi püspök által készített leiratot hagyván helybe, ennek nyomán a vallási kérdés, lényegében következő tartalmú törvény által fejeztetett be: 1. Azok, kik 18 éves korukig evang. vallásban neveltettek, vallásuk végett többé kérdés alá ne fogassanak. 2. A vegyes házasságok evangélikus lelkészek előtt is érvényesen köttethetnek. 3. Melyek eddig így köttettek, ezennel törvényesíttetnek. 4. A protestáns vallásra történendő áttéréseket illetőleg rendeltetik: a) Az áttérni akaró e szándékáról lelkésze előtt két tanú jelenlétében nyilatkozzék, b) Négy hét eltelése után köteles ugyanazon lelkész előtt ismét két tanú jelenlétében kijelenteni, hogy elébb nyilvánított feltételénél állhatatosan megmarad, c) E jelentésekről az illető lelkész mind a két esetben köteles bizonyítványt adni. d) Ha a lelkész ily bizonyítványt adni vonakodnék, olyant a két tanú is érvényesen adhatand. e) Mihelyt az áttérni szándékozó e bizonyítványokat azon lelkésznek, kinek vallására térni akar, bemutatja, az áttérés teljesen be van fejezve; de a bizonyítványok előmutatása nélkül az áttérésnek helye nem lehet, f) Az áttérési esetek a püspöki

hivatalok által a helytartótanács útján ő felségének minden félévben tudtára adatandók.

A nehéz kérdés tehát, mely nálunk szintúgy mint Európa egyéb tartományaiban, oly hosszan, annyi ingerültséggel vitattott, e törvény által akként lőn befejezve, hogy mind a teljes lelkiösmereti szabadság, mind a különböző vallásfelekezetek közti viszonzosság elve biztosított. Ezen elvek már a bécsi és linczi békekötések alkalmával is kimondattak ugyan; de az udvartól pártolt katli. főpapságnak a keresztényi szeretetet elfojtó uralomvágyból származott folytonos fondorkodása következtében, két száz évnél több idő s a XIX-dik század felvilágosodott szellemének fuvallata kívántatott arra, hogy azok valahára világos, minden kétértelműséget, minden cseleskedést kizáró törvény által ténylegesen érvényesíttessenek.

Mialatt a vallási törvény ilyképen megalkottatott, a magyar nyelv miatt a horvát követekkel megkezdett viták mind ingerültebb s keserűbb szenvedélyeket ébresztettek. Mondók, miképen a rendek jún. 20-án végzést hoztak, hogy házokban csak magyarul lehessen szólni, s miké)) az ellen a horvát követek sikeretlenül nyújtották be óvásukat. De nem volt ellenben eredménytelen a folyamodás, melyet a horvát követek a kormányhoz küldöttek fel. Bedekovics alkanczellár, maga is az illyr párt tagja s főpártfogója, oda vitte a kabinetben az ügyet, hogy egy, október J2-ki kir. leiratban a rendeknek meghagyatott, miszerint addig, míg törvény által másként meghatározva nem leszen, a horvát követeket, az eddigi szokás szerint, latinál is engedjék szólni.

Meg kell vallani, hogy a rendek június 20-kai végzése, melylyel táblájoknál a horvát követeket is magyarul szólni kényszerítették, szenvedélyszülte, elhamarkodott, s politikailag tekintve, eszélytelen, hibás lépés volt, mely a különben is oly ártalmas viszályokat újabb lángra gyulasztotta. Horvátországban eddigelé tulajdonképen három felekezet léte-

zett: a tisztán magyar párt, mely számra s hatásra nézve mind a mellett is, hogy több nagy birtoka urat számlált kebelében, igen gyöngye volt; az illyr párt, mely, számát tekintve, szintén kisebbségben volt nyígyan, de erélye s a tömegekre, és az ifjúságra gyakorolt hatása által jelentékeny befolyást vívott ki; — s végre a tulajdonképeni horvát felekezet, mely a nemzet nagy többségét alkotta. Az illyr párt huzamosabban csak nyígy emelkedhetek vala döntő hatalomra a tartomány ügyeinek intézésében, ha a sajátlag horvát felekezet által gyámolítottatik. Ez eddigelé csak oly esetekben történt, midőn a tartomány muniiepális jogai vagy nemzeti érdekei forogtak szóban. De a végső időkben az illyr párt, szilaj kicsapongásai által, mindinkább elidegenítő magától a horvát nemzet józanabb, higgadtabb részét; az ingerültség, melyet a nyelvkérdés pár év előtt támasztott, mindinkább szűnni kezdett; a közvélemény, kivált a három szlávóniai megyében, Verőczében, Pozsegában és Szerúmben, az illyr párt erőszakoskodásai következtében, mindinkább simáit a magyarsághoz, s nem volt alaptalan a remény, hogy a kölcsönös mérséklet a megzavart egyetértést teljesen helyreállítandja; minek következtében a kicsapongásai miatt erkölcsileg sokat vesztett s mind csekélyebbre olvadó illyr párt is kénytelen lesz felhagyni zavargásaival. Így álltak az ügyek a pozsonyi országgyűlés megnyíltakor. S ki hitte volna, hogy ama június 20-ki határozat, mely a horvát nemzetiséget tulajdonképen nem sértette, s nem egyebet foglalt magában, mint hogy a magyar birodalom országgyűlésén a latin helyett mindenki, tehát a horvát követek is, magyar nyelven szóljanak, a csillapodó szenvedélyeket ismét lánggra lobbantja! S az eset, fájdalom, mégis ez lőn. Alig terjedt el híre azon eszélvtelen határozatnak, s a nemzetiségi kérdés Horvátországban már is megint elmérgesült. Az illyrpártiak új crélylyel támadtak fel, s a megint hozzájok csatlakozott más buzgóbb horvátok súlya által mind számbeli, mind erkölcsi erőben gyarapodva, azontúl min-

lenben döntő hatásúvá lőnek Horvátországban; sőt még a szlavóniai megyékben is elfojtatott a magyarsághoz simuló hajlam; s mindinkább oda fejlődtek az ügyek, hogy egy párt helyett a horvát nemzet nagyobb része állott szemben a nemzetiségi kérdésre nézve a magyarsággal. A rendi végzés igen alkalmas indokát szolgáltat újult erővel tűzni ki a magyarság elleni izgatás zászlaját: úgy mutatták fel azt, mint Horvátország municipális jogainak sérelmét, mint a magyarság jogtalan erőszakos terjeszkedését, melynek, ha most ellent nem állnak, tartományuk kebelében is mind súlyosabban érzendik foglalásait. A nagy tömeg már kapuja előtt látá a túlzott sziliekkel ábrázolt, bár csak a felhevült képzelődésben létező veszélyt, s a szenvedély, a gyűlölet mind élénkebb lángra gyűlt a magyarok ellen; s részben ezek következménye lőn aztán az október 12-kei leirat.

A rendek többsége, mihelyt a horvát követek által ébresztett ingerültség, melynek hevében a jún. 20-lcai végzés hozatott, egy kissé lecsillapult, maga is átlátta e lépés politikai eszélvtelenségét, s megbánta azt. He bár óhajtották, hogy az ne történt volna, sokan álszégyenből is fenlartani kívánták az egyszer kimondott határozatot: mintha a gyöngébb iránti engedékenység erőtlenséggel bélyegezné az erősbet; vagy az elkövetett hibát jóvá tehetné annak következetes védelme! Azonban némely más fontosabb okok sem hiányoztak arra, hogy a végzés fentartassék. A bécsi kabinet azon, már többször sajnosán tapasztalt szokása mellett, miszerint a törvényhozó kar minden gyöngeségét vagy hibáját a maga előnyére sietett kizsákmányolni, annak minden engedékenységéből a jövőre is jogot csinált magának hasonló esetekben, — veszélyesnek látták a rendek elismerni, hogy a törvényhozás egyik kiegészítő része, a király, a másik részt, a rendeket, udvari parancsokkal korlátozhatja. A királyi leirat a rendi tábla azon tagadhatatlan s épen hasonló esetekben, a nyelv házi használata körül, már többször gyakorlatba is vett jogát, miszerint

saját keblében a törvényekkel és közjó kívánataival nem ellenkező végzéseket hozhatott, kétségkívül sértette: méltán attól tartottak tehát a rendek, hogy a leirat elfogadása e jogot a jövőre is meggyöngítené. Többeket még az is indított a végzés fentartására, mert a leiratot nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt folyamodására hitték keletkezettnek. Végre még a felett sem titkolhatták el fájdalmukat és keserűségüket, hogy most egy-két horvát megye folyamodására ily leirat bocsáttatott ki: midőn ellenben Magyarország számos megyei folyamodtak az illyr kicsapongások korlátozásáért s megbüntetéséért, azoknak semmi válasz nem adatott, semmi megnyugtató rendelkezés nem történt a kormány részéről. Mind ez azon színben mutatá fel a bécsi kormányt, hogy az illyr mozgalmakat pártolja, s általában a nemzetiségek közti harcot, a „divide et impera“ elvéből, kéz alatt szándékosan szitogatja. Ezen s több hasonló, négy kerületi ülésen keresztül felhordott okoknál fogva, a nagy többség a június 20-kai végzést fentartani kívánta, s a királyi leirat, mint sérelmes, ellen feliratot intézni határozott. Azon conservatív s udvari pártiak, kik a kir. leiratot hódoló engedelmességgel kívánták volna fogadtatni, hogy a rendek szilárdságát megtörjék, azt kezdék híresztelni, hogy' ha a június 20-kai végzés a leirat daczára fentartatik, a kormány hihetőleg eloszlatandja az országgyűlést. E félemlítésnek azonban semmi hatása sem lett a rendek határozatára: készebbek voltak eloszlatni, mint akár jogaikat törvénytelenül korlátoztatni, akár a horvát követeknek már annyiszor ismételt daczát a nemzeten paczkázni engedjék.

A nagyérdékű kérdés azonban, mely az egész országgyűlési közönség ügyeimét a legmagasb fokra csigázta, a kerületi ülés határozatával még nem lőn befejezve. A kormányhoz intézendő feliratot még az országos ülésnek kellett megerősíteni. Ezen ülés deczember 1-jén, nagyszámú hallgató közönség jelenlétében tartatott. Szerencsy királyi

személynök intvén a rendeket, állanának el a június 20-kai határozattól, egyebek közt kijelenté, hogy azt törvényesnek akkor sem tartotta, s most sem tartja; és ha a felírást egyáltalában fel akarnák is ő felségéhez küldeni, fiiggeszszék fel legalább ama katárzatot, s engedjék szólani a horvát követeket, kiknek a szót ezután át is engedte. A horvát követek egyike, Osegovies Metell, ki szólni akarás jeléül, az ülés kezdete óta állott, felbátorítva az elnöknek a június 20-kai végzést törvénytellennek bélyegző nyilatkozata által, beszédét, e végzés daczára, latinál kezdette meg. Mindjárt első szavait nagy zaj fojtottad; a rendek egyáltalában követelték, hogy magyarul beszéljen; mivel pedig e közönséges felszólításnak sem akart engedni, s egyre latinul szólt, a zaj folyton oly nagy mértékben tartott, hogy beszéde teljesen érthetlenné vált. Az elnök egypárszor csendet eszközölvén, a horvát követeket felszólítá, engednének a közóhajtásnak; egyszersmind azonban kijelenté, hogy őket szólásjoguktól eltiltani nem fogja, hogy physikai erőt nem használand, s nem is használhat ellenük, s hogy a felírás iránt a végzést addig, míg valaki hozzá szólni akar, ki nem mondhatja; kéré tehát a rendeket, hallgatnák ki a horvát követeket, mert nem lévén törvény, mely a latin szólást tiltsa, attól őket maga sem tilthatja el. A rendek részéről több szó szakítá félbe az elnököt, fennen kiáltozó, hogy „ha nincs ily törvény, de van határozat“. De mind ez nem használt. A horvát követ, mihelyt a zaj egy kissé csillapult, mindannyiszor ismét latinál folytató beszédét, mire mindannyiszor ismét megújált s addig tartott a lárma, míg a horvát követ, kinek inkább csak taglejtéséből, mint szavaiból lehetett észrevenni, hogy folyton beszél, végre leült. Ezután több követ, a tárgyat kerületi tanácskozásra vinni akarván, felszólítá az elnököt, oszlatná el a gyűlést, mit ez, mint a többség akarátát, végzésül ki is mondott.

A rendek az nap titkosan akarván előbb tanácskozni, a kerületi ülés csak decz. 2-án tartatott meg. A fuladásig

tömött terem, s a terhelt karzatok, melyeknek nagy részét kíváncsi szépnem hármass sora tölté meg, bizonyíták az érdeket s az aggodalmas várakozást, melyet a fontos kérdés a keblekben fölébresztett. Megnyitván végre az ülés, a megelőző tanácskozmány határozata szerint, csak egy követ, Klauzál, s ily értelemben nyilatkozott: „Törvénytelen s botrányos eseményeknek valának a rendek a tegnapi ülésben tanúi; mert Horvátország követei, kik eddig a jún. 20-kai táblai végzést megtörni nem merték, félbuzdítva az október 12-dikei leirat által, bátorságot vőnek azt tetteleg megszegni. Különösen sajnós vala tapasztalnunk, mikép e tábla elnöke, cselekvése irányát nem a többségtől, hanem egy más hatalomtól véve, a horvát követeknek csak javasolta, hogy magyarul szóljanak; de őket a deákul szólásban nem gátolta, sőt a szólási sor fentartására utalván, felhatalmazta. Ily körülmények komoly megfontolást kívánnak. Szóló a tegnap történeteket eredményökre nézve nem sajnálja; mert a nemzetben fel fogják ébreszteni a szükség érzetét, hogy önválasztotta elnököt bírni ügyekezzenek. Szóló nem akar az elnöki eljárás taglalásába ereszkedni; inkább sajnálja azt, mint kényszerített állásának következését, minthogy ő nem e tábla választottja, hanem azon hatalom kinevezettje, mely a maga érdekeit e tábla érdekeivel ellenkezni véli. Arról szó sem lehet, hogy a június 20-kai határozattól, mely törvényes, a tábla eltérjen; miután azonban a horvát követek tegnap, félretéven azon tiszteletet, melylyel az anyaországnak s e táblának tartoznak, csupa makacsságból, s mielőtt még a kérdés megvitattott volna, azon állást, melyet öt hónapi hallgatás által magok is elismertek, tetteleg megsértették, gondoskodni kell a táblának, hogy ily botrány ne ismételtessék. Indítványozza tehát a szóló, jelentessék ki óvásos végzésben, hogy e tábla, elnöke tegnapi tettét, miszerint t. i. a tábla törvényes végzését törvénytelennek monda, s magát a követi testületen felül emelé, nem helyeselheti, s az ellen óvást tesz; hogy továbbá a tábla

június 20-kai törvényes határozatától mindaddig-, míg a nyomasztó körülmények meg nem szűnnek, el ne álljon ugyan; minthogy azonban a tegnap tapasztalt tetteleges erőszak ellenében szinte tetteleges erőszakot használni, s a tegnapi eset ismétlését előidézni, a tábla méltósága ellen volna; — mert ily botrányos jelenetek által azt bizonyítaná a világ előtt, hogy van oly törvényhozó testület, mely végzéseinek tiszteletet szerezni nem tud —: jelentse ki, hogy, ha a horvátok meg nem szűnnek erőszakkal élni., a tábla tegnapi tettét ismételni nem fogja ugyan, de latin kijelentéseiket figyelembe nem veszi, hitelességgel nem bírónak nyilatkoztatja, s naplójába nem iktatja.“

Ezen indítvány, a megelőző titkos tanácskozmány végzése lévén, közfelkiáltással fogadtatott el, s utóbb, pár nap múlva az országos ülésben is megerősítettvén, a felirat a felső táblára küldetett. A közönség azonban, bár az ülés alatt magát csöndesen viselte, egyáltalában nem volt megelégedve a végzéssel, mely a horvát követek daezát némileg diadalmasnak ismerte el. Még maga Kossuth is egy nagy hatású cikket írt a felett lapjában, melyben állítja, hogy azon hitéből, mely szerint gondolá, hogy a nemesség, mely ötven évvel ezelőtt nemzetisége hamvadó szikráját lelkesedése szent fuvalmával lángra gyulasztá, képes leend regenerálni is a nemzetet, keservesen kiábrándult. „Kiábrándulása, mondá, azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitűréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben újjászületési erőt nem hisz. Új nemzeti elemet teremteni lát tehát szükségesnek, mely á hon népéből magyar nemzetet alkosson; mely abba, hogy nemzet, s abba, hogy magyar, becsületét helyezze, mi legalább is az étellel ér fel, s azért lelkesülni képes legyen.“ A követi kar tekintélye azóta nagyon megcsökkent a közönségben. Valahányszor azontúl a horvát követek felszólaltak, deák beszédük

mindannyiszor a követi kar gyengesége bizonyítványának tekintetett a közönség által.

A horvát követek diadala azonban nem igen sokáig tartott. Ugyanazon napokban, melyekben az említett viták folytak, végre mind a két tábla megegyezett a magyar nyelvet s nemzetiséget illető általános törvényjavaslatban; mely ennek következtében azonnal a kormányhoz küldetett kir. sanctió végett. A rendek azon kegyeletből, melylyel a hivatalát ötven év óta viselő ősz nádor iránt viseltettek, a törvény azon pontjának kötelezése alól, miszerint törvényhozási és tanácskozási nyelvül a magyar tűzetett ki, őt, ki e nyelvet jól érté ugyan, de elég könnyűséggel nem beszélté, kivették, s reá nézve azt kötelező erejűnek lenni nem akarták. A főherczeg, meghatva e gyöngéd figyelem által, kijelenté, miszerint „azon buzgoságánál fogva, melylyel a nemzet óhajtságait teljesíteni mindig törekedett, s azon erős akaratról fogva, melylyel a haza javának előmozdítása iránt viseltetik, bár a törvény kötelezése alól kivétetett, mennyire aggott kora engedi, ilgyekezni fog mégis a nemzet közkívánatának e részben is megfelelni.“ A zajos tetszéssel fogadott nyilatkozat jó előjelül tekintetett mindenki által arra nézve, hogy a törvényjavaslat egész terjedelmében megnyeri a királyi megerősítést; mi aztán nem sokára valóban teljesezésbe is ment. A in. kir. kancellária keblében, hihetőleg Bedekovics alkauzellár befolyása következtében, ellenzésre talált ugyan egy ideig a nyelvtörvény; mert azt, kivált Horvátországra való tekintetből, még most, az ötven éves küzdelem után is, időellöttinek tartá. Méltányosabb volt most a nemzet e természeti joga s régi óhajának teljesítése iránt maga Metternich herczeg is, ki, hogy az alább előadandó reformokra a nemzetet hajlandóbbnak találja, e tekintetben engedékenyebb kívánt lenni. Ő a kancelláriának felterjesztése fölött tartott miniszteri tanácskozmányban határozottan sürgette, hogy a nyelv dolgában minden, mit az ország jogosan követelhet, egyszerre s véglegesen meg-

adandó, nehogy e kérdésnek tárgyalása, mi már eddigelé is annyi keserűséget idézett elő, még tovább is gátolja az országgyűlés más szükséges munkálatainak haladását. E nézetet aztán Metternich nemcsak a miniszteri tanácsban, hanem az udvarnál is keresztülvivén, a nemzet hő kívánsága valahára teljesebbé ment.

A megerősített törvény, melyért oly sok év folytán küzdött a nemzet, lényegére nézve következő: 1. Törvényhozási, országlási és hivatalkodási nyelv ezután kizárólag a magyar lesz; minden más nyelven készülendő hivatalos irat és oklevél érvénytelen. 2. A közoktatási nyelv hasonlóképp kirekesztőleg magyar leend; annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvényezikk rendelkezik. 3. Pozsega, Verőcze és Szeréin vármegyék s a magyar tengermellék az ott eddig gyakorlatban volt nyelvnek egyedül önkeblökben és belliigyeikben való használhatóságában az 1850-ik évi jan. 1-ig meghagyatnak, azontúl szinte csak a magyar nyelvvel fognak élni. 4. Minden magyarországi pénzek magyar jelekkel és körirással veressenek, és minden polgári, kincstári s katonai intézeteknél, valamint a magyar tengeri révpártok és hajók lobogóin, egyedül az ország czímere s a nemzeti színek használtassanak. 5. Az első pont alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben annak törvényhatóságai s ítélőszékei a törvényhozással, kormányval és a magyarországi törvényhatóságokkal érintkezésbe jönnek; ezen érintkezésben a hivatalos levelezés nyelve egyedül magyar leend. Minden köz s magán ügyekre nézve azonban, a mennyiben ezek csak Horvátország keblében folynak le, úgy szinte a törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaiban is, a latin nyelv használatása fenhagyatik. 5. A horvátországi tisztviselők, midőn bár hivatalosan, de tulajdon nevökben a magyarországiakkal leveleznek, a latin nyelvvel élhetnek; midőn azonban törvényhatóságok meghagyásából érintkeznek a magyar hatóságok tisztviselőivel, magyar nyelven

kötelesek levelezni. Hasonlóképp a horvátországi főhivatalnokok is, úgymint a bán, püspökök, megyei főkörmányzók, midőn a magyarországiakkal leveleznek, a magyar nyelvet tartoznak használni. 7. A második pontnak a közoktatás iránti rendelete Horvátországra ki nem terjesztetik; de a magyar nyelv Horvátországnak minden köziskoláiban rendszeresen taníttassák.

Így tehát ötven évi ernyejetlen sürgetés után, a nemzetnek sikerült valahára kivívni a maga kétségbevonhatlan természeti jogának elismertetését, s azon polezra emelni a maga nyelvét, mely azt megillető, s teljesen kiküszöbölni a holt latint, melyet jobbára német ajkú királyai toltak fel reá. Mi már e törvény méltánylását Horvátország tekintetében illeti: felette nehéz arról oly ítéletet mondani, mely mind a két félt kielégítse, az egyiknek önérzetét s büszkeségét, a másiknak érzékenységét ne sértse. És ha most, a levi-harzott forradalom után, mely úgy a magyar, mint a liorvát nemzet nyilvános életét gyökereiben megrázkódtatá, a kölcsönös méltányosság képes is valahára e tárgyban higgadtan gondolkodni, s oly középutat választani, melyen a jó és bal szerencsében együtt leélt századok alatt felsarjazott testvéries érzelmek újabb virágzatra fejlődnek; akoron, a szenvedély hevében, egyik nemzet sem tudott igazságos lenni a másik iránt; mind a kelten élre állíták követeléseiket, meg nem gondolván, hogy viszályaik, valamint kéz alatt a kényuralom érdekében szítogaitattak, ugvegre is csak annak válhatnak hasznára.

A horvátok féltékeny szemmel, hogy ne mondjam, irigységgel láták a magyar nemzet emelkedését és erősödését, melyet a minden oldalú haladás, fejlődés természet-szerűleg naponként előbbre visz; s a helyett, hogy a jó példát utánozva, magok is a haladásban ügyekeztek volna vele versenyezni: attól való félelmükben, nehogy csekély számuk mellett a már erkölcsileg is hatalmasan hódítani kezdő magyarságtól elnyelessenek. folyton akadályokat töre-

kedtek vetni haladása elébe. Saját tartományi viszonyaiknál fogva nagy bajjal járt volna, a latint magoknál a nemzeti nyelvvel váltani fel; miután a három tótországi megyében, Pozsegában, Verőcében és Szeremben, a 145 ezer lakos közül csak 12 ezer beszélte a horvát nyelvet, a többinek a szerb lévén anyai nyelve; Horvátországban pedig az 575 ezer lakos közül 280 ezer szintén szerb eredetű volt. Ez okból részökről még nem is nyilvánult a kívánság, hogy bel-Ugyeikben a latin helyébe a horvát nyelv tétessék hivatalossá; mit a szerb ajkú lakosság kétségkívül ellenzendő vala. De azzal, hogy magoknál a régi állapotot fentartani kívánták, meg nem elégedve, Magyarországon is ellenzék a nemzeti nyelvnek a holt latin helyébe emeltetését. És, mint már említők, a nyelv kérdésén felül, egyebekben is gátolni törekedtek haladásában a magyar nemzetet; ellenzék az adó igazságosabb felosztását, a vallások jogi egyenlőségét, a protestánsok birtokjogát és szabad vallásgyakorlatát a magok tartományában, s más szabadelvű gyökeres reformokat. Ők mind e reformkérdéseknél azzal álltak elő, hogy municipális jogaikba ütköznek; országuk pedig e municipális jogok szerint, Magyarországtól függetlenül kormányzandó. Befolyást igényeltek és bírtak is jogosan a közös törvényhozásban; de elismerni nem akarták, hogy annak végzései Horvátországot is kötelezik.

De viszont a magyarok sem voltak mentek minden balnézettől s balfogástól. Erejük érzetében nem tudtak eléggé kíméletesek lenni a horvátok iránt, kik már gyöngegöknél fogva is érdemiének kíméletet. Kevés magyar volt, ki már csak azon fölényt is kellőképp méltányolni tudta volna, melyet a magyar nemzet nyert az által, hogy, nem mondom, a kölcsönös érintkezésben, de csak szorosán az ország határaiban hivatalossá lett a nemzeti nyelv, míg Horvátországban a latin maradt az igazgatás közlönye. És még kevésbé akarták belátni, mily hódító felsőséggel ruházzák fel a magyar nyelvet, midőn a latin helyett Horvát-

országgra is azt szabják a kölcsönös hivatalos érintkezés közlönyéül. Számos követ ajkáról lehetett hallani, hogy ezen intézkedésben semmi valóságos sérelmet, semmi veszélyt nem látnak Horvátországra nézve; mert hiszen, úgy mondanak, nem a korvát, hanem a latin helyébe igtattatik be a magyar nyelv. Nem gondolták meg, vagy nem akarták bevallani, mily sérelmesnek tartotta volna magára nézve a magyar nemzet, ha, feltéve, hogy oly jogi viszonyban áll Ausztriával, mint Horvátország velünk, — a német tétetik nálunk a kölcsönös érintkezés nyelvévé. Senki sem gondolkodik arról, hogy a horvátok nemzeti féltékenysége kielc-gíttessék, és a magyarság hódításaitól megmentessék; sőt azon intézkedésben, — mit a horvátok szabad akarátára kellett volna hagyni, hogy a magyar nyelv az ő iskoláikban is taníttassák, egyenesen hódításra számítottak. Ezen erőszakolás oka azon politikai elvben rejlett, hogy miután Horvátország a magyar alkotmány s törvények áldásaival élt: a magyarok azt alárendelt tartománynak szerették tekinteni, mely azon pillanatban esnék az osztrák kényuralom martalékává, a melyben a magyar alkotmány s törvények paizsa által védetni megszűnnék; míg viszont a horvátok magokat függetleneknek, tartományukat egyenjogú társországnak tartották. Hazánkfiai nem méltányolták azon elvet, hogy a nemzetiségek, miként a személyek, erkölcsi lények: életök azon öntudatban gyökerezik, melyet önmagokról bírnak, s életerejük, szintúgy mint jogosultságuk, a nemzeti érzület foka szerint mérlegelendő. De míg a magyarok ezen nyelvi erőszakolás miatt gáncsot érdemelnek; a horvátokat sem lehet kimenteni a vád alól, hogy illyr-panszláv felekezetük a magyar korona területének s a történelmi jogú államviszonynak csorbítására törekedett, s e czélból ő kezdte a támadást a magyarság ellen, midőn ettől még semmi sérelmet sem szenvedett; utóbb pedig, kevés kivétellel, mindnyájan a közös alkotmányosság és szabadság

ellen szövetkeztek a bécsi kényuralommal, mely e vizzályt szándékosan szítogatta.

A meggyőződés a felől, hogy a kormány e vizzályt nem csak semlegesén, az illyr zavargásokat elnézve, hanem, némely magas állású tisztviselők által, ténylegesen is ápolja, mind erősebb gyökereket kezdett verni a magyar közönségben. Mert bár ama zavargások megvizsgálására két ízben, elébb Rudics bácsi, utóbb Siskovics verőczei főispán küldetett Horvátországba kir. biztosul; bár a zavargás alattomos szítogatása több főrendű személyre, egyebek közt Zdencsay főispánra, sőt magára Haulik zágrábi püspökre s volt báni helytartóra is elég világosan bebizonyult: a bűnösök még sem fenyítették meg mindnyájan s kellőleg. Zdencsay egész februárig viselte a főispáni méltóságot; s midőn arról végre lemondott, kamarai igazgatóságában mégis meghagyatott. Kukuljevics, az iskolák zágrábi kerületének igazgatója, ki az illyrismus szítogatásában annyira ment, hogy egyebek közt az akadémiai ifjúság legdurvább kicsapongásait sem büntette meg, ha azok a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték, elmozdított ugyan hivatalától, de a többi kir. hivatalnokok, kik nem kevesebb buzgalommal pártolták az illyrismust, mindnyájan meghagyattak; és a sajtó is még folyton a régi modorban féktelenkedhetett. Magok az illyr pártiak is nyíltan híresztelték, hogy a kormány által pártoltatnak; mit, miután ezen állítás mellett annyi tények szóltak, nem is volt nehéz elhiteni a közönséggel. Az országgyűlés előtt lefolyt tartományi gyűlés, melyből a horvátpárti túrmezei nemesség kizáratott, egy-maga elegendő volt volna e hit terjesztésére.

Es ez volt oka, hogy a rendek is nagyon idejének látták, valahára komolyabban tanácskozni az illyrismus s annak veszélyes következményei felett. Már a magyar nyelv tárgyalása alatt mind a két táblánál szóba került az illyrismus, minthogy csak az illyr párt ellenzete a nyelvnek hivatalossá tételét. Még tüzetesebben szőnyegre hozatott azonban

ugyanaz a túrmezei sérelem tárgyalása alkalmával. Említők, mikép a túrmezei és szentiványi nemesség Horvátországban, a tartományi gyűlésen, az országgyűlési követek választásából jogtalanul kizárattott; minek következtében az illyr párt jelöltjei lettek követekké. Említettük azt is, hogy Jozipovics, a túrmezei nemesség grófja, e választás ellen a kormánynál azonnal, utóbb pedig az országgyűlésen is óvást tett, kijelentvén, hogy a választottakat, a túrmezei kerület, sőt az egész horvátpárt Horvátország követeinek el nem ismerheti. Támogatta a túrmezei gróf ezen óvását a Zágráb megyei nemesség mintegy ötödfél száz, részint fő, részint közrendű tagjának folyamodása, mely által megsértett követválasztási jogukat helyreállítani kívánják. A rendek ennel fogva a sérelem orvoslása végett feliratot szándékoztak intézni a kormányhoz. Már e felirat tárgyalásakor is több szónok keményen megróttá a zágrábi püspököt, főispánt s több kir. tisztviselőt, kik pártolásuk által az illyr zavargásokat szitogatják; midőn pedig a főrendek, kiknek többsége a túrmezei panaszban sérelmet nem látott, felirat felküldését ellenzették: a rendek is kimerítőbben megvitatták az illyr zavargásokat, mint oly párttörekvéseket, melyek törvényellenesek, a hazára nézve pedig veszélyesekké válhatnak.

Nem sokára még súlyosabb aggodalmakat ébresztőnek minden hazafiban az illyr pártnak újabb vérengző kihágásai a múlt évi december 9-én tartott Zágráb megyei közgyűlésen, hol a felizgatott illyr pártiak a magyar érzelmű horvát párti békés viseletű nemességet ismét fegyveresen támadták meg, és valóságos harcot kezdének, melynek csak a közbejött katonaság vethetett véget. A rendek ezen közbéke-háborító zavargások ellen valakára erélyes rendszabályokat kívántak a kormánytól, minek következtében, 1844 elején, mind a két táblán ismét élénk vitatkozás támadt az illyrismus törekvéseinek veszélyessége felett. A rendeknél e tárgyban nem igen hallatszott ellenkező véle-

mény. A főrendeknél azonban, a kormánypárt még mindig ellenezvén a feliratot, több ülés folytában rendkívül heves szónoklatok tartattak. A január 31-ki ülésben a vitatkozás oly keserű személyeskedésekké vált, hogy az elnök foherczeg, ki több ízben felszólalni kényszerítve érzé magát, az ülés végén ismételve kijelentette, hogy „ha több ily zajos ülés leszen, minő e mai volt, kénytelen lesz megkérni a főrendeket, hogy a tábla belrendezése iránt intézkedjenek,, különben a szólás szabadsága veszélyeztetik, a tárgyalás lehetetlenné tétetik s ő aggott korában elnöki tisztének viselésére képes nem lesz.“ De bár a főherczeg a következő ülésben eleve is újabban mérsékletre intette a tábla tagjait, ezen ülés vitatkozásait is ingerült hangulat lengé keresztül; miben utóbb Haller bán és Teleki László közt még párviadal is származott. Öt napi heves szóváltások után, február 5-én, valahára a többség azon végzésével fejeztetett be a vitatkozás, hogy, a túrmezei panasz mellőztével, általános kéresek meg ő felsége, hogy, a horvátországi kicsapongásokat figyelembe véve, a törvény és igazság szigorú kiszolgáltatása által mind a kapcsolt részeket, mind az anyaországot nyugtassa meg.

Hő óhajtsa volt ez a rendeknek is; de e mellett, nehogy az ország iránt hűséges érzelmű liorvát pártiak az illyr párt rend- s törvénysértő hatalmaskodásai által, ha ezek tovább is fenýtetlenül hagyatnak, végkép megfélénkíttessék, — a túrmezei panaszt is orvosoltatni óhajtván, azt felterjesztetni tovább is sürgették. Minthogy pedig a zágrábi püspök s volt báni helytartó a főrendeknél egyebek közt azt is állította, hogy Horvátországban illyrismus nem létezik, vagy ha létezik is, oly valami nevetséges és figyelmet nem érdemlő dolog az, hogy azzal csak egy pillanatig is kár foglalkozni: a rendeknél többen felhivatva érezték magokat, történelmileg s tüzetesen tárgyalni az illyrismus kérdését. Történt ez a július 6-ki s következő ülésekben. Legjelesebb volt mindenek közt Pest megye egyik

követének, Szentkirályi Mórnak szónoklata, ki hosszú történelmi előadásában számtalan tényekkel s okiratokkal bizonyította be nem csak azt, hogy valóban létezik a pánszláv szellemű illyr párt, melynek fő célja az országtól való elszakadás és egy déli szláv birodalom alkotása; hanem azt is, hogy annak szétágazásai folyton terjednek a horvát és szlávóniai megyékben és határszéli kerületekben; — s bár még számitlag kevesebbségben van, de a kormánynak megrovást érdemlő elnézése, sőt alattomos pártolása következtében annyira erősödik, hogy nem csak Magyarország, de az osztrák birodalomnak érdekében is, nagy ideje a veszedelmes eszmének gátot vetni, s a már a közéletben is terjedő zavargásokat megszüntetni. „A horvát nemzet színe — úgy mond egyebek közt — még ugyan azon nemzeti párthoz tartozik, mely a békét, az egyességet és barátságot az anya országgal óhajtja; de ha megemlékezünk az ármánynak azon mesterségeire, miket az illyr párt naponként mozgásba tesz: itt az idő gondoskodni, nehogy beteljesedjék Gájnak mondása, melyet a horvát párthoz intézett: „Ti többségben vagytok még; de a jövő ifjú nemzedék s a gyermek, a mint megszületik, enyém.“ — De mit tegyünk hát? folytatja. — Mindenek előtt különböztessük meg a horvát nemzetet az illyr párttól, a horvát nemzetiséget az illyr nemzetiségtől. A horvát nemzetnek egyesség, béke s barátság és segítség azon rász lelkek ellen, melyek az illyrismus képeben megszállották. Az illyr pártnak gyűlölség, harcz és bosszú ugyanazon mértékben, melyben ők azt ellenünk fordítják. A horvát nemzetiségnek elismerés azon körben, melyben honos, ön törvényhatóságaik körében; — mondjuk ki, hogy a magyar nyelvet tőlök csak azon érintkezésben kívánjuk, melyben a közös magyar kormánnyal s törvényhatóságokkal és a közös magyar törvényhozással állanak, és tovább nem. Az illyr nemzetiség nem fér meg sem a magyar alkotmánnyal, sem azon egységgel, melyet a magyar korona képvisel; sőt, mint kifolyása a pánszláv eszmé-

nek, megtámadja az összes európai státuscsalád viszonyait. . . . És ha tisztába lesznek téve azon viszonyok, melyek a horvát magyar kérdésnek alapeszméjét magokban foglalják: a horvátok, nemzetiségük iránt megnyugtatta, meg fogják ismerni azon valódi ellenséget, mely őket egy általános szláv hazában felolvasztani törekszik, s ez által alkotmányos szabadságaik elenyésztetésére vezet.“

Egy más követ a kormány eljárását bírálgatá az illyr zavargásokban, s azon meggyőződésre jut, hogy „akár kiül- akár belső befolyás eredményei, akár belviszonyok s nemzeti ébredés szüleményei az illyr mozgalmak: a hatalom egyik esetben sem tőn eleget a maga feladatának, s mulasztása szomorú következményeire őt méltán figyelmeztetheti a törvényhozás.“

E meggyőződésben, mondhatni, az egész nemzet, s néhány kormánypártin kívül, az egész tábla osztozott a szónokkal; miért is ellenvélemény nélkül közfelkiáltással végzésre lőn: hogy a kormánytól felvilágosítás kívántassék azon nyugtalanító állapotra nézve, mely főleg Horvátországban az úgy nevezett illyr mozgalmak által előidézett, s nyugtató válasz az iránt, mi lépések történtek e lázas állapot megszüntetésére. Egyszersmind kéressék meg a király, tartassa fenn szigorúan a törvényeket, fordítsa el kegyelmét azoktól, kik nemzetiségünket nem tisztelik; sújtsa, kik belőle gúnyt űzni vakmerősködnek. Más részről kísérje éber figyelemmel a külföldi viszonyokat; tekintsen az aldunai tartományokra, tekintsen a fekete tengerre s messze éjszak felé. Sok, igen sok mulasztás történt a szerencsétlen nemzetre, mely szomszédunkban lakik, a lengyelre, s az aldunai tartományokra nézve. Lépjen fel tehát a kormány hatályosan, biztos lehetvén, hogy a nemzet e cselekvéseiben minden áldozattal támogatandja.

De ezen végzésnek, mely mintegy jós szellemmel vágott be a jövő titkaiba, sem volt egyéb foganata mint, hogy e tárgyalások alatt, nehogy a nemzetnek közönségessé

vált gyanúja az iránt, hogy az illyr mozgalom felsőbb befolyások által szítogattatik, még inkább erősödjek, ama két egyén, kik e zavargásokban leginkább részt vettek, Zdenecsay zágrábi főispán, és Knkuljevics iskola-kerületi igazgató, hivatalaikból elmozdítottak. És ebből állott mindössze is, mit a kormány a nemzetnek oly alapos panaszaira s oly súlyos vádjaira az illyr zavargások ügyében tőn. Csoda-e, ha azok menten növekedtek, s a nagyobb számú, de erélytelenebb magyar-liorvát párt azon meggyőződés befolyása alatt, hogy az illyr párt a kormány által pártoltatik, mindinkább megfélénkült a vad erélyű illyr párt erkölcsi terrorismusa irányában?

Ezen illyr zavargásokkal, mennyire azok a rendet s közbékét felforgatták, az egészséges nemzeti kifejlődést s haladást gátolták, némileg párvonalban léteztek s azok mellék darabját képezték közéletünkben ama megyegyűlési kihágások, melyeket fentebb ábrázolánk, s a közönség a „korteskedés“ nevével bélyegzett. Az utolsó évek alatt ez, miként láttuk, mind sűrűbbé, terjedtebbé lőn a megyei municipális életben. Már nem csak tisztújításokra s követválasztásokra, hanem egyes reformi kérdések egy vagy más értelemben való eldöntésére is megvesztegetett s elcsábított, erkölcsi vagy anyagi eszközök által egyesített tudatlan tömegeket kezdenek az egymással szemben álló pártok bevinni a megyei közgyűlésekre. E zajlongó, gyakran ittas tömegek kihágásait, mint mondók, nem ritkán vérengzés, sőt emberbalál is jelölte. A fékevesztett pártszenvedély kitéréseiben a személybátorság veszélyeztetett; a csöndes, higgadt tanácskozás, a tömegek zajában, lehetlenné vált; a legfontosabb reformok, az égető életkérdések feletti határozatuk tudatlan csoportok betanított kurjongatásaitól vagy szavazatától feltételezitek. A honi értelmiség kárhóztató közvéleménye, a sajtó kíméletlen ostorozásai, leginnepelebb tekintélyeink gyakori gáncsai, mind elégtelenek valónak a párttusák ezen fattyú kinövéseinek rögtön gátot vetni.

A törvényhozásnak kelle tehát közbelépni s megszüntetni a már nemzeti veszélylyé növekedett kihágásokat.

De bár senki sem találkozott a rendek közt, ki ama durva kihágásokat nem kárhoyzhatta volna, a tárgy mégis hosszú vitatkozásra adott alkalmat. Sokan féltek, nehogy a rend érdekében a megyei élet szabadsága is szükség nélkül korlátoltassék, kivált miután oly nehéz a kissé finomított vesztegetést, mint Angolország példája is bizonyítja, felfedezni és a szabadság kára nélkül sújtani. Mások azon véleményben lévén, hogy a százféle titkos álarcz alá rejtőző vesztegetést, mely minden korteskedésnek s kicsapongásnak kútfeje, büntetni nem lehet, s tehát az ellen törvényt nem szükség alkotni. Ezek elégnék tárták a vesztegetés sikerének lehetetlenítését a megyei gyűléseken szavazattal bírók számának szaporítása által; mit a honoratorok jogosításáról, a nem nemesek hivatalképességéről, szóval, az alkotmán³os jogoknak a polgárok egyéb osztályaira kiterjesztéséről alkotni szándéklott térvények által óhajtottak s reméltek is elérhetni. A többség azonban e térvények mellett különös szabályokat is kívánt alkotni a korteskedés meggátolására, bár elismerte, hogy a vesztegetés ellen slikeres módot nem képes találni. A közvélemény az alkotmányos jogok ama kiterjesztésén s a bebizonyúlt vesztegetésre szabott büntetéseken kívül a következő reformokban kereste a kihágások orvaslatát: a megyei tisztválasztások három évről hatra tétessenek; a választások formái, melyek iránt térvényeink igen széles értelműek s határozatlanok, szigorúbban jelöltessenek ki, s különösen minden választás egyedül titkos szavazás által hajtassák végre; a követválasztásra nézve a verificatiót ezentúl ne mint eddig, magok a térvényhatóságok, hanem az országgyűlés rendei kezeljék; végre mivel a kihágásokra gyakran az nyújt okot, hogy a főispánok a közvéleményt figyelembe nem veszik, és nem ritkán oly egyéneket, jelölnek ki a hivatalokra, kikben a bizodalom nem központosul, a népszerűeket pedig

a kijelölésből végkép kihagyják, a gyűlések tartásában s vezetésében hatalmokkal sokféleképpen vissza élnek: a főispánok kihágásai ellen is külön törvény alkottassák. Azon visszaélések ellen pedig, melyek a tudatlan tömegeknek a tanácskozásokba beviteléből származnak, ama rendszabályban keresték az orvoslatot, hogy tanácskozási joggal ezen túl csak táblabírák, előkelők s tisztességek, szóval az értelmiség bírjon; s a köznemesség csak a maga kebeléből választandó bizonyos számú képviselők által vehessen részt a tanácskozásokban.

Bizonyos dolog, hogy a rendek által javaslolt e rendszabályok korán sem vették volna elejét minden kihágásoknak s visszaéléseknek a megyei gyűléseken. Ezt csak a megyei szerkezet teljes reorganisatiójától lehetett volna várni; mit a jelen körülmények közt legjobb akarattal sem lehetett s talán tanácsos sem volt volna szőnyegre hozni. Azonban, kétséget nem szenved, hogy már ezen indítványozott szabályok is, törvénynyé emelve, sok bajt képesek voltak volna orvosolni a megyei gyűléseken. Ezen felül a képviseletnek ama neme, melyet a rendek az alnemességnek a tanácskozásokban részvéte tekintetében javasoltak, mintegy hidúl szolgálhatott volna idővel arra, hogy a megyei gyűléseken az egész, nem nemes nép is, képviseltessék; mi aztán kétségkívül kevés idő alatt maga után vonandó vala a képviseleti rendszernek egész terjedelemben megalapítását. De a főrendek e reformot is elleneztek. A főispánokról, azok hatalmának korlátozásáról, kihágásaik büntetéséről szóló részét pedig a törvényjavaslatnak, azon ürügy alatt, hogy az nem szabályozza, hanem megsemmíti az elnöki jogokat, tárgyalás alá sem akarták venni. Meg kell azonban vallani, hogy a rendek sem menthetők e tekintetben minden gáncstól; s figyelembe véve a főispánok ellen alkotott szabályok szigorúságát, aligha igaza nem volt egy felsőházi tagnak, ki akként nyilatkozott, hogy „meggyőződése szerint e tárgy elintézését sem a felső sem az alsó tábla, vagy

más szavakkal, sem a főispánok sem a megyék nem akarják őszintén; mert a korteskedésnek még mind a két rész hasznát vehetni véli“. És így e fontos tárgy elintézése végkép elmaradt; a botrányos megyei kihágásoknak azontúl sem lett más korlátja s büntetése, mint a közvélemény hangos kárhoztatása.

A nemzetiségi kérdés megoldásán s a vallási súrlódások kiegyenlítésén kívül, még azt tekintették fő feladatuk gyanánt ezen országgyűlés rendei, hogy a nemzetet mind az erkölcsi mind az anyagi kifejlődés útján egy stádiummal előbbre vezessék. E haladás kérdéseit részint a múlt országgyűlések vitatkozásai, részint az utolsó három óv diszussiói, melyek, mint láttuk, a sajtóban és a megyei közgyűléseken egyaránt nagy hévvel folytathattak, határozottan kitűzve s minden részleteikben megvitatva, bocsátották ezen országgyűlés elébe.

E kérdések természetük- s irányuknál fogva háromfélére oszthatók: 1. Azokra, melyek az államigazgatás némely fontosabb részleteit illették; s ezek közé tartozott: egy élj büntető törvénykönyv s börtönrendszer életbe léptetése, a városok rendezése s egy hitelintézet felállítása. 2. Azon demokrat s radikál irányú reformtörekvésekre, melyek a magánjog teljes átalakítása felé nehézkedtek; s ezek közé sorozhatjuk: a polgári jogok és terhek egyenlősítésének, különösen a közmunkák, közös adó, szabad föld, birtokolhatás és hivatalképeség tárgyait. 3. Végre azokra, melyekben az önállóságra, az ország függetlenségére vonatkozó irány nyilvánult; s ezek a „Partium,, s Erdélylyel unió, a vámok és harminczadok, a fiumei és középponti vasutak és általában az anyagi érdekek kérdéseit foglalták magokban. Mindezekről, bár rövid körvonalokban, de mégis külön kell szólnunk, hogy ezen országgyűlés történelmét kiegészíthessük.

A büntető törvénykönyv s börtönrendszer kidolgozása, mint tudjuk, a múlt, országgyűlés bizottmányt nevezett

ki; és e bizottmány munkálata szolgált jelenleg-a tárgyalás alapjául. E munkálat az ország legünnepeltebb értelmiségi s legjelesebb jogtudósai hosszas tanácskozásaiból kerülén ki: a nemzet azon reménnyel kecsegtette magát az országgyűlés megnyitásakor, hogy az új büntető törvénykönyv a királyi sanctio által törvény erejére fog emeltetni. Ezen reményeket azonban, melyeket a rendeknek a munkálat megrostálásában kifejtett buzgalma még egy ideig ápolt, nem sokára megghiúsította a főrendi tábla többsége. A munkálatban, miké]» az a rendek által megálapított, két nagy fontosságú pont fordult elő, melyeket a főrendi többség elfogadni egyáltalában nem akart: a halálos büntetés eltörlése s az eskütszékek megalapítása. A rendek munkálatában az egész büntető eljárás ez eskütszékekre lévén alapítva, ezeknek elfogadásától függött a törvény létre jöhetése. A főrendek többsége azonban ürügy alatt, hogy a büntető eljárásnak helyes alapja van letéve alkotmányunkban, az eskütszékek behozatalát szükségtelennek állítja; és csak azt kívánta, hogy a fennálló büntető eljárásunkban létező hibák s hiányok javíttassanak, pótolttassanak, s különösen, hogy a bűntények megvizsgálására fordíttassék nagyobb figyelem; továbbá, hogy a perek folyama a megyei, csak időszakonként működő, törvényszékek helyébe felállítandó állandó bíróságok által gyorsíttassók, s végre hogy börtöneinknek szerintük is siralmas állapota minél előbb jobbra fordíttassék. A főrendi ellenzék, látván a többség hajthatatlanságát, hogy az eskütszékek behozatalának reményét legalább a jövőre megmentse, a szeptember 10-kei ülésben midőn az országgyűlés befejezésének határnapja már ki volt hirdetve, azt kívánta, hogy a törvényjavaslat a rendeknek azon felszólítással küldessék vissza, miszerint e tárgyat, melyben síikért reményleni már nem lehet, boldogabb időkre halaszszák. De érzé a többség, hogy ekként a remények megghiúsításának vádjá rája nehezednék; az eskütszékek tárgyalása pedig a következő országgyűlésen ismét szó-

nyegre hozatnék: az indítványt tehát nem fogadta el, s az eskütszékeket csak egyszerűen visszavetette; a rendeket pedig arra szólítá fel, hogy az országos választmánynak azon javaslatát vegyék tárgyalás alá s terjeszszék a főrendi tábla elébe, mely az állandó bíróság elvén nyugszik. E határozat hallatára az egész főrendi ellenzék oda hagyta a termet, szembeszökő módon akarván nyilvánítani, hogy a büntető törvénykönyv iránti remények megghiúsításában neki semmi része. Mert valóban a főrendek e határozata után a büntető törvénykönyv életbe léptetésének még lehetősége is megsemmisítettett: nem csak azért, mivel a rendek többsége az eskütszékekről lemondani nem akart; hanem azért is, mivel az országgyűlés befejeztének határnapja október 10-re lévén kitézve, egy újabb törvényjavaslatot, mely az állandó bíróság elvén nyugodnék, az idő rövidsége s más szintén fontos tárgyak hatalmaza miatt, ha akarták volna, sem készíthetnének el többé.

Ezek után a büntetőjogi törvényjavaslatnak még csak azon része iránt maradt fen egy ideig némi remény, hogy életbe lépend, mely az új börtönrendszerről szólott. Hosszas viták s több üzenetek után a hallgató és magánrendszer fölött, a két tábla már elébb abban egyezett meg, hogy a magánrendszer elvei szerint, de oly módosításokkal, melyek szerint a régiről az újra lépcsőnként történjék az átmenet, kísérletképen négy nagy kerületi börtön építtessék az ország négy részében; s az egyes megyék is, melyekben újabb börtönök építése szükségessé válnék, azokat e rendszer elvei szerint építhessék. Már csak e javítás is nagy nyereség lett volna az országra, melynek legtöbb börtönei nem a javulás, hanem a végképi elkorcsosulás iskolái s bünfészkei valának. Miután azonban a közös adó kérdése utóbb megbukott, a szükséges költség hiánya miatt, a négy kerületi börtön ügye is dugába dőlt.

Mióta közéletünkbe a váltótörvények behozattak, számtalan birtokos, de eladósodott család érezte e törvé-

nyék szigorát; kiket elébb a nemesi kiváltság s ősiségi jog a hitelezőik számára esendő elkobzástól megóvott, most megrettenve tapasztalták, hogy a váltótörvény szerint végrehajtandó lefoglalás ellen sem ősi jog, sem nemesi kiváltság nem véd többé. Az önzők s tudatlanok ennek következtében magok a váltótörvények ellen keltek ki, azokat átkozván, könnyelműségből vagy rász számításból származott vesztük okául. A félelem- s ellenszenvnek, mely a nemesség tudatlanabb tagjai közt a váltótörvény ellen közön-ségessé vált, az lett következése, hogy sokan egyébiránt szükséges kölcsönciknél sem akarták magokat alája vetni a váltótörvény kötelezéseinek, mi ismét a kamatláb rendkívüli felszökkenését vonta maga után. Nehogy tehát addig is, míg az ország lakosainak ezen birtokos osztálya a váltótörvény jótékonyásával lassankint megismerkedik, akár a tudatlanság szülte bukások igen szaporodjanak, akár a kamatláb szerfeletti fölemelése az uzsoráskodást terjeszse: a legégetőbb szükségek közé tartozott egy hitelintézet felállítása, melyben, az említett körülményektől elnézve is, egyedül a földművelési ipar gyarapodása végett, mindenki jutányosán tehessen szert kölcsönre. A törvényjavaslat, melyet az intézet iránt a rendek készítettek, több üzenetváltás után, megnyerte végre a főrendeknek is hozzájárultát s felküldött, a kormányhoz. A kancelláriának azonban nagy fáradtságába került, a minisztertanács által csak általában is elfogadtatni az új intézetet. Báró Kitbeck pénzügyminiszter, attól tartván, hogy a magyar hitelintézeti záloglevelek az állampapírok s a bécsi bank pénzjegyeinek s más értékpapírjainak veszélyes vetélytársaivá válhatnak, egyáltalában nem hajlott az engedményre. A tanácsban Kübeck ellenzése daczára is keresztül ment ugyan a törvényjavaslat, de oly módosítással, miszerint aztán a leküldött királyi válasz minden reményt megghiúsított az oly hasznos intézet életbe léptetése iránt. A javaslat szerint az intézet igazgatója, ki az országgyűlés által kijelöltek közül a kormány

által lett volna választandó, az országgyűlésnek felelőséggel tartozott eljárásáról; de a királyi válasz a törvényjavaslatból mind azt kihagyatni kívánta, mi által az igazgató felelőssége biztosítható. E válasz az intézetben minden alkotmányos elvet megsemmisített, s a kormánynak kényuralmi hajlamai mellett méltán azon gyanút ébresztő az ország rendéiben, hogy a hitelintézet, úgy, mint azt a kir. válasz akarja, az igazgató felelőssége nélkül, kevés idő múlva jutalmazás és vesztegetés eszközévé válnék a kormány kezében; évek múltával pedig, midőn majd az intézet nagyobb kiható erővel működne, a nemzet minden vagyonát szarnoki önkénynek, az alkotmányt kényuralmi ezélatok kísérleteinek fogná kitenni; és ekként az, minek célja épen a nemzeti jóllét, magának az alkotmánynak felforgatására szolgálna eszközül. Ily áron természetesen a rendek nem akarhatták, nem jrolt szabad akarniok megvásárolni a nemzet anyagi jóllétére különben oly hasznossá válandott hitelintézetet.

A városok Még sajnálatosabb volt az összeütközés az alkotmányosság elvei s az absolutismus terjeszkedési törekvései közt a városok rendezésének kérdésében; mert annak következtében egy még fontosabb, még égetőbb szükségű tárgy bukott meg ezen országgyűlésen. Azok után, mik a városok kérdése tekintetében az országgyűlés megnyitásáig történtek, a köz vélemény annál bizonyosabbnak tartá e kérdésnek valahára megoldását, minthogy a városok, mint láttuk, már veszteni kezdők türelmüket, s gyakori folyamodásaik után a kormányhoz, attól lehetett tartani, hogy ha ez iránt még most sem alkottatik meg a kívánt törvény, maga a hatalom, országgyűlésen kivid, fogja elintézni a fontos tárgyat. A városok egy részének, mely a hajdankorban nyerte kiváltságait, a régi törvények és százados gyakorlat kétségtelen jogot biztosítottak, szavazataikkal részt venni a törvényhozásban. S jelen állásukat maga a közvélemény is igazságtalannak, sőt gúnyosnak

ismerte el. Ha tehát e kérdést most sem intézi el a törvényhozás, méltán lehetett félni, hogy a kormány, e régibb törvények szerint, a maga érdekében határozza meg a városok szavazatát. Mind ezen körülménynél, mind az igazság követelésénél fogva tehát, e kérdés megfejtését mindenki halaszthatatlannak tartotta. Ehhez járult, hogy közönséggé vált már azon meggyőződés, miszerint múlhatatlanul szükséges az alkotmányt szélesíteni, s a törvényhozás eddigi tényezőit új elemekkel erősíteni, hogy az annyi sóvár óhajtasok tárgya, a nemzeti átalakulás, gyorsan és szerencsésen végbe mehessen. Sőt a városi kérdés magának ezen átalakulásnak is egy, nem csekély fontosságú részletét alkotta, minthogy épen a városok törvényhozási részvétének kelle közvetítő hidúl szolgálni a teljes képviseleti rendszerre, mi a reformpárt egyik fő ezélját képezte.

Míg azonban ezen s egyéb, másutt említett okoknál fogva, őszinte szándékkal s elhatározott jó akarattal fogtak az országgyűlés rendei e kérdés megoldásának tárgyalásához: az iránt osztatlan volt a reformpárti többség, sőt több városi követnek is meggyőződése, hogy a városoknak csak új rendezésök feltétele alatt lehet és szabad biztosítani az országgyűlési szavazatot. Mert, mint már föntebb előadtuk, a városoknak, jelen helyzetükben, melyben a kormány önkényétől függtek, nagyobb törvényhozási befolyást tulajdonítani annyi volt volna, mint a kormánynak a rendek tábláján is minden kérdésben többséget biztosítani, a kényuralmi iránynak mindig s mindenben túlsúlyt engedni.

Senki sem fogta fel e fontos kérdést oly magas állampolitikai szempontból, mint Korpona város tudós követe, a több jeles politikai s jogtudományi munkái után tudományos irodalmunknak is egyik dísze, Szalay László. Ő, midőn a városok új szervezetétől függesztette fel az azoknak adandó részvétet a törvényhozásban, ama szervezésnek oly irányt is kívánt adni, mely, összes átalakulásunkban, a szakgott municipális megyerendszerből a parlamentáris kor-

mányzatra, a centralisatió hídjául szolgálhasson. ..Most, — úgymond egyebek közt, — nincsen többé szó néhány városi votiunnak rehabilitációjáról; hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásba való befogadásáról. S ezen elem, mert új, mert a többiek között, melyeknek sorában helyt akar foglalni, a legifjabb, s ennél fogva olyan, mely szót fog kölcsönözni minden vitalitással bíró eszmének ; ezen elem, mondom, mert új, mert legifjabb, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, — az időnek nagy cliemiai processusában a többieket elébbutóbb fel fogja olvasztani. Én a negyedik rendről szólok, de azon rendről, mely még csak létesülőben van, melynek most egyelőre csak egyik orgánumát fogjuk teremteni.¹² Hivatkozik Franciaország példájára, hol a „tiers-état“ szintén elnyelte az arisztokrátiát. Ő nem a boltosok arisztokrátiáját akarja léptetni a nemesi rend helyébe; nem a rőf és mérőserpenyő túlnyomó befolyását érti; hanem érti az összes nemzetet, érti Magyarországot jövődjő formájában; s azért óhajtja: alakuljon egy osztály, mely a többiek szögleteségeit lesimítsa, mely bennök felolvaszson mindent, mi nem korunkba való. Én nem municipális ország képében látom a nagygyá lett hazát; nem hiszem, hogy municipális föderalizmus lehessen a végczél. Nekünk száz különvált érdeket kell öszpontosítani; s minderre, vagy gyöngé vagy talán épen visszás eszköz a municipális daraboltság.“ Hálás szívvel ismeri el, hogy míg a különféle érdekek fel nem ébredtek, municipális alkotmányunknak köszönhetjük fenmaradásunkat: de jelenleg már elkerülhetlenül szükséges, hogy a városokat illető munkálatban jelöltessék meg néhány kiváló pont, melyek annak idejében a centralisadénak összekötési pontokul szolgálhassanak. S az nap, mikor az országgyűlés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet, az országgyűlésen nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az összes nemzet képviselőit fogjuk látni.

De ezen nézetek a központosításról, mely eddigelé sem a gyűlések kebelében, sem a sajtóban nem került tárgyalás alá, kissé még koraiak voltak ezen országgyűlés tagjai előtt, s az új szerkezet megvitatásánál, melyet a rendek a városoknak adni szándékoztak, fő irányelvül tétetett, hogy az oly alapokra állíassék, miszerint a megyék jövő rendezésének is mintájául szolgálhasson; s hogy tehát az új elem, melyet a törvényhozás a szavazattal felruházandó városi képviselőkben nyerend, a kormány közvetlen befolyásától független s képes legyen segédkezet nyújtani a nemzeti átalakulás nagy munkájának előmozdítására. Ennél fogva a törvényjavaslat, mely a rendek tanácskozásai alól kikerült, általában szabadelvű s oly nemű volt, hogy abban az alkotmányos és radikál irány teljes mértékű alkalmazást nyert. A városok, e szervezet szerint, oly szabad municipiumokká váltak volna, melyekben a városi lakosság egész tömege, minden qualificatiói fokozat nélkül, közvetlenül választja időnként megújítandó tiszti karát, s követeit a törvényhozásra. A kormány azok kebelében semmi közvetlen orgánummal nem bírna, hanem egyedül a felügyelésre szorított befolyását csak a törvények szerint gyakorolhatta volna a középponti kormánysszékek által. A városoknak, e szervezet mellett, népességök arányában felosztandót izenhat szavazat adatott a törvényhozásban, míg az ország többi lakosságát képviselő megyék ötvenkét szavazattal bírnának.

E törvényjavaslatban igenis nyíltan ki volt fejezve a bizodalmatlanság, melylyel a reformpárt a kényuralmi hajlamú kormány iránt viseltetett; s igen vérmes reményűnek kellett lennie, a ki hihette, hogy az a felső ház s a kormány által elfogadtassák. S valóban, a kormánypárt, kivált a felső házi többség, eleitől fogva arról vádolta a törvényjavaslatot, mintha az a városokból korlátlan végrehajtási hatalommal bíró republikákat akarna felállítani. Míg azonban a rendek pusztá felügyelésre kívánták a városokban szorítani a kor-

mány befolyását: a főrendi többség a másik szélsőségbe esett, oly szerkezetet akarván adni a városoknak, melynél fogva a polgárok testületé alig bírt volna némi önállással s önkormányzattal. Egyebek közt, a tiszti kar s országgyűlési követek közvetlen s egyenes választását másodfokú, közvetett választással kiváltta feleséreltetni; a választókra nézve oly szigorú kvalifeciót állított fel, miszerint azok száma szerfelett kicsinyre fogott olvadni; s mi mindenek közt leginkább korlátolta volna a városok szabadságát: a tiszti kar élére egy a kormány által kinevezendő, igen tág hatalmú főfelügyelőt, kívánt állítani. Általában oly változtatásokat óhajtott a törvényjavaslatban a főrendi többség, hogy azok szerint körülbelől csak annyira ki lettek volna téve a városok a kormány önkényének, mint mikép eddig voltak; s a tizenhat szavazat, melyet azok az országgyűlésen nyerendők valának, teljesen a kormány rendelkezésétől esett volna függésbe.

A két tábla tehát egymással homlokegyenest ellenkező elvekből indult ki a fontos tárgyban; a miért eleitől fogva sem nagy volt a remény megegyezésökre. Minthogy a törvényjavaslat iránt a megyék részletesen kimondták véleményöket: a rendek, utasításaik által kötve lévén, a felállított elvektől el nem térhettek. A főrendek többsége ellenben, látván, mikép a vármegyék s általában a reformi párt, a fentebb előadott okoknál fogva, csaknem erkölcsi kényszerűségben van, mindent elkövetni, hogy a városi kérdés ezen országgyűlésen valahára megoldassák; s arra számítván, hogy ennél fogva a megyei utasítások változni fognak: egy lépéssel sem akart közeledni a rendekhez, s minden újabb üzenetében makacsúl ismételte először kimondott nézeteit. A kormánypárt ez alatt a főispánok által minden követ megmozdított a vármegyék közgyűlésein, hogy az eredeti utasítások újakkal váltassanak fel, melyekben a törvényjavaslat alapelvei a főrendi többség nézeteihez alkalmaztatnának. Mit a főrendi többség

óhajtott s reménylett, részben be is teljesedett: mennél hosszabbra nyújtattak a tanácskozások, annál több megye módosította eredeti utasításait. Így lőn, hogy elébb is, a törvényjavaslat széles alapú választási rendszerének korlátozása s többféle qualificatiók felállítása a rendek tábláján is többséget nyert. A reformpártiak a megyék ezen állhatatlanságától megrettentve, a színváltozásnak némi erkölcsi gátokat vetendők, minden nyilatkozataikban a hazafiúság erényével ügyekeztek összekötni a szilárd, állandó kitarást. E párt több tagja, kivált pedig a fiatalság, annyira ment, hogy nem kételkedett a hazaárulás bűnével bélyegezni minden további engedést s visszalépést, főleg a főfelügyelők kérdésében.

Így állott a kérdés egy ideig megcsökönösödve; mert bár a rendek a választási rendszerre nézve közeledtek is a főrendi többség kívánatához: ez a főfelügyelőkre nézve nem akart tágitani első határozatán. A főfelügyelők elfogadását a városi követek is határozottan ellenezték; a rendek többsége pedig azt egyenesen veszélyesnek nyilatkoztatta a nemzet jövődjére nézve. „Miután nekünk — úgy monda egyebek közt Klauzál Gábor, a június 18-kai ülésben — nincs oly kormányunk, mely eí akarná ismerni, hogy a nemzet s országgyűlés irányában felelősséggel tartozik; sőt inkább olyan az, mely a kormány felelősségéről szóló törvényeket elavúltaknak szereti tekinteni: ily helyzetben nem volna tanácsos a városokban a kormánytól függő új hivatalt felállítani, mielőtt mind azon garantiák megadva nem lesznek, melyeket a nemzet óhajt, s míg nem lesz kormányunk, melyet a törvényhozás feleletre vonhasson.“ A kormánypárt részéről viszont Zsedényi Eduárd élesen kijelenté: „hogy az, ki nem akarja, hogy a kormánynak a városoknál a főfelügyelőkben törvényes organuma legyen, az nem akarja, hogy a városok rendezéséből legyen valami; ki pedig ezt nem akarja, az nem akarja, hogy az országnak jövődje legyen.“

A kormánypárti vezérszónok ezen nyilatkozata a rendek tábláján eléggé sejtette mindenkivel, hogy a főrendi többség még sem hajlandó közeledni a rendekhez. Ezek tehát, a tárgy feletti ötödik izenetök alkalmával, komolyan figyelmeztették a főrendeket az országgyűlés végének közeledésére s ama vágyakra, melyek a törvényjavaslat fölötti tanácskozások által a városok lakosaiban felébresztettek, s oly könnyen többé le nem csillapíthatók; és felszólíták őket hogy, ha még most sem akarják elfogadni a törvényjavaslat nézeteit, engedjék azt legalább feljutni a kormányhoz, hogy annak véleménye is tudva legyen, s a bezövekelte tanácskozásoknak új tér nyíljon.

Midőn ezen üzenet a főrendek asztalára került, s ezek az alsó háznak sem véleményéhez közeledni, sem kívánatára hajolni nem akarnának: a két párt közt igen heves vita támadt a főrendek házában. Gróf Pálffy József any nyila ment, hogy kijelentené, mikép látja, „hogy a főrendek csak játékot akarnak űzni az alkotmányosságból, a végrehajtó hatalomnak szándékozván adni a városok szavazatát, holott a kormány már is túlnyomó befolyást gyakorol a kinevezésétől függő hivatalnokok által a törvényhozásban. Ez nem egyéb, mint a nemzet érdekeinek elnyomása.... A főrendek örökös negatiójok által meg akarják semmisíteni a rendek tábláját, nem engedvén a kormány elébe jutni a nemzet kívánatait Én, úgymond, e főrendi táblát a nemzeti előhaladás valóságos gátjának tekintem ; s nem tartózkodom kijelenteni, hogy örömmel fogok szavazni e tábla eltörlésére, mely valóságban nem egyéb, mint a kormány céljainak eszköze.“ Maga a mérsékelt gróf Széchenyi István is akként nyilatkozott, hogy „ha a főrendek többségének nézetei törvénynyé válnának, ebből veszély áradna a nemzetre; mert az alsó tábla saturáltatnék függő elemekkel, melyeknek csak három vagy hat évi servilitása is elég volna nem csak arra, hogy ama tábla megsemmisít-

tessék, hanem arra is, hogy alkotmányunk, szabadságunk megdöntessék. “

Míg ezután a két tábla közt újabb üzenetek váltottak, melyekben a főrendi többség soha egy lépést sem akart közeledni a rendekhez: a kormány s a conservatív párt a főispánok által egyre dolgozott a megyékben, hogy követeik utasítását a főfelügyelőkre nézve megváltoztassák. Miután pedig ezen ármányaik sikeréről bizonyosak voltak, a hatodik üzenetben, szeptember végén, tehát csak pár héttel az országgyűlés kihirdetett határnapja előtt, végre ők is tettek egy közeledési lépést: a közvetlen választási rendszert elfogadták; de egyszermind oly magas qualificatiót szabtak a választókra nézve, hogy a közvetlen választás, ily választóképesség mellett, körülbelül egyre ment a közvetett választással. A közeledés tehát, melyet a főrendi többség a rendek véleménye felé tett, inkább csak színleges volt; és még ehhez is feltételül szabta a főfelügyelők elfogadását a rendek által.

Midőn a főrendék ezen üzenete az alsó tábla asztalára került, közönségesen tudva volt, hogy az újon érkezett pótlóutasítások következtében a többség már a főfelügyelők mellett áll. A rendek tehát szeptember 25-kei tilésökben, minden vita nélkül, csak egyszerűen szavaztak a kérdés felett; minek az lett eredménye, hogy a főfelügyelői tisztség a városokban, de csak elvileg, s elvontan a főrendi javaslatától, egy szótöbbséggel elfogadtatott. A reformpárt ekként kisebbségben maradván, a főfelügyelői hivatal qualificatióinak teréről kezdett küzdeni az alkotmányos elvek biztosításáért. Már az első szavazás alatt is több szózat halatszék a feltételekről; s alig mondatott ki a határozat a főfelügyelők elfogadása mellett, már is minden felől hangzott: mikép lesz körülírva hatósága? minők lesznek kötelességei s a korlátok, melyeken túllépnie nem szabad? A nagy többség (39 szó 8 ellen) végre abban egyezett meg, hogy ne minden városnak külön, hanem kerületenként

többnek legyen egy főfelügyelője, kit a városok által fölterjesztett egyének közül a kormány nevezzen ki. A főfelügyelő, a tisztújítás és követválasztás alkalmával, a kijelölési jogot a tanácskozmányi tagokkal együtt, mint elnök, a többség akarata szerint, fogja gyakorolni; városi követ maga nem lehet; ne adminisztráljon, hanem csak felügyeljen; pénztárért felelős ne legyen, s egyszerre több hivatalt egynél ne viselhessen.

A főrendi többség azonban az így korlátozott főfelügyelőkkel egyáltalában nem volt megelégedve; s e hivatal körére nézve tovább is megmaradt első javaslata mellett. Ismét rendkívül élénk és heves vita támadt a két párt között. Míg a többség tág hatáskörrel kívánta felállítani a főfelügyelőket: a kisebbség magát a hivatal felállítását is folyton ellenzé, s keserűen kikelt a megyék pótló utasításai a „pálfordulások“ s az alsó tábla azon tagjai ellen, kik kormányhivatalt keresve, a főfelügyelők elfogadásának s ezzel az alkotmányos elv buktának okai valának. Mások az ellenzék közül a kormánypártiakat gáncsolták, kik a haza érdekei ellen oly macacssággal küzdenek idegen érdekek mellett. Pálffy József pedig ismét szóba hozta a felső tábla eltörlésének mind nagyobbodó szükségét. Minap Pálffyt e miatt a főherczeg nádor utasítá rendre; most pedig maga Széchenyi István a leghevesebb módon támadta meg. Még gróf Zay Károly is belévegyült e szenvedélyes vitába, mely aztán azzal végződött, hogy Széchenyi ajultan rogyott le székéről. A többség egy tapodtat sem akart eltérni eredeti javaslatától; s kijelenté, hogy bár ehhez végiglen nem kíván is ragaszkodni: engedni mégis csak akkor lesz hajlandó, ha a rendek még inkább közelednek hozzája.

De a rendek ezt nem vélték tehetni az alkotmányosság elveinek feláldozása nélkül. Meg valának győződve, valamint hogy kétséget nem is szenvedett, miképen, ha ők még inkább közelednek a főrendi többség nézeteihez, s ezek törvénynyé válnak: a kényuralomra örökké hajlandó bécsi

kormány túlságos befolyást nyer, a főfelügyelők és szűk alapú választási képesség által, a városok kebelében; s az ezeknek adandó tizenhat szavazattal a rendek tábláján, rövid idő alatt, nagy veszélybe ejti az alkotmányt s nemzeti szabadságot. Mivel tehát a rendek többet nem engedhettek, a főrendi többség pedig liozzájok közeledni nem akart: a városi törvényjavaslatot nem lehetett a király elébe felterjeszteni. A november 8-kai ülésben, midőn e tárgy utólszor került az alsó ház asztalára, a városi követek, Bezerédy István indítványára, azt sürgették, hogy választassák el a rendszeres belszervezéstől a városok országgyűlési szavazatának kérdése; s ha amaz, mint látják, megbukik is, legalább eziránt alkottassák meg a törvény. „Ez országgyűlésen — úgymond Székesfehérvár követe — a karok és rendek annyit dolgoztak, hogy akarmely közjogtanári collegiumnak is dicséretére válnék; de az eredmény kevés vagy épen semmi, mivel a karok és rendek gyöngék. A harmadik rend, mely itt képviselve van, alig teszi huszad részét az ország népének; s érdekeik is el vannak ktlőnözve a nagy többségéitől. Hiányzik az egybeolvadt közös érdek. A magyar nemzetiség Európában idegen; alkotmányossága szomszédainak hatalma előtt gyűlöletes. Környezve vagyunk absolut kormány alatt lévő népektől. Ezért üdvös és czélszerű reformok nélkül azon szabadság is, mely még az országban teng, enyészetnek indul. A reform most nem sikerült; s e miatt e sorompókon kívül sokakat lehetne vádolni. De a vád a nemzet gyöngesége miatt slikeretlen; mivel az országban még nincs kifejlett közvélemény, s azok, kik a kegyelem sugaraiban melegszenek, könnyen veszik a feljajdulást azoktól, kik nem esdekelnek másért, mint a mi kifejlődésükhöz megkívántatik A főrendi eljárás megrendítő azon hitet, melylyel a hazafiak a királyi szó szentsége iránt viseltettek. Ezért a bizodalom a főrendek iránt annyira megingott, hogy mindinkább terjed ama nézet, miszerint táblájjal, úgy mint alkotva van, tanács-

kozni nem lehet. Nem kéri a hatalmat, hogy a városi kérdést egymaga intézze el; mert ez alkotmányellenes. Hogy azonban a rendek táblája erősödjék, a többi városi követekkel együtt óhajtja, hogy a rendek még egy kísérletet tegyenek, elválasztván az országgyűlési szavazás kérdését a rendezés kérdésétől.“

Az országgyűlés két nap múlva befejeztetvén, a rendek ezt már méltán lehetetlennek tartották. Szentkirályi Móricz, ki a jeles törvényjavaslatot készítette, megmutató, hogy épen a városok törvényhozási befolyásának kérdésében áll a két tábla egymástól legtávolabb; s azért ebben minden újabb kísérlet sikereden. S minthogy sokakban azon gondolat ébredt, hogy az így megbukott városi ügyet a kormány országgyűlésen kívül önkényleg akarná elintézni; s ezt a városok is kívánák: azon intéssel zárja be a tárgy feletti tanácskozást, hogy miután a rendek táblájának többsége őszintén szíven hordja a városok ügyét, óvakodjanak a hatalomnál sürgetni ügyök országgyűlésen kívüli önkényes elintézését. „A városok — úgymond — a rendeknél kivívták azon meggyőződést, hogy ügyök elintézése az alsó tábla kiegészítésére, az ország érdekeinek egybeolvasztására, a képviselőt erősítésére múlhatatlanul megkívántatik, s halasztást nem szenvedhet. Azért ne támaszkodjanak kegyelemre, s ne keressék az ajándékot; hanem támaszkodjanak azon eszmére, mit önmagoknak kivívtak és minek teljesezésbe kell menni, övék az élet; az élet pedig folyvást nő. Legyenek kissé türelemmel; nagy kérdések egy vágással nem dőlnek el soha. De ha kegyvajándék elfogadása által lelépnek a térről, melyre jog és élet által egyenlően felhívatvák; ha nem törvény által követelik azt, mi őket jog és élet szerint illeti: akkor elvesztették a jövődőt, akkor, mint kiváltságos testületek, kiváltak az országból, és nem fognak többé beolvadni a nemzet testébe.“

És így végződött a nagy fontosságú tárgy, melynek szerencsés megoldásához az országgyűlés előtt annyi remény csatlakozott. Elvkérdéseket foglalván magában, párttusa tárgyává lett; ezzé válván pedig, bukásának, a létező körülmények közt, múlhatatlanul be kellett következni.

Azon radikál irány, mely a birtokot minden bilincseitől felmenteni, tökéletes tulajdonná tenni s e végett a nemesi és jobbágyi földet egyaránt felszabadítani tűzte ki a reform egyik fő céljává, ezen országgyűlésen kevésbé haladt előre. Az ösiség eltörlésének s a jobbágyok örökös megváltásának elve már a múlt országgyűlésen ki volt mondva. A rendek tehát most ezen elvet mind a két kérdésben tényleg alkalmazandók, egy választmányi munkálatot készítettek, mely alapjául szolgálna a tanácskozmánynak; s azt, hogy iránta küldőik véleményét is meghallják, utasítás végett a megyéknek is megküldötték. A rendek tábláján mind a két fontos tárgyra nézve nagy volt ugyan a többség; de, részint mivel utasítás mindenünnen nem érkezett, részint időhiány miatt, mind a kettő tárgyalása a jövőre halasztatott.

A reform e két tárgyban nem sikerülhetvén, hogy a szabad birtok körűi mégis valami történjék, mi a közvélemény igényeinek megfelelően: az országgyűlés vége felé, aug. 29-én, a nemesi jószágoknak nem nemesek általi birhatási joga hozatott indítványba. A rövid, de nagy fontosságú törvényjavaslat még azon ülésben határozatba ment. „Épen ma — úgymond a siker által élesztett köz öröm zajában Palóczy — épen ma 318-ik éve a mohácsi vésznaph, midőn szinte elveszett hazánk; s ma lényeges lépést tettek a rendek annak megmentésére.“ A főrendeknél Széchenyi István, több szónoklatban, nagy lelkesedéssel küzdött a törvényjavaslat mellett. „Én, úgymond, szemeimnek alig hittem, midőn ezen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, ez engem lelkesedésre ragadván, egy híres német író ama jelszavát juttatá eszembe: „Ein Vogel trug cinen Samenkorn in ein wüstes Land, und es entstand

daraus eine neue Creation.“ Ez egy pár sorban, úgymond, én Magyarország egész jövőjét biztosítva látom Ezen egy pár sorban nemzetünk regenerációja fekszik.“ A javaslat a főrendek által is egy értelemmel elfogadtatott; utóbb pedig királyi sanctiót is nyervén, törvénynyé vált.

Valamint a birtokképeségi törvény, némi pótlásául hozatott meg a szabad birtokot illető, de most elmaradt reformnak; úgy a jogegyenlőségre irányzott törekvésekben is kívántak némi haladást tenni az ország rendei, kivált miután a városok s a közadózás kérdései felett folyt tanácskozás már nem nagy sikerrel biztatott. A nem nemesek hivatalképesége egyes esetekre már elébb is fennállott; most tehát a nemnemesek hivatalviselhetése egész általánosságban hozatott indítványba. És e tárgyban azon hallatlan eset fordult elő, hogy a főrendi tábla szabadelvűségben meghaladta a rendeket. Ezek ugyanis pótló utasításaik által kötve lévén, két szó többséggel csak azon megszorítással fogadták el az indítványt, hogy a bírói hivatalok ezentúl is kizárólag a nemesség kezében maradjanak. E határozat azon fonákságra vezetett, hogy szerinte nádorrá, kancellárrá lehetett ugyan a nem nemes honpolgár; de szolga - bírónak, esküdtté nem. A főrendeknél, kiknek többsége eleinte még ebben is ugrást látott s fokenkénti haladást kívánt, a reformpártiak nagy erélyvel harcoltak társaik szűkkeblősége s a rendi határozat képtelensége ellen. „Nyolczszáz évig viselt minden terhet a nemtelen — kiálta az ugrást emlegető főrendek fülébe gróf Teleki László — s ugrás, rögtönzés-e valahára őket részeltetni a hivatalképeségben?“ „Ész, erény, becsületesség — monda a rendek határozatára Batthyáni Lajos — nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állnak a nemesi kiváltsággal.“ Közbeveté tekintélyét Széchenyi István is; míg végre az egész tábla elfogadta az általános hivatalképeséget. A rendek ezután, mintegy elszégyenlven magokat, hogy a korigények teljesítésében a „fontolva haladó“ fő-

rendek által ez egyszer túlszárnyaltattak, ellenkező utasításaik dacára is elfogadták az általános hivatalképességet; mi aztán törvénynyé szentesítettet.

A reformpárt törekvése, a köz jogok- s terhekben minden honpolgárt, legyen az nemes vagy nemtelen, egyenlő arányban részesíteni, még két fontos tárgyban nyilatkozott ezen országgyűlésen: a köz munkák és közös adózás tárgyában.

Mi az elsőt, illeti: a megalkotott törvény által még nem léptetett ugyan életbe a közös teherviselés igazságos elve., Még nem érett ténynyé, hogy a közmunkák legyenek a közsztikség váltságai, melyekhez mindenki osztálykülönbség nélkül járulni tartozzék; még nem lön elérve, hogy a közmunkák a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának tekintetvén, azok kezelése a nemzet összes érdekében, nem pedig minden megyének saját tartományi, igen gyakran némely hatalmasnak egészen magános hasznáig aljasúlt nézetei szerint történjék. De meg lön mégis szüntetve az igazságtalanságnak legalább azon kiáltó része, miszerint eddigelé az ugyanazon osztályú, úrbéres népet is, mely e terhet egyedül viselé, az ötvenkét megye a maga keblében önkénye szerint, ktilönbözőleg terhelte; meg lön szüntetve az önkény hatalmának minden igazság mértékén túl csaponghatása.

A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyűléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedéllyel megvitatott kérdését nem csak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kívánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekekben egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősítésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelőssége még csak a jámbor kívánatok sóvárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok

kezelése alatt lévő házi adóban kívánta megvalósítani a köztelherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország újjászületését eszközöndett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábított köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyűlésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kívánták bocsátani; hanem, mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelműig pártolták, más alakban kísértették meg annak valósítását. Hogy utasításaiknak megyei pártviszonyokat képviselő fékjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyról független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerűen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei legczélszerűbben fedezhetők V A választmánynak, mi nem sokára finanziaális választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két teremben lelkesiülés közt hangzott végig az adómentességről való lemondás igazsága; és ez lón kitűzve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országszerte elbátortalanítá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt, hogy, mivel a közös teherviselés elvei általános, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdíj-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközöltethetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordultának ünnepeén, fényes díszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kísérletet tőnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozottá lón, hogy addig is, míg a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mind azt, mit a nemzet a közszükségek fede-

zésére ajánlandó, a közös teherviselés elve elfogadásának jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban, mivel ezenfelül még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járuljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Túrócz, szavazott ellene.

Míg a finantz választmány ezen adó tervén dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt augusztus végén lement a pest-megyei közgyűlésre, s ott egy küldöttséget kívánt kineveztetni, mely kijelölné a pontot, melynél a jelen körülmények közt, midőn az országgyűlés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány, s annak véleménye nyomán, Pest-megye rendei, évenkénti három millió forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt, közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E taktikának nagy lőn eredménye. E felszólításra a többi megyék is pótló utasítást küldhették az iránt követeiknek; holott különben könnyen megtörténheték, hogy a terjedelmes finantz munkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyűlésnek.

Ezen előzmények után a rendek, a kimondott elvek szerint, a közszükségek (utak, vasúti kamatpótlások, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyűlésig 10,340.000 vagy is évenként 2,585.000 forintot ajánlottak. Míután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadtatva. „Már alig hiányzott valami hátróznivaló, — így tudósítók küldőiket Békés megye követei — már mindenki a reája eső mennyiséget vetegeté; mi bennünk örömtől repesett a lélek: szétdúlva láttuk az előítéletek tömkelegét, megoldva az eszmék bonyolódott-

ságát, mely annyi véráldozatokat látszott (a megyei kortesgyűléseken) követelni, sőt enyészetünket magába burkolni; hittük, hogy visszatérhetlenül meg van téve a lépés, és Magyarország posványai rövid időn ki lesznek száradva, feneketlen útjain vaspályák vonulnak keresztül, a kereskedés terhelt hajói szeldelik vizeinket; s végre Magyarország szétdarabolt életének egybeforrásztására a szerencsés alapot megvetve lenni láttuk a remény és gondolat szárnyain.“

Azonban egyelőre nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tíz millió helyett a jövő országgyűlésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy millió szedetnek be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szőnyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg; a főrendeknek volna ugyan szavok a rovatok kijelölésében, melyek közt az adó felosztandó; de a rendektől megajánlott öszletet kötelesek elfogadni. És ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodónak a rendek, minthogy ezen első eset példája a jövőben is mindannjiszor felhozatnék majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kívánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót; a többiek követői már csak azért is fentartani kívánták elébbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősítésére eredmény kell; ezt pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva szétporladék, elérni lehetetlen. És keserűen kikeltek a főrendek többsége ellen, mely elébb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedélylyel harczolt a megyékben; most pedig a köztelherviselési elvet elismerni ugyan s alkalmazni is kívánja; de oly módon, hogy egy részről a rendi tábla jogát sérti, más részről az adóösszeg csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. Nincs

arra példa alkotmányos nemzetek közt — úgymond Klauzál — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve, így megghiúsíthatná a felsőkamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak bírnak túlnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni Mi jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kísérné, mondani az elámított alnemességnek: íme atyámfiai, állításunk valóban igaz: az az egy millió is csak úgy eltűnt a közép nemesség kezei közt . . . Nem viszünk tehát haza eredményt; majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép túlterhelhetésének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztul minden illúzióiból.“ A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadúlhatott ezen országgyűlésen, minthogy az elvharcz a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. Széchenyi István a főrendek által elismert két elv, a közös teherviselés és az országos pénztár-igazgató felelősségének elve miatt, még a november 10-ki ülésben is óhajtá a rendek részéről az engedést, de süker nélkül. S így a közös teherviselés annyi nehézséggel kivívott elvések alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását.

Hátra van még elbeszelnünk azon törekvéseket, melyek ezen országgyűlésen az ország törvényes kormányzati függetlenségének szilárdítására valának irányozva. Ezen irány, mint mondók, különösen két tárgyban nyilatkozott: a „partium“ s az Erdélylyel való unió és az anyagi érdekek kérdésiben.

A „partiura“ Ugye jelenleg következő stádiumán állott : miután az 1836-ki törvény Erdély elszakadt részeinek visszacsatoltatását megrendelte, de a törvény az erdélyi kormányzók ellenzése miatt végre nem hajtatott, s ennek következtében ama részek (Közép-Szolnok, Kővár, Zaránd és Kraszna megyék), főispánaiktól gátolva, követeket az

országgyűlésre nem küldöttek: a rendek, a törvény fogantatása végett, a királyhoz folyamodván, egyszersmind az országgyűlésre meg nem jelent megyéket a törvény értelmében pörbe fogatták. A bíróság ítélte, s a meghívott de meg nem jelent megyéket a törvényes bírságban elmarasztalta. Ezen ítélet végrehajtását a rendek mindannyiszor megújítatni rendelték, valahányszor a megyék a követküldést elmulasztják. Az ügy tehát azon anomal helyzetbe volt beékelve, hogy, miután a kormány, mely előbb a törvény megalkotásában megegyezett, de most annak végrehajtását ellenzé, — a részbeli megyék, melyek a törvényes bírságban elmarasztaltattak, bár szívesen küldték volna követeket az országgyűlésre, de mivel a kormányhivatalnokok, a főispánok követválasztó gyűléseket nem tartottak, — a törvény kötelezésének nem felelhettek meg: a kormány ellenzé a törvény végrehajtását, és mivel az végre nem hajtott, mégis az ártatlan megyék bűnhődtek. E helyzet megszüntetése végett báró Wesselényi Miklós számos közép-szolnokiak aláírásával kérelmet nyújtott be az országgyűlés rendéihez. Ezeknél, ennek folytatában, október 11-kén, a midőn a folyamodvány tárgyalatott, igen heves vita támadt a tárgy felett; a kormány kétszínű magaviseleté erősen megrovott. „Midőn a kormány ama törvény hozatalába beleegyezett, — úgy monda egyebek közt Szentkirályi Móricz — úgy látszik, előre föltevve, hogy azt végre hajtani nem fogja Ő semmit sem vár felülről az ország jövőjére nézve, s felhívja a rendeket, ki ellenkező véleményben van, álljon fel, s hazudtolja meg őt ezen ügyben. Ő sem tehetséget, sem jó akaratot nem lát, s nagy idejének tartja, hogy a rendek magok nyúljanak cselekvéshez.“ Indítványozza e végett, hogy II. Ulászló törvényeinek nyomán az érdeklött főispánok feleletre vonassanak. Beöthy erős kikelésekkel teljes beszédében nemzeti veszélynek nyilatkoztatja, midőn felülről nyújtatik példa törvényszegésre. Az országgyűlésnek vége közeledvén,

a rendeket elborítá a sok munka eredménytelenségének érzete, s e tárgyban, melynél világosabban semmi sem bizonyba a kormány jó akaratának hiányát, általában szabad szárnyra bocsátották keserű érzelmeik ömlengését. „Vizsgáljuk meg — úgymond ismét Szentkirályi — mi sikere volt 1790 óta a nemzet öröklődéseinek azon organikus kérdések körül, melyek eddig szőnyegre kerültek? Nekünk szüntelen úgy kell dolgoznunk, hogy hátunk megett mindig megannyi tárgy marad; mi örökké csak próbálgatni vagyunk kénytelenek: vájjon mely alakban tetszik ez vagy ama reform a kormánynak? Ennek oka abban fekszik, hogy a kormányzati rendszer ellenkezik a törvényhozás alkotmányos elveivel.“ A feliratban tehát, melyben a részek valahárai visszakapcsolatását erős hangon követelték, egyebek közt Ulászlónak a felelősségről szóló törvényére is hivatkoztak a rendek. De a főrendek tábláján a felirat, időhiány miatt, föl sem vétetvén, a részek ügye ismét a régi-ben maradt.

Mi alatt a részek visszacsatolásának kérdése tárgyalaték, egész Erdélynek Magyarországgal való szorosabb egyesülése újra szóba hozatott. Már négyszer intéztek az ország rendei feliratot a királyhoz, hogy ezen egyesülés eszközlése végett egy országos választmány neveztessek ki, mely Erdély rendéivel az egyesülés módjairól értekeznek. Ezekre minden sürgetés daczára sem érkezett válasz eddigelé. Most tehát e kérelem ötödször is megújítatott. De, bár Erdély rendei is hasonló óhajtást fejeztek ki múlt országgyűléseiken az egyesülés iránt, e kérelemnek most sem lett sikere. A kormány, mely az országnak bárhonna eredő erősödését féltékeny szemmel nézte, most is válasz nélkül hagyta a feliratot.

Azon discussióknak, melyek az országgyűlést megelőzőt három év alatt a sajtó cs megyei közgyűlések terén reformkérdéseink felett annyi hévvel, sőt szenvedélylyel folytak, nem kis része anyagi érdekeink körül forgott.

Ezen érdekek gyarapodásának s kifejlésének akadályait, miként fentebb láttuk, főképp vámviszonyainkban s közlekedési eszközeink hiányosságában találta a közvélemény. És alig volt megye, mely ennél fogva a vasutak s vámviszonyok kérdésében ne látta volna el utasításokkal a maga köveit. Az anyagi érdekek kifejtésének kérdése általában az égető szttkségű kérdések közé számíttatott; s nem ok nélkül. Régi és alapos panasza volt az országnak, hogy anyagi érdekei a részrehajlóig kezelt vámrendszer által az osztrák tartományok érdekeinek áldoztatnak fel; s míg ekkép egy részről a nemzet a köz elszegényedés örvénye felé sodortatik, más részről az ország törvényes kormányzati függetlensége is tetemesen sértetik. Ama számtalan panaszok s feliratoknak, melyek által a nemzet e sérelem és baj orvoslatát sürgette, eddigelé alig volt más eredménye biztatásoknál ; legjobb esetben egy-két alsóbb rangú kereskedelmi czikk vámja szállítattott alább ; de a jóllét kifejlését gátoló igazságtalan coloniális vámrendszer egyre fenmaradt. A viszonyosság a legtöbb és legfontosabb czikkelyekre nézve mind egyre hiányzott ; számos iparágak s gyártmányok bárom s négyszer, többek egész tízszer annyi vámmal terheltettek, ha tőlünk Ausztriába vitettek, mint megfordítva ; belső gyártásunk, a külföldről behozott kellékek fölötte nagy vámja által, igen megnehezítettett; nyers természetűeinknek a kiviteli utak a külföldre az osztrák ipar védelme miatt visszatorlásúl felállított túlságos vámok s más akadályok által még mindig annyira zárva tartattak, hogy kénytelenek valánk azokat egyedül Ausztriának adni el, mely aztán concurrentia nélkül szabta meg azok árát; ellenben piacainkról a külföldi gyártmány a tilalommal határos vámok által végkép kiszorítottott, s azokat egyedül osztrák gyártmány árasztotta el. Például, 1841-ben, az Ausztriából kivitt, összesen 61 millió frt értékű gyártmány-nak négyhetede hozatott Magyarországra. Szóval, belgyártásunk megnehezítettett, hogy az osztrákkal a versenyt ki

ne állhassa; külföldi jó és olcsó gyártmány behozatala csaknem lehetetlenné tétetett; természetnyelveink egész kivitele viszont Ausztriára szorított. Így történt, hogy kereskedelmi mérlegünk évenként több millió frt veszteséget mutatott ki. A külföldi, tehát érdekünkben nem részrehajló, s hivatalos adatokból merített Beclier statistikája szerint, bevitelünk évenként mintegy 65 millió frt értékű, míg kivitelünk körülbelül csak 60 millió frt értékre emelkedett. Fő oka e nem kedvező mérlegnek kétségtelenül abban keresendő, hogy anyagi érdekeink más, önkényleg adóztatható tartományok jóllétének gyarapítására zsákmányoltattak ki; s azoknak czélszerűbb igazgatása a törvényhozástól önkényesen elvonatván, az osztrák tartományok nemcsak a külföld, hanem még Magyarország ellenében is véd vámrendszer által kegyelteitek.

A rendek, midőn ezen országgyűlés folytában anyagi érdekeink felett kezdének tanácskozni, a bajok mind két forrására egyenlő buzgalommal kiterjesztették figyelmüket; s meg valának győződve, hogy anyagi jobblétet csak úgy lehet előidézni a hazában, ha egy részről a külfölddel biztos és olcsó közlekedési eszközök teremtetnek; más részről a vámviszonyok méltányosabban szabályoztatnak, s e végre a vámok és harminczadok rendezésének jogát a törvényhozás magának visszaszerzi. E két fő pont adta az irányt a tárgy feletti tanácskozásaiknak.

Mi az elsőt, a külfölddel való egyenes közlekedés eszközeit illeti: a Kossuth által indítványozott s annyi hírlapi cikkben kifejtett, pártolt s ajánlott pest-fiumei, vagy legalább vukovár-fiumei vasút eszméje oly roppant népszerűséggel bírt az országban, hogy azt mellőzniök sem lehetett volna a rendeknek. Negyvenhét megye adott reá követeinek pártoló utasítást. Egy vasút, mely a Dunát a magyar tengerparttal összeköttetésbe hozná, már maga is elegendő, minden esetre szükséges eszköznek tartott a végre, hogy kereskedelmünk ama coloniális, szolgai bilin-

csektől, melyekkel azt Ausztria egy század óta lelánczolva tartá, felszabadíttassék. Így történt, hogy a kereskedelmi tárgyakban munkálkodott választmány e felett oly véleményyt nyújtott be a rendek táblájának, „hogy a fiumei pálya építéséhez minél előbb hozzá kell fogni; mert minden év, melyet e vészben mulasztunk, új és tetemes veszteséggel öregbíti azon szenvedőleges állapotot, melyben ktilkereskedésiink sínylódik; — s már ennél fogva is ezen vaspálya felállítását magán vállalkozás tárgyává tenni nem lehet; de nem lehet ezt tenni főképen még azért sem, mert ezen vaspálya külkereskedésünk kulcsát, legfőbb útját képezendi, melytől a haza jólléte függ.“

Az ország rendéinek pártolása, s a népszerűség, melyben e vasút ügye országszerte részesült, a valószínűségnek oly magas fokára emelte annak életbe jövetelét, hogy már a kormány kegyeivel elárasztott Trieszt is remegni kezdett a vetélytárstól, melyet Fiumében, ha azt a Dunával vasút kötendi össze, támadni hitt. Fiume kereskedése így is, mint volt, száraz úti összeköttetésben a Dunával, évről évre megnyugtatólag gyarapodott; minek következtében alig lehetett kételkedni, hogy mihelyt Fiume vasutat nyerend, azon egész kereskedés, mely magyar termékkel eddig Trieszten át üzetett, azonnal ezen olcsóbb ut felé veendi irányát. Trieszt ennél fogva minden követ megmozdítani szándékozott, hogy a fiumei vasút létrejöttét meggátolja. B r u c k K á r o l y, a trieszti Lloyd igazgatója, e végett ármányhoz nyúlt, s a pályát 4% biztosíték mellett felépíteni ajánlkozott. A cselet nem volt nehéz fölfedezni; és a triesztiek e törekvése, ha lehet, még öregbíté nálunk a lelkesedést az alduna-fiumei vasút iránt. A pálya tervét egy fiumei társaság elkészítettvén, annak felépítésére is nagyobb biztosítást nyújtott az országgyűlésnek; minek következtében a rendek háza, október 12-ki ülésében, következő határozattal zárta be e tárgy feletti tanácskozásait: a kiküldendő országos választmány egyezkedjék a fiumei és semmi

esetre ne a Bruck-féle trieszti társasággal; ba a fiumeivel megegyezni nem tudna, adjon elsőséget azoknak, kik a kijelölt alduna-fiumei vasútvonalra legkedvezőbb feltételek alatt vállalkoznak, a nemzet részéről öt százaléknyi jövedelmet biztosítván számukra. Ha másfél év alatt ily vállalkozók nem talátnak, maga a választmány készíttesse el az előleges munkálatokat s terveket; a szükséges költség beszerzésének módjáról pedig a jövő országgyűlésnek véleményt nyújtson be. E határozat a főrendek elébe kerülvén, a nádor főherczeg akként nyilatkozott, hogy hiszi, mikép ily feltételek alatt a kormány maga is hajlandó felépíteni a vaspályát. E nyilatkozat következtében a főrendek egyenesen felszólítani kívánták a kormányt e vállalkozásra. De a rendeknek semmi bizodalnok sem volt azon kormányban, mely eddig Triesztet szinte elárasztó kedvezéseivel, Fiume irányában pedig semmi egyebet nem tett a gáncsoskodásnál s akadályozásnál; minél fogva magán-szerződést semmi esetre sem akartak kötni a kormánynyal.

A középponti vasútra nézve, mely Pestet egy részről Pozsonnyal és Bécscezel, másról Debreczennel kötné össze, a szerződés a helytartótanács által már a tavasz elején megkötetvén, a pálya készítése ténylegesen is megkezdett.

Az Ausztriával való vámviszonyok tekintetében, miként már fentebb említém, igen megváltoztak nálunk a nézetek. Néhány évvel elébb alig óhajtott valamit nagyobb hévvel a nemzet, mint amaz iparölő vámrendszernek olyképi módosítását, hogy a közbenső vámok hazánk s az osztrák örökös tartományok közt végkép eltöröltessenek. Ezt akkor még áldozattal is kész volt volna a nemzet megváltani. Most ellenben, bár a vámrendszer kártékony hatásáról ugyanaz maradt a meggyőződés, nemcsak a megváltást, de még az egyszerű eltörlést is ellenzetté a közvélemény. A német vámszövetség történetéből merített tanulság általánossá tette azon meggyőződést, hogy nemzetiségünket a

német nemzetiség túlnyomó hatása ellen —, önállásunk, kormányzati függetlenségünk maradványait pedig az osztrák absolutismus fogalásai, nivellálni szándékozó törekvései ellen semmi sem védte eddigelé oly siikeresen, mint épen e közbenső vámvonalt, mely által Magyarország mintegy külfölddé lón Ausztria irányában. A gondviselés művének tekintetett, hogy ama fonák szabály, melylyel a bécsi kormány hazánkat elnyomni szándékozott, magát olyképen bosszulta meg, miszerint épen azt segített megvédeni, mi ellen Bécs három század óta folytonosan támadó harczot vívott, nemzetiségünket s kormányzati önállóságunkat.

E vámvonalt tehát, mely, a bécsi kormány által kitűzött czélon kívül, nekünk oly hasznos szolgálatot tón, a jövőre is fentartani, és csak a rendszert, a szabályozást kívánták akképen megváltoztatni a rendek, hogy abban tökéletes viszonyosság foglaljon helyet; és miután eddig az osztrák ipar védetett a vámszabályok által a magyar ellen, ezután a magyar védesség a már különben is sokkal erősebb osztrák ipar ellen. Eltökélve, mindent megkísérteni, hogy a vám és harminczad szabályozását, a régi törvényeken alapult alkotmányos jogok szerint, a törvényhozás körébe visszaállítsák, a feliratban, melyet e tárgy iránt készítették, nem azt sürgették többé, mit eddig a hasonló feliratokban, hogy a király a vámviszonyokból eredő bajokat és sérelmeket orvosolja; hanem, miután hazánk kereskedésének szomorú állapotát lefestették, és miután megmutatták, hogy ennek oka s forrása azon igazságtalan vámrendszer, mely egy század óta rólunk nélkülünk s egyenesen érdekeink ellen intéztetett: kijelentik, hogy a nemzet ezen állapotot még e jelen országgyűlésen, a viszonyosság elvei szerint, megváltoztatni kívánja. És e végett kéri a királyt, hogy a törvényjavaslat szerkesztéséhez szükséges adatokat velők közöltesse. — A főrendek azonban csak azon feltétel alatt egyeztek meg e felirat felterjesztésében, hogy belőle mind az, mi a védvámrendszerre vonatkozik,

egyszerűen kihagyassék; mi aztán, nehogy a felterjesztésnek útját állja, meg is történvén, ez szeptember 13-kán felküldetett.

A kormánynak régi szokásai közé tartozott: azon tárgyakban, melyekben a nemzet kívánatának igazságát s helyességét nem tagadhatta, de a kívánatot teljesíteni kényuralmi hajlamainál fogva nem szándékozott, hogy magát szemrehányásoktól s további sürgetésektől megmentse, vagy épen nem, vagy csak az országgyűlés végperceiben adni választ az ország rendéinek. Ez történt most e felirattal is: ámbár az országgyűlés bezárásának határnapja már ki volt tűzve, a válasz mégis egyre késett. De a kormány ezen eljárása most nem csak elkeseredéssel töltötte be a hazafiak kedélyét, hanem őket cselekvésre is ösztönözte. Miként fentebb említők, a múlt években több helyit olynemű védegyletek támadtak, melyeknek tagjai arra kötelezték magokat, hogy némely szükségüket csak honi gyártmányokkal fogják kielégíteni. Ezen eszme most mind általánosabbá lett; és többekben kívánság ébredt a védegyletet országossá, nemzetivé alakítani. Különösen buzgó apostolává lett az eszmének Kossuth Lajos, ki a Hírlap szerkesztésétől nem régen megváltván, munkásságát most kiváltképen az egyesületi téren fejtette ki. Ő, október elején Pozsonyba rándulván, a védegylet ügyében oly hévvel agitált, hogy az kevés idő alatt mind a törvényhozó karban, mind azon kívül, számtalan pártolókra talált. Még a nővilágban is sokan lelkesedéssel ragadták meg a népszerűvé lett eszmét.

S így lőn, hogy az országos iparvédegylet október 6-kán magát megalakultnak jelenthette, elnökéül Batthyáni Kázmért, alelnökéül Teleki Lászlót, igazgatójául Kossuth Lajost, s e mellé az ország legkitűnőbb férfiai közül egy állandó bizottmányt választván. — A védegylet keletkezte egy hatalmas tüntetés volt a nemzet részéről az anyagi érdekek hiányain segíteni vonakodó kormány ellen.

E tüntetés után a kormány nem tagadhatta meg egészen a

választ az ország rendelnek vámügyi feliratára; de késett azzal, a meddig lehetett, s a válasz csak november 7-kén adatott ki, holott 10-kére már ki volt hirdetve az országgyűlés bezárása. Tartalma e válasznak lényegileg következő: „hogy a nemzeti ipar előmozdítására a kormány eddig többet nem tett, a súlyos körülményeknek tulajdonítandó. De az ügyet szíven hordja, s valamint maga ügyekezni fog az ország anyagi érdekeinek felvirágzását eszközölni, úgy, reméli, a jövőben a rendek is méltányosan hozzájárulnak az akadályok elmozdításához. A kívánt adatokat majd a jövő országgyűléssel közlenni.“

A kormány e válasza kimondhatatlan megindulással fogadtatott a rendek házában, kiket egyébiránt is mind ingerültebb hangulat szállott meg az országgyűlés végének közeledtével, látva tizenkilencz hónapi fáradalmas munkálkodásuknak eredménytelenségét. Épen e napokban hiúsult meg a remény az iránt, hogy a nemzet leghőbb kívánatait, legégetőbb szükségeit illető tárgyakban még ezen országgyűlés alatt lehessen törvényt alkotni. E napokban bukott meg a városok es kerületek rendezése, a hitelintézet, a „partium“ ügye, az ország anyagi érdekeinek emelésére fordítandó közös adó kérdése stb. Nem rég panaszkolta be Pest követe, hogy a kormány iparunk s kereskedelmünk kifejtését még az egyesületek terén is gátolja, ezen egyesületeket, különösen az iparegyletet s a kereskedelmi társulatot korlátozni törekedvén. A rendeknek mind ezek miatt elégtelen, ingerült kedélyét csordultig fájdalommal s keserűséggel töltötte meg a kormány e válasza. Az elhatalmazott ingerültség, keresztültörve minden korlátokon, melyeket eddig a mérséklet s a felsőség hagyományos tisztelete emelt, szenvedélyes szónoklatokban ömledezett. „Föl kell valahára ébrednünk százados lethargiánkból — így kiálta fel Bezerédy István — és a mit határainkon felállítani nem engednek, fel kell állítanunk saját házaink küszöbeinél Ha nem akarunk idegen ipar járma alatt nyögni

mindörökké, egyesüljünk a védegyeletben!“ — Szentkirályi örömet fejezte ki a történet fölött, s köszönetét mondott a kormánynak ezen leiratért; „mert, úgymond, ha a királyi válasz némi kis engedményt nyújtana, nem engedné felébredni ama lelkesedést, mely most e válasz hallatára el fog terjedni a hazában az önselekvés terén.“ Bővebben beereszkedett a válasz bírálatába az alsó táblai reformpárt vezérszónoka, Klauzál Gábor, következő beszéddel zárván be az ingerült kitöréseket: „Azt kellene hinni, hogy e válasz által, ha benne az ország függetlenségét biztosító 1790-ki 10-dik törvényre hivatkozás nem történnék, föl van függesztve egész alkotmányunk, midőn a kormány a helyett hogy a törvényhozásnak ada tokát nyújtana, azt Ígéri, hogy majd fog rólunk gondoskodni. Ily tény után különösen hat reá a leirat e kifejezése: „perchara natio“ stb..... A kormány hivatkozik rendelkezésekre, melyeket érdekünkben tett: de hogyan teheti ezt, ő megfogni nem képes. Mert álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták, s mutassanak fel ilyes intézkedéseket. És mégis a leiratban azok nem csak említettnek, hanem még az is mondatik, hogy ezen reánk jótékony rendelkezésekben azért nem ment tovább a kormány, mert súlyos körülmények akadályozták. Ő nem tudja, mik lehetnek e súlyos körülmények. Ha azon viszonyok értetnek, melyek Magyarország s az örökös tartományok közt adó tekintetében fennállanak: miért nem mondatott ez ki nyíltan? Legalább azon hivatalnokok, kik a közös teherviselés ellen izgattak, ezután megszűntek volna fondorkodni. De az adóviszonyok sem igazolhatják ezen eljárást. Ily múlt után nyújtatik ugyan némi reménysugár vám viszonyaink rendezése iránt; de ő úgy látja, hogy még ez ígéret sem függetlenségünk alapján tétetik: azontúl sem fogják iparunkat védeni saját vámsorompóink; hanem hihetőleg e sorompók pénzen megváltása tervezetik az örökös tartományok javára.“ Végül az előadott nézeteket

határozatba foglaltatni idítványozván, törvénytelennek nyilatkoztatja azon rendszert, mely ellenünkben fennáll; s kimutatván, mikép a nemzetnek egyedül saját erkölcsi erejére kell támaszkodnia, bizton hiszi, hogy a képviselő testületnek e lépése meg fogja teremni a maga gyümölcseit.

A határozat, mely aztán Klauzál e beszéde értelmében szerkesztetett, kijelenti: „mikép a rendek a kormány választát a legnagyobb nehezetteléssel fogadják. Leteszik a tárgyat, s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé felírni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy a Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, melynek célja gátolni a honi műipar kifejlését. Ily helyzetben a rendek csak polgártársaik szilárd és állhatatos kitérésében keresnek menedéket. Kijelentik, hogy az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedik, s a védegyeletet, mely ezen érdekek védelmére magát épen e napokban constituálta, a törvény pajzsa alá helyezvén, abban találják a védvámrendszert, mely a polgárok küszöbei-nél fog örködni a magyar műipar s kereskedés érdekei felett. A kormány iránt azonban, e körülmények között, bizalmukat elenyészettnek nyilatkoztatják. És minthogy eleve tudják, mikép e határozat a főrendi többségnél ellenzésre találand, azt a felső házzal közleni sem kívánják; hanem egyszerűen az országos irományok közé igtatják.“ A kormány iránti bizalmatlanság e kijelentésében nagy része volt az erdélyi részek visszakapcsolása ügyének is, mely egy szint' e napokban érkezett királyi válaszban hasonlókép a jövő országgyűlésre halasztatott. Az illető határozatban a visszakapcsolás elmulasztását a rendek egyenesen a végrehajtó hatalom hanyagságának tulajdonították, kijelentvén, hogy vagy nincs a végrehajtó hatalomban elég tetterő, vagy, ha van, azt használni elmulasztotta.

A bizalmatlansági szavazat méltánylásában a pártok színezete szerint különböző volt a vélemény az országban.

A reformpárt azt általában nagy megleléedéssel fogadta, úgy tekintvén azt, mint az alkotmányosság elvének pártjok képviselői által tett erélyes nyilatkozatát; mint saját pártjok morális erejének s bátorságának öregbedését, mi nem késendik hatalmas lökést adni a nemzeti átalakulásnak. De épen azért, mivel az esemény valóban szükségkép változást vont maga után a kormány politikájában, valamint azért is, mivel e bizalmatlansági nyilatkozat a főrendi conservatív pártot, a kormány gáncsolt politikájának részesét is sújtotta: e pártnak az természetesen nem tetszhetett, s általa többféleképen rosszaltatott is. Azonban tekintetbe véve, hogy a nemzet fél század óta minden országgyűlésein, de mindig sükeretlenül, sürgette az ország anyagi érdekeit oly igazságtalanul terhelő vámviszonyok elintézését: és most a kormány még e fontos kérdés megoldására szükséges adatok közlését is megtagadta; tekintetbe véve továbbá, hogy a rendek e gyűlés alatt mintegy száz, részben terjedelmes munkálatokat készítettek, és azok közül a kormány és pártja ellenzése miatt mindössze csak tizenhárom törvénycikkelyt lehetett megalkotni; végre tekintetbe véve azt is, hogy több nagy fontosságú tárgyra nézve, — minő péld. a városok s kerületek rendezése, a hitelintézet, a fiemei vasút, az anyagi érdekek emelésére fordítandó telekdíjas közös adó, — a két tábla közti egyezkedés már azon pontig ért, hogy azokat az országgyűlésnek néhány héttel meghosszabbítása hihetőleg kívánt eredményre vezet; és a kormány ezt, miután a hadi adó megajánlatott, mégis minden fontosabb ok nélkül megtagadta: — egész meggyőződéssel állíthatni, hogy a kormány e bizalmatlansági szavazatot teljes mértékben megérdemelte.

Az alsó házban ez iránt magok a conservatív párt tagjai is meggyőződve lenni látszának; erre mutat legalább azon körülmény, hogy közölök senki sem emelt szót a bizalmatlansági határozat meggátolására. Igazolták egyébiránt a rendek okait e határozat megalkotásában magok a con-

servatív párt belső viszonyai is. E párt főrendi töredéke, előbb annyira összhangzó, a kormány akaratának oly feltételtenül hódoló, most, a gyűlés vége felé, szinte megoszlott véleményében, a kormány szellemét s eljárását illetőleg. Egy rész, a conservatív párt ijabb része, mely azt óhajtá, hogy a kormány, eddigi tétlenségéből kilépve, maga ragadja meg a minden esetre szükséges s mára közszellemnél fogva el nem utalható reformok kezdeményezését, gr. Majláth Antal kancellárt a jelen körülmények közt nem tartá elég erélyesnek s vállalkozó szelleműnek. E töredék, míg életben volt, gr. Desseffy Aurélt tűzte volt ki, ennek halála óta pedig gróf Apponyi Györgyöt kívánta helyébe kancellárrá kineveztetni. A conservatív párt e meghasonlásának s ama bizalmatlansági határozatnak az lön következése, hogy Majláth Antal nem sokára le is mondott hivataláról.

És ekként az országgyűlés bezárásának határnapja itt bosszús ingerültségben, amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendéit; minél fogva a nagyobb rész, pártkülönség nélkül, valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzetnek véget vetend. A gyűlés bezárásának' szertartásait nem a király személyesei), hanem Károly főherczeg, mint annak biztosa, hajtotta végre november 13-án.

Visszatekintve ezen országgyűlésnek tizenkilenc hónapi munkálkodására, igaz ugyan, hogy csak igen csekély része végeztetett be, s még kevesebb emeltetett törvény erejére, azon nagy számú tárgyaknak, melyeket a közvélemény s közóhajtás e gyűlésnek végzendőkül kitűzött, vagy melyekben a rendek munkálatokat is készítettek. Igaz ugyan, hogy fájlalni lehetett, mikép e számos tárgyak közül különösen a büntető törvénykönyv, noha annak szükségé általánosan elismertetett s éreztetett, életbe nem lépett; a megyei kicsapongások, municipális életünk e korcs kinövései, újabb törvény által nem korlátoltattak; a városok

rendezésének s törvényhozási részvétének kérdése ismét csak a jövőre halasztott; hogy a hitelintézetnek csak terve készült el; hogy a közös teherviselésben a kimondott elv tényleg már most nem alkalmaztatott; hogy fő közlekedési eszközeink egyesek jóakarátára bízva maradtak, s tengerpartunk régi elhagyatottságából ki nem emeltetett stb. De, bár a közóhajtásokat nem valósított» is meg teljes mértékben ezen törvényhozás: eredménytelennek azt, mint ekkor sok heves vérű s türelmetlen kedélyű állította, koránt sem lehet mondani; egy hatalmas lépéssel vitte az előbbre, célja felé, nemzeti átalakulásunk nagy ügyét.

Különösen öt megalkotott törvénynek oly világos, mondhatni kézzel fogható a jótékonyága, hogy azt bővebben mutogatni felesleges; s ha rólok egynémit mégis szólnunk, azt csak azért tesszük, hogy kitüntessük, mi hiányzott még ezekben a teljes be végzettségtől.

Először is a magyar nyelvet és nemzetiséget illető törvény teljes győzelemre vitte politikai nemzetiségünk ügyét. Egy részről a nemzeti nyelvnek visszaadott minden őt megillető jogot, és a nemzetiség gyarodásának biztos alapot vetett; más részről a hazában lakó idegen nyelvekre nézve is kimondja, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a felsőbb nevelés, törvénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát; csak azt rendeli, hogy a latin helyett a magyar nyelv legyen azon kötelék, mely a hazának politikai nemzetiségét összetartja. Nem lehet mindazáltal eléggé sajnálni, hogy a Horvátországgal való érintkezés viszonyaiban a történetnél méltányosabb, a horvátokat is megnyugtató intézkedés nem jött létre; az ország határain belül pedig a külön ajkúak kívánatai legalább is a községek kebelében s a köznevelés körében nem teljesítettek.

A vallási törvény nem elégített ugyan ki minden méltányos igényt. Sajnálni kelle, hogy a vegyes házasságok tárgyában kimerítőleg nem rendelkezett, s így a tárgyat,

mely annyi ingerültséget szült, végkép nem fejezte be. De az átmenetet szabályozó törvény a kérdés legnehezebb részét csakugyan megoldotta: a vallások egyenlőségét pusztán elvből valósággá változtatta, s közelebb hozta az igazi keresztényi szeretet uralmának korszakát, melyben minden keserűség, mely eddig a keresztény felekezetek közt létezett, végkép megszűnjék.

Azon törvény, mely a nem kiváltságos osztálybelinek az utat minden hivatalra megnyitotta, s teljes hivatalképességet adott, a demokratiai jogegyenlőség nagy elvének egyik lényeges részét léptette életbe, a választalat az osztályok közt legalább egy részben lerontotta. Egyedül az vala sajnálatos, [hogy ez csak részben történt, hogy az elv nem egész terjedelmében valósított meg. Sajnálatos vala, hogy a törvény ennél fogva nagy következetlenségben szenvedett; megadta a nemnemes polgároknak a képességet minden hivatalra; de azoknak választói jogáról, a hivataloknak ezen első lépcsőjéről, nem gondoskodott. E következetlenség eredménye lón, hogy a törvény a nem kiváltságos osztálybelieknek, főképen azon hivatalokra nézve, melyek választása nemesektől függ vala, inkább csak reményt adott a jövőre, mint tényleges valóságot a jelenben.

A birtokképességi törvény, mely a nem-nemeseket is joggal ruházta fel nemesi jószágok birhatására, a hivatalképességi törvényvel ugyanazon demokratiai elvnek, a teljes jogegyenlőségnek készítette elő diadalát; s örök dicsőségére válik egy csupán kiváltságos nemesekből s nemesek követeiből alakult törvényhozásnak. Batthyáni Lajos, a főrendi ellenzék vezére, miután azt Széchenyi István s a közép segedelmével a főrendek házában kivítta, nem kétkedett egy magán levelében akként nyilatkozni, hogy ez a legfontosabb határozat mindenek közt, melyek száz év óta Magyarországon alkottattak. De valamint a hivatalképességi, úgy a birtokképességi törvénynek is volt egy hiánya, melynél fogva a nem-nemes polgárnak adott bírha-

tási jog nem teremthette meg mind ama gyümölcsöket, melyeket tőle várni különben lehetett volna. E hiány abban feküdt, hogy a nemesi jószágok, nemesi földek is nem szabadítottak fel egyszermind az ősiség bilincsei alól. Azonban, valamint a hivatalképeség a választói jog megadását, úgy a bírhatási képesség az ősiség eltörlését egy közelebbi törvényhozásban szükségkép maga után vala vonandó.

Végre a közmunkákat szabályozó törvény messze marad ugyan a céltól, melyet akár az egyenlő közteherviselés igazságának —, akár a magasabb felfogású nemzetgazdaság igényeinek tekintetében elérnie kellett volna. De legalább egy lépést tett e cél felé, s elősegítette annak majdani megvalósítását, midőn legalább az ország külön helyhatóságaiban s ezek kebelében lakó jobbágyosztályra nézve egyenlősítette a közmunkái terhek viselését.

Az országgyűlésnek ezen, törvénynyé vált főbb eredményei, tagadhatlan, igen jótékonyak, s tetemes haladást foglalnak magokban. Azonban még ezektől elnézve sem lehet e törvényhozást eredménytelennek állítani. A népek életében, a kifejlődés egyes lépcsőzeteit tekintve, nem csak a valóságos eredményt, a megalkotott hasznos törvények számát, kell haladásnak tekinteni. A haladás, valamint egyes embernél, úgy a népeknél is nem egyedül külső tényekben, hanem az eszmék tisztulásában és kifejlésében is egyaránt nyilatkozik. Miként a tények, úgy a megtisztult, kifejlett eszmék is, egy részről a múltnak eredményei, más részről a jövőnek csirái. És épen ezen szempont az, mely ezen országgyűlést nevezetessé teszi.

A ki a magyar országgyűlések eredményeit helyesen akarja megítélni, nem csak azt kell tekintenie, mi s minő törvényeket alkotott az ténylegesen. Abnormis helyzetünknek, mely hazánknek az abszolút kormányzatú osztrák császársággal való vegyes házasságából származott, az is következése volt, hogy a törvényhozás kénytelen lőn irányt inkább adni a közvéleménynek, mint azt tőle venni. Más alkotmá-

nyos országokban, hol a sajtó szabadon mozoghatott, ennek hivatása volt kifejteni az eszméket, indítványozni a teendőket: nálunk ez, miután a sajtó korlátolva volt, jobbra a tanácskozások körébe szorítottatott; s azért volt az eszmecsere is élénkebb törvényhozási tanácskozásainkban, mint bármely más nemzet parlamentjében; azért oly hosszúk s mégis oly gyakran eredménytelenek a tanácskozások, mint az sehol másutt nem volt tapasztalható. De ha, a sajtó korlátozottságának következtében, a törvényhozási tanácskozás hivatása lőn a teendőket indítványozni, az eszméket kifejteni s megtisztítani, és a közvéleménynek bizonyos, határozott irányt adni: kétségtelen, hogy ezen előkészítést is hasznos eredmény gyanánt kell tekinteni, ha különben azt kellőleg megtette a törvényhozás.

És e szempontból fogva fel ezen országgyűlést, bátran el lehet mondani, hogy annak eredménye nagyobb volt, mint bármely eddig lefolyt országgyűlése. E törvényhozás munkálkodásainak s tanácskozásainak következtében számos nagy horderejű eszme jelentékeny haladást tett a nemzetben. Azon összesen száznégyszáz tárgy között — mert nem kevesebbre megy minden ágazatokkal s külön tárgyalta részletekkel együtt azok száma — melyek felett a rendek részint tanácskoztak, részint terjedelmes munkálatokat is készítettek, csak néhányat kell említenünk, hogy fogalma legyen az olvasónak azon eszmetömegről, melyre nézve e köztanácskozások iránytűje gyanánt szolgáltak a közvéleménynek. Ugyanis, az említetteken kívül még a következő főbb tárgyak fordultak meg a rendek házában asztalán: a Pesten építendő országház; a nemzeti színház; a katonaság tartása, mi iránt valóságos eredménynek veendő, hogy e teher megváltására bizonyos összeg állapított meg, minél fogva ezen, adóinkat elébb oly egyenetlenül nyomó teher, egyenlően kivethető adóvá változott; országgyűlési szabad újság; minden évben Pesten tartandó országgyűlés; a só szabad árulhatása; a nem egyesült görög hitfelekezetűek

vallási viszonyai; unitárius vallás szabad gyakorlata; telekkönyvek behozatala; elemi tanodák s műgyetem felállítására; a népnevelés rendezése; a vakok, siketnémák és tébolyodottak intézeteinek felsegítése; a hajózást gátoló akadályok megszüntetése; a szólás-szabadsági sérelmek orvoslása; az irodalmi s művészeti tulajdon jogának biztosítása; a magánosok közti pénzviszonyok kiegyenlítése; az egyházi tized eltörlése; a községi jegyzők állapota; a mérlegek egyenlősítése; az ország közjává előmozdító magánvállalatok biztosítása; a zsidók polgári jogai; az országgyűlési követek igazolása stb. stb.

Soha nem terjeszté ki még több tárgyra ügyeimét a magyar törvényhozás. Es habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását; az eredmény legalább az lőn, hogy majdnem mindazon kérdések előkészítve örökítették át a jövő törvényhozásra, melyek nek eldöntését a kor igényei szükségé változtatták.

A fentebb részletesen előadottak közöl még csak egyet, a két tábla ama határozatát említjük ismételve, mely szerint a közös teherviselés elve elfogadtatott. E szent elv Európa majdnem minden népeinél, hol az már tényleg életben van, csak hosszú, jobbára véres küzdelmek által vívott ki. Kiváltságos osztályunknak valódi dicsőségére válik, hogy elég önzetlen tudott lenni, az igazság e követelését önként elismerni, az elvet elfogadni. A remény, annak valószínűsége emelése iránt, még ugyan nem teljesült, az ige testté még nem lett; de már maga az, hogy a nagy elv kimondatott, és az országos pénztár kezelése tekintetében mind a két tábla valószínűsége alkotmányos szabályokat, szoros felelősséget állapított meg, bizonyára oly haladásnak tekinthető, melynél nagyobb eddigelő még nem tett a magyar törvényhozás. Sajnos ugyan, hogy félreértések, bizodalomhiány s a minden teherviseléstől irtózok fondorkodásai a nagy elvnek valószínűsége életbe léptetését ez úttal megakadályozták: de az ügy koránt sem bukott meg. Az

engedmény, mely az igazságnak tétetett, nem volt többé visszavehető; a törvényhozók adott szavát a nemzet összesség nem feledte el többé; és alig kételkedett valaki, hogy azt a következő törvényhozás múlhatatlanul be fogja váltani. Mert az igazságot századokon keresztül el lehet rejtteni; de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma sem képes többé annak szavát elnémítani. És kétségtelenül ez volt a lefolyt országgyűlésnek legnagyobb, leggyümölcsözőbb, leghatékonyabb horderejű eredménye.

„Ha egyébiránt e törvényhozás — úgymond E ö t v ö s József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntetlenül maradtak: ennek oka sem a véletlenben, minnek nemzetek életére vajmi csekély a hatása; sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mind addig, míg a felelősség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágatnak el; fekszik abban, hogy, a követi utasítások következtében, egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást bírnak, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központosított érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének ... Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás, — ezek a nemzet legnagyobb szükségai, ezek biztosíthatják csak Magyarország alkotmányos haladását.“